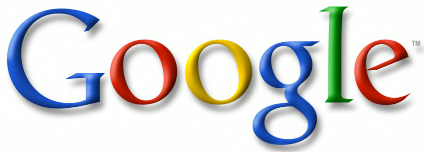
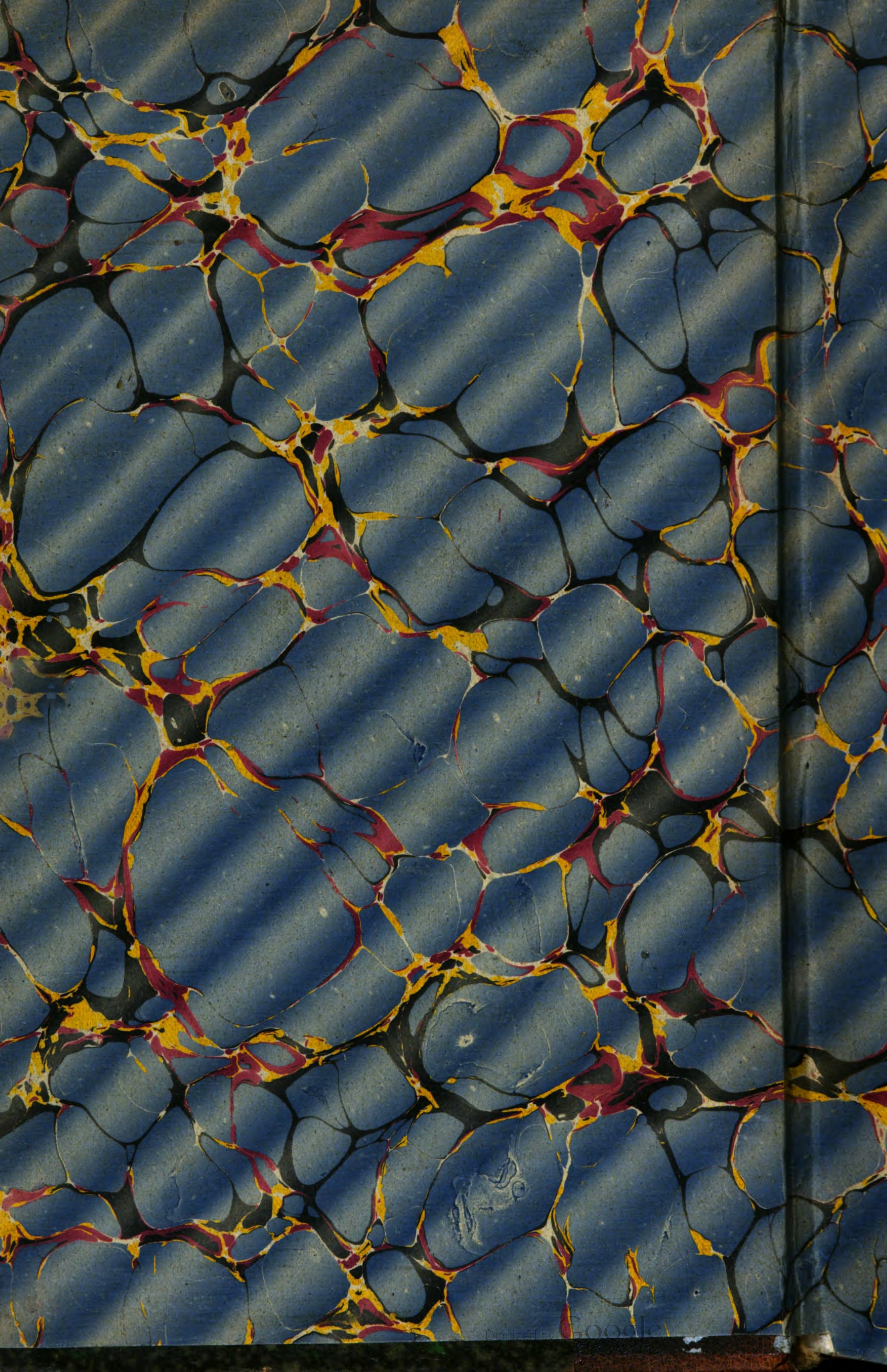
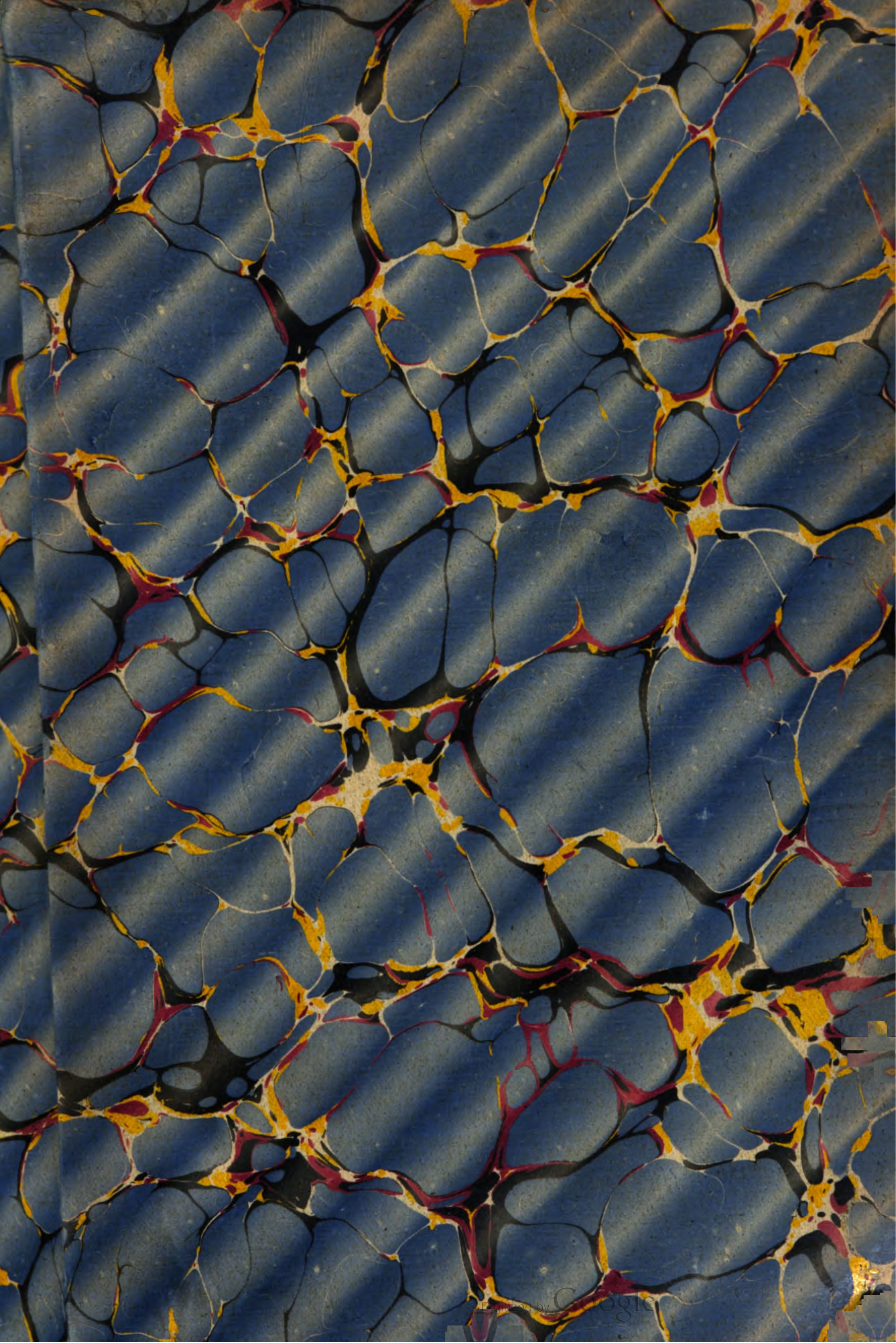

Stanford University Libraries
36105013479576

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., I. M. J. VALETON.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

J. J. HARTMAN, H. VAN HERWERDEN, A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN,
J. C. NABER, H. J. POLAK, K. G. P. SCHWARTZ,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.
VOLUMEN TRICESIMUM.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1902.

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., I. M. J. VALETON.

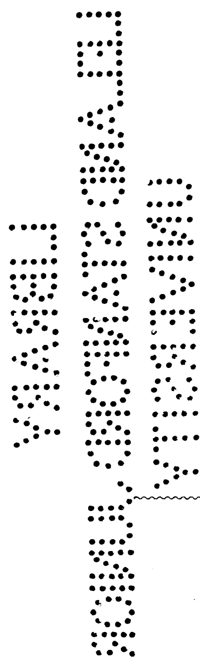
OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

J. J. HARTMAN, H. VAN HERWERDEN, A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER, H. J. POLAK, K. G. P. SCHWARTZ, M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.
VOLUMEN TRICESIMUM.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1902.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO ANTEHAC E. J. BRILL.

INDEX

Ad diem natalem Mnemosynes **ante L annos conditae** rite celebrandum cum nuper convocasset nos collega honoratissimus NABER lautaque cena comiter excepisset, inter pocula HARTMAN noster recitavit carmen ab inferis ut aiebat modo ad se perlatum. Quod cum omnium quotquot aderant convivarum plausu clarissimo acceptum esset et veluti confirmatum, in fronte novi huius fasciculi inscio Nabero — non tamen ut speramus invito — excudendum curavimus, ut laeta quaedam echo hilarissimi illius convivii ad cunctos quibus Mnemosyne ipsaeque bonae litterae cordi sunt perveniret, faustoque hoc omine iniretur **lustrum undecimum.**

VAN LEEUWEN.
VALETON.

RUHNKENIUS NABERO S.P.D.

Quid numeros mirare meos, Nabere, modosque?
  An non res illud flagitat ipsa decus?
Laetitiae tantum certe mihi praebuit illa,
  Surgeret ut tenebris clarior hisce dies.
Nempe per Elysios campos perque arva piorum
  Dum spatior, rerum nescioquid meditans,
Obvius ille mihi, quo nunquam carior hisce
  Sedibus accessit candidiorque comes.
Vix opus est, Nabere, tibi iam dicere nomen,
  Haec quia demonstrant sic quoque dicta virum;
Addere et hoc possum: postquam ille advenit, Athenis
  Debitus antiquis hic renovatur honor:
Versiculi resonant Graeci, ioca, dicta, nec unquam
  Tam prope me tellus Cecropis ante fuit.
Hunc ego conspiciens: „— hilaris, Cobete, videris
  Nescioqui solito nunc mihi quippe magis —
Ede quid in mentem iucundi venerit." Ille
  — Laetus enim semper, tunc tamen ore nitor
Urbano et lepido mirus splendebat in illo —
  „O gratare mihi, candidus hicce dies!

Luchtmansî meritum de nobis, summe virorum,
Sit quantum gratus commemorare soles:
Illud ego expertus dudum te non minus ipso,
Denique nunc vere conscius ecce loquor!
Bibliopolarum quae sunt commercia mira
— Totius haec mundi per tria regna valent —
Haec nobis servire iubet: sic quidquid ubique
Scribitur in nostras pervenit omne manus,
Ordine tam certo superorum tempora ut ipsa
De nobis quivis iam numerare queat.
Mnemosynes mihi sic allato mane recenti
Fasciculo, titulus vix mihi visus ubi,
Exclamo: bis quinque igitur sunt lustra peracta,
Strenua coniunctis viribus illa trias
Ex quo decrevit iuvenum contendere avitae
Ut laus doctrinae cresceret usque recens."
Hic ego: „laetitiam tantam novique proboque:
Hercule rem magnam gaudia magna decent!
Perstat enim solidum titulos augetque Batavûm
Ardor quod felix aedificavit opus.
Quod iuvenes posuere manet documentaque magna
Illius antiqui saepe dat ingenii,
Tu quo splendebas: tibi sed quid blandior? an non
Te faciam quanti colligere ipse potes?
Sed mihi dic unum: cuius nunc nomen in ipsa
Fronte lego libri, filius anne nepos
Naberi illius est, socio quo Kiehlius ille
Mehlerusque olim tantam iniere viam?"
Suaviter hic risit Cobetus et „o bone" clamat,
Ipse est! o pridem quam mihi carus erat!"
„Δεινὸς ἀνήρ" ego tum „quantum complectitur artis

Ingentis nostrae, quam bene cuncta tenet!
Omnia praeclare sunt condita mente capaci,
In promptu mire singula quaeque iacent.
Quos non ille sagax scriptores atque poetas
Turpibus a mendis vindicat arte sua!
Inde ab Homero omnes, ut iam tecum loquar, usque ad
Eustathium: debet tantum opus esse senis!
At miror rebus cunctis impensius unam:
Sermonis lepidi tam iuvenile decus.
Quaeso num senis illud? eram quando αὐτὸς ἐμαυτοῦ
Δεινότατος, sic me scribere, vix memini.
Aevi felicis nam spirant omnia vitam,
Flore iuventutis pagina quaeque nitet."
„Est etenim vere iuvenis" tunc ille reponit,
Quaque antehac viguit nunc quoque mente viget:
Felici nondum rapuerunt tempora quidquam,
Nam vere felix est maneatque diu!
Hoc etenim non ulla viro sapientia praestat,
Non doctrina sagax, fertile et ingenium:
Polleat his etenim quamvis, natura benigna
Pulchra magis multo raraque dona dedit:
Nempe dedit placidos mores et amabile pectus,
Unde odium mordax et livor omnis abest:
Tam bene quis potuit duris ignoscere dictis,
Innocuosve unquam tam bene ferre iocos?
Haec corpus vegetum praestant mentemque vigentem,
Praestabuntque diu, ni malus augur ego.
Quoque magis dicam felicem: filius illi
Est, artis nostrae iuris an ille magis
Consultus dubito: sic extendetur in aevum,
Mnemosynae iunctum nomen et illud erit."

Motus eram dictis: „quid si mittamus ad illum
 Colloquium nostrum? Dic mihi, nonne placet?"
Sic ego et ille: „placet". Luchtmansi curre, viaque
 Arcana, soli quae tibi nota satis,
Exemplar nitide scriptum pulchreque ligatum,
 Egregio dignum denique, mitte, viro.
Hoc unum adde tamen: nulli Romana Camena
 Notior est quoniam, versibus hisce roga
Sit lenis iudex; nam iudice doctior illo
 Mortalis nemo aut aequior esse potest.

Postridie Kal. Ian. a. MDCCCCII.

Lusus scholasticus, quo recitando HENRICUS VAN HERWERDEN, Professor Rhenotraiectinus, propter aetatem rude donatus discipulis suis magna adsidente amicorum et fautorum corona valedixit mensis Iunii d. X a. 1902.

Τεσσαράκοντα δύω τε Διὸς μεγάλου λυκάβαντας,
τέσσαρα μὲν παῖδας ϝέτεα, τὰ δέ τʼ ἄλλʼ αἰζηοὺς
γλῶσσαν ἐγὼν ἐδίδαξʼ, ἀμφʼ ἣν μάλα πόλλʼ ἐμόγησα,
ᾗ ποτʼ Ὀλυμπιάδες Μοῦσαι λιγυρώτατʼ ἄειδον
παιδεύουσαι Ὅμηρον ἀμύμονα Ἡσίοδόν τε,
Πίνδαρον, ἠδʼ ἄλλους, οὓς αἰνῆσʼ οὔ κε δυναίμην,
οὐδʼ εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματʼ εἶεν,
φωνὴ δʼ ἄϝρηκτος, οὐδʼ ὧς χʼ ὑμνέοιμι κατʼ αἶσαν.
Νῦν δʼ ἐγώ, ὦ φίλοι ἄνδρες, ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι,
οἵ ποτʼ ἐμῆς διδαχῆς ἤντεσθέ γε πρόφρονι θυμῷ,
ὔμεας ὑστάτιόν γε λιλαίομαι Ἑλλάδι φωνῇ
προσφθέγξασθαι, ἐπεὶ ἱεραί τε σοφαί τε θέμιστες
οὐκ ἐάουσί μʼ ἔτι μετὰ ταῦτα φανῆναι ἐν ὔμιν.
Τηλίκος εἰμὶ γέρων, ὃς δηποντάνῳ ὁμοίως,
ὡς κλύεν ἐν Ῥώμῃ, κεκλῆτό κε καταγέφυρος,
χρὴ δʼ ἦν ϝʼ, εἰ ἀγόρευʼ, αἶψʼ ἕδρης ἐκστυφελίξαι.

῞Οσσον νῦν τε πάλαι τ᾽ ἀμφὶς μέροπες φρονέουσιν!
εἰ τότε μὲν δόκεον αἰεὶ φρένες ἠερέθεσθαι
ὁπλοτέρων, ὁράειν δ᾽ ἅμα καὶ πρόσσω καὶ ὀπίσσω
πρεσβύτεροι, Νέστωρ τε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής,
ᾧ τ᾽ ἤδη δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων
ἐφθίαθ᾽, οἵ ϝοι πρόσθεν ἅμ᾽ ἔτρεφον ἠδ᾽ ἐγένοντο
ἐν Πύλῳ ἠγαθέῃ, μετὰ δὲ τριτάτοισ᾽ ἐϝάνασσε,
θεσπεσίοισ᾽ εἰ χρὴ ϝέπεσιν πείθεσθαι ῾Ομήρου,
ἥρωας πάντας ἀγορῇ καὶ βουλῇ ἐνίκα.
᾽Αλλὰ τίη μοι ταῦτα φίλος διελέξατο θυμός;
Νέστωρ οὔτ᾽ ἐγώ εἰμ᾽, οὔτ᾽ εἰ δύναμίς γε παρείη,
βουλοίμην κεν γηραλέοισ᾽ ὤμοισ᾽ ἔτ᾽ ἐνεῖκαι
δϝὴν ἀντίρροπον ἄχθος, ὃ δεύεται ἰσχύος ἄκρης,
οἵη θ᾽ ὁπλοτέροισ᾽, οἷσ᾽ αἷμά τε γοῦνά τ᾽ ἐλαφρά.
Αἰσθάνομαι γὰρ ἀφ᾽ οὗ γέ με γῆρας ἔχει κάτα λυγρόν,
ὀλόμενον, καματηρόν, ὅ τε στυγέουσ᾽ ἀγαθοί περ,
βράσσονα γιγνόμενόν τε νόον μείω δέ τε μῆτιν,
καὶ μνήμην μινύθουσαν ἁπάσης μητέρα τέχνης.

Οὐ μὲν ἐμοὶ φίλον ἐστ᾽ ἐμέθεν πέρι ἀγοράεσθαι
αὐτοῖ᾽, ἀλλ᾽ ἀϝέκοντά μ᾽ ἐφέλκεται οἶμος ἀοιδῆς
καιρός τ᾽, ὄφρ᾽ ἔμπης διαϝείπω τοῖα φίλοισιν.
Κλῦτ᾽ ἄρα μοι καὶ μὴ χαλεπαίνετέ μ᾽ ἀφραδέοντι.

῎Εστι τις ἐν Φρισίῃ ποντοκλύστῳ ἐνὶ χώρῃ
κώμη, τὴν ἄνδρες Βηστερσϝάγην καλέουσι,
οὔ τι μάλα μεγάλη γ᾽, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐλαχεῖα τέτυκται,
δενδρήεσσ᾽, ἅμα τ᾽ αὖ ἐρατοὺς λειμῶνας ἔχουσα,
ἐν δ᾽ ἄνδρες ναίουσι πολύρρηνες πολυβοῦται.

Ἔνθα φάοσδέ μ' ἧκε μογοστόκος Εἰλείθυια
ἐσθλοῖσιν τοκέεσσ', ἀκτήμοσι δὲ χρυσοῖο,
τριτογόνον, τρεῖς δ' αὖτε κασιγνήτας μοι ἔφυσαν.
Ἦσκε πατὴρ ἱερεύς, ἐναλίγκιος ἀθανάτοισι,
ἁγνότατος, πολλοῖσι τετιμένος ἀνθρώποισι,
Βατταῦος [1]) γενεῇ, μήτηρ δέ μοι εὐπατέρεια
Γερμανὶς γεγαῶσα ἐνίκα φῦλα γυναικῶν
παντοίῃ τ' ἀρετῇ καὶ ϝέργοισιν χαρίεσσι.
Τοίων ἐκγεγαὼς τρεφόμην· ἐν νηπιέῃ δὲ
ἀγρονόμων μετὰ παίσ' εἴασκόν μ' ἑψιάεσθαι,
δένδρεά τ' ἀμβαίνειν ὑπεράλλεσθαί τε χαράδρας,
ὄττι δέμας σθεναρόν γε νόοιό τε κῖκυν ἀέξοι.
Αὐτὰρ ἐπεὶ ϝέτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν
ἕβδομον, ἦ τότε δή σφι δοάσσατο κέρδιον εἶναι,
μή μ' ἔτι, ὡς τὸ πάρος, πᾶν ἦμαρ νηπιαχεύειν,
ἀλλ' ἄρα καί τι δαήμεν', ὅ κ' ἀνέρ' ἐόντα μ' ὀνήσοι.
Καί ῥ' αὐτός μ' ἐδίδασκε πατήρ, ἅτε μυρία ϝειδώς.
Ἀλλ' οὐ δή μ' ἐδίδασχ', ἅ τε Πηλείδην ποτὲ Φοίνιξ,
μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ϝέργων,
αὐδάων δ' ἀρχαιάων στοιχήια πρῶτα,
φωνήν θ' ἡμετέρην καὶ ϝιστορίην μάλα πολλήν,
ὅσσα τε ϝειδέμεναι χρεὼ ἦν Ἀκαδημοπολίτας.
Καί κε τό γ' ἐξετέλεσσ', εἰ μὴ φάτις ἵκετο δῆμον,
λαίλαπος ἥ τε δέμας πάντων τότε θυμὸν ὄρινεν,
εἰς Ἀκαδημείας φοιτᾶν ἔτι οὐ θέμις ἔσται,
ὅστις μὴ κρινθῇ ἐν δημοσίῃ δοκιμασθείς.
Ταῦτα δαείς μ' Ἄσσην ἐὺ ναιόμενον πτολίεθρον

1) **Metri causa pro** Βαταβός **sive** Βατάουος.

πέμψ' εἰς Νάσσαυον τότε παιδηγῶν ὄχ' ἄριστον,
ὅς φρένα μ' ἐμπλήσειε μαθήσιος, ἧς γ' ἐπιδευής,
ἐσθλότατος γενέτωρ, δαπανῇσί περ αἰνὰ πιεσθείς,
καὶ ϝέτεα μεγάρων δυοκαίδεκα μ' ἐκτὸς ἔθρεψε,
πρίν γε ϝάλις βίοτον δυνάμην κατ' ἐμαυτὸν ἀγεῖραι.

Ἄσσηθεν Λείδην Βαταϝῶν πόλιν εὐρυάγυιαν
εἰσελθὼν ἐγώ, ἔνθα κικλήσκεται ἄγλαον ἄλσος
Μουσάων, ἐβίων Ῥήνου παρὰ καλὰ ῥέεθρα,
οὗ πάντων Κωβὴτ ἐϝάνασσ', ἀριδείκετος ἀνδρῶν,
Ἑλλήνων ὄχ' ἄριστος, ὅο κλέος οὐρανὸν ἷκεν.
Ὅσσον ἐγώ ϝε ϝιδών τε κλυών τ' ἐτεθήπεα θυμῷ!
Ἦ γὰρ κεῖνος ἀνήρ, ὅσσ' οὐ φρονέουσι δέκ' ἄνδρες,
οἷοι νῦν βροτοί εἰσι, τόσ' οἶος ἐπίστατο πάντα·
οὐδ' ἔτι τοῖον ἐνὶ φρεσὶ ϝέλπομαι εἰσόψεσθαι.
Πολλοῖσιν τότ' ἐκεῖ μεθομίλεον, οὓς φιλέεσκον,
τῶν πλείστους ἤδη κατέχει φυσίζοος αἶα.
Κεῖται Κῖλ [1]) ἠύς, βασιλῆα τόθ' ὅν τ' ὀνομαίνειν
ἦν ἑτάροισι ϝέθος, ἐπεὶ σκήπτρῳ ἐδάμασσε
ἥμων ὁπλοτέρους, κεῖται δέ τε Ῥίγκεσος [2]) ἥρως,
Ἀλβερτσμά τε μέγας, τὸν ἐγὼ πλεῖστον φιλέεσκον,
ὅς ποτ' ἐν Ὑνσειοισιν [3]) ἔχ' Ἑλλήνων θρόνον ἐσθλόν,
Δυριεύς [4]) τ' ἀγαθός, πολλὸν χρόνον ὅς τ' ἴθυνεν
ἐν Λείδης πόλιι πυκινῇ φρενὶ βυβλιοθήκην,
τοῖν μέτα πόλλ' ἔπαθον, ἐπί τε τραφερήν τε καὶ ὑγρὴν
πιστοτάτοιν ἑτάροιν σοφίης ἕνεκέν γ' ἐπαληθείς.

---

1) = Kiehl. 2) = Rinkes.
3) i. e. Groninganis, ita dictis ab Hunse, parvo flumine.
4) = Durieu.

Κεῖνται δ' ἄλλοι ὅσοι μοι ὁμήλικες, οὕς, ὅτι πολλὸν
κρείσσονες ἦσαν ἐμοῦ καὶ ἀρείονες οὐκ ὀλίγον περ,
δηρότερόν ζωοῖσι μετέσσεσθαι τότ' ὀίον.
'Αλλ' οὕτως Διί ἔμελλεν ὑπερμενέϊ φίλον εἶναι.

Αὐτὰρ ὅτ' ὄγδοος ἦλθε περιτροπέων ἐνιαυτός,
νῶ' ἐπαγαλλομένω τιμῇσ' ἀκαδημιακῇσι,
Ἄλβερτσμαν καὶ ἐμέ, σοφίης ἔρος αἰνὸς ἔλεσκε
μείζονος ἐξάγαγέν τ' εἰς ἀλλοθρόους ἀνθρώπους,
πατρίδα μὲν προλιπόνθ', ὥσπερ πολύμητις 'Οδυσσεύς,
ὃς πόλλ' ἀνθρώπων ϝίδε ϝάστεα καὶ νόον ἔγνω,
πρῶτα δὲ Λουτετίηνδ', ἣν ἄνθρωποι Βαβυλῶνα
πολλοὶ κικλήσκουσ', ἄλλοι δ' ἕδος οὐρανιώνων.
ἔνθ' ἄρα Κωβητοῖο φίλω, Δύβνηρ τε καὶ Ἄσος [1]),
γήραϊ κυφὸς ὁ μὲν σημάντωρ βυβλιοθήκης,
Δύβνηρ δ' ὁπλότερος γενεῇ, πεπνυμένω ἄμφω,
νῶι μέγ' ὤνησάν γε νόῳ καὶ ἐπίφρονι βουλῇ,
νῶί τε καὶ Δυριῆα, ὃς ὕστερον ἵκετο κεῖσε.
Τίς δ' ἄρ' ἔην βίος ἧμιν ἐρωτᾷς; ἐκϝερέω σοι.
ὄφρα μὲν ἠὼς ἦν καὶ ἀέξετο ἱερὸν ἦμαρ,
τόφρα μάλ' ἀντίγραφα περιείπομεν ἐν κονίῃσιν,
γράμμαθ' ὅπως ῥα παλαιὰ δαέντες μυριόμορφα
γραπτῶν ἕλκε' ἔπειτα δυναίμεθα ἐξακέσασθαι·
ἦμος δ' ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει,
ἄρτῳ τέρψαντες θυμὸν γλυκερῷ τε γάλακτι,
καρπαλίμως ἐπὶ ϝέργον ἐνισσόμεθ' ὕστερον αὖτις.
ἦμος δ' ἠέλιος κατέδυ καὶ ἐπὶ κνέφας ἦλθε,

---

1) = Haase.

δόρπον τὸν λαρὸν Γαλατῶν ϝέθος ἦεν ἑλέσθαι
οὐ τύχοι, οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐϝίσης.
αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρος εἶτο,
λάψαντας Βολεϝάρδοισιν [1]) μελιϝηδέα μόκκαν
κωμικὰ καὶ τραγικά τινα παίσματα ἦτορ ἴαινον.
κυριακῇ δὲ ϝεκάστῃ, ὅτ' ἔπλετο νήνεμος αἰθὴρ
ἀννέφελός τ', αἰεὶ προλιπεῖν ϝέθος ἦν μέγα ϝάστυ
οὔρε' ἐπὶ σκιόεντ' ἢ βήσσας ἀνθεμοέσσας
ἠὲ καὶ ἐν πλοίῳ ποταμὸν κάτα δινήεντα.

Ἔνθεν δ' Ἰταλίην εὐδείελον εἰσαφίκανον
καὶ Φλωρεντίνων ἀνδρῶν δῆμόν τε πόλιν τε,
οὗ περ δὴ τότ' ἔμεινα τελεσφόρον εἰς ἐνιαυτόν,
ϝέργα τε δαιδάλεα θηεύμενος ἤματα πάντα
καὶ περὶ βύβλων ἀρχαίων φρεσὶ μερμηρίζων,
αἰὲν ἀκειόμενος ψυχῆς πολυκαγκέα δίψαν.
Αὐτὰρ ἔπειτ' εἰς κρᾶτ' ἀνέβην γαίης πολυφόρβου.
Ὦ Ῥώμη ἱερὴ ξανθὸν παρὰ Θύμβριδος ὕδωρ,
πῶς ἄρα σ' ὑμνήσω πάντως εὔυμνον ἐοῦσαν;
πόλλ' ἔϝιδες καὶ πόλλ' ἔπαθες καὶ πόλλ' ἐμόγησας,
νῦν δέ τ' ἔτ' αἰώνων μυστήρια πόλλ' ἀναφαίνεις,
θαῦμ' ἀρχαιολόγῳ καὶ ποιητῇσιν ἀοιδή.
Ὃς τε δ' ἅπαξ Τρεϝίης κρήνης ἔπιεν μέλαν ὕδωρ,
λήσεται οὔποτε σεῖ', οὐδ' εἰ πίεν ὕδατα Λήθης!

Πολλά γ' ἔτι πτολίεθρα πολυσπερέων ἀνθρώπων
μοῦνος ἐὼν ϝίδον ἠδ' ἐτεθήπεα ἠὲ μετ' ἄλλων

---

1) = les Boulevards.

εὐκλεέων Ἰταλῶν καὶ Ἰβήρων αὖ μεγαθύμων
ἠδ᾽ ἔτι Γερμάνων, πολυϝίδριες οἵ περ ἔασιν,
(ὧν εὖ μέμνημαι ἀνδρῶν πολέων τε καὶ ἐσθλῶν),
πρίν γ᾽ ἀπονοστῆσαί ῥα φίλην εἰς πατρίδα γαῖαν
ϝεικοσινεπταϝέτης, φρονιμώτερος οὐκ ὀλίγον περ,
εἰ γε κατ᾽ Ἐμπεδοκλῆα „μάθη" ἀνδρὸς „νόον αὔξει".

Νοστήσας δ᾽ ἄρ᾽ ἔρεζον, ὃ καὶ πρόσθεν ποτ᾽ ἔρεξα,
γράμματα πεφραδέμεν Ἑλληνικὰ ἠδὲ Λατῖνα,
πρῶτον μὲν ϝιδίῃ, μετέπειτα δὲ δημοκέλευστος.
Καί θ᾽ ἅμ᾽ ἐμερμήριζον, ὅσος χρόνος ἦν ὑπόλοιπος,
συγγραφέων δέλτοισι παλαιῶν ἐπικεκυφώς,
ἕλκεα τε μεμαώς τιν᾽ ἀναίματα ἐξακέσασθαι,
γραμματικῇ τέχνῃ καὶ ϝιδριίηφι πεποιθώς,
νύκτα δι᾽ ὀρφναίην, ὅτε θ᾽ εὕδουσιν βροτοὶ ἄλλοι,
πολλάκι δὴ μογέων, εἰ ϝέργου πλῆθος ἀνώγοι.
πειραόμην γὰρ δὴ γραφέμεν ὅ τι ἄξιον εἴη
μνήμης, καί τι ἔρεξ᾽, ὁτὲ μὲν πίπτων ὁτὲ δ᾽ οὐκί,
— οὐδέ τι τοξόται ἄκροι ἀεὶ τύχον οὐ 'στοχάσαντο,
πολλοὶ γὰρ ναρθηκοφόροι παῦροι δέ τε βάκχοι, —
ἀλλ᾽ ἄνδρες γε σοφοί, οἷσ᾽ ἔϝϝαδεν οἷά τ᾽ ἔρεξα,
ποίησάν μ᾽ ἄρ᾽ ἐόντα νέον ἔτι τήνδε καθέδραν
Καρστενίοιο θανόντος ἀγάκλυτον εἰσαναβῆναι.
Ἑξηκόστῳ δ᾽ οὖν ϝέτεϊ προσεληλύθε᾽ ἤδη
τέτρατον αἰῶνος προτέροι᾽, ὅτε γυμνάσιόν τε
καὶ πόλιν ἐκπρολιπὼν Ἅγης ἐγὼ ἐνθάδ᾽ ἵκανον,
πρῶτον μὲν δισσὴν σοφίην, μετέπειτα δὲ μούνων
Ἑλλήνων δώσων πάρα γράμματα κουροτέροισιν,
τρισδεκάτῳ ϝέτεϊ μετὰ ταῦτ᾽ ἐπελευσομένοιο

Φραγκενίου τριποθήτου ἐμοὶ δεῦρ', Αὐσονιάων
Μουσάων ὄφρ' ἡνίοχος ἦ πολλὸν ἀμείνων.
Πιερίδες γὰρ ἔχουσιν ἐμοὶ πολὺ μεῖζον' ἴυγγα,
αἵ θ' Ἑλικῶνος ἔχουσαι Ὀλύμπου τ' αἰπὰ κάρηνα
πεζαὶ πρὸς Δαναοὺς ἠ' ἅρμασιν ἐν κατέβαινον
κλείουσαί τε θεοὺς ἠδὲ θνητῶν κλέε' ἀνδρῶν.

Μούσας τιμῆσαι βροτῷ ἀνέρι ϝηδὺ τέτυκται
ϝέργον, ὅ τ' οὐ ϝέρδοι κεν ἄμεινον ἢ εἰ, μάλα ϝίδρις
αὐδῆς ἣν ἵεσαν, νοέοι νοέειν τε διδάσκοι
ἄλλους ἀτρεκέως, ἅ τε δέλτοισ' ἐγκεχάρακται.
Πάσης δὴ σοφίης ἀρχαιολόγοιο θέμεθλον
γραμματικὴν δοκέων — καὶ συμφήσουσι σοφοί μοι —,
τὴν ἐδίδαξ', ὡς μὲν δυνάμην, οὐ δ' ὡς ἐθέλεσκον
αἰέν, ἐπεὶ θαμά μοι ὁρμήματα νοῦσος ἐπέσχεν·
ἥμισυ γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύϝοπα Ζεὺς
ἀνέρος, εὖτέ κέ μιν κατὰ νουσερὸν ἦμαρ ἕλῃσιν.
Ἀλλ' ἔμπης οὐ πάμπαν ἀνήνυτος ἔσκε πόνος μοι·
φοιτηταὶ γὰρ ἐμοὶ ἤδη πολέες τε καὶ ἐσθλοὶ
παιδείας σκήπτρῳ γε τετίμηνται περὶ πάντων.
Ἦν χρόνος, οὐ πολλῶν γε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
πένθ' ὅτε δὶς καὶ τρίς μοι ἀκουέμεναι μεμαῶτες
σπουδῆς θεσπεσίης ἐμπλήμενοι ἠγερέθοντο·
βάθρα δὲ νῦν κενεά. ἦ τοι τὰ χερείονα νικᾷ·
εἰμὶ δ' ὁμοῖος ἐγώ γε διδασκάλῳ, ὅς ποτε δοιοὺς
φοιτητῆρας ἔχων μούνους, ὅτ' ἄρ' ἤρετό μίν τις,
ὁππόσοι εἶέν ϝοι, ἀπεμείβετο· „Σύν γε θεοῖσιν,
ὦ φίλ', ἔχω δυοκαίδεκ'" — ἔχεν δὲ δέκ' ἐν μεγάροισι
Μουσάων πολυδαίδαλ' ἀγάλματα καὶ Φοίβοιο.

Φθέγγομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπιθέσθε βεβήλοις·
πάντῃ δ' ἐν δήμῳ μινύθει φιλόμουσος ἀριθμὸς
ἀρχαίων θιασωτάων. — Τί νυν αἴτιόν ἐστιν;
ἦ ὅτι οὐκέθ' ὁμῇ τάδε νῦν τίθεται ἐνὶ τιμῇ,
ἠὲ δι' ἔνδειαν βιότου καὶ γαστέρ' ἄναλτον
παυρότεροι μεθέπουσ' ἀρετήν, ἢ πατέρες ἧμων
νίκων ϝέθνεα πάντα πολυσπερέων ἀνθρώπων;
'Ανέρες ἐστέ, φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς,
σώετε δ' ἀκρόπολιν, τὴν δειμάμενοί ποτε κεῖνοι
ὔμιν τειχίσσαι παρέδον καινοῖσι λίθοισιν·
ὑμέτερον τόδε ϝέργον· ἐνὶ στήθεσσι δ' ἔθηκε
δαίμων ὑμετέροισι μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν.
Οὐκ ἔτυμον ϝέπος ἔστ' ἀνδρῶν ὑπερηνορεόντων
τρυζόντων ματίην τινά γ' ἔμμεναι ἀρχαιάων
αὐδάων πόνον ἀργαλέον, καὶ ϝέργα παλαιὰ
οὔ τι ὀνησέμεναι ἡμὸν βίον. — Εἴ γε βίον μὲν
τοί γε λέγουσ' ἔσθειν καὶ πινέμεναι, τί μάλα χρὴ
ἀντιλέγειν; εἰ δ' αὖ νοέειν φρονέειν τε, τί ἄλλο
βέλτερον ἠὲ σοφοῖσι μάλ' ἀνδράσι νωλεμὲς αἰεὶ
μίσγεσθ', ὧν μύθοισι χάρις ἐπενήνοθε πολλή,
εἴτ' ἄρα πεζοὶ ἴασ', εἴθ' ἅρμασιν ἐμβεβάασιν,
ῥητήρων πρῶτοι καὶ ἀοιδῶν ἱεροφώνων;
Οὐδ' αὖ ἔγωγέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἠὲ παλαιγενέων καὶ δαιμονίων ἀνθρώπων,
καινυμένων σοφίῃ πλείστους οἱ νῦν βροτοί εἰσιν,
ϝήθε' ἐρευνῆσαι βίοτόν θ', ὅς γ' ἔτρεφε τοίους!
Μηδ' αὖ οἴετε ταῦτα ϝάλις ῥεχθῆναι ὑπ' ἄλλων,
νῦν δ' οὔ τι ῥέξαι περιέμμεναι ὁπλοτέροισιν.
Μυριετής γε πόνος ἀρχαιολόγοις' ἔτι πᾶσιν,

πρὶν δὴ ἀρίγνωτα καὶ ἀκέστ' ἄρα πάντα πέλεσθαι.
Δενδρέου ὡς ἐπὶ κλωνὶ μελισσάων ἀδινάων
ϝέθνε' ἀέξεται, ὣς ἀπορήματα ἐμμενὲς αἰεὶ
γραμματικοὺς κλονέοντ' ἐπισεύεται ἄλλοθεν ἄλλο.
Συγγραφέας τ' οὔ πω λέγομεν, ὧν βυβλία πολλὰ
ἐφθίσθαι δοκέοντα 'Ολύμπιος ἧκε φάοσδε,
Βακχυλίδην ἠδ' Ἡρώνδην δῖόν θ' Ὑπερείδην
ἄλλους τ', οὐδ' ἄρα τοὺς μουνωσέμεναί μιν ὀίω.
Σιγάομεν δέ θ' ὅσα μνημήοισ' ἐγκεχάρακται,
ὅσσους τ' Αἴγυπτος χάδεν ἠὲ κέχονδε παπύρους.
Πόλλ' ἔτι τίς κ' ἔσποι περὶ τῶν· ἐχθρόν δέ μοί ἐστιν
αὖτις ἀριζήλως ϝεϝρημένα μυθολογεύειν.

Οὔ τοι ἐγὼ μετέπειτα φίλοισ' ὁδὸν ἡγεμονεύσω,
ἥξει δ' εἰς ὑμάς τις ἀνὴρ ἠύς τε μέγας τε [1])
ἐκ νοτίης γαίης, ἀτὰρ ἡμέτερος πολιητής,
φοιτητήρ ποτ' ἐμός, διὰ νῦν δέχθαι ἐμὲ μέλλων,
ὃς στιβαροῖσι βραχίοσ' ἑλὼν τόδε ὄβριμον ἄχθος
ὔμας ἐποτρύνειε θοοὺς ἔμεν' ὡς τὸ πάρος περ·
αὐτὸς δ' ὅσσα κέ μοι ἄρ' ἔτ' ἤματα ἐγγυαλίξῃ
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης ὕμεας ἔτ' ὀνῆσαι ἑτοῖμος
ϝέργοισ' ἢ ϝέπεσι, σπουδῆς τ' ἔσομαι παράδειγμα,
ὄφρ' ὗμιν μετέω καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ.
'Αλλὰ σοφῶς γὰρ ἔϝειπεν ἀνὴρ Κραναός τις ἀείδων·
„ἵππῳ γηράσκοντι τὰ μείονα κύκλ' ἐπίβαλλε".
Οὐδ' ἄλλο φρονέων ἔφαθ' Ἑσπέριός τις ἀοιδός·
„ὥρια λῦσαι χρὴ ἵππον γηρῶνθ' ὑφ' ἁμάξης,

1) J. C. Vollgraff.

πρίν κ' ὀλιγηπελέων παρέχῃ γέλον εἰσοράουσιν".
καὶ πόλι' ἔϝαδε τά· τῇ δὲ χρὴ πάντα πιθέσθαι.

Φραζόμενός νυν ἐγὼ τὸν ἐμὸν βίον ἄμμορος εἶναι
οὔ δοκέω, εἰ χρή γε Μελητιάδῃ τι πιθέσθαι,
ὅς φάτ'· ,,ἐπεκλώσαντο θεοὶ δϝειλοῖσι βροτοῖσι,
ζωέμεν' ἀχνυμένοισ'· αὐτοὶ δέ τ' ἀκηδέες εἰσί·
δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδῳ
δώρων οἷα διδῶσι, κακῶν, ἕτερος δέ τ' ἐάων."
Μυρία μὲν γὰρ ἐμοὶ πόρεν ἔσθλ' ὅ γε, παῦρα δὲ λυγρά.
Ἐσθλοὺς δῶκε τοκῆας, ὣ ἄμφω γῆρας ἱκέσθην,
ἠδὲ νέῳ ἔτ' ἐόντ' ἄλοχον, τῇ τ' ὦπασ' Ἀθήνη
ϝέργα τ' ἐπίστασθαι περικαλλέα καὶ φρένας ἐσθλάς,
οἷαι ἔσαν Ϝεκάβη ἠδ' Ἀνδρομάχη καὶ ἀγαυὴ
Πηνελόπει', ἐυϝεργεσίῃσ' ἃς πολλὸν ἐνίκα·
ἣ τρία μοι τέκε τέκνα, ἅμ' ἀγλαΐην καὶ ὄνειαρ.
Κεδνοὺς δ' αἰὲν ἔχον γ' ἑτάρους κεδνούς τε μαθητάς,
σήμερον ὧν παρεόντες ἐμῶν μύθων τ' ἀίοντες
οὐκ ὀλίγοι τέρπουσί με δακρυόεν γελάοντα,
ὄφρα κε κυδαίνωσιν ὀφέλλωσίν τέ με τιμῇ.
Πλοῦτόν ῥ' οὔ τι ὄπασσε θεός, βίοτον δὲ ϝάλις μοι·
καί θ' ἅμα κήδε' ἀπῆν παρά τ' ἦν μοι πείρατα τέχνης,
βυβλία, τῶν ἄτερ οὐ ῥέζοι κέ τις οὐδ' ἠβαιόν.
Τῶν θ' οἵ μ' ἐνθάδ' ἔσαν ἑτάρων φάος εἰσοράονται
οἳ μὲν ἔτ' ἠελίου, οἳ δ' ἐν Ἀίδαο δόμοισι,
Μόλστηρ, Φραγκένιος καὶ Ἴογγος [1]), φίλτατοι ἀνδρῶν,
Μουσάων οἳ ἐμεῖο μέθ' ἅρματα ἠνιόχευον,

---

1) P. de Jong, litterarum orientalium professor, Molster autem docebat litteras Nederlandicas, Francken, cui van der Vliet successit Latinas, ut norunt omnes.

καπφθιμένων δὲ φίλων χῶρος πλῆθ' αὖτις ὑπ' ἄλλων.
Πῶς δέ κε θνητὸς ἐὼν ἤλυσκον ἐγώ γ' ἀλεγεινά;
τῶν ἄρα λυγροτάτῳ ἐνέκυρσ' ἐπὶ γήραος οὐδῷ,
ὅ με κατ' οὖν ἔβαλεν, καί τ' οὐτάμενός περ ἀνέστην
νῦν μόγις· οὐδὲ γὰρ ἀνέρ' ἀνιηρέστερόν ἐστιν
ἄλγος ἢ εἴ κ' ἄλοχόν μιν ἐπίφρονα, ἧς περὶ θυμῷ
ἠράσατ', αἶψ' ἀφέλῃ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.
Οὐ θνητῶν ξυνόν με λάχος, ὅσα τ' ἄλλα ϝέϝοικε
αὐδᾶσθαι χηρῷ, ὤνησε τόσον τόθ', ὅσον περ
πλείονος ἠμὲν ἔρος σοφίης πολυϝιδριίης τε
ἠδὲ πόνος πολύμοχθος, ὃς ἀνθρώποις μέγ' ὄνειαρ·
δυάων γὰρ ἀνηκέστων νόον αἰὲν ἀποσπᾷ,
τρωπῶν εἰς τά κ' ὀνήσαι, ἀγάλλων δὴ βίον ἀνδρῶν.
θαρσήσας νυν ἐγὼ τὰ τλήσομαι ἅσσ' ἄρ' ἐμοί γε
πέπρωτ', ὄφρα κε δή με ὁμὴ σορὸς ἀμφικαλύψῃ.

Ϝέργ' ἄρ' ἔμ' ἐξεσάωσε, σαώσει δ', ὦ φίλοι, ὖμας,
εἴ ποτε λευγαλέον χ' ὔμων φρένα ἄλγος ἵκηται
— τίς δέ ποτ' ἔπλετο πάμπαν ἀδάκρυτος καὶ ἀπήμων! —
μνησαμένους αἰεὶ ϝέπεος κλυτοῦ Ἡσιοδείου·
„ϝέργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀϝεργίη δέ τ' ὄνειδος."
Ἀϝεργὸς δὲ τέτυκται „ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης".
Σπουδὴ δ' ἀνδρὶ βροτῷ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι,
ὃς σπεύδῃ γ' ἀγαθόν, τὸ δὴ ἄλλ' ἄλλοισι τέτυκται·
εἰ δέ κε μὴ σπεύδῃς, οὐ ζώεις ἀλλὰ τέθνηκας.
ξυνός τοι πᾶσιν πέλεται δϝειλοῖσι βροτοῖσι
θεσμὸς ὅδ', ὡς ὅς τις μογέει μάλα πρόφρονι θυμῷ,
οὔ ποτε πάμπαν ὄλωλ', ἀλλ' ὕστερον, εἴ γε μὴ αἶψα,
ὀρθοῦτ', εἰ δὲ μὴ αὐτὸς ἀνήρ, γενεὴ μετόπισθεν.

Παυσόμενος ϝεπέων πῶς κεν κλειτοῖο λαθοίμην
ἀνέρρς, ὅν τ' ἐν τῇδ' ἀγορῇ ποθέω πανάριστον,
ϝερχθέντ' ἀγρομένοισι μετέμμεναι; ἀργαλέη γὰρ
νοῦσος ἑλοῦσ' ἐδάμασσε φίλον καὶ ἀγήνορα φῶτα,
ὃς ϝετέων δεκάδ' ἐσθλὸς ἐμοὶ ἐπιτάρροθος ἦεν.
Ζεῦ ὕψιστε μέγιστε κελαινεφὲς αἰθέρι ναίων,
ἧμας μή ϝ' ἀφέλῃς· μάλα γάρ τ' ἐπιδευέες ἐσμέν.
εἰ δὲ χρή ϝ' ἤδη θανέμεν καὶ ποτμὸν ἐπισπεῖν,
πόλλ' ὅ γε βυβλία καλὰ νόου πυκινοῖο λελοιπὼς
καρπούς, οὔ τι μάτην ἐβίω! Πολλοῖσι μὲν οὕτως
πένθος ἀνάσχετον ἔσσετ', ἀτάρ ϝου μνησόμεθ' αἰεί,
λείψανα γάρ τ' ἀγαθῶν χρόνος οὐχ οἷός τ' ἀφελέσθαι,
ἀλλ' ἀρετὴ λάμπει φωτῶν κατατεθνηώτων! [1])

Μοῦσαι 'Ολυμπιάδες, ἵλητέ μοι, ὅς τις ἀοιδὸς
οὔ περ ἐὼν τάδ' ἄεισα ἐν ἐκμέτροισι τόνοισι,
γηραλέου στόματος ἀφιεὶς μέλος ἠύτε κύκνος.
οὔ θην ϝέργον ἐσαῦτις ἐγὼ ῥέξω ἀθέμιστον!

Χαίρετε δή, φίλοι ἄνδρες ἐμοῦ νέοι ἠδὲ παλαιοί,
καὶ μνήσασθ' ἐμέθεν, ὡς οὔποτε λήσομαι ὕμων.

Tribus viris amicissimis et aestumatissimis, S. A. Naber, J. C. Matthes, E. H. Renkema, qui postquam peroravi, praeter merita, ut in tali occasione fieri solet, me

1) Cf. Eurip. Androm. 778 sqq. Dicta haec sunt de collega aestumatissimo J. van der Vliet.

laudarunt, offerentes mihi pretiosissimum *Album gratulatorium* a multis eruditis tam nostratibus quam extraneis compositum, gratias egi recitando hance elegiolam:

Οὐ „μύθων ῥητῆρα" πατὴρ ἔμεναί μ' ἐδίδαξεν,
  οὐδὲ φύσις πόρε μοι, κἀφασία μ' ἄρ' ἔχει.
Πολλάκις ἥ γε βίῳ κρατεροῖσ' ἐπέδησέ με δεσμοῖς,
  οὔποτε μὴν δάμασέν μ' ἄλγιον ἠὲ τὰ νῦν.
Ὑμεῖς γάρ με τόσαισι, φίλοι, ὀλβίζετε τιμαῖς,
  ὥστε με συγχεῖσθαι κᾀδόι καὶ χάριτι,
βατταρίσαι τε ψελλοῖσιν μοῦνόν με δύνασθαι
  χείλεσι φαῦλον ἔπος „Ὗμιν ἐγῷδα χάριν"·
φαῦλον ἔπος, κεδνὸν δὲ νόον γ' ἔντοσθε κεκευθός,
  ψευδοῦς καλλιεποῦς λῷον, ἀληθὲς ἅτ' ὄν.

ΝΑΡΔΟΣ ΠΙΣΤΙΚΗ.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

Venit nuper ad me Michelsenius meus et, qui noster mos est, data redditaque salute, quum nihil non percontando summatim attingebamus, mox brevi mora interposita attuli Tischendorfianum Novi Testamenti exemplar, ut experiremur numquid nobis contingeret conferre ad meliorem Sacrae Scripturae intelligentiam. Uti aequum est, nihil describam eorum quae amicus tunc ex larga penu depromsit, nam summo opere spero fore ut aliquando in lucem ipse proferat quae aliis debentur; sed tandem me rogavit ecquid esset illa *νάρδος πιστική*, quam Marcus et Iohannes Evangelistae appellarunt. Ego id saepe quaesieram et nuper narrationem diligenter examinaram, lecta Manenii disputatione in *Ephemer. Theol.* 1901 p. 1 de Lucae loco, qui exposuit quomodo in Simonis domo mulier peccatrix Iesum laverit et unxerit; sed semper frustra fueram et omnem corrigendi spem iamdudum abieceram; verumenimvero *τὸ ζητούμενον ἁλωτόν* et quod optanti vix ipsae Musae promittere auderent, id, credo, volvenda dies, en, attulit ultro.

Omnium primum operae pretium esse duco quatuor Evangelistarum narrationes accurate describere, ne quid nobis pereat quod pertineat ad quaestionem solvendam. Ac iam statim animadvertimus trium testium concordantiam, sed solus Lucas in alia omnia abit. Hunc igitur tribus verbis dimittemus; locus est VII 36: *ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου κατεκλίθη. καὶ*

ἰδοὺ γυνὴ ἥτις ἦν ἐν τῇ πόλει ἁμαρτοῦσα, καὶ ἐπιγνοῦσα ὅτι κατάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου, κομίσασα ἀλάβαςρον μύρου καὶ ςᾶσα ὀπίσω παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίουσα τοῖς δάκρυσιν ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ταῖς θριξὶν τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξεν, καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ἤλειφεν τῷ μύρῳ. Haud uno nomine est notabilis haec traditio et imprimis me adverterunt Iesu verba ad Simonem Pharisaeum: *βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ μοι ἐπὶ τοὺς πόδας [ο ὐ κ] ἔδωκας, αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας καὶ ταῖς θριξὶν αὐτῆς ἐξέμαξεν. Φίλημά μοι [ο ὐ κ] ἔδωκας, αὕτη δὲ ἀφ' ἧς ε ἰ σ ῆ λ θ ο ν* (sed malo: *ε ἰ σ ῆ λ θ ε ν*) *οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου [ο ὐ κ] ἤλειψας, αὕτη δὲ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας*, nam teneo quod contendi *Mnem.* 1881 p. 283 ter tollendam esse negationem, quae stulto librariorum iudicio se in Sacrum Codicem insinuaverit. Quid enim? Certa sunt officia quae convivator praestare debet iis quos invitavit ad coenam; haec nobis philologis satis nota sunt; sed comperi etiamnunc esse inter theologos, qui addubitarent quae minus cognovissent. Si quis quem adiret, ut intelligeret se amari et iucundum hospitem adesse, dominus eum osculo excipiebat; non contra. Feci quod potui ut hoc lectoribus persuaderem *Mnem.* 1883 p. 35. Veluti ut ex ipso Novo Testamento locum excitem, qui eodem pertinet: Iudas Iscariota, Matth. XXVI 48, satellitibus *ἔδωκε σ η μ ε ῖ ο ν λέγων· ὃν ἂν φιλήσω αὐτός ἐςιν· κρατήσατε αὐτόν.* Fiebat hoc praeter receptum morem itaque *σημεῖον* erat. Ipse Iesus, quia Iudas indecore osculum prior rapuerat, cum accipere debuisset: *Ἑταῖρε*, inquit, *ἐφ' ὃ πάρει*; nec ferre poterat importunum hominem inciviliter familiarem. Hoc est quod tanquam ne nomine quidem notum appellat eum *ἑταῖρον*. Item de Iacobo Patriarcha legimus: *καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν ἑπτάκις, ἕως τοῦ ἐγγίσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Καὶ προσέδραμεν Ἠσαῦ εἰς συνάντησιν αὐτῷ καὶ περιλαβὼν αὐτὸν προσέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.* Hoc recte, nam contrarium non minus fuisset absurdum quam si quis prior Imperatorem Romanum voluisset osculari et Domitianus Agricolam ex Britannia reversum brevi osculo excepit, non Agricola Domitianum. Sed quid pluribus opus est? Vetus historia plena est exemplorum. Adstabat praeterea lavacrum —

Iohannes in Evangelio XIII 5 *τὸν νιπτῆρα* appellat et tirones velim ad articulum attendant — ad pedes abluendos et caput etiam oleo inungebatur. Putidum est ea de re multa inutiliter congerere: continebo me uno loco laudando, qui legitur Plat. Symp. p. 175: *καὶ ἓ μὲν ἔφη ἀπονίζειν τὸν παῖδα ἵνα κατακέοιτο.* Qui hic loquitur Aristodemus, advenerat sane *ἀνυπόδητος*, cf. p. 173 B, et Iesus certe exemplo suo praeivit, quum apostolis praecipiebat: *μὴ κτήσησθε χρυσὸν ... μηδὲ ὑποδήματα·* sed etiamsi calceatus advenerit, nam video viros doctos ea de quaestione dissentire, non tamen minus Simon facere debuit quod officii erat. Conf. Iudic. XIX 21: *αὐτοὶ ἐνίψαντο τοὺς πόδας αὐτῶν καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον.* Etiam hoc persaepe legimus Graecos et Romanos ante epulas inungi solitos fuisse; sed idem quoque mos apud Israelitas obtinebat, quod cum alibi in Sacro codice declaratur, ut infra videbimus, tum ex nostro loco planissime efficitur. Illud igitur teneo quod ante viginti annos perscripsi: „Miror Pharisaei erga convivam quem ipse invitarat, superbiam, nec multo minus ipsum Iesum demiror, qui insignem sibi factam contumeliam aut non senserit aut certe dissimulaverit. Liberum erat Simoni Iesum non invitare, sed postquam invitavit ut rusticitatis crimen effugeret, id omne praestare debuit quod moribus requirebatur. Itidem liberum erat Iesu non ire ad Pharisaeum, sed statim abire debuit, postquam animadvertit sibi debita officia non praestari." Sed loco triplici vitio liberato, e deverticulo in viam; aliud enim est, quod nunc ago.

Relicta Galilaea, — illic enim Simon Pharisaeus secundum Lucam habitabat — Matthaeum in Iudaeam sequamur; legimus XXVI. 6: *τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου πολυτίμου καὶ κατέχεεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνακειμένου. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ ἠγανάκτησαν λέγοντες· εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; ἐδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι πολλοῦ καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δ' οὐ πάντοτε. βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.* Vides haud leve discrimen; non enim est mulier peccatrix quae Iesu hunc habet honorem; deinde non pedes illa Iesu

ungit, sed caput. Illud quoque me maximo opere advertit quod Iesus addit: *ὅπου ἂν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς*, nam hoc vaticinium per saeculorum decursum ad hunc usque diem ratum est.

Quod Manenio concedendum est, ab hoc Matthaei loco profecit is cui illa debemus apud Marcum XIV. 3: *καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ ἦλθε γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς· καὶ συντρίψασα τὸν ἀλάβαστρον κατέχεεν αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς. ἦσαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς ἑαυτούς· εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύρου γέγονεν; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι ἐπάνω δηναρίων τριακοσίων καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς. καὶ ἐνεβριμοῦντο αὐτῇ* ..... cetera quae fere cum Matthaeo conveniunt. Quod autem mulier vasculum dicitur confregisse, id saepe mihi mirationem fecit neque usquam alibi tale quid me legere memini. Unicum novi locum quem admovere fortasse potero. Aeschylus qui tam erat natus ad iocandum quam ad saltandum camelus, dixisse traditur *ἐν Ὀστολόγοις·*

ὅδ' ἐστὶν ὅς ποτ' ἀμφ' ἐμοὶ βέλος
γελωτοποιόν, τὸν κάκοσμον οὐράνην
ἔρριψεν οὐδ' ἥμαρτε· περὶ δ' ἐμῷ κάρᾳ
πληγεῖσ' ἐναυάγησεν ὀστρακουμένη
χωρὶς μυρηρῶν τευχέων πνέουσ' ἐμοί.

Sophocli tamen haec impense placuisse videntur itaque imitatus est *ἐν Ἀχαιῶν συνδείπνῳ·*

ἀλλ' ἀμφὶ θυμῷ (?) τὴν κάκοσμον οὐράνην
ἐρριψεν οὐδ' ἥμαρτε· περὶ δ' ἐμῷ κάρᾳ
κατάγνυται τὸ τεῦχος οὐ μύρου πνέον·
ἐδειματούμην δ' οὐ φίλης ὀσμῆς ὕπο.

Adeo verum est ridiculum fieri si quis in campo non suo spectari velit et unumquemque iubemus *ἔρδειν ἣν εἰδείη τέχνην·* facilius tamen insulsum iocum feram, si revera apud veteres moris fuerit *de casser quelqu'un l'encensoir sur le nez.*

Illuc redeo. Apud Iohannem XII 3 convivium est Bethaniae in domo Lazari et Maria Lazari soror est, quae *λαβοῦσα λίτραν νάρδου πιστικῆς πολυτίμου ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἡ δ' οἰκία ἐπληρώθη*

ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου. λέγει δὲ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι· διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; cetera quae fere cum Matthaeo et Marco conveniunt.

Difficile est dicere utrum in quatuor traditionibus plura concinant an discrepent; nec meum est post Manenium in scenam prodire; sed restat unum itemque alterum quod nondum ab omni parte pervestigatum est. Veluti secundum Matthaeum et Marcum mulier quaedam oleum effundit super *caput* Iesu recumbentis; secundum Lucam et Ioannem eius *pedes* *ἀλείφει*. Quaeritur quid hoc sit *ἀλείφειν* et quomodo differat verbum *χρίειν*. Respondet Casaubonus quem omnes, uti opinor, taciti sequuntur, ad hunc ferme modum, *Animadv. ad Athenaeum* p. 976. 23. Ex Hicesio laudarat Athenaeus XV p. 689 C: *τῶν μύρων ἃ μέν ἐςι χρίματα, ἃ δ' ἀλείμματα*, ad quae verba Magnus Animadversor ita disputat: „Proponitur unguentorum distinctio inter *χρίματα* et *ἀλείμματα*, nec dubium esse inter ista discrimen statuendum, etsi difficile est auctorem invenire, qui his vocibus non sit usus promiscue. Ne testimonia procul arcessam, scribit paulo post Athenaeus *μυρίσασθαι* significare *χρίσασθαι ἀλείμμασι* — nec multo aliter libro duodecimo *ἀλείμμασιν ἐγχρίειν ἑαυτόν*. Tamen ut dixi magna differentia est, nam *ἀλείφεσθαι* proprium voluptariorum et mollium, *χρίεσθαι* etiam sobriis interdum et ex virtute viventibus convenit." Quae hic statuit Casaubonus de promiscuo usu verissima sunt, nec tamen minus duorum verborum discrimen paulo pressius definiri poterit ac proinde debebit.

Ab Homero principium, apud quem quantum video nihil prorsus interest utrum *χρίειν* an *ἀλείφειν* appelles. Telemachum Nestoris filia, γ 466, *λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ*. Similiter δ 49: *τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμῳαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ*. Contra Κ 577: *λοεσσαμένω καὶ ἀλειψαμένω λίπ' ἐλαίῳ — δείπνῳ ἐφιζανέτην* et Σ 350 Patrocli cadaver *λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ*. Apud Athenienses nec rarum est verbum *χρίειν* et paulo frequentius legitur *ἀλείφειν*. Scribit Plato Lysid. p. 217 D: *εἴ τίς σου ξανθὰς οὔσας τὰς τρίχας ψιμυθίῳ ἀλείψειε*. Aristoph. Vesp. vs. 606:

ὅταν οἴκαδ' ἴω τὸν μισθὸν ἔχων κᾆτ' εἰσήκονθ' ἅμα πάντες

ἀσπάζωνται διὰ τἀργύριον καὶ πρῶτα μὲν ἡ θυγάτηρ με
ἀπονίζῃ καὶ τὼ πόδ' ἀ λ ε ί φ ῃ καὶ προσκύψασα φιλήσῃ.

Complura exempla apud Athenaeum invenio, veluti XII p. 553 A: Cephisodori:

Ἔπειτ' ἐ ν α λ ε ί φ ε σ θ α ι τὸ σῶμά μοι πρίω
μύρον ἴρινον καὶ ῥόδινον, ἄγαμαι Ξανθία·
καὶ τοῖς ποσὶν χωρὶς πρίω μοι βάκχαριν.

Eubuli:

καὶ τοὺς πόδας
ἀ λ ε ί ψ α τ' αὐτοῦ τῷ Μεγαλλείῳ μύρῳ.

Eiusdem:

ἐν θαλάμῳ μαλακῶς κατακείμενον. ἐν δὲ κύκλῳ νιν
παρθενικαὶ τρυφεραὶ χλανίσιν μαλακαῖς κατάθρυπτοι
τὸν πόδ' ἀμαρακίνοισι μύροις τ ρ ί ψ ο υ σ ι τὸν ἁβρόν.

Nam pedum frictiones — Malaice *pidjet* appellant — cum unctionibus perpetuo coniunguntur: Ἀντιφάνης ἐν μὲν Ἀλκήστιδι ἐλαίῳ τινὰ ποιεῖ χ ρ ι ό μ ε ν ο ν τοὺς πόδας. ἐν δὲ Μητραγύρτῃ φησί·

τήν τε παῖδ' ἀλείμματα
παρὰ τῆς θεοῦ λαβοῦσαν, εἶτα τοὺς πόδας
ἐκέλευ' ἀ λ ε ί φ ε ι ν πρῶτον, εἶτα τὰ γόνατα.
ὡς θᾶττον ἡ παῖς δ' ἥψατ' αὐτοῦ τῶν ποδῶν
ἔ τ ρ ι ψ έ τ', ἀνεπήδησεν.

καὶ ἐν Ζακύνθῳ·

Εἶτ' οὐ δικαίως εἰμὶ φιλογύνης ἐγὼ
καὶ τὰς ἑταίρας ἡδέως πάσας ἔχω;
τουτὶ γὰρ αὐτὸ πρῶτον ὃ σὺ ποιεῖς, παθεῖν,
μαλακαῖς καλαῖς τε χερσὶ τ ρ ι φ θ ῆ ν α ι πόδας,
πῶς οὐχὶ σεμνόν ἐστι;

Itaque dixeris vere scribere Lactantium, cuius locum Henrico Stephano debeo VIII p. 1689 B, Graecos veteres χρίεσθαι dixisse ungi quod postea ἀλείφεσθαι et omnino concedo huius verbi paulo crebriorem usum esse apud Athenienses; interest tamen aliquid ac multum quidem, nam pedes, uti et reliquum corpus, sicuti inunguntur et fricantur, ἀλείφονται et τρίβονται· effuso autem oleo caput proprio sensu χρίεται. Est hoc imprimis videre in Sacra Scriptura, in qua sacerdotes uti et reges sacro oleo perunguntur, quod quomodo conficiendum sit, accurate exponitur Exod. XXX 22; perpetuo hoc χρίειν dicitur et quis

sustineret Iesum appellare non Χριςόν sed Ἀλειπτόν; Rex est ac proinde κέχριται et Χριςός est; sed hunc usum veteres Graeci perpetuo ignorarunt; Ecclesia autem diu retinuit, veluti apud Anglos usque ad Iacobum II et apud Francos usque ad Carolum X. Quod ad Israelitas attinet, legimus 3 Regg. I 39: ἔλαβε Σαδὼκ ὁ ἱερεὺς τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου ἐκ τῆς σκηνῆς καὶ ἔχρισε τὸν Σαλωμών. Psalm. 89. 21: εὗρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ ἔχρισα αὐτόν. Est hoc verbum in sacro codice μυριόλεκτον. Contra de profano usu Esth. II 12: virgines regi destinatae μῆνας ἓξ ἠλείφοντο ἐν σμυρνίνῳ ἐλαίῳ καὶ μῆνας ἓξ ἐν τοῖς ἀρώμασι καὶ ἐν τοῖς σμήγμασι τῶν γυναικῶν· item Ruth. III 3, 2 Regg. XIV 2, 2 Chron. XXVIII 15 et Mich. VI 15. Hinc usus verbi χρίειν optime vitatur Psalm. 23. 5: ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου et Matth. VI 17: σὺ δὲ νηςεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι et Luc. VII 46: ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου ἤλειψας. His tribus locis praeter Israelitas nemo vitasset verbum χρίειν itemque de extrema unctione rectissime ἀλείφειν usurpatur Iacob. Epist. V 14: ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ, cum quo loco conferemus Marc. VI 13: ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώςους καὶ ἐθεράπευον.

Scilicet in Hebraeorum lingua —

Nec meus hic sermo est, sed quae praecepit amicus
Nomine Matthesius, cui sunt Hebraica curae —

in Hebraeorum igitur lingua itidem sunt duo verba quae distinguuntur eo modo quo dixi; alterum est *māsjach* — unde *Messias* — quocum convenit Graecum χρίειν· sed de profano usu peculiare habent verbum *suk* = ἀλείφειν. Septuagintaviri Sacrum codicem fideliter interpretati sunt et semel tantum ἀλείφειν dixerunt, quod propter veritatem Hebraicam χρίειν dicere debuerant, nimirum Genes. XXXI 13: ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ ςήλην, sed pellucet causa cur hic variatum fuerit. Contra bis terve χρίειν habent, ubi verius fuerit ἀλείφειν, Ezech. 16. 9: καὶ ἔλουσά σε ἐν ὕδατι καὶ ἀπέπλυνα τὸ αἷμά σου ἀπὸ σοῦ καὶ ἔχρισά σε ἐν ἐλαίῳ, Vatic. Amos. VI 6: οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον καὶ

τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι· fuisse autem moris etiam apud Israelitas ut convivae uncti accumberent, iam supra ex Lucae loco effecimus. Etiam Ecclesiasta IX 8 praecepit: *ἐν παντὶ καιρῷ ἔςωσαν ἱμάτιά σου λευκὰ καὶ ἔλαιον ἐπὶ κεφαλῆς σου μὴ ὑςερησάτω.*

Plurimae erant odorum species. Lepidus est Antiphanis locus apud Athen. XII p. 553 D:

Λοῦται δ' ἀληθῶς; B. ἀλλὰ τί;
ἐκ χρυσοκολλήτου γε κάλπιδος μύρῳ
Αἰγυπτίῳ μὲν τοὺς πόδας καὶ τὰ σκέλη,
φοινικίνῳ δὲ τὰς γνάθους καὶ τιτθία,
σισυμβρίνῳ δὲ τὸν ἕτερον βραχίονα,
ἀμαρακίνῳ δὲ τὰς ὀφρῦς καὶ τὴν κόμην,
ἑρπυλλίνῳ δὲ τὸ γόνυ καὶ τὸν αὐχένα.

Ex quo loco consequi dixeris in convivio dextram manum perungi solitam fuisse, sinistram manum non fuisse. Sed de unguentis multo plura quam equidem scire cupio, habet Athenaeus XV p. 688 sq. Etiam ex Vetere Testamento sat multa colligi possunt; veluti sacrum oleum, de quo praecipitur Exod. XX, fiebat admixtione *σμύρνης, κινναμώμου, καλάμου* et *ἴρεως*, de quibus fruticibus non meum est quaerere, quum praesertim plantarum historiam numquam attigerim.

Ingens erat unguentorum abusus apud veteres et, quum nota res sit, satis habebo duos locos afferre. Martialis VIII 3. 10 Musam describit:

Cui coma et unguento sordida vestis erat.

Adeo carebat illa signo quo immortales apud Indos agnosci possunt. Israelitae nihil hoc melius: Psalm. 133. 2: *ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρών, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ᾤαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ.*, nam tirones velim attendant ad participium neutri generis nec scribitur *τὸν καταβαίνοντα*, in qua lectione delicatis auriculis minus fuisset offensionis. Addo Psalm. 45. 7: *ἔχρισέ σε ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Σμύρνα καὶ ςακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου.* His moribus ad lavandria non mille Nausicaae potuerunt sufficere.

Semper tamen fuerunt qui sanius iudicarent. Iam Ciceroni, ad Atticum II 1, mulieres ideo bene olere quia nihil olebant

videbantur. Scilicet quam multi Gelonis instar *ὀζόστομοι* fuerint, abunde monstrabit Hieroclis *ὁ Φιλόγελως*· hinc adversus oris foetorem plurimus usus irini unguenti. Unde etiam Martialis II 12:

Esse quid hoc dicam, quod olent tua basia myrrham
Quodque tibi est numquam non alienus odor?
Hoc mihi suspectum est quod oles bene, Postume, semper:
Postume, non bene olet qui bene semper olet.

Etiam Athenaeum conferam XV p. 691 F: *πρὸς θεῶν, φίλοι, ποία ἡδονή, μᾶλλον δὲ σαλακωνία, θαἰμάτια μολύνεσθαι, ἐξὸν ταῖς χερσίν, ὥσπερ ἡμεῖς νῦν ποιοῦμεν, ἀρυσαμένους ἀλείφεσθαι πᾶν τὸ σῶμα καὶ μάλιστα τὴν κεφαλήν.* Longe autem disertius aequalis eius Clemens Alexandrinus Paedag. II 8 p. 207 Pott.: *τῶν μύρων ἄπειροι διαφοραί, βρένθειον καὶ Μεγάλλειον, πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγύπτιος — ἐπιτηδεύουσι δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κρίνων μύρον καὶ τὸ ἀπὸ τῆς κύπρου, καὶ ἡ νάρδος εὐδοκιμεῖ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ῥόδων ἄλειμμα καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἔτι χρῶνται αἱ γυναῖκες, ὑγρά τε καὶ ξηρὰ καὶ τὰ ἐπίπαστα καὶ ὑποθυμιώμενα μύρα· ἐπινοεῖται γὰρ αὐταῖς ὁσημέραι πρὸς τὸ ἄπληστον τῆς ἐπιθυμίας τὸ ἀκόρεστον τῆς εὐωδίας, διὸ καὶ πολλῆς ἀπειροκαλίας ἀποπνέουσιν· αἱ δὲ καὶ τὰς ἐσθῆτας καὶ τὰς στρωμνὰς καὶ τοὺς οἴκους ὑποθυμιῶσί τε καὶ καταρραίνουσι, μονονουχὶ δὲ καὶ τὰς ἀμίδας ὄζειν ἀναγκάζει τοῦ μύρου ἡ τρυφή.* Ita enim est: sunt alia unguenta quibus viri, alia quibus mulieres maxime delectantur: secundum Theophrastum de Odor. 42: *τὸ ῥόδινον καὶ ἡ κύπρος τοῖς ἀνδράσι μάλιστα ἁρμόττειν δοκεῖ καὶ πρὸς τούτοις τὸ κρίνον· ταῖς δὲ γυναιξὶν ἡ στακτὴ καὶ τὸ Μεγαλλεῖον καὶ τὸ Αἰγύπτιον καὶ τὸ ἀμαράκινον καὶ τὸ νάρδινον.* Uti vides, Clementis aetate mulierum effrenata luxuria etiam acerbius notatur quam virorum et Clementis testimonium confirmat Galenus ed. K. XII p. 604, quem locum Friedlandero debeo: *τό τε κάλλιστον νάρδινον μύρον — καὶ μετὰ τοῦτο τό τε Κομμαγηνὸν καὶ τὸ Σουσινὸν καὶ τὰ πολυτελῆ μύρα τῶν πλουσίων γυναικῶν, ἃ καλοῦσιν αὗται σπίκατα καὶ φουλίατα.* Solae mulieres, uti audivimus, ipsam quoque vestem unguentis adspergunt: credo sane, nam ex lana oleum difficulter eluitur, muliebres autem vestes ea certe aetate linteae erant, qua de re nuper quaedam adnotavi *Mnem.* 1901 p. 189. Apud Israelitas autem, uti et apud Aegyptios, itidem linteae

fere vestes vel byssinae erant. Tamen est quod mireris fuisse qui talibus sordibus delectarentur atque adeo superbirent, dum toto corpore delibuto per plateas incederent. Ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλά. Nos hoc certe lucramur ex celebrata Hollandorum munditie, quod illa δυσωδίας medicamenta non valde requirimus.

Variae sunt μύρων, uti vidimus, species, sed inter eas μύρον νάρδινον principale est. Hinc Menander ap. Athen. XV 691 A:

ἡδὺ τὸ μύρον, παιδάριον, ἡδύ. Β. πῶς γὰρ οὔ;
νάρδινον.

Nardinum unguentum dicitur vel νάρδινον ἔλαιον vel etiam simpliciter νάρδος. Nemo ignorat Horatiana illa: Assyriaque nardo potamus uncti, uti et: Nardo vina merebere, Nardi parvus onyx. Sed hic nonnullorum errori occurrendum est, quos id quod verum est Blumnerus docere poterit *Technolog.* III p. 60. Nempe proprio ac stricto sensu onyx gemmae nomen est, quae inter achatas haud ultimum locum tenet; hodie ne ambigue loquantur homines etiam achatonycha barbare appellitant. Vascula autem non ex gemma secantur, sed ex lapide alabastrita qui itidem onyx dicitur. Alabastri formam vide apud Marquardtium *Antiqq. Privat.* p. 631 estque ἄριςος τοῖς μύροις ὁ τοιοῦτος, ut scribit Theophrastus de odor. 41. De onyche scribit Plinius XXXVI 12: „Nepos Cornelius tradit magno fuisse miraculo, cum P. Lentulus Spinter amphoras ex eo Chiorum magnitudine cadorum ostendisset: post quinquennium deinde triginta duorum pedum longitudine columnas vidisse se. Variatum in hoc lapide postea est. Namque pro miraculo insigni quatuor modicas in theatro suo Cornelius Balbus posuit. Nos ampliores triginta vidimus in coenatione, quam Callistus Caesaris Claudii libertorum potentia notus sibi exaedificaverat. Hunc aliqui lapidem alabastriten vocant, quem cavant ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur." Hoc modo hodie Romae quatuor columnae ex onyche conspiciuntur in aede S. Pauli extra muros. Quin et narrant qui Montem Caroli — *Monte Carlo* — adierunt spectasse se in splendida domo οὗ ἡ τηλία τίθεται, duodecim ingentes columnas *ex onyche:* hic certe nemo cogitabit de „achatonyche": iam nimium luxuriae inest in columnis ex alabastrita sectis.

Nardum India mittebat; mittebat Babylonia; mittebat Phoe-

nicia, aliae fortasse regiones; sed quaenam optima fuerit, dicet nobis Apollonius ap. Athen. XV p. 688 E: Ἶρις μὲν ἐν Ἤλιδι χρηστοτάτη καὶ ἐν Κυζίκῳ· ῥόδινον δὲ κράτιστον ἐν Φασήλιδι καὶ τὸ ἐκ Νέας δὲ πόλεως καὶ Καπύης· κρόκινον δὲ ἐν Σόλοις τοῖς Κιλικίοις καὶ ἐν Ῥόδῳ· νάρδινον δὲ τὸ ἐν Τάρσῳ, cet. cet. quae vide apud ipsum. Quod ex ipsa rei natura sequitur, addebatur oleum: ut artis vocabula usurpem: *suco* admiscebatur *corpus;* nam „destillationem" quam nos dicimus, veteres nondum cognoverant. Hinc scribit Plinius XIII 3: Unguenta optime servantur in alabastris, odores in oleo: quod diuturnitati eorum tanto utilius est quanto pinguius, ut *ex amygdalis.* Quod ad pinguedinem attinet, discrepat Theophrastus de odor. 15, quantum intelligo; convenit quod Plinius habet de amygdalis: πολλὰ δὲ γίγνεται περὶ Κιλικίαν καὶ ποιοῦσιν ἐξ αὐτῶν χρῖμα. Φασὶ δὲ καὶ εἰς τὰ σπουδαῖα τῶν μύρων ἁρμόττειν, atque sic etiam melius intelligimus optimam nardum ex Cilicia provenire, cum accedat olei amygdalini praestantia. Etiam pretia novimus quibus optima quaeque unguenta venalia erant: scribit Athenaeus XV p. 691 C: παμπόλλου δ' ἐπιπράσκετο Ἀθήνησιν ἡ τοῦ μύρου κοτύλη, καὶ ὡς μὲν Ἵππαρχός φησιν ἐν Παννυχίδι πέντε μνῶν, ὡς δὲ Μένανδρος ἐν Μισογύνῃ δέκα. Ἀντιφάνης δ' ἐν Φρεαρρίῳ στακτῆς τοῦ μύρου μνημονεύων φησί· Στακτὴ δυοῖν μναῖν οὐκ ἀρέσκει μ' οὐδαμῶς. Hinc vile donum quod apud Lucianum amator meretriculae attulit, Dialog. Meretr. 14, ἀλάβαστρον μύρου ἐκ Φοινίκης δύο δραχμῶν. Apud Iohannem Evangelistam, uti et apud Marcum, est λίτρα μύρου νάρδου venalis trecentis denariis. Si quidem metrologorum doctrinam bene intelligo, κοτύλη et λίτρα tantundem fere valent, scil. tertiam kilogr. partem et quum trecenti denarii vel totidem drachmae tres minas efficiant, sat bene convenit de insano pretio nardi (miror enormitatem: unum kilogr. quadringentis circiter florenis) inter comicos poetas et Iudam Iscariotam, quorum nomina perraro coniuncta vidisti. Neque multum abludit Plinius XIII 4: Summa commendatio unguentorum, ut transeunte femina odor invitet etiam aliud agentes: exceduntque *quadringenos denarios librae.*

Vidimus supra apud Clementem Alexandrinum esse ἀρώματα ὑγρά, ξηρά, ἐπίπαστα et ὑποθυμιώμενα· est hoc satis apertum; sed apud Athenaeum II p. 46 A invenio: ἐκκλίνειν δὲ δεῖ τὰ

πάχη τῶν μύρων et quae sint ea, docet Basilius, cuius locum Henricus Stephanus attulit VII p. 650 D: *ἡ δὲ ϛακτὴ καὶ αὐτὴ σμύρνης ἐϛὶν εἶδος τὸ λεπτότατον· ἐκθλιβέντος γὰρ τοῦ ἀρώματος, ὅσον μὲν αὐτοῦ ῥυτόν, εἰς τὴν ϛακτὴν ἀπομερίζεται· τὸ δὲ παχὺ ὑπομένον σμύρνα προσαγορεύεται.* Est ea observatio ex bono fonte ducta et verosimiliter Theophrastum auctorem habet; convenit etiam Athenaeus XV p. 688 D: *τὰ πολλὰ τῶν μύρων διὰ σμύρνης ἐσκευάζετο καὶ ἥ γε ϛακτὴ καλουμένη διὰ μόνης ταύτης.* Sed Athenaeus X p. 438 F narrat Antiochum Epiphanem in nescio cuius caput effundi iussisse *ὑδρίσκην ὑπὲρ δύο χόας ἔχουσαν παχέος μύρου.* Tradidit hoc Naucratita secutus Ptolemaei Evergetae testimonium, sed V p. 194 B, ubi eadem nobis historiola apponitur, substitutum fuit *μέγιϛον κεράμιον πολυτελεϛάτου μύρου τῆς ϛακτῆς καλουμένης*, nempe ex Polybio XXVI 10. 3. Certe *μύρον παχὺ* intelligendum apud Pollucem X 120 in Eubuli fragmento:

Λῦε τάλαβάϛια
θᾶττον σὺ καὶ τῇ σπαθίδι τὸν πώγωνά μου
καὶ τὴν ὑπήνην μύρισον.

Apud Evangelistas autem haud dubie *liquida* nardus est quae memoratur.

Venio nunc ad Manenium qui negavit ac pernegavit intelligi posse Iesu verba apud Matthaeum XXVI 12: *βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν*, vel apud Marcum XIV 8: *προέλαβεν μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν*, vel apud Iohannem XII 7: *ἄφες αὐτήν, ἵνα εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τηρήσῃ αὐτό.* Fateor, quum Iesu corpus sepeliebatur, nullae sunt libationes factae. Secundum Matthaeum XXVII 59 Iosephus Arimathaeanus cadaver simpliciter *ἐνετύλιξεν σινδόνι καθαρᾷ.* Secundum Marcum XVI 1 mulieres *ἠγόρασαν ἀρώματα ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν.* Secundum Lucam XXIII 56 eaedem *ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα.* Secundum Iohannem denique XIX 39, *ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡς λίτρας ἑκατόν. Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐϛὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν.* Nullum hic memoratur libamentum, nec magis *σπονδή* fit in sepultura regis Asae 2 Chron. XVI 14: *ἐκοίμισαν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἔπλησαν*

ἀρωμάτων καὶ γένη μύρων μυρεψῶν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ἐκφορὰν μεγάλην ἕως σφόδρα. Itaque concedo, quod frustra negabitur: lectoribus utriusque Testamenti locus necessario obscurus est; ipsis Graecis fortasse non item. Secundum Iesum fuit ea unctio tanquam *τύπος τῶν μετ' ὀλίγον μελλόντων*, quemadmodum Apostolus loqui amat. Etenim inferiae fiebant liquoribus odoriferis libandis, neque ea res Tischendorfium fugit qui ad Marcum XIV 3 laudat Schol. Plat. Hipp. Min. p. 334 Bk.: *λήκυθον δὲ ἀγγεῖον φασὶν ἀττικοί, ἐν ᾧ τοῖς νεκροῖς ἔφερον τὸ μύρον.* Plutarchus Aristid. 21 pompam describit quae quotannis ducitur in honorem eorum qui apud Plataeas in proelio occubuerunt; peraguntur aliae multae caerimoniae quas omittere possumus et procedunt adulescentes ingenui portantes *χοὰς οἴνου καὶ γάλακτος ἐν ἀμφορεῦσιν ἐλαίου τε καὶ μύρου κρωσσούς·* tum *ὁ τῶν Πλαταιῶν ἄρχων*, postquam ad ipsum locum pervenit ubi pugnatum fuit, *λαβὼν ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης ἀπολούει τὰς ςήλας καὶ μύρῳ χρίει.* Solemnia haec erant etiam apud alios. Athenaeus IX p. 410 A affert testimonium *Κλειδήμου ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἐξηγητικῷ· προθεὶς γὰρ περὶ ἐναγισμῶν γράφει τάδε· Ὄρυξαι βόθυνον πρὸς ἑσπέραν τοῦ σήματος. ἔπειτα παρὰ τὸν βόθυνον πρὸς ἑσπέραν βλέπε, ὕδωρ κατάχει λέγων τάδε· Ὑμῖν ἀπόνιμμα οἷς χρὴ καὶ οἷς θέμις. ἔπειτα αὖθις μύρον κατάχει.* Eodem pertinet Artemidorus Onirocrit. IV 57: *ἐπὶ τῶν νοσούντων ἡ μὲν ἐλαία θανατηφόρος οὖσα τετήρηται αὐτή τε καὶ ὁ καρπὸς αὐτῆς καὶ τὰ φύλλα, δάφνη δὲ σωτηρίας. καὶ γὰρ εἰκός. τοῖς γὰρ ἀποθανοῦσιν ἐλαίας μὲν συνεκφέρουσιν, δάφνας δ' οὐδαμῶς.* Confer etiam Petron. Sat. c. 78: Statim ampullam nardi aperuit omnesque nos unxit: et Spero, inquit, futurum ut aeque me *mortuum* iuvet, tamquam *vivum.* Vide praeterea Lucian. de luctu 11, cet.

Verum utcumque ea de re existimabitur, quid est illud quod Marcus et Iohannes appellant *ἀλάβαςρον νάρδου πιςικῆς*? Interpretes tantum non uno ore concedunt nondum sibi successisse obscuri vocabuli explanationem. Scaliger quem Lobeckius fere sequitur, derivatam vocem autumat *παρὰ τὸ πτίσσειν*, quam opinionem vix opus est redarguere. Sunt qui *potabilem* nardum interpretentur, sed neque a bibendi verbo adiectivum *πιςικὸν* ullo modo derivari poterit et nardus potatur quidem, sed vino addita non oleo; quod ut demonstretur, supervacaneum est ad-

scribere testimonium Hicesii apud Athenaeum XV p. 689 D. In Vulgata editione *spicata* nardus dicitur; — unde Franci: *parfum d'aspic* liquide; — quod ipsi supra vidimus, revera ab Galeno μύρα σπίκατα καὶ Φουλίατα inter optima celebrantur et facile id verum esse credimus quod Plinius scribit XII 26: Gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. Potero etiam alia quam plurima addere quae habet Marquardtius *Antiqq. Priv.* p. 761; sed nemo dixerit quomodo σπικάτης in πιςικῆς potuerit abire. Equidem dum rem in omnes partes versabam, tandem eo deveni ut putarem nihil aliud posse latere nisi hoc, nardum fuisse *liquidam*: effunditur certe ex vasculo. Seplasiarii ex spicis vel foliis expressum sucum oleo infusum coquunt: μυρεψίαν appellant. Theophr. ad odor. 14: τῶν δὲ μύρων ἡ σύνθεσις καὶ ἡ κατασκευὴ τὸ ὅλον οἷον εἰς θησαυρισμόν ἐςι τῶν ὀσμῶν· διόπερ εἰς τοὔλαιον τίθενται· τοῦτο γὰρ χρονιώτατον καὶ ἅμα πρὸς τὴν χρείαν μάλισθ' ἁρμόττον· deinde de oleo amygdalino varie pronunciat, addit tamen: Φασὶ δὲ καὶ εἰς τὰ σπουδαῖα τῶν μύρων ἁρμόττειν ὥσπερ καὶ τὸ ἐκ τῆς βαλάνου. Si quis praeterea hoc curat scire, — quamquam ea res ad sacri textus emendationem non pertineat — secundum Plinium XIII 7 resina aut gummis adiicitur ad continendum odorem in corpore; celerrime is evanescit atque defluit, si non sunt haec addita. Nimirum est ea „fixatio" quam unguentarii hodie appellant, quem Theophrastus dixit θησαυρισμόν. Quam igitur nardum mulier attulit, non fuit ea ξηρά, non παχεῖα sed ὑγρά, non sicca, non crassa sed liquida: *libari* poterat, σπένδεσθαι, nam etiam in Sacro Codice non inauditus usus est verbi ceteroquin frequentissimi σπένδειν et σπονδή, veluti Genes. XXXV 14: καὶ ἔςησεν Ἰακὼβ ςήλην ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ ὁ θεὸς ςήλην λιθίνην καὶ ἔσπεισεν ἐπ' αὐτὴν σπονδὴν καὶ ἐπέχεεν ἐπ' αὐτὴν ἔλαιον. Hinc uti arbitror, liquida nardus quae ex ampulla libatur, recte dici poterit σπειςική et in Evangeliis utrobique commendabo: νάρδου σπειςικῆς πολυτελοῦς vel πολυτίμου. Non alibi legitur hoc adiectivum, sed est formatum secundum analogiam et talia pro re nata ab unoquoque finguntur. Apud Plinium XVIII 105 panis *speusticus* est a festinatione, παρὰ τὸ σπεύδειν dictus itemque νάρδος σπειςική dici potuit παρὰ τὸ σπένδειν. Aristoph. Eqq. 1378:

Δημ. σοφός γ' ὁ Φαίαξ, δεξιῶς τ' οὐκ ἀπέθανεν.
ξυνερτικὸς γάρ ἐστι καὶ περαντικὸς
καὶ γνωμοτυπικὸς καὶ σαφὴς καὶ κρουστικὸς
καταληπτικός τ' ἄριστα τοῦ θορυβητικοῦ.
Ἀλλ. οὔκουν καταδακτυλικὸς σὺ τοῦ λαλητικοῦ;

ΠΙCΤΙΚΗC an ΠΕΙCΤΙΚΗC scribatur, in vetere codice nihil interest itaque corrigendo CΠΕΙCΤΙΚΗC nihil addidi praeter dimidiatum circulum. Vetussimam corruptelam esse vides quae ex altero Evangelio fluxit in alterum.

Atque sic quinquagesimo Mnemosynes anno feliciter exacto, προσκυνῶ Matrem cum novem filiabus.

EMENDATUR ARISTOTELIS περὶ ἑρμηνείας C. X § 5.

Nuper (*Act. Acad. Reg. Belgicae* a. 1901 p. 349 seqq.) LAMINNIUS Canonicus, vir pereruditus et luculenter Graece sciens, libellum *de Interpretatione*, verum κειμήλιον, si harum rerum iudices audis, sed ut cetera Aristotelis opera acroamatica tantum non omnia — in quibus, ut festive ait Simplicius, ἀσάφειαν ἐπετήδευσε διὰ ταύτης τοὺς ῥαθυμοτέρους ἀποκρουόμενος — reliquis mortalibus intellectu difficiliorem, adiecto commentariolo critico et exegetico, eleganter vertit Gallice. Idem more suo satis festinanter olim fecerat BARTHÉLEMY SAINT-HILAIRE v. c. Graece, ut videre est, mediocriter tantum doctus. Est tamen ubi Barthélemy ingenio, quo valebat plurimum, obscuratam corruptae orationis sententiam acutissime perspexerit. Ecce exemplum:

c. X § 5 s. f. vulgo editur: ὁμοίως δὲ ἕξει, κἂν καθόλου τοῦ ὀνόματος ᾖ ἡ κατάφασις· οἷον, πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος δίκαιος· ἀπόφασις τούτου, οὐ πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος δίκαιος· πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος οὐ δίκαιος· οὐ πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος οὐ δίκαιος. πλὴν οὐχ ὁμοίως τὰς κατὰ διάμετρον ἐνδέχεται συναληθεύειν· ἐνδέχεται δὲ ποτέ. αὗται μὲν οὖν δύο ἀντίκεινται ἀλλήλαις.

„BARTHÉLEMY", inquit Laminnius, traduit: „Ces énonciations sont opposées DEUX A DEUX", *ce qui convient très bien au contexte*, mais ne rend pas exactement le texte lui-même; δύο ne signifiant pas *deux à deux*. Nous préférons donc la leçon αὗται μὲν οὖν οὐκ ἀντίκεινται ἀλλήλαις" — quae tamen lectio a Carolo Weisio, nisi fallor, excogitata nulla nititur auctoritate idonea.

Et recte quidem Laminnius, nec tamen falsus erat Barthélemy. Tu mecum pro OYN corrige CYN:

αὗται μὲν CYNδυο (σύνδυο *binae*) ἀντίκεινται ἀλλήλαις.

I. C. V.

THUCYDIDEA.

SCRIPSIT

I. C. VOLLGRAFF.

(*Continuantur e T. XXIX p.* 81).

THUCYDIDIS HISTORIAE. Recensuit CAROLUS HUDIUS HAUNIENSIS. Lipsiae 1898.

IV c. 4 § 4 in.

ὡς δ' οὐκ ἔπειθεν (ὁ Δημοσθένης) οὔτε τοὺς στρατηγοὺς οὔτε τοὺς στρατιώτας — ὕστερον καὶ τοῖς ταξιάρχοις κοινώσας — ἡσύχαζεν [ὑπ' ἀπλοίας] a), *μέχρι αὐτοῖς τοῖς στρατιώταις σχολάζουσιν ὁρμὴ ἐνέπεσε* b) *περιστᾶσιν* c) *ἐκτειχίσαι τὸ χωρίον.*

a) *ὑπ' ἀπλοίας* exp. Dobraeus; b) *ἐνέπεσε* corr. Stahlius: *ἐσέπεσε* codd.; c) *περιστᾶσιν* scr. Reiskius; *περὶ στάσιν* cod. C (G): *περίστασιν* AB; *τοῖς πᾶσιν ὁμοίως* cit. Cobetus.

Demosthenes subita tempestate Pylum delatus, cum neque ipse ducibus neque per ordinum praepositos exercitui ullo modo persuadere posset ut locum iam ipsa natura magnam partem egregie clausum emunirent, *quiescebat* i. e. in praesentia praestare ducebat a proposito desistere et per otium expectare aliquantisper. Namque hanc vim habet *τὸ ἡσυχάζειν*. Cf., si tanti est, V c. 7: *ὁ δὲ Κλέων τέως μὲν ἡσύχαζεν, ἔπειτα ἠναγκάσθη ποιῆσαι ὅπερ ὁ Βρασίδας προσεδέχετο.* Itaque rem acu tetigisse videtur Dobraeus scribens: *„saltem ἡσύχαζον; sed vix dubito quin delendum sit ὑπ' ἀπλοίας utpote schol. ad σχολάζουσιν et servandum ἡσύχαζεν".*

Non propter navigandi difficultatem otiabantur milites sed quod callide sic voluerat Demosthenes. Accedit quod vv. *ὑπ'*

ἀπλοίας cum sequentibus iungi nequeunt nisi durissime traiecto *μέχρι* [1]). Emblema manifesto fluxit ex antec. c. 3 § 1: *ἀντιλεγόντων δὲ κατὰ τύχην χειμὼν ἐπιγενόμενος κατήνεγκε τὰς ναῦς ἐς τὴν Πύλον.*

In fine sententiae, si unum Bloomfieldum exceperis qui tuetur librorum C.G. scripturam *περὶ στάσιν* mire interpretans: *a sort of tumultuous impulse seized them*, reliqui editores ad unum omnes nunc acquiescunt in coniectura Reiskiana. Male factum tamen quod *περιστᾶσιν* illud aliis *mutata sententia* significare videtur, aliis *(Pylum) circumstantibus* [2]).

Cobetus quid sit in tali re *περιστῆναι* minime exputans, ut ait, coll. VI c. 24 (*καὶ ἔρως ἐνέπεσε τοῖς πᾶσιν ὁμοίως ἐκπλεῦσαι*) proponit aut id ipsum aut certe simile quid. Eximie quod ad sententiam, ut vides. Possis tamen, nisi fallor, cum lenius tum probabilius coniicere: *ὁρμὴ ἐνέπεσε πειρᾶσθαι ἐκτειχίσαι τὸ χωρίον.* Cf. e. g. IV c. 15 s. f.: *ὡς τάχιστα πειρᾶσθαι κομίσασθαι.*

IV c. 8 § 9.

ὡς δ' ἐδόκει αὐτοῖς ταῦτα, καὶ διεβίβαζον ἐς τὴν νῆσον τοὺς ὁπλίτας ἀποκληρώσαντες ἀπὸ πάντων τῶν λόχων. καὶ διέβησαν μὲν καὶ ἄλλοι πρότερον κατὰ διαδοχήν, οἱ δὲ τελευταῖοι [καὶ] [a]) *ἐγκαταληφθέντες* (occlusi) *εἴκοσι καὶ τετρακόσιοι ἦσαν καὶ Εἵλωτες οἱ περὶ αὐτούς· ἦρχε δ' αὐτῶν Ἐπιτάδας ὁ Μολόβρου.* — Cf. c. 38 § 5.

a) *καὶ* del. Badhamus coll. IV c. 38 § 3: *ὁ τελευταῖος διαπλεύσας.*

τοὺς ὁπλίτας lectori qui hoc agit in hoc vv. contextu mirationem movet. Difficultatem sensit et elusit Grotius libere vertens: „*with these views they drafted off by lot* SOME *hoplites from each of the Spartan lochi*", quasi Th. dedisset *ὁπλίτας τινάς.*

Neminem vero animadvertisse pro *τοὺς ὁπλίτας* rescribendum

---

1) Inepte Goellerus: „*ὑπ' ἀπλοίας* ante *μέχρι* consulto posuit Th. contrarie positorum causa; sensus enim hic est: *ὑπ' ἀπλοίας μέχρι αὐτοῖς ὁρμὴ ἐπέπεσε καὶ οὐχ ὑπὸ Δημοσθένους*".

2) Steupius: „um den Platz *herumgetreten* d. i. zu rascherer Forderung der Arbeit rings herum auf alle Punkte, wo es nötig war, verteilt".

esse *τριακοσίους ὁπλίτας*! Utrumque in antiquis libris exarabatur per T.

Vitium plane gemellum olim deteximus HEROD. V c. 85 ubi legendum est: *Ἀθηναῖοι μέν νυν λέγουσι ...... ἀποσταλῆναι τριήρεϊ μιῇ τῶν ἀστῶν τριηκοσίους*: Codd. *τούτους*.

Haud ita raro apud nostrum numerorum notae aut male lectae sunt aut prorsus perierunt. Veluti huius ipsius libri IV c. 13 § 2, quo loco optimus quisque liber MS. exhibet: *ἐν τούτῳ δ' αἱ ἐκ τῆς Ζακύνθου νῆες τῶν Ἀθηναίων παραγίγνονται τεσσαράκοντα* sed verum esse vidit Aem. Portus: *πεντήκοντα* et c. 46 in.: *ἐπειδὴ ἐκ τῆς Πύλου ἀπῆραν ἐς τὴν Σικελίαν * ναυσὶν Ἀθηναίων* ubi necessarium numerum *μ'* i. e. *τεσσαράκοντα* excidisse coniecerunt Kruegerus et Classenius.

IV c. 14 in.

οἱ δ' Ἀθηναῖοι γνόντες καθ' ἑκάτερον τὸν ἔσπλουν ὥρμησαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ τὰς μὲν πλείους [καὶ] μετεώρους ἤδη τῶν νεῶν καὶ ἀντιπρῴρους προσπεσόντες ἐς φυγὴν κατέστησαν..

„Athenienses re cognita ab utroque portus ostio in hostes invecti sunt atque impetu facto plerasque naves a terra iam in altum provectas et adversis proris ⟨venientes⟩ in fugam verterunt".

Dele sis coniunctionem quam uncinis inclusimus. Quam parum verisimile est scriptorem dare voluisse „naves *cum* in altum provectas *tum* adversis proris venientes"?

IV c. 15 § 2.

Acerbo rerum ad Pylum gestarum nuntio Spartam allato ipsi ephori tamquam in maxima calamitate in castra se conferunt: cum dolore vident suis iam nulla ratione succurri posse. Quamobrem continuo cum Eurymedonte et Sophocle inducias facere placet, legatos Athenas mittere, strenue operam dare ut primo quoque tempore cives suos in insula Sphacteria interceptos recipiant:

.... *ἔδοξεν αὐτοῖς πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων, ἐὰν ἐθέλωσι, σπονδὰς ποιησαμένους [τὰ περὶ Πύλον] ἀποστεῖλαι ἐς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις περὶ ξυμβάσεως κτέ.*

Equidem minime assentior Scholiastae dicenti: *τὰ περὶ*

Πύλον· καλῶς ἡ προσθήκη· ἵνα νοήσωμεν, εἰς τὰ κατὰ Πύλον μόνα. Nemo sanus enim hoc loco de ullis aliis induciis inter duces Atheniensium et summos Spartanorum magistratus cogitare potest quam quae ad solam Pylum et Sphacteriam spectabant. Apage puerile additamentum quod vide ne eidem stipiti assignandum sit qui in fine capitis antecedentis de suo supplevit: *οἱ δ' ἐν τῇ ἠπείρῳ Πελοποννήσιοι καὶ ἀπὸ πάντων ἤδη βεβοηθηκότες ἔμενον κατὰ χώραν [ἐπὶ τῇ Πύλῳ].* Expunxit hoc Herwerdenus.

IV c. 17 § 2.

τοὺς δὲ λόγους μακροτέρους a) *οὐ παρὰ τὸ εἰωθὸς μηκυνοῦμεν [ἀλλ'] ἐπιχώριον ὂν ἡμῖν οὗ μὲν* b) *βραχεῖς ἀρκῶσι, μὴ πολλοῖς χρῆσθαι, πλείοσι δ' ἐν ᾧ ἂν καιρὸς ᾖ διδάσκοντάς τι τῶν προὔργου [λόγοις]* c) *τὸ δέον πράσσειν.*

a) *μακροτέρους* coll. schol. delet Cobetus; Kruegerus comp. Soph. Trach. V. 679: *μείζον' ἐκτενῶ λόγον* (vide etiam Lobeckii *Parall. Gr. gr.* p. 532); b) *ἂν* probabiliter inserendum putant nonnulli; contra quos tamen audi Steupium: „Peipers macht darauf aufmerksam dass die Worte *οὗ μὲν .... χρῆσθαι* bis auf das letzte Wort Ton und Rhythmus eines Trimeters haben (mit *λέγειν* st. *χρῆσθαι* wäre der Vers untadelhaft); um so eher erklärt sich das fehlende *ἄν*"; c) exp. Cobetus.

Aut egregie fallor aut coniunctio *ἀλλὰ* ante accusativum absolutum ferri non potest.

IV c. 18 § 2.

καίτοι οὔτε δυνάμεως ἐνδείᾳ ἐπάθομεν αὐτὸ οὔτε μείζονος προσγενομένης ὑβρίσαντες, ἀπὸ δ' τῶν ἀεὶ ὑπαρχόντων γνώμῃ σφαλέντες [ἐν ᾧ πᾶσι ταὐτὸν ὁμοίως ὑπάρχει], ὥστε οὐκ εἰκὸς ὑμᾶς διὰ τὴν παροῦσαν νῦν ῥώμην ⟨τῆς⟩ a) *πόλεως τε καὶ τῶν προσγεγενημένων καὶ τὸ (τὰ?) τῆς τύχης οἴεσθαι ἀεὶ μεθ' ὑμῶν ἔσεσθαι.*

a) *τῆς* add. Herwerdenus.

vv. *ἀπὸ τῶν ἀεὶ ὑπαρχόντων* Steupius optime interpretatur: „ausgehend von den immer vorhandenen Verhältnissen". Schol.: *ἀπὸ τῶν ὄντων ἀεὶ τοῖς ἀνθρώποις.* Sequentia *ἐν ᾧ πᾶσιν ταὐτὸν ὁμοίως ὑπάρχει* si genuina sunt, quod non praestiterim, dubius enim haereo num quicquam aliud contineant nisi futilem vv. praecedentium explanationem in hunc fere modum: *τῶν ἀεὶ ὑπαρχόντων] ἤγουν ἐν ᾧ (ἐν οἷς) πᾶσιν ⟨ἀεὶ⟩ ταὐτὸν ὁμοίως ὑπάρχει* — at si tamen genuina sunt et vulgo recte explicant: *qua in*

re (scil. ἐν τῷ δύνασθαι σφαλῆναι) *omnibus idem pariter accidere potest*, supplendum videtur:

ἐν ᾧ <παθεῖν> πᾶσι ταὐτὸν ὁμοίως ὑπάρχει.

Ibidem § 4 (cf. Stob. flor. III, 5. 17) multorum ingenia multum exercuit locus impeditissimus et aperte vitiosus ubi libri exhibent:

σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν οἵτινες τἀγαθὰ ἐς ἀμφίβολον ἀσφαλῶς ἔθεντο καὶ ταῖς ξυμφοραῖς οἱ αὐτοὶ εὐξυνετώτερον ἂν προσφέροιντο τόν τε πόλεμον νομίσωσι μὴ καθ' ὅσον ἄν τις αὐτοῦ μέρος βούληται μεταχειρίζειν τούτῳ ξυνεῖναι [a] ἀλλ' ὡς ἂν αἱ τύχαι αὐτῶν ἡγήσωνται καὶ ἐλάχιστ' ἂν οἱ τοιοῦτοι πταίοντες διὰ τὸ μὴ τῷ ὀρθουμένῳ αὐτοῦ πιστεύοντες ἐπαίρεσθαι ἐν τῷ εὐτυχεῖν ἂν μάλιστα καταλύοιντο.

a) τούτῳ ξυνεῖναι deest in cod. A.

Verissime Dobraeus, si quid video: „intellige quasi esset σωφρόνων ἀνδρῶν ἔργον ἐστίν". Quamquam in orationis contextu, ut nunc quidem se habet, quaerenti tibi quid tandem sapientum illorum sit *facere* aut *sentire*, necessarium verbum infinitum nusquam apparet. Quare pro molesto coniunctivo νομίσωσι quem multos damnare video, equidem, deleta particula τε ante πόλεμον, rescripserim potius νομίσαι. Deinde cum Badhamo pro αὐτοῦ μέρος requiro <τὸ> αὐτοῦ μέρος i. e. *pro virili parte*. Tum pro ξυνεῖναι (Herwerdenus coniecit ἐξεῖναι) per quam exigua mutatio est reponere verbum quod sententia flagitat ξυμβῆναι, *bene, ex sententia procedere* (cf. Thuc. III c. 3 § 13): ἢν μὲν ξυμβῇ ἡ πεῖρα; Plat. *Leg.* 5, p. 744 A: εἴ μοι συμβαίνει τοῦτο ἢ καὶ ἀποτυγχάνω τοῦ σκοποῦ, sive cum Schol. [1]) pro τούτῳ praefers <κατὰ> τοῦτο ξ., sive cum Seatonio (*Class. Rev.* a. 1900) <ἐς> τοῦτο ξ. Tum in vv. τῷ ὀρθουμένῳ αὐτοῦ (scil. τοῦ πολέμου) [πιστεύοντες] ἐπαίρεσθαι, cum sine controversia τῷ ὀρθουμένῳ αὐτοῦ et ἐπαίρεσθαι sint arcte coniungenda, interpositum πιστεύοντες sapit glossema. Postremo vv. καὶ ταῖς ξυμφοραῖς οἱ αὐτοὶ εὐξυνετώτερον (cum Herwerdeno et Badhamo coll. Schol. lege ξυνετώ-

1) οἱ νομίζοντες τὸν πόλεμον .... μὴ καθ' ὃ μέρος ἄν τις αὐτοῦ μεταχειρίζηται .... κατὰ τοῦτο συντυγχάνειν, ἀλλ' ὡς ἂν ἡ τύχη ἡγῆται τοῦ πολέμου.

τερον) ἂν προσφέροιντο quae Stahlius ponit in parenthesi, Steupius autem inserenda putat post c. 7 § 5 (οἷς δὲ πλεῖσται μεταβολαὶ ἐπ' ἀμφότερα ξυμβεβήκασι δίκαιοί εἰσι καὶ ἀπιστότατοι εἶναι ταῖς εὐπραγίαις) meo quidem iudicio iustam suam sedem habebunt in fine huius ipsius periodi.

Nunc iam totum locum vide an sic liceat refingere:

σωφρόνων δ' ἀνδρῶν, οἵτινες τἀγαθὰ ἐς ἀμφίβολον ἀσφαλῶς ἔθεντο, τὸν [τε] πόλεμον νομίσαι μὴ καθ' ὅσον ἄν τις <τὸ> αὐτοῦ μέρος βούληται μεταχειρίζειν, <κατὰ> (vel ἐς) τοῦτο ξυμβῆναι, ἀλλ' ὡς ἂν αἱ τύχαι αὐτῶν ἡγήσωνται· καὶ ἐλάχιστ' ἂν οἱ τοιοῦτοι πταίοντες διὰ τὸ μὴ τῷ ὀρθουμένῳ αὐτοῦ [πιστεύοντες] ἐπαίρεσθαι, ἐν τῷ εὐτυχεῖν ἂν μάλιστα καταλύοιντο καὶ ταῖς ξυμφοραῖς οἱ αὐτοὶ ξυνετώτερον ἂν προσφέροιντο.

„Sapientium autem virorum, res secundas prudenter inter „ambigua ponentium, est arbitrari bellum non quatenus quis „pro virili parte id administrari velit, ex sententia succedere „solere, verum <hac quoque in re> fortunae arbitrio regi mor„tales. Atque tales homines, cum prosperis certaminum eventis „non efferantur, cladibus et calamitatibus minimum obnoxii, „victores ut plurimum bellum component idemque adversam „fortunam ferent fortius sapientiusque".

IV c. 19 § 2 (coll. Schol. et IV c. 59 § 1) corrigendum esse censeo:

παρὸν αὐτὸ vel αὐτὸ τοῦτο δρᾶσαι[1]) πρὸς τὸ ἐπιεικές. Codd.: ταὐτὸ δρᾶσαι.

Obiter Schol. stulto mendo liberabo. Editur scilicet: ἀλλ' ἐὰν δυνάμενος αὐτὰ ταῦτα πεῖσαι τὸν ἡττηθέντα .... ἐκ τοῦ ἴσου διαλλαγῇ. Quis mihi non dabit quantocyus rescribendum esse: αὐτὰ ταῦτα ποιῆσαι? Plane idem vitium nuper sustulimus apud ipsum scriptorem III c. 4 § 4 ubi omnes libri conspirant in εἴ πως πείσειαν τὰς ναῦς ἀπελθεῖν, vera lectio tamen sine dubio est: εἴ πως ποιήσειαν τὰς ναῦς ἀπελθεῖν.

Persaepe apud Thucydidem, in orationum sententiis longioribus praesertim et intricatioribus, legentem impedit coniunctio

1) Intellige: μὴ ἀπὸ τοῦ ἴσου ξυμβῆναι.

καὶ inepte a librariis invecta. Veluti IV c. 19 § 1: *Λακεδαιμόνιοι δ' ὑμᾶς προκαλοῦνται ἐς σπονδὰς .... διδόντες μὲν εἰρήνην καὶ ξυμμαχίαν .... ἀνταιτοῦντες δὲ τοὺς ἐκ τῆς νήσου ἄνδρας [καὶ], ἄμεινον ἡγούμενοι ἀμφοτέροις μὴ διακινδυνεύεσθαι κτέ.* ubi fraudem detexit Cobetus. Idem merito inclusit *καὶ* IV c. 14 § 3: *ἐγένετό τε ὁ θόρυβος μέγας [καὶ] ἀντηλλαγμένου τοῦ ἑκατέρων τρόπου περὶ τὰς ναῦς κτέ.* et IV c. 25 § 11: *ἰδόντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι [καὶ] ἀποβάντες ἀπὸ τῶν νεῶν ἐβοήθουν καὶ κατεδίωξαν τοὺς Μεσσηνίους πάλιν ἐς τὴν πόλιν.*

Addo IV c. 20 § 1:

ἡμῖν δὲ καλῶς, εἴπερ ποτέ, ἔχει ἀμφοτέροις ἡ ξυναλλαγή, πρίν τι ἀνήκεστον διὰ μέσου γενόμενον ἡμᾶς καταλαβεῖν. .... ἔτι δ' ὄντων ἀκρίτων, [καὶ] ὑμῖν μὲν δόξης καὶ ἡμετέρας φιλίας προσγιγνομένης, ἡμῖν δὲ πρὸ αἰσχροῦ τινος ξυμφορᾶς μετρίως καταπιθεμένης διαλλαγῶμεν κτέ.

Cum *ἔτι δ' ὄντων ἀκρίτων* Steupius simillimam structuram componit I c. 7: *καὶ ἤδη πλοϊμωτέρων ὄντων.* Recte autem Schol. interpretatur: *ἔτι δ' ὄντων ἀδιακρίτων καὶ ἀμφιβόλων τῶν πραγμάτων τῶν κατὰ τὴν Σφακτηρίαν.*

In extr. Stahlius commendat: *πρὸ αἰσχροῦ τινος* <*τῆς*> *ξυμφορᾶς μετρίως καταπιθεμένης.* Equidem praetulerim: *πρὸ αἰσχροῦ τινος ξυμφορᾶς μετρίΑΣ καταπιθ.*

„Quare nunc potissimum, dum belli eventus adhuc incertus „est, in gratiam redeamus, Athenienses! vos cum gloriae „nostraeque amicitiae accessione, nos vero, antequam turpe „aliquod nobis accidat, cum mediocri tantum iactura".

Ibidem § 2 s. f.

*πολεμοῦνται μὲν γὰρ ἀσαφῶς * ὁποτέρων ἀρξάντων* et nobis nunc mira cum brevitate dictum videtur et olim Scholiastae qui longiore paraphrasi usus dicit: *πολεμοῦνται γὰρ ἀδήλου ὄντος τοῦ πράγματος τίς ἐστιν ὁ προκαταρξάμενος τοῦ πολέμου εἴτε ὁ Λακεδαιμόνιος εἴτε ὁ Ἀθηναῖος.* An forte reponendum: *ἀσαφῶς* <*ἔχον*> (acc. absol. = *ἀσαφὲς ὄν*) *ὁποτέρων ἀρξάντων*?

IV c. 27 § 1.

ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πυνθανόμενοι περὶ τῆς στρατιᾶς ὅτι ταλαιπωρεῖται καὶ σῖτος τοῖς ἐν τῇ νήσῳ [ὅτι] a) *ἐσπλεῖ, ἠπόρουν*

καὶ ἐδέδισαν μὴ σφῶν χειμὼν τὴν φυλακὴν ἐπιλάβοι ὁρῶντες τῶν τε ἐπιτηδείων τὴν περὶ τὴν Πελοπόννησον b) κομιδὴν ἀδύνατον ἐσομένην ἅμα ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ [καὶ] c) οὐδ' ἐν θέρει οἷοί τε ὄντες ἱκανὰ περιπέμπειν, τόν τε ἔφορμον χωρίων ἀλιμένων ὄντων οὐκ ἐσόμενον, ἀλλ' ἢ σφῶν ἀνέντων τὴν φυλακὴν περιγενήσεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἢ τοῖς πλοίοις ἃ τὸν σῖτον αὐτοῖς ἦγε χειμῶνα τηρήσαντας ἐκπλεύσεσθαι.

a) ὅτι del. Cobetus; b) περὶ τὴν Π. exp. Dobraeus; c) del. Herwerdenus.

Hoc loco (de quo consule Steupium p. 279 Anhang) verborum ordo a librariis mirifice turbatus est. Et recte quidem Herwerdenus (in Editione) expuncto καὶ ante οὐδ' ἐν θέρει voculam ἅμα post ὁρῶντες transponere suadet, sed praeterea vv. ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ ut cum reliquis rite cohaereant et sana sententia evadat, in sedem suam revocanda erunt inter τὴν φυλακὴν ἐπιλάβοι et ὁρῶντες ἅμα. Nempe hoc voluit Th.:

„Athenienses consilii inopes erant et verebantur *ne hiems praesidium suum opprimeret in loco deserto*" etc.

Prorsus eodem modo erratum est in vicinia c. 28 § 2 ubi Cobetus restituit: γνοὺς δὲ τῷ ὄντι παραδωσείοντα (τὸν Νικίαν) δεδιὼς ἤδη ἀνεχώρει καὶ οὐκ ἔφη αὐτὸς ἀλλ' ἐκεῖνον στρατηγεῖν [καὶ οὐκ ἂν οἰόμενός οἱ αὐτὸν τολμῆσαι ὑποχωρῆσαι]. Codd. γνοὺς δὲ .... παραδωσείοντα ἀνεχώρει .... στρατηγεῖν δεδιὼς ἤδη. Inclusa induxit Kruegerus.

IV c. 27 § 5 Cleon affirmat ῥᾴδιον εἶναι * παρασκευῇ, εἰ ἄνδρες εἶεν οἱ στρατηγοί, πλεύσαντας λαβεῖν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ.

Adiectivo suo carere videtur dat. παρασκευῇ et legendum esse suspicor: ⟨ἱκανῇ⟩ παρασκευῇ. Cf. c. 28 § 1: ἐκέλευεν (ὁ Νικίας) ἥν τινα βούλεται δύναμιν λαβόντα τὸ ἐπὶ σφᾶς εἶναι ἐπιχειρεῖν.

IV c. 29 § 1.

καὶ (ὁ Κλέων) πάντα διαπραξάμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ [καὶ ψηφισαμένων Ἀθηναίων αὐτῷ τὸν πλοῦν] τῶν τε ἐν Πύλῳ στρατηγῶν ἕνα προσελόμενος, Δημοσθένη, τὴν ἀναγωγὴν διὰ τάχους ἐποιεῖτο.

Affirmat Poppo, quod nemo negat, haud ita raro apud Thucydidem genetivos absolutos per copulam καὶ cum participiis

ad subiectum relatis coniunctos esse idque, ut solet, magna vi exemplorum demonstrat. Loco supra laudato tamen qui hoc agit facile, credo, sibi persuadebit vv. *„cumque Athenienses expeditionem ei decrevissent"* misere abundare. Cuncta enim insunt ἐν τῷ π ά ν τ α δ ι α π ρ ά τ τ ε σ θ α ι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ i. e. „omnia in concione populi impetrare quae cupis". Frequentissima haec est verbi διαπράττεσθαι *nanciscendi* atque *impetrandi* vis apud Atticos imprimis.

Ibidem § 3.

Insula Sphacteria ante incendium (c. 30) magna ex parte silvosa erat. Demosthenes autem πρὸς τῶν πολεμίων τοῦτο ἐνόμιζε μᾶλλον εἶναι· * πολλῷ γὰρ ἂν στρατοπέδῳ ἀποβάντι ἐξ ἀφανοῦς χωρίου προσβάλλοντας αὐτοὺς βλάπτειν κτέ.

Iure quaerat quispiam: „cur *maioribus* potius copiis quam minoribus"? Res ipsa clamat hoc voluisse Thucydidem: τοὺς πολεμίους ἐξ ἀφανοῦς (abdito) χωρίου προσβάλλοντας βλάπτειν ἂν στρατεύματι ἀποβάντι εἰ κ α ὶ μ έ γ α ἦν. Quare necessario revocandum esse reor: ⟨κ α ὶ⟩ πολλῷ στρατοπέδῳ; *vel* magno exercitui.

IV c. 30 § 4.

καὶ ὁμοῦ γενόμενοι πέμπουσι πρῶτον ἐς τὸ ἐν τῇ ἠπείρῳ στρατόπεδον κήρυκα προκαλούμενοι εἰ β ο ύ λ ο ι ν τ ο ἄνευ κινδύνου τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἄνδρας σφίσι τά τε ὅπλα καὶ σφᾶς αὐτοὺς κελεύειν παραδοῦναι κτέ.

Immo εἰ β ο ύ λ ο ν τ α ι. Non parenthesin haec efficiunt sed provocantis et invitantis sunt. Urbanitatis formula *si videtur* ab hoc loco abhorret. Cf. V c. 115 § 2: (Λακεδαιμόνιοι) ἐκήρυξαν, εἴ τις βούλεται παρὰ σφῶν Ἀθηναίους λῄζεσθαι. IV c. 27 § 2 Codd. quidem omnes exhibent: ἐκήρυξάν τε εἰ β ο ύ λ ο ι ν τ ο τὰ ὅπλα παραδοῦναι καὶ σφᾶς αὐτούς, verum potiorem lectionem praebet fragmentum Oxyrhynchium εἰ β ο ύ λ ο ν τ α ι quam iure in ordinem recepit Hudius [1]).

IV c. 47 § 3.

παραλαβόντες δ' αὐτοὺς οἱ Κορκυραῖοι ἐς οἴκημα μέγα κατεῖρξαν,

1) Vide etiam VAN LEEUWEN Mnemos. a. 1898 p. 117.

καὶ ὕστερον ἐξάγοντες κατ' εἴκοσιν ἄνδρας διῆγον διὰ δυοῖν στοίχοιν ὁπλιτῶν κτέ.

Participia ἄγων et ἀγαγὼν sexcenties confundi, nemo nescit. Noli tamen hoc loco cum Cobeto ἐξάγοντες in ἐξαγαγόντες mutare. In re identidem repetita requiritur participium *praesentis* et *imperfecti*. Corcyraei optimates primum universos ἐς μέγα οἴκημα concludunt. Deinde eos ex hoc carcere *vicenos educebant* (ἐξῆγον) mediosque per binos ordines militum *traducebant* (διῆγον).

IV c. 48 in.

καὶ ἐς μὲν ἄνδρας ἑξήκοντα ἔλαθον τοὺς ἐν τῷ οἰκήματι τούτῳ τῷ τρόπῳ [ἐξαγαγόντες καὶ] διαφθείραντες· ὡς δ' ᾔσθοντο ἤ τις αὐτοῖς ἐδήλωσε, τούς τε Ἀθηναίους ἐπεκαλοῦντο καὶ ἐκέλευον σφᾶς, εἰ βούλονται, αὐτοὺς διαφθείρειν.

Non tantum supervacaneum sed aperte falsum est ἐξαγαγόντες .... ἔλαθον. Si ita scripsit noster, quod valde dubito, neque terse neque eleganter scripsit. E carcere educti sexaginta illi captivi clam reliquis trucidari sane poterant: reliquis ignaris e carcere *educi* potuisse quis credat?

IV c. 59 § 1.

οὔτε πόλεως ὢν ἐλαχίστης, ὦ Σικελιῶται, τοὺς λόγους ποιήσομαι οὔτε πονουμένης μάλιστα τῷ πολέμῳ, ἐς κοινὸν δὲ τὴν δοκοῦσάν μοι βελτίστην γνώμην εἶναι ἀποφαινόμενος τῇ Σικελίᾳ πάσῃ.

Graecum est: τοὺς λόγους ποιήσομαι ..... τὴν δοκοῦσάν μοι βελτίστην γνώμην εἶναι ἀποφανούμενος. Consimile vitium manifesto propagatum e literatura anteeuclidea, cum O scribebatur pro diphthongo OΥ, Thuc. II c. 34 § 4 indicavit Herwerdenus (*Stud. Thuc.* p. 128) ..... καὶ γυναῖκες πάρεισιν αἱ προσήκουσαι ἐπὶ τὸν τάφον ὀλοφυρΟΥμεναι; libri omnes perperam habent ὀλοφυρΟμεναι.

Ibidem § 2 codd. exhibent:

τί ἄν τις πᾶν τὸ ἐνὸν ἐκλέγων ἐν εἰδόσι μακρηγοροίη;

Nova atque inaudita more suo narrat Ludovicus Herbstius contendens v. ἐκλέγειν et hic et apud Isocratem ad Nicoclem

§ 44 [1]) significare: „nicht *auswählen*, sondern *hervorholen* und *vortragen*". Cum aliter ubique tum maxime l.l. apud Isocratem *ἐκλέγειν* (*ἐκλογὴν ποιεῖσθαι*) *eligendi* vim habet. Herwerdenus (*Stud. Thuc.* p. 57) proposuit: *ἐνὸν* <*εἰπεῖν*> *λέγων* idque profecto dare potuit Th. Nihilominus coll. Isocr. *Phil.* § 110: *κατιδὼν τὸ πλῆθος τῶν ἐνόντων εἰπεῖν* suffecerit, ut opinor, correxisse: *τί ἄν τις πᾶν τὸ ἐνὸν λέγων ἐν εἰδόσι μακρηγοροίη;*

IV c. 62 § 1.

*καὶ τὰ μὲν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους τοσοῦτον ἀγαθὸν εὖ βουλευομένοις εὑρίσκεται· τὴν δ' ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην ἄριστον εἶναι εἰρήνην πῶς οὐ χρὴ καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ποιήσασθαι; ἢ * δοκεῖτε εἴ τῳ τι ἔστιν ἀγαθὸν ἢ εἴ τῳ τἀναντία, οὐχ ἡσυχία μᾶλλον ἢ πόλεμος τὸ μὲν παύσειεν ἂν* a) *ἑκατέρῳ, τὸ δὲ ξυνδιασώσειε* a) * *καὶ τὰς τιμὰς καὶ λαμπρότητας ἀκινδυνοτέρας ἔχειν τὴν εἰρήνην, ἄλλα τε ὅσα ἐν μήκει λόγων ἄν τις διέλθοι* [*ὥσπερ περὶ τοῦ πολεμεῖν*] b).

a) recte Heilmannus legit *παύσαι* i. e. *παύσειεν* et *διασώσαι* i. e. *διασώσειε*: in libris est *παῦσαι* .... *διασῶσαι*; b) expectares saltem: *ὥσπερ* <*καὶ*> *περὶ τοῦ πολέμου*; languida verba tamen auctore Kruegero iure induxit Hudius.

Ratione habita eorum quae de loco perplexo docte atque ingeniose disputaverunt Badhamus Herwerdenus Cobetus scriptoris manum sic in integrum restituere conabor:

ἢ <*πῶς*> *δοκεῖτε; εἴ τῳ τι ἔστιν ἀγαθὸν ἢ εἴ τῳ τἀναντία, οὐχ ἡσυχία μᾶλλον ἢ πόλεμος τὸ μὲν παύσειεν ἂν ἑκατέρῳ, τὸ δὲ ξυνδιασώσειεν;* <*εἰκὸς δὲ*> *καὶ τὰς τιμὰς καὶ λαμπρότητας ἀκινδυνοτέρας ἔχειν τὴν εἰρήνην, ἄλλα τε ὅσα ἐν μήκει λόγων ἂν τις διέλθοι.*

Ibidem § 4.

*τιμωρία γὰρ οὐκ * εὐτυχεῖ δικαίως, ὅτι καὶ ἀδικεῖται.*

Herwerdenus coll. Cassii Dionis L. XLIV, 27 (*οὔτε τὸ πλεονεκτούμενον ἔν τινι πάντως εὐτυχεῖ, ὅτι καὶ ἀδικεῖται, οὔτε τὸ δυνάμει προῦχον πάντως κατορθοῖ διότι καὶ προήκει*) pro *δικαίως* (quo adverbio carere possumus) scribit *πάντως*. Aptissime quod

1) *ἔτι δ' εἴ τις ἐκλέξειε τῶν προεχόντων ποιητῶν τὰς καλουμένας γνώμας, ἐφ' αἷς ἐκεῖνοι μάλιστ' ἐσπούδασαν, ὁμοίως ἂν καὶ πρὸς ταύτας διατεθεῖεν.*

ad sensum, nisi quod haud facile tibi explicaveris quomodo *πάντως* in *δικαίως* abierit. Quare praetulerim:

τιμωρία γὰρ οὐκ <ἀεὶ> εὐτυχεῖ δικαίως, ὅτι καὶ ἀδικεῖται κτέ.

δικαίως intellige: *sicuti iustitiae consentaneum et par erat.*

IV c. 63 § 2.

ἐὰν δ' ἀπιστήσαντες ἄλλοις ὑπακούσωμεν, οὐ περὶ τοῦ [a] *τιμωρήσασθαί τινα * ἀλλὰ καὶ ἄγαν εἰ τύχοιμεν φίλοι μὲν ἂν τοῖς ἐχθίστοις, διάφοροι δ' οἷς οὐ χρὴ κατ' ἀνάγκην γιγνοίμεθα* [b].

a) *περιέσται* pro *περὶ τοῦ* infeliciter cit. Hudius; b) *γιγνοίμεθα* edd. omnes *γιγνόμεθα* perperam codd. omnes.

Ad vv. *οὐ περὶ τοῦ τιμωρήσασθαί τινα* Schol. annotat.: *λείπει τὸ, ὁ ἀγὼν ἡμῖν ἔσται κτέ.* Ad hanc lucem cum Cobeto et Leeuwenio manifestam lacunam commodo explere licet. Ceterum pro *καὶ ἄγαν εἰ τύχοιμεν* Cobetus *ἀλλὰ κἂν εὐτυχῶμεν*, *etiamsi reliqua nobis prospere cadent;* Herwerdeno iam ante in mentem venerat: *ἀλλὰ κἂν, <εἰ> εὐτυχοῖμεν;* Leeuwenius autem coniicit: *ἀλλὰ καί, εἰ τύχοιμεν.* Eleganter ac probabiliter omnes, ut vides. Damnantibus vero voculam *ἄγαν* non plane assentior. *ἄγαν* post *ἂν* (quocum in libris MSS. interdum confunditur) errore nasci posse e dittographia consentaneum est; attamen si *πασσυδὶ ἄγαν διαφθαρῆναι* Thucydidi (VIII c. 1) est *prorsus perire*, quidni idem de iis quibus omnia quam prosperrime procedunt, *ἄγαν εὐτυχεῖν* dederit? Quamobrem ego commendo:

οὐ περὶ τοῦ τιμωρήσασθαί τινα <ὁ ἀγὼν ἡμῖν ἔσται>, ἀλλά, κἂν ἄγαν εὐτυχῶμεν, κτέ.

IV c. 66 § 1.

τοῦ δ' αὐτοῦ θέρους Μεγαρῆς [οἱ ἐν τῇ πόλει] πιεζόμενοι ὑπό τε Ἀθηναίων τῷ πολέμῳ αἰεὶ κατ' ἔτος ἕκαστον δὶς ἐσβαλλόντων πανστρατιᾷ ἐς τὴν χώραν, καὶ ὑπὸ τῶν σφετέρων φυγάδων τῶν ἐκ Πηγῶν κτέ.

Verba seclusa omnino otiosa esse et magistellum sapere quis praesertim admonitus non sentit? „Megarenses cum et ab Atheniensibus bello premerentur et a *suis exulibus*" (quos *τοὺς ἔξω* vocat Th. § 2), num forte periculum erat ne quis inter legendum cives illos Megarenses, de quibus nunc primum nar-

rare incipit scriptor, cum exulibus, quorum nulla dum mentio iniecta erat, nescio quomodo confunderet?

Longe aliter res se habet c. 74 in. ubi recte et necessario inter τοὺς ἐν τῇ πόλει et τοὺς ἔξω distinguitur.

IV c. 73 § 4.

οἱ γὰρ Μεγαρῆς — ὡς οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάξαντο μὲν παρὰ τὰ μακρὰ τείχη ἐξελθόντες, ἡσύχαζον δὲ καὶ αὐτοὶ [1]) [*μὴ ἐπιόντων*] *λογιζόμενοι* [*καὶ οἱ ἐκείνων στρατηγοὶ*] [a]) *μὴ ἀντίπαλον εἶναι σφίσι τὸν κίνδυνον, ἐπειδὴ καὶ τὰ πλείω αὐτοῖς προὐκεχωρήκειν, ἄρξασι μάχης πρὸς πλείονας αὐτῶν ἢ λαβεῖν νικήσαντας Μέγαρα ἢ σφαλέντας τῷ βελτίστῳ τοῦ ὁπλιτικοῦ βλαφθῆναι .... οὕτω δὴ τῷ μὲν Βρασίδᾳ αὐτῷ καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν πόλεων ἄρχουσιν οἱ τῶν φευγόντων φίλοι Μεγαρῆς ..... θαρσοῦντες μᾶλλον ἀνοίγουσί τε τὰς πύλας καὶ ... ἐς λόγους ἔρχονται.*

a) *καὶ οἱ ἐκείνων στρατηγοὶ* „manifestum emblema additum ab eo qui non sentiebat id ipsum in Ἀθηναῖοι inesse": *Mnemos.* a. 1880 p. 80 del. Cobetus coll. III, 4 § 1 et IV, 46 § 3 ubi *οἱ στρατηγοὶ* et IV, 132 § 1 ubi *τοῖς τῶν Ἀθηναίων στρατηγοῖς* eodem modo inepte interpolatum est.

Longum anacoluthon multifariam corruptum de quo et alii multi disputaverunt et imprimis adeundi sunt Herwerdenus (*Mnemos.* a. 1873 p. 88 nec non in calce Editionis eius) et Steupius (IV Anhang p. 293 seq.). Hoc unum tantum addere licet: ad *μὴ ἐπιόντων* Schol. recte observat: *λείπει· τῶν Λακεδαιμονίων.* At necessarium substantivum cur omisisset noster? Vide ne potius expungendum sit inutile istud *μὴ ἐπιόντων* utpote desumtum e c. 73 § 1.

IV c. 80 § 3.

Lacedaemonii *Ἀθηναίων ἐγκειμένων τῇ Πελοποννήσῳ .... ἤλπιζον ἀποστρέψειν* [a]) *αὐτοὺς μάλιστα, εἰ ἀντιπαραλυποῖεν, πέμψαντες ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους αὐτῶν στρατιάν .... καὶ ἅμα τῶν Εἱλώτων* (gen. partt.) *βουλομένοις ἦν* (Lacedaemoniis) *ἐπὶ προφάσει ἐκπέμψαι μή τι πρὸς τὰ παρόντα* [*τῆς Πύλου ἐχομένης*] [b])

1) Scil. ut et Brasidas. Cf. c. 73 § 1: *μετὰ τοῦτο Βρασίδας καὶ τὸ στράτευμα ἐχώρουν ἐγγυτέρω τῆς θαλάσσης καὶ τῆς τῶν Μεγαρέων πόλεως καὶ καταλαβόντες χωρίον ἐπιτήδειον παραταξάμενοι ἡσύχαζον* <*οὐκ*> *οἰόμενοι* (partic. neg. recte nseruit Steupius) *σφίσιν ἐπιέναι τοὺς Ἀθηναίους κτέ.*

νεωτερίσωσιν· ἐπεὶ καὶ τόδε ἔπραξαν Φοβούμενοι αὐτῶν τὴν σκαιότητα καὶ τὸ πλῆθος κτέ.

a) *ἀποστρέψειν* corr. Cobetus; *ἀποτρέψειν, ἀποτρέψαι, ἀποστρέψαι* libri; b) *τῆς Πύλου ἐχομένης* induxit Hudius; c) *σκαιότητα* cod. B; *νεότητα* A.C.E.M.

Utraque librorum lectio, tam *σκαίοτητα* quam *νεότητα*, fortiter quidem sed frustra a nonnullis defenditur. Neque enim *temeritas* est *σκαιότης* (Classen) neque *stolida contumacia* (Stahl) sed idem fere quod *ἀπαιδευσία* et *ἀμαθία*; *νεότητα* vero (cum Cobeto) ad solos *iuniores* aetate fervidos inter Helotas referre magnopere verendum ut liceat. Quamobrem suaserunt:

Herwerdenus: aut *γενναιότητα*
„ aut *νεωτεροποιΐαν* [1])
Rauchensteinius: *δεινότητα*
Widmannus: *καινότητα*
Steupius: *ἰταμότητα.*

In tanta consiliorum diversitate *ἐγὼ βασεῦμαι ἐμὰν ὁδόν.* E scriptura *νεότητα*, quam e levi lectoris cuiusdam coniectura natam esse suspicor, nihil sani extundere queo; verum age intenta acie alteram scripturam *σκαιότητα* consideremus, quam neminem facile excogitavisse credendum est. Nonne animadvertis quam simplici correctione: *σκαιότητα* in *σκληρότητα* mutando: laboranti sententiae subveniri possit?

Inter ϹΚΑΙΟ*τητα* enim et ϹΚΛΙ<Ρ>Ο*τητα* i. e. *σκλΗροτητα* quantillum interest!

Gens dura atque aspera cultu profecto, *ἄγριοι καὶ σκληροὶ* erant Helotes, quorum *σκληρὸν Φρόνημα* ac *σκληρὸν θράσος* reformidasse Lacedaemonios nemo hercle mirabitur. Accedit quod *σκληρότης* apud Atticos non solum de contumacia ac superbia sed etiam de mente obstinatiore et offirmatiore usu tritum est. Quis Thucydidis Demosthenisve aequalis ab inferis excitatus *σκαιοὺς* appellaret qui hodie in Africa plaudentibus omnibus bonis pro patria et libertate, pro liberis et uxoribus decertare non desinunt? Immo iuvenesque senesque manu prompti, tenaces propositi, in hostem pervicaces, *σκληροὶ* sunt.

Ceterum saevus Achilles animum indomitus, durus et in-

---

1) Coll. Dion. Cass. L. LXII c. 9 § 2.

tractabilis Aristoteli (περὶ ποιητικῆς XV, 2) insigne παράδειγμα σκληρότητος est.

Ibidem § 3.

In parenthesi: ἀεὶ γὰρ τὰ πολλὰ Λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς Εἵλωτας τῆς φυλακῆς πέρι μάλιστα καθειστήκει ad ultimum verbum Hudius non sine causa annotat: „fortasse καθέστηκεν scribendum". Namque aliter, ut opinor, de Spartanis et Helotibus Th. aequalis de aequalibus loquens dare vix potuit. At vide ne ipse plusquamperfecti temporis usus indicio sit ea quae hodie satis incommoda sede in media sententia interposita tamquam Thucydidea circumferuntur, revera sero nato Graeculo deberi.

IV c. 108 § 1.

Amphipoli capta Athenienses, quibus multis partibus emolumento et utilitati erat illa civitas, magnus terror invasit; quod vero imprimis cum dolore reputabant hoc erat: Lacedaemonios qui ad hoc usque tempus, dum pons in eorum potestate non esset, Thessalorum ope ad Strymonem quidem usque progredi possent, fluvium transire nullo modo possent — superne enim longo spatio stagnabat atque altera pars ad mare versus Atheniensium triremibus protegebatur — nunc capta Amphipoli iam neutiquam impediri quominus ita facerent.

Si loci sententiam bene perspexi, textus in hunc fere modum constituendus erit:

ἐχομένης δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως οἱ Ἀθηναῖοι ἐς μέγα δέος κατέστησαν, ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ πόλις ἦν αὐτοῖς ὠφέλιμος ..... καὶ ὅτι ⟨μέχρι τοῦδε⟩ μέχρι μὲν τοῦ Στρύμονος ἦν πάροδος, Θεσσαλῶν διαγόντων ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους σφῶν, τοῖς Λακεδαιμονίοις, τῆς δὲ γεφύρας μὴ κρατούντων ..... οὐκ ἂν δύνασθαι προελθεῖν· τότε δὲ ῥᾳδία a) ἤδη [ἐνόμιζεν] b) γεγενῆσθαι.

a) ῥᾳδια cit. Kistemaker; ῥᾳδία codd.; b) ἐνόμιζεν (ἐνόμιζον?) libri; ἐνομίζετο vulg.; del. Kistemaker.

IV c. 110 § 2.

οἱ δὲ πράσσοντες αὐτῷ εἰδότες ὅτι ἥξοι [καὶ] προελθόντες τινὲς αὐτῶν λάθρα ὀλίγον a) ἐτήρουν τὴν πρόσοδον κτέ.

a) ὀλίγον em. Cobetus; ὀλίγοι codd.

Rectissime Steupius: „*τινὲς αὐτῶν* beschränkt das Hauptsubjekt in Form der *Apposition* (vgl. zu II, 4, 2; II, 16, 1; II, 54, 2)".

Sequitur coniunctionem *καὶ* post *ἥξοι* utique expellendam esse.

IV c. 118.

In hoc capite (de quo vide STEUPII *Thuk. Studien* I pp. 1—28 nec non Comm. editioni eius a. 1900 adiecti p. 227 seqq.: Anhang p. 306 seqq.) aut sententiarum ordinem valde turbatum esse fatendum erit, quae erat Kruegeri opinio iam statim initio §§ 1 et 2 speciose transponentis aut — quod mihi certe longe probabilius esse videtur: nam sic demum Lacedaemoniorum eorumque sociorum ter quaterve in media induciarum formula repetita mentio (§§ 2, 4 et 8) commodum explicatum habebit: verum vidit Dobraeus ratus singula pacti capita primum Athenis conscripta deinde, nonnullis adiectis et mutatis, ordine a Lacedaemoniis comprobata esse; post ea sequi formulam *ἔδοξεν τῷ δήμῳ κτέ.* qua inducias ratas habebant Athenienses, itaque totam hanc *ἐκεχειρίαν* inter Athenienses et Lacedaemonios distinguendam esse. Quamquam hac in re, ut et in aliis quibusdam minoris momenti, fallitur Dobraeus quod § 4 vv. *ἐπὶ τῆς αὑτῶν μένειν ἑκατέρους κτέ.*, ea certe forma qua apud Th. in pacto inserta reperiuntur, non Lacedaemoniis sed Atheniensibus tribuit. Equidem sic distinguere malim:

Athenienses: *περὶ μὲν τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου δοκεῖ ἡμῖν χρῆσθαι τὸν βουλόμενον ἀδόλως καὶ ἀδεῶς κατὰ τοὺς πατρίους νόμους.*

Lacedaemonii: *τοῖς μὲν Λακεδαιμονίοις ταὐτὰ* a) *δοκεῖ καὶ τοῖς ξυμμάχοις τοῖς παροῦσιν· Βοιωτοὺς δὲ καὶ Φωκέας πείσειν φασὶν ἐς δύναμιν προσκηρυκευόμενοι.*

Ath.: *περὶ δὲ τῶν χρημάτων τῶν τοῦ θεοῦ ἐπιμέλεσθαι ὅπως τοὺς ἀδικοῦντας ἐξευρήσομεν, ὀρθῶς καὶ δικαίως τοῖς πατρίοις νόμοις χρώμενοι καὶ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς καὶ τῶν ἄλλων οἱ βουλόμενοι τοῖς πατρίοις νόμοις χρώμενοι.*

Lac.: *περὶ μὲν οὖν τούτων ἔδοξε Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς* b) *ξυμμάχοις κατὰ ταὐτά·* c)

a) *ταὐτὰ* em. Steupius: *ταῦτα* libri MSS.; b) *τοῖς ἄλλοις* G.M.; c) *κατὰ ταὐτὰ* cod. M solus addit qui praeterea habet: *τάδε ἔδοξε Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ξυμμάχοις.*

ἐὰν ⟨δὲ⟩ σπονδὰς ποιῶνται οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τῆς αὐτῶν μένειν ἑκατέρους ἔχοντας ἅπερ νῦν ἔχομεν ..... δίκας τε διδόναι ὑμᾶς τε ἡμῖν καὶ ἡμᾶς ὑμῖν κατὰ τὰ πάτρια, τὰ ἀμφίλογα δίκῃ διαλύοντας ἄνευ πολέμου.

τοῖς μὲν Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ξυμμάχοις ταῦτα δοκεῖ· εἰ δέ τι ὑμῖν εἴτε κάλλιον εἴτε δικαιότερον τούτων δοκεῖ εἶναι, ἰόντες ἐς Λακεδαίμονα διδάσκετε κτἑ.

Ath. psephisma: *ἔδοξεν τῷ δήμῳ κτἑ.*

IV c. 120 § 1 seq.

περὶ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας .... Σκιώνη ἐν τῇ Παλλήνῃ πόλις ἀπέστη ἀπ' Ἀθηναίων πρὸς Βρασίδαν.

Qua re cognita Brasidas nihil moratus ad Scionaeos confirmandos noctu ad insulam appellitur:

*.... ἀποστᾶσι δ' αὐτοῖς ὁ Βρασίδας * διέπλευσε νυκτὸς ἐς τὴν Σκιώνην * τριήρει μὲν Φιλίᾳ προπλεούσῃ, αὐτὸς δ' ἐν κελητίῳ ἄπωθεν ἐφεπόμενος κτἑ.*

Si Steupium audis, qui parum feliciter comparat locum mea quidem sententia dissimillimum (IV c. 10 § 3), „ist der Dativ *ἀποστᾶσιν αὐτοῖς* zwar mit *διέπλευσε* zu verbinden, doch *in freierer Beziehung* und *τριήρει .... προπλεούσῃ* wie vorher *ἀποστᾶσιν αὐτοῖς* zu erklären, denn dass kein Dativ der Begleitung angenommen werden kann, ergiebt sich aus der Entgegensetzung der vorausfahrenden Triere und des Brasidas selbst".

Donec huiusmodi liberioris structurae sive e Thucydide sive ex alio quovis probato scriptore plura quaedam et certiora exempla prolata erunt, equidem suspicabor potius ante *διέπλευσε* casu intercidisse participium unde pendeat dativus ille *αὐτοῖς ἀποστᾶσιν*. Ipsa autem sententia manu ducit ad verbum quo opus est.

ἀποστᾶσι δ' αὐτοῖς ὁ Βρασίδας — quidnam facturus? quid nisi *opem laturus*? *⟨βοηθήσων⟩ διέπλευσεν.*

Pro altero nudo dativo *τριήρει* requiro: *⟨ξὺν⟩ τριήρει .... Φιλίᾳ προπλεούσῃ*: Belgice: *onder begeleiding van.*

IV c. 126 § 4.

καὶ γὰρ ὅσα μὲν τῷ ὄντι ἀσθενῆ ὄντα τῶν πολεμίων δόκησιν ἔχει ἰσχύος, διδαχὴ ἀληθὴς προγενομένη περὶ αὐτῶν ἐθάρσυνε

μᾶλλον τοὺς ἀ μ υ ν ο μ έ ν ο υ ς· οἷς δὲ βεβαίως τι πρόσεστιν ἀγαθόν, [*μ ὴ*] *προειδὼς τ ι ς ἂν αὐτοῖς τολμηρότερον προσφέροιτο.*

Qui verborum sententiam diligenter perpenderit, fortasse mecum praeferet *τοὺς ἀ μ υ ν* Ο Υ *μ έ ν ο υ ς.* Cf. quae supra observavimus ad IV c. 59 § 1.

Extrema vv. dd., ut plerumque fit in locis mendis obscuratis, alii aliter expedire student. Ubi, si cum Schol. [1]), quem multi sequuntur, iunges *μ ὴ π ρ ο ε ι δ ὼ ς τ ι ς*, et reliquorum vv. ordo contra certum dicendi usum turbatus esse videbitur — expectes saltem *τ ο ύ τ ο ι ς μὴ προειδώς τις τολμηρότερον ἂν προσφέροιτο* vel simile quid — et oratio nascetur, me quidem iudice, minus idonea [2]).

Graecum ac Thucydideum est sententiaeque optime congruit aut: 〈*ο ὐ κ*〉 *ἂν προειδώς τις αὐτοῖς τολμηρότερον προσφέροιτο,* aut *interrogative* — atque sic (exp. *μ ή*) Th. scripsisse crediderim — *προειδὼς τ ί ς ἂν αὐτοῖς τολμηρότερον προσφέροιτο;*

Latine locum sic reddere possis:

„Quaecunque in hostibus (in Illyriis e. g.) reapse infirma „roboris non nisi speciem offerunt, adversarios vim illatam vi „defensuros rerum veritatem opportune edoctos confirmare solent; „contra quis recte monitus stulta temeritate in illos feratur qui „haud dubie (ut vester exercitus) et acres et fortes sint?"

---

1) *ὅσοι πολέμιοι ἀσθενεῖς ὄντες δόκησιν ἰσχύος παρέχουσι τοῖς ἐναντίοις, περὶ τούτων τἀληθῆ μαθόντες οἱ δι' ἐναντίας θαρσύνονται μᾶλλον· ὅσοι δὲ τῷ ὄντι εἰσὶν ἰσχυροί, τούτους εἰ μή τις ἔμπροσθεν μάθοι, τολμηρότερον αὐτοῖς προσενεχθήσεται.*

2) Veluti Steupius (quem honoris causa nomino) in Commentario fusius interpretatur:

„Eine vorhergehende Belehrung über die Schwäche des Gegners ist nicht nur nützlich wenn dieser auch durch nichts den Schein von Stärke erregt, sondern auch, wenn er, obwohl er in Wirklichkeit schwach ist, stark zu sein scheint, während gegen einen wirklich starken Feind ein nicht vorher von dieser Stärke Unterrichteter kühner vorgehen wird".

ARISTOPHANEA.

SCRIPSIT

H. VAN HERWERDEN.

Magna semper voluptas est legere et relegere immortalis comici Attici fabulas, sed duplicatur utentibus Leeuweni nostri earum editionibus, quae stupenda celeritate sese excipientes prodeunt in lucem; tanta excellunt cum praefationes tum adnotationes et criticae et exegeticae iudicii sanitate, sagacitate, eruditione in rerum non minus quam sermonis Atheniensium intima cognitione conspicua.

Ingens foret nec sane ingratus labor, si vellem quidquid novi simul et certi aut probabile saltem attulerint referre, sed quoniam cum aliis comparatae id ubique ipsae satis declarant, utilius esse duxi locos nonnullos tractare, ubi mihi quidem legenti per ferias aestivas tres fabulas, editas deinceps annis 1898, 1900, 1901 (Nubes, Equites, Acharnenses) dubitationes quaedam sive iure sive iniuria natae sunt, quas nunc collegae aestimatissimi ceterorumque Mnemosynes lectorum iudicio submittere lubet.

I. Ad Acharnenses.

Vs. 1. *ὅσα δὴ δέδηγμαι τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν.*
ἥσθην δὲ βαιά, πάνυ δὲ βαιά, τέτταρα κτέ.

Memini me olim in *Studiis criticis ad poetas scenicos Graecos* proponere

ἥσθην δὲ βαιὰ πάνυ <τρί' ἄττ' ἢ> τέτταρα

verba *δὲ βαιά* dittographema esse suspicantem. Quod tum

eximie mihi placebat, hodie minus placere confiteor, quia negare non possum Leeuwenium speciose obmovere post *βαιά* omnem numerum molestum videri. Si autem falsa est coniectura, meus est error, non Naberi, cui immerito tribuit editor. Ipse enim Naber alter fuit iudicum, quibus commentatio illa mea de more commissa est antequam Academiae Disciplinarum Nederlandicarum sumptibus ederetur, itaque si ipse iam proposuisset, id fuisset, ut arbitror, moniturus. Similiter mihi vindico pervetustam coniecturam sive veram sive falsam, qua Nub. vs. 721 *Φρουρὰς* in *Φρούδας* mutandum putabam, a Leeuwenio Vollgraffio tributam. — Ceterum quae ipse proponit in Acharnensium loco a tradita lectione ita recedunt, ut omni probabilitate destituta videantur.

Vs. 24. *εἶτα δ' ὠστιοῦνται πῶς δοκεῖς*
ἥκοντες ἀλλήλοισι περὶ πρώτου ξύλου.

Nabero obsecutus vLeeuwen edidit *πρῶτον ξύλον,* quod sane praesertim collato Teleclidis qui affertur loco optime dictum esse nemo facile negabit, nec tamen prorsus mihi persuasum est genetivum ferri non posse, quoniam primum subsellium praemium est, de quo certantes concionantes alii alios trudunt, quo sensu olim Dobree parum numerose *διωστιοῦνται* scribendum esse coniecit. Cf. Plut. 330 *εἰ τριωβόλου μὲν οὕνεκα ὠστιζόμεσθ' ἑκάστοτ' ἐν τἠκκλησίᾳ.* Si autem vulgata lectio sana est, melius intellegitur cur articulus omissus sit, sic enim (nam *περὶ πρώτου ξύλου* idem valet quod *περὶ προεδρίας*) comparari poterunt locutiones *ἀγωνίζεσθαι περὶ ἀρχῆς, περὶ ἡγεμονίας* similesque. Quare si vera sit (ut est sane vero similis) Naberi correctio, equidem scripserim

ἥκοντες ἀλλήλοις περὶ <*τὸ*> *πρῶτον ξύλον.*

Vs. 45. Amph. *ἤδη τις εἶπε;* Praeco. *τίς ἀγορεύειν βούλεται;*
Amph. *ἐγώ;* Praeco. *τίς ὤν;* Amph. *'Αμφίθεος;* Pr.
οὐκ ἄνθρωπος; Amph. *οὔ, κτέ.*

Adnotat editor „Coll. Thesm. 541 conieci *οὐκ ἄρ' ἀστός;* non „civis igitur es? Quod postquam homo male sanus et fastu „elatus cum indignatione negavit, statim detrahitur de sug„gestu, unde verba facere solis civibus licitum." Ut omittam

quaerere, quo tandem pacto homo peregrinus (non dato ei aditu ad populum) comitium intrare potuerit, scire velim unde praeco efficere potuerit eum civem non esse, quod ex nomine concludere non potuit. Me quidem si audis, propter Amphithei nominis significationem, *circumcirca* (undique) *deus*, eum *an homo non sit* iculariter interrogat. Tum vero, posteaquam contra exspectationem Amphitheus id ipsum negans absurdissima effutire coepit, non potuit praeco (sive prytanes) non sibi persuadere hominem aut ebrium esse aut mente captum et propterea, minime quod civis non sit, de suggestu eum deturbat; Dicaeopolis vero, quippe qui pro sano habeat eundem, in quo solo sit ipsi spes pacis cum Lacedaemoniis componendae, suo iure exclamat *ὦνδρες πρυτάνεις, ἀδικεῖτε τὴν ἐκκλησίαν, τὸν ἄνδρ' ἀπάγοντες κτέ.* Certissimum autem argumentum Amphitheum non negasse *civem* se esse praebent ultima eius verba (53 sq.) *ἐφόδι' οὐκ ἔχω· | οὐ γὰρ διδόασιν οἱ πρυτάνεις.* Qui enim quaeso homini peregrino legationem fuissent permissuri? Sed omnino legatos Spartam mittere nolebant, quia de pace ne cogitabant quidem, bello et ipsi faventes. Haec vero Amphithei accusatio, quod viaticum sibi dare nollent, et ipsa faciebat ut hominem furiosum plura verba facere vetarent.

Vs. 95. *πρὸς τῶν θεῶν, ἄνθρωπε, ν α ύ φ α ρ κ τ ο ν βλέπεις.* Adnotat editor: „Corruptus esse videtur hic versus, fortasse etiam contextus; nam nisi legatur *τί πρὸς θεῶν, ἄνθρωπε* vel *πρὸς τῶν θεῶν, τί οὕτω*, sequentia apte subiungi nequeunt. Sed gravius etiam displicet quod *navis* vox, cui assimulatur Pseudartabas, deest. Intellegerem *ν α ῦ ς σ τ α θ μ ὸ ν βλέπεις; navisne es stationem spectans.*" Quod mihi quidem parum arridet propter versum sequentem:

ἢ περὶ ἄκραν κάμπτων νεώσοικον σκοπεῖς;

cuius sententia ita fere eodem rediret. Hoc quidem incommodo careret multo lenior mutatio *ν α ῦ ς ἄ ρ κ τ ο ν βλέπεις*, cui tamen praeter omissum articulum probabilis oculi illius navalis positio obstat. Quare longe praestat traditam lectionem servare, quam vLeeuwen vertit *vultum maritimum* (quidni *navalem?*) *habes.* Non enim nimis incommode (nam pleni sunt similium licentiarum scriptores Graeci) e lectione *ναύφαρκτον* in sequenti versu pri-

mum eius elementum *ναῦς* mente repeti mihi posse videtur. Magis mihi placet prior coniectura libensque sic scripserim:

τί πρὸς θεῶν, ἄνθρωπε, ναύφαρκτον βλέπεις;

Vs. 127. *τουσδὶ ξενίζειν! οὐδένα ποτ' ἴσχει θύρα.*
Sic vLeeuwen de sua coniectura, nisi quod *τουσδὶ* dedit cum Brunckio pro traditis in Ravennate *τούσδε ξενίζειν οὐδέποτ' ἴσχει θύρα*, continuatam lectionem vetare putans *ξενίζειν* positum, ubi *ξενίζεσθαι* vel *μὴ ξενίζεσθαι* sit necessarium. Negatio, credo, aeque recte omitteretur ac passim omittitur post *κωλύειν*, et *ξενίζειν* recte se habet, si obiectum verbi *ἴσχει* cogitamus *τοὺς ξενίζοντας*, non *τοὺς ξενιζομένους*, ut sit sententia: ianuam clausam impedire quominus prytanes legatos excipiant. Nihilominus Leeuwenii et interpunctio et reliqua correctio satis mihi placent, sed scrupulus mihi restat de omisso articulo, cum propter universum eius in quotidiano sermone usum tum quod plerique codices exhibent *οὐδέποτέ γ' ἴσχ' ἡ θύρα*, schol. *οὐδέποτ' ἴσχει ἡ θύρα*, Suid. *οὐδέποτ' ἴσχει γ' ἡ θύρα*, et Eupolidis versiculus apud scholiastam sonat *νὴ τὸν Ποσειδῶ οὐδέποτ' ἴσχει ἡ θύρα* (Porson *οὐδέποτέ γ' ἴσχεν ἡ θύρα*, Elmsley *κοὐδέποτέ γ' ἴσχει θύρα*, vLeeuwen *κοὐδέποτ' ἴσχεν ἡ θύρα*).

Iam si articulo opus est, ut sane videtur, nec quisquam facile admittet crasin *ἴσχει ἡ θύρα*, quaero annon potius scribendum sit

τουσδὶ ξενίζειν! οὐδέποτ' ἴσχεν ἡ θύρα!

numquam (scil. adhuc) *impediebat ianua!*

In quali versu deficiens obiectum facile ex ipsa sententia suppleri potest.

Vs. 195. *ὦ Διονύσια!*
αὗται μὲν ὄζουσ' ἀμβροσίας καὶ νέκταρος
καὶ μὴ ἐπιτηρεῖν σιτί' ἡμερῶν τριῶν,
κἀν τῷ στόματι λέγουσι „βαῖν' ὅποι ἐθέλεις".

Editor versu 197 cum Reiskio transposito post sequentem coniecit *κοὐ μὴ ἐπιταχθῇς* minus leniter nec melius quam Hamaker, qui coll. vs. 548 *καὶ μηκέτι μέτρει* scribendum proposuit.

Audaciae si locus esset, versum suo loco servans scriberem v. c.

<κἀποστρέφονται> σιτί' ἡμερῶν τριῶν.

Sed vereor ne versus corruptus non sit et in ipso verbo ἐπιτηρεῖν parum apte usurpato indicium contineat spuriae originis. Aut fallor, aut poetaster nescio quis recordatus notissimi imperii militaris hunc versiculum, quo omisso nihil desideramus, de suo fictum margini adscripsit.

Vs. 429. *χωλός, προσαιτῶν, στωμύλος, δεινὸς λέγειν.*
Propter verba δεινὸς λέγειν librarii errore ni fallor (saepius enim vocabula omisit) in Ravennate neglecta vLeeuwen fortasse *iocosius* quid, e. g. δεινὸς λαλεῖν, ab Aristophane scriptum esse putat. Non iocosius id me iudice foret, sed minus aptum, utpote supervacuum propter praegressum στωμύλος.

Vs. 436. *ἐνσκευάσασθαί μ' οἷον ἀθλιώτατον.*
Procul dubio hic versus cum Brunckio h. l. delendus est, non vs. 384, ubi aeque aptus est atque hic ineptus.

Vs. 665.

δεῦρο Μοῦσ' ἐλθὲ Φλεγυρά, πυρὸς ἔχουσα μένος, ἔντονος Ἀχαρνική.
οἷον ἐξ ἀνθράκων πρινίνων Φέψαλος ἀνήλατ' ἐρεθιζόμενος οὐρίᾳ ῥιπίδι,
ἡνίκ' ἂν ἐπανθρακίδες ὦσι παρακείμεναι,
οἱ δὲ Θασίαν ἀνακυκῶσι λιπαράμπυκα,
οἱ δὲ μάττωσιν, οὕτω σοβαρὸν ἐλθὲ μέλος κτέ.

Miror collegam sagacissimum, quem tam pauci errores fugiant, latuisse vitiose scriptum esse ὦσι παρακείμεναι pro ὦσιν ἐπικείμεναι, scil. τῷ πυρί, cum praesertim plurimis abhinc annis ita corrigendum esse monuerim, quoniam παρακεῖσθαι noto usu dicantur cibi in mensa convivis *appositi*, hic vero ex universo loco liquide constet agi de coena praeparanda. Quod attinet ad ellipsin vocabulorum ἐπὶ τῷ πυρί, eam nemo mirabitur qui meminerit verbum correspondens ἐπιτιθέναι nude sic usurpari de adolendis suffimentis.

Vs. 709. *οὐδ' ἂν αὐτὴν τὴν Ἀχαίαν ῥᾳδίως ἠνέσχετο.*
Quod Hamaker coniecit pro verbis corruptis Αὐτοκλῆς παλαίων propter versum sequentem speciem quidem habet aliquam, sed non nisi speciem, quia ita pro ἠνέσχετο dicendum fuisset ὑπέμεινεν aut ὑπέστη, et αὐτὴν sanum esse videtur. Nihilominus

prorsus ferri nequit quod vLeeuwen proponit τὴν πρόκλησιν, propterea quod *vocatio in ius* graece constanter κλῆσις aut πρόσκλησις dicitur, πρόκλησις contra litigantium est *provocatio*, de qua hic sermo esse nequit. Quid lateat et ego saepe sed frustra quaesivi.

Vs. 724. ἀγορανόμους δὲ τῆς ἀγορᾶς καθίσταμαι
τρεῖς τοὺς λαχόντας τούσδ' ἱμάντας ἐκ Λεπρῶν.

Quia Athenis haec aguntur, mireris hunc numerum. Expectes enim δέκα, ι' pro γ'.

Vs. 746. ὅπως δὲ γρυλιξεῖτε καὶ κοΐξετε
χἠσεῖτε φωνὰν χοιρίων μυστηρικῶν.
ἐγὼν δὲ καρυξῶ Δικαιόπολιν ὅπᾳ.

Notissimo quidem usu, de quo etiam editor egit in nota, post ὅπου verbum ἐστίν omittitur, sed nihil ea scientia loco sic scripto prodest. Fac enim κηρύσσειν h. l. cum accusativo eodem modo usurpatum esse, quo Euripides contra vulgarem usum Hec. 148 dixit κηρύσσειν θεούς, vox ὅπᾳ (ἐστίν) nihil significare potest, quia requireretur ὁπᾷ(δή)ποτ' ἐστίν, *ubicumque* (tandem) *est*, aut simile quid. Sed enim κηρύσσειν manifeste hic significat *praeconem agere*, scil. porcellorum, quos Megarensis venumdat, itaque post καρυξῶ plene incidendum, quod iam cum Hamakero Meinekium video fecisse, aptissime deinde scribentem Δικαιόπολις; δὲ πᾷ; Quod simulac rogavit, hominem animadvertit in scenam prodeuntem, itaque optime sequitur

Δικαιόπολις, ἦ λῇς πρίασθαι χοιρία;

Eximiam me iudice emendationem ne verbo quidem ab editore commemorari impense miror. Ne quis forte coniciat, una deleta littera Δικαιόπολις, ὀά, moneo hanc rarissimam interiectionem apud solum Aeschylum occurrere nec vocantis esse, sed eiulantis, neque alia interiectio facili mutatione pro ὅπᾳ substitui potest.

Vs. 1181. καὶ Γοργόν' ἐξέσεισεν ἐκ τῆς ἀσπίδος.

Ita de suo vLeeuwen rescripsit pro corrupto ἐξήγειρεν sive ἐξέγειρεν, sed quid ἐκσείειν hic significare possit frustra quaero. Aperte enim requiritur *effringendi* notio, sive latet ἐξέρρηξεν,

sive quod Blaydes proposuit ἐξέθραυσεν, sive quod Brunck ἐξήραξεν, nam certam emendationem frustra circumspicio, sed ἐξέσεισεν verum esse non posse habeo persuasissimum.

Vs. 1219. Lamacho dicenti

ἰλιγγιῶ κάρα λίθῳ πεπληγμένος,
καὶ σκοτοδινιῶ

Dicaeopolis subsannans respondet

κἀγὼ καθεύδειν βούλομαι καὶ στύομαι
καὶ σκοτοβινιῶ.

Nimis suspicio Aristophanis ingenium quam ut persuadere mihi possim poetam, qui reliqua omnia in hac scena tanta arte tractaverit, hic solo lusu in verbis σκοτοδινιῶ et σκοτοβινιῶ contentum esse potuise. Accedit quod vs. 1220 depravatum esse arguit καθεύδειν inepte positum pro necessario hac in re συγκαθεύδειν, pro quo συνεύδειν reponi vitat dictio comica. Ab eadem abhorreret quidem, sed propter ludicram verborum Lamachi detortionem satis, ni fallor, excusaretur, si v. c. παρατραγῳδῶν scripsisset:

ἐγὼ δὲ κέαρ γ' ἔρῳ πεπληγμένος (scil. ἰλιγγιῶ),
καὶ σκοτοβινιῶ.

At quin στύομαι genuinum sit, dubium non videtur, itaque tali venia minime egemus. Lubet igitur ariolari (in talibus enim praestari nihil pro certo potest):

κἄγωγ' <ἔρωτι> στύομαι <πεπληγμένος>,
καὶ σκοτοβινιῶ,

veteres lacunas infeliciter expletas esse suspicanti.

II. Ad Equites.

Vs. 89. ἄληθες, οὗτος; κρουνοχυτρολήραιον εἶ.
vLeeuwen „In epitheto ioculariter ficto quid sibi velit κρουνοῦ nomen apertum est, sed χυτρῶν sive ollarum mentio non satis perspicua".

In qua mentione et ipse haerens olim monui fortasse demta una littera scribendum esse κρουνοχυτο-λήραιον, ut κρουνόχυτον intellegatur *e fonte manans*, i. e. ὕδωρ.

Vs. 191. ἡ δημαγωγία γὰρ οὐ πρὸς μουσικοῦ
ἔτ' ἐστὶν ἀνδρὸς οὐδὲ χρηστοῦ τοὺς τρόπους,
ἀλλ' εἰς ἀμαθῆ καὶ βδελυρόν. ἀλλὰ μὴ παρῇς
ἅ σοι διδόασ' ἐν τοῖς λογίοισιν οἱ θεοί.

Editori, quod probabilis coniectura non sit proposita, neglegentius haec poeta scripsisse videtur; id quod prorsus improbabile equidem arbitror, nec vero video quid tandem culpandum sit in coniectura, quae semper mihi visa est hodieque videtur vero similis admodum, vocula ἀλλά, qua opus non est, veterem lacunam sartam esse, poetam vero recte et ordine scripsisse:

ἀλλ' εἰς ἀμαθῆ καὶ βδελυρὸν <ἥκει>. — μὴ παρῇς κτέ.

Vs. 220. χρησμοί τε συμβαίνουσι καὶ τὸ Πυθικόν.

Adnotatur „Hendiadyn haec efficiunt — si sana sunt. Nam quominus discrimen aliquod nunc statuamus multa prohibent, immo aut nihil significat τὸ Πυθικὸν aut χρησμόν τινα."

Posteriora verissime, sed hendiadyn admittere nequeo. Τὸ Πυθικόν vix aliud quid significare potest quam oraculum Delphis datum, de quo in praegressis nulla fit mentio. Proposuit autem vLeeuwen χρόνοι τε συμβαίνουσι κατὰ τὸ Πυθικόν. Sed animadverte quaeso quam male hic versiculus Demosthenis sermonem interrumpat, quippe cui unice respondendum esset Agoracriti verbis, quibus metum suum ne tanto impar negotio foret significavit, addens oracula sibi abblandiri:

τὰ μὲν λόγι' αἰκάλλει με· θαυμάζω δ' ὅπως
τὸν δῆμον οἷός τ' ἐπιτροπεύειν εἴμ' ἐγώ.

Quibus alter respondet:

Φαυλότατον ἔργον· ταῦθ' ἅπερ ποιεῖς ποίει·
τάραττε καὶ χόρδευ' ὁμοῦ τὰ πράγματα
ἅπαντα, καὶ τὸν δῆμον ἀεὶ προσποιοῦ,
ὑπογλυκαίνων ῥηματίοις μαγειρικῶς.
τὰ δ' ἄλλα σοι πρόσεστι δημαγωγικά·
φωνὴ μιαρά, γέγονας κακῶς, ἀγοραῖος εἶ·
ἔχεις ἅπαντα πρὸς πολιτείαν ἃ δεῖ.
[χρησμοί τε συμβαίνουσι καὶ τὸ Πυθικόν.]
ἀλλὰ στεφανοῦ καὶ σπένδε τῷ Κοαλέμῳ·
χὤπως ἀμυνεῖ τὸν ἄνδρα.

Versus igitur, ut leniter dicam, supervacaneus idemque tam

inepte compositus quin prodat manum alienam punctum temporis non dubito.

Vs. 259. κἀποσυκάζεις πιέζων τοὺς ὑπευθύνους κτέ.
Ego servato vulgari versuum ordine difficultatem expediri posse putabam mutando ὑπευθύνους in ὑπηκόους, cui coniecturae nunc collega obmovet Athenienses ab hac voce in designandis sociis suis caute abstinuisse. Haud ignoro plerumque συμμάχους appellari, sed minime prorsus abstinuisse ab altero vocabulo in eorum mentione fidem facient v. c. loci Thucydidei VII 57, 4 (bis); VIII 2; 64, 1, 5. Si vero cum editore et Brunckio vss. 264 sq. ponimus statim post vss. 259 sq., permira nascitur oppositio vocabulorum τῶν πολιτῶν et τούς ὑπευθύνους, quasi vero hi cives non sint. Haec causa fuit cur olim transpositioni Brunckianae fidem non haberem, nec hucusque sententiam mutavi.

Vs. 405. ᾄσαιμι γὰρ τότ' ἂν μόνον·
„πῖνε, πῖν' ἐπὶ συμφοραῖς".
Rectissime editor in nota exegetica vertit *tum demum* et melius abstinuisset a coniciendo γελῶν vel χαρείς. Passim enim apud omnes scriptores Graecos μόνος hyperbolice usurpatur. Sensus est *tum praesertim.*

Vs. 451. Dem. παῖ' ἀνδρικῶς. Paphl. ἰού, ἰού,
τύπτουσί μ' οἱ ξυνωμόται.
Tam ex hac Demosthenis adhortatione, quam e Paphlagonis eiulatu effecerim nunc primum hunc vapulare, neque igitur probaverim editoris parepigraphas ad vs. 450 *alapam e infringens* et *multo vehementiore ictu eum percutiens*. Hucusque convitiis et minis adversarii contenti fuisse videntur.

Secuntur haec Demosthenis verba, sic scripta in libris:
παῖ' αὐτὸν ἀνδρικώτατα καὶ
γάστριζε, καὶ τοῖς ἐντέροις
καὶ τοῖς κόλοις
ὅπως κολᾷ τὸν ἄνδρα.
Recepit vLeeuwen Blaydesii correctionem sane lenissimam ἀνδρικῶς τε καί, sed non infitior me propter praegressa παῖ' ἀνδρικῶς expectasse potius h. l. comparativum. Nec satis deinde

expedio dativos τοῖς ἐντέροις et τοῖς κόλοις. Venit in mentem:

παῖ' [αὐτὸν] ἀνδρικώτερόν τε καὶ
γάστριζε; καὐτοῖς ἐντέροις
καὐτοῖς κόλοις
ὅπως κολᾷ τὸν ἄνδρα.

Vs. 526.

εἶτα Κρατίνου μεμνημένος, ὃς πολλῷ ῥεύσας ποτ' ἐπαίνῳ
διὰ τῶν ἀφελῶν πεδίων ἔρρει κτέ.

'Αφελῆ πεδία significare potuisse, quod putat editor, campos planos lenissimaeque sinuositatis cras credam, nam quo pacto haec notio derivari possit e notione huius vocabuli μὴ ἔμπηρος apud Solonem aut cohaereat cum notione *simplex*, *nativus* apud seriores scriptores prorsus me latet. Eo sensu, qui sane h. l. requiri videtur, expectes ὁμαλῶν. Cf. Xen. Anab. IV 6, 12. Plat. Critias p. 118 A. — De corrupto ῥεύσας et infelicibus in h. l. coniecturis vid. Leeuwenium prudenter disputantem. Aoristum ferri non posse pro praesenti et ego olim animadvertens proposui iusto audacius ῥῷ τῶν ἐπινοιῶν, in qua coniectura nunc etiam displicet omissum ποτέ. Vix hodie dubito quin ῥεύσας nihil aliud sit quam infelix tentamen explendae veteris lacunae, ita ut probabilitate non careat πλήθων, de quo editor cogitavit coll. Hom. Λ 492 vel E 87.

Vs. 538.

ὃς ἀπὸ σμικρᾶς δαπάνης ἡμᾶς ἀριστίζειν ἀποπέμπει
ἀπὸ κραμβοτάτου στόματος μάττων ἀστειοτάτας ἐπινοίας.

Leniorem quam feliciorem esse Kiehlii coniecturam κραμβοφάγου hodie, credo, constat inter omnes. Hoc omnino intellegi non potest, illud optime potest, modo fidem habeamus (et quidni habeamus?) glossis Hesychianis κράμβον· καπυρόν τινα γέλωτα καὶ ξηρόν φασιν (scil. κράμβον γέλωτα). — κραμβότατον· καπυρώτατον (quod si huc pertinet, legendum κραμβοτάτου· καπυρωτάτου). Eodem pertinet κράμβα· γέλως (cod. κραμβατέλος) ξηρὸς καὶ καπυρός. Nihil haec commune habere cum voce κράμβη per se liquet. Cf. Leeuwenii nota.

Vs. 551.

Ἵππι' ἄναξ Πόσειδον, ᾧ
χαλκόκροτον ἵππων κτύπος
καὶ χρεμετισμὸς ἁνδάνει
καὶ κυανέμβολοι θοαὶ
μισθοφόροι τριήρεις
μειρακίων θ' ἅμιλλα λαμ-
πρυνομένων ἐν ἅρμασιν
καὶ βαρυδαιμονούντων,
δεῦρ' ἐλθ' εἰς χορόν, κτέ.

Probabiliter explicari non posse μισθοφόροι vere contendens editor proponit ποντοπόροι. De eodem epitheto cogitans quondam ipse in exemplaris quo uti solebam margine adnotavi „Fortasse λιμνοπόροι, fictum ad exemplum Homerici vocabuli ποντοπόρος, quod a tradita lectione iusto longius distat." Optime mox idem manifeste corruptum dicit βαρυδαιμονούντων, nam ab omni ioco (cf. schol.) pulcherrimum hoc carmen alienum est. Temporis momentum, sed non nisi momentum, cogitavi fortasse poetam ad exemplum noti vocabuli βαθύπλουτος novam vocem fingentem dedisse βαθυδαιμονούντων, i. e. πάνυ εὐδαιμονούντων = πλουσίων, quia ditissimos cives equos aluisse constat, sed propterea quod sermonis ratio id vetare videtur, multo altius vulnus hic ali habeo persuasum. Comminisci aliquid possim: velut

καὶ περὶ τέρμ' ἐλώντων

sed cum exigua probabilitatis specie. Quaerat alius! — Vs. sq. notanda locutio εἰς χορόν, in qua ex usu praepositionis apparet, more homerico χορός non chorum hic significare, sed locum ubi saltatur, τὴν ὀρχήστραν.

Vs. 581.

ὦ πολιοῦχε Παλλάς, ὦ
τῆς ἱερωτάτης ἁπα-
σῶν πολέμῳ τε καί ποιη-
ταῖς δυνάμει θ' ὑπερφερού-
σης μεδέουσα χώρας,
δεῦρ' ἀφικοῦ κτέ.

Latuisse videtur editorem me iamdudum haerentem in ποιηταῖς et monentem pro eo desiderari notionem, qualis est πλοῦτος sive χρήματα, dubitanter proposuisse πόροισιν, i. e. προσόδοις.

Vs. 813.

„ὦ πόλις Ἄργους, κλύεθ' οἷα λέγει". σὺ Θεμιστοκλεῖ ἀντιφερίζεις;
ὃς ἐποίησεν τὴν πόλιν ἡμῶν μεστήν, εὑρὼν ἐπιχειλῆ.

Cum antiquis grammaticis ἐπιχειλῆ intellegens ἐνδεᾶ sive ἐλλειπῆ iam ego, quod idem repetens ignorare videtur vLeeuwen, pro μεστὴν olim proposui μεγάλην, quod praeterea suadet oppositum μικροπολίτας. Themistocles urbem quam incolis non sufficientem invenerat, magnam reddidit, Cleon contra quam magnam acceperat, parvam reddebat. Num vero propterea opus sit gravissima mutatione ἀγαθῶν τ' ἐπιχειλῆ quam etiamsi cum Willemsio, quem sequitur, ἐπιχειλῆ *vacuam* interpretemur, non intellego, dubito multum, traditumque participium εὑρὼν necessarium esse arbitror; ampliandum censens de vera adiectivi significatione. Leeuwenii coniectura ita tantummodo vera esse posset, si constaret ἐπιχειλῆ *plenam* interpretari licere.

Vs. 853. τούτους δὲ περιοικοῦσι μελιτοπῶλαι.

Coniecturis allatis addi debuit mea ceteris omnibus lenior περιηχοῦσι, quia passim οι et η, κ et χ a librariis confundi constat. Sed fieri potest ut recte editor verbum traditum tueatur vLeeuwen.

Vs. 934. σπεύδειν ὅπως τῶν τευθίδων
ἐμπλήμενος Φθαίης ἔτ' εἰς
ἐκκλησίαν ἐλθεῖν.

Veneti codicis lectionem ἐλθών editor recepit, intellegens ὅπως Φθαίης ἔτ' ἐλθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐμπλήμενος. Sed fac admitti posse verborum ordinem parum naturalem, loci sententia, nisi fallor, huic lectioni obstat. Cleoni enim hoc agendum erat ut ne sero veniret in comitia, non ut prius (quam opus esset) veniret. Quapropter praeferendam arbitror Ravennatis et plerorumque librorum scripturam, sive ἔτ' mecum in πρίν mutandum est, sive ἢ εἰς scribendum cum Zachero, quod nunc ut lenius praetulerim.

Vs. 1399. τὰ κύνεια μιγνὺς τοῖς ὀνείοις πράγμασιν.

Cur conicere ausus sim <σ>άγμασιν, *farciminibus*, exposui nuper in Mnemosynes vol. XXIX, part. II.

III. Ad Nubes.

Vs. 15. *ἱππάζεταί τε καὶ ξυνωρικεύεται.*
Veterem meam coniecturam *ξυνωριδεύεται*, quam commemorat editor, dudum alibi retraxi monens formam traditam aphaeresi syllabica natam videri ex *ξυνωριδικεύεται*, ut *κομψευριπικῶς* (Eq. 18), qualium formarum in sermone Graeco ingentem copiam esse constat, ex qua permultas collegi s. v. *τριμίσκον* in lexico meo suppletorio et dialectico, quod prelo subiectum propediem publici iuris fiet.

Vs. 35—38. Zielinskii ratio, qui non ante vs. 80 Phidipidem a spectatoribus conspici putat, mihi quidem multo probabilior videtur quam Leeuwenii, qui vs. 35 eum facit e lecto proruentem in scenam et subito (vs. 37) denuo cubitum euntem; id quod parum duco naturale, neque huius scenae vim comicam ex mea sententia auget.

Vs. 137. *καὶ φροντίδ' ἐξήμβλωκας ἐξηυρημένην.*
„Εὖ *κεκυημένην* *lusit* vHerwerden" scribit editor. Utrum vere sic coniecerim necne, alia quaestio est, sed *lusisse* me vehementer nego, quoniam rei iam inventae, quae ergo luce iam gaudet, nullo modo quisquam abortum facere potest. Si igitur sana est tradita lectio, neglegenter admodum poeta locutus est.

Vs. 247.
Socr. *ποίους θεοὺς ὀμεῖ σύ; πρῶτον γὰρ θεοὶ*
ἡμῖν νόμισμ' οὐκ ἔστι.
Streps. *τῷ γὰρ ὄμνυτ'* (s. *ὤμνυτ'*); *ἢ*
σιδαρέοισιν, ὥσπερ ἐν Βυζαντίῳ;

Bene repudiata Goetlingi, quae vulgo recepta est, coniectura, aptissime editor de suo reposuit *τῷ δ' ἀγοράζετ'*, in quo nihil mihi displicet praeter mutationis gravitatem. Paullo minus a litteris traditis distat, quod simili sensu conici potest *τῷ δ' ὠνεῖσθ' ἄρ'*, addita particula huiusmodi loco accommodatissima *ἄρα*.

Vs. 303. ἵνα | μυστοδόκος δόμος
ἐν τελεταῖς ἁγίαις ἀναδείκνυται

Adnotatur: Cf. Soph. El. 1458 ἀναδεικνύναι πύλας, nisi illic ἀναπιτνάναι [dudum hoc ipse proposui], et nostro loco ἀναπίτναται." Hic verbi ἀναδεικνύναι usus mihi quoque suspectus est admodum.

Vs. 324. χωροῦσ' αὗται πάνυ πολλαὶ
διὰ τῶν κοίλων καὶ τῶν δασέων.

Quia nihil vitat τὰ κοῖλα simul δασέα esse, olim proposui ψιλῶν, quibus τὰ δασέα opponi assolent. Scriptura ΦCΙΛΩΝ sive ΠCΙΛΩΝ a ΚΟΙΛΩΝ non multum distat.

Vs. 377. κατακρημνάμεναι. Quin Veneti libri lectio κατακριμνάμεναι, quam analogia verborum πιτνάναι, κιρνάναι, πιλνάναι, σκιδνάναι unice tuetur, vera sit non dubito, mirorque hanc non receptam esse a Leeuwenio, quippe qui similiter iudicare videatur in Enchiridio p. 517, quo lectores ablegat. Magis magisque apparet codicem illum multis locis fideliorem esse scripturae Aristophaneae testem quam Ravennatem.

Vs. 388.
νὴ τὸν Ἀπόλλω καὶ δεινὰ ποιεῖ γ' (ἡ γαστήρ scil.) εὐθύς [μοι, καὶ τετάρακται,
χὥσπερ βροντὴ τὸ ζωμίδιον παταγεῖ] καὶ δεινὰ κέκραγεν,
ἀτρέμας πρῶτον παππὰξ παππάξ, καὶ ἔπειτ' ἐπάγει παπαπαππάξ.
καὶ ὅταν χέζω, κομιδῇ βροντᾷ παπαπαππάξ, ὥσπερ ἐκεῖναι.

Verba quae saepsi uncinis, sive vere Aristophanis sunt sive interpolatoris, abesse equidem longe malim. Cf. Leeuwenii nota critica.

Vs. 394. Streps. ταῦτ' ἄρα καὶ τὠνόματ' ἀλλήλοιν βροντὴ καὶ πορδὴ ὁμοίω.

Scilicet homo plebeius et illitteratus, nisi egregie fallor, pronuntiasse censendus est προνδή et πορδή, vel βροντή et βορτή (sive -δή), ut haud rare apud Graecos, quemadmodum fit hodieque in multis Germaniae praesertim regionibus, π et β, τ et δ, plebeio sermone confusa esse tituli testantur.

Vs. 396.

καὶ καταφρύγει βάλλων ἡμᾶς, τοὺς δὲ ζῶντας περιφλύει.
Commemorat editor Blaydesii coniecturam *περιφλεύγει* (sic), coll. Herodoto V 77. At quod ibi legitur perf. pass. *περιπεφλευσμένων* non a *περιφλεύγειν*, forma incredibili, sed a *περιφλεύειν* derivatum est. Hoc ego quondam Aristophani reddebam. Nempe *φλύειν* (cf. *φλεῖν* et *βλύειν*) longe alia significare lexica docent.

Vs. 407.

ὑπὸ τοῦ ῥοίβδου καὶ τῆς ῥύμης αὐτὸς ἑαυτὸν κατακαίων.
Valde dubito num recte editor hic et alibi grammaticos secutus scripserit *κάειν* cum compositis. Nam omnes tituli saeculi quinti a. C. ubi verbum occurrit, habent iota teste Meisterhansio[2] p. 142, 24, ut neglegam h. l. et saepe apud Aristophanem, plerumque vero apud alios scriptores apparere diphthongum. Quare grammaticorum praeceptum potius seriores Atticos respicere crediderim. Vel certius est *αἰετός* (cum derivatis) non *ἀετός* bona aetate dixisse Athenienses itaque errasse Leeuwenium in nota exegetica ad Eq. vs. 197 et iniuria Boissonadium secutum Ran. 929 edidisse *γρυπαέτους* pro *γρυπαιέτους*, quae sincera est omnium codicum lectio. Cf. Meisterhans[2] p. 25, 5. — Vs. 603 pro *Παρνασίαν* scripserim *Παρνασσίαν*, cui formae tituli magis favent et Ran. 671 *Φερρέφαττ'* pro tradito *Φερσέφαττ'*.

Vs. 433. Streps. *μή μοί γε λέγειν γνώμας μεγάλας· οὐ γὰρ τούτων ἐπιθυμῶ.*
Vix sanum esse *λέγειν* planissime assentior Leeuwenio etiam propterea quod ita sequi debebat *οὐ γὰρ τούτου ἐπιθυμῶ*. Nec probabilis coniectura foret *μή μοί γε* (*σὺ*?) *λέγε*. Vero similius est *λέγειν* lacunae esse supplementum. Scribere potuit poeta *μή μοι γ'* <*ὦ τᾶν*> *κτέ.*

Vss. 438 sqq. fortasse sic sunt redintegrandi:

νῦν οὖν — χρήσθων <*γὰρ πᾶν*> *ἀτεχνῶς*
ὅ τι βούλονται —
τουτὶ τοὐμὸν σῶμ' αὐτοῖσιν
παρέχω τύπτειν, πεινῆν, διψῆν κτέ.

Vs. 528. οἷς ἡδὺ καὶ λέγειν.
Coniecturae meae ψέγειν vLeeuwen iniuria obmovet, quod *libenter vituperare* non sit iudicis emunctae naris; non enim de tali iudice hic agitur, sed de ipso populo Atheniensi. Cf. supra vs. 519 et mox vs. 532.

Vs. 542 adeo planus est ac perspicuus, ut incredibile sit quemquam verba sanissima sollicitare potuisse. Numquam aliter eum intellexi quam editor.

Vs. 559 spurium esse facile mihi nunc persuasit vLeeuwen, sed nullus dubito quin eius auctor dicere voluerit comicos istos de Hyperbolo eadem usos esse imagine, qua usus sit Aristophanes in Equitibus de Cleone.

Vs. 636. ἄγε δή, τί βούλει πρῶτα νυνὶ μανθάνειν,
ὧν οὐκ ἐδιδάχθης πώποτ' οὐδέν; εἰπέ μοι,
πότερα περὶ μέτρων ἢ ῥυθμῶν ἢ περὶ ἐπῶν;

Haud placet mihi proposita ab editore interpunctio πώποτ'; — οὐδέν; Mire enim statim sequeretur εἰπέ μοι κτέ. In πώποτε non haerendum videtur. Locum sanissimum esse puto.

Vs. 653.
Streps. τίς ἄλλος ἀντὶ τουτουὶ τοῦ δακτύλου;
πρὸ τοῦ μέν, ἔτ' ἐμοῦ παιδὸς ὄντος, οὑτοσί.
Socr. ἀγρεῖος εἶ καὶ σκαιός.

De verbis πρὸ τοῦ — οὑτοσί omnem interpretationem fugientibus nec probiliter tentatis prudenter disputat vLeeuwen, cui prorsus assentior. Dubitatio mihi nata est an forte spuria sint: hoc video, si absint, nihil desiderari. In praegressis enim satis causae erat, cur agrestem et stolidum Strepsiadem Socrates vocaret. Quia tamen ut scribuntur omni sensu destituta sunt utrum genuina sint an spuria non potest diiudicari.

Vs. 721. Vid. supra ad Acharn. vs. 1.

Vs. 785. ἀλλ' εὐθὺς ἐπιλήθει σύ γ' ἅττ' ἂν καὶ μάθῃς.
Iure mireris formam a vitae communis usu et comoedia alie-

nam, cum praesertim nulla parodia huic versui inesse videatur. Si re vera non inest (quod pro certo sciri nequit) coniecerim abiecta coniunctione non necessaria:

εὐθὺς ἐπιλανθάνει σύ γ' ἅττ' ἂν καὶ μάθῃς.

Cf. supra ad Eq. 191 sqq. Vel εὐθὺς δ' κτἑ.

Vs. 882. ὅπως δ' ἐκείνω τὼ λόγω μαθήσεται
τὸν κρείττον' ὅστις ἐστί, καὶ τὸν ἥττονα,
ὃς τἄδικα λέγων ἀνατρέπει τὸν κρείττονα,
ἐὰν δὲ μή, τὸν γοῦν ἄδικον πάσῃ τέχνῃ.

Equidem nescio an Dobree vss. inutiles 883 sq. merito deleverit, etiam propter inusitatum ictum in τἄ|δικα λέ|γων, qui haud satis defenditur exemplis allatis ab editore ad vs. 817.

Vs. 974. ὅπως τοῖς ἔξωθεν μηδὲν δείξειαν ἀγεννές.

Ita leniter sane et speciose rescripsit editor pro corrupto ἀπηνές, at subdubito num obscoena pars corporis ita recte dici potuerit, quemadmodum hic non ferrem ἀνελεύθερον vel δουλοπρεπές, quibus vocabuli notionem bene reddidit. Nam ad mores, non ad corpus, talia pertinent, neque, ut hoc utar, Latine recte usurpaveris *ignobile*, sed *turpe* sive *obscoenum* et similiter graece αἰσχρόν. Eadem de causa displicet Blaydesii coniectura ἀναιδές, minus sane ἀηδές, sed omnino ferri nequit ἀεικές, quod attice αἰκές sonaret. Γενναῖον ad corpus aliasve res relatum, *magnum* aut *eximium* significat, neque igitur coniecturam ἀγεννές, *turpe*, tuetur.

Vs. 998.
μηδ' ἀντειπεῖν τῷ πατρὶ μηδέν, μηδ' Ἰαπετὸν καλέσαντα
μνησικακῆσαι τὴν ἡλικίαν, ἐξ ἧς ἐνεοττοτροφήθης.

Contra acutissimam Blaydesii coniecturam καλέσ' αὐτὸν | μνησικακήσας, qua loci syntaxis egregie curatur, duo affert vLeeuwen, quae mihi quidem aeque falsa videntur: languere additum pronomen αὐτῷ et μνησικακῆσαι potius quam καλέσαι contextu requiri. Immo pro καλέσαι fortiter pugnat praegressum ἀντειπεῖν, et mutato verborum regimine, licet necessarium non sit pronomen, minime tamen est supervacaneum. Magna est in talibus eius usus aut omissionis apud optimos scriptores libertas.

Vs. 1351.

ἀλλ' ἐξ ὅτου τὸ πρῶτον ἤρξαθ' ἡ μάχη γενέσθαι,
ἤδη λέγειν χρὴ πρὸς χορόν· πάντως δὲ τοῦτο δράσεις.

Posterioris versus difficultates, de quibus cf. Leeuwenii nota, evanescent, ni fallor, si corrigitur:

ἤδη λέγειν χρή· πρὸς χάριν πάντων δὲ τοῦτο δράσεις

i. e. *omnibus autem* (scil. spectatoribus) *gratum ita feceris.*

In qua coniectura *χάριν* debetur Dobraei acumini. Quia autem tria prima vocabula artissime cohaerent, collocatio particulae *δέ* veniam habet, nisi fallor; sin minus, pro eo substitui potest pronomen *σύ.*

Subiungere his lubet disputatiunculam de paucis Ranarum locis.

Vs. 346. *ἀποσείονται δὲ λύπας*
χρονίους τ' ἐτῶν παλαιῶν ἐνιαυτούς.

Sic optimi libri. Consensu fere viri docti, in quibus quondam ipse fui *ἰνῶν* conicieus, aperti vitii sedem ducentes *ἐτῶν* nihil tamen reppererunt, quod satis aptum videatur. Quare videndum an potius *ἐνιαυτούς* mendosum sit, pro quo me iudice aptissimum foret *μελεδῶνας.* Cf. Hom. Od. XIX 517. Hes. Opp. 66 etc.

Vs. 467. Orci ianitor ad Bacchum, quem Herculem esse putat:

ὦ βδελυρὲ κἀναίσχυντε καὶ τολμηρὲ σὺ
καὶ μιαρὲ καὶ παμμίαρε καὶ μιαρώτατε,
ὃς τὸν κύν' ἡμῶν ἐξελάσας τὸν Κέρβερον
ἀπῇξας ἄρχων κἀποδρὰς ᾤχου λαβών,
ὃν ἐγὼ ἐφύλασσον· ἀλλὰ νῦν ἔχει μέσος.

Misere depravatum mihi videtur participium *ἐξελάσας*, nam absurdum est canem quem prehendere velis, prius exigere. Sensisse hoc videtur olim Reiske, infeliciter coniciens *ἐξελών,* quod graecum non est pro *συλλαβών.* Si re vera latet partici-

pium, nihil aptius reperio quam *ἁρπάσας*, coll. vs. 605 *τὸν κυνοκλόπον*. — Ilocalariter mox additur *ὃν ἐγὼ ἐφύλασσον*. Risum enim movet custos ipse custode indigens.

Vs. 818.

ἔσται δ' ὑψιλόφων τε λόγων κορυθαίολα νείκη
σχινδαλάμων τε παραξόνια σμιλεύματά τ' ἔργων
φωτὸς ἀμυνομένου φρενοτέκτονος ἀνδρὸς
ῥήμαθ' ἱπποβάμονα.

Felicissima mihi videtur Headlami coniectura *σμιλευματοέργου φωτός*, Euripidis scilicet. Quod pro depravato *παραξόνια* ipse quondam proposui *παραξόανα*, vLeeuwen non intellexit, *adiectivum* me id ducere putans. Immo *substantivum* esse volebam a poeta formatum = *παραξέσματα*, ut *ξόανον* est *ξέσμα*. Videlicet *σχινδαλάμων παραξόανα* hyperbolice dicta accipiebam *assularum ramenta*. De praepositione cf. *παραπρίσματ' ἐπῶν* vs. 881. Quod *inauditum* est vocabulum, id commune habet cum multis aliis quae de coniectura restituta sunt.

Vs. 905.

ἀλλ' ὡς τάχιστα χρὴ λέγειν, οὕτω δ' ὅπως ἐρεῖτον
ἀστεῖα καὶ μήτ' εἰκόνας μήθ' οἷ' ἂν ἄλλος εἴποι.

Cur *εἰκόνας* ferri nequeat cadit in oculos, ut olim monui. Intellegi fortasse posset *ἐνδεᾶ*. (Cf. Soph. O. C. 1432 *τὰ κρείσσω μηδὲ τἀνδεᾶ λέγειν*), sed aperte ne hoc quidem plane satisfacit. Venit in mentem:

ἀστεῖα καινά τ' εἰκότα τε, μηδ' οἷ' ἂν ἄλλος εἴποι.

Vs. 1026.

ἀλλ' ὑμῖν ταῦτ' ἐξῆν ἀσκεῖν· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦτ' ἐτράπεσθε.
εἶτα διδάξας Πέρσας μετὰ τοῦτ' ἐπιθυμεῖν <*ἐξ*>*εδίδαξα κτέ.*

VLeeuwen requirens *τοὺς Πέρσας*, quod est in paucis libris, proposuit:

εἶτα διδάξας τοὺς αὖ (αὖ τούς?) Πέρσας μετὰ τοῦτ' ἐδίδαξ' ἐπιθυμεῖν.

Articulo opus esse apud Aristophanem (nam grammatici citantes scenicorum locos omittere assolent) et ego crediderim ob

vs. 1021 τοὺς Ἑπτ' ἐπὶ Θήβας et Nubb. 553 et Thesmoph. 135. Quamquam contra afferri possunt veterum titulorum didascalicorum in CIA articulum omittentium testimonia. Sed omnino mihi displicet eiusdem verbi in eodem versu repetitio, ubi aperte nullus est verborum lusus. Quare conicerem εἶτα καθεὶς τοὺς Πέρσας κτἑ., si et tradito similius esset et satis mihi constaret iam Aristophanis aetate graecum fuisse καθιέναι δρᾶμα, ut fuit postea. Non enim id evincit similis metaphora, qua Thuc. VI 16 dixit in Alcibiadis oratione ἅρματα μὲν ἑπτὰ καθῆκα et Isocr. p. 353 D ζεύγη γὰρ καθῆκε τοσαῦτα τὸν ἀριθμόν. Hunc igitur versum aliorum curae commendare habeo satius.

Vs. 1180. ἴθι δὴ λέγ'· οὐ γάρ μοί ἐστιν ἀλλ' ἀκουστέα
τῶν σῶν προλόγων τῆς ὀρθότητος τῶν ἐπῶν.

Utrumque versum „ut languidos et parum elegantes" abesse malit vLeeuwen. Quod tamen de solo versu posteriore recte contendi posse videtur, quem igitur solum damnaverim. Sic etiam melius apparet causa interpolandi.

(*Continuabuntur*).

ΟΙΣΟΜΕΝ — ΘΗΣΟΜΕΝ.

Haec inter se confundi a librariis vel minus miramur reputantes eos vix distinguere vocales η et ι, quas eodem modo pronuntiarent. Quare θήσομεν pro οἴσομεν reddere non dubito Platoni de republ. V 477 D, ubi haec leguntur: Δεῦρο δὴ πάλιν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ ἄριστε, ἐπιστήμην πότερον δύναμίν τινα φὴς εἶναι αὐτήν, ἢ εἰς τί γένος τίθης; Εἰς τοῦτο, ἔφη, πασῶν γε δυνάμεων ἐρρωμενεστάτην. Τί δέ; δόξαν εἰς δύναμιν ἢ εἰς ἄλλο εἶδος οἴσομεν; Οὐδαμῶς, ἔφη, κτἑ.

H. v. H.

DE ARGONAUTARUM VELLERE AUREO.

SCRIPSIT

J. VÜRTHEIM.

I.

Variae sententiae et olim et aevo recentiore de Argonautarum vellere aureo sunt prolatae, quas omnes, utpote quae in Roscheri lexico mythographico sedulo sint collectae atque tractatae, nunc referre fuseque recognoscere lectoribus molestum et supervacaneum iudico. Videbunt autem harum rerum curiosi, qui lexicum illud adierint, quaestionem hanc de velleris origine et significatione, licet varie sit instituta, minime ad finem perductam esse neque diremptam aestimari ab editoris collaboratore doctissimo. Nec iniuria; nam permulti tam antiqui quam hodierni scriptores, cum varia variorum temporum argumenta, quae in unum coniecta praebet Argonautarum historia, simul omnia, quasi ad mythi nucleum pertinerent, explicare et absolvere conarentur, falsam viam inierunt. Quod et iis ipsis statim apparuit, quoniam cuncta facta gestaque in unum schema cogi se aegre patiebantur; itaque necessitate coacti aut vim adhibuerunt aut verbis obscuris usi sunt. Equidem, paucis verbis de horum virorum doctorum conaminibus praemissis, explicationem velleris naturae atque originis mihi ortam necdum ab aliis, quantum scio, propositam, subiiciam iudicio lectorum benevolorum.

C. O. Muellerus, quem honoris causa etiam nunc in mythis antiquis tractandis ante alios nominare solemus, hac de re ita scripsit (Orchom. 159 sqq.): „dass Vliess, das die Argonauten

heimholen, ist *ein ideelles Gut*, das Pfand der Versöhnung des Zeus Laphystios", — at frustra rogamus quid significent verba illa „ein ideelles Gut", praesertim cum de fabula Minyarum populi simplicis rebusque maritimis dediti, fiat sermo.

Mannhardtius autem explicat: „der Widder ist das Sonnen- und Tageslicht", neque addit cur homines lucem solis *arietis* sub forma olim sibi proposuerint.

Forchhammerus (Die Kyanen und die Argonauten) tam in vellere aureo quam in Argo ipsa latere suspicatus est imaginem nubium, quae primo Caucasi circum cacumen collectae, dein longo tractu per Mesopotamiam, trans Mare Rubrum, in Aegyptum tranantes, inde in Graeciam proficiscuntur. Quem circulum admirabilem vel inde vitiosum esse apparet, quod velleris fabula aetate vetustissima — ut postea videbimus — nondum cum Colchorum regione erat coniuncta. Asseclam tamen Forchhammerus invenit Groegerum (De Arg. fab. dissert. 1889).

Gerhardus (Mythologie) vellus vocat „die regenspendende Wolke, den Held, den Retter, der zum Heile des dürren Landes den befrüchtenden Regen schafft".

Prellerus (II³ 318) agnoscere sibi videtur „die Dämonen des Frühlings mit seiner milden Sonne und seinen befrüchtenden Regengüssen".

„Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα!" cum Homero (μ 73) exclamare licet. Ultima autem explicatio cum latius serpserit, et hisce praesertim annis magis magisque valeat opinio Graecos velleris voce symbolice semper indicasse nubem pluvialem, digna videtur quae accuratius perpendatur. Citatur enim a defensoribus testis nobilissima *Iovis aegis*, quae fuisse dicitur et vellus et nubes. Negari autem nequit aliquando aegidem fuisse Amaltheae pellem caprinam. Cum vero hic agatur de notionibus antiquissimis, rogandum est, fueritne apud *Homerum* quoque aegis vellus et nubes necne; quod si Homerus negat, actum erit praeclaro de testimonio.

Legimus autem O 307 sqq.:

πρόσθεν δὲ 'κίε ..... Φοῖβος Ἀπόλλων
εἱμένος ὤμοιιν νεφέλην, ἔχε δ' αἰγίδα θοῦριν
δεινὴν ἀμφιδάσειαν ἀριπρεπέ', ἣν ἄρα χαλκεὺς
Ἥφαιστος Δι' ἔδωκε φορήμεναι εἰς φόβον ἀνδρῶν.

Humeri igitur Apollinis *nube* sunt tecti, *manu* autem fert *aegidem*, ita ut appareat de rebus diversis esse sermonem. Vulcanus *faber ferrarius* aegidem fabricavit, itaque de aheneo aliquo artis opere cogitare cogimur; quam sententiam corroborat epitheton ἀριπρεπής sive *splendidus*. Vocatur aegis ἀμφιδάσεια propter θυσάνους παγχρυσέους, sed ἀμφι- illud dici vix potuit de lanae floccis *totam* velleris *superficiem* tegentibus.

Quod si quis afferre velit E 738 sqq., ubi Minerva humeros sibi aegide velat, observet in ea aegide fuisse *imagines* (Eridem, Gorgo, alias), ita ut hic potius de *thorace caelato* videatur esse cogitandum.

Denique versus Ω 20:

(Apollo) περὶ δ' αἰγίδι πάντ' ἐκάλυπτε
χρυσείῃ, ἵνα μή μιν ἀποδρύφοι ἑλκυστάζων

olim notati sunt ab Aristarcho, qui aegidis mentione h. l. offendebatur collatis Ψ 180 sqq., ubi Apollo:

ῥοδόεντι δὲ 'χρῖεν ἐλαίῳ
ἀμβροσίῳ, ἵνα μή μιν ἀποδρύφοι ἑλκυστάζων.
τῷ δ' ἐπὶ κυάνεον νέφος ἤγαγε Φοῖβος 'Απόλλων.

Corpus enim per solum raptum *nube* involvere, quid expedit? Dubium non est quin *aegidis* vocabulum Ω 20 sit insertum ab interpolatore, qui in libri Ψ versibus τὸ κυάνεον νέφος, quo solis radios Apollo a corpore arcebat, pro aegide haberet.

Quidquid igitur aegis Homeri fuit, mihi quidem pro certo constat poetam neque *vellus* neque *nubem* hac voce indicasse. Quinimo Herodoti aequales, licet aegidem pro vellere haberent, tamen forma inusitata „αἰγίς", pro qua exspectabatur αἰγέη (cf. κυνέη, βοέη), ita offendebantur, ut explicationem huius mutationis excogitarent. Scribit enim Herodotus (IV, 189): αἰγέας γὰρ περιβάλλονται ψιλὰς περὶ τὴν ἐσθῆτα θυσανωτὰς αἱ Λίβυσσαι, κεχριμένας ἐρευθιδάνῳ, ἐκ δὲ τῶν αἰγέων τουτέων αἰγίδας οἱ Ἕλληνες μετουνόμασαν. Verba quoque II 81 satis superque probant Herodotum vocabulo θυσάνῳ minime *lanam* indicasse; scriptum enim legimus: ἐνδεδύκασι (Aegyptii) κιθῶνας λινέους περὶ τὰ σκέλεα θυσανωτούς, τοὺς καλέουσι καλασίρις. Fuerunt nimirum, ut Helbig[2] p. 207 docet, θύσανοι illi fimbriae e filo aureo vel e bracteis tenuibus confectae satisque notae ex imaginibus assyricis.

Aegidem igitur homericam nullo modo testem citari posse, siquis probare studeat vellus in re mythologica fuisse nubem pluvialem, iam manifestum est; prius enim aegidem fuisse vellus auctores nobis demonstrent necesse est.

Secundus affertur testis τὸ Διὸς κῴδιον, arietis Iovi Milichio mactati vellus, quod in sacrificiis lustralibus, ut floccis suis impura omnia sorberet, circumferebatur, vel in quo homo lustrandus sinistro pede insisteret. Sed quid hoc ad nubem pluvialem?

Denique citantur Dicaearchi verba (II 8, Muelleri Geogr. min. I p. 1070): ἐπ' ἄκρας δὲ τῆς τοῦ ὄρους (Πηλίου) κορυφῆς σπηλαῖόν ἐστι τὸ καλούμενον Χειρώνειον, καὶ Διὸς ἀκραίου ἱερόν, ἐφ' ὃ κατὰ κυνὸς ἀνατολήν, κατὰ τὸ ἀκμαιότατον καῦμα, ἀναβαίνουσι τῶν πολιτῶν οἱ ἐπιφανέστατοι καὶ ταῖς ἡλικίαις ἀκμάζοντες ἐπιλεχθέντες ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ἐνεζωσμένοι κῴδια τρίποκα καινά· τοιοῦτον συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ὄρους τὸ ψῦχος εἶναι. Quid simplicius quam homines montem ascensuros ad frigora arcenda secum ferre vellera? Aliter tamen visum est Neumannio et Partschio (Physikal. Geogr. v. Griech. 1885 p. 76), qui hic quoque arcani aliquid odorati sic iudicant: „dahin wallfahrteten zur Zeit der brennendsten Hundstagshitze Jünglinge in Widdervliesse gehüllt, die gewiss nicht der kühlen Luft der Höhen wegen, sondern ganz wie anderwärts (ubi?) als Symbol der Regenwolke den Gegenstand ihres Gebetes andeuten sollten". Meram hanc esse interpretandi libidinem, quis neget? In omnibus montibus necnon in Graeciae illis cavendum esse a frigoribus repentinis, multis verbis exponere opus non est; siquis forte parum credat, inspiciat Plut. de primo frigore c. 18.

Recensuimus testimonia quibus symbolica illa velleris significatio niti vulgo perhibetur. Mihi quidem non persuaserunt; sed ne inique cum adversariis egisse dicar, indicabo iis quartum locum ubi de ariete aureo fit sermo, nempe Eur. Or. 812 sqq. coll. Schol. ad B 105 et Apollod. epitoma 2, 5—12 p. 185 ed. Wagneri. Hic fortasse iis prosperius cedet; interim meam qualemcunque proferam de velleris aurei origine atque significatione opinionem.

II.

Οἴμοι, exclamat Strepsiades ne a Socrate sacrificetur veritus, *οἴμοι, Σώκρατες, ὥσπερ με τὸν Ἀθάμανθ' ὅπως μὴ θύσετε!* et scholiasta annotat: *ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν τὸν Φρίξον τὸν Ἀθάμαντα εἶπεν, ὡς ἀγνοῶν τὰς ἱστορίας· οὐ γὰρ Ἀθάμας ἐτύθη ἀλλ' ὁ Φρίξος.* Nesciebat autem bonus ille scholiasta Strepsiadem Athenis in theatro spectasse Athamantem Coroniferum, Sophoclis tragoediam, ubi senex victimae ad instar infulatus ad aram ducebatur; immemor erat Herodoti historiarum, qui libro VII° cap. 197 scripsit haec: „Xerxi cum Halum, quae est urbs Achaiae in parte meridionali Thessaliae, venisset, itineris duces narrarunt *τὰ περὶ τὸ ἱρὸν τοῦ Λαφυστίου Διός, ὡς Ἀθάμας ὁ Αἰόλου ἐμηχανήσατο Φρίξῳ μόρον σὺν Ἰνοῖ βουλεύσας· μετέπειτα δὲ ὡς ἐκ θεοπροπίου Ἀχαιοὶ προτιθεῖσι τοῖσι ἐκείνου ἀπογόνοισι ἀέθλους τοιούσδε*: filium e gente Athamantis maximum natu Achaei *ἐκ τοῦ λητου* — ita vocant prytaneum — arcent; si tamen intrat, non ante emittitur quam ad aram *στέμμασι πᾶς πυκασθεὶς* ducatur, ut ibi immoletur. Attamen eorum multi mortem solo vertendo effugerunt; lex autem iis erat, ut in terra peregrina manerent, nam redeuntes in Laphystii ara mors manebat. *ταῦτα δὲ πάσχουσι οἱ Κυτισσώρου τοῦ Φρίξου παιδὸς ἀπόγονοι, διότι καθαρμὸν τῆς χώρης ποιευμένων Ἀχαιῶν ἐκ θεοπροπίου Ἀθάμαντα τὸν Αἰόλου καὶ μελλόντων μιν θύειν ἀπικόμενος οὗτος ὁ Κυτίσσωρος ἐξ Αἴης τῆς Κολχίδος ἐρρύσατο, ποιήσας δὲ τοῦτο τοῖσι ἐπιγενομένοισι ἐξ ἑαυτοῦ μῆνιν τοῦ θεοῦ ἐνέβαλεν*".

Sensus videtur esse hic: Athamas Phrixo mortem intendit; hic vero effugit ad Colchos; quorum hànc ob causam nulla fit mentio, quoniam Phrixum *illam* regionem petisse Herodoti aetate inter omnes conveniebat. Multis autem annis post, cum Phrixus interea ex Iophossa, Aeëtae filia, filios genuisset quattuor, quorum natu minimus erat Cytissorus (schol. Apollon. II 1122), Achaei ex oraculo quodam Athamantem *καθαρμόν* erant immolaturi; at Cytissorus ad tempus e Colchis adfuit, qui avum morti eripuit. Hinc in servatoris genus ira Laphystii incubuit.

Sophocles vero secundum scholion ad Nub. vs. 257 servatoris partes tribuerat Herculi *λέγοντι ὡς σώζοιτο ὁ Φρίξος, δι' ὃν ἔμελλεν ἐκεῖνος τεθνήξεσθαι.* Rogaverit autem aliquis, quid sibi velit

Hercules interveniens; nam Iovem Laphystium ex Herculis ore demum accepisse nuntium de Phrixi vita servata, consentaneum non est. Sciebat nempe ut deus ante herois adventum atque multo ante. Attamen iram suam non deposuit, immo Achaeos afflixit, donec oraculo moniti Iovis furorem Athamante sacrificando lenire atque avertere conati sunt. Iratusne ergo fuit Athamanti, quod is ipsius filio mortem esset *minatus*? At meras minas tam valere ad deorum iram excitandam nullo e bonis literis exemplo comprobatur. Aliud fuit si quid video. Perinde ac Iehovah Testamenti Veteris, ut Molochus et Melkartus Phoenicum dei, sic Laphystius Iuppiter humanis immolandis corporibus placabatur; praesertim primigeniti, e genere Athamantis, cui domui cultus Laphystii velut sacrum gentile incumbebat, ei deberi existimabantur. Cum autem Athamas mori maiorum obsecutus filium maximum natu deo esset oblaturus, ille in ariete sedens, ut voluit fama vulgaris, per aera effugit deumque victima debita frustravit. Qua fabula antiqui videntur significasse victimas humanas olim velleribus indutas — qua de re infra — ad aram Laphystii esse ductas, sed volventibus annis moribusque mutatis tempus copiamque iis fuisse praebita ut fuga caedem subterfugerent. Ante oculos igitur habemus exemplum *veris sacri*.

Laphystius vero posthac, ita fabula pergit, agris vastandis iram suam testatus Athamantem ipsum poposcit, qui hac modo lege, ut proles Phrixi semet ipsam Cytisori verbis deo leniendo voveret, servatus est. Partes igitur Herculis in tragoedia Sophoclea fuisse videntur hae, ut populum de Phrixo servato certiorem faceret, Laphystio vero ius sempiternum in Phrixi posteros polliceretur. Mythus contra popularis Cytisorum ipsum, Phrixi filium, ut avum liberaret et semet ipsum deo offerret, rediisse ferebat.

Ritus, qualem descripsit Herodotus, quae fuerit vis tempore etiam historico, non frustra quaerebant veteres harum rerum curiosi. Plato enim Min. 315 vel quisquis auctor huius dialogi est habendus, agi de hominibus immolandis sentiebat; cuius haec sunt verba: *ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν ἀλλ' ἀνόσιον, Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν ὡς ὅσιον ὂν κ. τ. λ. καὶ μὴ ὅτι βάρβαροι ἄνθρωποι ἡμῶν ἄλλοις νόμοις χρῶνται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν*

τῇ Λυκαίᾳ οὗτοι καὶ οἱ τοῦ Ἀθάμαντος ἔκγονοι οἵας θυσίας θύουσιν Ἕλληνες ὄντες κ.τ.λ. Cf. etiam quae Plutarchus de Agrioniis narrat, Mor. 299.

Ritus autem sacrificandorum hominum quoniam huius historiae nucleus fuit, in promptu est suspicari novercam Inonem eiusque odium in Nepheles liberos et omnia quae e. g. apud Ovidium hac de re leguntur, a mytho antiquissimo fuisse aliena (ut soror Ἕλλη ne apud Herodotum quidem hac in materia nominatur). Neque hoc miramur reputantes Inonem apud Homerum esse nympham marinam. Novercae Phrixi partes primum, quod scimus, in Eois videntur fuisse. Conferantur fragmenta 169, 170, 171, 176 apud Rzachium; quorum fragmentorum observatu dignissimum puto 170um, ubi exstant haec: πεπηρῶσθαι δὲ Φινέα φησὶν Ἡσίοδος ἐν μεγάλαις Ἠοίαις, ὅτι Φρίξῳ τὴν ὁδὸν ἐμήνυσεν. MS. Par. praebet lectionem ampliorem: τὴν εἰς Σκυθίαν ὁδόν. Mentio igitur hic fit de Phrixi itinere peregrino in Scythiam, idque hanc ob causam observatu dignum iudico, quod Phrixo profugo opus non erat *transmarinas* sedes quaerere, — utpote cui e patriae modo finibus excedendum esset — nec, quod mox demonstrabimus, ab initio ei nova patria in *Colchorum regione* est assignata. Duae idcirco nobis oriuntur quaestiones:

1) cur antiqui Phrixum *trans mare* effugere finxerunt?

2) quae sedes transmarinae ei fuerunt attributae et cur primarium inter has locum obtinuit Colchis?

Incipiamus a quaestione priore.

Si reputamus Iphigeniam immolandam apud Aeschylum vocari παυσάνεμον θυσίαν vel ἐπῳδὸν Θρῃκίων ἀημάτων (Ag. 224, 1418), suspicio nascitur virginem hoc praecipue consilio fuisse immolatam, ut *fluctus* et *venti* ante Agamemnonis in Troiam transitum sedarentur; quod claris verbis ab Euripide in Hecubae fabula (vs. 536 sqq.) enunciatur, ubi de Polyxena sacrificata agit; nec immemores sumus versus Vergiliani (II 116):

Sanguine placastis ventos et virgine caesa.

Graecos itaque antiquissimos ante magnas expeditiones trans mare initas ventis et fluctibus obtulisse victimas humanas in dubium vocari nequit, et recte scribit Eustathius Iphigeniam esse immolatam κατὰ τὸν νηΐτην νόμον; necnon argumento afferri possunt Herodoti verba (II 119) de Menelao in Aegypto versante:

ἀποπλέειν ὁρμημένον αὐτὸν ἴσχον ἀπλοῖαι· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐπὶ πολλὸν τοιοῦτον ἦν, ἐπιτεχνᾶται πρῆγμα οὐχ ὅσιον· λαβὼν γὰρ δύο παιδία ἀνδρῶν ἐπιχωρίων ἔντομά σφεα ἐποίησεν. Cf. insuper Xen. Hell. III, 5 § 3, ubi Agesilaus altum petiturus Aulide cervam mactat. Denique commemoro aram ventorum Titanae a Pausania II, 12 commemoratam et Hesychii verba de genere *ἀνεμοκοιτῶν* Corinthi.

Hisce perpensis verisimile videtur, Minyas quoque, gentem prae ceteris studio maris colendi deditam, antequam funes navigationem diuturnam suscepturi solverent, hominem aliquem numinibus marinis mactare fuisse solitos. Iam suspicamur Phrixi quoque sacrificium cum deorum cultu marinorum cohaerere, et revera legimus apud Strabonem p. 498: *ἐν τῇ Μοσχικῇ* (*ἐστὶ*) *τὸ τῆς Λευκοθέας ἱερὸν Φρίξου ἵδρυμα.* Quis autem fuit Leucothea illa, cui Phrixus sacrum condidisse fertur? Respondet Homerus (*ε* 334 sqq.):

καλλίσφυρος Ἰνὼ
Λευκοθέη, ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτὸς αὐδήεσσα,
νῦν δ' ἁλὸς ἐν πελάγεσσι θεῶν ἒξ ἔμμορε τιμῆς.

Est igitur Ino, nympha marina, quae posthac dicta est Phrixi noverca, Ino, de qua Pindarus (Ol. II 51 sqq.):

λέγοντι δ' ἐν καὶ θαλάσσᾳ
μετὰ κόραισι Νηρῆος ἁλίαις βίοτον ἄφθιτον
Ἰνοῖ τετάχθαι τὸν ὅλον ἀμφὶ χρόνον.

Ab origine numen aquarum, inter Nerei filias vitam degens, a Minyis pie colebatur sacris in litoribus positis; ac in fabulae forma recentiore, ubi Phrixi noverca facta huius sanguinem poposcisse dicitur, optime intellegimus posteriorem aetatem, licet huius originis esset oblita, nucleum tamen mythi conservasse, quo Phrixus Inoni, id est *mari*, mactatus fuisse ferebatur. Venit autem tempus, quo inter deas *terrestres* Inoni datus est locus et Cadmi filia facta est (Hes. Theog. 975); de quo tempore, etsi pro obscuritate horum saeculorum nihil certi constituere possumus, coniecturam tamen proponere ausim. Vocatur enim narratio, quam Xerxi tradunt duces, *ἐπιχώριος λόγος*; sed etiam apud Orchomenum Boeotium colebatur Laphystius, necnon ibi Phrixi mythus cum cultu huius dei coniunctus erat (Paus. IX, 34 § 4). Itaque statuere licet Minyas, cum sedes

novas quaerentes Boeotiam, quae patria secunda iis futura esset, invaderent cultu Laphystii Phrixique mytho illic traductis, fabellam ita mutasse, ut Ino marina e nympha fieret dea agrestis Cadmique filia, perinde ac *ipsi*, qui natura nautae erant, nunc dura necessitate in posterum a maris commercio prohibiti, remum cum ligone mutarunt et agricolae sunt facti. Tunc fabulam quoque de improba noverca esse natam suspicor. Manebat quidem memoria Inonis victus marini, sed tam vaga atque incerta ut mox homines nescirent utrum primo dea marina fuisset, dein ruricola facta esset, an rura pro fluctibus deseruisset. Unde orta videtur Inonis apud Homerum apotheosis (ε 334 sqq.), unica in homericis (λ 602 sqq. forte exceptis) et originem recentiorem aegre abscondens.

At cum ex Herodoti verbis luce clarius appareat, Laphystio deo Phrixum esse immolatum, cur tandem numini alicui marino puerum fuisse oblatum demonstrare conaris? Quoniam si bene video, Laphystii Iovis cultus cum maris numinibus arcto vinculo cohaerebat. Cuiusmodi nexus primam suspicionem movet Halus oppidum, ubi Laphystii sacrificia habebantur, prope a mari distans. Fors autem fert ut exemplo parallelo causam nostram probare queamus. Habet enim Iuppiter Laphystius collegam, ut ita dicam, femineam, Dianam Laphriam, de cuius cultu feroci Pausanias mirabilia tradidit. Legimus enim (VII, 8 § 18) vel temporibus historicis animalia plurima, cervos, ursos, lupos, apros, vivos ingentem in rogum ab omni parte saeptum coniectos atque Dianae in honorem esse combustos. Erat dea venatrix, ut Diana illa Elaphebolus, quacum mores quoque communes habuisse traditur, nam et huic victimae humanae Aulide immolabantur. Fuerunt nimirum una et altera formae eiusdem deae orientalis, quae Artamis, i. e. *iugulatrix*, nuncupatur. Sacrificium autem Dianae Aulidensi oblatum, ut supra vidimus, *πανσάνεμον* vocatur nexumque cum mari indicat; quare nexum quoque inter mare et Dianam Laphriam exstitisse tuto statueris. Idem autem vinculum inter Iovem Laphystium et mare exstitisse, ita ut victimae ad bonam deprecandam navigationem oblatae Laphystii in ara sacrificarentur, non nimis temerarium videtur statuisse. Phrixus igitur *Laphystio* licet fuerit devotus, immolandus erat ad *ventos fluctus*que placandos.

Ultimum etiam restat argumentum, quo demonstrare possumus *mari* Phrixi sacrificium fuisse destinatum. Quis enim erat Phrixus ille? vel potius, quis fuit antequam Athamantis filius factus est?

Ex Homero novimus substantivum *τὴν Φρῖκα* et verbum *Φρίσσω* [1]). Est *Φρίξ* maris agitati, vento crispati, superficies aspera; *Φρίσσειν* est *asperum esse, horrere.* Apud Pausaniam autem commemorantur naias *Φρίξα* (VIII, 47 § 3) et flumen *Φρίξος* (II, 36 § 6); apud Strabonem cognomen Cymae et Larisae *Phriconis* (XIII, 621; cf. Herod, I 149); quae nomina omnia *aequor* vel *flumen commotum* indicant. *Φρίξος* igitur fuit proprie *ὁ πόντος Φριξός* i. e. mare horridum, superficies ponti aspera [2]), postea deus marinus, deinde filius Athamantis regis Minyarum populi nautici. Conferri potest *Γλαῦκος ὁ Πόντιος*, qui primum piscator deinde in deum marinum fuisse mutatus dicitur:

Νηρέως προφήτης Γλαῦκος ἀψευδὴς θεός

(Eur. Or. 364). Sed et hic, ut supra de Inone vidimus, ordo rerum conversus est. Fuit initio *γλαυκὴ θάλασσα* (Π 34), tunc mare i. u. (Hes. Theog. 440), deinde deus marinus, postremum nauta, piscator.

Neque abhorret a priscorum de rebus divinis opinionibus, quod Phrixus mari i. e. mare sibimet ipsi immolatum esse narratur. Recordemur modo Dionysi tauriformis, cui taurum, Dianae Lycosurae, *δέρμα ἐλάφου ἀμπεχομένης*, cui cervam mactare solitos fuisse antiquos; quo de ritu fuse disputavit Cookius in Journ. of Hell. Stud. 1894 p. 116, Frazerus passim in libro The golden Bough.

Quibus perpensis intellegimus, qui factum sit ut Phrixi cultus tam late sit divulgatus. Nautae id effecerunt, qui Phrixeis in

---

1) Φ 126, H 67: *οἵη δὲ Ζεφύροιο ἐχεύατο πόντον ἔπι φρίξ.*

2) Longam esse radicem *φρικ*, breve haberi *ι* vocis *Φρίξου*, non me fugit. Observo autem Hymn. Orphic. 23, 2 nymphas marinas appellari *φρικίας*, hanc vero vocem a naiadis nomine *Φρίξα*, a fluminis illo *Φρίξος* seiungi non posse. Fluminis autem nomen ac Phrixi nostri esse idem, non facile quis negarit.

Adiectivum *φριξόν* aeolice pronunciatum in syllaba priore habuisse accentum non miramur; sed *acui* iota, non circumflecti, id iustam movet mirationem. Quod quo iure fiat quis dixerit! Operae pretium videtur hac in re laudasse Etym. Magn., ubi legitur: *φρίξ, ἡ αἰτιατικὴ τὴν φ ρ ί κ α.*

litoribus condendis (Strabo I 45) deum marinum transferebant ultimas in regiones, quas negotiandi causa petebant ipsi. Non alio modo Aeneae cultus a nautis propagatus ad occidentem pervenit.

Iamque denuo Herodoti locum evolventes, ubi virum immolandum *πάντα πυκασθέντα στέμμασι* Laphystii ad aram ductum fuisse refert, moris huius originem perspicimus. Antiquissimis enim temporibus Phrixus ille, qui aequori commoto mactandus erat, involvebatur *arietis vellere, quoniam velleris lana crispa referebat maris vento crispati imaginem.*

Vellus erat aequor agitatum atque commotum, spuma candida conspersum. Quid autem vellus *aureum,* thesaurus a tot Thessaliae imprimis heroibus petitus? Dubium esse atque obscurum amplius non potest. Fuit enim maris superficies crispa aureo lumine solis orientis refulgens; spectaculum magnificum quo cottidie Minyae sive in alto sive in patriae litore fruebantur, quod hominibus tam fertili praeditis ingenio videbatur esse gaza aurea procul in oriente deposita et dignissima, quae a fortissimis heroibus peteretur.

Quod melius etiam nobis liquebit si perpenderimus initio non in Colchis *τὸ χρυσοῦν κῶας* quaesitum esse. Legimus enim apud Mimnermum fr. 11 (Bergk):

οὐδέ κοτ' ἂν μέγα κῶας ἀνήγαγεν αὐτὸς Ἰήσων
ἐξ Αἴης, τελέσας ἀλγινόεσσαν ὁδόν,
ὑβριστῇ Πελίῃ τελέων χαλεπηρὲς ἄεθλον,
οὐδ' ἂν ἐπ' Ὠκεανοῦ καλὸν ἵκοντο ῥόον
. . . .
Αἰήταο πόλιν, τόθι τ' ὠκέος Ἠελίοιο
ἀκτῖνες χρυσέῳ κείαται ὀν θαλάμῳ
Ὠκεανοῦ παρὰ χεῖλος, ἵν' ᾤχετο θεῖος Ἰήσων.

Aeëtae igitur ad urbem, quae sita erat ad flumen Oceani, ubi solis radii aurei in cubiculo iacent, Iason venit vellus aureum surrepturus. Si quis autem rogat fueritne urbs illa posita occidentali in parte an in oriente, respondet Strabo I, 46 sqq.: *ὁ Σκήψιός* (Demetrius, 200 a C. n.) *Φησι παραλαβὼν μάρτυρα Μίμνερμον, ὃς ἐν τῷ Ὠκεανῷ ποιήσας τὴν οἴκησιν τοῦ Αἰήτου πρὸς ταῖς ἀνατολαῖς κ.τ.λ.*

Nec mirum, nam *Aeaea* quoque insula sita erat

ὅθι τ' Ἠόος ἠριγενείης
οἰκία καὶ χοροί εἰσι καὶ ἀντολαὶ Ἠελίοιο,

i. e. in oriente, licet Odysseae contextus hodiernus quominus Circen in oriente ponamus adversari videatur. Quod vero ad nomen Aeae attinet, contendit Groegerus (De Argon. fab. quaest. select. p. 18) derivatum esse a *flandi* stirpe ϝη (nostrum *waaien*) per seriem continuam formarum ἀϝε-ια, ἀεια, ἀια, αἶα; confert autem vocem αἰκής ex ἀϝεικής natam, at hoc ipso exemplo se ipsum damnavit, nam contractionem illam homerica lingua respuit (cf. X 336 ed. Leeuwenianae). Vox autem αἶα iustissimum locum in carminibus homericis occupat, neque nos castra in sua pertraxit G. Curtius, qui (Grundzüge I[1] p. 146, 314 II[1] p. 67) negavit αἶαν et γαῖαν cohaerere voces. Puta ad Γ 244 sqq.

τοὺς κατέχεν φυσίζοος αἶα
ἐν Λακεδαίμονι αὖθι, φίλῃ ἐν πατρίδι γαίῃ

exclamat: „konnte irgend jemand sagen αἶα ἐν γαίῃ? hier möchte ich den letzten Vers für ein Glossem halten." At Doederlenius vere observarat sensum esse hunc: iacebant in patria sub solo, in het vader*land* onder den *grond*, αἶα: γαῖα = *Au: Gau* (Lexic. Hom. i. v.). Itaque Αἶα fuit initio *solum* κατ' ἐξοχήν, *siccum* (cf. αὖος), *lymphae* Oceani fluminis et *aetheri* in quem Sol ascendit oppositum. Ibi, procul igitur in Oriente, iacebat illud μέγα κῶας, crispa maris superficies solis lumine inaurata, thesaurus ad quem nulla navis, ne celerrima quidem, pervenire poterat, qui semper e longinquo visus semper appropinquanti recedebat; quem ibi demum consequi posse videbantur homines ubi evadendi copia non amplius praebebatur: in mundi parte ultima, in litore Oceani, ubi regnabat Aeëtes [1]).

Iacebat vero ibi vellus aureum ἐν θαλάμῳ Αἰήταο; ita enim Mimnermus; ita Pindarus quoque in Pyth. IV[a], licet apud hunc poetam Aea iam ad Colchos sit translata:

ἐς Φᾶσιν δ' ἔπειτεν
ἤλυθον· ἔνθα κελαινώπεσσι Κόλχοισιν βίαν
μῖξαν Αἰήτᾳ παρ' αὐτῷ (375 sqq.).

---

1) Vocatur vellus *aureum, purpureum* (Simonid. fr. 21), *candidum* (schol. Apoll Rh. IV 177); quae epitheta optime intellegit omnia qui in litore solem orientem vel occidentem vidit.

Qui thalamus ipsi nucleo mythi proprius fuit, certamen vero Iasonis cum dracone recentioris est aetatis; quod etiam apparet ex iis quae de Naupacticis, carmine epico ignoti scriptoris, nobis innotuerunt (cf. fr. 7, 8, 9 Kinkel). Hic modo afferatur fr. 9: *συνεκφέρουσαν αὐτὴν* (sc. Medea) *τὸ κῶας κατὰ τὴν φυγὴν κατὰ τὸν αὐτοῦ οἶκον κείμενον τοῦ Αἰήτου.*

Iam videamus cur et quando Aeëtae regia in Colchos fuerit transportata.

εἰς Φᾶσιν, ἔνθα ναυσὶν ἔσχατος δρόμος

cecinerunt aliquando nautae Milesii, quibus Phasis Thule Ultima fuit, quam qui petebat, finem *τῆς οἰκουμένης* et locum ipsum quo Sol equos iungebat adire habebatur. Sic iudicabant Milesii, sic Corinthii. Sed quae nautae, homines religiosi superstitionibusque dediti post reditum narrabant, ea poetae carminibus suis celebrabant; nam qui primus quantum scimus in carmine Aeam in Colchos transtulit, fuit poeta Corinthius Eumelus (fr. 2 Kinkel). Vixit hic medio saeculo octavo, quo tempore „die Milesier an ihrer pontischen Handelsstrasse Faktoreien angelegt haben, die dann in folge des Einbruches der Kimmerier aufgegeben wurden" (Busolt I 466). Observemus et haec:

Pindarus, ut vidimus supra, Colchos vocavit *κελαινῶπας*, quod nomen explicatur Herodoti loco (II 103), ubi Colchis attribuitur origo aegyptia; erant, si eum audis, reliquiae exercitus Sesostridis, depinguntur *μελάγχροες καὶ οὐλότριχες*. Idem Herodotus (VII, 70) verba faciens de *Αἰθιόπεσσι τοῖς ἐκ τῆς Λιβύης* annotat: *οὐλότατον τρίχωμα ἔχουσι πάντων ἀνθρώπων.* Itaque statuamus licet, etiam primis navigatoribus, qui ad Phasidem appulerunt, Aethiopas et Colchos nexu quodam cohaerere visos esse, neque abs re erit adnotasse, Herodotum in catalogo populorum Persis tributariorum Colchos inseruisse inter Aethiopas et Arabas (III 97). Hunc nexum aliquid valuisse ad fabulosos Aethiopas, *ἐσχάτους ἀνδρῶν* sub sole oriente (*α* 24) viventes, cum Colchis commutandos, necnon ad Aeëtae Aethiopum regis sedem ad Phasidem transferendam, verisimile est. Cum vero Scythae, Thraces, Colchorum accolae essent *εὐθύτριχες* (Arist. de gen. an. V, 3), mirum non est ipsorum Colchorum colorem, formam, habitum procerum Graecis admirationem movisse; haec autem admiratio videtur peperisse

multas fabulas, quae a nautis in patria venditatae effecerunt ut Colchis mox Oriens ipse aestimaretur. Nomen quoque Sindorum in Caucasi litore habitantium cum Indorum illo confusum hac in re non pro nihilo fuisse suspicor.

Aeëtae autem sedibus ad Phasidem translatis, vellus ipsum aureum posthac in Colchis erat quaerendum. Sera vero aetas, ut hodierna, fabulae originem cognoscere cupiens necnon, ut hodierni homines, ad explicationes rationales propensa, Colchidis regionis *divitias* mythum peperisse putabat. Inde verba Strabonis XI, 45: καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἐκεῖ χώρας ἐκ τῶν χρυσείων καὶ ἀργυρείων καὶ σιδηρείων δικαίαν τινὰ ὑπαγορεύει πρόφασιν τῆς στρατείας (sc. Iasonis); inde illa Appiani (Mithrid. 103): χρυσοφοροῦσι δ' ἐκ τοῦ Καυκάσου πολλαὶ πηγαὶ ψῆγμα ἀφανές· καὶ οἱ περίοικοι, κῴδια τιθέντες ἐς τὸ ῥεῦμα βαθύμαλλα τὸ ψῆγμα ἐνισχόμενον αὐτοῖς ἐκλέγουσι. καὶ τοιοῦτον ἦν ἴσως καὶ τὸ χρυσόμαλλον Αἰήτου δέρας. Nempe nesciebant boni viri, vel erant obliti, vellus aureum initio non apud Caucasum iacuisse sed quo loco prae ceteris solis aurum mari inspersum erat, ipso in Oriente, ἐν θαλάμῳ 'Ηελίοιο.

AD PLUTARCHUM.

Lyc. 12 (Sint.). Si quis ad phiditia admitti vult, convivae de eo ita sententiam ferunt ut ἀπομαγδαλιὰς in urnam coniciant. Haec perspicua, sed cur *servus illam urnam capite portet* (τοῦ διακόνου φέροντος ἀγγεῖον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς) non intelligo. Scripsitne Plutarchus: λαβὼν τῶν συσσίτων ἕκαστος ἀπομαγδαλιὰν εἰς τὴν χεῖρα, τοῦ διακόνου φέροντος ἀγγεῖον, ὑ π ὲ ρ τῆς κεφαλῆς ἔβαλλε σιωπῇ καθάπερ ψῆφον? Non solum silentio, verbum non addens, suam quisque ἀπομαγδαλιὰν in urnam coniciebat, sed etiam sic ut ceteri videre non possent essetne πεπιεσμένη (= τετρημένη) an non. Praepositio ὑπέρ et alibi sic adhibetur et in inscriptione apud Roehlium IGA. 370: Βύβων τῆτέρῃ χειρὶ ὑπὲρ κεφαλᾶς ὑπερέβαλε.

J. J. H.

AD ARISTOPHANIS AVES.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F. [1]

(*Continuantur e Vol. XXIX pag.* 460).

Vs. 202 sqq. Epops uxorem advocaturus:

δευρὶ γὰρ εἰσβὰς αὐτίκα μάλ' εἰς τὴν λόχμην
ἔπειτ' ἀνεγείρας τὴν ἐμὴν ἀηδόνα
καλοῦμεν αὐτούς —

quae nihili esse estne qui serio neget? Nihil autem prodest viri semidocti coniectura quam codices nonnulli praebent: καλοῖμ' ἂν αὐτούς: — Graecum non est illud, hoc non est Atticum, neque singularis ferri potest propter id quod sequitur:

οἳ δὲ νῷν τοῦ φθέγματος
ἐάν περ ἐπακούσωσι, θεύσονται δρόμῳ.

Dicere igitur debet Epops se excitaturum esse Lusciniam, dein cum illa ceteras aves convocaturum. Quod dicet si sic scribimus:

ἀνεγείρας τὴν ἐμὴν ἀηδόνα
καλῶ μετ' αὐτῆς.

Praeterea pro τὴν ἐμὴν ἀηδόνα nescio an praestet τὴν φίλην.

Venusti versus 245 sqq., quibus Epops cives ad aedes suas convocat, manifesto gravissimoque turpantur vitio. Praeter cetera alitum agmina *vos quoque adeste* — vocat — *quae*

1) Quae de versibus 204, 753 sqq., 842, 1262 sqq., 1395 sq. observavi, repetita sunt e libro in honorem v. clar. Boot a philologis nostratibus anno proximo conscripto.

εὐδρόσους γῆς τόπους
ἔχετε λειμῶνά τ' ἐρόεντα Μαραθῶνος
ὄρνις πτεροποίκιλος ἀτταγᾶς ἀτταγᾶς.

Quae corrupta esse cum numeri tum ipsa verba luculenter testantur. Partem autem veri acute restituit Meineke, qui glossa Hesychiana „πτέρων" huc tracta scripsit: πτέρων ποικίλος τ' ἀτταγᾶς. Sed misere praeterea displicet ὄρνις vox inutilissima, nec minus iteratum ἀτταγᾶς, cuius avis nomen bis poni ideo quod ipse attagen τὸ ἴδιον ὄνομα φθέγγεται καὶ ἀναμέλπει [1]), id quidem cras credam. Itaque deletis glossemate ὄρνις ad πτέρων pertinenti et altero ἀτταγᾶς, lacunam statuo. Quam pro certo explere velle merae profecto esset temeritatis; exempli gratia tamen licebit proponere aliquid quod comicus potuerit certe scribere:

ὅσα τ' εὐδρόσους γῆς τόπους
ἔχετε λειμῶνά τ' ἐρόεντα Μαραθῶνος, <ἴτε,
πάρδαλος καὶ> πτέρων ποικίλος τ' ἀτταγᾶς.

De versu 276 simile quid videtur observandum. Alite mirae staturae incredibilisque splendoris adspecto Pisetaerus rogat:

τίς ποτ' ἔσθ' ὁ μουσόμαντις ἄτοπος ὄρνις ὀρειβάτης;

Quae verba neque sensum praebent neque trimetrum efficiunt. Avis autem μουσόμαντις et mox Μῆδος quae dicatur nescimus; nisi autem egregie fallor, ipse nesciebat poeta [2]). Id vero manifestum est, non *gallum gallinaceum*, avem ea aetate cuivis Atheniensi notissimam, nunc procedere, quod sunt qui putent propter galli nomen τὸν περσικὸν (non Μῆδον!) ὄρνιν. Optimo igitur iure in scholiis rogatur num revera avi alicui *Medus* proprium fuerit nomen, et tute opinor responderis nulli fuisse. Ex Aeschyli dein Edonis versum aliquem corruptum sic afferunt scholia codicis Veneti: τί ποτ' ἔσται ὁ μουσόμαντις ἄλλο ἀκρατοῦς ὃν σθένει, in aliis pro ἀκρατοῦς legitur ἀβρατεὺς, Suidas autem s. v. μουσόμαντις habet: τίς ποτ' ἔσται ὁ μ. ἄλλαλος ἀβρατεύς. Quae verba in tolerabilem trimetrum effingere nondum contigit cuiquam, temere autem ut opinor Reisig aliique suspicati sunt in iis latere adiectivum ἀβροβάτης [3]) idque in Aristophanis versu

1) Aelian. H. Anim. IV 42.
2) Cf. quae Mnemos. 1901 p. 447 observavi.
3) Cf. Aesch. Pers. 1072.

scribendum esse pro *ὀρειβάτης*. Quamquam libenter concedo mihi quoque suspectum — in Pisetaeri certe ore — esse illud *ὀρειβάτης* vel *ὀριβάτης*, cum parum appareat cur *montanam* hanc esse avem suspicetur alter Atheniensium.

Id unum liquet, comicum nunc quoque imitari verba tragicorum; sed obscurus manet locus neque habeo quod proponam, nisi quod „*ἄτοπος ὄρνις*" non poetae sed glossatoris verba esse arbitror.

Vs. 331 sqq. A rege suo proditos se queruntur alites:

παρέβη μὲν θεσμοὺς ἀρχαίους,
παρέβη δ' ὅρκους ὀρνίθων·
εἰς δὲ δόλον ἐκάλεσε, παρέβαλέ τ' ἐμὲ παρὰ
γένος ἀνόσιον, ὅπερ ἐξότ' ἐγένετ' ἐπ' ἐ-
μοὶ πολέμιον ἐτράφη.

Ultimorum versuum numeros corruptos esse testantur versus antistrophi (349—351), verbum autem *παραβάλλειν* hinc est alienum, neque atticum est *ἐξότε* pro *ἐξ ὅτου*, neque praepositiones *παρά* et *ἐπί* ita adhiberi potuerunt. Itaque partem quidem vitiorum tollit id quod proposuit Green *ὅπερ ἐξ ὅτου 'γένετ' ἐμοὶ πολέμιον ἐτράφη*, non tamen sufficit, sed requiritur potius huiuscemodi quid:

εἰς δὲ δόλον ἐνέβαλέ με, δεῦρό τε παρεκάλεσεν
γένος ἀνόσιον ἐπ' ἐμ', ὅπερ ἐξ ὅτου 'γένετ' ἀεί
μοι πολέμιον ἐτράφη.

Vs. 395 sqq. Euelpidi roganti ubi sepulturam sint inventuri si in pugna ab avibus occidantur, iocans Pisetaerus:

ὁ Κεραμεικὸς δέξεται νῴ·
δημοσίᾳ γὰρ ἵνα ταφῶμεν,
φήσομεν πρὸς τοὺς στρατηγούς,
μαχομένω τοῖς πολεμίοισιν
ἀποθανεῖν ἐν 'Ορνεαῖς,

ubi *Orneae* urbs Argolica non propter causas quasdam reconditas, quas deprehendere sibi visi sunt interpretes, sed propter solum nominis sonum commemoratur. Sed hoc in transitu. Vitium manifestum alit versus secundus a dactylo incipiens; quapropter *δημόσια* proposuit Brunck, *δημόθεν* Kock. Qualia in

dictionem comicam non quadrare qui probe sensit Herwerdenus suspicatus est totum versum esse delendum. At si deleatur, lacuna erit statuenda, nam particula *γάρ* omnino necessaria est. Nonne igitur satius est unum *δημοσίᾳ* reicere? quod ex annotatione in textum irrepere facile potuit. Iure si hoc statuo, quaerendum erit quid poeta scribere apte potuerit, equidem autem aptius quicquam non invenio quam *εὐπρεπῶς*. Verum igitur videtur:

δημοσίᾳ
εὐπρεπῶς γὰρ ἵνα ταφῶμεν.

In vicinia plura ita sunt corrupta, ut aut pro conclamatis habita crucibus sint insignienda, aut violentioribus remediis tentanda.

Vs. 400 sqq. Coryphaeus haec iubet socios:

ἄναγ' εἰς τάξιν πάλιν εἰς ταὐτόν,
καὶ τὸν θυμὸν κατάθου κύψας
παρὰ τὴν ὀργήν, ὥσπερ ὁπλίτης,
καὶ ἀναπυθώμεθα τούσδε, τίνες ποτὲ
καὶ πόθεν ἔμολον ἐπὶ τίνα τ' ἐπίνοιαν.

Manifestum emblema duco verba *ὥσπερ ὁπλίτης*, quorum originem ostendit scholion: *ὡσεὶ ὁπλίτῃ ἐγκελεύων τὸ δόρυ καταθέσθαι παρὰ τὴν ἀσπίδα.* Non vero displicet participium *κύψας*, pro quo *κρύψας* et *πήξας* sunt proposita. Iubentur milites clipeo innisi teloque terrae infixo consistere *κύψαντες* sive *parati in hostem* (*ramassés* Gall.). Quo participio indicatur is qui corpore veluti conglobato, genubus leviter flexis alteroque brachio proiecto ad saltum cursumve vel ad adversarii impetum retundendum se parat. Sic in Ecclesiazusis „*ὁμόσ' εἶμι κύψας!*" quidam exclamat [1]) et in Ranis ridetur tardus homo frustra *κύψας καὶ δεινὰ ποιῶν* ut ceteros cursores aequet [2]).

Hoc igitur sollicitandum non videtur participium. Ultima vero coryphaei verba in mera vitia excurrunt. Quae ut tollerent, Reisig *ποίαν τιν' ἔχοντ' ἐπίνοιαν*, Blaydes *ποίαν τ' ἐπίνοιαν ἔχουσιν* coniecerunt, non tamen sollicitantes immodulata illa *καὶ πόθεν ἔμολον*. Equidem partim eorum inventis usus locum sic constituendum arbitror:

1) Eccl. 863. 2) Ran. 1091.

ἄναγ' εἰς τάξιν πάλιν εἰς ταὐτόν,
καὶ τὸν θυμὸν κατάθου κύψας
παρὰ τὴν ὀργήν,
καὶ ἀναπυθώμεθα τούσδε, τίνες ποτὲ
καὶ πῶς ἔμολον[1])
ποίαν τ' ἐπίνοιαν ἔχοντες.

Paucis interiectis coryphaeus rogat (vs. 410 sqq.):

τύχη δὲ ποία κομί-
ζει ποτ' αὐτὼ πρὸς ὄρ-
νιθας ἐλθεῖν;

cui Epops haec respondere fertur in codicibus:

ἔρως
βίου διαίτης τε σοῦ
τοῦ ξυνοικεῖν τέ σοι
καὶ ξυνεῖναι τὸ πᾶν.

In Coryphaei his verbis cum ferri nequeat *ἐλθεῖν* infinitivus verbo *κομίζει* subiunctus, Herwerdenus ingeniose coniecit: *ὄρνιθας.* ΕΠ. *αἴθων ἔρως* coll. Xen. Cyr. V 1 § 15. Parum tamen placet versus ita divisus. Quem toti potius Coryphaeo esse tribuendum, non temere olim suspicatus est Reisig; nam infinitivus finalis haud uno veterum loco voci *ἔρωτι* adiunctus legitur. Sed verum si is vidit, sequentia graviter corrupta esse statuamus necesse est. Equidem nescio an sufficiat rescriptum *ἡμᾶς* pro *ἐλθεῖν.*

Epopis dein verba alii aliter refinxerunt. Reiske: *βίου διαίτης τε σοῦ | καὶ κτέ.*; item Meineke, praeterea coniciens *ξυνοικεῖν γε* pro *τε.* Bergk: *βίου διαίτης τε καὶ | σοὶ ξυνοικεῖν τε καὶ | σοὶ ξυνεῖναι τὸ πᾶν.* Sed satis haec licet sint audacia, parum prosunt; neque enim a versu 413 abesse potest epitheton, neque articulus a sequenti. Equidem vocem *βίου* glossema duco ad *διαίτης* pertinens. Quod si delere licet, cetera leni manu probabiliter nisi fallor sic possunt constitui:

ΚΟΡ. *τύχη δὲ ποία κομί-*
ζει ποτ' αὐτὼ πρὸς ὄρ-
νιθας ἡμᾶς;

---

1) Etiam *καὶ πόθεν ἦλθον* recte dici potuit.

ΕΠ. ἔρως
νέας διαίτης τε καὶ
τοῦ ξυνοικεῖν τέ σοι
καὶ ξυνεῖναι τὸ πᾶν.

Vs. 422. Epops: λέγει μέγαν τιν' ὄλβον, οὔ-
τε λεκτὸν οὔτε πιστόν.

Satisne ad haec verba defendenda valent quae infra leguntur: κάλλος οὐ φατὸν λέγειν [1]) vel Aeschyleum οὐ γὰρ ῥητὸν αὐδᾶσθαι τάδε [2])? Non credo; nam tautologia illa quidem est, non tamen auribus sed sola mente percipitur; nostro vero loco λέγει ... οὐ λεκτὸν egregie displicet. Quapropter vix dubito quin ἔχει dederit comicus [3]).

Quae coniectura in mentem mihi revocat versum vicinum 457, ubi chorus ad Pisetaerum:

σὺ δὲ τοῦθ' ὁρᾷς λέγ' εἰς μέσον.

Et haec quidem ferri non posse quivis videt. Bentley pro vitioso ὁρᾷς scribebat ὦ τᾶν, Bothe οὑρᾷς, pro ὃ ὁρᾷς dici id potuisse ratus; probabilius certe Molhuysen meus οὗ ἐρᾷς id interpretabatur. LDindorf coniecit ηὗρες, Bergk ὃ δρᾷς, Kock denique ὃ φέρεις collato versu 540: χαλεπωτάτους λόγους ἤνεγκας, is demum probabiliter me iudice. Sed etiam aptius huic loco videtur verbum ἔχειν: *dic si quid habes.* Itaque deleto verbo ὁρᾷς, quod e versu 454 huc irrepsisse suspicor, scribo:

σὺ δὲ τοῦθ' οὖχεις λέγ' εἰς μέσον.

Vs. 430 sq. Epops hospitem Atheniensem vocat

πυκνότατον κίναδος,
σόφισμα, κύρμα, τρῖμμα, παιπάλημ' ὅλον.

Quae tantum non omnia perspicua et aliunde cognita sunt epitheta, nec immorari iis nunc attinet. Sed quid est κύρμα? *Praeda* opinor, e carminibus epicis vox notissima. Ergo hinc quam maxime aliena. Leni autem speciosaque coniectura in κύρβις posset mutari collatis verbis Strepsiadis nostro loco simillimis:

---

1) Vs. 1718.
2) Aesch. Prom. 766.
3) Minus placet φέρει.

περίτριμμα δικῶν,
κύρβις, κρόταλον, κίναδος, τρύμη κτἑ. [1]),

nisi vicina vocabula in -μα desinerent cuncta, quam parechesin turbare merae temeritatis mihi videtur. Quapropter ne Blaydesii quidem coniecturae κρόταλον [2]) quicquam tribuo. Si quid video, vitium peperit vox κύρβις e Nubium loco parallelo exscripta, poetam autem vocem λῆμα adhibuisse suspicor, veramque versus formam hanc esse:

σόφισμα, τρῖμμα, παιπάλημα, λῆμ' ὅλον.

Vs. 465 sqq. Pisetaerus orationem sic orditur:

λέγειν ζητῶ τι πάλαι μέγα καὶ λάρινον ἔπος τι,
ὅ τι τὴν τούτων θραύσει ψυχήν.

Ad ipsas dein aves conversus:

οὕτως ὑμῶν ὑπεραλγῶ,
οἵτινες ὄντες πρότερον βασιλῆς ...

Admirabundus eius verba interrumpit Coryphaeus:

ἡμεῖς βασιλῆς; τίνος;

Pergit Pisetaerus:

ὑμεῖς
πάντων ὁπόσ' ἐστίν, ἐμοῦ πρῶτον τουδί, καὶ τοῦ Διὸς αὐτοῦ.
ἀρχαιότεροι πρότεροί τε Κρόνου καὶ Τιτάνων ἐγένεσθε κτἑ.

Quae quomodo decurrant non video. Nam versus paenultimus si puncto clauditur, ut fieri solet, asyndeton fit plane non ferendum; virgula autem si scribitur in eius fine auctore Dindorfio, qui iungit οἵτινες ... ἀρχαιότεροι ... ἐγένεσθε, ne sic quidem satis apte haec cohaerent, nam praelonga illa parenthesis „ἡμεῖς — αὐτοῦ" molesta est, et speciem quidem sententiae haec praebent, revera tamen absurda sunt, non enim alites βασιλῆς ὄντες πρότεροι Κρόνου ἐγένοντο sed πρότεροι Κρόνου γενόμενοι βασιλῆς ἦσάν ποτε. Optimo igitur iure Blaydes desiderat particulam γάρ, coniecit autem ἀρχαιότεροι γὰρ Κρόνου αὐτοῦ vel ἀρχαιότεροι δ' αὐτοῦ γε Κρόνου. Equidem in paenultimum potius versum illud γάρ inserendum esse suspicor, sic scribens:

..... ἐμοῦ πρῶτον τουδί. καὶ γὰρ Διὸς αὐτοῦ
ἀρχαιότεροι πρότεροί τε Κρόνου καὶ Τιτάνων ἐγένεσθε.

1) Nub. 448. 2) Coll. Nub. 260.

Melius enim hoc placet quam quod item in mentem venit:

ἀ ρ χ α ῖ ο ι γ ὰ ρ κτέ.

Perridicule igitur hoc prae ceteris argumentum urget orator regiam avibus dignitatem asserens, quod vel *in ipsum* legitimum iis sit imperium. Sententia autem postquam interrupta est, non ita ad finem deducitur ut coepta erat institui, ipsa tamen argumentatio bene cohaeret. Nam hoc est quod dicit orator: *ὑπεραλγῶ ὑμῶν, οἵτινες πρότερον βασιλῆς ὄντες νῦν τὸ μηδὲν ἔστε. πάντων γὰρ πρότεροι ἐγένεσθε, ὥστε ὀρθῶς ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία.*

Vs. 486 de gallo gallinaceo dicitur:

διὰ ταῦτ' ἄρ' ἔχων καὶ νῦν, ὥσπερ βασιλεὺς ὁ μέγας, διαβάσκει κτέ. . . .

Sed cum locutioni *ταῦτ' ἄρα* praepositio praemitti non soleat, suspicor verum esse:

ταῦτ' ἄρα κ α ὶ ν ῦ ν ἔ τ' ἔ χ ω ν, ὥσπερ β. ὁ. μ., δ.

Graviore vitio laborat versus vicinus 492. Ubi in laudem galli haec addit orator:

ἀπὸ[1]) *τῆς ῥώμης τῆς τότ' ἐκείνης, ὁπόταν νόμον*[2]) *ὄρθριον ᾄσῃ,*
ἀναπηδῶσιν πάντες ἐπ' ἔργον, χαλκῆς, κεραμῆς, σκυλοδέψαι,
σκυτῆς, βαλανῆς, ἀλφιταμοιβοί, τορνευτολυρασπιδοπηγοί,
οἱ δὲ βαδίζουσ' ὑποδησάμενοι νύκτωρ.

Cunctos igitur homines e lecto excitare inque officia quotidiana impellere dicitur ales aurorae nuncius; sed quinam etiam subiunguntur: *a l i i v e r o noctu viam ingrediuntur calceati?* Infeliciter Kock de *furibus nocturnis* cogitans *οἱ δὲ βαδίζουσ' ἀ π ο δ ύ σ ο ν τ ε ς* coniecit; nam „latrones" licet „de nocte surgant ut iugulent homines", at *grassatores* incipiente potissimum nocte praetereuntibus insidiantur[3]), gallorum autem *νόμος ὄρθριος* sub noctis demum finem dormientes e lecto excitat. Itaque multo probabilius Blaydes:

ε ἶ τ α βαδίζουσ' ὑποδησάμενοι νύκτωρ, —

dein calceati per tenebras (*ἔτι ὄρθρου βαθέος ὄντος*) *viam suam ineunt*, ut cum lumine adesse possint *εἰς τὸ ἐργαλεῖον* in alia

1) Sic Hamaker pro *ὑπό*.
2) Egregia haec est Porsoni emendatio; *μόνον* codd.
3) Conferri potest e. g. versus vicinus 497.

urbis parte situm. Quae scribens comicus Hesiodi opinor in mente habebat versum:

ἠώς, ἥ τε Φανεῖσα πολῦς ἐπέβησε κελεύθου
ἀνθρώπους [1]).

De summa igitur rei Blaydesio plane assentior; nisi tamen fallor, ipsam comici manum ille non restituit. Lenior certe haec videtur correctio:

ὑ π ο δ η σ ά μ ε ν ο ι δὲ βαδίζουσιν.

Vitii originem e dittographemate (*ὑποδησάμεν*ΟΙ) repeto.

Vs. 546 sq. Chorus indignatus atavorum suorum negligentiam, qui mundi regimen ipsis debitum e manibus suis dilabi passi fuerint, *at tu iam sospitator nobis ades*, ad Pisetaerum ait:

ἀναθεὶς γὰρ ἐγώ σοι
τά τε νεόττια καὶ ἐμαυτὸν οἰκήσω —

sic certe est in codicibus, sententia et numeris invitis. Et levis quidem est quaestio, sitne particula *τε* delenda, an ferri possit, quod censebat Dindorf, *νεόττια* vel *νόττια* pro trisyllabo accipiens. Gravius est vitium quod feliciter procuravit Blaydes, *ἄρ'* pro *γὰρ* restituendo; nam sic demum cum praegressis apte iunctum est hoc enunciatum. Manet absurdum illud *οἰκήσω*. Proposita sunt *οἰκετεύσω* et *οἰκιῶ δή* vel *σε*, — maiore metri quam sententiae emolumento. Blaydesianum autem *ἀναθεῖν' ἄρ'* ... *οὐκ ὀκνήσω* aptum quidem sensum praebet, et gratus illud „*οὐκ*" ab eo accipio; parum tamen placet elisum *ἀναθεῖναι*, et praestat servasse participium *ἀναθείς*, quod per se spectatum nullam movet suspicionem, egregie autem defenditur simillimo Nubium versu: *ταυτὶ ... πέπονθ' ἐγὼ | ὑμῖν ἀναθεὶς ἅπαντα τἀμὰ πράγματα* [2]).

Mihi verum videtur:

ἀναθεὶς ἄρ' ἐγώ σοι
τὰ νεόττια καὶ ἐμαυτὸν ο ὐ κ ἀ ν ή σ ω.

Non remittam (ab opere incepto). Saepe verbum *ἀνιέναι* absolute sic adhibitum invenitur, e. g. apud nostrum: *οὐκ ἀνήσω πρὶν ἂν σχοῖνος αὐτοῖσιν ἀντεμπαγῶ* [3]), vel apud Platonem de Socrate: *ἐπειδὴ οὐ προυχώρει αὐτῷ, οὐκ ἀνίει, ἀλλ' εἱστήκει ζητῶν* [4]).

---

1) Hes. Oper. 581. 2) Nub. 1453. 3) Ach. 230. 4) Plat. Conv. 220c.

Vs. 593 sq. Epopi roganti: *unde vero divitias mortalibus praebituri sunt alites?* respondet Pisetaerus:

τὰ μέταλλ' αὐτοῖς μαντευομένοις οὗτοι δώσουσι τὰ χρηστά,
τάς τ' ἐμπορίας τὰς κερδαλέας πρὸς τὸν μάντιν κατεροῦσιν.

In quibus verbis molestissima est *metallorum* mentio. Cui neque satis aptum est *dandi* verbum, — quapropter δείξουσι coniecit Bergk, — neque facile opinor dixerit quispiam undenam aves terrae penetralia tam probe nota habere possint. Neque omnino locus hic est *metallis*; nam paucis versibus interiectis additur:

τοὺς θησαυρούς τ' αὐτοῖς δείξουσ', οὓς οἱ πρότεροι κατέθεντο.

Quae mira profecto est anticlimax: prius ipsas terrae opes inexhaustas hominibus daturae dicuntur aves, dein argenti aliquid hic illic abditum indicaturae.

Haec qui sensit Cobetus, τὰ μὲν ἄλλα pro τὰ μέταλλα coniecit. Qua coniectura ipsius ingenio condigna removentur cunctae quas indicavi molestiae, quominus tamen in textum recipiatur obstat enuntiati structura; ego certe non video quid particula μέν h. l. sibi velit. Itaque licet periculosum et fere impium videatur coniecturam Cobetianam corrigere velle, dicam tamen quid suspicer. Comicus dedisse mihi videtur:

μαντευομένοισι τά τ' ἄλλ' αὐτοῖς οὗτοι δώσουσι τὰ [χρηστά,
τάς τ' ἐμπορίας ... κατεροῦσιν.

Vs. 662 sq. In codicibus Pisetaeri ad Epopem sunt verba:

ἐκβίβασον ἐκ τοῦ βουτόμου τοὐρνίθιον.
ἐκβίβασον αὐτοῦ πρὸς θεῶν αὐτήν, ἵνα
καὶ νῷ θεασώμεσθα τὴν ἀηδόνα.

Quorum versuum secundum tertiumque Beerius recte tribuit Euelpidi. Displicet autem molestum, certe inutile, adverbium αὐτοῦ, quod ut removeretur, Halbertsma proposuit ἐκβίβασον ὦ πρὸς τῶν θεῶν, Meineke ἐκβίβασον αὐτὴν δῆτα πρὸς θεῶν, probabilius ut opinor; nam articulum minime necessarium esse, licet plerumque in hac locutione addatur, testantur Pac. 9 Eccl. 1095 Plut. 1147, et δῆτα eleganter est dictum. Non tamen sequendus mihi videtur Meinekius, nam etiam pronomen αὐτήν molestum potius duco quam necessarium; itaque sic potius scribo:

ΕΥ. ἐκβίβασον αὐτίκα μάλα πρὸς θεῶν, ἵνα κτέ.

Vs. 717 sq. chorus haec canit:

ἐλθόντες γὰρ πρῶτον ἐπ' ὄρνις, οὕτω πρὸς ἅπαντα τρέπεσθε,
πρός τ' ἐμπορίαν, καὶ πρὸς βιότου κτῆσιν, καὶ πρὸς γάμον ἀνδρός.

Ultimum autem vocabulum *ἀνδρός* ferri nequit; nam quod Lenting olim putabat, defendi posse coll. Eur. Andr. 469, de *feminis* igitur dictum esse, ne commemoratu quidem eam explicationem haberem dignam, nisi luculenter inde appareret quam sit absurda quae sic tuenda videatur lectio. Ieiuna sunt quae Brunckius et Meinekius proposuerunt *ἄνδρες* et *ἄλλος*, pulcherrimum vero est Herwerdeni inventum *πρὸς γάμου ἀρθμόν*, sed vereor ne nimis sit pulcrum, nimis poeticum pro huius loci dictione. Quid igitur? Mihi poeta scripsisse videtur:

καὶ πρὸς γάμον αὐτόν.

Ne nuptias quidem ineunt mortales nisi *οἰωνοὺς κρίναντες οἳ ἐπ' ἔργματι τούτῳ ἄριστοι.*

Vs. 723 sqq. Coryphaeus *τὸ μακρόν* ab his versibus orditur:

ἢν οὖν ἡμᾶς νομίσητε θεούς,
ἕξετε χρῆσθαι μάντεσι μούσαις
αὔραις, ὥραις, χειμῶνι, θέρει,
μετρίῳ πνίγει —

quae merae sunt tenebrae. De quibus quicquid statuendum videtur, id quidem certum duco, Aristophane plane indigna esse quae excogitavit Bergk: *αὔραις ἦρος* (*λιαραῖς* Kock) *χειμῶνι, θέρει μετρίῳ πνίγει.* Nam egregie haec mihi displicet oppositio ita expressa [1]), ab hoc autem loco est aliena, ubi non de *caeli temperie* agitur, sed de *rerum futurarum* scientia *fortunaeque* donis. Dativi *temporis*, non dativi a verbo *χρῆσθαι* suspensi requiruntur.

Itaque non dubito quin recte Blaydes vocem *αὔραις* e vicino *ὥραις* natam in *πάσαις* mutaverit [2]). *Musas* autem feliciter procuravit Kock, adiectivum aliquod in vitiosa hac voce latere suspicatus. Et fortasse licet acquiescere eius coniectura *μάντεσιν ὀρθοῖς*, satis aptum certe ea sensum praebet; lenior tamen videtur correctio *μάντεσιν εὔνοις*, meliusque ni fallor contextui accommodatum est hoc adiectivum.

---

1) Puerulorum iocis (*De boeren van het Noorderland Hebben tien vingers aan iedere hand* — quaeque sequuntur) quam versibus similiora dixerim.

2) Cf. Sophoclis in Tereo versus fr. 519, et Nub. 310.

Restant molesta *μετρίῳ πνίγει*, parum enim congruit adiectivum *modicus* cum substantivo, cuius ea est vis ut id quod *immodicum* sit indicet; nam de *nimio aestu*, de caniculari calore *τὸ πνῖγος* dici solet, *veris* igitur *auctumnique* tempora non potuerunt satis apte *μετρίου πνίγους* nomine designari. Equidem requiro dativum substantivi quod *τῷ πνίγει* opponatur, nec invenio nisi id quod dubitanter sane — nam audacior est coniectura — propono, *ψύχει*.

Sic demum intellego locum, quem denuo excribam:

ἢν οὖν ἡμᾶς νομίσητε θεούς,
ἕξετε χρῆσθαι μάντεσιν εὔνοις
πάσαις ὥραις, χειμῶνι θέρει,
ψύχει πνίγει. κοὐκ ἀποδράντες
καθεδούμεθ' ἄνω σεμνυνόμενοι
παρὰ ταῖς νεφέλαις, ὥσπερ χὠ Ζεύς κτἑ.

Et praestat certe huiusmodi remediis quantumvis violentis hos versus tentare, quam ex Hamakeri auctoritate abicere verba: „*ἕξετε — πνίγει· κ'*" et mox: „*ὥσπερ χὠ Ζεύς*". Neque enim dixerit quispiam unde tandem irrepere potuerint ea omnia, neque iis demtis recte procedit argumentatio.

Vs. 753 sqq. — Epirrhematis initium vitio quodam laborat, quod leve quidem est, sed tamen eiusmodi ut verba poetae obscura reddat:

εἰ μετ' ὀρνίθων τις ὑμῶν, ὦ θεαταί, βούλεται
διαπλέκειν ζῶν ἡδέως τὸ λοιπόν, ὡς ἡμᾶς ἴτω.
ὅσα γὰρ ἐνθάδ' ἐστὶν αἰσχρὰ τῷ νόμῳ κρατούμενα,
ταῦτα πάντ' ἐστὶν παρ' ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισιν καλά.
εἰ γὰρ ἐνθάδ' ἐστὶν αἰσχρὸν τὸν πατέρα τύπτειν νόμῳ,
τοῦτ' ἐκεῖ καλὸν παρ' ἡμῖν ἐστιν, ἤν τις τῷ πατρὶ
προσδραμὼν εἴπῃ πατάξας· „αἶρε πλῆκτρον, εἰ μαχεῖ".

Non dico nunc verbum *διαπλέκειν*. Quamquam nimis insolite id est dictum nisi obiectum accedat *τὸν βίον*, quapropter *διατελεῖν* pro eo fortasse coniecerit quispiam; sed librariorum errore in verbum rarius et exquisitum *διαπλέκειν* id abiisse quoniam nemo credet, suspicor potius comicum dedisse huiusmodi quid:

εἴ τις ὑμῶν, ὦ θεαταί, διαπλέκων εὖ τὸν βίον
βούλεται ζῆν ἡδέως τὸ λοιπόν, ὡς ἡμᾶς ἴτω.

Merae tamen temeritatis foret talia in textum recipere; itaque mitto hoc, ut dixi, sententia autem salva est et perspicua: *si quis vestrum suaviter vitam transigere cupit, o spectatores, ad nos veniat.*

At quid nunc sequitur? Quid est quod *αἰσχρὰ* inter mortales esse dicuntur *τὰ τῷ νόμῳ κρατούμενα*? Vitium profecto haec crepant; non enim scelera, non flagitia, non mores hominum *κρατοῦνται τοῖς κειμένοις νόμοις*, sed ipsi cives legibus serviunt, ut liberi esse possint. Quae dum perpendimus, emicat vera lectio *κρατουμένοις*.

Admodum igitur ludicre — sed ita ut per iocos vera poetae mens pelluceat — regio in quam cives Athenienses rerum novarum appetentes confugerunt eam potissimum ob causam nunc laudatur, quod concessa et laudabilia ibi ducantur quaecunque inter homines pro turpibus vetitisque semper sint habita. Non iam *τὴν δίκην καὶ τοὺς νόμους ἐκείνους* secuturi sunt, quos solus usus ipsaque mens mortalium constituit, sed duce usi natura *ἀγράφοις τισὶ νόμοις*, qui illis longe sunt potiores, posthac parebunt in nova patria, ubi licet quod libet. Sic dum gentis alatae orator exponit quanta bona habeat vita sublimior, audire videmur *Ἄδικον* illum *Λόγον*, *„χρῶ τῇ φύσει!"* et *„νόμιζε μηδὲν αἰσχρόν!"* exclamantem. Nova autem et plane inexpectata ratione adhibetur nunc tragicorum illud, quod Antigonas olim impellebat ipsamque mortem contemnere docebat, nunc Pisetaeros *ἐπαίρει καὶ ἀναπτεροῖ: quae hic mala putantur, in caelo ea sunt bona.*

In versus 757 fine cur *νόμῳ* servandum ducam, non ex Kockii auctoritate in *νέῳ* mutandum, post ea quae disputavi obscurum esse non potest.

Vs. 842. Neque gravius neque minus apertum est vitium, quo hunc versum etiam nunc laborare miror. Pisetaerus ad moenia mittit sodalem, cui et alia iocose mandat et haec:

φυλακὰς κατάστησαι, τὸ πῦρ ἔγκρυπτ' ἀεί,
κωδωνοφορῶν περίτρεχε καὶ κάθευδ' ἐκεῖ.

Non vidi magis! Estne *dormire* omnium officiorum gravissimum et maxime reip. salutare? Artisne militaris est illud: *va te coucher, Basile?* Siccine ab hostium impetu cavebitur?

Scilicet prior versus parum intellectus effecit ut in posteriore toleraretur verbum corruptum. Quid est: „τὸ πῦρ ἔγκρυπτ' ἀεί"? Confert interpres hodiernus priscum illud: *bewahrt das feuer und das licht, dass in der nacht kein schaden geschicht*, et probe memini me quoque puerum quotidie audire vigilem publicum alta voce per vici nostri plateam desertam clamantem: „*bewaar uw vuur en kaarslicht wel!*" Talia autem custos ille mandabat civibus *cubitum euntibus*, ne in utramvis aurem dum dormiunt incendium faceret candela neglecta vel carbones parum sedulo favilla protecti. Sed Athenis nunc versamur, et praestat Aristophanem non e patrum nostrum moribus interpretari sed ex ipso Aristophane. Mox autem ex ore nuncii audimus peracta esse quae iussit Pisetaerus:

φυλάττεται κύκλῳ,
ἐφοδεύεται, κωδωνοφορεῖται, πανταχῇ
φυλακαὶ καθεστήκασι καὶ φρυκτωρίαι
ἐν τοῖσι πύργοις.

Hoc igitur est quod imperavit ille: „τὴν φρυκτωρίαν *institue.* Cura ut militibus in praesidio collocatis per totam noctem praesto sit ignis aliquid, ut signa militaria quovis tempore possint dari per faces." — At ita si invigilandum est, quam insulsum sit illud „*ibique dormi*" nemo non videt. Quid multa: non ΚΑΙΚΑΘΕΥΔΕ sed ΚΑΙΣΚΑΘΕΥΔΕ dederat poeta, κἀκκάθευδ' ἐκεῖ, vel potius (ut nunc scribere solemus) καὶ ἐκκάθευδ' ἐκεῖ, *ibique excuba.* Hoc enim proprie dicitur de iis qui non domi suae noctem transigunt sed in praesidio collocati vigilant. Sic apud Xenophontem legimus exempli gratia: ἐξεκάθευδον οἱ ἱππεῖς ἐν τῷ 'Ωιδείῳ (Hell. II 4 § 24).

Redit autem vitium apud Andocidem (I § 45) in edicto praetorio: τὴν βουλὴν εἰς ἀκρόπολιν ἰέναι κἀκεῖ καθεύδειν, τοὺς δὲ πρυτάνεις ἐν τῇ θόλῳ, et apud Thucydidem: ἔτυχον γὰρ ἐν τῇ ἀγορᾷ ὁπλῖται καθεύδοντες ὡς πεντήκοντα (Thuc. IV 113 § 2, corr. Classen). Quibus locis praepositio (ἐ)κ- eandem ob causam periit.

Vs. 909 sqq. Poeta, qui sit interrogatus, respondet:

ἐγώ; [1]) μελιγλώσσων ἐπέων ἱεὶς ἀοιδὰν

1) Interrogandi signum addidit Kock.

Μουσάων θεράπων ὀτρηρός,
κατὰ τὸν Ὅμηρον.

Verba „κατὰ τὸν Ὅμηρον" optimo iure delevit van Herwerden, usus observatione, quae in codice R adscripta legitur versui 914, ubi ea verba redeunt: „περισσά τινες ταῦτα". Nisi autem fallor, non ad illum sed ad nostrum locum ea notula pertinet; nolim certe etiam iteratum illud κατὰ τὸν Ὅμηρον auctore Herwerdeno delere:

πάντες ἐσμὲν οἱ διδάσκαλοι
Μουσάων θεράποντες ὀτρηροὶ
κατὰ τὸν Ὅμηρον.

Vs. 949. Poetae famelici verba corrupta sic ad nos pervenerunt:

ἀπέρχομαι,
κἀς τὴν πόλιν (γ') ἐλθὼν ποιήσω (δὴ) ταδί.

In scholiis ἀπελθὼν legitur. Sed neque trimetrum haec efficiunt neque *veniendi abeundive* verbum huc quadrat, non enim posthac poeta facturus est versus, sed nunc statim subiuncturus. Meineke γ' ἐθέλων coniecit, dein ut pedem quintum expleret, — nam δή particula neque in melioribus codicibus extat neque huic enuntiato est apta, — in versus fine scripsit τοιαδί: multo tamen aptius est quod codices habent pronomen *haece* quam *talia*, languidum autem nimis est γ' ἐθέλων. Blaydes μέλη ποιήσω τοιαδί proposuit. Mihi unum (γ') ἐλθὼν mutandum videtur, immo delendum, ut emblematis loco possit restitui id quod comicus videatur scripsisse. Propono:

κἀς τὴν πόλιν ἀντὶ τῶνδε ποιήσω ταδί.

Gratum quo tibi referam — pro pallio tunicaque dono modo acceptis — *urbem tuam hisce celebraturus sum versibus.*

Vs. 1247. *Iuppiter taedio me afficere si pergat,* — Pisetaerus ait tragica usus dictione, —

μέλαθρα μὲν αὐτοῦ καὶ δόμους Ἀμφίονος
καταιθαλώσω.

Scribendum esse

μέλαθρα μὲν αὐτοῦ καὶ ἀμφικίονας δόμους

ostendisse mihi videor Mnem. 1900 p. 391.

Vs. 1253 sqq. Has de ipsa Iovis nuntia Iride minas addit Pisetaerus:

σὺ δ' εἴ με λυπήσεις τι, τῆς διακόνου
πρώτης ἀνατείνας τὼ σκέλει διαμηριῶ
τὴν Ἶριν αὐτήν.

Ultima Meinekius optimo iure in suspicionem adduxit. Ferri tamen nequit quod ille proposuit: *εἶτ' Ἶριν αὐτήν*; non enim de *famula* aliqua *Iridis* in vs. 1253 sq. sermonem esse, sed ipsam Iridem Iovis ministram audire, cum Kockio aliisque omnino certum duco. Suspicor autem notulam „*τὴν Ἶριν αὐτὴν λέγει*" ad vocem *διάκονον* spectantem in textum irrepsisse, ipsum vero comicum dedisse grandisonum aliquod Iridis epitheton. Itaque exempli gratia propono:

διαμηριῶ
τὴν σεμνόμυθον.

Vs. 1262 sqq. — Fugata Iride deorum nuntia chorus victoriam Nubilocuculiensium laeto cantico celebrat, quod lyricis numeris lyricisque verbis est insigne (vs. 1262 sqq.):

ἀποκεκλῄκαμεν διογενεῖς θεοὺς
μηκέτι τὴν ἐμὴν διαπερᾶν πόλιν
μηδέ τιν' ἱερόθυτον ἀνὰ δάπεδον ἔτι
τῇδε βροτῶν θεοῖσι πέμπειν καπνόν.

Omnia haec sunt sana, — nam quod in codicibus est *ἀποκεκλήκαμεν*, verum vitium id nemo dicet, dudum autem levis ille error est correctus, — omnia igitur sunt sana, nisi quod numeri versus tertii non constant. Itaque Meineke integrum dochmium ut efficeret, post *δάπεδον* inserebat particulam *ἄν*, sed quid ea sibi velit neque ego video neque vidit Blaydes, qui *γε* voculam addere maluit, post *μηδέ* eam inserens. At res sicubi eo devenit ut *γε* videatur „ex abundanti" esse additum vel addendum, verum nondum repertum esse tute statueris. Mihi restituenda videtur vocis *δαπέδου* forma exquisitior:

ἀνὰ ζάπεδον ἔτι.

Confero autem inscriptionem Pariam saeculi V[i] (IGA. 401):

Δημοκύδης τόδ' ἄγαλμα Τελεστοδίκη τ' ἀπὸ κοινῶν
εὐξάμενοι στῆσαν παρθένῳ Ἀρτέμιδι
σεμνῷ ἐνὶ ζαπέδῳ, κούρῃ Διὸς αἰγιόχοιο.

Quam vocis δαπέδου formam qui etiam Homero tribuerent olim fuisse, apparet ex Aristotele, ubi Odysseae versus qui est de lapide Sisyphi:

αὖτις ἔπειτα πέδονδε 'κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής

sic affertur:

αὖτις ἐπὶ δάπεδόνδε.

Nam manifestum est non hanc sed ἐπὶ Ζάπεδόνδε olim fuisse lectionem alteram, quae e litteris ΕΠ(ε)ΙΤΑΠΕΔΟΝΔΕ facillime sane potuit nasci.

Vs. 1337 sqq. iuvenis supervenit cantillans canticum:

γενοίμαν αἰετὸς ὑψιπέτας,
ὡς ἂν ποταθείην ὑπὲρ ἀτρυγέτου
γλαυκᾶς ἐπ' οἶδμα λίμνας.

Vitiosus est versus secundus. Et levior quidem est error, quem feliciter correxit Blaydes, ὡς ἀμποταθείην scribendo. Multo vero gravius est quod animadvertit Meineke, desiderari substantivum. Nam numeri verborumque ordo obstant quominus inter se iungamus: ὑπὲρ ἀτρυγέτου γλαυκᾶς, memores Hesiodei „γλαυκῆς δυσπεμφέλου" [1]). Non tamen licet acquiescere Meinekii coniectura ὑπὲρ ⟨αἰθέρος⟩ ἀτρυγέτου, licet aetheris epitheton epicum sit ἀτρύγετος; non enim *super* aetherem sed *per* aetherem vel aerem volatur. Itaque δι' αἰθέρος scribendum esset, nisi potius videretur supplendum: ⟨πόντοι'⟩ ὕπερ ἀτρυγέτου. Minime autem rarum esse in dictione poetica *volare* ὑπὲρ πόντου, vix est quod observem [2]). Itaque praepositio ὑπέρ licet in Aldina desit, minime eam delendam duco auctore Brunckio, qui deinde in vs. 1339 ὑπὲρ οἶδμα scripsit; multoque minus facio cum Bergkio, in ὕπαρ(!) eam mutante.

Verum igitur duco:

γενοίμαν αἰετὸς ὑψιπέτας,
ὡς ἀμποταθείην πόντοι' ὕπερ ἀτρυγέτου
γλαυκᾶς ἐπ' οἶδμα λίμνης.

---

1) Hes. Theog. 440.
2) Pind. Pyth. II 127 Aesch. Ag. 576 Soph. Ai. 702 Ar. Ran. 1438 etc.

Vs. 1342 sqq. sic pergit iuvenis:

οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦ πέτεσθαι γλυκύτερον.
ἐρῶ δ' ἔγωγε τῶν ἐν ὄρνισιν νόμων.
ὀρνιθομανῶ γὰρ καὶ πέτομαι καὶ βούλομαι
οἰκεῖν μεθ' ὑμῶν καὶ ἐπιθυμῶ τῶν νόμων.

Quae pluribus nominibus quin cuivis displiceant non potest fieri. Secundum autem versum, qui quarto nimis est similis, non legit is qui in scholiis scribit: „post versum 1342 codices quosdam unius versus spatium habuisse indicatum, Aristophanem autem grammaticum id explevisse verbis *ἐρῶ — νόμων.*" *Excogitatum* tamen a prisco grammatico nemo contendet [1]), neque omitti potest, nisi aut indicetur lacuna, aut *γὰρ* vs. 1344 in *δὲ* mutetur, aut graviore etiam vitio hos versus laborare sumamus. Et hoc ne dubium quidem potest esse, nam verbum *πέτομαι* vs. 1344 a contextu quam maxime est alienum. Itaque Kock coniecit: *καὶ πέτεσθαι βούλομαι | κᾀκεῖν* (vel *οἰκῶν*) *μεθ' ὑμῶν,* lenius Blaydes: *καὶ πετόμενος βούλομαι | οἰκεῖν μεθ' ὑμῶν.* Sed ne sic quidem satis apte haec cohaerere atque decurrere mihi videntur; quapropter suspicor comicum dedisse:

οὐκ ἔστιν οὐδὲν τοῦ πέτεσθαι γλυκύτερον.
ὀρνιθομανῶ δέ, καὶ μεθ' ὑμῶν βούλομαι
οἰκεῖν· ἐρῶ γὰρ τῶν ἐν ὄρνισιν νόμων.

Haec casu turbata, dein inutilibus quibusdam additamentis imperite aucta in quatuor versiculos excrevisse.

Respondet Pisetaerus:

ποίων νόμων; πολλοὶ γὰρ ὀρνίθων νόμοι!

avium „νόμους" quid loqueris! infiniti sunt earum „νόμοι"! Voces nimirum homonymae fere *νόμος* et *νομός* (aeol. *νόμος*) sive *leges* et *pascua* ludendi ei praebent materiem, memori ut opinor versiculi Alcmanis: *οἶδα δ' ὀρνίχων νόμους πάντων* [2]). Sic alibi *δῆμος* et *δημός* permiscentur [3]), eodem autem verborum lusu supra usus est nuntius, Atheniensium mores subito immutatos esse referens: olim Lacones imitatos esse, nunc *ὀρνιθομανεῖν.* *Itaque* — ait — *illic cum versabar*

1) Credibile id esse optimo iure negavit van IJzeren meus *de vitiis cod. Ar.* p. 20.
2) Alcm. fr. 61. 3) Eq. 954 Vesp. 40.

πρῶτον μὲν εὐθὺς πάντες ἐξ εὐνῆς ἅμα
ἐπέτονθ' ἕωθεν, ὥσπερ ἡμεῖς, ἐπὶ ... νόμον·
καὶ ἔπειθ' ἂν ἅμα κατῆρον εἰς τὰ ... βιβλία,
εἶτ' ἀπενέμοντ' ἐνταῦθα τὰ ... ψηφίσματα

(vs. 1286 sqq.). Quae quomodo sint accipienda minime obscurum arbitror, verbum autem -νέμεσθαι (vs. 1289) clare omnino ostendit. Quemadmodum aves primo mane nihil habent antiquius quam ut pullis sibique escam petant, ἐπὶ νομὸν igitur e nido provolantes, sic Athenienses οἱ φιλόδικοι ἅμ' ἕῳ festinant ad iudicia, vel etiam in senatum et concionem, — *ad leges* igitur sive ἐπὶ νόμον. Olim autem a pnyce vel a tribunali in forum tendere solebant εἰς τὰ ἄλφιτα vel εἰς τοὺς ἰχθῦς: nunc aridiores magis placent cibi, leges nimirum et libelli; εἰς τὰ βιβλία igitur ruunt, et ne quid desit dapis delicatioris, opsonii loco *decretum* aliquod sibi parant.

Quem iocum, olim ab interpretibus probe perspectum, qui aspernantur editores hodierni, de verborum lusu hic cogitari posse praefracte negantes [1]), velim explicent cur Athenienses οἱ ὀλιγόσιτοι „ad cibum potumque" [2]) diei initio potissimum iam se convertere dicantur, quidve insoliti aut ridiculi habere potuerit illud ἀκράτισμα sive ientaculum, aut cur „volandum" illuc fuerit — e cubiculo scilicet in triclinium.

Bene igitur hunc locum intelligere mihi videor, nisi quod versum 1288, quem levi vitio olim liberavit Cobet κατῆρον pro κατῄ(ι)ραν scribendo, alia praeterea corruptela laborare suspicor. Vix enim aptum est ἅμα nisi quid accedat, ut in versu vicino 1286. Quapropter malim:

καὶ ἐκεῖθεν ἂν κατῆρον εἰς τὰ βιβλία.

Illinc — e tribunali nimirum vel e concione — ad tabernas librarias ruebant.

Post iuvenem illum Nubilocuculiam visit Cinesias homo ventosissimus, nubes et inane illud cantu celebrans, ubi est patria poetarum dithyrambicorum. Exclamat autem, si credimus codicibus (vs. 1395 sq.):

---

1) „An ein Wortspiel mit νόμος ist nicht zu denken" Kock.
2) „Zum Essen und Trinken".

τὸν ἀλαδρόμον ἁλάμενος
ἅμ' ἀνέμων πνοαῖσι βαίην.

At nihil est ἀλαδρόμον, itaque hodie in editionibus regnat fere Godofredi Hermanni correctio: τὸν ἅλαδε δρόμον, quam suggesserunt verba scholii: „τὸν εἰς ἅλα δρόμον". In qua tamen parum placet vox δρόμος ieiune satis adhibita, nullo addito indicio unde appareat de quanam via quove mari sit sermo; egregie autem displicet ipsum illud maris visendi studium. Desperantium id esse solet, ut procellis abripi fluctibusque obrui cupiant: poeta hic cur littus appetat — non enim de *nostrae aetatis* aliquo vate lyrico sermo est — nulla apparet causa. Ea autem via quam instituit ad mare minime est perventurus, neque cupere se illuc pervenire ostendit verbis quae statim addit:

τοτὲ μὲν νοτίαν στείχων πρὸς ὁδόν,
τοτὲ δ' αὖ βορέᾳ σῶμα πελάζων,
ἀλίμενον αἰθέρος αὔλακα τέμνων,

moxque abiens „οὐ παύσομαι" ait „πρὶν ἂν πτερωθεὶς διαδράμω τὸν ἀέρα". Et id quidem aptissime, quoniam *sursum* semper tendit poetarum animus inquies et sublimia quaevis appetens. Aquilas, non mergos aemulantur vates; caeli convexa, non aestum maris visere cupiunt; Icarus ad solem appropinquans, non Icarus in fretum delapsus iis est exemplo. Itaque nostro homini id in votis est quod choro Euripideo (Iph. T. 1137 sq.):

λαμπρὸν ἱππόδρομον βαίην
ἔνθ' εὐάλιον ἔρχεται πῦρ.

Per *solis tramitem* festinare novus hic Phaethon gestit. Aristophanes dederat:

τὸν ἁλίου δρόμον ἁλάμενος
ἅμ' ἀνέμων πνοαῖσι βαίην.

Cum cetera iam bene quadrant tum parechesis ἁλίου — ἁλάμενος non oculis tantum sed etiam auribus percipitur.

Tertii qui urbem recens conditam cantans intrat sycophantae prima verba sunt (vs. 1410 sq.):

ὄρνιθες τίνες οἵδ' οὐδὲν ἔχοντες πτεροποίκιλοι;
τανυσίπτερε ποικίλα χελιδοῖ!

Quae vertere frustra conetur quispiam, — sive enclitice scribat

„*τινες . . . !*" cum scholiasta et Dindorfio, sive interrogativum *τίνες*, quod verum esse me iudice testatur versus vicinus 1415: „*τανυσίπτερε ποικίλα μάλ' αὖθις !*", haec enim sunt impatienter denuo clamantis, cum ad verba sua: „heus tu hirundo, quinam hic habitant?" responsum non acceperit. Vix tamen quicquam prodest Blaydesii coniectura *ὧδε νέμοντες*, nam parum venuste coeunt *οἵδε* et *ὧδε*, et nimis languidum est *νέμοντες*. Neque alienum hinc est *tenendi* sive *occupandi* verbum *ἔχειν*, quod praebent codices, modo aptum praemittatur obiectum; non enim *nihil* sed *caelum* vel *arcem caelestem* aves obtinent. Itaque *ἀέρ'* vel *αἰθέρ'* proponerem, si minus id esset dissimile litteris traditis, neque praeterea suspicionem moveret adiectivum inauditum *πτεροποίκιλος* pro *ποικιλόπτερος*. Melius tamen nihil invenio.

Vs. 1407 cavendum videtur ne spernatur et in oblivionem abeat id quod feliciter olim est inventum. Ubi Cinesiam poetam macilentum irridens Pisetaerus iubet Leotrophidi cuidam, qui item ob pallorem corporisque gracilitatem erat notus, docere chorum avium, *Κεκροπίδα φυλήν*. Quod tribus nomen cum festivi nihil habeat, acute olim sensit Palmerius, hunc locum ex iis esse ubi comicus nomen aliquod civibus bene cognitum in ridiculum detorsit; itaque *Κεκροπίδα* mutavit in *Κ ε ρ κ ω π ί δ α*. „At simiae longas caudas trahentes ab avium regno alienae," sic Kock et alii. Non obloquor, neque in contrariam partem utar Hermippi loco, qui in „*Κέρκωψιν*" fabula ipsum illum Leotrophidem risit. Meliusne igitur placet Kockii coniectura *Κ ρ ε κ ο π ί δ α*? [1]) Minime; nam *κρέκας* aviculas cur hoc loco potissimum respiceret comicus non habebat, neque *-οπίς* terminus satis commode sic explicatur. Verum vidit Palmerius me iudice, non tamen ad *κέρκωπας simias* referendum est ridiculum illud tribus nomen, sed ad *κερκώπας cicadas*, cui genti garrulae et perpetua ieiunia agenti iocose adscribuntur macilenti poeta et choregus. Sic in nostri Anagyro „*πρὸς θεῶν*" clamabat femina nescio quae, Phaedram illam imitata,

„*πρὸς θεῶν, ἔραμαι τέττιγα φαγεῖν*
καὶ κ ε ρ κ ώ π η ν θηρευσαμένη
καλάμῳ λεπτῷ,

---

1) *Κρεκοπίδι φυλῇ* mavult Blaydes.

calamo nimirum *viscato* cicadas optans captare [1]). Alia mulier apud Alexidem **κερκώπης λαλιστέρα** dicebatur [2]), et meretricis cuiusdam **Κερκώπη** fuit cognomen [3]).

Quod autem modo dixi, **κρεκῶν** avium mentionem a macilenti huius poetae irrisione esse alienam, id paulo pluribus videtur persequendum. Sunt igitur **κρέκες**, quas *τοῖς ῥύγχεσιν τοὺς θεμελίους λίθους τοῦ τείχους τυκίσαι* infra refert nuntius [4]), aves quaedam palustres, quibus rostra dura et praeacuta pro *τύκοις* sive *σιδηρίοις λιθουργοῖς* fuerunt. Nomen unde duxerint, otiosum est quaerere; nam quis hoc sibi sumat, ut animalium plantarumve nomina singula ad etymum aliquod referat. Minime certe dubium videtur quin inani sonorum similitudine decepti fuerint qui cum verbo **κρέκειν** cohaerere statuerunt [5]). Est **κρέκειν** *texere*, sed in poetarum dictione a *radio canoro* [6]), qui *stamina* percurrit, ad *citharae pectinem* argutum translatum *fidibus canere* significat [7]). Itaque **πτεροῖς κρέκειν** dicuntur *cycni musici* in nostrae fabulae cantico [8]), nec minus apposite *locusta* vel *cicada* **ἐκ πτερύγων μέλος κρέκειν** dicitur alibi [9]); dein — neglecta quae subest imagine — verbum de quovis, etiam de *tibiae* cantu adhiberi coeptum est, ut in coryphaei nostri ad hirundinem verbis:

ὦ καλλιβόαν κρέκουσ'
αὐλὸν φθέγμασιν ἠρινοῖς [10]).

Quacum locutione — audaciore sane — conferri potest **Φόρμιγξ** vocabulum de avium voce dictum apud Euripidem [11]). Sed nihil haec omnia cum rauco clamore *ralli aquatici* — vel quaecunque avis **κρέξ** ab Aristophane dicitur — habent communia, neque ullum ex eiusmodi locis argumentum peti potest quo demonstretur **Κρεκοπίδι τινὶ Φυλῇ** satis festive adscribi potuisse poetam lyricum **τοῦ πονηροῦ κόμματος.**

---

1) Aristoph. fr. 51, de quo loco vid. Zacher Herm. 1884 p. 432.
2) Alex. fr. 92. 3) Philetaer. fr. 9. 4) Vs. 1138.
5) „κρέκειν wohl zuerst vom Schrei des Hähers (κρέξ)" Kock.
6) κερκίδα ἀοιδόν et aliunde novimus et ex Ran. 1316.
7) Vid. Telestes apud Athen. 626*a*. 8) Vs. 772.
9) In Anthologia sic saepius. 10) Vs. 682 sq. 11) Eur. Ion. 164 sq.

TACITEA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

I.

Eduardus Wölfflin, cum per longam annorum seriem doctissimis ingeniosissimisque ad Tacitum annotationibus praeclare iam de nostra arte meritus esset, hoc ipso anno splendidam atque insperatam huic scriptori attulit lucem et sic ab iis, qui Tacitum legunt, incubonem quendam, quo nimis diu opprimebantur, fugavit demonstrando ..... Plutarchum in vitis Galbae et Othonis scribendis Tacito auctore usum [1]).

Rideat hic forsan Pulfennius ingens et „praeclarum, hercle," exclamet „inventum, tantisque laudibus dignum! Quasi vero quidquam nostra scire intersit uter utrum exscripserit. Quodsi vetustae illae chartae, id quod dubitamus, omnino dignae sunt quae legantur, res inde discamus et facta, cetera ne curemus! Contenti esse possunt et Tacitus et Plutarchus si nostra aetas legere eos dignatur."

At qui in hisce studiis vitae posuit tabernacula longe aliter se rem habere expertus novit. Quamdiu enim regnavit opinio, quam nunc denique refutavit Woelfflinius, incredibilem quandam rem pro vera accipere cogebamur, qua tandem aliquando nos liberatos satis gaudere non possumus. Et *regnavit* illa: propugnatores enim habuit viros summa praeditos auctoritate,

1) In „Sitzungsberichten der philos.-philol. und der histor. Classe der kgl. bayer. Academie der Wissenschaften 1901 Heft I."

quorum imperiosa decreta philologorum vulgus tanto affecerant terrore metuque ut hiscere auderet nemo. Quae res quomodo se habuerit paucis narrare iuvat.

Tacitus et Plutarchus in enarranda Galbae Othonisque historia permulta habent communia, non solum — id quod vix dicere opus — res factaque, sed etiam rerum narratarum dispositionem, orationis lumina, sententias et quid non? Hic si nobis licuisset sumere id quod sponte se offert — vitarum scriptorem ex historiis hausisse — incommodi nihil fuisset. At id ipsum severissima lege sumere vetabamur, quae gravissimas minabatur poenas: nisi stulti stolidique et in republica literarum hospites dici vellemus, persuasum nobis esse debebat *e communi* fonte hausisse ét historicum ét biographum.

Ita de Plutarchi quidem laudibus nihil demebatur: quamvis enim multa sumsisset ab alio, suus ei perstabat honor: quae alibi in continua aliqua historia invenerat ad Galbam et Othonem pertinentia, ea excerpta sic digesserat, sic adornaverat, sic proposuerat ut iustae evaderent Vitae, eleganter perscriptae: artifex ergo erat putandus qui honesto liberalique labore laudabiliter esset perfunctus.

At misero Tacito nihil restabat quod proprium haberet suumque. Aliunde erat mutuatus cum rebus verba, cum verbis elocutionem, cum elocutione lumina et ornamenta. Non artifex erat sed operarius, non scriptor sed librarius, non liber homo sed servus. Neque unquam, quamdiu scripsit, se vindicavit in libertatem. Non enim in Historiis solum occurrunt ea quae Tacito communia sunt cum Plutarcho, sed etiam in *ultima parte Annalium* eiusmodi aliquid invenitur [1]). Ergo ab eo inde tempore cum primum animum ad scribendum appulit, usque ad illud quo ingens suum absolvit opus describere poterat ... altius non sapiebat.

„Crede, non quidem *quia* absurdum sed *quamvis* tibi absurdum videatur" sic edicebant viri docti, penes quos summum imperium esse videbatur: „habemus enim id quod quemquam quidquam suo arbitratu vel facere vel opinari vetabit, habemus — o meliora tandem discere incipe quisquis tuo tibi standum iudicio

1) Ann. XV, 72 coll. cum Plut. Galb. c. 9.

putas — LEGEM!" Iam illo *legis* audito vocabulo quis non

μέγαν ὄκνον ἔχει καὶ πεφόβηται
φήνης ὡς ὄμμα πελειάς?

Ergo ἔπτηξαν πάντες.

Nam hercle dura erat illa Nisseni lex cui parendum erat. „Apud antiquos si quis scribebat quod scriptum iam erat ab alio, nihil ille mutabat, sed quod invenerat, ita ut invenerat, in suum transferebat librum." Adversus sapientiam illam caelestem

Primus Gallus homo mortales tendere contra
Est oculos ausus primusque obsistere contra.

Anno enim 1895 Gaston Boissier ὁ πάνυ diario c. t. „Journal des Savants" p. 403 sqq. disputationem inserendam curavit inscriptam „les sources de Tacite", qua lepide salseque demonstravit eiusmodi legem, si „stricto sensu" sit accipienda, nunquam usquam valuisse, si liberius sit interpretanda, omnium fuisse populorum aetatumque omnium.

„Nunc demum redit animus" et quamquam primo tempore postquam hanc facem extulit Boissier, nondum in clara versabamur luce, tamen iam paulo melius quam antea singula discernimus, sensimque intelligimus quantum in lege Nisseni et in opinione illa de Tacito fideliter auctores exscribente ridiculi sit atque absurdi. Unum dabo exemplum, quo nihil ad significandum quid censeam aptius videatur.

Tacitus (H. I, 74) narrat aliquamdiu Othonem inter et Vitellium fuisse quoddam de pace componenda literarum commercium, quod tamen paci obfuit magis quam profuit, nam „mox" (ipsius haec Taciti verba sunt)

„mox quasi rixantes stupra ac flagitia invicem obiectavere, neuter falso."

Neuter falso. Nonne mordax hoc dictum, nonne acre et acerbum, nonne denique vere Taciteum? „Nolite credere" lictores monent Nisseniani „nolite hic vel Taciti vel cuiusquam „liberum" agnoscere „arbitrium". Nam sic se res habet. Apud Plutarchum hoc de eadem re legitur iudicium:

οὐ ψευδῶς μέν, γελοίως δὲ καὶ ἀνοήτως θατέρου τὸν ἕτερον ἃ προσῆν ἀμφοτέροις ὀνείδη λοιδοροῦντος.

Ergo in communi fonte fuit quaedam orationis ubertas, quam

Plutarchus reliquit intactam, at Tacitus vocabulorum maiorem omisit partem et sic brevis illa nata est sententiola, quam vos nunc tamquam vere Taciteam stulte miramini: non enim, quoniam sic Tacitus voluit nata ea est, sed quia lex iubebat, quam post multa saecula Nissenius certa erat concepturus formula. Aut, si hoc mavultis, imprudens neque quidquam inde expectans laudis, eam ita Tacitus enuntiavit."

Boissier autem, quamquam ne ipse quidem quidquam pro certo affirmare ausus est — sic enim fere venustissimam suam doctissimamque concludit disputationem: „quaestio de Taciti fontibus neque soluta est neque, ut opinor, solvetur unquam" — tamen primus fuit, qui doceret homines ad quas absurditates detruderet lex illa cives nimis modestos. Illo enim auctore iam confidenter hoc declarare audemus: sit ceteroquin qualiscunque Tacitus, sit in inquirendo diligens vel incautus, in enarrando iustus vel cupidus, at habet ingenium proprium suumque, propriamque eius indolem refert oratio. Postquam vero exstitit Woelfflinius, qui egregio ingenii acumine hanc perscrutatus est quaestionem, omnia illa volumina, quae longis locorum parallelorum tabulis Tacito adimere student quidquid illum maxime a ceterorum scriptorum distinguit coetu, volumina illa composita a viris qui, ut ipsius Woelfflinii utar dicto aureo, „tam densa se circumdant doctrinae nube ut persequi eos possit nemo" [1]), illa, inquam, omnia eleganter, si ita videtur, ab opifice exornata tamquam scriniorum nostrorum decora seponimus, nunquam posthac inde exitura.

Exsequias Chremeti quibus est commodum ire, hem, tempus est.

II.

Ad rem quam felicissimo acumine perspexit demonstrandam uno tantum Woelfflinius hoc utitur argumento:

---

1) Stösst man in der Erklärung der erhaltenen Literatur auf Schwierigkeiten (und wo wäre diess nicht der Fall?), so vermeint man dieselben zu heben, indem man statt der bestimmten Zahlenwerthe zu x. y. z flüchtet, und man rechnet diess zur wissenschaftlichen Forschung, sobald man wegen des Dunkels nicht mehr verfolgt werden kann.

Plutarchus latine nescit, et si in vitis Galbae Othonisque aliquid perverse, stulte, ridicule narrat, facillimum est Taciti vocabula indicare quae in errorem eum induxerunt.

Sed exemplorum quibus hoc argumentum illustret magna Woelfflinio in promptu est copia. Sunt disertissima omnia; duo tamen eorum maximam mihi habere videntur persuadendi vim. Quae illa sint dicam:

Otho, a coniuratis suis vocatus ut se cum illis in castra conferat praetoria, hoc utitur mendacio quo subitum suum e Palatio defendat discessum. Rogatus a Galba cur abeat respondet a se *emi* aedes vetustate suspectas, nunc se ab *architecto redemptoribusque* exspectari (v. Tac. H. I, 27).

Res est quam maxime perspicua et e vita sumpta. Si aedes nostrae aliquod gravius ceperunt detrimentum, architectum arcessimus; is quomodo sarciri possint debeantque demonstrat. Tum autem aut solus rem totam suo periculo in se suscipit aut opus locat, redimitque illud plerumque vel faber lignarius vel lapidum structor, sed prius cum aliis loquitur fabris ne in statuendo pretio graviter erret. A nostra autem consuetudine res quam Otho fingit leviter tantum discrepat: hic enim singuli fabri quanto sua pars constet declarant.

Quid vero Plutarchus? Othonem simulasse dicit aedes vetustate suspectas a se *emptas*, nunc sibi cum *architectis* deliberandum ut earum vitia monstrare possit *venditoribus*.

Potestne quidquam stultius excogitari? Suaviter, hercle, rideat si quis in praedio vendendo emptorem emunxerit cum ille *postea* sibi demonstret quae sint eius vitia. At quod apud Tacitum Otho simulat, revera unusquisque paterfamilias cautus prudensque facere solet: quanti emere velit non prius declarat quam a peritis hominibus cognoverit quae sibi sit in reficiendo impensa facienda.

Et unde natus est immanis ille Plutarchi error? Res est incredibilis et tamen vera: non solum quid interesset inter *redemptorem* et *emptorem* nesciebat, sed etiam *emendi vendendique* verba Latina inter se confudit.

Nescio tamen an hoc exemplo, quamvis evidens sit et manifestum, alterum, quod iam sum prolaturus, in clariore etiam totam rem ponat luce. In eo autem idoneam, ut ego censeo, ob causam paulo diutius subsistam.

Quondam, dum Otho cum amicis, lautis senatoribus, epulabatur, gravis ortus est *praetorianorum* tumultus, cuius haec causa erat: cohortem quandam Otho Ostia arcessiverat eiusque armandae curam Crispino *tribuno praetorianorum* mandat. Is omnis vitandae morae causa, nocte negotium exsequitur: otio enim et spatio opus ei est. At vix aperto armamentario conspicitur ab uno alteroque milite, qui ebrii in principiis discurrunt: hi ceteros convocant, quorum alii armis visis caedis pugnaeque fiunt avidi, alii proditionem odorantur, fit rumor adversus Othonem armari senatorum familias: equi conscenduntur, ad Palatium advolatur. Senatores, qui etiam apud Othonem discumbunt, vix saevitiam militum effugiunt. Postridie Otho in *castra* venit *praetoria* et *praetorianos* male de ipso sollicitos oratione mitigat (res legitur apud Tac. Hist. I, 80 sqq.).

Quis hisce auditis non intelligit nullas in hoc tumultu fuisse *Ostiensis* cohortis partes? Illa utrum eo tempore Ostiae fuerit etiam an in aliquo urbis loco vel prope urbem sit deversata non docemur, neque ad hanc quidem narrationem intelligendam quidquam nostra scire interest. In *castris praetoriis* oriuntur turbae istae, a *castris praetoriis*, quae sunt *ad urbem*, Palatium petunt *praetoriani*. Et ne quis miretur hoc illos spatium *equis* emensos, inspiciat Taciti c. 40 eiusdem libri, ubi de praetorianis haec narrantur:

Othoni armari plebem nuntiabatur. Ire praecipites et occupare pericula iubet. Igitur milites Romani, quasi Vologaesum aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disiecta plebe, proculcato senatu truces armis, rapidi equis forum inrumpunt [1]).

At Plutarchus *Ostia* tumultuantes illos advolasse milites tradit, qui error quantopere totam perturbet narrationem quivis coniicere potest. At quomodo natus ille est? Scilicet apud Tacitum legens *urbem ac Palatium petunt* non intellexit Plutarchus hoc dicere auctorem suum: „interiorem petunt urbis partem atque eam ubi Palatium est" et sic ea vocabula vertit Graece: ἤλαυνον εἰς τὴν Ῥώμην atque Crispinum *Ostiae* vehicula armis onerantem facit [2]).

---

1) Cf. Suet. Galba 19: equites quibus mandata caedes erat.

2) Suetonius O. 8 rectissime in narratione de hoc tumultu Ostiensium militum

Paulisper me in hoc loco subsistere velle dicebam: ipsi mihi quid in eo legendo tractandoque acciderit narrabo; eiusmodi enim illud est ut Woelfflinianum inventum corroboret; certe non indignum videtur quod cum Mnemosynen legentibus communicem. Fortasse ne ipsi quidem Woelfflinio, praestantissimo viro, cognitu ingratum erit.

Probe memini et, nisi meminissem, ipsum exemplar Taciti, quo iam Gymnasii Amstelodamensis discipulus usus sum, mihi multis signis interrogativis rem in mentem revocare posset, me cum primum sedulo operam Tacito dare inciperem in hoc ipso loco diutius haerere. Videbar mihi de seditione quadam cohortis cuiusdam Ostiensis legere, deinde ob intempestivam plenamque periculi de imperatore suo sollicitudinem obiurgari reprehendique ab Othone videbam — praetorianos. Neque tamen Ostienses illos missos facere poteram; legebam enim de militibus *urbem* petentibus: *aliunde* ergo illi venerant. Et quoniam *Ostiae* in prima narratione erat facta mentio *Ostia* illos accurrisse mihi constabat. Denique in eodem errore versabar in quo haesisse Plutarchum nunc scimus omnes. Sed quoniam intelligebam sic ceterae narrationis neutiquam constare rationem, iterum iterumque mecum totum locum volvebam, donec tandem aliquando quid Tacitus suo *urbem ac Palatium* sibi voluisset intelligebam.

Multi transierunt anni mihique Professori Academico cum commilitonibus meis Tacitus legendus erat. Vesperi tunc certis diebus domum meam conveniebant literarum candidati, iuvenes satis docti et subacti iudicii, ut suaviter confabulantes in Tacito enucleando mutuam traderemus operam. Ad nostrum autem locum cum pervenissemus quid videbam? Eodem omnes teneri errore qui mihi olim tot tantaque exhibuisset negotia! Ego vero admodum mihi placebam, qui tribus verbis *urbem ac Palatium* recte vertendis nebulam illam dissipare possem. Hic plerique tam efficaci statim manus dabant scientiae, at unus et alter pertinacior erat: Plutarchum contulerat, ita ut in tenaci haereret coeno, unde plantam evellere non auderet. Ego vero, cui Plu-

---

mentionem facit nullam. De consilio arma illa e praetorio petendi quae narrat paulo sunt obscuriora; sed *cur* e praetorio sint petita nunc non curamus, dummodo *inde* petita constet.

tarchi opponeretur auctoritas, diu — infitiari nolo — tacui: quid enim facerem? Tandem tamen, re accuratius pensitata, exclamavi: Tacitum ergo vertit Plutarchus et prave vertit.... ergoque falsissimum esse luculenter apparet quod viri docti de Tacito Plutarchoque e communi fonte haurientibus sunt commenti.

Admodum invento meo gaudebam, quantique illud esset momenti probe intelligebam. Nolebam tamen iam tunc in medium proferre. Iacet enim in scriniis meis spissum annotationum ad Tacitum volumen, accurate digestarum nitideque perscriptarum: illas et privata lectio et illa cum commilitonibus colloquia mihi suppeditarunt; quotidie fere novi aliquid accedit aut quod olim scriptum est vel emendatur vel novo stabilitur argumento. Diuque — nam diu est ex quo omnia ista mandare chartis coepi — spes me tenuit aliquando me inde aliquid esse compositurum quod unum esset totumque, iamque Analecta Tacitea Analectis Xenophonteis socia dabam. Sed illud *aliquando* longe etiam remotum videbatur. Hic me diaria philologica certiorem faciebant de Woelfflinii in Academia Monacensi oratione habita. Emo libellum et legere incipio: iam tribus paginis perlectis certissima esse multa quae vir summus afferat intelligo, nondum tamen quidquam video quod tantam habeat persuadendi vim, quantum unum illud argumentum quod ego a commilitonibus meis coactus inveneram. Pergo igitur idque corde micante; spero enim — cur hoc reticeam? — de Othonis praetorianis imperatoris sui causa tumultuantibus fore silentium, iamque mihi laetus promitto hoc me exemplum Woelfflinio suppeditaturum .... nihil enim iucundius mihi est quam pro virili parte efficere ut appareat factum non esse quod fieri non potuit. At mox mihi gaudium illud, quod animo iam praeceperam, eripitur; pagina enim 40 totam rem accurate docteque expositam video.

Ecquid doluisse me putas? Paulisper, fateor. Mox tamen dolor ille cessit laetitiae multo vividiori. Nonne enim iucundus cum tanto viro consensus? Et quid attinet quis primus invenerit aliquid, dummodo sit verum et aliquam habeat utilitatem? Atque hoc pridem, necdum cognita Woelfflinii disputatione, a me inventum licet pauci sciant, at fideli servant memoria. Mihi

vero non mediocriter inde crescit fiducia; sic enim credere incipio non plane frustra me antiquis dare operam scriptoribus.

Ad Tacitum quod pertinet, iucunda illa et honorifica *συνέμπτωσις* me impulit ut investigarem essentne praeterea in lucubrationibus meis Taciteis nonnulla quae iam nunc in medio proponenda viderentur; idque tum praesertim facere decrevi, si quaedam ibi invenirem quae aut Woelfflinianum inventum confirmarent, aut illustrarent aut denique cum eo aliquo modo cohaererent. Nec diu quaesivi: mox enim nonnulla excerpseram quae eiusmodi viderentur, atque — id quod pluris etiam mihi erat — ita possent componi ut non quidem absolutum existeret opus — illud autem quis hac aetate possit sperare? — sed tamen aliquid quod, qualecunque esset, tamen in se esset teres atque rotundum. Quomodo mihi ea res cesserit peritus atque aequus videat censor.

III.

Initium faciam a duobus locis, qui haud dubie quam arctissime cohaerent cum sententia a Woelfflinio tam luculenter defensa. Utrobique enim de se historiarum scriptore loquitur Tacitus, estque alter eiusmodi ut — dummodo integrum eum vindicemus ab inutili quodam emendandi conamine — egregie nos doceat Tacitum non minus bene quam aequales nostros sensisse quod esset boni historici officium [1]), altero semet ipsum indicat et vitium quoddam profitetur quod legentes identidem in utroque opere maiore — sed saepius tamen in Annalibus — agnoscimus.

A. Ann. XIII, 20. Postquam narravit Neronem, vehementer exterritum rebus quae sibi de matre et Rubellio a Paride nuntiarentur, non solum de illis perdendis cogitasse sed etiam de Burro praefectura demovendo, ut qui matris esset gratia provectus, sic pergit:

Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura, sed ope

1) De omnibus antiquis historiae scriptoribus valere idem neque quemquam eorum errare *voluisse* optime demonstrat Boissier l.l.

Senecae dignationem Burro retentam: Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt ..... *Nos consensum auctorum secuturi, quae diversa prodiderint sub nominibus ipsorum tradcmus.* Ante *auctorum* Nipperdeius inserendum statuit *horum*, eamque coniecturam non tamquam incertam in calce paginae commemoravit sed tamquam nulli dubitationi obnoxiam in textum recepit. Est autem non solum temeraria et audax sed falsissima. Bene enim demonstravit Furneaux participio *secuturi* non solum *futurum* tempus indicari sed *et* praeteritum *et* futurum contineri, sic fere: „quemadmodum hactenus sum secutus ita posthac sequar.” Nam si *inde ab hoc loco* se Fabium, Plinium, Cluvium secuturum Tacitus declarasset, id ei *accuratius* erat significandum. Tum fac eum de futuro tantum cogitare tempore: magna ergo gravitate pronuntiat se in posterum facturum *semper*, id quod revera *rarissime* fecit. Qui enim hic auctores nominantur tamquam *identidem* afferendi, illorum nomina in sequenti Annalium parte recurrunt... singulorum semel. Quomodo historia sibi scribenda videatur Tacitus hic breviter exponit, quaenam studia illud postulet opus et quasnam investigationes. Et de illa re fere idem statuit illud quod etiam hodiernis historicis est persuasum [1]), quamquam illi, in tanta materiae copia, multo accuratiores esse diligentioresque et possunt et debent.

Consulendi conferendique sunt auctores, idque quam plurimi. Si de eadem re omnes tradunt idem, confidenter eos sequi potest et idem narrare qui denuo idem tractat tempus: tum autem nominare illos plane supervacuum est, omnes enim communem quandam efficiunt opinionem, de qua neque antea dubitavit quisquam neque nunc est cur nos dubitemus. Contra si alii auctores alia produnt, novus scriptor non potest quidquam pro certo affirmare sed nominat singulos ita ut illorum periculo fiat narratio.

Nos severiores quidem sumus adversus historicum, plus ei imponimus oneris, ipsum nihil non tamquam in trutina examinare iubemus, sed quin omnino bene perspexerit Tacitus quid esset historiam scribere, dubitare iniquum sit.

---

1) Hic quoque Boissier ll. conferatur.

B. Ann. III, 3. Cineres Germanici cum Romam afferrentur communem fuisse civium, magistratuum, senatorum luctum praeclare Tacitus exponit, in tantaque omnium mortalium tristitia vulgi fuisse conversos oculos ad Germanici uxorem liberosque, ad Claudium defuncti fratrem germanum, ad Drusum fratrem adoptivum, quorum dolor fletusque erat conspicuus. In eodem capite et haec leguntur:

Matrem Antoniam non apud scriptores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam.

Dicebam Tacitum, omnesque bonos historicos antiquos, idem *fere* spectasse quod hodiernos, eodem tetendisse, eidem rei dedisse operam. Ut quid olim gestum sit quam accuratissime doceantur, quam optime perspiciant posteri, hoc sibi habent propositum utrique. At hic agnoscimus aliquid quod antiquis historicis quam maxime cordi sit, cum hodierni multo rectius sentiunt illud a se sine ullo operis sui detrimento omitti negligique posse. Historicus hodiernus, si pure terse perspicue scribit, si res apte disponit, si oratio rebus quas narrat est accommodata, nihil, quod quidem ad externam libri speciem pertinet, ultra quaerit: iure; et potest sic quoque tamquam artifex laudari. At antiquus historicus — et de nullo magis illud valet quam de Tacito ipso — eodem modo legentes afficere studet, quo qui nunc fictam narrat fabulam, quam Romanensem vocamus; cum tragici arte illius apte potest conferri studium. Et quemadmodum in quavis tragoedia certae sunt personae, quibus partes quaedam sunt mandandae, et in fabula Romanensi certi quidam rerum gestarum nexus, nexuumque illorum solutiones, quibus aegre careat qui illam pervolvit, sic antiquus Historicus omnes notos habet loculos unde petat ea quibus legentes delectet vel terrorem iis incutiat, vel moveat misericordiam. Nunc si cui in historiae suae aliqua parte de funere hominis vehementer defleti atque desiderati est agendum, parum, ut opinor, curat quid singuli eius cognati affinesque fecerint dixerintque, et ne matris quidem quae fuerint lamenta questusque anxie in fontibus suis quaeret; si nihil eiusmodi invenerit sine ullo libri periculo de illis taceri posse ei erit persuasum. At Tacitus aequales suos posterosque commovendos esse censet, idque, si fieri potest, vehementer; non ergo libenter hic aliquam lacri-

marum querimoniarumque facit iacturam; de Germanici matre sibi esse tacendum cum magno agnoscit dolore.

Atque haec quidem inter novos veteresque historicos discrepantia non statim his vitio danda est; at parit vitia eaque saepe admodum gravia. Qui enim quocunque modo legentium animos commovere studet, is saepe aequo paratior est ad rem aliquam, quae huic proposito inserviat, arripiendam. Praesertim cum aliquid invenit quod sit dirum, horrendum, nefarium, id quantocius in usum suum convertit, haud inquirens sitne verisimile et traditumne sit a bono auctore. Tacitum certe haud semel atrocia ita narrantem deprehendimus ut non difficile sit demonstrare cur illa vel omnino fieri non potuerint vel certe non sic ut tradidit historicus. Non est aliud exemplum insignius, quam quod Ann. L. XIV cc. 3 sqq. invenitur, ubi Tacitus, quibus modis matrem occidere conatus sit Nero, narrat.

Primum audimus de nave ita composita ut pars eius sponte solvi posset; ita in mare Agrippina decideret. Novum consilium sed minime incredibile: mentiri enim Nero poterat navem in scopulum aliquem latentem incidisse et sic mersam esse [1]). Praeterea ad eam rem *non plus uno* erat opus conscio. Unam tantum haec narratio molestiam habet, sed hanc prae ceteris multo gravioribus quas praebent sequentia negligere licet, nempe quod Nero plane oblitus fingitur quam fuerit natandi perita mater.

At accedit huic machinae camera eodem structa modo, quo instrumenta quibus nunc ad talpas capiendas utuntur agricolae.

Ubi neuter dolus succedit, remiges „in latus inclinare atque ita navem submergere" conantur. Quaeso, hic conatus si eventum habuisset, quid ipsis esset factum remigibus? Sed illis non est „in rem subitam consensus" et „alii" (quinam sunt illi qui nunc remigibus *opponuntur*?) contra tendunt. Sic Agrippina Acerroniaque leniori casu in mare decidunt. Haec, quae se Agrippinam esse simulat, omnibus, quae fors obtulerat, telis conficitur. Ergo *conscii sunt fere omnes*, quos navis illa vehit. Quid vero si ipsam Agrippinam sic nautae interfecissent, non,

---

1) Hoc, etiam si mare fuisset *placidissimum* poterat fingi; quod cur neget Furneaux haudquaquam intelligo.

errore ducti, Acerroniam, eiusque corpus postea esset inventum, plenum vulnerum? Num *casu* eam periisse Nero simulare potuisset? Et si omnes, aut tantum non omnes, quos navis illa vehebat, conscii erant, quorsum omnes illae machinae tanto artificio compositae? Sed nolo diutius haerere in hoc loco, cuius quae essent molestiae dudum demonstravit vir acutus, sed qui praeterea saepe ingenio est abusus. In editionibus tamen Taciti nihil ex hoc genere annotari est quod miremur.

Nullum est dirorum facinorum genus, de quo in Annalibus frequentius narret Tacitus quam de veneficiis: sic voluit tempus, de quo agit, sic ipsius indoles atque natura. Sed cognitis iis, quae modo exposuimus, nemo, ut opinor, mirabitur omnia illa veneficorum scelera, quae apud Tacitum paulo fusius describantur, ita narrari ut sic ea esse commissa credere non possimus. Et revera omnes Taciteae narrationes, quae huc pertinent, aliquid habent quod non concoquamus. Aut obscurae sunt aut eiusmodi, ut nostris nobis opus sit verbis ad demonstrandum non solum quid narret Tacitus, sed etiam quid revera factum sit, quod ab illo, dum commovendi nimis indulget studio, corruptum sit atque detortum.

Initium faciam ab eo veneficio quo de medio sublatus est Claudius. Hic quoque locus tractari recte non potest nisi removemus vitium, quod pravum emendandi studium ultro invexit. Legitur locus Ann. XII. 67:

(scriptores temporum illorum prodiderunt) infusum delectabili cibo [1]) venenum, nec vim medicaminis statim intellectam socordiane an Claudii [2]) vinolentia; simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et quando ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam iam sibi Xenocratis medici conscientiam adhibet. Ille, tamquam nisus evomentis adiuvaret, pinnam rapido veneno illitam faucibus eius demisisse creditur e. q. s.

Admodum intricata est narratio; videor tamen mihi re iterum iterumque explorata tandem perspexisse, si non quid Tacitus

---

boleto
1) Sic ego legere malim quam *boleto*. In codice est *ci boleto*, haud dubie natum e: *cibo*.

2) In codice est *socordiane an Claudii vi an vinolentia*. Ego tantummodo dittographia *vi an* tollo, non utor transpositione: *socordiane Claudii an vinolentia*.

doceat, at certe quid consilii ab Agrippina sit initum. Primum *lenti* veneni factum est periculum, sed ita lenti ut vis eius *statim* (i. e. in ipsa coena) posset *intellegi* (novicio vocabulo *constateeren* illud verbum est vertendum. Sperabat nempe Agrippina eiusque minister consopitum iri illo veneno Claudium, vel collapsurum esse; quo facto in cubiculum perferendus esset ille, ubi exspiraret neque dolo ab aliis intellecto neque facultate Claudio data ad amorem filii redeundi. Praeterea sic vitabatur *invidia praesentium*, quam Agrippina, cum res aliter cecidisset, spernebat. At quid fit? Sperata illa vis *non intelligitur*, sive quod *convivae*, qui Agrippinae consilii inscii erant, *socordes* sunt et nihil vident, sive quod putant *Claudium* de more *ebrium factum esse.* Alioquin exclamassent: „en, quid imperatori evenit?" Agrippina autem ministerque, cum nil tale exclamari audirent, frustra fuisse consilium suum putabant, cum praesertim eodem tempore Claudio soluta esset alvus, ita ut admodum esset verisimile veneno eum liberatum. Tunc ad rapidum confugiunt venenum.

Videamus nunc quae de veneno narrentur quod Britannico datum sit L. XIII, c. 15:

Nero lenti sceleris impatiens minitari tribuno, iubere supplicium veneficae, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. Promittentibus dein tam praecipitem necem, quam si ferro urgeretur, cubiculum Caesaris iuxta decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum.

Septem sunt anni ex quo *rapidius* legendum esse dixi (Mnem. A. 1894 p. 358), neque nunc me emendationis illius poenitet. Quid enim? Permiscenturne inter se *multa* venena? At si quod illorum *rapidissimum* est *merum* datur, multo illud erit efficacius. An chimica utitur ratione Locusta et *extractum* quoddam facit? At hoc quoque ex *uno* veneno et melius et facilius fieri poterat. Nunc vero *cognita antea venena* adhibet, hoc est, nisi verbis vim facere volumus, *omnia* quae hactenus innotuerant. Quod mihi quidem nimis videtur absurdum. Ergo nunquam hoc mihi eripietur illud *cognitis antea venenis* suum sibi flagitare *comparativum* unde pendeat. Nolo tamen nimis pertinaciter pro mea pugnare emendatione, quia etiam lectio tradita exemplum mihi praebet rei, quam nunc demonstro, non minus idoneum. Doc-

tissimus enim Andresenus, cuius studia Tacitea iure magni facimus omnes [1]), hoc me refutare argumento conatus est, quod mea recepta emendatione de *novo* sit cogitandum veneno, quod *prius* fuerit inveniendum quam ad facinus transiretur. Sed idem illud erit sumendum, si vulgatam sequimur lectionem. Quid enim? Si nil nisi *permiscentur* venena quaedam, nascitur aliquid quod *minus* sit efficax quam eorum illud quod sit omnium rapidissimum, fortasse aliquid quod plane sit innocuum. Sive herbas aliquas novas adhibet Locusta, sive venena pridem nota, *novi* aliquid ei est quaerendum inveniendumque. Ergo sive *rapidum* legimus, sive *rapidius*, cogitandum nobis est de aliquo *laboratorio toxologico* quod iuxta Caesaris cubiculum fuerit instructum. Incredibilem rem esse hanc lubenter Andreseno concedo. Sed, ut dicebam, veneficia, de quibus narrat Tacitus, plerumque incredibile habent aliquid, quod nostri loci non minus bene docet vulgata quam emendata lectio.

Nunc de Martina venefica quae narrantur A. III, 7 videamus. Frustra me ex illo labyrintho quaesisse exitum praemoneo. „Erecti" ait Tacitus „erant omnium animi petendae e Pisone" (qui Germanicum veneno necasse dicebatur) „ultionis et creber erat questus:

quod vagus interim (Piso) per amoena Asiae atque Achaiae adroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret. Nam vulgatum erat missam, ut dixi, a Cn. Sentio (qui Syriae praeerat, Pisonis successor, cf. II 74) famosam veneficiis Martinam subita morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta."

Quae quid tandem sibi volunt? Argumentum loci huc fere redire statuit Nipperdeius: „Martina, quamquam dubium non erat quin venenum sumpsisset (hoc enim eam semper occultatum secum habuisse modo erat cognitum) tamen eiusmodi necis nulla habebat in corpore signa aperta; habuerat ergo venenum

---

1) Igitur miror equidem non ambabus eum manibus arripuisse felix Woelfflinii inventum (v. Wochenschr. f. klass. Phil. p. 431 sqq.); non miror intellexisse virum perspicacem quam molesti essent πωληταί illi Plutarchei, quam invicti arcis Woelfflinianae propugnatores. De Plutarcheo εἰς Ῥώμην in narratione de tumultuantibus praetorianis (v. p. 95 sqq.) cur altum sit in Andreseni censura silentium scire pervelim.

eiusmodi ut qui eo necatus esset nulla veneni proderet signa; atqui Germanici quoque corpus *praetuleritne veneficii signa*, *parum constitit* (II, 73), quod fere idem est ac si *nulla* inventa signa fateretur Tacitus: ergo ab illa Germanico paratum esse venenum perquam erat verisimile."

Audio, sed quid hisce cum praecedentibus? Quemadmodum enim coniunctio *nam* docet, de Martina narrando Tacitus praecedentium illorum *rationem reddidit*. Praecedit autem questus vulgi quod Piso, dum interim se oblectet Achaiam Asiamque peragrando, *scelerum subvertat probationes*, quorum verborum haud dubie hic sensus est ut Piso dicatur de medio tollere quidquid indicio esse possit necatum a se Germanicum. Est eius mora *arrogans*, quia tam diri facinoris suspectus in amoenissimis terrarum locis superbe lauteque vivit; est *subdola* quia, dum praeter voluptates suas nil curare videtur, in Italia per ministros securitatis suae causa scelera perpetranda curat. Haec omnia eo nos ducunt ut hoc dici credamus: „illorum ministrorum et Martina victima fuisse vulgo videbatur." At nunc quid sibi vult venenum illud nodo crinium occultatum, quid frustra quaesita sumpti exitii signa? An putabat populus Pisonis ministros ad Martinam tollendam illo ipso usos veneno, quod tam bene celaverat illa? Quomodo eo potiti sunt? Denique ipse Tacitus quid velit nescire videtur, ergo temere proferre rumores hic illic inventos.

IV.

Nunc unum alterumque locum indicabo, ubi hactenus unum vocabulum non satis accurate acceptum videatur, quo factum sit ut tota loci interpretatio vitium conciperet.

Hic mihi disputationis meae initium praebet Fr. Pollius, qui suavissimo doctissimoque libello quae sint vulgi de linguae ratione opiniones [1]) docet. Is enim ibi inter se confert Herodoti locum L. VIII, c. 140 et Demosthenis p. 68, atque de illis sic disputat:

---

1) Fr. Polle, Wie denkt das Volk über die Sprache?

Herodoto auctore Alexander Macedo Mardonii verbis Atheniensibus tantum non auri montes pollicetur dummodo communem Graeciae causam omittant regisque Persarum fiant socii.

At Demosthenes haec habet:

εὑρίσκει γὰρ (Philippus) *τοὺς μὲν ὑμετέρους προγόνους, ἐξὸν αὐτοῖς τῶν λοιπῶν ἄρχειν Ἑλλήνων ὥστ' αὐτοὺς ὑπακούειν βασιλεῖ, οὐ μόνον οὐκ ἀνασχομένους τὸν λόγον τοῦτον, ἡνίκ' ἦλθεν Ἀλέξανδρος ὁ τούτων* (L. *τούτου*) *πρόγονος περὶ τούτων κῆρυξ κτέ.*

„Traditum est ab historico" Pollius ait „petivisse ab Atheniensibus Alexandrum ut regis fierent *socii liberi*; at Demosthenes finxit aquam terramque postulasse eum et *plenam perfectamque deditionem.* Revera, si logices habemus rationem, sic ipse Demosthenes vim argumenti sui infirmat, nam quo *minus odiosum* fuerit antiqui illius Macedonis postulatum, quod tamen proavi Demosthenis tam aegre tulerint, eo *gravior* fit causa cur hodierni Athenienses hodierno regi Macedonum irasci debeant amicitiam eorum petenti. At logicam artem neque ipse curat Demosthenes neque curaturum putat populum quem alloquitur. Ut enim est callidus usuque doctus animorum popularium iudex, novit se eo quo tendat, nempe ut Athenienses in Philippum incendat, optime perventurum, si quam plurima colligat vocabula irae in Macedones movendae apta."

Equidem, ne quid dissimulem, Pollium Demosthenis locum leviter detorsisse puto quo suo fieret proposito aptior, sed facile hoc ferimus, quoniam sic revera illi aptissimus factus est, et quoniam ipsa res, quam Pollius docet, est verissima. In quotidiano sermone, si ii quos alloquimur aliquo modo sunt afficiendi, saepe quam plurima vocabula coacervamus, quae illi affectui sunt cognata, immemores sic nos saepe demonstrationis nostrae vim debilitare. Dabo exemplum ex ipsa vita sumptum, quod egregie popularem illum errorem (nam error vocandus est si logices habemus rationem) illustrare videatur. Nos si dicere volumus hominem aliquem lenissimum esse mitissimumque, saepe sic de eo loquimur: „ne puerum quidem laeserit ille" vel „ne gallinae quidem nocuerit" vel „ne muscam quidem occiderit." Revera extremam clementiam lenitatemque his verbis *non* describimus. Potest esse aliquis admodum crudelis et tamen non eadem qua Domitianus re delectari; potest esse durus neque

tamen unquam gallinas lapidibus persequi; canem saepe mordacem laudari audimus, apud quem tamen infantes tuti sint. Sed, ita loquentes, plenos esse audientium animos cupimus lenitatis clementiaeque imaginis, igitur de puero loquimur imbecillo, de gallina, omnium animalium innocua maxime, de musca minimi corporis; neque quisquam unquam tam fuit logicae dicto audiens, ut vulgari locutione omissa „ne *tigridi* quidem nocuerit" vel „ne *serpentem* quidem occiderit" diceret.

Tam autem ipsi naturae hominis innatum est illud vitium, tamque facilem habet excusationem, ut minime mirum sit etiam in cultissimorum scriptorum libris exempla eius inveniri. De exemplo a Pollio e Demosthene prolato iam dixi, et omnino rara esse opinor quae nulli sint obnoxia dubitationi. Apud Tacitum tamen duo mihi deprehendisse videor: de altero — atque illud prius proferam — certa mihi stat sententia, de altero suspicor tantum.

H. I. 33. Discessit a Galba Otho seque ad praetorianos contulit. In Palatio fit certamen opinionum. Alii exspectandum esse censent firmandumque Palatium, sponte emoriturum adversariorum impetum rati. Alii contra morae sunt impatientes Galbamque ad fortia incitant consilia. Haec ipsius Taciti verba sunt:

Festinandum ceteris videbatur, antequam cresceret invalida adhuc coniuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros inlatus, cunctatione nunc et segnitia terentium tempus imitari principem discat.

„Dum nos tempus terimus," aiunt „Otho imitari principem discit." At si nihil ultra Othoni acquiritur, quam quod interea *imitari* tantummodo principem discit, non admodum magnum mora affert periculum. Tum demum festinandum esset, si metueretur ne per aliquod temporis intervallum bonus imperator et peritus copiarum suarum dux Otho fieret. Et revera illud metuunt qui cum Galba quamprimum obviam ire Othonis conatibus gestiunt, et secum sic loquuntur: „nunc neque Otho milites novit neque illi Othonem, nunc quid agat nescit etiam; at si aliquamdiu in castris permanserit, si vitae militari denuo assueverit, ut est homo comis et facundus, milites sibi devinciet ita ut pro illo extremum adire periculum non recusent." At

simul Othonem, virum levissimum voluptatibusque deditum, adeo contemnunt ut de eo tamquam de *vero* imperatore loqui non possint. Quidquid de eo dicunt plenum esse debet contumeliae; ergo, cum secundum artis logicae praecepta dicendum esset: „dum nos tempus terimus Otho *imperare* discit" sic loquuntur: „dum nos tempus terimus, Otho *imitari principem* discit" (Belg. „keizertje spelen").

Suspicor autem eodem modo accipienda esse verba quaedam, quae Ann. I, 4 leguntur; certe sic demum cum accipimus, servari potest lectio tradita, alioqui mutandum est aliquid. Ad imperium cum venisset Tiberius, varius erat de eo rumor. Virtutem bellicam nemo ei denegabat, sed superbiam ei innatam saevitiamque iam erumpentem multi metuebant. Ut Taciti utar verbis:

Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice, congestos iuveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exulem egerit, aliud quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum.

Pro *exulem* certatim omnes editores in textum recipiunt Mureti coniecturam *exul.* At ego *exulem* cum lego, multo clarius audio inimicos Tiberii de moribus eius cum summo odio contemptuque loquentes. Est λογικωτέρα Mureti lectio, haud nego: specie secessus Tiberius exul egit, simulavit sua sponte se Rhodum secessisse, revera in exilio ibi vixit. Contra si verbis *exulem egerit* adversarii illi usi sunt, sibimet ipsi sunt oblocuti; sed saepe hoc iratis hominibus evenit, dum quam plurima vocabula affectui suo accommodata simul proferunt. Vernaculo sermone si quem in familiari colloquio ita iram suam evomentem audiremus, logicae arti vim eum facere fortasse ne audiremus quidem.

Sed iam missum facio Pollium lepidamque eius observationem. Tres ex diverso genere proferam locos ubi unum vocabulum non satis bene intellectum, non satis accurate consideratum, turbas dedisse videatur non ita parvas.

Primus eorum haud dubie corruptus est, sed cum antehac alii aliter, sed omnes sat violenta medela, salutem ei afferre conati sunt, uno verbo recte intellecto lenissima coniectura in integrum potest restitui.

H. II, 4. Tres ... ipsi Vespasiano legiones erant exercitae bello: quattuor Mucianus obtinebat in pace; sed aemulatio et proximi exercitus gloria depulerat segnitiam, quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies *et inexperti belli labor*.

Sic est in codice, sine sensu. Iam vox *labor* non est quod nos moretur, eam enim e proxime praecedentibus huc aberrasse perspicuum est. De ceteris videamus. Quid illud est quod militibus *vigorem* dare possit etiam cum bellum non gerunt?

Num ipsum illud *quod* non pugnant? Hoc Nipperdeius putasse videtur, coniecit enim *et inexpertum bellum*, neque multo feliciores ceteri fuisse videntur critici, qui hunc tractarunt locum. In eodem enim errore versati sunt omnes: *integram* quietem esse putarunt quietem nunquam perturbatam; quasi vero illa unquam fuerit *vigoris* causa. In Ritteri certe interpretatione vocabula legimus: „eine ungefährdete Ruhe." Sed non hanc adiectivum *integer* vim habet; *quies integra* est quies libera vitiis quae saepe quies affert exercitui: pigritiam, immodestiam, raptus atque luxuriem. Res multis potest illustrari exemplis, sed disertissimum hoc (II, 97): „integrum illic (in Africa) ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat." Saepe, ne plerumque dicam, proconsules in provinciis rapinis et crudelitate se nomenque Romanum commaculant, qui clementer provinciam rexit eius *integer* est proconsulatus. Quodsi quis contendat arctiore sensu ibi esse accipiendum adiectivum, integrum esse eum qui manus abstineat alienis integrumque eius proconsulatum, non obloquor, neque quominus de *integra quiete* idem statuamus intercedo: rectissime *integra* quies dicitur eorum militum qui non rapiunt sed, ut est in lepidissimo Wallensteinii Schilleriani versu, „contenti sunt pane suo militari". In pace autem quid raptus militum inhibet? Severa, opinor, disciplina, labor improbus, exemplum ducis. *Sic* integra quies vigoris fieri potest causa. Nunc duabus mutatis literulis, vel fortasse una (nam *labor* istud missum facimus) Taciti restitui manus potest: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies et *inexpertis bello* (vel *belli*. Legitur enim H. II, 75 *legiones civili bello inexpertas*, A. XVI, 5 e lectione Puteolani: *lasciviae inexperti*).

Et [1]) inexpertis bello i. e. *quamquam* in aciem nunquam erant eductae, tamen vigorem legionibus dederat *integra quies* i. e. severitas disciplinae.

Alter legitur H. III, 77: interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, si praesidium acciperet, *vacuam arcem traditurum* e. q. s. Quivis hic, obiter aspectis verbis *vacuam arcem*, exspectet a servo illo per ignotam quandam incustoditamve semitam paucos in arcem, tunc forte vacuam militibus, inductum iri milites. At quid fit? In collibus, qui urbi imminent, copias (non ita parvas, ut opinor) disponit, quae inde decurrunt ad caedem magis quam ad pugnam: oppidanorum neminem in arcem effugere conari miramur, sed omnino de arce *οὐδεὶς λόγος*. Prorsus eodem modo quingentis fere annis antea eadem urbs capitur a Servilio Ahala (Liv. IV, 59): tunc quoque *nullam arcem* Tarracina habuisse videtur; si habuit, certe diruta ea est cum colonia Romana urbs facta est (Liv. 8, 21). Denique totum illud *vacuam arcem tradam* a servo „proverbialiter" dictum est: „in eum vos deducam locum ut non minus facile tota urbe potiamini quam si arcem vacuam occupassetis." Haud inepte conferri possit *hereditas sine sacris.*

Tertius in Annalibus legitur l. III c. 74. De Blaeso perite et prudenter Tacfarinaticum administrante bellum et alia narrantur et haec:

tripertitum exercitum plures in manus dispergit praeponitque centuriones virtutis expertae. Nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias aut in hibernaculis veteris provinciae componit, sed *ut in limine belli* dispositis castellis per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat.

Hic Nipperdeius *ut* delet, ego retinendum censeo, non tamen ita accipio ut Furneaux, qui tamquam idem valeat quod „utpote" interpretatur. Metaphoram ea vocula Tacitus excusat, nam metaphora est illud *limen belli,* qua tamen non (ut plerique vv dd. putare videntur) *tempus* sed *locus* indicatur. Castra disposuit Blaesus in ipsis finibus immensae illius regionis, ubi plerumque

---

1) Eodem sententiae loco et eadem vi coniunctio *et* legitur Agr. 14: *recepta populi Romani consuetudine ut haberet instrumenta servitutis et reges.* H. I, 79: *lapsantibus equis et cataphractarum pondere.*

bellum erat gerendum, inde facile in desertum excurrit recurritque, donec capto Tacfarinatis filio regressus est (in solita priorum ducum hibernacula) falso ratus finem iam bellum habere. Quodsi mihi non conceditur *propter metaphoram* illud *ut* positum esse, Nipperdeiano nobis remedio est utendum, nam si sensu *τοῦ tamquam si* accipimus, temporalem verbis *limen belli* vim tribuimus, quod falsum est; si idem putamus esse quod *utpote*, Blaesum reputantem facimus quae sensu cassa videntur. Sic enim tum eum secum facimus colloquentem: „sum semel in finibus regionis, ubi bellum geritur, *ergo* ibi manebo."

Apte his addere possum de duabus coniecturis disputationem, quae falsae mihi videntur; credo enim alteram saltem earum, si auctor unius verbi vim melius perspexisset, nunquam in lucem prodituram fuisse. Pertinet ea ad Ann. XII, 26:

Nemo adeo expers misericordiae fuit quem non Britannici fortunae maeror (Ern. fortuna maerore) afficeret. Desolatus paulatim etiam servilibus ministeriis, *p. intempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intellegens falsi.*

Plerumque literam *p.* tamquam compendium praepositionis *per* accipiunt, atque ergo *vertebat* intransitive positum putant, ut omnia sic sint vertenda: „Britannicus officiis illis novercae, quae ipsius tempori atque tristi sorti tam erant contraria, ludibrium fiebat". Falsissime, si quid video. *Vertere in*, intransitive positum, est: „in condicionem venire contrariam illi in qua fueras antea". Atqui miser ille Britannicus post alteras patris nuptias minime fuerat *ludibrii contrarium.* Sed ne nunc quidem plane factus erat ludibrium Britannicus, quemadmodum apparet e vocabulis continuo sequentibus *intellegens falsi.* Gravius hoc quod, ut tamen illa sententia ex hoc loco extrahi possit, *ludibria*, quod traditum est, in *ludibrium* est mutandum, quae certe est temeraria coniectura nulloque solido nitens fundamento. At gravissimum quod tota sententia, tot artificiis composita, nullo vinculo cohaeret vel cum praecedentibus vel cum sequentibus. Ergo in illo *p.* cum Sirkero *puer* latere statuo, neque tamen sic verto: „puer officia illa novercae ridebat" nam legitur *ludibria* non *ludibrium*, neque quidquam *in ludibrium vertisse* Britannicum credibile est; tacitus contemnere potest, in risus erumpere non est hominis tam miseri. Denique retinemus *ludibria*, legimus *puer* et totum

locum sic accipimus: „puer (secum, tacitus) officia novercae tamquam ludibria interpretabatur." Nunc egregie sequitur: *intellegens falsi; neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt e. q. s.* Verbi *vertendi* eo quo ego volo sensu positi praeclarum exemplum praebent duo versus Propertiani, qui totum locum nostrum egregie illustrant (Epic. Corn. 89 sq.):

Nec matrem laudate nimis; collata priori (noverca)
Vertet in offensas libera verba suas.

Alterâ vir doctus tentavit quod legitur A. III, 49:

Fine anni Clutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse, quod, si exstinctus foret, maiore praemio vulgaretur. Id Clutorius in domo P. Petronii socru eius Vitellia coram multisque illustribus feminis per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audivisse adseveravit.

Pro *legerat* Weisbrodtius coniecit *iecerat*, quod plerique editores in textum receperunt, hac, credo, re moti quod etiam VI, 31 *iaciendi* verbum cum vocabulis *per vaniloquentiam* iungitur, quasi vero nihil aliud per vaniloquentiam facere quisquam possit quam *iacere*, *gloriari* similia. At ego *legerat* retinendum censeo. De morte Germanici Clutorius carmen fecerat et grande pro eo acceperat praemium; vixdum de morbo Drusi certior factus est et, maioris mercedis spe, se ad novum accingit poema. Iamque partem eius recitaverat quibusdam, *qui eiusmodi recitationum auditionumque causa convenerant.* Nam talem conventum haud dubie verbis *in domo P. Petronii coram multis illustribus feminis* describit Tacitus et tantum non depingit. An putas Vitelliam negare non potuisse *audivisse se quod coram ipsa* fuerat recitatum? Inspice ergo Ann. XIV, 48:

Antistius .. probosa adversus principem carmina factitavit *vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur* ...... Et cum Ostorius *nihil audivisse* pro testimonio dixisset ....

et exemptus tibi omnis erit scrupulus.

V.

Ad illud Taciti redeo vitium de quo in Sectione III dixi. Nam non solum, ubi de veneficiis agit, habet aliquid quod displiceat, sed omnes eius narrationes de omni insidiarum genere, praeterea de delationibus calumniisque, de hominibus falsa sibi assumentibus nomina et quidquid ex illo est cognatove genere, fortasse legentium animos vehementer commoverunt firmiterque detinuerunt, sed nos saepe ibi vel perspicuitatem desideramus, vel rerum narratarum rationem. Alia sunt incredibilia, alia obscura, denique saepe nobis ipsis, omisso Tacito, divinandum est quid revera factum sit.

Primum consideremus quae Ann. XV, 50 de coniuratione Pisoniana leguntur: sic facillimum mihi transitum paro. Poterant enim quae de illa dicturus sum etiam in praecedenti capite tractari, quoniam, si quid video, hic quoque tota res in uno versatur vocabulo.

Postquam qui fuerint consilii auctores et quid illi inter se sint collocuti narravit, sat longam enumerat seriem virorum quos sibi aggregavere: Senecionem, Natalem, alios; tum sic pergit:

Ex quibus Senecio, e praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens eo pluribus periculis conflictabatur; Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat; ceteris spes ex novis rebus petebatur.

De *causis* hic narratur quae tam Senecioni quam ceteris omnibus fuerint cur participes fierent coniurationis. Quam ergo causam habuit Senecio? Nempe quod *periculis conflictabatur*, iisque tandem aliquando quocunque tandem modo liberari cupiebat. Hoc quidem facile intelligimus. At illa pericula quae fuerunt? „A coniuratis proficiscebantur illa" Furneaux ait. Sed illud incredibile nisi — id quod nullo modo nobis suppeditat Taciti narratio — sumimus longam praecessisse coniurationum seriem, quarum unus et alter ex Neronis amicis iam victima fuerit. Nunc vero eiusmodi aliquid sic fere fuerit enuntiandum: *praecipuo in periculo erat.* At ipsum illud quam sit ineptum: Senecio de coniuratione fit certior secumque ita loquitur: „eheu quantum mihi, qui ex intima sim Neronis familiaritate, nunc impendet periculi!" Quid ergo facit? Defertne rem ad Neronem?

Immo vero ipse fit coniurationis socius, eius scilicet coniurationis, cuius quam sit dubius eventus facile possit intelligere, quae quam facile possit detegi ipse est expertus: ad ipsum enim iam tum de ea pervenerat nuntius cum vulgo Neronis videretur amicus. Sermo ergo est de perpetuis periculis in quibus Piso versabatur *in aula Neronis*. Illa vero, Tacitus ait, „eo plura erant ....“ Cur? Quia etiam tum *speciem amicitiae retinebat*. Hoc quid est? Quaenam res huic contraria cogitari potest? Nempe *palam Neroni amicitiam renuntiare*. Hoc ergo si fecisset Senecio, num in *minore* periculo futurus erat? Immo vero, qui ex intima familiaritate Neronis particeps fit alicuius contra Neronem coniurationis, huic certa est parata pernicies, nisi omnibus modis dat operam ut amicus Neronis videri pergat. Quodsi quis philosophice rem consideret, cum Nerone *veram amicitiam* esse non posse dicat, sed tantummodo *amicitiae speciem*, ergo hac in re Senecionem a ceteris Neronis familiaribus haudquaquam differre. At quod Senecio facit proprium aliquid et peculiare esse debet. Est ex intima familiaritate Neronis, nunc illi praecipue eo plura imminent pericula .... Cur? Quia habet aliquid, quod neque Nero ferre neque ipse deponere iam possit. Iam inde ab Actes tempore (XIII, 12), in eorum fuerat numero, quibuscum Nero genio indulgere solebat. Ergo plus tredecim anni sunt ex quo *retinet speciem* .... cuius rei? *Libertatis* opinor et *παρρησίας*. Non poterat adversus Neronem aulicum agere, sed quidquid in mentem veniebat libere proloquebatur, identidem etiam Neronem obiurgabat deridebatque, seroque sic odiosum se Neroni factum agnovit. Ergone pro *amicitiae* legendum *libertatis*? Non opinor, quamquam sic non incredibilem librario errorem imputaverimus. Eiusmodi enim locus est ut vox *amicitia* intempestive ei in mentem venire potuerit. Sed, nisi me fallunt omnia, *speciem amicitiae* illud ipsum significare potest. Servat Senecio id quod in amicitia maxime eminet, ex quo statim agnoscimus inter quosdam homines esse peculiare illud amicitiae vinculum: incuriam quandam, dico, negligentiam, sermonis libertatem. Conferamus quae c. 68 de Vestino leguntur: apparebit me et totum de Senecione locum et verba *speciem amicitiae* bene illustrasse:

Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen

traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem metuebant. Ceterum Neroni odium adversus Vestinum *ex intima sodalitate* coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille *ferociam amici* metuit, saepe *asperis facetiis illusus*, quae ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.

A coniuratione, quae Neroni revera facta est, transeamus ad insidias, quas Tiberio structas mentitus est pessimus mortalium. De Firmio Cato Libonis Drusi calumniatore quaedam in medium proferam. Res a Tacito sic narratur (Ann. II, 27):

Firmius Catus senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem improvidum et facilem inanibus, ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret.

Si Libo liberius lautiusque vivit et aes alienum contrahit, palam fit eum summa quaeque sperare et exspectare, eiusque vitae Catus consors cum fit, multa in Libonem potest colligere indicia. Hoc ad intelligendum non ita est difficile. Magis in vocabulis *socius necessitatum* haeremus. Nam si voce *necessitates* significari sumimus *rei familiaris egestatem atque inopiam*, rogare subit: „unquamne quisquam in aere alieno contrahendo se alii dat comitem, idque ideo ut illius cognoscat consilia secreta?" Tam absurda ea res videtur ut propensus fias ad credendum *necessitatum* ita accipi debere ut idem sit quod *necessitudinum*. Sed ita vocem illam interpretari te vetat perspicuus „parallelismus" qui est in verbis: *hortatur ad luxum et aes alienum* .... *socius libidinum et necessitatum*. Ergone *socius* paulo liberius interpretemur ut Catus non dicatur et ipse aes contraxisse alienum, sed adfuisse tantummodo, cum denuo pecuniam mutuam sumeret Libo et suam interposuisse fidem? Difficile est quidquam pro certo affirmare, quia tota narratio vix ullam habet speciem veri. Ain vero? Adolescentem de insidiis Tiberio struendis ne cogitantem quidem Catus impulerit ut ea speraret exspectaretque quae ipsi funesta erant futura, adque eas ineptias eum sit ad-

hortatus, quae illius spei indicio essent, idque hoc consilio ut ipse delator eius fieri posset et sic inire gratiam Tiberii, quo nemo unquam fuit sobrius magis et „falsi intellegens"? Profecto, haec omnia si fecit Catus, *prodigium* fuit *pravitatis* Tacito Annales suos scribenti gratissimum, sed simul eiusmodi ut in rerum natura fuisse credere non possimus. Ergo narrationi hanc subesse veritatem suspicamur: revera Libo animo spem quandam fovit periculi plenam, et summa quaeque expectans iam principis vivere vitam coepit, aes alienum contraxit, amicos ad luxus necessitatumque perduxit societatem, donec eorum unus, Catus, metuebat ne se Liboni alligasset magis quam ipsi utile esset, atque ut ét periculo se subtraheret ét accepto praemio aes alienum solvere posset Libonem indicavit. Cf. Sen. Ep. 70, 10.

Multo me facilius expedio e difficultate quam narratio *de falso Agrippa* habet (A. II, 40). Ille enim

> percontanti Tiberio, quomodo Agrippa factus esset, respondisse fertur: Quomodo tu Caesar.

i. e. „falsum me Agrippam esse fateor, sed quibus ego fraudibus et mendaciis Agrippa sum factus, iisdem tu Caesar es factus: falsus enim Caesar es."

Petulans profecto responsum plenumque contumeliae, sed quo simul suam fatetur culpam. Atque id eum *non* fecisse e cetera narratione apparet. Tamquam enim hominem, quem ut culpae convinceret non sibi contigerit, clam eum occidendum Tiberius curat. Quapropter respondisse reum *interrogando* censeo: „Quomodo tu Caesar?" Tunc enim hoc dicit: „ego non sum *factus* sed natus Agrippa; tu potius dic qui factus sis Caesar; hoc enim nomen omni scelerum genere es adeptus." Si *antea* fassus iam esset, ineptum foret eum rogare: *quomodo factus es Agrippa?*, eiusmodi interrogatione eum fateri coactum quis credat?

Quoniam semel in accusationibus criminibusque versor, addam his ex eodem genere locum graviter corruptum, necdum, ut mihi videtur, revera a criticis correctum, credo quia ipsius rei rationem, de qua agitur, non bene perspectum habuerunt. Legitur Ann. IV, 28:

Isdem consulibus miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in

senatum inducti sunt. Ab exilio retractus illuvieque ac squalore obsitus pater peroranti filio: praeparatus adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam: qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contra reus nihil infracto animo obversus in filium quatere vincla .... Adseverabatque innocentem Cornutum et falsa exterritum; idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse.

Pro *pater peroranti filio: praeparatus adulescens e. q. s.* Madvigius coniecit *pater oranti filio comparatur: adulescens e. q. s.* Ingeniosissime, sed nihil sic proficimus; non enim, ut opinor, vehementer legentium animi percelluntur cum inter se opponuntur pater squalore obsitus et filius .... *orans.* Neque tum demum introducitur reus, cum accusator iam orationem habere coepit. Multo tamen Madvigii inventum melius est quam ceterorum istud *pracparatus*, quod iungendum sit cum *munditiis* ita ut .... aptum sensum nullum praebeat. Haec ergo mittamus, quoniam sic quoque universa verborum sententia patet. Paulo post pro *falsa* legere *falso* vel *per falsa* plane est inutile et fortasse perversum. At quae sequuntur maiorem praebent difficultatem. Hoc certum Nevii *ni proderentur* pro *si proderentur* speciosius esse quam verius, neque facile cum praecedentibus iungi posse: quid enim illud est: *facile hoc est ad intelligendum ni produntur alii.* Neque tamen *si* remanere potest, nisi volumus Serenum non *εἰρωνικῶς* sed *αἰνιγματώδως* loqui. Quid vero si totum illud *si* una litura delemus? Tum enim Serenus *provocabit* filium, sic fere: „quid verbis opus est? rebus et factis agamus: prode alios conscios! An hoc iudicibus te persuasurum putas in tam ancipiti arduoque negotio me unum tantum habuisse conscium? At prodere alios non poteris." Nunc quoque *intelligendi* verbum eam habet vim quam supra monui ei inesse. (Belg. *de proef op de som nemen* et novicio omnium populorum verbo *constateeren*).

At quae de lege Papia Poppaea criminibusque ex ea natis (A. III, 25) narrat Tacitus, eiusmodi sunt, ut tota res quomodo revera se habuerit nostro exputandum ingenio relinquatur, idque

non librarii culpa sed quia ipse historicus vagum tantummodo accepit rumorem, quem ita exornavit ut res quam atrocissima evaderet.

Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis [1]) caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. Nec ideo coniugia et educationes liberorum frequentabantur, praevalida orbitate: ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur, utque antehac flagitiis ita tunc legibus laborabatur.

Et post longam digressionem c. 28:

Acriora ex eo vincula, inditi custodes et lege Papia Poppaea praemiis inducti, ut si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed altius penetrabant, urbemque et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant, multorumque excisi status. Et terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, aput quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

Ain vero? Ex haccine lege multae *calumniae* (i. e. insontium accusationes) nascebantur, eaeque eiusmodi ut omnis domus subverteretur? Et tamenne non fiebant frequentiora iusta connubia et educationes liberorum? Magis incredibilis res fit si cum Furneaux *praevalida orbitate* sic accipimus: „quia orbitas tantum afferebat opum potentiaeque ut contra illam nil leges valerent." Ergone qui revera *sontes* erant et quorum culpa erat manifesta (coelibes orbique) impune ferebant, innocentes vero (patres et mariti) lege laborabant et pro orbis coelibibusque ad iudicium trahebantur, et quamvis uxores suas, feminas honestissimas, et liberos monstrarent, tamen eorum subvertebatur domus? Pessimum certe est *delatorum* genus; si tamen solos innocentes essent aggressi, sontes vero semper missos fecissent, mox, ut opinor, de iis actum fuisset etiam Nerone vel Domitiano imperante. Revera Taciti narrationi hanc subesse *rem* puto, quam ille aut nunquam perspexit aut palam proloqui veretur: in lege Papia Poppaea praesidii nil erat, ad iustas nuptias se compelli Romani

1) Corruptum esse opinor *incitandis* proque eo *intendendis* legendum (i. e. *augendis*). Cf. Ann. IV, 2 *vim praefecturae modicam antea intendit.* IV, 26 *gloriam intendit.* XIII, 20 *luxus intendere.*

nolebant, praevalebat orbitas (i. e. tam grata erat plerisque ut prae illa nihil aliud valeret. Quos ad suam interpretationem vocabulorum *praevalida orbitate* defendendam Furneaux affert locos, illis labefactatur magis quam sustentatur). Ergo non reipublicae lex ea proderat sed delatoribus; his enim nunc copia erat et facultas quaestus faciendi; ingens enim aderat multitudo virorum quos accusare possent idque vere et iuvante lege: *erant* enim noxii illi rei. Tandem aliquando tantus fiebat in urbe et adeo toto imperio metus ut ipse intelligeret Tiberius sic procedere rem non posse. Ergo non quidem rescindebatur lex Papia Poppaea, sed *plerique nexus legis solvebantur,* quorum verborum hunc esse sensum opinor: multae virorum mulierumque coniunctiones, quae non quidem legitimae erant ex lege Papia Poppaea sed, ut hoc utar, temporis intervallo iam satis firmamenti acceperant, nunc, legis illius severitate liberatae, pro legitimis habebantur. Revera erat illud *levamentum in praesens.*

Cum iudiciis delationibusque apte coniunguntur somnia vaticiniaque: in utroque enim genere regnat ἠλυγή quaedam. Videamus ergo quae H. IV cc. 81—84 narrentur de somnio Ptolemaei novoque deo ab Aegyptiis e Ponto petito. Rem recte dilucideque tradidit Tacitus sed, nisi me fallunt omnia, turbas dedit praepostera scioli industria. Sic narratio incipit:

E plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius (sc. Vespasiani) advolvitur, remedium caecitatis exposcens, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitione gens ante alios colit.

Hunc deum deinde cognoscimus a Ptolemaeo Sinope petitum, iussu iuvenis, qui ei in somnio visus erat. Quis ille iuvenis esset ignorabat Ptolemaeus; quis deus esset, qui illius iuvenis sumpserat figuram, ad illud usque tempus ignorabant Alexandrini, ignorabat Timotheus Atheniensis, quem rei cognoscendae causa arcessiverat dimiseratque Ptolemaeus. Qui ergo *Serapis* esse potest, unus e vetustis Aegypti deis? Quod se non ignorare disertis verbis testatur Tacitus dicens templum extrui loco, ubi fuerat sacellum *Serapidi* atque Isidi *antiquitus* sacratum (c. 84). Denique si deus, qui in somno Ptolemaeo stetit ante oculos, Serapis *est*, qui fit ut (c. 84 extr.) alii eum Aesculapium esse dicant, alii Osiridem, alii Iovem, alii Ditem patrem (haud mirum: Ditem enim patrem et *esse* et *fuisse* eum apud Sino-

penses legimus c. 83 m.: „Timotheus quaesitis, qui in Pontum meassent, cognoscit urbem illic Sinopen nec procul templum vetere inter accolas fama Iovis Ditis." Atque ex hoc templo deus vel sponte profectus vel abductus dicitur c. 84 m.), sed *nemo* Serapidem? At in verbis c. 81 *monitu Serapidis dei* dele *Serapidis* nomen, omnia erunt planissima.

Addam quaedam de loco diversi generis, in quo nulla est culpa scriptoris, nullum librarii vitium, qui tamen est eiusmodi ut obiter legentes facile in errorem possint induci. Simul mihi praebet facultatem ad Woelfflinium redeundi, a cuius praeclaro invento tota haec est profecta disputatio. Est H. IV, 79.

Agrippinenses auxilium petebant a Cereale; interim iam commiserant id quod effecerat ut neque denuo cum Civile facere possent et illius Romanorum auxilii quam maxime indigerent: Germanos enim *dispersos in domibus* trucidaverant. Hoc est quod nostratium proverbio dicitur: *pone tergum naves suas comburere.* Cavere nunc sibi debebant priusquam a clade accepta hostes (Germani) „reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur." Namque iam Coloniam *intenderat* (i. e. consilium ceperat eo eundi) Civilis cum cohorte integra bellique cupida, quae Tolbiaci agebat. Sed tristis nuntius eum ab hoc abduxit proposito: deletam cohortem *dolo Agrippinensium*, qui „largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto cremavere." Haud dubie de duplici Germanorum caede sermo hic est, nam primo *diversi trucidati* Germani dicuntur, dein cohortem crematam foribus clausis legimus, ubi ergo de uno tantummodo sermo est aedificio. Atqui hostile facinus *a Coloniae incolis* adversus Germanos commissum potius eo advocaturum erat Civilem quam inde aversurum. Cohors illa *cremata* eadem est quacum Coloniam tetenderat Civilis; crematur ea Tolbiaci, sed *dolo Agrippinensium* illud factum recte dicitur, quoniam *in finibus Agrippinensium* situm est Tolbiacum et Tolbiacenses ipsi sunt Agrippinenses. Hunc quoque locum aliquis proponat literarum alicui studioso, quamvis provecto, sed qui in Tacito hospes etiam est; mirari mox desinet Plutarcho, cum de militibus *urbem Palatiumque* petentibus legeret, in mentem non venisse de praetorianis agi.

AD THUCYDIDEM.

SCRIPSIT

H. VAN HERWERDEN.

Thucydidis Historiae ad optimos codices denuo ab ipso collatos recensuit Dr. Carolus Hude. Tomus alter, Libri V—VIII.

Acceptum nuper ab auctore de Thucydide bene merito alterum volumen diligenter perlegens notavi nonnulla iis praesertim qui hac editione utuntur fortasse non prorsus inutilia. Ut feci cum de priore volumine agerem, plerumque silens de locis multis ab Hudio rectius constitutis, eos tractabo, ubi mihi quidem non satisfecit, novas hic illic propositurus coniecturas.

AD LIBRUM QUINTUM.

7 § 8 *καὶ ἐπέξοδον μὲν καὶ ἀντίταξιν οὐκ ἐποιήσατο* (Brasidas) *πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, δεδιὼς τὴν αὐτοῦ παρασκευὴν καὶ νομίζων ὑποδεεστέρους εἶναι, κτέ.* Male sic Hude cum plerisque libris edidit pro *αὐτοῦ*, quod notatum ab ipso ex f_2 [G] omnino necessarium esse et clamat contextus et vulgo receptum est.

10, 2 *τῷ δὲ Κλέωνι, Φανεροῦ γενομένου αὐτοῦ* (Brasidae) *ἀπὸ τοῦ Κερδυλίου καταβάντος καὶ ἐν τῇ πόλει, ἐπιΦανεῖ οὔσῃ ἔξωθεν, περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηναίας θυομένου καὶ ταῦτα πράσσοντος, ἀγγέλλεται (προυκεχωρήκει γὰρ τότε κατὰ τὴν θέαν) ὅτι ἥ τε στρατιὰ ἅπασα Φανερὰ τῶν πολεμίων ἐν τῇ πόλει καὶ ὑπὸ τὰς πύλας ἵππων τε πόδες πολλοὶ καὶ ἀνθρώπων ὡς ἐξιόντων ὑποΦαί-*

νονται. Classen explicat „in eigentlichem Sinne *unter dem Thor*, in dem Zwischenraum zwischen der Pforte und der Schwelle werden sie, so weit es auf diese Art möglich war (*ὑπο-*), wahrgenommen." At nisi aut *Λυγκέως ὀξυδερκέστεροι* fuerint speculatores, aut porta Amphipolitana pessime aedificata, equorum hominumque pedes extrinsecus omnino dispici non poterant. Qua re intellecta, olim Naber acute suspicatus est Thucydidem scripsisse *σποδὸς πολλὴ — ὑποφαίνεται*, quae probabilis me iudice coniectura si non recipi, at commemorari saltem ab Hudio debuerat.

15, 1 *ἦσαν γὰρ οἱ Σπαρτιᾶται αὐτῶν πρῶτοί τε καὶ ὁμοίως σφίσι ξυγγενεῖς*. Locus vix certa ratione sanabilis. Aperte nihil proficitur editoris coniectura *οἱ πλείους* pro *ὁμοίως*. Quidni potius commemoravit Classenii suspicionem, quae nixa Plut. Nic. 10 (*οἱ γὰρ ἐκ Πύλου κομισθέντες ἦσαν ἐξ οἴκων τε πρώτων τῆς Σπάρτης καὶ φίλους καὶ ξυγγενεῖς τοὺς δυνατωτάτους ἔχοντες*) intellegi saltem potest: *πρῶτοί τε καὶ οἴκοις ἐπιφανέσι ξυγγενεῖς*? Idem praeterea coniecit *ἦσαν γὰρ οἵ κτέ.*, *erant enim nonnulli*.

20, 2 *σκοπείτω δέ τις κατὰ τοὺς χρόνους καὶ μὴ τῶν ἑκασταχοῦ ἢ ἀρχόντων ἢ ἀπὸ τιμῆς τινὸς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ προγεγενημένα σημαινόντων πιστεύσας μᾶλλον. οὐ γὰρ ἀκριβές ἐστιν· οἷς καὶ ἀρχομένοις καὶ μεσοῦσι καὶ ὅπως ἔτυχέ τῳ ἐπεγένετό τι. κατὰ θέρη δὲ καὶ χειμῶνας ἀριθμῶν, ὥσπερ γέγραπται, εὑρήσει, ἐξ ἡμισείας ἑκατέραν τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν δύναμιν ἔχοντας, δέκα μὲν θέρη, ἴσους δὲ χειμῶνας τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷδε γεγενημένους.*

Sic scribitur in codicibus omnibus locus impeditissimus et editorum consensu, quod attinet ad verba priora *σκοπείτω — μᾶλλον*, corruptus.

Stahl praeeunte Arnoldio verba sic transposuit: — *καὶ μὴ τῶν ἑκασταχοῦ ἢ ἀρχόντων ἢ ἀπὸ τιμῆς τινος ἐς τὰ προγεγενημένα σημαινόντων τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀνομάτων πιστεύσας μᾶλλον*, quem secutus Hude pro *πιστεύσας* de suo reposuit *ποιήσας*, fretus scholio: *καὶ μὴ ἐξαριθμείσθω μήτε τοὺς ἄρχοντας μήτε τοὺς ἀπὸ ἄλλης τινὸς τιμῆς ἐπωνύμους γεγενημένους*. At enim Graecum

in ea re et Thucydideum foret *ποιησάμενος*, quia in periphrasi verbo medio opus esse constat, nam *ἀπαρίθμησιν ποιεῖσθαι* dicitur pro *ἀπαριθμεῖν*, ut passim apud nostrum *ἅμιλλαν, ἀποχώρησιν, ἁρπαγήν, διάγνωσιν, ἐξέτασιν, δίωξιν, ἔξοδον, ἐπεκδρομήν* etc. *ποιεῖσθαι* pro *ἁμιλλᾶσθαι, ἀποχωρεῖν, ἁρπάζειν, διαγιγνώσκειν* etc. Parum tamen commode, fateor, vulgo interpretes mente repetentes praepositionem *κατά* intellegunt *σκοπείτω δέ τις κατὰ τοὺς χρόνους καὶ μὴ κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὀνομάτων — πιστεύσας* (scil. *ταύτῃ*) *μᾶλλον*. Quare videndum, an aut *ποιησάμενος* sive duce scholiasta *ποιείσθω* corrigendum sit, aut potius *τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ὀνομάτων πιστεύσας μᾶλλον*. Ceterum ne sic quidem locum plane intellego, nam neque praepositionem *ἐς* (quam Classen delevit) in formula *ἐς τὰ προγεγενημένα σημαίνειν* (quod si sanum esset, expectasses additum *τε καὶ τὰ ἐπιγεγενημένα*) et desidero maioris temporis spatii significationem oppositi minori, quod commemoratur in sequentibus. Hinc venit in mentem *ἐς* <*ἔτος*> *τά που γεγενημένα σημαινόντων*.

Totum autem locum, Classenii secutus interpunctionem, sic corrigendum esse suspicor:

σκοπείτω δέ τις κατὰ τοὺς χρόνους καὶ μὴ τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ὀνομάτων τῶν ἑκασταχοῦ ἢ ἀρχόντων ἢ ἀπὸ τιμῆς τινος ἐς <*ἔτος*> *τά που γεγενημένα σημαινόντων πιστεύσας μᾶλλον· οὐ γὰρ ἀκριβές ἐστιν· οἷς καὶ ἀρχομένοις καὶ μεσοῦσι καὶ ὅπως ἔτυχέ τῳ ἐπεγένετό τι. κατὰ θέρη δὲ καὶ χειμῶνας ἀριθμῶν, ὥσπερ γέγραπται, εὑρήσει, ἐξ ἡμισείας ἑκατέρου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν δύναμιν ἔχοντος, δέκα μὲν θέρη, ἴσους δὲ χειμῶνας τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷδε γεγενημένους.* Vocula *που*, *alicubi*, apte respondet praegresso *ἑκασταχοῦ*.

36, 1 *παραινοῦντες ὅτι μάλιστα ταὐτά τε γιγνώσκειν καὶ πειρᾶσθαι Βοιωτούς, Ἀργείων γενομένους πρῶτον αὐτοὺς ξυμμάχους, αὖθις μετὰ Βοιωτῶν Ἀργείους Λακεδαιμονίοις ποιῆσαι ξυμμάχους κτέ.* Frustra locum sic scriptum tuetur Classen, nec difficultatem removet, imo auget, Hudii coniectura verisimilis admodum, *πείθειν* excidisse post *πειρᾶσθαι*. Mihi aut Ulrichsii correctio *μετὰ Κορινθίων* recipienda videtur aut verba *μετὰ Βοιωτῶν* esse delenda.

59, 3 ἵπποι δὲ αὐτοῖς οὐ παρῆσαν· οὐ γάρ πω οἱ Ἀθηναῖοι, <οἳ> μόνοι τῶν ξυμμάχων <εἶχον>, ἧκον. Probabilis Hudii coniectura.

64, 3 ἐκεῖθεν δὲ τὸ ἕκτον μέρος σφῶν αὐτῶν ἀποπέμψαντες ἐπ' οἴκου, ἐν ᾧ τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ τὸ νεώτερον ἦν, ὥστε τὰ οἴκοι φρουρεῖν, τῷ λοιπῷ στρατεύματι ἀφικνοῦνται ἐς Τεγέαν. Quia omnis exercitus e *senioribus* et *iunioribus* constat, videndum an non huius loci sit τὸ πρεσβύτατόν τε καὶ τὸ νεώτατον, i. e. *milites maximae et minimae aetatis.*

71, 1 τὰ στρατόπεδα ποιεῖ μὲν καὶ ἅπαντα τοῦτο. Annotat Hude „τοιοῦτο conicio." Cur quaeso? Ceterum fortasse recte deinde scripsit: ἐπὶ τὰ δεξιὰ κέρα τὰ αὐτῶν — ἐξωθεῖται pro vulgato κέρατα.

77, 6 pro aeolica forma ἀλεξέμεναι iam Ahrens reposuit doricam ἀλέξην, quam certam emendationem ne commemoravit quidem editor.

101. Nullum esse verbum ὄφλειν pro ὀφλισκάνειν etsi dudum constat, tamen editor sprevit certam Kruegeri emendationem ὀφλεῖν, quam ne mentione quidem dignam iudicasse videtur.

Ad librum sextum.

7, 1 τῆς τε γῆς ἔτεμον οὐ πολλὴν καὶ σῖτον ἀνεκομίσαντό τινα ζεύγη κομίσαντες. Hude reposuit de suo ἀπεκομίσαντό, sed nullam video mutandi necessitatem. Cf. Xen. An. IV 7, 1 χωρία, ἐν οἷς τὰ ἐπιτήδεια πάντα εἶχον ἀνακεκομισμένοι.

8, 3 μετὰ δὲ τοῦτο ἡμέρᾳ πέμπτῃ ἐκκλησία αὖθις ἐγίγνετο, καθότι χρὴ τὴν παρασκευὴν ταῖς ναυσὶ τάχιστα γίγνεσθαι καὶ (scil. καθότι χρὴ) τοῖς στρατηγοῖς, εἴ του προσδέοιντο, ψηφισθῆναι ἐς τὸν ἔκπλουν. Non video quid lucremur Hudiana coniectura καὶ <τοῦ> τοῖς στρατηγοῖς — ψηφισθῆναι κτέ.

18, 1 aperte mendosa sunt verba: Ὥστε τί ἂν λέγοντες εἰκὸς ἢ αὐτοὶ ἀποκνοῦμεν ἢ πρὸς τοὺς ἐκεῖ ξυμμάχους σκηπτόμενοι μὴ βοηθοῦμεν; in quibus praeter observatam iam a Classenio incongruitatem offendit pronomen αὐτοὶ omni vi destitutum. Corrigatur ἡμῖν αὐτοῖς, et aptissime sententia decurret.

18, 6 καὶ τὴν πόλιν, ἐὰν μὲν ἡσυχάζῃ, τρίψεσθαί τε αὐτὴν περὶ αὐτὴν ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ πάντων τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσεσθαι, ἀγωνιζομένην δὲ ἀεὶ προσλήψεσθαί τε τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ ἀμύνεσθαι οὐ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ μᾶλλον ξύνηθες ἕξειν. Omnis evanescet loci impeditissimi difficultas, si mecum deleta vocula τε post τρίψεσθαι reposueris τρίψεσθαι αὐτὴν περὶ αὐτὴν ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, ⟨ὥστε⟩ καὶ πάντων τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσεσθαι, ἀγωνιζομένην δὲ κτἑ. Dudum abieci infelicem coniecturam πηρώσειν.

51, 1 οἱ στρατιῶται πυλίδα τινὰ ἐνῳκοδομημένην (scil. τῷ τείχει) κακῶς ἔλαβον διελόντες. Optime ita scribitur et aliquanto melius quam ἀνῳκοδομημένην, quod coniecit Hude.

60, 4 κἀν τούτῳ οἱ μὲν παθόντες ἄδηλον ἦν εἰ ἀδίκως ἐτετιμώρηντο, ἡ μέντοι πόλις ἐν τῷ παρόντι περιφανῶς ὠφέλητο. Iure expectatur me iudice εἰ δικαίως ἐτετιμώρηντο, aut quod fortasse vero est similius: εἰ ⟨δικαίως ἢ⟩ ἀδίκως ἐτετιμώρηντο. Agitur de iis qui significati ab indice ut hermocopidae morte multati fuerant, quos iure an iniuria caesi essent Thucydides ambigere se dicit.

62, 1 δύο μέρη ποιήσαντες τοῦ στρατεύματος καὶ λαχὼν ⟨ἓν⟩ ἑκάτερος κτἑ. Certissima haec Classenii emendatio in textum fuerat recipienda. Idem valet de necessaria Rauchensteinii correctione in Niciae concione 68, 3 παραστήτω δέ τινι καὶ τόδε, πολύ τε ἀπὸ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν εἶναι καὶ πρὸς γῇ οὐδεμιᾷ φιλίᾳ, ἥντινα μὴ αὐτοὶ μαχόμενοι ⟨οὐ⟩ κτήσεσθε.

91, 7 καὶ τὰς τοῦ Λαυρείου τῶν ἀργυρείων μετάλλων προσόδους καὶ ὅσα ἀπὸ γῆς καὶ δικαστηρίων (?) νῦν ὠφελοῦνται εὐθὺς ἀποστερήσονται (Athenienses), μάλιστα δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ξυμμάχων

προσόδου ἧσσον διαφορουμένης. Duo ultima vocabula in editione mea expunxi ut insiticia, Hude vero recepit suam coniecturam *ἧσσον ἂν φορουμένης*, in qua satis placet particula *ἄν*, sed *φορεῖν* (i. e. *gestare*) pro *φέρειν* inauditum est. Si verba genuina sunt, scripserim potius *ἧσσον δὴ ἂν φερομένης*, unde perfacile vulgata lectio nasci potuit.

Ad librum septimum.

4, 7 *καὶ πέμπει* (Nicias) *ἐς φυλακὴν αὐτῶν* (navium Corinthiarum) *εἴκοσι ναῦς, αἷς εἴρητο περί τε Λοκροὺς καὶ Ῥήγιον καὶ τὴν προσβολὴν τῆς Σικελίας ναυλοχεῖν αὐτάς.* Non satis apud me constat, Thucydidem non scripsisse potius *κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς Σικελίας.*

7, 2 *καὶ ὁ Γύλιππος ἐς τὴν ἄλλην Σικελίαν ἐπὶ στρατιάν τε ᾤχετο καὶ ναυτικὴν καὶ πεζικὴν ξυλλέξων.* Iniuria editor sprevit hic et 16 unice veram codicum BH lectionem *πεζήν*, ne commemorata quidem probabili Cobeti coniectura *ξυλλέξων* (al. *συλλέξων, ξυλλέγων*) esse glossatoris. De forma attica et genuina *πεζός* cf. in hoc ipso libro 12, 1 *στρατιὰν πεζήν*, 15, 1 extr. *στρατιὰν — καὶ πεζὴν καὶ ναυτικήν*, 22, 1 *πᾶσαν τὴν στρατιὰν τὴν πεζήν*, et ita passim. Semel tantum, quod sciam, codices conspirant in perversa lectione, scil. VI 33, 2 *στρατιᾷ — καὶ ναυτικῇ καὶ πεζικῇ.*

30, 2 *μέρος δέ τι* (Thracum) *καὶ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ* (Mycalesso) *δι' ἁρπαγὴν ἐγκαταληφθὲν ἀπώλετο.* Recte Classen „da si sich des Plünderns wegen, beim Plündern hatten überraschen lassen." Quid vero quaeso significare potest *δι' ἁρπαγῆς*, quod proponit Hude?

31, 5 *τῷ μὲν οὖν Κόνωνι δέκα ναῦς ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Εὐρυμέδων τὰς ἄριστα σφίσι πλεούσας ἀφ' ὧν αὐτὸν εἶχον ξυμπέμπουσι πρὸς τὰς ἐν τῇ Ναυπάκτῳ.* Sentio quidem verba *ἀφ' — εἶχον*, quae Hude ut glossema delevit, propter additum pro-

nomen *σφίσι* abesse posse, nec tamen scholii speciem prae se ferunt et potius vere Thucydidea esse crediderim.

38, 2 *ἰδὼν ἀντίπαλα τῆς ναυμαχίας γενόμενα.* Prorsus necessaria est librorum BH lectio *τὰ τῆς ναυμαχίας*; quam permiror editorem non cum reliquis fere recepisse. Vel coniectura, nisi codices obtulissent, restituenda fuerat.

47, 3 *τῷ οὖν Δημοσθένει οὐκ ἐδόκει ἔτι χρῆναι μένειν, ἀλλ' ἅπερ καὶ διανοηθεὶς ἐς τὰς Ἐπιπολὰς διεκινδύνευσεν, ἐπειδὴ ἔσφαλτο, ἀπιέναι ἐψηφίζετο καὶ μὴ διατρίβειν, ἕως ἔτι τὸ πέλαγος οἷόν τε περαιοῦσθαι καὶ τοῦ στρατεύματος ταῖς γοῦν ἐπελθούσαις ναυσὶ κρατεῖν.* De Reiskii et Madvigii coniecturis *περαιώματος* et *θεραπεύματος* non muto sententiam adversariam quam ante hos XXI annos tuli in editione mea. Non magis placet quod deinde Naber proposuit *τοῦ στόματος*, non addito *τοῦ λιμένος* haud intellegibile lectori, qui nondum legit capita 56 et 59 huius libri. Nisi forte *τοῦ στρατεύματος* est lectoris additamentum, quod hodieque ut olim suspicor, cum Classenio habendum videtur pro genetivo partitivo, et verbum *κρατεῖν* absolute esse positum.

66, 3 *ἄνδρες γὰρ ἐπειδὰν ᾧ ἀξιοῦσι προύχειν κολουσθῶσι, τό γ' ὑπόλοιπον αὐτῶν τῆς δόξης ἀσθενέστερον αὐτὸ ἑαυτοῦ ἐστιν ἢ εἰ μηδ' ᾠήθησαν τὸ πρῶτον καὶ τῷ παρ' ἐλπίδα τοῦ αὐχήματος σφαλλόμενοι καὶ παρὰ ἰσχὺν τῆς δυνάμεως ἐνδιδόασιν.* Acu rem tetigisse videtur Gertz apud Hudium corrigens *τῷ — σφαλλομένῳ κτέ.*

67, 2 *τά τε τῆς ἀντιμιμήσεως αὐτῶν τῆς παρασκευῆς ἡμῶν τῷ μὲν ἡμετέρῳ τρόπῳ ξυνήθη τέ ἐστι καὶ οὐκ ἀνάρμοστοι πρὸς* <*τέχνην*> *ἑκάστην αὐτῶν ἐσόμεθα.* Notabilis sane Hudii coniectura.

70, 4 *ξυμπεσουσῶν δὲ ἐν ὀλίγῳ πολλῶν νεῶν (πλεῖσται γὰρ δὴ αὗται ἐν ἐλαχίστῳ ἐναυμάχησαν· βραχὺ γὰρ ἀπέλιπον ξυναμφότεραι διακόσιαι γενέσθαι), αἱ μὲν ἐμβολαὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰς ἀνακρούσεις καὶ διέκπλους ὀλίγαι ἐγίγνοντο, αἱ δὲ προσβολαί, ὡς τύχοι ναῦς νηὶ προσπεσοῦσα ἢ διὰ τὸ φεύγειν ἢ ἄλλῃ ἐπιπλέουσα, πυκνότεραι ἦσαν κτέ.*

Prima quidem facie compositio verborum *ξυμπεσουσῶν — γενέσθαι* habere videtur quod offendat. Quaesiveris enim cur tot verbis usus sit scriptor, ubi eadem sententia, in brevius contracta longa parenthesi, exprimi poterat scribendo: *ξυμπεσουσῶν δὲ τούτων ἐν ἐλαχίστῳ πλείστων νεῶν (βραχὺ γὰρ ἀπέλιπον ξυναμφότεραι διακόσιαι γενέσθαι)*. At enim in tradita lectione fortasse melius apparet relativos esse superlativos *πλεῖστος* et *ἐλάχιστος*, et Thucydidem distincte significare voluisse, *numquam antehac in breviore spatio plures naves pugnam commisisse.* Deinde vero nescio an rectius deleto articulo scribendum sit *διὰ τὸ μὴ εἶναι [τὰς] ἀνακρούσεις καὶ διέκπλους.* — Recte autem Classen adnotat „*αἱ ἐμβολαί*, die absichtlichen kunstgemässen Angriffe, *αἱ προσβολαί*, das zufällige zusammenstossen der Schiffe." Quod vocabulorum discrimen tenentes mox § 6 haeremus in verbis: *ξυνετύγχανέ τε πολλαχοῦ διὰ τὴν στενοχωρίαν τὰ μὲν ἄλλοις ἐμβεβληκέναι, τὰ δὲ αὐτοὺς ἐμβεβλῆσθαι*, ubi, quia manifeste *αἱ προσβολαί* intellegendae sunt, parum diligenter historicus, si ita scripsit, in tanta vicinia hoc verbo usus est pro *προσβεβληκέναι* et *προσβεβλῆσθαι.*

73, 1. *Ἑρμοκράτης — ἐσηγεῖται ἐλθὼν τοῖς ἐν τέλει οὖσιν* (Syracusanis) *ὡς οὐ χρεὼν ἀποχωρῆσαι τῆς νυκτὸς αὐτοὺς* (Athenienses) *περιιδεῖν, λέγων ἃ καὶ αὐτῷ ἐδόκει, ἀλλὰ ἐξελθόντας ἤδη πάντας Συρακοσίους καὶ τοὺς ξυμμάχους τάς τε ὁδοὺς ἀποικοδομῆσαι καὶ τὰ στενόπορα τῶν χωρίων προφθάσαντας φυλάσσειν.* Aut omnia me fallunt, aut Thucydides non potuit scribere *ἃ καὶ αὐτῷ ἐδόκει.* Nulla enim causa potest excogitari, cur aliquis suspicaretur fortasse Hermocratem aliud cogitasse aliud dixisse, itaque inepte supervacanea sunt ista verba. Sed procul dubio sub pronomine *αὐτῷ* aliud latet, fortasse *Γυλίππῳ*, quem non aliter sensisse cum per se probabile est, tum confirmatur iis, quae legimus mox cap. 74, 2 *Συρακόσιοι δὲ καὶ Γύλιππος τῷ μὲν πεζῷ προεξελθόντες κτέ.* Quidni lenius coniciam *ἃ καὶ αὐτοῖς* (sc. *τοῖς ἐν τέλει*) *ἐδόκει* in editione mea ad h. l. notavi.

75, 2 *δεινὸν οὖν ἦν οὐ καθ' ἓν μόνον τῶν πραγμάτων, ὅτι τάς τε ναῦς ἀπολωλεκότες πάσας ἀπεχώρουν καὶ ἀντὶ μεγάλης ἐλπίδος καὶ αὐτοὶ καὶ ἡ πόλις κινδυνεύοντες, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ*

ἀπολείψει τοῦ στρατοπέδου ξυνέβαινε τῇ τε ὄψει ἑκάστῳ ἀλγεινὰ καὶ τῇ γνώμῃ αἰσθέσθαι. Aperte neque ferri potest artificiosa huius loci interpretatio, quae ne ipsi quidem auctori, Classenium dico, satisfecit, neque huius coniectura τῶν πεπραγμένων. Nisi fallor, lacuna statuenda est ante vocabulum τῶν πραγμάτων. Scribentes enim v. c. δεινὸν οὖν ἦν οὐ καθ' ἓν μόνον <διεφθαρμένων> τῶν πραγμάτων, ὅτι κτἑ., sententiam nanciscimur facillimam, quae nullo eget interprete.

75, 4 οὐκ ἄνευ ὀλίγων ἐπιθειασμῶν. Pro corrupto ὀλίγων, cuius incertior medela (hodieque placet quod olim proposui οἰκτρῶν) editor proposuit ὠμῶν, quod me iudice est ineptissimum.

AD LIBRUM OCTAVUM.

2, 1 — οἱ δ' αὖ τῶν Λακεδαιμονίων ξύμμαχοι ξυμπροθυμηθέντες ἐπὶ πλέον ἢ πρὶν ἀπαλλάξεσθαι διὰ τάχους πολλῆς ταλαιπωρίας. μάλιστα δὲ οἱ τῶν Ἀθηναίων ὑπήκοοι ἑτοῖμοι ἦσαν καὶ παρὰ δύναμιν αὐτῶν ἀφίστασθαι κτἑ. Suspicione non plane vacat additum ὑπήκοοι, quo omisso e praegressis audiendum ξύμμαχοι, quo vocabulo subditos suos blando nomine denotare solebant Athenienses. Cf. tamen VII 57, 4 bis, VIII 64, 5. Cum loco nostro cf. mox cap. 4 extr. μάλιστα δὲ τῶν ξυμμάχων διασκοποῦντες ὅπως μὴ σφῶν ἀποστήσονται.

3, 1 εὐθὺς οὖν Ἆγις μὲν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ ὁρμηθεὶς στράτῳ τινὶ ἐκ Δεκελείας τά τε τῶν ξυμμάχων ἠργυρολόγησεν ἐς τὸ ναυτικόν, καὶ τραπόμενος ἐπὶ τοῦ Μηλιῶς κόλπου κτἑ. Recte, ut videtur, Classen de parvis Boeotorum oppidis et Locris Opuntiis haec accipit. Num forte Thucydides scripsit τινά τε τῶν ξυμμάχων?

7 τοῦ δ' ἐπιγιγνομένου θέρους εὐθὺς ἐπειγομένων τῶν Χίων ἀποστεῖλαι τὰς ναῦς κτἑ. Adnotat Classen: ἀποστεῖλαι, „die Aussendung zu bewirken", die sie von dem Lacedaemonier zu erreichen bemüht waren. Es ist daher nicht mit dem Schol. ἐπείγεσθαι transitive zu verstehn (ἐπειγόντων). At scire pervelim,

ubi tandem verbo *ἀποστέλλειν* sit ista vis. Quare scholiastae adstipulandum videtur, nec verbi medii usus, quia ipsorum res agebatur, mirabilis est. Notissima est ex Odyssea formula *ἐπείγεσθαι γάμον*, libr. I 97 et XIX 142.

Ibidem *ἦσαν δὲ αἱ ξύμπασαι τῶν ξυμμαχικῶν νῆες αὐτόθι μιᾶς δέουσαι τεσσαράκοντα*. Ita sine sensu e plerisque codicibus edere maluit Hude quam admittere egregiam Vaticani lectionem *ξυμμαχίδων* receptam ab aliis.

8, 2 *ὁ δὲ Ἆγις ἐπειδὴ ἑώρα τοὺς Λακεδαιμονίους ἐς τὴν Χίον πρῶτον ὡρμημένους, οὐδ' αὐτὸς ἄλλο τι ἐγίγνωσκεν, ἀλλὰ ξυνελθόντες ἐς Κόρινθον οἱ ξύμμαχοι ἐβουλεύοντο, καὶ ἔδοξε πρῶτον ἐς Χῖον αὐτοὺς πλεῖν ἄρχοντα ἔχοντας Χαλκιδέα, —, ἔπειτα ἐς Λέσβον καὶ Ἀλκαμένη ἄρχοντα, —, τὸ τελευταῖον δὲ ἐς τὸν Ἑλλήσποντον ἀφικέσθαι —, διαφέρειν δὲ τὸν ἰσθμὸν τὰς ἡμισείας τῶν νεῶν πρῶτον, καὶ εὐθὺς ταύτας ἀποπλεῖν, ὅπως μὴ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὰς ἀφορμωμένας μᾶλλον τὸν νοῦν ἔχωσιν ἢ τὰς ὕστερον διαφερομένας.* Classenii huius loci interpretatio, quam vide apud ipsum, obscura est admodum, neque ea res ipsum latebat, ut apparet ex eius adnotatione critica, ubi dicit se cogitasse de delenda negatione *μή*, scribens „es sollte nämlich grade die Absicht der Peloponnesier sein, die Aufmerksamkeit auf die erste Schiffabtheilung zu lenken, damit sie in Verfolgung derselben, die wegen ihrer Schwäche nicht zu fürchten wäre, die folgende ungestört liessen." Sana mihi videtur et probabilis admodum talis sententia, quam impense miror virum doctissimum interpretationi suae in notis infra textum, quae nulla est, posthabuisse. Ceterum quia negationem nemo facile lector aut librarius de suo additurus erat, multo probabilius arbitror Thucydidem scripsisse *ὅπως δὴ οἱ Ἀθηναῖοι κτέ.*

13 *καὶ περὶ τὴν Λευκασίαν ἀποληφθεῖσαι* (scil. Gylippi naves) *καὶ κοπεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν ἑπτὰ καὶ εἴκοσι νεῶν κτέ.* Valde abblanditur mihi Naberi coniectura *ἀνακοπεῖσαι*, licet verbum *ἀνακόπτειν* alibi apud Thucydidem non occurrat.

22, 1 *μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ αὐτοῦ θέρους οἱ Χῖοι, ὥσπερ ἤρξαντο,*

οὐδὲν ἀπολείποντες προθυμίας, ἄνευ τε Πελοποννησίων (itaque suo marte) πλήθει παρόντες ἀποστῆσαι τὰς πόλεις βουλόμενοι καὶ (olim reposui pro καὶ βουλόμενοι) ἅμα ὡς πλείστους σφίσι ξυγκινδυνεύειν, στρατεύονται αὐτοί τε τρισὶ καὶ δέκα (correxi pro τρισκαίδεκα) ναυσὶν ἐπὶ τὴν Λέσβον, ὥσπερ εἴρητο ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων δεύτερον ἐπ' αὐτὴν ἰέναι καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ὁ πεζὸς ἅμα Πελοποννησίων τε τῶν παρόντων καὶ τῶν αὐτόθεν ξυμμάχων παρῄει (i. e. ἔμελλε παριέναι) ἐπὶ † Κλαζομενῶν † τε καὶ Κύμης· κτἑ. Pro verbis sanissimis ἄνευ — πλήθει παρόντες (cf. Classen) temere ex mea quidem sententia et invito Thucydide editor in textum recepit infelicem suam coniecturam ἅμα — πλήθει πειρῶντες. Contra neglexit monere de evidenti nominis Κλαζομενῶν corruptela, pro quo cum Classenio expectatur Φωκαίας. Cf. cap. 31 § 3.

22, 5 ἀπεκομίσθη δὲ πάλιν κατὰ πόλεις καὶ ὁ ἀπὸ τῶν νεῶν πεζός. Si verba ἀπὸ τῶν νεῶν, quae Poppo expungebat, aliquid genuini continent, satis placet Gertzii et editoris coniectura ἀπὸ τῶν Ἰώνων. An ἀπὸ Ἰώνων?

24, 6 εἰργομένοις δ' οὖν αὐτοῖς (Chiis) τῆς θαλάσσης καὶ κατὰ γῆν πορθουμένοις ἐνεχείρησάν τινες πρὸς Ἀθηναίους ἀγαγεῖν τὴν πόλιν. Malim ἀναγαγεῖν, *reducere*, nam ab illis defecerat.

34. καὶ χειμών τε μέγας ἐπιγίγνεται καὶ αἱ μὲν τῶν Χίων (νῆες sc.) μόλις καταφεύγουσιν ἐς τὸν λιμένα, αἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων αἱ μὲν μάλιστα ὁρμήσασαι τρεῖς διαφθείρονται καὶ ἐκπίπτουσι πρὸς τὴν πόλιν τῶν Χίων κτἑ. Num forte διαφθείρονται [καὶ] ἐκπίπτουσ<α>ι πρὸς τὴν πόλιν τῶν Χίων?

35, 2 καὶ αὐτοὺς οἱ ἐν τῇ Μιλήτῳ (i. e. Theramenes et fortasse Alcibiades), ὡς ᾔσθοντο, ἐκέλευον ταῖς μὲν ἡμισείαις τῶν νεῶν Κνίδον φυλάσσειν, ταῖς δὲ περὶ Τριόπιον οὔσαις τὰς ἀπ' Αἰγύπτου ὁλκάδας προσβαλούσας (fut.) ξυλλαμβάνειν. Expectabam ταῖς δὲ <ἡμισείαις> vel ταῖς δὲ <λοιπαῖς> περὶ Τριόπιον οὔσαις κτἑ.

41, 2 καὶ ἐς Κῶν τὴν Μεροπίδα ἐν τῷ παράπλῳ ἀποβὰς τήν τε πόλιν ἀτείχιστον οὖσαν καὶ ὑπὸ σεισμοῦ, ὃς αὐτοῖς ἔτυχε μέ-

γιστός γε δὴ ὧν μεμνήμεθα γενόμενος, ξυμπεπτωκῦαν ἐκπορθεῖ, τῶν ἀνθρώπων ἐς τὰ ὄρη πεφευγότων, καὶ τὴν χώραν καταδρομαῖς λείαν ἐποιεῖτο, πλὴν τῶν ἐλευθέρων· τούτους δὲ ἠφίει (Stahl pro ἀφίει).
In his quoque hiare mihi videtur oratio. Suspicor: καὶ τὴν χώραν καταδρομαῖς λείαν ἐποιεῖτο, <ἀνδραποδίζων> πλὴν τῶν ἐλευθέρων κτἑ.

61, 3 καὶ καρτερᾶς γενομένης ναυμαχίας οὐκ ἔλασσον ἔχοντες ἐν τῷ ἔργῳ οἱ Χῖοι καὶ οἱ ξύμμαχοι — ἀνεχώρησαν ἐς τὴν πόλιν. Miror me excepto nullum editorem recipere ausum esse libri Vaticani lectionem quae sola rationem habet σχόντες, correctis reliquis locis Thucydideis, qui eodem vitio laborant, ne Classen quidem, qui melius quam Hude intellexit eius codicis in posterioribus libris operis Thucydidei praestantiam. Quid quaeso miri habet perpetua in mscr. formarum ЄΧЄΙΝ et CΧЄΙΝ, ЄΧΩΝ et CΧΩΝ similiumque confusio?

64, 1 καὶ εἴρητο αὐτοῖς τῶν ὑπηκόων πόλεων αἷς ἂν ἴσχωσιν ὀλιγαρχίαν καθιστάναι. Soloeca mihi videtur haec cod. C scriptura, quam Hude praetulit lectioni optimae Vaticani προσ(σ)χῶσιν merito receptae a Classenio aliisque, quamque confirmant reliquae varietates omnes leviter depravatae. Necessariam esse praepositionem cum per se liquet tum docent loci IV 30, 2. II, 91. VII 35, 2. — Ex eodem codice C perperam recepit κατελύετο in cap. 63 § 3 ὑπὸ γὰρ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ ἔτι πρότερον ἡ ἐν ταῖς Ἀθήναις κατελέλυτο, quam reliquorum librorum lectionem verissimam esse sequens narratio abunde demonstrat. Sed prorsus mihi Hude probavit quod ex contempto sibi Vaticano (cum scholio) et Dion. Hal. ep. 2 ad Amm. p. 800, 2 recepit εὐνομίας mox 64, 5 σωφροσύνην γὰρ λαβοῦσαι αἱ πόλεις καὶ ἄδειαν τῶν πρασσομένων ἐχώρησαν ἐπὶ τὴν ἄντικρυς ἐλευθερίαν, τῆς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ὑπούλου εὐνομίας (τὴν — ὕπουλον εὐνομίαν C) οὐ προτιμήσαντες pro vulgata scriptura τὴν — ὕπουλον αὐτονομίαν, quod mendum originem debere suspicor praegresso ἐλευθερίαν, et fortasse infelici coniecturae debetur. Nihil curantes falsam istam ab Atheniensibus sibi oblatam eunomiam Thasus aliaeque civitates, nanctae maiorem agendi libertatem quam sub populari imperio habuerant, ab Athenis defecerunt.

70, 1 πλὴν τοὺς φεύγοντας οὐ κατῆγον τοῦ Ἀλκιβιάδου δὴ ἕνεκα. Probabilis Hudii correctio pro δέ.

82, 1 τήν τε παραυτίκα ἐλπίδα ἕκαστος τῆς τε σωτηρίας καὶ τῆς τῶν τετρακοσίων τιμωρίας οὐδενὸς ἂν ἠλλάξαντο, καὶ ἑτοῖμοι ἤδη ἦσαν [κατὰ (διὰ BCG?) τὸ αὐτίκα] τούς τε (τότε C) παρόντας πολεμίους ἐκ τῶν λεχθέντων (ab Alcibiade) καταφρονεῖν καὶ πλεῖν (B, ceteri πλεῖν τε) ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ. Mihi non displicet Classenii haec loci constitutio, deletis verbis κ.τ.α. ut glossemate, et saltem magis probatur quam Hudiana: καὶ ἑτοῖμοι ἦσαν διὰ τὸ <τοὺς> αὐτίκα τότε παρόντας πολεμίους καταφρονεῖν πλεῖν ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ, in qua verba αὐτίκα τότε haud satis intellego. Melius certe Gertz apud Hudium: καὶ ἑτοῖμοι ἤδη ἦσαν αὐτίκα διὰ τὸ <τοὺς> παρόντας πολεμίους κτέ. Sed ita nescio an potius scribendum sit καὶ ἑτοῖμοι δὴ ἦσαν αὐτίκα, quia post ἤδη abundat αὐτίκα.

97, 2 καὶ οὐκ ἥκιστα δὴ τὸν πρῶτον χρόνον ἐπί γε ἐμοῦ Ἀθηναῖοι φαίνονται εὖ πολιτεύσαντες κτέ. Deest his verbis necessaria notio *tunc*, quare correxerim καὶ οὐχ ἥκιστα δὴ <τότε> τὸν πρῶτον χρόνον ἐπί γ' ἐμοῦ Ἀθηναῖοι φαίνονται εὖ πολιτεύσαντες.

102, 1 καὶ τῆς αὐτῆς ταύτης νυκτὸς ὡς εἶχον τάχους (Athenienses) ὑπομείξαντες τῇ Χερσονήσῳ, παρέπλεον ἐπ' Ἐλαιοῦντος, βουλόμενοι ἐκπλεῦσαι ἐς τὴν εὐρυχωρίαν [τὰς τῶν πολεμίων ναῦς]. καὶ τὰς μὲν ἐν Ἀβύδῳ ἑκκαίδεκα ναῦς ἔλαθον, προειρημένης φυλακῆς † τῷ φιλίῳ ἐπίπλῳ (neque Gerzii coniectura ἐν τῷ φ. ἐ. neque Hudiana τοῦ φιλίου ἐπίπλου locum expediunt) ὅπως αὐτῶν ἀνακῶς ἕξουσιν, ἢν ἐκπλέωσιν· τὰς δὲ μετὰ τοῦ Πινδάρου ἅμα τῇ ἕῳ κατιδόντος τὴν δίωξιν εὐθὺς ποιουμένου οὐ φθάνουσι πᾶσαι, ἀλλ' αἱ μὲν πλείους — διέφυγον κτέ. Felicissima coniectura Gertz sic scripsit pro κατιδόντες. Mindarus *simulac vidit* Atheniensium naves persecutus est. Sanissimum igitur est δίωξιν, pro quo Herbst δίωσιν, Naber ἄνοιξιν proposuerant.

DE HEGIONE IN TERENTII ADELPHIS.

SCRIPSIT

G. E. W. VAN HILLE.

Varie viri docti disputaverunt cum de ceteris personis dramatis Terentiani, quod inscribitur „Adelphi", tum de Hegione. Quaesiverunt, cur Terentius a Menandro discessisset in fingendo cognationis vinculo, quo Hegio cum paupere familia Simuli erat iunctus et uter, Menander an Terentius, rem melius tractasset.

Donato enim auctore Hegio, cui mulieres inopes curae sunt, apud Menandrum avunculus Pamphilae virginis est, ideoque Sostratae, matris huius, frater; apud Terentium autem Hegio cognatus mortui Simuli, Sostratae mariti, esse fingitur. Iure animadvertit Sipkema [1]) discrepantiam haud parvam esse inter querelas, quas in Terentiana fabula legimus, de miserrima solitudine, in qua versatur Sostrata, et rerum verum statum, quoniam Hegio „patroni et patris" instar cognatas suas colit et defendit. Hanc discrepantiam, quamquam lepide explicat Sipkema, tamen in Graeca fabula ne extitisse quidem puto. — Quid enim?

Sostrata marito mortuo vidua relicta est cum una filia, masculis liberis orba. Itaque iure attico Pamphila ἐπίκληρος — eheu sine hereditate — proximo agnato (si sic verti licet id, quod est ἀγχιστεύς) ducenda est. Ἀγχιστέα illum minime cupidum esse uxoris indotatae ducendae apparet ex ipsa fabula, ubi ne intrat quidem in scaenam. Quid faciendum?

„An sedere oportuit
Domi virginem tam grandem, dum cognatus hinc
Illinc veniret expectantem?" (Ad. 672—674)

1) Cf. Sipkema, Quaestiones Terentianae, p. 33—40.

Sine dubio. Nil, hercle, supererat. Relicta igitur erat ab omnibus. Quid faciat Hegio, sororis suae κύριος, — nam parentes Sostratae sine dubio iam mortui sunt, — vocetne agnatum impium in ius, quem cogat miseram orbam ducere invitum? Officium proprie archontis eponymi et praeterea ingratum, cum metuendum sit ne agnatus, etiamsi inveniri possit, ἀγχιστείαν suam infitias eat, quod non difficile fuisse videtur in Atheniensium republica.

Itaque, aureae regulae „in dubiis abstine" memor, nil facit.

Forte autem fortuna Aeschinus adulescens genere divite et nobili puellam vitiavit et ducturum se profitetur.

Bonus Hegio amore illo quamvis illicito gaudet, sperans fore ut Demea et Micio, viri in urbe spectatissimi, hic propter liberalitatem ingenii, ille propter vitae integritatem et modestiam, re comperta, Aeschinum puellam ducere cogant. Haec est causa, ni fallor, cur usque ad diem, quo rapitur psaltria, tranquillus rerum eventum expectet.

Neque frustra fuit, ut fabula, quam enarrare supersedeo, docet.

Fabula, qua Micio (IV 5) Aeschinum ludit ficto matrimonio Pamphilae cum homine, qui patri eius „genere sit proximus" cuique „leges cogant nubere hanc", spectatur epiclerorum condicio et ius proximi agnati in epiclerum vel etiam nuptam; quod Aeschino nostro non erat timendum in uxore indotata. Totum institutum quamvis abhorrens a moribus Romanorum Terentius in fabulam suam e iure attico transtulit. Luce autem clarius est Hegionem in fabula Menandrea Simuli cognatum proximum non fuisse, nam sic eius fuisset Simuli filiam ducere; quae res totum fabulae argumentum evertisset.

Apud Terentium vero Hegio est cognatus Pamphilae (351), „Simulo summus" (352), solus patronus Sostratae (456), cognatus Simuli (494), una cum eo educatus (495), mulieribus cognatus proximus (947); praeterea moribundus Simulus ei uxorem et filiam commendavit (457). Ex his, ni fallor, efficere possumus Hegionem proximum esse agnatum Pamphilae; oritur igitur quaestio, cur Terentius ab exemplari Graeco discesserit.

Nescio; — sed fieri potuit, ut Terentius partes in Graeca fabula ab Hegione actas infra dignitatem avunculi esse censeret. Nec sine causa; nam mater lenae partes agens — alio enim

nomine eius operam aut indulgentiam significare non possum, quoniam de vi illata (308 coll. 470) nil credo — poëtae minus offensioni fuisse videtur quam avunculus lenonis. Quid mirum? Scimus antiquos feminas non magni aestumasse.

Dein Micio fortasse in narratione de ficto Milesio voluit, Aeschinum credere fore ut Pamphilam duceret Hegio. Neque vereor ne quis mihi obiciat Hegionem Aeschino ignotum non fuisse; nam haud rara in fabulis est eiusmodi neglegentia. Nonne Micio fingit Aeschinum vicinas suas non nosse? Hercle, si haud absurdum esse putatur adulescentem vicinam puellam festivam non nosse, quid mirum eum ad senem horridum nunquam attendisse?

Utut hoc est, Terentius, instituta ad epiclerorum condicionem pertinentia in fabula sua intacta servans et nihilominus Hegionem proximum cognatum Simuli faciens, corrupit exemplar Graecum.

AD EUR. HIPP. 43—46.

Multorum apud veteres scriptores tum latinos tum graecos locorum perverse iniecta interpunctione detortum atque obscuratum esse sensum non huius temporis neque omnino necesse est ut admoneam. Unum tantum ex ingenti numero hic repurgare conabor. Est is locus Eur. *Hipp.* 43—46, ubi in omnibus quaecumque mihi quidem innotuerunt editionibus post *γέρας* vocabulum virgula intrusa est, quae si sublata erit, statim et verus verborum atque sententiarum contextus emerget et correctione levissima illa quidem versum 46 sanandum esse comparebit. Totum de quo agitur locum hunc in modum scribendum esse censeo:

καὶ τὸν μὲν ἡμῖν πολέμιον νεανίαν
κτενεῖ πατὴρ ἀραῖσιν ἃς ὁ πόντιος
ἄναξ Ποσειδῶν ὤπασεν Θησεῖ γέρας
μηδὲν ματαίους ἐς τρὶς εὔξασθαι θεῶι,

sensus autem est: *et infensum illum nobis iuvenem interficiet pater precibus quibus marinus ille rex Neptunus honoris causa Theseo concessit ut minime irritis ter adiret deum.* Vix admonendos esse lectores arbitror vocabulum quod est *θεῶι* eodem modo pro *αὐτῶι* positum esse atque supra illud *Θησεῖ*. Ex mente loquentis vel, ut recentiorum philosophorum dicendi ratione utar, obiective non subiective utrumque dictum.

NOVI EBORACI. MORTIMER LAMSON EARLE.

OBSERVATIONES CRITICAE

AD

DIONYSII HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATES ROMANAS.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

(*Continuantur e Vol. XXIX pag.* 340).

IV 24 p. 698: *ἐπίσταμαί τινας ἅπασι τοῖς δούλοις συγκεχωρηκότας εἶναι ἐλευθέροις μετὰ τὰς ἑαυτῶν τελευτάς, ἵνα χρηστοὶ καλῶνται νεκροί.* Ultimum vocabulum expungendum est; Plutarchus dicet Moral. p. 292 B qui aliquando apud Spartanos *χρηστοί* dicti sint; potuit hoc Dionysius ex Aristotele petere. Et quoties in inscriptionibus sepulcralibus legitur *χρηστέ χαῖρε!*

IV 26 p. 705. Servius Tullius ferias in Aventino instituit, quibus *εἴ τι γένοιτο πρόσκρουσμα αὐταῖς πρὸς ἀλλήλας* (Romae et Latinorum urbibus), *ἐκ τῶν ἱερῶν τοῦτο διαλύσονται, ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐπιτρέψασαι τὰ ἐγκλήματα διαγνῶναι.* Quid est hoc *ἐκ τῶν ἱερῶν*? Haerent interpretes: Schallerus *ἐκ τῶν κοινῶν* verum esse suspicatur, Iacobius *ἐκ τῶν ἴσων* vel simile quid. Multo rectius corrigetur: *κατὰ τῶν ἱερῶν*, eo sensu quo legitur in Demophanti lege apud Andocidem de Myster. § 98: *ταῦτα δὲ ὀμοσάντων Ἀθηναῖοι πάντες καθ' ἱερῶν τελείων τὸν νόμιμον ὅρκον.* Itidem Arist. Ran. 101, Thucyd. V 47, Demosth. p. 1365. 17. Quin et apud Dionysium ipsum IV 58 p. 782, VI 84 p. 1234, VI 95 p. 1262, alibi. Vide etiam Leeuwenium ad Arist. Eqq. 660.

IV 27 p. 708: ἠνάγκασε τοὺς οὐκ ἀξιοῦντας ἄρχεσθαι τὸν χαλινὸν ἑκόντας λαβεῖν. Speciem habet quod Hertlinius correxit ἄκοντας, et miror quod Iacobius coniecturam non in textum intulit. Etiam Cobeto p. 87 illud ἑκόντας displicebat. Latine certe non cogimus nisi invitos ac proinde ἄκοντας possit videri abundare, sed apud Dionysium certe saepe ἀναγκάζειν non plane convenit cum cogendi verbo. Conferat mihi quis v. c. VIII 73 p. 1685: Κασσίῳ δόξαντι ἠναγκακέναι τὴν βουλὴν ἄκουσαν ἐπικυρῶσαι, IX. 22 p. 1802: ἠνάγκαζε ... ἐπάναγκες τρέφειν.

IV 30 p. 718: οὕτως ὀλίγον ἐστὶν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ (Fabii Pictoris) τὸ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας ταλαίπωρον. Haec lectio est Codicis Urbinatis; Chisianus autem habet ἀταλαίπωρον, nec solus Chisianus, nam Sylburgius cui hic codex incognitus fuit, itidem ἀταλαίπωρον edidit. Hic conferamus Cobetum p. 84: „Alias res", inquit, „agebant qui ἀταλαίπωρον defendebant ex Thucydide I 20: οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, iure a Kiesslingio notati. Eodem modo Aristophanes dixit: οὕτως ἀταλαιπώρως ἡ ποίησις διάκειται. Expressit Dionysius dictum Thucydidis ita ut pro ἀταλαίπωρος substitueret ὀλίγον τὸ ταλαίπωρον". Audio, et concederem ni esset lectio ἀταλαίπωρον· hanc librarii unde cognoverunt? Si dices, unum alterumve Thucydidis fuisse memorem et intulisse in textum quod per coniecturam reperisset, pergam rogare quomodo tam doctus librarius scribere potuerit ὀλίγον τὸ ἀταλαίπωρον quod absurdum est, nec praeterea correxerit πολὺ τὸ ἀταλαίπωρον. Fieri potest ut pro ἀταλαίπωρον correxerit aliquis ταλαίπωρον, ne Dionysius nihil diceret; sed contrarium vix ac ne vix quidem credibile. Unum exitum video et scribam: οὕτω συχνόν ἐστιν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ τὸ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας ἀταλαίπωρον. Nec nimis violenta mutatio videbitur, dummodo cogites usum literarum uncialium.

IV 33 p. 725: ἐν ἐμοὶ κατελείπεσθε μόνῳ Φύλακι. Nonne rectius erit ἐπ' ἐμοί? Crebrae sunt harum praepositionum confusiones; veluti V 13 p. 875: σῖτον τὸν μὲν ἐπὶ ταῖς καλάμαις, τὸν δ' ἤδη ἐπὶ τοῖς ἅλωσι κείμενον, non possum non suspicari praestare ἐν ταῖς καλάμαις.

IV 35 p. 730: *τὸ γὰρ π ε ῖ σ ο ν αὐτοὺς εἶναι χρηϛοὺς οὐ πεφύκασι φέρειν οἱ λόγοι.* Quum anno 1864 Cobetus in Academia Lugduno-Batava Rectoris Magnifici munus deponeret, habuit orationem *de Monumentis Literarum Veterum suo pretio aestimandis.* Haec oratio in paucorum manus pervenit; ego saepe legi itemque attentus auditor interfui. Multa tunc breviter disputavit quae olim copiosius exposuerat; sed unica est observatio, quam alibi frustra quaesiveris. Postquam Dionysii ineptias non sine quadam acrimonia exagitavit, ita pergit: „Depone mihi rhetorem Halicarnassensem e manibus et Flavium Iosephum inspice, qui se ad Dionysii exemplum ita composuit ut exemplum vitiis superaverit". Scripsi equidem ante sex annos in *Vita Cobeti* p. 301, me de ea re quam plurimum dubitare neque perspicere quibus in rebus Iosephus Dionysium imitatus sit. Hoc hodie retracto saepeque dum utrumque scriptorem inter se animo componebam, alter alterius tanquam expressa imago visus est. Leve indicium nec contemnendum nunc adscribam. *Mnem.* 1885 p. 283 et 379 usus sum quadam observatione Holwerdae in *Emendationibus Flavianis* p. 101 et 128, quae ita audit: „Tota", inquit, „de Caligulae morte narratio, quae maxima libri XIX parte continetur, orationis genere perplexo et tortuoso conscripta est. Quod idem in libri XV parte postrema, tum in libris XVI, XVII et XVIII animadvertere licet. Quantum isti a prioribus libris differant, dici vix potest. Liber XX orationem habet facilem ac perspicuam, sed rursus tum ab his tum ab illis magnopere diversus est." Quod Iosephus alibi aut raro aut numquam habet, in ea calamistrata Antiquitatum parte solus propemodum inter omnes scriptores quotquot cognovimus, participia futura usurpat vi substantivorum abstractorum: veluti XVII § 172: *μηδ' ἥντινα ἀμφὶ τοῦ σωθησομένου ἐλπίδα ἔχων,* XVIII § 147: *ἀπορίᾳ τοῦ ἐκτίσοντος τὰ χρέα*, et alibi persaepe. Primus de hoc usu Holwerda dixerat, tum ego quaedam addidi, denique Guilelmus Schmidt in commentatione *de Flavii Iosephi Elocutione* p. 363 diligentissime de hoc participiorum usu omnia in unum collegit. Sed ecce dies diem docet et eo loco quem supra attuli, Dionysio apertissime *τὸ πεῖσον* idem est quod *τὸ πείθειν.* Incidi praeterea in IV 84 p. 838: *θυμοὶ συνεξέπιπτον φόβοις, οἱ μὲν ἐπὶ τῷ κακῶς δ ρ ᾶ σ α ι τὰ μισούμενα τῆς ἀσφαλείας*

ὑπεροράν ἐπαίροντες, οἱ δὲ κατὰ λογισμὸν τοῦ μὴ ῥᾳδίαν εἶναι τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος ὄκνον ταῖς ἐπιβολαῖς ἐπιφέροντες. Hic δρᾶσαι lectio est Codicis Urbinatis; reliqui omnes δράσαντι habent, pro quo Reiskius scripsit δράσοντι, quem non intelligo quomodo ita coniicere potuerit, nisi eo tempore recens esset a Iosephi lectione.

IV 38 p. 736: ἐλθὼν δ' εἰς τὴν ἀγοράν. Dicitur προϊέναι εἰς τὴν ἀγοράν, sicuti recte legitnr VII 27 p. 1373, XI 61 p. 2304 et XII p. 175. 27 Ksl., unde rescripserim προελθών. Contra παριέναι ἐπὶ τὸ βῆμα, cf. Cobet. p. 77 et 93; hinc VI 40 p. 1129 ἐλθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, non corrigam cum Kiesslingio προελθών, sed παρελθών necessarium duco. Activa verba sunt παράγειν et προάγειν, de quibus verbis aliquando explicatius dicendum erit.

IV 38 p. 738. Servius Tullius de curiae gradibus deiectus ἀπῄει ςένων κρατούντων καὶ παραπεμπόντων αὐτὸν ὀλίγων. Participium κρατούντων displicuit Buchelero qui commendavit κρατυνόντων. Si vitiosa lectio est, malim sane: καταγόντων. Sed quam est mire dictum quod continuo sequitur: κακῶς ὅλον ἑαυτὸν ἐκ τοῦ πτώματος ἔχων.

IV 51 p. 767: τοὺς πολεμίους οὐ πολλοὺς ὁρῶντες. Supplendum: ὄντας.

IV 54 p. 774. Sextus Tarquinius certos quosdam homines mittit clam φράσοντας τοῖς Γαβίοις ὅτι πολεμεῖν τῷ πατρὶ διέγνωκεν ὡς αὐτοὺς ἀφικόμενος εἰ λάβοι πίςεις. Praestabit, uti arbitror, ὡς αὐτὸς ἀφιξόμενος. Et de futuro quidem parum dubito quin necessarium sit et contuli V 59 p. 987: ὡς ἀφιξομένης ἐπικουρίας ἐν τάχει itemque placet nominativus αὐτός, sed duo loci me quodammodo retinent: IV 55 p. 775: πολλῶν ὡς αὐτοὺς ἀφικομένων et V 7 p. 857: ἀφικομένων ὡς αὐτούς.

IV 56 p. 776: ἔτυχον δὲ μήκωνες ἐν τῷ κήπῳ πεφυκυῖαι πλήρεις ἤδη τοῦ καρποῦ καὶ συγκομιδῆς ὥραν ἔχουσαι. Etiam pueris notum est quid et quomodo Tarquinius responderit ho-

mini quem filius Gabiis miserat ipseque Dionysius animadvertit regem imitatum fuisse exemplum quod Thrasybulus Milesius dedisset secundum Herodotum V 92. Sed Thrasybulus *διεξήιε τὸ λήιον καὶ ἐκόλουε αἰεὶ ὅκως τινὰ ἴδοι τῶν ἀςαχύων ὑπερέχοντα.* Hic equidem quaesivi multosque lectores quaesivisse suspicor, potuerintne Romani probabiliter papavera substituere. Ipse quoque Livius: summa papaverum colla dicitur baculo decussisse. Intelligo sane maluisse veteres papaver appellare, quum *caput* dicatur habere, veluti noto loco in nono Aeneidis et vide praeterea Iliad. Ξ 499: *ὁ δὲ φὴ κώδειαν ἀνασχών·* sed nulla in fabula verisimilitudo, nisi in hortis satum fuerit. Serebantne? Ita est: serebant. Plinius H. N. XIX 8. 53 tradit candidi papaveris semina tosta in secunda mensa cum melle apud antiquos inferri solita: huic potioni secundum Festum nomen erat *coceto.* Hinc etiam papaver *sativum* dicitur.

IV 57 p. 778. Voluit Sextus Tarquinius Antistii Patronis domum perscrutari *πέμψας ἑτέρους.* Ex Urbinate apud Kiesslingium enotatur varia lectio *ἑταίρους* eamque recipiendam duco, cum sodales illi inde a pag. 775 haud semel memorentur.

IV 70 p. 808. Nimium est quod de Bruto legimus: *δόξας ἁπάντων ἀνθρώπων εἶναι φρονιμώτατος.* Satis est: *ἁπάντων τῶν ἄλλων* et vides unde corruptela repetenda sit.

IV 71 p. 812. Minime rarum est verbum *ἐπιλογίζεσθαι·* veluti hic legitur *τὰ μὲν ἄλλα ὀρθῶς ἐπιλελογίσθαι μοι δοκεῖς,* quae verba itidem leguntur III 15 p. 446. Similiter usurpatum inveni IV 7 p. 653 *ἕκαςα ἐπιλογιζομένοις·* VII 13 p. 1341: *πολλὰ τὰ συμφέροντα ἐπιλογιζομένοις·* VII 19 p. 1356: *τά τ' ἄλλα ἐπιλογιζομένοις·* XIX p. 238. 3 Ksl.: *τούτων ἕκαςον ἐπιλογιζόμενον.* Ab hoc verbo ita differt *ὑπολογίζεσθαι* ut de re aliqua turpi vel odiosa vel periculi plena poni soleat: VIII 6 p 1517: *οὐθὲν οὔτε μνησικακήσαντες οὔτε ὑπολογισάμενοι ὧν ἐπάθετε·* IX 9 p. 1760: *οὔτε τὴν αἰσχύνην ὑπολογισάμενοι·* X 37 p. 2089: *οὐδένα κίνδυνον δεδιὼς οὔτε ὑπολογιζόμενος·* X 48 p. 2120: *κίνδυνον οὐδένα ὑπολογιζόμενοι.* Sed XIII p. 129. 29 Ksl. Camillus non suas sed patriae *τὰς συμφορὰς ἐπιλογίζεται.*

IV 77 p. 822. Verba sunt Bruti in concione populi: Mirabimini, ait, me de rep. dicere ᾧ κηδεμόνων ο ὐ χ ὑγιαίνοντι δεῖ. Insere: (ὡ ς) οὐχ ὑγιαίνοντι.

IV 81 p. 831. Coegit Tarquinius de plebe homines ταλαιπωρεῖν ἐν τ α ρ τ ά ρ ο ι ς καὶ βαράθροις δαπανωμένους. Insolito more hoc dictum est: expectaveram: ἐν β ο ρ β ό ρ ο ι ς καὶ βαράθροις. Saepe confundi solent βάρβαρος, βόρβορος, μάρμαρος, μέρμερος. Veluti apud Aristophanem in Vespis 259:

ἀλλ' οὑτοσί μοι β ό ρ β ο ρ ο ς φαίνεται πατοῦντι,

Hamakerus acute coniecit μ ά ρ μ α ρ ο ς. Apud Platonem Rep. VII p. 533 D: ἐν βορβόρῳ β α ρ β α ρ ι κ ῷ τινι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορωρυγμένον, expungam id quod est β α ρ β α ρ ι κ ῷ. Magna est ubique talium copia.

V 3 p. 849. Tarquinius ad Etruscos ἐπὶ τοὺς ἐ φ' ἑαυτῷ ποτε γενομένους ἠναγκάσθη καταφυγεῖν. Ita Iacobius edidit Chisianum et Urbinatem secutus, sed palam est praestare vulgatam lectionem ὑ φ' ἑαυτῷ.

V 8 p. 859: ἔργα Βρούτου μεγάλα καὶ θ α υ μ α σ τ ὰ λέγειν ἔχων .... δέδοικα μὴ σκληρὰ καὶ ἄπιστα τοῖς Ἕλλησι δόξω λέγειν. Saepe apud Dionysium incertus haereo utrum θαυμαστὸν scribam, an θαυμάσιον, sed hic sane malim: μεγάλα καὶ θ α υ μ ά σ ι α. Etenim seq. pag. invenio: θ α υ μ α σ τ ὸ ν μὲν καὶ τοῦτο ... πολλῷ δ' ἔτι τοῦτο θαυμασιώτερον, ubi comparativus demonstrat θ α υ μ ά σ ι ο ν iterum reponendum esse. Idem usu venit XI 16 p. 2194 et XIV p. 201. 13 Ksl. Si bene scriptorem novi, Bruti factum miratur magis quam admiratur. Hinc etiam, uti coniicio, p. 862 τὰ παράδοξα καὶ θ α υ μ ά σ ι α τοῦ ἀνδρὸς appellavit, non θ α υ μ α σ τ ά.

V 6 p. 854. Curiae regibus exactis bona reddenda esse censuerunt: ἀναλαβοῦσαι ψῆφον αἱ φρᾶτραι τριάκοντα οὖσαι τὸν ἀριθμὸν οὕτω μικρὰν ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπήν, ὥστε μ ι ᾷ ψ ή φ ῳ πλείους γενέσθαι τῶν κατέχειν τὰ χρήματα βουλομένων τὰς ἀποδιδόναι κελευούσας. Hic Cobetus, quod rarissime facit,

cavillari mihi videtur: „Non est magnus", inquit, „numerandi artifex Dionysius, qui non cogitaverit in numero XXX curiarum fieri non potuisse ut altera pars *uno* suffragio vinceret." Hoc quidem ignorare tam mihi stultum videtur, ut omnia prius tentanda esse censeam quam talem loci explicationem probem et amplectar. Hoc Dionysius dixisse videtur: *una* curia in causa fuit, ut plures essent quae Tarquinio bona sua reddere vellent: si *una* curia mutasset sententiam, suffragia utrimque paria fuissent et neutra pars vicisset. Primum fere necessario incidas in eam loci significationem, de qua sola Cobetus cogitavit; sed altera quoque satis se poterit tueri. Norunt pueri quo sensu dativus cum comparativis iungatur; sed *μιᾷ ψήφῳ* nunc quidem, uti arbitror, merus dativus instrumentalis est. Est autem etiam alter locus ad quem Cobetus provocavit ut Dionysii imperitiam argueret. Legimus de Coriolano VII 64 p. 1466: *μιᾶς γὰρ εἴκοσι τότε φυλῶν οὐσῶν, αἷς ἡ ψῆφος ἀνεδόθη, τὰς ἀπολυούσας φυλὰς ἔσχεν ὁ Μάρκιος ἐννέα· ὥςˈ εἰ δύο προσῆλθον αὐτῷ φυλαί, διὰ τὴν ἰσοψηφίαν ἀπελέλυτ' ἄν, ὥσπερ ὁ νόμος ἠξίου.* Hic quoque Cobetum audiamus: „Vides non esse Dionysium *ἀριθμεῖν δεινόν,* qui serio credidit, quum XXI tribus in suffragium mitterentur, suffragia paria esse potuisse. In alio fortasse putes in numero esse erratum. Sed Dionysius *non semel* sic peccavit, et de numero tribuum constabat." Iam statim unum telum Cobeto extorsimus, nam si priorem locum recte interpretati sumus, sequitur semel tantum Dionysium tam pueriliter erravisse. Sed potuitne ignorare *imparem* fuisse tribuum numerum, quum essent una et viginti?" Caditne hoc in eum qui alibi narrat se saepe comitiis p. r. interfuisse? Cras credam. Si duae tribus accessissent novem illis quae Coriolanum absolverant, decem tribus eum condemnavissent, sed sibi habuisset undecim et absolutus fuisset: hoc planum est et facile intellectu. Remanet autem molestum illud *διὰ τὴν ἰσοψηφίαν.* Quam proclive est suspicari locum intus alere vitium! Non urgeo *ἰσοψηφίαν* praeterea semel tantum legi apud Plutarchum, sed significatione diversa, nam, fateor, Dionysius servavit analogiam quum de pari utrimque suffragiorum numero usurparet. Hic a me postulari non debet, ut coniectando melius quid ipse afferam; sed si quis hoc aget, nullo negotio poterit aliquid reperire quod

sic satis placeat, nempe: *διὰ τὴν παρισοψηφίαν*. Ceterum cf. Aesch. c. Ctes. p. 89. 35.

V 15 p. 880. Aruns Tarquinius Brutum *προὐκαλεῖτο μόνον αὐτῷ συνοισόμενον*. Scripsissem equidem: *μόνον μόνῳ*. Cf. XI 14 p. 2189, alibi.

V 16 p. 882: *Φωνή τις ἠκούσθη ταῖς δυνάμεσιν ἀμφοτέραις γεγονυῖα*. Hic haerent interpretes et Schnellius ad incitas, credo, redactus, commendavit: *Φωνή τις γέγονεν*, nec certe potuit dicere unde corruptela esset orta. Potuerat eum tamen in viam reducere Reiskius, qui docte erravit quum rescribebat barbaram formam *γεγωνοῦσα*, sed quantillum est verum reperire *γεγωνυῖα*. Hoc habet Reiskius: de grammatica numquam admodum sollicitus fuit, sed praecellebat in eo sensus eius quod decet. Ceterum invenio apud Dionysium in vicinia, V 24 p. 899: *Φωνὴ γεγωνοτέρα*, VIII 56 p. 1640: *ἐφθέγξατο φωνὴν εὐσύνετόν τε καὶ γεγωνόν*, XIII p. 190. 27 Ksl.: *Φωνῇ γεγωνῷ ἐφθέγξατο*. Praeterea Leeuwenius me admonet etiam I 39 p. 100 pro *ἐγεγόνει* esse legendum *ἐγεγώνει*.

V 17 p. 884: *τὸν νόμον κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν*. Imo: *ἐπὶ τῶν βασιλέων*.

V 17 p. 885. Tragici poetae apud Athenienses a vetustissimis temporibus repetebant usum orationum funebrium, quippe *κολακεύοντες τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως θαπτομένοις καὶ τοῦτ' ἐμύθευσαν*. Aliquid excidit; supplendum *ἐπὶ τοῖς — θαπτομένοις ἑπτά*. Neglexerunt librarii notam numeralem.

V 19 p. 889: *τὴν οἰκίαν ἐν ἐπιφθόνῳ τόπῳ κατεσκευάσατο*, leve est corrigere: *κατεσκεύαστο*.

V 20 p. 891: *ἀποδείκνυται Οὐαλέριος τὸ δεύτερον ὕπατος καὶ σὺν αὐτῷ Λουκρήτιος*. Hic deesse non debet praenomen (*Τίτος*) *Λουκρήτιος*. Ceterum non exputo cur Iacobius alibi plerumque Titi nomen *προπερισπᾷ*. O Tite tute Tati. O Tite si quid ego.

V 21 p. 893: ἀφορμὰς ὑπέλαβεν ἔχειν καλὰς καταλῦσαι τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν παλαίτερον ἔτι τοῦτο βουλόμενος. Malim: βουλευόμενος, quemadmodum est V 41 p. 939 et alibi persaepe.

V 24 p. 899: περὶ παντὸς ποιουμένων σωθῆναι τοιοῦτον ἄνδρα τῇ πατρίδι καὶ τοῖς γειναμένοις. De Coclite hic sermo est, qui erat quidem de iuniorum numero et tamen nimis inepte parentum fit mentio. Patriam Dionysius amat nominare πόλιν vel πατρίδα τὴν γειναμένην, veluti V 29 p. 910, VI 9 p. 1057, VI 41 p. 1133, VI 71 p. 1202, cet. Hinc rescribam: τῇ πατρίδι τῇ γειναμένῃ.

V. 29 p. 910: οὐκ ἀγνοῶν ὅτι καὶ κατορθώσαντι καὶ διαμαρτόντι τῆς ἐλπίδος ἀποθανεῖν ὑπάρχει μοι. Necessarium est: ὑπάρξει.

V 30 p. 912: ἕκαϛος εὐήθεις ἀσφαλείας λέγων ἐδόκει τῶν δεόντων φρονεῖν οὐδέν. Kiesslingius coniecit συνήθεις, quo non multum proficitur; suppleverim: εὐήθεις ἀσφαλείας (ὁδούς).

V 32 p. 917: ἐκπεσόντες ἐλπίδων ἃς εἶχον ἐπὶ τῷ βασιλεῖ. Dicitur hoc magis ἐν τῷ βασιλεῖ, cf. v. c. V 72 p. 1020.

V 33 p. 918: ἕως ἂν ἀπολούσωνταί τε καὶ τὰς ἐσθῆτας ἀπολάβωσιν. Praepositio male iterata est; restitue simplex verbum λούσωνται. Obiter cognosce quam sit Dionysius aniliter loquax addendo: ἵνα μὴ γυμνὰς ὁρῶσιν αὐτάς.

V 33 p. 919: συνεχώρησεν αὐτῷ πορευθέντι τὰς παρθένους ἀγαγεῖν. Hic si simpliciter dixero rescribendum esse πορευθέντα, paucos fortasse lectores habebo qui assentiantur. Itaque rem minime obscuram explicatius tractabo, quomodo post dativos sequi soleant accusativi cum infinitivis. Dixi de eo usu ad Xenophontis Anabasin *Mnem.* 1893 p. 1. Primum laudatis aliquot poetarum locis, ubi metrum accusativum certissima ratione tuetur, ex Anabasi descripsi: IV 1. 12: συνελθοῦσι τοῖς ϛρατηγοῖς — ἔδοξε τῶν ὑποζυγίων τἀναγκαῖα ἔχοντας πορεύεσθαι κατα-

λιπόντας τἆλλα, V 6. 1: ἐδόκει αὐτοῖς — παρακαλέσαντας τοὺς Σινωπέας πορεύεσθαι, III 1. 5: συμβουλεύει τῷ Ξενοφῶντι ἐλθόντα εἰς Δελφοὺς ἀνακοινῶσαι τῷ θεῷ· hinc I 2. 1: παραγγέλλει τῷ τε Κλεάρχῳ λαβόντι ἥκειν ὅσον ἦν αὐτῷ ϛράτευμα καὶ τῷ Ἀριϛίππῳ συναλλαγέντι πρὸς τοὺς οἴκοι ἀποπέμψαι πρὸς ἑαυτὸν ὃ εἶχε ϛράτευμα reposui λαβόντα et συναλλαγέντα, quemadmodum brevi post recte sequitur: Ξενίᾳ ἥκειν παραγγέλλει λαβόντα τοὺς ἄλλους. Discrimen apparet: si retinueris dativum λαβόντι, hoc Xenophon dixisse videbitur: ἐπειδὴ Κλέαρχος ἔλαβεν ὅσον ἦν αὐτῷ ϛράτευμα, ὁ Κῦρος παραγγέλλει αὐτῷ ἥκειν· verum non haec est loci sententia, sed: παραγγέλλει τῷ Κλεάρχῳ λαβεῖν ὅσον ἦν αὐτῷ ϛράτευμα καὶ ἥκειν. Tam est hoc apertum ut magis non possit; itaque dativus se recte habet Anab. III. 1. 34: ἡμῖν ὁρῶσι τὰ παρόντα ἔδοξε συνελθεῖν· non enim significat: ἡμῖν ἔδοξε ὁρᾶν τὰ παρόντα καὶ συνελθεῖν, sed: ἐπειδὴ ἑωρῶμεν τὰ παρόντα, ἔδοξε συνελθεῖν. Post alios Cobetus breviter eandem quaestionem attigit *Mnem.* 1857 p. 368. Iam ad hanc lucem unusquisque sentit quam sit apud Dionysium absurdus ille dativus πορευθέντι, nec sane quidquam concessit Porsena Valerio πορευθέντι h. e. *absenti,* sed *praesenti.* Sed erunt fortasse qui dubitent an Dionysius eandem rationem secutus sit, quam apud Athenienses perpetuam esse comperimus: horum igitur in gratiam pauca quaedam exempla dabo. Itaque accusativus se recte habet I 55 p. 141: Σίβυλλα αὐτοῖς ἔφρασε .... ἡγεμόνα ποιησαμένους .... δείμασθαι πόλιν. I 56 p. 142: εἶναι γὰρ αὐτῷ πεπρωμένον ἐκ ταύτης ὁρμώμενον .... τῆς οἰκήσεως πολλὴν κἀγαθὴν ἐπικτήσασθαι γῆν. II 47 p. 334: ἔδοξε τοῖς βασιλεῦσι .... διπλάσιον ποιῆσαι τὸν τῶν πατρικίων ἀριθμὸν προσκαταλέξαντας, κτἑ. V 11 p. 870: Κολλατίνῳ παραινῶν .... ἑκόντα καταθέσθαι .... μεταθέσθαι τε τὴν οἴκησιν .... πάντα τὰ ἑαυτοῦ λαβόντα. VIII 37 p. 1521: συνεβούλευε κρεῖττόν τι βουλευσαμένους ἥκειν. In genetivo res est etiam si fieri potest apertior, veluti II 58 p. 148: ἱκέται ὑμῶν γινόμεθα μὴ πρὸς ὀργὴν τὰ πράγματα λαμβάνειν ἐνθυμηθέντας. V 50 p. 963: δεησάμενος αὐτῶν τοὺς ἐνόχους ... ἐξευρούσας ἐκδοῦναι vel VIII 39 p. 1595: δεώμεθα ... οἰκτείρασαν ... προελθεῖν, ubi nemo sane coniiciet ἐνθυμηθέντων, ἐξευρουσῶν vel οἰκτειράσης. Nunc mihi credi poterit

aliis paucis locis dativum cum vitio ambulare: II 35 p. 331: ταύταις ἐξουσίαν εἶναι καταλιπούσαις τὰ τέκνα πρεσβεύειν. IV 51 p. 767: δόξαν τοῖς ἡγεμόσι μάχην τίθεσθαι μεταπεμψαμένοις τὸ ἐν Φιδήνῃ ϛράτευμα. V 60 p. 988: τοῖς αἰτοῦσι τὰς ἀνοχὰς ἐκέλευσε τὰ ὅπλα ἀποθεμένοις καὶ τὰς πύλας ἀνοίξασι τότε διαλέγεσθαι πρὸς αὐτόν. V 62 p. 995: συνεβούλευον αὐτοῖς ἀποδοῦσι τὴν χώραν τότε ἀπαιτεῖν τὰ δίκαια. IX 5 p. 1750: ἐδόκει τ' αὐτοῖς ὀχυρωσαμένοις τὰ ϛρατόπεδα τρίβειν τὸν πόλεμον. Denique IX 18 p. 1792: ὑποτίθεταί τις αὐτοῖς ἔγκλημα ποιησαμένοις .... ἀξιοῦν αὐτοὺς ἐκλιπεῖν τὸ χωρίον. Sed dativus alibi se recte habet, v. c. IV 72 p. 813: ἐδόκει τοῖς μὲν βασιλικὴν καταϛήσασθαι πολιτείαν ἐξαριθμουμένοις ὅσα τὴν πόλιν ἐποίησαν ἀγαθά. Nec quidquam offensionis dativus habet I 65 p. 164, III 42 p. 530, IV 33 p. 722, VI 15 p. 1074, VIII 9 p. 1523 cet. Illud quoque. Legitur apud Polybium XI. 15. 5: Πολυβίῳ δὲ ἐπέταξε ... τοὺς περιλειπομένους ... συναθροίσαντι ... ἐφεδρεύειν. Hic noli dubitare an Polybius revera scripserit quod ratio suadet: συναθροίσαντα, nam accusativus revera invenitur in fragmento papyraceo, de quo vide *Archiv für Papyrusforschung* I 388: *Ein Polybiustext auf Papyrus.* Magnam gratiam Wilckenio habeo, qui doctam suam commentationem mihi comiter obtulit.

V 39 p. 932: ἀποκτείνει πολλοὺς μαχόμενος. Iacobius perperam recepit lectionem codicis Urbinatis μαχομένους, cf. V 76 p. 1032 et de VI 42 p. 1132 Cobet. p. 120 et Hyper. p. 46.

V 44 p. 946: ὑποτεμόμενοι τὰς εἰς τὴν πόλιν φερούσας ὁδοὺς εἰς ὀρεινήν τινα κατακλείουσι ῥάχιν. Praestat praesens ὑποτεμνόμενοι.

V 44 p. 946: πονήρας ἔχοντες τὰς ψυχάς. Sic interdum aliud agentes quidvis pro quovis scribimus, sed nota locutio est: πονήρας ἔχοντες τὰς ἐλπίδας. Cf. v. c. VI 58 p. 1171.

V 48 p. 958. Prorsus singulare est quod duobus locis invenitur: P. Valerium Publicolam αἱ γυναῖκες ἅπασαι συνειπάμεναι ... τὸν ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον. Alter locus legitur in

vicinia V 51 p. 965: δούλων συχνῶν συνειπαμένων τὰς ἄκρας καταλαβέσθαι. Est hic usus consideratione dignus.

V 51 p. 965: αἱ πύλαι θ' ὑπὸ τῶν ὑπάτων εὐθὺς ἐκλείοντο καὶ πάντα τὰ ἐρύματα τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἱππέων κατείληπτο. Hic sane dubitare non possumus quin sincera lectio sit κατείληπτο· debebit autem illud plusquamperfectum significare loca idonea praesidiis firmata fuisse statim nuncio accepto, nulla prorsus mora interposita: ἅμ' ἔπος ἅμα ἔργον· dictum factum. Verum hoc si probabitur, eadem de causa itidem necessarium iudico: ἐκέκλειντο.

V 56 p. 979. Consul iubetur ab Fidenarum obsidione Romam properare καὶ πλησίον τοῦ τείχους ἐν ὀρεινῷ τόπῳ θέσθαι τὰ ὅπλα. At ab ea certe parte urbis planities est, non montana regio. Cogitavi de: ἐν ἐρυμνῷ τόπῳ. Mons Sacer non est πλησίον τοῦ τείχους.

V 61 p. 993: οὐδὲν αὐτοῖς ἔφασαν δεήσειν πολέμου. Inutile orationi fulcrum additum est illud ἔφασαν, quod expunctum oportuit. Similiter abundat ἔλεγον VI 18 p. 1079, λέγων VI 19 p. 1082 et ἀπέφαινον VI 47 p. 1147.

V 68 p. 1009: τῇ γαστρὶ καὶ ταῖς αἰσχίσταις ἐζηκότας ἡδοναῖς. Haec lectio tum aliis fortasse displicuit, tum Kaysero, qui coniecit ἐφεικότας, sed frustra fuit. Scilicet eaedem locutiones apud Dionysium identidem recurrunt et nullus alius scriptor foret ad emendandum facilior, si quis eum prius memoriter edidicisset; sed in Homero hoc praestamus vel propemodum praestamus; me quidem Dionysius per paucos tantummodo menses detinere potuit et vix quisquam, uti arbitror, a se impetrare poterit ut in ea lutea loquacitate consenescat. Nunc autem memoriola mihi locum suppeditavit, quo usus illud ἐζηκότας tueri possem. Nimirum legitur III 17 p. 452, verba sunt Horatii patris ad filios tergeminos: ἀλλ' εὐσεβὲς μὲν πρᾶγμα ποιεῖτε, ὦ παῖδες, τῷ πατρὶ ζῶντες. Habet hoc a Demosthene p. 80. 27: Φιλίππῳ ζῶντες καὶ οὐ τῇ αὐτῶν πατρίδι.

V 70 p. 1014: τὰ δ' ἀναγκάσαντα αὐτὴν ἐπὶ τὸ καταλῦσαι τὸν τυραννικὸν πολέμον αὐθαίρετον ὑπομεῖναι τυραννίδα. Ne quis de ea locutione dubitet: etenim redit VI 17 p. 1078.

VI 1 p. 1037: ἡ τῆς ἀναπράξεως τῶν δανείων κώλυσις, ἣν ἐψηφίσατο ἡ βουλή. Lege: ἐψήφισο.

VI 4 p. 1044. Timent hostes μὴ τὰ οἰκεῖα οὐ πολλὰ ὄντα δαπανᾶν ἀναγκάζωνται βραδύνοντες. Latet nisi fallor: τἀπιτήδεια.

VI 7 p. 1051. Sequitur sententia paulo longior et necessario plura describenda erunt: εἰ γὰρ ὑποχείριοι γενήσεσθε τοῖς ἐχθροῖς, verba sunt A. Postumii dictatoris ad milites, οὐχὶ τοῖς μὲν ὑμῶν ὑπάρξει μηδενὸς πειραθῆναι δεινοῦ, τοῖς δὲ τὰ ἔσχατα παθεῖν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀξίωμα ... ἅπασιν ὁμοίως ἀπολωλεκέναι καὶ μήτε γυναικῶν μήτε παίδων ... ἀπολαύσειν ἀγαθῶν, τοῖς δ' ἡγουμένοις ... τὸν οἴκτιστον μόρον ἀποθανεῖν. Rectissime Reudlerus vidit opus esse aoristo ἀπολαῦσαι· arguitur hoc vel altero aoristo ἀποθανεῖν, sed verba multo aptius decurrent, si praeterea ἀπολωλέναι restitueris.

VI 7 p. 1052. De regibus exactis sermo fit: τῆς πόλεως αὐτοὺς ἀπεσπάσατε καὶ τὰς οὐσίας ἀφείλεσθε. Haec est omnium librorum lectio quam Sylburgius improbavit scripsitque ἀπηλάσατε, Iacobius autem ἀπεστήσατε. Mihi plurimum placet: ἀπεκλείσατε.

VI 8 p. 1053: τὸ τῶν ἀντιπολεμίων πλῆθος. Iacobius sequi debuerat Dindorfium qui ad HSt. bene ostendit verum esse: τὸ τῶν ἀντιπολέμων πλῆθος.

VI 8 p. 1054: πόσους κατωρθώκατε πολέμους μετ' ἐλάττονος ἢ ὅσης νῦν ἔχετε δυνάμεως μείζοσιν ἢ τοσαύταις παρασκευαῖς πολεμίων ἀντιταχθέντες; Suppleverim: ἢ (δὶς) τοσαύταις.

VI 12 p. 1065: εἰσελαύνει τὸν ἵππον ἀφειμένων τῶν χαλινῶν. Cobetus *Observ.* p. 17 eiiciendum censet illud τὸν ἵππον et con-

cedo post verbum ἐλαύνειν hoc nomen haud raro interpolatum esse; nunc tamen longe malo corrigere: τῶν ἵππων, h. e. *frenis detractis*, sicuti Livius saepe loquitur, veluti VIII 30. Quid hoc sit *frenos detrahere*, Niebuhrius dicet *Hist. Rom.* III p. 223 n. 340.

VI 12 p. 1078: ὑπακούσαντες. Immortales dii dicuntur ἐπακούειν et novimus quid differat ὑπακούειν. Lege: ἐπακούσαντες.

VI 19 p. 1080: λόγος ἀπεδόθη τοῖς εἰωθόσιν ἀποφαίνεσθαι γνώμας. Nonne melius est: ἀνεδόθη.

VI 19 p. 1081. Dum haec scribo — idus sunt Septembres et annus 1900 — personant aures nunciis cladium in Africa numquam intermissarum et menti obversatur misera colonorum qui pro libertate conciderunt conditio. In haec tempora Dionysium scripsisse dixeris: post pugnam apud lacum Regillum devictis Latinis Larcius qui primus Romae dictator fuit, commonefacit Romanos μὴ κοινὸν μῖσος ἐπισπάσωνται παρὰ πάντων ὅσων ἀξιοῦσιν ἄρχειν, ἐὰν πικρὰς καὶ ἀπαραιτήτους παρὰ τῶν ἁμαρτόντων ἀναπράττωνται δίκας, ὡς ἐκβεβηκότες ἐκ τῶν συνήθων ἐπιτηδευμάτων, ἀφ' ὧν εἰς ἐπιφάνειαν προῆλθον ἐπιλαθόμενοι, καὶ πεποιηκότες τυραννίδα τὴν ἀρχήν, ἀλλ' οὐχ ἡγεμονίαν ὡς πρότερον ἦν καὶ προστασίαν· τά τε ἁμαρτήματα μέτρια καὶ οὐ νεμεσητὰ εἶναι λέγων, εἴ τινες ἐλευθερίας περιεχόμεναι πόλεις καὶ ἄρχειν ποτὲ μαθοῦσαι τῆς παλαιᾶς ἀξιώσεως οὐ μεθίενται· εἰ δ' ἀνιάτως οἱ τῶν κρατίστων ὀρεχθέντες, ἐὰν διαμάρτωσι τῆς ἐλπίδος, ζημιώσονται, οὐδὲν ἔσεσθαι τὸ κωλῦσον ἅπαντας ἀνθρώπους ὑπ' ἀλλήλων ἀπολωλέναι· πᾶσι γὰρ εἶναι τὸν τῆς ἐλευθερίας πόθον ἔμφυτον, πολλῷ τε κρείττονα καὶ βεβαιοτέραν ἀποφαίνων ἀρχήν, ἥτις εὐεργεσίαις ἀλλὰ μὴ τιμωρίαις κρατεῖν βούλεται τῶν ὑπηκόων. „Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri; inde tibi tuaeque reip. quod imitere capias; inde foedum inceptu, foedum exitu quod vites." Eximia haec est historiae laus; sed eorum qui populos imperio regunt, quotusquisque Gladstonis instar umquam aurem praebuit!

VI 19 p. 1083: κεφάλαιον δ' αὐτοῦ τῆς γνώμης ἦν ἀνανεώσεσθαι τὰς σπονδάς. Haec est lectio Urbinatis quam Iacobius in textum recepit, nec sensit quam sit futurum in tali re absurdum. Ne hoc quidem curavit in Chisiano revera inveniri aoristum ἀνανεώσασθαι.

VI 20 p. 1086. Itidem improbanda est ratio quam Iacobius secutus est, dum iungit cum verbo ἠξίου infinitivos χρήσεσθαι, ἀνελεῖν, προσθεῖναι, ποιήσεσθαι, ἀποκτεῖναι, ποιήσεσθαι· nam longam periodum describere inutile est et plerique facile sentient post verbum ἠξίου intolerabile esse futurum pro aoristo. Scilicet lectiones olim vulgatae fuerunt χρήσασθαι et ποιήσασθαι, quas etiam Kiesslingius retinuit, sed in honorem Codicis Urbinatis Iacobius primus futurum reposuit. Cur tamen edidit VI 23 p. 1092 et recte quidem edidit τιμωρήσασθαι προαιρούμενοι, cum pergat errare librarius Urbinas et τιμωρήσεσθαι exhibeat? Hic numquam inconstantiae crimen effugiet. Mox seq. pag., VI 23 p. 1093, redit ad suum dilectum futurum: ἠξίου ἰάσεσθαι, eundum coecum ducem secutus. Etiam turpius est VI 28 p. 1104, ubi in verbis ἀναγκασθησομένας ὑπομενεῖν, futurum, quantum intelligo, merae debetur eique stultae coniecturae. Alia eiusdemmodi colligent quibus otium est.

VI. 22 p. 1091: ὅμοιον πολέμῳ βαρεῖ καλὸν ὑπεκδῦναι τοὺς πολιτικοὺς χειμῶνας ἔγνω, scil. Postumius dictator. Hic vide apud editorem quam multa ac varia interpretes moliti sint ut corrupta verba expedirent. Tandem Iacobius, ne semper eius vineta caedam, recte vidit in mendo cubare id quod est καλόν· hoc si intellexeris, emendatio non magno tibi constabit, nam omnino verum est χαλεπόν.

VI 23 p. 1093: ἔνθεν ἀρξάμενοι διεςήκεσαν. Multae sunt acutae Bucheleri coniecturae, quas Iacobius in margine adscripsit, sed quod corrigere voluit ἐνθένδε, nunc certe ei non obsequar. Cogitavit enim Dionysius Homericum ἔνθεν ἑλών, Odyss. θ 500.

VI 24 p. 1094: ἐὰν δέ τι παρακινεῖν ἢ νεωτερίζειν προενε-

χθέντες ἐπιβάλωνται. Scribam equidem: παραχθέντες. Ex decem Antiquitatum libris haec sexti libri pars nescio quomodo longe corruptissima circumfertur; veluti in his ipsis verbis Chisianus cum aliis codicibus recte habet νεωτερίζειν, ab altera parte Urbinas cum asseclis suis perperam μετεωρίζειν.

VI 25 p. 1095. Commendat consul τὸ τῆς βουλῆς κράτος ᾧ δεδιττόμεθα αὐτούς. Requiro: δεδιξόμεθα. Solum futurum hic aptum est.

VI 25 p. 1097: ἐξήπτοντο πάλιν οἱ Οὐολοῦσκοι τοῦ πολέμου. Hoc mire dictum; exspectabam: ἐξῆπτον τὸν πόλεμον. Sed, fateor, ceterum non memini me eam constructionem apud Dionysium legere.

VI 26 p. 1099: ἐϛρατευμένας τὰς ἐν ἡλικίᾳ ϛρατείας. Cur Iacobius non recepit, quod in Urbinate additum est, πάσας?

VI 26 p. 1099: ἀριϛεῖα πολλάκις εἰληφὼς ἐκ τῶν πολέμων. Nonne hoc dicitur: ἐκ τῶν πολεμίων?

VI 29 p. 1107: ἐφῆκεν ἐπ' αὐτοὺς τὸ ϛράτευμα. Recipe Urbinatis lectionem ἀφῆκεν. Conferri hic poterit Cobetus *Miscell. Crit.* p. 142.

VI 30 p. 1109. App. Claudius in foro quod fidem violarant, tercentos Volscorum obsides, ἄνδρας τριακοσίους, obtruncari iussit. Hinc etiam existimari potest quam perite scilicet VI 25 p. 1097: τριακοσίους εἰς ὁμηρείαν ἐκ τῶν ἐπιφανεϛάτων οἴκων ἐπιλεξάμενος ᾤχετο, Iacobius interpolaverit: τριακοσίους (υἱούς). Kiesslingius iam recte ἄνδρας inseruerat. Quis serio credet filiosfamilias Graece sic simpliciter υἱούς dici posse?

VI 30 p. 1110: τὸν εἰωθότα δίδοσθαι θρίαμβον ἀπὸ τῆς βουλῆς. Lege: ὑπὸ τῆς βουλῆς.

VI 38 p. 1126: εἴτε μου τὸ ἐλεύθερον τῆς ψυχῆς ὑμῶν ἕκαϛος βούλεται ἀποκαλεῖν εὐγενὲς εἴτε αὔθαδες. Quid hic est εὐγενές?

Parum refert scire alibi coniungi *αὐστηρὸν* et *αὔθαδες*, sicuti VI 24 p. 1093 et VII 27 p. 1102; nunc autem literarum ductus magis commendant: *εἴτε ἀτενὲς εἴτε αὔθαδες*, sicuti legitur V 72 p. 1020: *ὁ δ' ἦν ἀτενὴς καὶ πολλὰ ἐν μέρει δεόμενός τε καὶ ἀντιβολῶν ἕκαστον διετέλει.*

VI 39 p. 1127: *συγχωρῶ αὐτῷ νομίζειν ὅπως βούλεται.* Scripserim: *ὀνομάζειν.*

VI 39 p. 1128: *ἐκεῖνον μὲν ἀπήλασαν.* Tuetur hanc locutionem Cobetus p. 119, laudato Demosth. de Coron. p. 271, 27; malim tamen equidem: *ἀπεδοκίμασαν.*

VI 44 p. 1139: *ἐψεύσασθε ὑμεῖς.* Supple: *ὑμεῖς* (*ἐμέ*).

VI 48 p. 1149. In ea narrationis parte, circa quam nunc versamur, sicuti supra dixi, multa graviter corrupta sunt et saepe praestat abstinere manus ne sanando vulnera insanabilia fiant; vidi certe apud Iacobium sat crebras coniecturas quas silentio praeterire melius fuerit. Scopuli sunt multorum naufragiis infames, quos tacitus praeternavigabo. In capite certe quod supra indicavi, unum tantum errorem Iacobii notabo. Omissis minus necessariis, edidit: *ἐπὶ τοὺς ὀθνείους πολέμους οὐκ εἰς μακρὰν ἐλευσομένους*, secutus codices quos saepe diximus, quum vulgata lectio sit: *πολεμίους.* Sed totus locus mire impeditus est.

VI 50 p. 1155. In oratione Menenii Agrippae in Senatu sine sensu scribitur: *Καμπανίας δὲ καὶ Τυρρηνίας ὅσα ἐνδοιαστῶς ἡμῶν ἀφειμένα διατελεῖ, τὰ μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀφίσταται, τὰ δ' ἀφανῶς παρασκευάζεται.* Imitatur Dionysius Herodotum et Thucydidem, qui hoc adverbium haud semel usurparunt, sed negatio abesse non debet: quid enim mirum est, dum consideret plebs in Monte Sacro, in fide vacillavisse eos, in quos Romani nondum certum exercerent imperium. Prorsus requiro: *ὅσα ἀνενδοιαστῶς ἡμῖν ἀφειμένα.* Non praestare dixerim quod Kiesslingius correxit: *ὅσα ἐνδοιαστῶς ἡμῖν διακείμενα.*

VI 51 p. 1157. Describit Menenius miserum in urbe rerum statum et in ea descriptione haec quoque ponit: „ἅπαντα δ', inquit, ὑπερβάλλει τὰ δεινὰ γύναια τῶν ἀποςατῶν καὶ παιδία νήπια καὶ γηραιοὶ γονεῖς ἐν ἐσθῆσιν ἐλεειναῖς καὶ σχήμασι πενθίμοις περιφθειρόμενοι. Qui haec primum leget εὐδούσῃ φρενί, primum iunget τὰ δεινὰ γύναια· deinde quoniam hoc absurdum est, mox intelliget ἅπαντα dici τὰ δεινά. Recte hoc quidem, sed sicuti παιδία dicuntur νήπια et γονεῖς γηραιοί sunt, etiam ἐσθῆτες et σχήματα epithetis ornantur, nonne itidem necesse est mulierculas non sic simpliciter γύναια dici, sed *miseras* mulierculas? Levis est correctio: ἅπαντα δ' ὑπερβάλλει τὰ δειλὰ γύναια, vel fortasse τὰ δείλαια γύναια, cf. VI 79 p. 1222.

VI 59 p. 1175: καὶ οὐ λέγω ταῦτα κατηγορῶν ... ἀλλὰ τὰς κατ' ἐμαυτοῦ διαβολὰς ἀπολύομαι. Iacobius hic sequi debuerat Kiesslingium verissime corrigentem: ἀπολυόμενος.

VI 60 p. 1176: διὰ τῶν κακίςων πολιτῶν, οὓς θεραπεύων οὗτος διατετέλεκε. Requiro: θεραπεύων οὑτοσί, quemadmodum in iis quae continuo sequuntur Cobetus correxit: ὑπὸ τοῦ σεμνοῦ καὶ φιλοπόλιδος τουτουί. Eliminandum autem proprium Servilii nomen VI 77 p. 1215: ὁ βέλτιςος οὑτοσὶ Σερουίλιος.

VI 61 p. 1180: πῶς δοκεῖτε αὔθαδες ἔςαι καὶ ὑπερήφανον; Hic locus addetur Blaydesii copiis ad Arist. Acharn. 12.

VI 62 p. 1180: σοβαρῶς ἐπιθήσεται. Notabilis est scriptura Codicis Urbinatis σοβαρός, cf. XI 22 p. 2209: σοβαροὶ καὶ θρασεῖς περιῄεσαν. Sic saepe ἀσμένως scribitur ubi ἄσμενος praestat et sunt complura alia eiusdemmodi, de quibus quaedam adnotarunt Garrerus p. 27 et Reudlerus p. 6.

VI 64 p. 1187. Verba sunt Appii Claudii: αἱ μὲν πολυοχλοῦσαι δυνάμεις ὅταν λάβωσιν ἡγεμόνας οὐκ εἰδότας ἄρχειν, ἀσχημονοῦσι καὶ περὶ αὑταῖς σφάλλονται τὰ πλεῖςα, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον κακοπαθοῦσιν ὅσῳπερ ἂν μείζονα ἔχωσι πόρον. Quod unusquisque videt, ultimum vocabulum ferri nequit, quapropter Hertlinius ὄγκον coniecit, Smitius ὄχλον, Iacobius autem edidit πόνον.

Nihil horum mihi magno opere arridet. Hoc dicit, nisi fallor, magnos exercitus sine peritis ducibus eo certius concidere, quo *maiore impete* ferantur. Verum hoc esse saepe confirmavit historia. Quomodo idem Graece dici poterit? Opinor: *ὅσῳπερ ἂν μείζονα ἔχωσι ῥόθον.*

VI 69 p. 1196. Signum Minervae *διεφύλαττον ἄλλοι παρ' ἄλλων μεταλαμβάνοντες οἱ τοῦ γένους ὄντες τοῦ Ναυτίων.* Lege: *ἄλλος παρ' ἄλλου.*

VI 70 p. 1199. Inter eos qui ex urbe secesserant erat quidam L. Iunius, qui sibi Bruti cognomen adsciverat; *τοῖς δ' ἄρα πολλοῖς γέλως ἐπὶ τῇ κενοσπουδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου εἰσήρχετο καὶ ὅτε βουληθεῖεν ἐπισκώπτειν αὐτὸν Βροῦτον ἐκάλουν.* Idem homo VI 72 p. 1203 appellatur *Λεύκιος Ἰούνιος ὁ βουλόμενος ἐπικαλεῖσθαι Βροῦτος.* Sed non admodum ioculare est Brutum appellare Brutum. Homini autem, uti credo, Brutuli cognomen indiderant: hinc scribendum: *Βροῦτλον ἐκάλουν*, nam haec est Graeca nominis forma, sicuti dicitur *Κάτλος*, *Πρόκλος*, sim.

VI 77 p. 1216: *ἡμεῖς ὡς οὐκ ἂν ὑπὸ δικτάτορος ... φενακισθησόμενοι συνηράμεθα ὑμῖν καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου.* Hic non magis feram particulam *ἂν* cum participio futuri quam IX 15 p. 1780. Verum monstrabit IX 70 p. 1949: *ὡς δὴ τῶν ὑπάτων ἀναγκασθησομένων.*

VI 77 p. 1217: *ἵνα παρέλθητε τὰς ὑποσχέσεις ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς διέγνωτε.* Adnotavit Cobetus p. 120: „*Promissa eludere* nullo modo dici potest *τὰς ὑποσχέσεις παριέναι*, sed quid lateat in ΠΑΡΕΛΘΗΤΕ frustra quaesivi." Mihi quidem satis placet: *παρέλησθε.*

VI 81 p. 1225: *οὐδεὶς ἦν στερρὸς οὕτω τὴν διάνοιαν, ὃς οὐκ ἐξεχεῖτο τοῖς δάκρυσι.* De ea constructione omnes dubitaverunt et Cobetus post Reiskium commendavit: *εἰς δάκρυα.* Facilius, uti arbitror, erit scribere: *ἐξετήκετο.*

VI 81 p. 1225: *παρῆλθεν ἀπολογησόμενος ταῦτα.* Iam

Sylburgius inseruit praepositionem πρός, sed elegantius corrigetur ἀπολυσόμενος. Cf. Cobet. Var. Lect. p. 368.

VI 86 p. 1238: οὐκ ἂν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τῷ κακίςῳ τῶν μόρων ἀναλωθείη, λιμῷ. Praestabit legere: τῷ οἰκτίςῳ: omnes Homeri recordantur Odyss. M 342: λιμῷ δ' οἴκτιςον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Praeterea non nimis difficile erit intelligere insiticium esse id quod est λιμῷ, imprimis si contuleris VII 44 p. 1408 ὅσοι δ' ἂν ὑπομείνωσι τῷ κακοδαιμονεςάτῳ διαφθαρήσεσθαι τῶν μόρων. Contra Kiesslingius priore loco usus est ut in alterum locum λιμῷ inferciret. Mira sunt hominum iudicia. Cf. *Mnem.* 1886 p. 137. Similiter Halbertsma aliquando correxit Lys. c. Andocid. § 1.

VI 86 p. 1240: ἀντιβολεῖ καὶ τὰς ψυχὰς ὑμῖν ἅμα ταῖς πύλαις ἀναπετάσασα ὑποδέχεται. Sine exemplo hoc dictum est et scire pervelim undenam Kiesslingius et Iacobius eam lectionem arripuerint, cum Sylburgii lectio sit: τὰς χεῖρας.

(*Continuabuntur*).

AD PLUTARCHUM.

Lyc. 11 (Sint.). Nobilium vehementer Lycurgo iratorum unus, Lycander, eum adoritur et oculum baculo vulnerat. Quem indignabundus populus prehensum in servitutem tradit Lycurgo. At ille domum eum abduxit et omni missa contumelia maledictoque, sibi eum ministrare iussit, consuetis servis remotis:

ὁ δὲ οὐκ ὢν ἀγεννὴς ἐποίει τὸ προσταττόμενον σιωπῇ, καὶ παραμένων ἅμα τῷ Λυκούργῳ καὶ συνδιαιτώμενος ἐν τῷ κατανοεῖν τὴν πρᾳότητα καὶ τὸ ἀπαθὲς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ...., αὐτός τε δεινῶς διετέθη περὶ τὸν ἄνδρα κτέ.

Graecum non est, ut opinor παραμένειν ἅμα τινί, neque quid sibi velit ἐν τῷ κατανοεῖν facile dicas. Sed lege: καὶ παραμένων τῷ Λυκούργῳ καὶ συνδιαιτώμενος ἅμα τῷ κατανοεῖν κτέ., aptissimam hanc habebis sententiam: simul virtutes antea sibi ignotas, sed Lycurgi proprias, cognoscebat et maximo viri capiebatur amore, quem tam parum vindictae cupidum experiretur.

J. J. H.

HOMERICA.

SCRIPSIT

H. VAN HERWERDEN.

Homeri Iliadis carmina cum apparatu critico ediderunt J. van Leeuwen J.f. et M. B. Mendes da Costa, editio altera passim aucta et emendata. Lugd. Bat. ap. A. W. Sythoff, MDCCCXCV.

A 124. οὐδέ τί που ϝίδμεν ξυνήια κείμενα πολλά,
ἀλλὰ τὰ μὲν πολίων ἐ ξ ε π ρ ά θ ο μ ε ν, τὰ δέδασται,
λαοὺς δ' οὔ τι ϝέϝοικε παλίλλογα ταῦτ' ἐπαγείρειν.

Versum 125 corruptum putant editores Leidenses, quod τὰ — τὰ non sit homericum pro ἃ — τά et quod πέρθειν sive ἐκπέρθειν de *urbe* non de *praeda* dicatur. Cogitari sane possit de rescribendo ἐξηρπάσαμεν, sed non video quidni poetae eodem iure hunc verbi ἐκπέρθειν usum concedamus quo verbi ἰσοδυνάμου ἐκπορθεῖν concedimus Thucydidi IV 57 aeque singulariter scribenti τὴν πόλιν κατέκαυσαν καὶ τὰ ἐνόντα ἐ ξ ε π ό ρ θ η σ α ν. Melius haesisse videntur in τὰ — τά. Fortasse primitus fuit:

ἀλλ' ἃ μὲν <ἐκ> πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δέδασται.

A 211. ἀλλ' ἤ τοι ϝέπεσιν μὲν ὀνείδισον, ὡ ς ἔ σ ε τ α ί π ε ρ.

Verba obscurissima ὡς ἔσεταί περ nemo mihi expedivit et multum dubito num integra ad posteros pervenerint. Fortasse conicere licet

ὅ σ σ α σ ε τ έ ρ π ῃ,

quot te delectent, aut si mavis, *te satient.* Utramque enim verbi huius in homericis vim esse constat. Simillima autem, litteris paene constans eisdem, utraque lectio [1]).

1) Modo versus sit genuinus, quod cur dubitet expositurus est in ipsa Mnemosyne vir amicissimus J. C. Vollgraff.

A 356. ἑλὼν γὰρ ἔχει γέρας, αὐτὸς ἀποϝράς.
Sic incidi solet, sed ex mea quidem sententia pronomen αὐτός vel artius cohaeret cum ἔχει quam cum ἀποϝράς, nec ἔχει ἀποϝράς graece separandum videtur. Quare hic et in versibus parallelis virgulam deleverim.

B 90. αἳ μέν τ' ἔνθα ϝάλις πεποτήαται, αἳ δέ τε ἔνθα.
Molestum hiatum Leidenses procurandum censent coniectura αἳ δ' ἄρα τ' ἔνθα. At, si recte memini, Homerus particulas δέ τε semper copulat (loco K 466 cum Bentleio scripserim δέελον δέ τε σῆμ' ἐπέθηκε), itaque malim αἳ δέ τ' ἄρ' ἔνθα. Passim autem τ' ἄρ' occurrere nemo monendus.

B 333. Posteaquam Ulixes, verberato Thersite, longa oratione Graecos ad strenue bellandum incitavit, hi

ἐϝίϝαχον — ἀμφὶ δὲ νῆες
σμερδαλέον κονάβησαν ἀυσάντων ὑπ' Ἀχαιῶν —
μῦθον ἐπαινέσσαντες Ὀδυσσῆος θείοιο.

Crederes ergo Ulixem omnibus persuasisse et iure mireris statim subsequi vehementem Nestoris concionem, unde contrarium apparere videtur:

ὢ πόποι, ἦ δὴ παισὶ ϝεϝοικότες ἀγοράεσθε
νηπιάχοισ', οἷς οὔ τι μέλει πολεμήια ϝέργα.
πῇ δὴ συνθεσίαι τε καὶ ὅρκια βήσεται ἥμιν
σπουδαί τ' ἄκρητοι καὶ δεξιαί, ᾗσ' ἐπέπιθμεν;

et quae secuntur usque ad vs. 368.
Hinc mihi nata est suspicio primitus inter utramque concionem aliam nescio cuius orationem interpositam fuisse, qua causa eorum qui reditum in patriam suaderent defensa fuerit.

B 357. εἰ δέ τις ἐκπάγλως ἐθέλει ϝοῖκόνδε νέεσθαι,
ἁπτέσθω ϝῆς νηὸς ἐυσσέλμοιο μελαίνης,
ὄφρα πρόσθ' ἄλλων θάνατον καὶ πότμον ἐπίσπῃ.

Dubitant editores utrum *coram ceteris* an *prius quam ceteri* explicandum sit, monentes alias πρόσθε cum genetivo de tempore non usurpari. Attamen consideranti priorem interpretationem vix idoneum, posteriorem aptissimum sensum praebere, haec unice probanda mihi videtur. Cf. Δ 348 ὑμείων προπάροιθε.

B 388.

ἱδρώσει μέν τευ τελαμὼν ἀμφὶ στήθεσσι
ἀσπίδος ἀμφιβρότης, περὶ δ' ἔγχεϊ χεῖρα καμεῖται·
ἱδρώσει δέ τε' ἵππος ἐΰξοον ἅρμα τιταίνων.

Propter ineptum verbi ἱδροῦν usum in primo versu, pronominis formam recentiorem, impeditam compositionem haud temere Leidenses hic veterem corruptelam odorati sunt.

Procul dubio causa erroris fuit simile vs. tertii initium, ubi optime se habet ἱδρώσει. Haud inepte locus sic scriberetur:

(F)ιδρὼς μὲν δεύσει τελαμῶν' ἀμφὶ στήθεσσι
ἀσπίδος ἀμφιβρότης, περὶ δ' ἔγχεϊ χεῖρ κε κάμῃσι·
(F)ιδρώσει δέ τε' ἵππος ἐΰξοον ἅρμα τιταίνων.

quo pacto simul remota foret forma novicia καμεῖται. In coniunctivi (cum voc. κεν) pro futuro usu nemo haerebit.

B 615. οἱ δ' ἄρα Βουπράσιόν τε καὶ Ἤλιδα δῖαν ἔναιον.
Animadversione dignum videtur nomen Ἦλις, licet ipsos Eleos Fᾶλις dixisse constet, apud Homerum nusquam habere digamma.

Γ 105. ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ
αὐτός, ἐπεί Fοι παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι·
μή τις ὑπερβασίῃ Διὸς ὅρκια δηλήσηται.
[αἰεὶ δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.
οἷς δ' ὁ γέρων μετέῃσιν, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω
λεύσσει, ὅπως ὄχ' ἄριστα μετ' ἀμφοτέροισι γένηται].

Aristarchus tres ultimos versus proscripserat, sed critici Leidenses solos duos ultimos expunxerunt, dicentes vs. 108 satis defendi loco simillimo Z 352 (ubi de Paride dicitur τούτῳ δ' οὔτ' ἄρα νῦν φρένες ἔμπεδοι οὔτ' ἄρ' ὀπίσσω ἔσσονται), quod quid sibi velit non assequor. Equidem hunc quoque versum merito a critico Alexandrino damnatum esse arbitror, non sane quod per se non optime dictus sit, sed quod non sit huius loci. Aperte enim interpolator non reputavit vs. 106 continere non adulescentium in genus vituperationem, sed Priami tantum filiorum, quibus propter Paridis et aliorum (cf. Ω 260 sq.) levitatem Menelaus, cuius haec verba sunt, diffidebat. Non vs. 108 tuetur locus Z 352, sed vs. 106.

E 5. ἀστέρ' ὀπωρινῷ ἐναλίγκιον, ὅς τε μάλιστα
λαμπρὸν παμΦαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο.

Coniunctivus, cuius nulla hic ratio est, docet corrigendum esse:

λαμπρὸν παμΦαίνει λελο(ϝ)ημένος Ὠκεανοῖο.

E 743. De Minerva dicitur:

κρατὶ δ' ἐπ' ἀμΦίΦαλον κυνέην θέτο τετραΦάληρον
χρυσείην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν.

Recte Leidenses „Poeta dicere videtur in galea pugnas esse repraesentatas; verbis tamen parum aptis usus est, nam voces *centum urbium militibus* claram imaginem non praebent. Absurda vero foret versio *galeam tantam ut centum urbium milites posset capere.* Itaque corruptum esse locum verisimile est." Planissime assentior, sed facili coniectura damnum sarcire posse mihi videor, scribendo:

ἑκατὸν κύκλῳ πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν

coll. Od. θ 278 et Zenodotea lectione κύκλῳ Δ 212 et P 392.

Z 321. τὸν δ' (Paridem Hector) ηὗρ' ἐν θαλάμῳ περικαλλέα
(περὶ κάλ' ἑϝὰ?) τεύχε' ἕποντα
ἀσπίδα καὶ θώρηκα, καὶ ἀγκύλα τόξ' ἀΦάοντα.

Hinc satis Hectori apparere potuisse crederes Paridem iam decrevisse denuo belli fortunam experiri, itaque valde miramur quae mox vss. 325 sqq. legimus

τὸν δ' Ἕκτωρ νείκεσσε ϝιδὼν αἰσχροῖσι ϝέπεσσι·
„δαιμόνι', οὐ μὲν καλὰ χόλον τόνδ' ἔνθεο θυμῷ!
λαοὶ μὲν Φθινύθουσι περὶ πτόλιν αἰπύ τε τεῖχος
μαρνάμενοι· σέο δ' εἵνεκ' ἀυτή τε πτόλεμός τε
ϝαστὺ τόδ' ἀμΦιδέδηε· σὺ δ' ἂν μαχέσαιο καὶ ἄλλῳ,
ὅν τινά που μεθιέντα ϝίδοις στυγεροῦ πολέμοιο.
ἀλλ' ἄνα, μὴ τάχα ϝάστυ πυρὸς δηίοιο θέρηται.

Quibus ille respondet vs. 335:

οὔ τοι ἐγὼ Τρώων τόσσον χόλῳ οὐδὲ νεμέσσι
ἥμην ἐν θαλάμῳ, ἔθελον δ' ἄχεϊ προτραπέσθαι.
νῦν δέ με παρϝειποῦσ' ἄλοχος μαλακοῖσι ϝέπεσσι
ὥρμησ' εἰς πόλεμον.

Nemo non videt, oppositis frontibus haec pugnare cum iis quae in praegressis narrantur. Paris pugna singulari victus a Menelao

et Veneris sospitatus praesidio Γ 480 sqq. non hercle μαλακοῖσι sed ἀταρτηροῖσι et ὀνειδείοισι ἐπέεσσι cum acerba ironia ab Helena incitatur ut Menelaum denuo provocet, ita tamen ut potius eam rem dissuadere videatur; dicit enim

ἀλλ' ἴθι νῦν προκάλεσσαι Ἀρηι φίλον Μενέλαον
ἐξαῦτις μαχέσασθαι ἐναντίον. ἀλλά σ' ἔγω γε
παύεσθαι κέλομαι μηδὲ ξανθῷ Μενελάῳ
ἀντίβιον πόλεμον πολεμιζέμεν' ἠδὲ μάχεσθαι.

His quidem opponi possit primo ex armorum politura nondum effici potuisse Paridis in pugnam redeundi consilium, si quidem fieri poterat ut poliret repositurus in armarium; deinde eum noluisse uxoris suae discordiam fratri patefacere, ideoque eius convicia blanda verba vocare. Sed quod dudum animadversum est, hodie intellegi omnino nequit, quam Troianis irascendi causam Paris habuerit. Facile intellegeremus, si poeta in superioribus alicubi dixisset Troianos eius cladem tribuisse ignaviae ideoque eum probrosis verbis factisve lacerasse. Nihil igitur certius esse potest quam in antiquiore Iliade res plane diverso modo narratas fuisse. Paene succenseas iis, qui, ut nuper Ridgeway in opere *Early Age of Greece* vol. I, de rebus priscis ita disputant ac si Homeri carmina uno eodemque tempore in lucem prodierint omnia, haec et similia ex ipsis prolata argumenta quantumvis manifesta vilipendentes. Licet permultae quaestiones de horum carminum compositione vix umquam dirimi possint, caecutiat necesse est qui hodieque ab uno poeta Iliadem compositam esse sibi persuadeat.

Hunc locum non relinquam priusquam vs. 335

οὔτοι ἐγὼ Τρώων τόσσον χόλῳ οὐδὲ ν ε μ έ σ σ ι
ἥμην ἐν θαλάμῳ,

ubi recte editores non ferunt νεμέσσι dictum pro νεμέσει, temptavero coniectura ν ε μ ε σ σ ῶ ν.

Z 386. ἀλλ' ἐπὶ πύργον ἔβη μέγαν Ἰλίου.

Naber, ne Ἰλίου digamma careret, coniecit τεῖχος μέγα, Leidenses, quibus non iniuria displicet urbis nomen additum, μέγα νηπίη. At nulla, ut mihi quidem videtur, causa erat, cur Andromache de mariti sorte sollicita, hic ita diceretur. Mihi, collata notissima formula homerica βῆ δ' ἴμεναι, in mentem venit

ἀλλ' ἐπὶ πύργον ἔβη μέγαν Ἰλίου, οὕνεκ' ἄκουσε
τείρεσθαι Τρῶας, μέγα δὲ κράτος ἔμμεν' Ἀχαιῶν.

Z 402. τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον.
Animadversione dignum est Platonem in Cratylo p. 392D hanc filii appellationem non Hectori, sed Andromachae tribuere. Utrum memoriae errore, an quod in suo exemplari legerat αὐτή?

I 380—384. De his versibus velim editores nunc pensitent quae nuperrime scripsit H. R. Hall, The oldest civilisation of Greece, p. 268 cum nota 3.

K 154 αὐτὰρ ὅ γ' ἥρως
εὗδ', ὑπὸ δ' ἔστρωτο ῥινὸν βοὸς ἀγραύλοιο,
αὐτὰρ ὑπὸ κράτεσφι τάπης τετάνυστο φαεινός.
Neutrum τὸ ῥινόν (cf. locus controversus Od. ε 281) suspectum est admodum, itaque aut ῥινόν h. l. accusativus est pendens a verbo medio ὑπέστρωτο, aut ὑπέστρωτο est passivum et reponendum ῥινός, quod ob vs. sequentem praetulerim.

K 204. ὦ φίλοι, οὐ κεν δή τις ἀνὴρ πεπίθοιτ' ἑῷ αὐτοῦ
θυμῷ τολμήεντι μετὰ Τρῶας μεγαθύμους
ἐλθέμεν', εἴ τινά που δηίων ἕλοι ἐσχατάοντα,
ἤ τινά που καὶ φῆμιν ἐνὶ Τρώεσσι πύθοιτο,
ἅσσα τε μητιάουσι μετὰ σφίσιν, ἢ μεμάασι
αὖθι μένειν παρὰ νηυσὶν ἀπόπροθεν, ἦε πόλινδε
ἂψ ἀναχωρήσουσιν, ἐπεὶ δαμάσαντό γ' Ἀχαιούς.
Quia sententia manifeste postulat interpretationem „quando *domuerint* Graecos", non „quando *domuerant*", sine controversia pro soloeco indicativo restituendus est coniunctivus:
ἐπεὶ δαμάσωνται Ἀχαιούς.

Λ 410.
ἧος ὁ (Ulixes) ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
τόφρα δ' ἐπὶ Τρώων στίχες ἤλυθον ἀσπιστάων,
ϝέλσαν δ' ἐν μέσσοισι μετὰ σφίσι πῆμα τιθέντες.

Pro praepositione *μετὰ* pessime abundanti procul dubio corrigendum *μέγα*.

τέλσαν δ' ἐν μέσσοισι, μέγα σφίσι πῆμα τιθέντες,

quod quam vere dictum sit, mox produnt vs. 420 sqq.

De *μέγα πῆμα* cf. I 229. P 50. 99. Z 282. X 288. *β* 163. *Φ* 305.

Λ 647. Patroclus missus ab Achille Nestori sedem capere iubenti respondet:

οὐχ ἕδος ἐστί, γεραιὲ διοτρεφές, οὐδέ με πείσεις.
αἰδοῖος νεμεσητὸς ὅ με προέηκε πυθέσθαι
ὅντινα τοῦτον ἄγεις βεβλημένον κτέ.

Manifeste nulla adiectivi verbalis *νεμεσητός* interpretatio ab eruditis proposita (*reverendus, formidatus, stomachosus*) vera esse potest, quoniam verbum frequens Homericum *νεμεσ(σ)ᾶν* sive *νεμεσᾶσθαι* nihil aliud quam *indignari, vitio vertere* significat et reliquis locis omnibus *νεμεσσητόν*, ut consentaneum est, *reprehendendum, indignum* denotat. Vid. Γ 410 (Ξ 336. *χ* 489), I 523. *χ* 59. T 182. Ergo quin versus mendosus sit neutiquam dubito. Facile intellegeretur

αἰνῶς κεν νεμεσαῖτο sive *νεμεσαίη*,

sed fortasse eodem sensu lenius reponere licet:

αἰδοίῳ νεμεσητὸν ὅ με προέηκε πυθέσθαι κτέ.

viro venerando, qui me misit —, causa (sit) *vituperandi.*

M 145.

ἐκ δὲ τὼ ἀΐξαντε πυλάων πρόσθ' ἐμαχέσθην,
ἀγροτέροισι σύεσσι ἐοικότες, τώ τ' ἐν ὄρεσσι
ἀνδρῶν ἠδὲ κυνῶν δέχαται κολοσυρτὸν ἰόντα
δοχμώ τ' ἀΐσσοντε περὶ σφίσι ϝάγνυτον ὕλην
πρυμνὴν ἐκτάμνοντε, ὑπαὶ δέ τε κόμπος ὀδόντων
γίγνεται κτέ.

Magnopere me offendit in pulcherrima comparatione verbum *ἐκτάμνειν*, ut iam Leidenses observarunt, „vix aptum (ineptissimum dicere ausim) ad depingendos apros impetu suo virgulta confringentes et sternentes."

Quid reponendum sit, ostendere mihi videtur notus Herodoti locus VI 37 (cf. 86 et IV 120), scil. *ἐκτρίβοντε*, etsi alibi

apud Homerum hoc quidem compositum non exstat, sed et verbo simplici utitur Υ 496 et Ψ 736, et compositis *ἀποτρίβειν, διατρίβειν* et adiectivo *ἄτριπτος*, ita ut ex hac quoque parte coniectura loci sententiae aptissima satis munita videatur. Cf. de apro Erymanthio I 541 *πολλὰ δ' ὅ γε προθέλυμνα χαμαὶ 'βαλε δένδρεα μακρά*, item Λ 155 *ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ, | πάντῃ δ' εἰλυφάων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι | πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ* et Ξ 415 *ὡς δ' ὅθ' ὑπὸ πληγῆς πατρὸς Διὸς ἐξερίπῃ δρῦς | πρόρριζος*. Haec enim ipsa est vis verbi *ἐκτρίβειν*, *exstirpare*, *radicitus evellere*.

Ν 134.

ἔγχεα δ' ἐπτύσσοντο θρασειάων ἀπὸ (ὑπὸ?) χειρῶν σειόμενα.

Quod expectamus *ἐγνάμπτοντο* propter mutationis violentiam proponere vix ausim. Si sana est tradita lectio, admittenda mirifica sane dictionis exaggeratio.

Ξ 286.

ἔνθ' Ὕπνος μὲν ἔμεινε πάρος Διὸς ὄσσε ϝιδέσθαι,
εἰς ἐλάτην ἀναβὰς περιμήκετον κτἑ.

Verba *παρὸς — ϝιδέσθαι* non e praegressis, sed e sequentibus suspensa videntur, itaque nescio an potius virgula incidendum sit post *ἔμεινε*.

Ο 490.

ῥεῖα δ' ἀρίγνωτος Διὸς ἀνδράσι γίγνεται ἀλκή,
ἠμὲν ὁτέοισιν κῦδος ὑπέρτερον ἐγγυαλίξῃ,
ἠδ' ὅτινας μινύθῃ τε καὶ οὐκ ἐθέλῃσιν ἀμύνειν.

Propter versum sequentem malim *ἐγγυαλίζῃ*. Pro *ὁτέοισιν* sive *ὅτοισιν* recte *ὅσοισιν* vel *ὅτε σφιν* coniecisse videntur editores.

Ο 561.

ὦ φίλοι, ἀνέρες ἐστὲ καὶ αἰδόα θέσθ' ἐνὶ θυμῷ.
[ἀλλήλους τ' αἰδεῖσθε κατὰ κρατερὰς ὑσμίνας]
αἰδομένων ἀνδρῶν πλέονες σάοι ἠὲ πέφανται.

Versum turpiter hic abundantem cum parte librorum delere

nullus dubito, procul dubio interpolatum e loco simili, ubi optime additur, E 529 sqq.

ὦ φίλοι, ἀνέρες ἔστε καὶ ἄλκιμον ἦτορ ἕλεσθε
ἀλλήλους τ' αἴδεσθε (αἰδεῖσθε libri) κατὰ κρατερὰς ὑσμίνας.
αἰδομένων ἀνδρῶν πλέονες σάοι ἠὲ πέφανται.

Qui tueri versum illic velit, ei hinc verbo ἄλκιμον ἦτορ ἕλεσθε assumenda sint, quod nemo sanus, ut arbitror, praetulerit.

P 53. οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης
χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ
καλὸν τηλεθάον.

Coniecturis propositis (vid. editorum nota), quarum nulla mihi satisfacit, accedat haec mea:

ὃ ϝάλις ἀναβέβλυχεν ὕδωρ,

ut Dioscorides in Anth. Pal. VII 31, 5 dicit:

αὐτόματαί τε κρῆναι ἀναβλύζοιεν ἄκρητον

et incertus poeta ibidem IX 374, 1 sq.

ἀέναον καθαρήν με παρερχομένοισιν ὁδίταις
πηγὴν ἀμβλύζει γειτονέουσα νάπη.

Coniecturam firmare videtur locus Homericus I 490 sq.

πολλάκι μοι κατέδευσας ἐπὶ στήθεσφι χιτῶνα
ϝοίνου ἀποβλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ.

P 394. ὣς οἵ γ' ἔνθα καὶ ἔνθα νέκυν ὀλίγῃ ἐνὶ χώρῃ
εἵλκεον ἀμφότεροι[· μάλα δὲ σφίσιν ἔλπετο θυμός,
Τρωσὶν μὲν ἐρύειν προτὶ Ἴλιον, αὐτὰρ Ἀχαιοῖς
νῆας ἔπι γλαφυράς]· περὶ δ' αὐτοῦ μῶλος ὀρώρει.

Fortasse forma novicia Ἀχαιοῖς pro Ἀχαιοῖσι, quae corrigi prorsus nequit, indicio est verba satis languida et otiosa, quae uncinis saepienda curavi, a seriore poeta esse interpolata.

P 744. ἐν δέ τε θυμὸς
τείρεθ' ὁμοῦ καμάτῳ τε καὶ ἱδροῖ σπευδόντεσσι.

Ut locus sit formae probae Homericae ἱδρῷ, Leidenses proponunt ἑλκόντεσσι, ego praetulerim ἐσσυμένοισι, e cuius lectionis glossemate vulgata potuit nasci.

T 201. ὁππότε τις μεταπαυσωλὴ πολέμοιο γίνηται.

Pro altera lectione *μεταπαυσωλή* strenue pugnat verbum *μεταπαύεσθαι* P 373.

Υ 23. *οἱ δὲ δὴ ἄλλοι*

ἔρχεσθ', ὄφρα κ' ἵκησθε μετὰ Τρῶας καὶ Ἀχαιούς,
ἀμφοτέροισι δ' ἀρήγεθ', ὅπῃ νόος ἐστὶ ϝεκάστου.
εἰ γὰρ Ἀχιλλεὺς οἶος ἐπὶ Τρώεσσι μάχηται,
οὐδὲ μίνυνθ' ἕξουσι ποδώκεα Πηλεΐωνα.

Aperte sententia haec esse debet: Nam si Achilles adversus solos (i. e. non adiutos ab aliis) Troianos pugnabit, hi ne punctum quidem temporis eius impetum sustinebunt. Ergo corrigendum:

εἰ γὰρ Ἀχιλλεὺς οἴοισι Τρώεσσι μάχηται, κτἑ.

Cf. vss. 41—53.

Υ 246.

ἔστι γὰρ ἀμφοτέροισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι·
πολλὰ μάλ'· οὐδέ κε νηῦς ἑκατόνζυγος ἄχθος ἄροιτο.

Non tantum cum editoribus haereo in mirifico hoc usu verbi *ἄρνυσθαι*, sed etiam in *ἄχθος* nude adhibito pro *τοσοῦτο* (sc. *τῶν ὀνειδέων*) *ἄχθος*.

Coll. Od. *γ* 312 *κτήματα — ὅσα νῆες ἄχθος ἄειραν* expectamus:

πόλλ', (ὅσσ') οὐδέ κε νηῦς ἑκατόνζυγος ἄχθος ἀείροι.

Φ 173. Hectoris verba sunt:

Δηίφοβ', ἦ μέν μοι τὸ πάρος πολὺ φίλτατος ἦσθα
γνωτῶν, οὓς ϝεκάβη ἠδὲ Πρίαμος τέκε παῖδας·
νῦν δ' ἔτι καὶ μᾶλλον νοέω φρεσὶ τιμήσασθαι,
ὃς τλῆς εἵνεκ' ἐμεῖο, ἐπεὶ ϝίδες ὀφθαλμοῖσι,
τείχεος ἐξελθεῖν, ἄλλοι δ' ἔντοσθε μένουσιν.

Dubium non est quin aoristus *τιμήσασθαι*, quem codices servarunt, sit genuina lectio, quia *νοεῖν* hic significat in *animo habere*, quapropter non assequor cur editores Leidenses futurum *τιμήσεσθαι* ex Eustathio recipere maluerint, cum praesertim ipsi afferant Ω 561:

νοέω δὲ καὶ αὐτὸς
Ἕκτορά τοι λῦσαι,

cuius loci prorsus eadem ratio est.

Ceterum quia durior est obiecti omissio et ubique in Iliade usurpatur verbum activum τιμᾶν (medium habet Odyssea τ 280, υ 129, ψ 339) hic expectaveram potius

νοέω φρεσὶ τιμῆσαί σε.

Ψ 874.

ὕψι δ' ὑπὸ νεφέων ἴδε τρήρωνα πέλειαν·
τῇ ῥ' ὅ γε δινεύουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλε μέσσην,
ἄντικρυς δὲ διῆλθε βέλος· τὸ μὲν ἂψ ἐνὶ γαίῃ
πρόσθεν Μηριόναο 'πάγη ποδός· αὐτὰρ ἡ ὄρνις
ἱστῷ ἐφεζομένη νηὸς κυανοπρῴροιο
αὐχέν' ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ πτερὰ πύκν' ἐλίασθεν,
ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο, κτέ.

„Mirum avem transfixam ultra provolare potuisse" haud iniuria cum Nauckio animadvertunt editores.

Sola difficultas est in voce μέσσην, nam graviter quidem vulneratam fuisse produnt sequentia, sed *media* transfixa statim in terram decidisset.

Non igitur haererem, si poeta dedisset

τῇ ῥ' ὅ γε δινεύουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλ' ὀιστῷ.

Versum enim 878, quem pro spurio habebat Nauck, propter verbum ἀπεκρέμασεν abesse non posse Leidensibus assentior.

Ω 261. Priamus de filiis suis:

τὰ δ' ἐλέγχεα πάντα λέλειπται,
ψευσταί τ' ὀρχησταί τε χοροιτυπίῃσιν ἄριστοι,
ἀρνῶν ἠδ' ἐρίφων ἐπιδήμιοι ἁρπακτῆρες.

Pro lectione ψευσταί hoc quidem loco posita expectatur notio similis vocabulorum vicinorum, velut παισταί. De verbo παίζειν *saltandi* sensu adhibito cf. ζ 106, θ 251, ψ 147; *ludendi pila* ζ 100, η 291.

Ω 778. Priamus:

„ἄξετε νῦν, Τρῶες, ξύλα ἄστυδε, μηδέ τι θυμῷ
δείσητ' Ἀργείων πυκινὸν λόχον· ἦ γὰρ Ἀχιλλεὺς
πέμπων μ' ὧδ' ἐπέτελλε μελαινάων ἀπὸ νηῶν
μὴ πρὶν πημανέειν πρὶν δωδεκάτη μόλῃ ἠώς."

Adnotant editores: ἐπέτελλε] *promittebat?* Verbum suspectum h. l., alias enim *mandare* significat.

Promittere significare non posse certissimum est, sed etiam hic *mandare* significabit, si mecum lenissime versum sequentem sic refinxeris:

μὴ πρὶν πημαίνειν πρὶν δωδεκάτη μόλῃ ἠώς.

Scilicet Achilles, cum Priamum cum filii cadavere domum remitteret, *suis* mandaverat ut usque ad duodecimam auroram ab omni hostilitate abstinerent.

His adnotatiunculis, quibus continuavi scripta in Mnemosynes vol. XXV p. 8—17 et 417—426, cum ipsis carminibus Homericis prodesse studui tum eorum tertiae quae procul dubio aliquando in lucem prodibit editioni Leidensi. Iuvat autem lectoribus in memoriam revocare aurea editorum verba, quibus huiusce recensionis Praefationem terminarunt. „Nihil — utilius „est ad sensum pulchri acuendum, nihil magis conducibile ad „iuniorum praesertim effingenda ingenia facultatemque criticam „confirmandam, quam tale studium carminum Homericorum, „quo singula verba singulaque enunciata sedulo pensitentur et „ad leges exigantur, quae non pro recentioris cuiuspiam philo„logi arbitrio scriptae sunt sed multorum diligentia ex ipsis „carminibus epicis erutae."

τῶν δ' οὐκ ἐπιλήσομαι, ὄφρα κ' ἐγώ γε
ζωοῖσιν μετέω καί μοι φίλα γούνατ' ὀρώρῃ

et in Homero pro virili parte sive temptando sive, ubi dabitur, emendando pergam.

AD PLUTARCHUM.

Lyc. 21 (Sint.). Spartanorum virtutes his versibus laudavit Terpander:

ἔνθ' αἰχμά τε νέων θάλλει καὶ μοῦσα λίγεια
καὶ δίκα εὐρυάγυια.

Urbs εὐρυάγυια quid sit novimus; *iustitiae* vero viam qui *latam* appellat quid dicat nescit. Scripsit Terpander: δίκα εὐθυάγυια. Recta ambulat via iustitia.

J. J. H.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex Vol. XXVIII pag. 451).

LXXXVI.

AD NOXALES ACTIONES.

Potest is, in quem servus alienus deliquerit, aut praesentem servum in ius ducere [1]), secum scilicet ducturus, si nemo eum in iure defendat [2]) aut praesentem dominum convenire, ut is vel servum defendat vel exhibeat eum [3]), caveat saltem, *cum primum potuerit se exhibiturum* [4]), exhibitum vel *praesentem* ..... *noxae d(e)t* [5]), etenim *quotiens dominus ex noxali causa convenitur*, et servus praesens est [6]), *si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum cuius nomine iudicium non suscipitur* [7]). Enimvero reclamat Eisele [8]) nec ultra dominum teneri vult, quam ut servum praesentem duci patiatur, quod fieri videmus l. 28 (i. f.) D. 9. 4 vv. *quum ab eo* [9]) *non defen-*

1) Servus (l. 3 pr. D. 2. 7) et iudicatus non proprie in ius vocantur. De iudicato antea dictum est (cap. LXXX).

2) L. 2 § 1 D. 2. 9; l. 6 D. 6. 2; l. 26 § 6, l. 31, l. 32, l. 39 § 3 D. 9. 4.

3) L. 21 § 4, l. 22 § 3 D. 9. 4.

4) L. 2 § 1 D. 2. 9, de cuius fragmenti emendatione disputavimus cap. harum observ. XLV. Cf. praeterea Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX (1899) p. 7.

5) L. 22 § 3 D. 9. 4.

6) Absentem dominus exhibere debet, si defendere non vult.

7) L. 21 pr. D. 9. 4.

8) *Ztschr. der Sav.-St.* XIII p. 124.

9) Id est: ab eo, *adversus* quem (*noxalis actio*) *competit*.

deretur [1]), proinde docet èt ea, quae proxime exscribebam, interpolata esse [2]), èt l. 29 D. 9. 4 (*sed huic necesse est ius suum ad actorem transferre perinde ac si damnatus esset*) èt l. 32 D. 9. 4 (*et si praesens est dominus* tradere (Lenel: *mancipare*) *eum et de dolo malo promittere debet*), nec animadvertit in causa manere l. 22 § 3 D. 9. 4: *dominus qui servum in sua potestate esse confitetur aut exhibere eum debet aut absentem defendere, quod nisi faciat*, punitur [3]) *a t q u e s i p r a e s e n t e m n o x a e n o n d e d e r i t.* Ergo propius est ut existimem, quemadmodum existimat Girard [4]), tunc non cogi dominum vel procuratorem domini [5]) servum mancipare, quum actor ducere contentus sit. Absentis [6]) nomine noxale iudicium suscipere non sufficit, nisi ante dominus confiteatur *servum in sua potestate esse* [7]), id est a se possideri [8]), valet enim de noxalibus actionibus, quod legimus [9]) circa de peculio actionem: *n(on) magis dominium servorum esse spectandum, quam facultatem habendi eos*, quamobrem fit ut noxali iudicio non teneatur dominus, cuius servus *(non) apud (eum) sit* [10]), sed vel apud alium possessorem [11]) vel *in fuga* [12]), ex diverso

1) Non laudamus l. 26 § 6 D. 9. 4, quia mox ibi cancellabimus *vel etiam praesente.*

2) Ab *in ea causa res est* quae sequuntur.

3) Scripserit necesse est Paulus: *ducitur.* Cf. l. 13 § 2 D. 47. 10.

4) *Manuel* (1901) p. 675[4].

5) De procuratore est l. 36 D. 3. 3. Huic imponitur cautio *ratam rem dominum habiturum*, ne postea dominus restitui sibi postulet defensionem. Consequens est ipsi domino defensionem non restitui eius quem duci passus sit, proinde l. 26 § 6 D. 9. 4 cancellanda esse *vel etiam praesente.*

6) Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 8: „*war der Sclave* in iure *gegenwärtig, so hat die Frage an den Gegner* 'an servum in potestate habeat' *keinen Sinn.*"

7) L. 22 § 3 D. 9. 4 (cf. l. 5, l. 16 pr., l. 17 D. 11. 1). Negaverat Lenel in edicto (p. 127, p. XIII) talem esse interrogationem, quod ultro cancellat in: *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 7. Ergo pro cancellatis etiam habenda sunt, quae scripserat in edicto p. 126: „*übernahm der Gegner die Defension, so konnte es dem Kläger sehr gleichgiltig sein ob jener besass oder nicht,*" quum ideo introducta sit interrogatio, ne iudicio suscepto neget possidere se. Absolveretur enim (l. 23 D. 9. 4, cf. l. 9 pr., l. 17, l. 18 D. 44. 2; l. 8 pr. D. 46. 8).

8) L. 23 D. 9. 4.

9) L. 1 § 6 D. 15. 1. Non tamen est de peculio actionis nomine interrogatio *an in potestate habeat* (l. 9 § 8 D. 11. 1).

10) L. 7 pr., l. 29 D. 9. 4. Putat quidem Karlowa (*Rechtsgesch.* II 1 p. 1175) in hac altera (l. 29) proprietatis causam potius spectari.

11) L. 11 D. 9. 4.

12) L. 21 § 3 D. 9. 4 (*vel peregre*); l. 17 § 3 D. 47. 2; Paul. II 31 § 37.

teneatur non dominus, si possideat [1]), non tantum ceteris sed etiam ipsi domino [2]). Possessor autem habetur, quod ad actionem noxalem attinet, qui vel bona vel mala fide [3]), *opinione domini* tamen possidet [4]); ergo *is qui pignori accepit vel qui precario rogavit non tenetur noxali actione* [5]), multo vero minus usufructuarius [6]). In his igitur speciebus dominus tenetur, perinde ac *si servus depositus vel commodatus sit* [7]), *si facultatem repetendi e(um) dominus habeat* [8]), quod in corporaliter pignori dato ita interpretatur Paulus: *(si) habeat pecuniam ....., nam non debe(re) cogi vendere res suas ut solvat pecuniam et repetat servum* [9]). Ideo autem diximus: in servo corporaliter pignori dato, quia, sive conventio tantum intercessit, sive a debitore creditori possessio subrepta est, sine dubio dominus noxali actione tenebitur, *nec oberit, quod Serviana potest ei homo avocari* [10]). Similiter, in quo usufructus alienus sit, eius dominum noxalibus actionibus teneri constat [11]), sed secundum Graecam interpretationem [12]) ita: si servum possideat, quae interpretatio non tantum ipsa se commendat, sed etiam quia eius ope explicatur Pauli [13]) responsum in quo haerent Occidentales [14]): *si servi, in quo usufructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit* [15]), *verba* [16]) *ef-*

---

1) L. 11—l. 13, l. 28 D. 9. 4; l. 26 D. 16. 1.
2) L. 17 § 3 D. 47. 2.
3) L. 13 D. 9. 4.
4) L. 22 § 1 D. 9. 4; c. 21 § 3 C. 6. 1.
5) L. 22 § 1 D. 9. 4.
6) Usufructuarium non teneri èt directo testimonio demonstratur (l. 18 D. 9. 4) èt quia agit (l. 18 D. 9. 4; l. 14 § 3 D. 11. 3; l. 43 § 12 D. 47. 2; l. 17 § 9 D. 47. 10), quum nemo possit habere noxalem, qui ea actione propter eundem teneatur. Cf. tamen l. 3 D. 2. 9.
7) L. 22 pr. D. 9. 4.
8) L. 22 pr., § 1 D. 9. 4.
9) L. 22 § 2 D. 9. 4.
10) L. 36 D. 9. 4; l. 69 D. 46. 3. Cf. l. 14 § 1, l. 15 D. 9. 4.
11) L. 17 § 1, l. 18 D. 9. 4; l. 14 § 3 D. 11. 3; l. 4 § 8 D. 42. 1; l. 69 D. 46. 3; l. 17 § 9 D. 47. 10.
12) Sch. 18 *καὶ νεμόμενος* ad Bas. 60. 5. 17.
13) L. 19 § 1 D. 9. 4 (= Paling Paul. 370).
14) Accursius et Cuiacius. Interpretantur enim *non ideo minus* teneri dominum, quod conduxerit operas.
15) A fructuario (cf. l. 25 § 5 D. 7. 1).
16) Legis Aquiliae formae verba esse putat Girard, *Nouv. Rev. histor.* XI (1887) p. 415[1]; 432[1].

ficiunt, ut cum noxae deditione damnetur. Etenim, quia tunc habet ex contractu hominis recuperandi facultatem, quasi possideat [1]), conveniendus est. Quibusdam tamen placuit *adversus bona fide ..... possessorem nullo modo (noxalem) furti actionem extendi.* Cuius opinionis, quam damnavit Iustinianus [2]), vestigia tamen in Pandectis supersunt. Veluti scribit Celsus l. 68 (67) § 4 D. 47. 2: *quod furi ipsi furtum fecerit furtivus servus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum* [3]) *placet*, qua re sequitur cum fure non esse iudicium noxale, quia nemo potest propter eundem èt noxalibus teneri èt noxalem actionem ipse habere [4]), ergo multo minus cum bona fide possidente [5]). Alterum vestigium est apud Ulpianum l. 21 § 1 D. 9. 4, ubi docet: *eos, quorum nomine noxali iudicio ag(a)tur, etiam absentes defendi posse placui(sse)* [6]), *sed hoc ita demum, si proprii sint servi,* id est a domino, deinde subiungit [7]): *quod ita puto accipiendum, ut, si constet vel bona fide servire, etiam a possessore absentes possint defendi.* Esset enim perquam absurdum de eo dubitare an possit defendere, cui defensionis necessitas imponeretur. Tertium est apud Ulpianum l. 27 § 3 D. 9. 2: *servi autem occidentis dominus tenetur, is vero cui bona fide servit non tenetur* [8]). *Sed an is* [9]), *qui servum in fuga habet, teneatur* [10])

1) Sch. 8 ad Bas. 60. 5. 19 (ὡς νεμόμενος). Possessionem spectari viderat Stephanus (sch. 6 eod.), sed non recte docet *etiam corporaliter* propter contractum possideri (ἐπειδὴ παρ' ἐμοί ἐστι καὶ σωματικῶς ὁ οἰκέτης ὡς μισθωσαμένῳ τὰς ὀπέρας αὐτοῦ).

2) c. 21 C. 6. 2.

3) *quando servus sub domini sui fuerit constitutus possessione* (c. 21 § 1 C. 6. 2).

4) c. 21 § 1 C. 6. 2; l. 41 D. 9. 4; l. 17 § 9 D. 47. 10.

5) L. 13 D. 9. 4.

6) Absentis personam nisi ex causa noxali defendi non posse, demonstravimus cap. XLV (p. 381). Praesentem servum, *si ..... dominus abest* (l. 2 § 1 D. 2. 9), quivis recte defendit, modo non dominus satisdet (l. 4 D. 2. 9; l. 39 § 1, § 2 D. 9. 4)

7) Interpositis quidem his: *aut si dubitetur utrum proprii sint an alieni.*

8) Contrarium docet idem Ulpianus l. 11 D. 9. 4 in actione furti.

9) Dominus.

10) Ita scilicet, ut conveniri possit, *quando servus sub domini sui fuerit constitutus possessione* (c. 21 § 1 C. 6. 2), id est quum *reversus ad dominum fuerit* (l. Burg. Rom. tit. 15). Ergo non est contraria l. 21 § 3 (cf. l. 7) D. 9. 4, quod viderat Lenel, *das* edictum (1883) p. 124[1,2], sed transivit, *Ztschr. der Sav.-St.* XX (1899) p. 5[1], in castra Girardi, *Nouv. Rev. hist.* XI (1887) p. 431[1], qui controversiam esse putat: „*le texte ne dit pas que le maître est tenu, quand il a un esclave qui a commis un meurtre* in fuga, *il dit qu'il est tenu, quand l'esclave, qui a commis un meurtre est* in fuga." Sed apparet, quo modo teneatur.

nomine eius Aquiliae actione, quaeritur. et ait Iulianus et est verissimum [1]), *cu(i) et Marcellus consentit.* Quamquam vestigium esse negat Girard [2]) magisque dicendum esse prorsus diversum esse ius noxale legis Aquiliae a ceteris noxalibus actionibus, quod ideo demonstretur, quia nec umquam Aquilia noxalis in bona fide possessorem detur, nec alia ulla in dominum, qui non possideat, veluti in eum *qui servum in fuga habe(a)t* [3]). Quum unus sit locus, ubi quaeratur, utrum Aquilia noxali bona fide possessor obligetur, perspicuum est nihil eo effici, quod testimonia sint concordia in liberando possessore. Ex altera parte quod scribit: sola Aquilia in domino rationem non haberi possessionis, manifeste errat, quia èt in Aquilia noxali [4]) habetur ratio apud Paulum l. 19 § 1 D. 9. 4 (= Paling. Paul. 370) èt ex diverso de furti actione docet Iustinianus [5]), quibus placuerit dominum, non possessorem, noxali actione conveniendum [6]), iisdem placuisse dominum conveniendum *et pro his (rebus), quas furatus est (servus), quando fugit quidem a bona fide possessore adhuc autem nondum sub domini sui manibus fuerit constitutus.* Addebant quidem hi tunc dominum conveniendum esse, *quando servus sub domini sui fuerit constitutus possessione* [7]), id est quum is *reversus ad dominum fuerit* [8]), sed nihil prohibet, eandem interpretationem Ulpiani fragmento de lege Aquilia adhibere. Ergo nihil praecipui in Aquilia noxali deprehendimus. Sed addit Girard [9]), etiamsi legis Aquiliae praecipua causa non sit, tamen eius controversiae, quam decidit Iustinianus, Ulpiani l. 27 § 3 cit. vestigium servare propterea non esse probabile,

---

1) Contrarium verissimum esse docet idem Ulpianus l. 17 § 3 D. 47. 2 (ia. c. 21 § 1 C. 6. 2) in actione furti.

2) L.l. p. 432¹.

3) L.l. p. 430—433.

4) Cf. ipse Girard, l.l. p. 415¹.

5) c. 21 § 1 (i.f.) C. 6. 2.

6) Qui possessorem quaerunt, ii propter fugitivi in fuga furta non eum, a quo fugerit, sed, ad quem ex fuga pervenerit, noxali actioni subiciunt (l. 17 § 3 D. 47. 2). Quam sententiam confirmat Iustinianus (c. 21 § 3 (i. f.) C. 6. 2), si a bona fide possessore pervenerit ad dominum.

7) c. 21 § 1 C. 6. 2,

8) L. Burg. Rom. tit. 15, quem putat quidem Salis ex libro constitutionum desumptum, sed fortasse non inspecta Iustiniani lege.

9) *Nouv. Rev. hist.* XI (1887) p. 432¹.

quia deciderit unam controversiam Iustinianus, habeat autem l. 27 cit. singularia duo [1]), et quia praeterea Ulpianum [2]) non sit verisimile sibi contradixisse. Cui respondeo: si nihil praecipui habeat noxalis Aquilia, nulla singularia de ea tradi potuisse, ex duabus porro controversiis alteram Iustinianum composuisse, alteram neglexisse [3]), quid mirum? Ulpianum [4]) autem sibi contradixisse, adeo mirari non debemus, ut mirandum potius esset, si constitisset sibi. Dicemus igitur pro conclusione: noxalibus actionibus dominum conveniri non potuisse, nisi servum in potestate haberet, de eaque re inter omnes constitisse; quaesitum esse, utrum bona fide possessor posset conveniri. In actionem autem non idem venit sive cum domino agitur sive cum possessore. Nam, si dominus convenitur, *huic necesse est ius suum ad actorem transferre* [5]), id est: *(mancipio da)re* [6]), bonae fidei possessori sufficit possessionem tradere, quia nec dominium transferre potest [7]), nec debet propterea *necessitas ei impon(i), ut litis aestimationem sufferat* [8]). Ne quis igitur dixerit in noxae deditione, sicut in emptione [9]), *factum (mancipa)ndi* [10]) spectari, invenirent enim exaequatos sese bonae fidei possessor et dominus. Fructuarius [11]) quoque cum ei permissa sit defensio, *damnatus hominem* tantum *trad(et)* [12]). Erit autem *defensio* fructuario

---

1) *„deux dérogations au droit commun.“*

2) L. 27 § 3 cit. et l. 11 D. 9.4; et item l. 27 § 3 cit. et l. 17 § 3 D. 47.2.

3) Fortasse ne neglexit quidem, sed putavit sufficere c. 21 § 3 C. 6.2.

4) Vult quidem Girard, l.l. p. 431 not. 1, Iulianum huic culpae immiscere (*„précisément il me semble que l'on peut ici faire remonter la contradiction à une autorite plus ancienne et plus haute“*), ut sic deterreat ab opinione controversiae. Atqui nihil agit, quia l. 17 § 3 D. 47.2 de alia re Iuliano denuntiatur testimonium.

5) L. 29 D. 9.4. — Itaque statu liber cum sua causa noxae deditur (l. 15 D. 9.4; l. 9 § 2 D. 40.7). Sed nudae proprietatis vel rei obligatae domino imperant èt Celsus (l. 4 § 8 D. 42.1; l. 69 D. 46.3) èt Paulus (l. 17 § 1 D. 9.4) *ut etiam usumfructum actoris facia(t)* vel rem liberet.

6) L. 32 D. 9.4 (Paling. Callistr. fr. 67); l. 15 D. 9.4 (Paling. Gai. fr. 130).

7) L. 27 § 1 D. 9.4.

8) L. 28 D. 9.4.

9) Cf. supra, cap. IV.

10) Cf. l. 4 pr. D. 22.1 (Paling. Papin. fr. 333).

11) Huic similis est creditor pignoratitius (l. 26 § 6, l. 27 pr., l. 30 D. 9.4).

12) L. 17 § 1 (i. f.) D. 9.4: *defensio tibi permittenda est et si damnatus hominem tradas (ab actore liberaris) et adversus me tue(be)ris.* Emendat Mommsen *tutus eris,* sed non esse in Pandectis *tueri = defendi* inauditum, docet Duker p. 350.

permittenda, sive eo praesente praesentem [1]) servum praesens [2]) dominus defendere non vult, *si(ve)* eo absente praesentem servum *praesens dominus defendere nolu(i)t* [3]) et ob id servus ductus est [4]); [in] *noxalibus* enim *actionibus* vel potius ductionibus *eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reversis defendendi ex bono et aequo potestas datur* [5]). — Supra diximus: domino confitendum esse antequam de absente noxale iudicium suscipiat, habere se servum in potestate. Est igitur de absente noxalis actio interrogatoria. Sed invenitur duplex interrogatio, quum *an in potestate habeat eum cuius nomine noxali iudicio ag(e)tur* [6]), tum *an servus suus sit* [7]). Contendunt igitur Lenel [8]), Karlowa [9]) harum interrogationum separatum esse sensum: illam priorem ad factum possidendi, posteriorem hanc ad ius proprietatis referendam esse. Quae sententia ideo refellitur, quia is, qui responderit „servum suum esse", nihilomagis tenetur ad proprietatem actoris faciendam [10]), vertitur igitur in hac interrogatione possessio, in illa vel magis, siquidem in edicto quoque quod proponitur adversus eum, qui negaverit se in sua potestate servum habere, *„in potestate" sic accipere debemus ut facultatem et potestatem exhibendi eius habeat* [11]), proinde *potestatis verbo ..... cum* ex hoc edicto [12]) *agimus* de [13]) *noxae*

1) Absentis defensio ad fructuarium non pertinet.

2) (*Si*) *dominus abest*, quivis defendere potest (l. 2 § 1 D. 2. 9).

3) L. 17 § 1, l. 26 § 6 D. 9. 4.

4) De noxae dedito cf. l. 17 § 2 D. 7. 1.

5) L. 2 § 1 (i. f.) D. 2 9; l. 26 § 6, l. 30 D. 9. 4.

6) L. 5, l. 16 pr. D. 11. 1.

7) Locos dabit Lenel, *das* edictum (1883) p. 125 not. 4 (= *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 6 not. 3). Add. l. 26 D. 6. 1.

8) *Ztschr. der Sav.-St.* XX (1899) p. 6—9.

9) *Rechtsgesch.* II 1 p. 1174, 1175.

10) Putat hoc Lenel, *das* edictum (1883) p. 125/6 („*der Eigenthümer des Delinquenten ist .... zur Uebertragung des .... Eigenthums .... verbunden*". Tacite hoc transfert ad fassum se dominum, quod quam sit anceps docebit Iulianus l. 39 § 1 D. 9. 4, itaque pergit: „*der Kläger hatte daher ein .... Interesse daran, von seinem Gegner in der Eigenthumsfrage* [wahrheitsgetreu] *berichtet zu werden*"). Perstat in ea sententia: *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 9, sed refellit eum Gaius l. 27 § 1 (ia. l. 28) D. 9. 4.

11) L. 21 § 3 D. 9. 4.

12) Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 6.

13) Requiritur *sine*. Etenim cum eo qui *neget se servum* [vel familiam] *defendere*, i. e. in potestate habere, de noxae deditione agi non potest (l. 1 § 19 D. 48. 16).

deditione cum eo qui servum [1] *non defendit* praesentis [2] *corporis copiam facultatemque significamus* [3], nec potest alius sensus fuisse verbi in ipsa interrogatione, alius in edicto, quo falsa responsio coerceretur. Ergo iam apparet, sicut contenderat Lenel in edicto [4], utriusque interrogationis eundem esse sensum, non tamen eum, ut ille putabat, ad ius sed ad factum [5] referendum. Consequens est nec esse de praesente servo interrogatoriam actionem [6], èt illam „an servus suus sit" eodem ferme modo a naturali sensu esse deflexam atque in Saxonica rerum mobilium vindicatione formulam „rem meam esse aio", quam ibi recte intendit etiam non dominus [7] modo a domino causam habeat [8]. Ad Romanos ut redeam, altero utro modo interrogatus adversarius, si confessus sit servum in potestate se habere, tenebitur iudicio noxali [9]. Quid, si negaverit? *Recusare* posthac *potest noxale iudicium* [10], sed, nisi nunc fatetur [11], aut iurabit *in potestate sua non esse* aut, quod falso negaverit, iudicium habebit sine noxae deditione [12], idque edicto praecipitur [13] eo quod hodie extat l. 21 § 2 D. 9. 4. Quid, si interrogatus tacuerit? Adhuc habebit sine noxae deditione iudicium aut iusiurandum, *quasi negaverit* [14]. Quid, si post interrogationem

---

1) Ad filiumfamilias definitio non pertinet (Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 6 not. 2).

2) Malo: *praesentem.*

3) L. 215 D. 50. 16.

4) P. 127 (ad l. 16 D. 11. 1), p. xiii (ad l. 5 eod.).

5) Ad ius et ad factum, opinio est Girardi, *Nouv. Rev. hist.* XI (1887) p. 428 (not.).

6) Quia de iure interrogatio nulla est, de facto autem tollitur (cf. supra).

7) Bruns, *Recht des Besitzes* (1848) p. 315 (cf. p. 318/9); Laband, *Vermögensr. Klagen* (1868) p. 111; Planck, *Gerichtsverfahren* I (1879) p. 396/7.

8) Bruns, op. cit. p. 315 (post not. 1). Contradicit huic Laband, op. cit. p. 112 (cf. Planck, op. cit. I p. 709 not. 5), sed suppetias fert Heusler. Cf. sequens observatiuncula LXXXVIII. — Add. Michel, *Recueil* no. 1359 lin. 10 (intendit conductor emphyteuticarius: ἐστὶν ἐμά).

9) Edicto hoc expressum fuisse negat Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 9 (cf. *das* edictum p. 127).

10) L. 29 D. 9. 4, quam ad interrogatum pertinere negabat Lenel, *das* edictum p. 126² (eadem est controversia de l. 80 D. 6. 1), fatetur Karlowa, *Rechtsgesch.* II 1 p. 1175, sed superesse docet alteram interrogationem.

11) L. 26 § 5 D. 9. 4.

12) L. 2 § 1 D. 2. 9.

13) Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 9 (in edicto (p. 127) negaverat).

14) Cf. l. 11 § 4 D. 11. 1. Itidem Karlowa, *Rechtsgesch.* II 1 p. 1174 (ima), aliter nodum solvit Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XX p. 9⁴.

actor elegerit iusiurandum — huius enim est electio — nec ille iuraverit? Si fides est Triboniano [1]), hic *condemn(a)tur quasi contumax*, sed scripsit Ulpianus: *duc(i)tur*, nam est ea indefensi praesentis [2]) genuina poena [3]) et Ulpiano cognita [4]). Quid, si fassus sit servum in potestate se habere, attamen nec exhibeat nec defendat? Ducetur [5]). Quid, si exhibeat nec tamen noxae det? Eadem poena est [6]). Itaque graviter fallit Tribonianus sub persona Ulpiani docens [7]): qui nec defendat nec noxae det eum iudicium habiturum *omnimodo* [8]) ea lege *si in potestate habeat*. Quod iudicium neque de praesente locum habere potest neque in confessum, quia praesentia confessiove quaestionem tollit, neque in tacentem vel negantem *omnimodo* locum habet, sed ita, si actor iusiurandum remiserit. Remotis emblematis hic erit integer Ulpianus:

> *quotiens dominus ex noxali causa convenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum cuius nomine iudicium non suspicitur* [9]), *aut, si id non faciat*, [iudicium suscipiet] *omnimodo* [sed non alias] condemnabitur [10]) [quam si in potestate habeat dolove malo fecerit quo minus haberet].

Interpolandi causa fuit, quod iure Iustiniano [11]) *nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere*, est igitur *omnimodo* iudicium constituendum, vel certe cognitio suscipienda, ut procedat interrogatio ceteraque ex interrogatione [12]). Cui iuri

---

1) L. 21 § 4 D. 9. 4.

2) Multum interesse inter praesentem et absentem indefensum observavimus cap. LXXVIII (p. 301).

3) L. Rubr. cap. 21.

4) L. 13 § 2 D. 47. 10. Habiturum putat Karlowa, *Rechtsgesch.* II 1 p. 1175 eum, qui iurare nolit, iudicium sine noxae deditione. Itaque eripit actori electionem a praetore concessam.

5) L. 21 § 4 (cf. supra), l. 22 § 3 D. 9. 4.

6) L. 22 § 3 D. 9. 4.

7) L. 21 pr. D. 9. 4.

8) Vertit Lenel (*das* edictum p. 126 not. 3): *sine noxae deditione.* Quod displicet Ottoni Karlowa, op. cit. II 1 p. 1175.

9) Si servus praesens est (l. 22 § 3 D. 9. 4). Ut hic praesentiae, ita § 4 confessionis conditio omittitur.

10) Ulpianus: *ducetur.*

11) L. 1 § 1 D. 11. 1.

12) Cf. Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* § 86[12], § 153 (p. 255/6).

accommodatus est locus Ulpiani nec satis a Triboniano eius ratio habita, quod is locus ad absentem proprie transferri non potuit [1]). Ergo iure Iustiniano debet dominus *si nolit suscipere iudicium* servum exhibere, exhibitum *noxae dedere; si id non faciat,* rursus iudicium suscipere in eam legem *si in potestate habeat* [2]), in quo iudicio interrogatus *an in potestate habeat*, si negaverit, aut iurabit aut sine noxae deditione condemnabitur, prout actor elegerit. Perlustravi, ni fallor, omnes locos, qui pertineant ad rationem defendendi in causa noxali [3]) praeter l. 3 § 7 D. 10. 4, quae vel ideo non est omittenda, quia ex interpolatione labem videtur contraxisse. Verba sunt haec: *si quis noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est* [4]) *necessaria: quid enim si* [dominus quidem paratus sit defendere, actor vero] *destinare non possit nisi ex praesentibus*, quia aut servum non recognoscit aut nomen non tenet [5])? *nonne aequum est ei familiam exhibere, ut noxium servum agnoscat* (etc.)? Ridiculum enim est ponere dominum defendere *paratu(m)*, quocum agi non possit, propterea quod familiam non exhibeat. Quod peccasse Tribonianum quam Ulpianum facilius mihi persuadebitur.

1) Quia absentem non noxae dedere sed exhibere compellimur (l. 21 § 4, l. 22 § 3 D. 9. 4).

2) Absentem. In praesentis enim persona interrogatio cessat.

3) Ad l. 1 D. 2. 9 (et R. D. 2. 9) dictum est supra (cap. XLV).

4) *Est* = esse potest.

5) Haec quoque (*quia — tenet*) mihi suspecta sunt.

AD PLUTARCHUM.

Fab. Max. 13 (Sint.). Minucius e magno periculo, quod sibi ipse contraxerat, a Fabio servatus sic milites alloquitur ... *ὁμολογῶ μικρὰ μεμφόμενος τὴν τύχην περὶ μειζόνων ἐπαινεῖν* (Adde *ἔχειν*). *ἃ γὰρ οὐκ ᾐσθόμην χρόνον τοσοῦτον, ἡμέρας μέρει μικρῷ πεπαίδευμαι, γνοὺς ἐμαυτὸν οὐκ ἄρχειν ἑτέρων δυνάμενον, ἀλλ' ἄρχοντος ἑτέρου δεόμενον, μὴ φιλοτιμούμενον νικᾶν ὑφ' ὧν ἡττᾶσθαι κάλλιον.* Leg. *φιλοτιμεῖσθαι*, ut illud a *πεπαίδευμαι* dependeat et sic tota sententia apte cohaereat.

Paulo post pro *ἡττωμένους* legendum est *ἡττημένους*.

J. J. H.

HOMERICA.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e Vol. XXIX pag.* 243).

XXII.

DE ARISTONICI ΠΕΡΙ ΣΗΜΕΙΩΝ PRAEFATIONE.

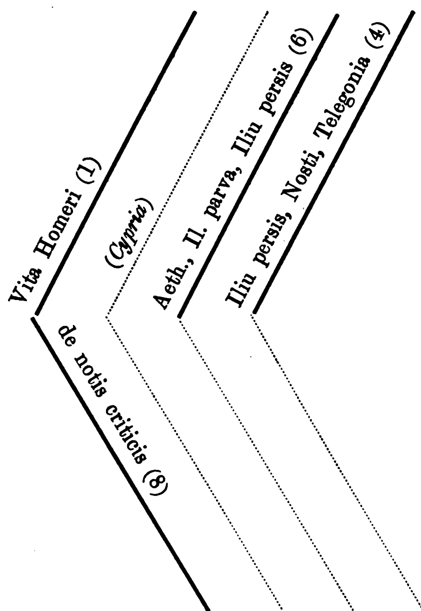
Homeri Ilias cum scholiis. Codex Venetus A, 454 *phototypice editus. Praefatus est D. Comparetti. — Lugduni Batavorum, A. W. Sijthoff,* 1901.

Admirabundus nuper et venerabundus oculis lustrabam imaginem phototypam codicis A Iliadis, quae strenua cura Sythoffii nostri cum ingenti bonarum litterarum emolumento publici facta est iuris. Nam cuivis iam Bibliothecae Philologicae licet modico sumtu in commodum visentium parare exemplar ipsi codici tam simile quam ovum est ovo. Mihi quoque, cui bibliopola vir honestissimus et amicissimus exemplar splendidi operis dono dedit, — *μεγάλη χάρις αὐτῷ!* — quavis hora licet illum thesaurum aut soli adire aut cum discipulis perscrutari, unde ipsam „quaestionem Homericam" uno saeculo abhinc procrevisse haud iniuria dixerit quispiam.

Multi autem multos errores quin hoc usi instrumento deprehensuri sint philologi nullus dubito; nam in tam amplo opere, quod hactenus nonnisi Venetiis consuli potuit per peregrinationum tempora nimis semper brevia, fieri non potuit quin etiam post Villoisoni Bekkeri Cobeti LaRochii Ludwichii aliorum studia

relinqueretur quod agerent alii. Nemo autem frustra nobilem codicem adibit; nam ut nihil reperiat quod aliis novum fore confidat, at multa inveniet quae sibi certe sint nova, et ex ipso fonte discens mox multo melius cognoscere et intellegere incipiet quae ex Aristarchi et Aristarcheorum scriptis ad nos pervenerunt magni naufragii rudera nimis nimisque exilia et informia.

Praemisit autem Dominicus Comparetti vir illustrissimus Praefationem paginarum XIV, quibus codicis fata succincte enarravit. Quae cum ea qua digna sunt animi intentione perlegerem, praesertim me adverterunt quae post alios observavit de mutilatis turbatisque ipsius codicis Prolegomenis. Luculenter enim demonstravit — immo ipsi codice inspecto quomodo cernere possimus nos docet — quinque foliorum, quae sola hodie supersunt, id quod nunc est ultimum (9) primo olim fuisse loco, cetera autem quatuor (1, 4, 6, 8) cum quatuor deperditis effecisse huiuscemodi quaternionem:

Numeri, quos cancellis inclusos adscripsi, indicant ordinem quo folia in codice inveniuntur disposita, intersertis foliis non-

nullis, quae vacua fuerunt olim, nunc obtecta sunt imagunculis Helenae Achillis aliorum crassa Minerva delineatis.

Finem igitur Prolegomenon faciebat folium in quo extat pars posterior tractatus *de Aristàrchi notis criticis*, cuius prior pars periit. Fallebat autem memoria Cobetum, cum triginta annis postquam codicem suis manibus tenuit et multorum mensium sedulo labore penitus excussit de hoc fragmento disputans „sine initio et fine" esse scripsit, „periisse enim et praecedens folium et sequens" [1]); nam eorum quae codex de signis criticis habebat ipsum finem servatum esse nemo non videt inspecto exemplo phototypo; scribere desiit librarius ante exitum paginae anterioris folii octavi, et posteriorem omnino reliquit vacuam.

Levis hic est error; primus autem, quod multo maioris est momenti, vir ille magnus vidit quam pretiosum esset illud fragmentum, et claris verbis hanc de eo tulit sententiam: „*Praefationis Aristonici libri περὶ σημείων Ἰλιάδος hanc esse particulam*". Mentione autem dignissimum est id quod paucis annis abhinc scripsit Naber [2]), legisse se Cobeti ad Bakium epistolam, unde appareat eum tum cum Venetiis commoraretur vidisse id quod post sex demum lustra — non novi igitur inventi gaudio abreptus — in Mnemosyne pronuntiavit.

Fortasse autem dicere praestat, „*ex Aristonici Praefatione excerpta*" haec esse sive *αὐτολεξεί* sive ita ut in brevius quaedam contraherentur vel etiam aliis verbis hic illic exprimerentur quae dixisset ille; quemadmodum non „*Procli Chrestomathiam*" sed „*e Procli Chrestomathia excerpta*" quaedam codex exhibet in priore Prolegomenon parte. Sic facillime explicatur finis abruptus; nam in ipso Aristonici opere nonnulla sequebantur opinor, sed is qui archetypum confecit unde codex noster exscriptus est, ea aut non repetivit aut alio loco repetivit.

Dindorfio Kirchhoffio aliis philologis bene multis persuasit Cobet, non tamen omnibus; quae autem de ipsis fragmenti verbis observavit hodie probari cuncta non possunt. Et quoniam non sine causa vereri mihi videor ut recte interpretari hoc fragmentum soleant philologi hodierni, operae pretium facturum

1) Vid. Mnemos. 1873 p. 27.
2) Naber Vier tijdgenooten p. 230.

me spero si quam accuratissime priscae doctrinae hasce reliquias vertero.

*** „*ἢ idem quod ἔφη. Quod cum ille non intellegeret, nunc* „*quoque φη interpretatus ὡς (quemadmodum) perperam suspendit* „(a pronomine ὃ δὲ) *verba sequentia:*

πέφραδέ τε Τρώεσσι καὶ εὐχόμενος ἔπος ηὔδα". —

Tangitur error, quem quidem Aristarchus putabat, Zenodoti, qui poetae verba de Peneleo caput Ilionei abscisum quassante Ξ 499 sq.

ὃ δὲ φὴ κώδειαν ἀνασχὼν
πέφραδέ τε κτέ.

ita in unum enuntiatum iungebat ut nos solemus hodie, Aristarchus vero particulam insolitam nunc quoque (ut B 144) aspernatus intellegebat *φῆ* (*ait*) et mente supplendum esse *ὡς* autumabat, dein a verbo *πέφραδε* novum enuntiatum incipere ratus.

In priore igitur huius commentationis parte, quae periit, et alia legebantur et ratio *diples* ab Aristarcho passim adhibitae reddebatur; hoc autem loco agitur de usu *diples periestigmenes*, qua Aristarchus Zenodoti errores notare solebat. Etiam versui laudato eam appingebat Aristarchus, licet codex Venetus *diplen punctis carentem* illic exhibeat. Cuiusmodi crebra in eo sunt vitia.

„*Adversus eundem autem utitur diple punctis carenti ad homo-* „*nymias cunctas indicandas, quoniam ea re neglecta scripsit ille* „*altero loco Pylaemenem altero Cylaemenem*".

Observat grammaticus, in refellendo Zenodoto non solum periestigmenen ab Aristarcho adhibitam esse diplen, sed etiam meram diplen huic consilio inserviisse certa in re: hac enim eum insignivisse cunctos locos Homericos ubi homines homonymi commemorarentur, ut sic demonstraret inutilem esse coniecturam Zenodoti Κυλαιμένεος pro Πυλαιμένεος scribentis N 643, — quo loco Pylaemenes dudum ab Aenea occisus (E 576 sqq.) filio exequias ire dicitur (N 658 sq.).

Vera autem esse quae grammaticus h. l. observat aliunde abunde constat (vid. schol. A 320 B 517, 837, 851 Δ 295 etc.).

„*Ad Zenodotum igitur refutandum utitur diple periestigmene*, „*quemadmodum singulis locis* (infra, in ipso libro) *accuratius ex*„*ponitur. Obelum vero ex Zenodoti editione critica habet desumtum;* „*versibus enim quos e textu eiciebat apponere eum solebat* (hic) „*tanquam mortuorum corporibus*".

Obelo igitur ante Aristarchum usus esse dicitur Zenodotus, neque eandem quam Aristarchus in re critica factitanda adhibuisse cautionem, sed versus quos eiciebat notasse obelo funeris nota.

Notetur imperfectum *παρετίθει*, unde apparet — quod nescio an interpretes hactenus fugerit cunctos — de *Zenodoto*, non de Aristarcho, dici ultima. Eiciebat Zenodotus quae ipsi displicebant; Aristarchus solo obelo talia notabat. Insulsa autem comparatio *ὡς τοῖς νεκροῖς τῶν ἀνθρώπων* debeaturne Zenodoto an Aristonico an alii cuipiam, fortasse dubium: mihi librarius eam confinxisse videtur, cum olim non *ἀνω̄ν* (sic cod.) sed *ἐπῶν* fuisset dictum, telo scilicet critico confossorum. Sed ne sic quidem quisquam contendet lepide dictum esse. Sufficit nunc observasse de Zenodoto dici hoc quicquid est, non de Aristarcho, nedum ipse Aristarchus loquens hic inducatur.

Minus dubitanter correxi errorem librarii in primis huius loci verbis commissum; ita enim modo verti quasi scripta extarent haec: *πρὸς μὲν δὴ Ζηνόδοτον αὐτῷ ἡ παράθεσις τῆς περιεστιγμένης διπλῆς* <*ὡς*> *πρὸς ἑκάστην γραφὴν ἀκριβέστερον θεωρεῖται.* — Post -ΗC haplographia periit ΩC.

„*Duplex autem ei* (Aristarcho) *est ratio obeli adhibendi. Aut* „*enim non Homeri esse versum significat, quemadmodum dicebatur* (?) „*de versu:*

τέρπεται ἐν θαλίῃ καὶ ἔχει καλλίσφυρον Ἥβην,

„*quoniam ea quae perpetua virginitate frui traditur nupta esse* „*non potuit, — aut indicat versus Homeri quidem esse sed non* „*suo loco collocatos. Sic cum Agamemnon ad Achillem dicit:*

αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη πόλεμός τε μάχαι τε

„*isto loco damnandum esse dicit* (Aristarchus)*; regi enim gratum* „*esse debere si talis in bello sit vir qui auxilio sibi venerit. Qua*„*propter huic versui ab Agamemnone dicto appictus erit* (i. e. in

„textu appictus invenietur) *obelus addito asterisco. Qui ubi obelo „invenitur additus, significat versum Homeri esse quidem sed ab „hoc loco alienum*".

Optime habent haec maximam partem, nisi quod *dicebatur* illud (*ἐλέγετο*) quid sibi velit nondum intellego. Gravius vero est quod in codice sequitur vitium, quo deceptus Cobet verborum „*ὁ δὲ αἰτίαν ἐπιφέρει ὡς τῶν ποιημάτων ἐν τῇ τάξει διημαρτημένων*" subiectum esse *Aristarchum* statuebat. Inter se opponuntur duo *obelorum genera*: *ὁ μὲν* versus spurios, *ὁ δέ* loco alieno collocatos significat addito asterisco; alterius autem generis exemplum affertur versus λ 603 ab Homero alienus, alterius A 177, qui suo loco legitur alibi (E 891). Supra autem in versione mea vitium quod dico non apparet, quoniam non reddidi illic quae codex habet: „*ὁ δὲ αἰτίαν ἐπιφέρει ὡς τῶν ποιημάτων ἐν τῇ τάξει διημαρτημένων. ὅταν δ' ὁ Ἀγαμέμνων κτέ.*", sed ea quae in archetypo fuisse arbitror: „*ὁ δὲ αἰτίαν ἐπιφέρει ὡς τοῦ ποῑ μ̄ ὄντων ἐν τῇ τάξει δ' ἡμαρτημένων. ⟨ὡς⟩ ὅταν ὁ Ἀγαμέμνων κτέ.*", — *ὡς τοῦ ποιητοῦ μὲν ὄντων, ἐν τῇ τάξει δ' ἡμαρτημένων. ὡς ὅταν ὁ Ἀγαμέμνων* ... — Litteras *τοῦ ποῑμόντων* in *τῶν ποιημάτων* quam facile potuerint abire nemo non videt, et *δέ* in *δι-* corruptum effecit ut sequentia prave iungerentur. Operae autem pretium est observasse, codicem in vicinia praebere particulam *πόθεν* scriptam *πόθ̄* et *παρθένοι* vitiose pro *παρθέμενοι* (*παρθέμ̄οι*).

Probabiliter dein Cobet observavit sequentia esse lacunosa et hiare omissis nonnullis quae ad sententiam necessaria sint: *διόπερ ἐπὶ μὲν τοῦ λεγομένου ὑπ' Ἀγαμέμνονος ὀβελὸς παρακείσεται καὶ πρὸς τούτῳ ἀστερίσκος, κτέ., ⟨ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ Διὸς εἰρημένων μόνος ὁ ἀστερίσκος⟩. δηλοῖ δὲ τοῦτο ὅπου ἂν ᾖ κείμενος σὺν τῷ ὀβελῷ, ὅτι Ὁμήρου μέν ἐστι, φαύλως δ' ἐνταῦθα κεῖται, ⟨ὅταν δὲ μόνος ὁ ἀστερίσκος, ὅτι νῦν μὲν ὀρθῶς εἴρηται, κακῶς δ' ἐντεῦθεν ἀλλόσε ποι μετάκειται⟩.*

„Aliam ob causam loci quidam obelo notantur; cum iisdem ver- „sibus poeta saepius utitur, modo aptis personis eos tribuens modo „non aptis; ut cum a Nestore hominum prudentissimo verba, quibus „et immanis ille Cyclops utitur, ad Telemachum dicuntur:

ὦ ξεῖνοι, τίνες ἐστέ; πόθεν πλεῖθ' ὑγρὰ κέλευθα;

ἤ τι κατὰ πρῆξιν ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε,
οἷά τε ληϊστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί τ' ἀλόωνται
ψυχὰς παρθέμενοι <κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες>;

„*haec enim Cyclopi conveniunt Ulixem alloquenti, non vero Nestori* „*Telemachum*".

Quod *aliam causam τῆς ἀθετήσεως* nunc dicit, non *tertium* aliquod genus significat, sed alterius in quo versamur generis duas distinguit species; alia enim *ad personam parum aptam* dicuntur, ut supra ad Achillem ea quae aptius alibi dicuntur ad Martem, alia *a parum apta*, ut hoc loco a Nestore quae aptius alibi dicit Cyclops.

Primus autem Nestoris versus „*ὦ ξεῖνοι — κέλευθα*", quamquam Aristarcho suspectus non fuit, hoc loco adscribi tamen debuit, ne enuntiatum afferretur capite truncum.

Hic abruptius quam velles desinunt quae ex *Aristonici Praefatione* excerpta ad nos pervenerunt.

Quamquam quid dico. Fasne etiam est ita denominare fragmentum, cuius titulus cum ipso initio interiit? Audiamus virum haud exiguae auctoritatis, cuius nomen hic scribi nihil opus est, nam vocem, nisi egregie fallor, mox ipse, amice lector, agnosces: „der Titel jenes anonymen Bruchstücks verdankt einzig und „allein einer durchaus verfehlten Vermuthung Cobet's seinen „Ursprung. Ich würde es nicht der Mühe werth halten, den „Einfall nochmals zu widerlegen nachdem dies mit aller wün„schenswerthen Gründlichkeit und Schärfe bereits . . . ge„schehen ist: aber" — quaeque sequuntur. Repetit dein argumenta quae solida illa doctrina dudum protulerat; quae quam sint infirmia si data opera demonstratum nunc irem, id unum assequerer ut taedium parerem legentibus, nam quae supra dedi eo praesertim scripsi consilio ut illa crimina interpretatione vel emendatione removerem. In calce tamen harum paginarum ipsa viri docti verba afferam, itaque nullo negotio cum observationibus meis poterunt conferri [1]).

---

1) Die Stellen, welche deutlich gegen Aristonikeischen Ursprung sprechen, ... sind:

1) *ὁ δὲ τοῦτο μὴ νοήσας, ἀλλὰ λαβὼν πάλιν τὸ φή ἀντὶ τοῦ ὡς, ὑπέταξεν ἐκ περισσοῦ „πέφραδέ τε Τρώεσσι καὶ εὐχόμενος ἔπος ηὔδα"* [Ξ 500]: das ausgefallene

Sed ut solidam doctrinam desideremus, eam certe quam dicebat acerbitatem non frustra quaerimus; cuius postquam luculentissima quaedam dedit documenta, sic perorat, ipsis verbis viri docti quem sequitur usus: „*Longus sum in re, quae nemini*

Subject ist Zenodot; dass dieser den citirten Vers eingeschoben haben soll, davon weiss Aristonikos zur Stelle .... nichts [neque eiusmodi quid dicitur in fragmento].

2) *σημειοῦται δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπεριστίκτῳ διπλῇ τὰς ὁμωνυμίας ἁπάσας*: ein grober Irrthum; gegen Zenodot war bekanntlich die *διπλῆ περιεστιγμένη* gerichtet. [Nunc quoque non fragmenti auctorem sed virum doctum qui haec scripsit egregie falli statim apparebit si contuleris quae de hoc loco supra observavi.]

3) Aristarch bezeichnete auch keineswegs, wie hier behauptet wird, alle Homonymien mit der einfachen *διπλῆ*: N 658 und 659 führen den Obelos, obwohl Aristonikos dazu bemerkt: *εἰ δὲ μένοιεν οἱ στίχοι οὗτοι, νοητέον ὁμωνυμίαν εἶναι.* [Hoc argumentum eiusmodi est ut eius vim ne sentiam quidem.]

4) Nicht mit Rücksicht auf Zenodot machte Aristarch auf die Homonymien in Homer aufmerksam, sondern, wie Aristonikos zu B 837 ausdrücklich angiebt [et fuse id demonstravit Cobetus l.l.], mit Rücksicht auf die eben genannten Verse N 658 f. [Aut humani quid passi — immo passorum, nam statim eadem iterum dicuntur, sed fusius et sermone latino, ex alio repetita libro — haec est observatio, aut ego nunc somnio. Vide quae scripsi supra.]

5) *ὅτι ... ἔγραψεν ὁτὲ μὲν Πυλαιμένεα, ὁτὲ δὲ Κυλαιμένεα* und später *ὁτὲ μὲν οἰκείοις περιτιθεὶς προσώποις τὰ λεγόμενα, ὁτὲ δὲ οὔ. Aristonicus particulis ὁτὲ μέν — ὁτὲ δέ, quas recentiores amant, numquam utitur.* [Ergo Aristonici stilus e fragmentis quae ex eius opere supersunt satis nobis est cognitus, neque credibile est in Praefatione alio dicendi genere eum esse usum quam in brevibus notulis. Parum tamen graecum esse *ὁτὲ μὲν — ὁτὲ δέ* nemo, opinor, contendet.]

6) *πρὸς μὲν δὴ Ζηνόδοτον αὐτῷ ἡ παράθεσις τῆς περιεστιγμένης διπλῆς πρὸς ἑκάστην γραφὴν ἀκριβέστερον θεωρεῖται*: dies unverständliche Kauderwelsch (versteht es Jemand?), sowie das ganze übrige Gerede ist himmelweit von der klaren und präcisen Sprache des Aristonikos verschieden. [Nempe verba tradita levi vitio laborant, quod supra sustuli.]

7) *παρετίθει δ' αὐτὸν [ὀβελὸν] τοῖς ἐκβαλλομένοις ἐκ τῆς ποιήσεως στίχοις ὡς τοῖς νεκροῖς τῶν ἀνθρώπων*: konnte der Schreiber eine richtige Vorstellung vom Obelos haben, wenn er sich einbildete, dass Aristarch die von ihm mit diesem Zeichen versehenen Verse herauswarf? [Non potuisset sane, si quid eiusmodi dixisset, sed de *Zenodoto* loquitur, non de Aristarcho; vid. supra. — Quod deinde verbula illa de „hominum cadaveribus" aniles dicuntur ineptiae (8), verum id est, sed vid. quae supra observavi. Verba autem *ὡς τῶν ποιημάτων ἐν τῇ τάξει διημαρτημένων* cum vicinis aptum sensum praebere neganti (9, 10) non ego sum qui obloquar, supra enim demonstratum ivi corrupta esse utque emendarem operam dedi.]

11) *τὰ τοῦ Κύκλωπος τοῦ ἀνημερωτάτου ῥήματα ὑπὸ τοῦ συνετωτάτου Νέστορος λεγόμενα*: der Anonymos verräth sich durch die Epitheta *τοῦ ἀνημερωτάτου* und *τοῦ συνετωτάτου* [quae desunt in schol. ad γ 71], die mit seinem übrigen Jargon im besten Einklang stehen, als Spätling. [Hoc est quod dicunt, si feriendus videatur canis, baculum non frustra quaeri. Confidenter provoco ad aliorum iudicium, neque pudet profiteri mihi certe inepti vel turgidi nihil inesse videri hisce adiectivis, quae argumenti sunt loco.]

„mediocriter perito dubia esse potest; qui autem ne moniti quidem „intellegunt, quam ingens differentia sit inter has nugas et genuinas „Aristonici reliquias, in his rebus nihil intellegunt." Nuper autem denuo hanc proferens sententiam in Ephemeride Philologica Comparettio dedit vitio quod neque de „Cobeti temeraria illa opinione" tacuisset neque ipsius fragmenti „errores crassos atque adeo pueriles" notasset.

Equidem esse aliquid has nugas putare pergam, et cum Cobeto nihil intellegere malo quam sic cum illis sapere. Ad probra autem qua magistri pie semper colendi petitur memoria cum respondere aliquid ferret animus, — nam penitus, fateor, commovent me talia prolata de viro meis multorumque laudibus maiore, — vidi ipsum Cobetum ad haec respondisse priusquam dicta essent. Nam in eodem fasciculo Mnemosynes, ubi de Aristonici hoc fragmento egit, „si quis" ait „petulanter et „proterve in me arietat, non iram mihi movet sed risum, et „mox obliviscar. Neque ego arbitror cordatis in Germania ho„minibus istam μειρακιώδη petulantiam ullo modo placere."

Sic ille. Verborum magistri dilectissimi memor ego linguam nunc compescam, spero autem fore ut perlecto hoc qualicunque commentariolo paullo melius quam antea perspiciant philologi quanti pretii sit illud fragmentum, quod optimo iure Cobetus olim vindicavit Aristonico.

Quoniam spatii aliquid in hoc folio superest, eo utar ut de duobus Iliadis locis quaedam observem.

AD Σ 98.

Apud Robertum in opere ingeniosissimo de Iliadis compositione (*Studien zur Ilias* 1901 p. 329) hanc invenio Bechtelii observationem ad Π 47: „van Leeuwens Regel (Ench. 279), nach der „ἔμελλον nur mit dem Inf. Futuri verbunden werden dürfe, „wird durch die Unmöglichkeit Σ 98 μέλλον ἀμῦναι mit ihr in „Einklang zu bringen umgeworfen". —

Itane vero? μία οὖν χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ? Quid autem si vitiosus sit ille locus neque hanc solam ob causam suspectus? Ubi Achilli haec tribuuntur verba:

αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρῳ
κτεινομένῳ ἐπαμῦναι, —

notetur autem augmentum metro invito in codicibus verbo additum. *Statim dispeream, quoniam* ... Quid nunc expectatur? Id opinor quod factum sit aut non factum. *Statim dispeream, quandoquidem non servavi amicum*, vel etiam: *quandoquidem non in fatis fuit ut servarem amicum.* At verbis „*οὐκ ἄρ' ἔμελλον*" indicari solet *causa* rei factae, non expectatae vel speratae; *respicit* is qui iis utitur, non *prospicit.* Recte haberet: *τί οὐκ ἀπόλωλα, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον αὐτὸν σώσειν,* recte etiam: *τέθνηκε Πάτροκλος, οὐ γὰρ ἔμελλον αὐτὸν σώσειν,* a nostro vero loco illud imperfectum alienum est.

Quae cum ita sint, vix dubito quin priscus error nos ludificet. Litterae ΑΡΑΕΣΘΛΟΙ abierunt in ΑΡ(Α)ΕΜΕΛΟΝ. Legatur:

αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρα ἐ σ θ λ ῷ ἑταίρῳ
κτεινομένῳ ἐ π ά μ υ ν α.

Itaque et ceteris philologis et ipsi Bechtelio, quem alibi saepius assensum mihi laetus vidi, etiamnunc commendare ausim quod Π 47 olim suasi *futurum* λίΣεσθαι pro *aoristi* vel *praesentis* infinitivo sublestae fidei λίΤεσθαι, quem illic praebet textus traditus.

AD Τ 276.

Achilles clipeum Aeneae ferit

ἄντυγ' ὕπο πρώτην, ᾗ λεπτότατος 'θέε χαλκός,
λεπτοτάτη δ' ἐπέην ῥινὸς βοός.

De quo loco disputans Robert in opere supra laudato, coll. Η 246

ἀκρότατον κατὰ χαλκόν, ὃς ὄγδοος ἦ ε ν ἐ π' α ὐ τ ῷ

optimo iure perhibuit *corium* igitur *exterius* in Aeneae clipeo fuisse dici, *aes interius.* Sed miror quod ipsum poetam clipeum praepostere fabricatum mente sibi informasse statuit potius quam lenissima mutatione restitueret id quod et sana ratio flagitat et contextus, — non enim corium sed aes feriri nunc dicitur —:

λεπτοτάτη δ' 'Υπέην ῥινὸς βοός.

Vitii causa fuit nisi fallor particulae *δέ* littera finalis *ἐκ πλήρους* perscripta.

Itaque epitheton *λεύκασπις* uno loco Χ 294 obvium sive recte Robert interpretatus est *clipeum gestans corio candidi bovis obtectum,* sive de metallo candido vel candidato illic fit sermo, nostro certe loco non uti praestat ad priorem illam explicationem commendandam.

TACITEA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur e pag.* 120.)

VI.

Pergenti mihi observationes Taciteas in lucem edere optimum factu videtur paulisper ad ea quae prolata iam sunt redire, hisque addere quaedam, quae tunc omisi; sic enim spes est fore ut sponte se mihi offerat disputandi cursus quidam neque ineptus, neque ingratus iis qui me sunt secuturi, quippe qui placide ambulare malint quam magnos identidem facere saltus. Dabo ergo operam ut, quantum in tanta rerum diversitate fieri possit, omnia ordine procedant.

Agebamus autem pag. 101 sq. de navigio illo quod matris occidendae causa struendum curasse Nero narratur A. XIV c. 3 sqq. Est profecto ineptissima tota ista narratio, quam etiamnunc a viris doctis aequo animo ferri iure miremur. Graecarum literarum cultores si in libris quos excutiunt eiusmodi aliquid invenissent, dudum, ut opinor, ab omnibus esset explosum. Quìs enim, ut ex innumeris exemplis unum afferam, cum vitam Euripidis (Df. P. S. G. p. 15 sqq.) percurrens in haecce incidit:

λέγουσι δὲ ὅτι αἱ γυναῖκες διὰ τοὺς ψόγους, οὓς ἐποίει εἰς αὐτὰς διὰ τῶν ποιημάτων, τοῖς Θεσμοφορίοις ἐπέστησαν αὐτῷ

βουλόμεναι ἀνελεῖν, ἐφείσαντο δὲ αὐτοῦ πρῶτον μὲν διὰ τὰς Μούσας, ἔπειτα δὲ βεβαιωσαμένου μηκέτι αὐτὰς κακῶς ἐρεῖν
non vel ridens vel indignabundus misellum grammaticum facessere iubet, qui quod facete iocatus est Aristophanes tamquam rem quae revera evenerit tradat?

Verum cautiorne et prudentior in proferendis iis quae fando audivit Tacitus esse solet? Immo vero in errores incidit non minus ineptos, quam ille est quem ex Euripidis Vita attuli. Quid quod *prorsus eodem modo* peccare potuit. Certe *semel* id ei accidisse iam pro certo constat. Hoc qui negat, eum fugit doctissima quaedam, ingeniosissima, ad legendum iucundissima Naberi nostri disputatio in Mnemosynes vol. 20 (A. 1892) p. 410 sqq. demonstrantis quaecunque de Silii Messalinaeque nuptiis a Tacito traduntur *facta* esse nunquam sed *acta* in scena quadam, Messalina in hortis suis spectaculum edente quo Bacchi, Ariadnes, Penthei, Baccharum partibus viri mulieresque fungerentur nobiles.

De toto autem navigio isto nefario idem statuendum esse invitus testatur Dio Cassius (Xiphilinus) L. LXI c. 59 ita narrans:

ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ προφανοῦς ὤκνουν (ii qui Neroni matris occidendae dederant consilium) *τὸ ἔργον καὶ κρύφα διὰ φαρμάκων οὐκ εἶχον αὐτὴν ἀνελεῖν (πάντα γὰρ ἐκείνη ἰσχυρῶς ἐφυλάσσετο), ναῦν ἰδόντες ἐν τῷ θεάτρῳ διαλυομένην τε αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς καί τινα θηρία ἀφιεῖσαν καὶ συνισταμένην αὖ πάλιν ὥστε καὶ ἐρρῶσθαι, τοιαύτην ἑτέραν ταχέως ἐναυπηγήσαντο.*

At, o bone, non Neroni, Poppaeae, Senecae navigii struendi consilium subiecit istud spectaculum, sed *Taciti* ex eo nata est narratio, vel potius rumusculi inde orti sunt populares, quibus aurem praebuit Tacitus. Suspicor autem (nam quis in tanta rerum perturbatione pro certo quidquam statuat?) Vespasiani fere tempore in scena actam esse de morte Agrippinae fabulam ex eo genere quod hodierni homines „melodrama'' appellant, in qua et navigium exhiberetur illi simile quod antea in aliquo amphitheatro spectatum fuerat, illam autem fabulam tunicato popello tantopere placuisse mentique eius inhaesisse ut opinio nasci posset revera hoc modo Neronem matrem suam de medio tollere esse conatum. Levem esse suspicionem si quis contendit, non

repugno: hoc tamen mihi constat *a scena in historiam* letale aberrasse navigium [1]).

Omnino amat Tacitus quidquid animum vehementer percutit, quidquid horrendum est, atrox, dirum, et si ei aliquam rem duobus modis accipere et explicare licet, ut aut fiat ad intelligendum facilis, verisimilis, hominum respondens vitae, aut mira, insolita, incredibilis, metuendum non est ne hac narrandi ratione omissa illam probet. Ipsa illa de Silii Messalinaeque nuptiis narratio, quae tota quam parum credibilis esset egregie demonstravit Naberus, insigne praeterea illius studii continet exemplum. Vettius Valens, Pentheum ex Euripidis Bacchis imitatus (quod felicissimo acumine Naberus perspexit) in „praealtam arborem conititur" et interrogantibus, quid aspiceret respondit „tempestatem ab Ostia atrocem",

„sive" (ipsius haec Taciti verba sunt) „orta erat [2]) ea species, seu forte lapsa vox in praesagium vertit".

At in promptu est Vettii verba aliter interpretari; partibus ille haud dubie fungebatur Penthei et communis erat laetitiae socius, sed sanae mentis plus servaverat quam ceteri omnes, intelligebatque aegre laturum Claudium hanc Messalinae „intemperiem", qua contra legem ab ipso promulgatam fecerat, metuendumque esse ne omnes, qui cum illa nunc mimum agerent, mox poenas darent. Verbis ergo utitur quae Penthei quoque esse possint, sed quibus simul laetitiae comites instantis admoneat periculi: illos tamen Bacchi vis verum eorum sensum perspicere vetat. Non erat igitur cur Nipperdeius annotaret: „es ist merkwürdig, dass die nahe liegende Vermutung fehlt Vettius Valens habe so *ironisch* (cur autem εἰρωνικῶς?) seine eigene Meinung über die kommenden Dinge ausgedrückt, und vielleicht ist dies ausgefallen (*forte lapsa vel consilio missa* oder *iacta vox*)". Mihi enim „*notabilius*" videretur, si hoc loco, qui

1) Dionis locum licet non afferat, tamen idem Nabero olim quod mihi nunc suboluisse videtur. Is enim in commentatione, quam, quia Belgice scripta est, minus quam par erat innotuisse viris doctis arbitror, eodem illo „melodramatis" utitur nomine. Legitur commentatio egregia, qua duorum librorum, a nostratibus conscriptorum et insigni dignissimorum laude (alter Oordtii est *de Constantino magno eiusque decessoribus*, Belgice scriptus, alter Karstenii *de fide Taciti*) censura agitur, in diario vernaculo c. t. De Gids A. MDCCCLXIX p. 477 sqq.

2) Sic enim legendum arbitror pro inepto *coeperat* quod traditum est.

totus omni specie veri careat, tam prudens tamque probabilis suspicio inserta esset: cum contemptu, ut opinor, abiecisset eam Tacitus sicubi invenisset.

Scriptor autem, qui id habet quod levi plebeculae vitio dat poetarum nostratium Rex, ut

Dirior est quanto res quaeque, lubentius illam
Credere festinet tanto [1])

carere ea virtute solet, quam in historico prae ceteris lepidissimus acutissimusque historicus Mueller-Strübing requirit: „ut iocum intelligat". Omnino Tacitus a iocis est alienus: semel tantum in tot tantisque Annalium Historiarumque libris narrat aliquid quod paulo sit festivius, A. XIII, 54:

(Frisiorum legati) dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravere Pompei theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus percontantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum; et quinam forent, rogitantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitia Romana praecellerent, nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse exclamant, digrediunturque et inter patres considunt.

Sed praeterea quoties in rem incidit, quae cum risu narrari possit debeatque, summa eam profert gravitate, sic nonnunquam ultro indicans se rei rationem parum perspexisse. Exemplo esse potest quod l. XI c. 20 legitur:

Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem (sc. insignia triumphi) adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus nec in longum fuit, at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri. Quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium imperatorem, ut quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret.

---

1) In ipso „Palamedis" initio:

Het wispelturig volk, dat al te los van hoofd
. . . . 't ergste liefst gelooft.

Perspicuum magis est quod legitur apud Suetonium Claud. 24: (Triumphalia ornamenta tam facile dedit) ut epistola communi legionum nomine exstiterit petentium, ut legatis consularibus simul cum exercitu et triumphalia darentur ne causam belli quoquo modo quaererent.

Sed risum uterque movet magis quam qui unquam risum captavit, dum tamquam factum memorabile refert scurrilem petulantemque militum iocum. Nam iocus ille fuit, paucissimorum fortasse militum, haud dissimilis illi quo postea Traianum ludibrio habuerunt patres conscripti. Nam cum identidem literas laureatas a principe acciperent, neque pronuntiare vel memoria retinere possent barbara nomina gentium, quas a se devictas ille nuntiabat, senatusconsultum factum est: „ut Traianus de quot quibusque ipse vellet populis triumpharet" (Dio C. 68, 29).

Idem statuendum videtur de loco H. II, 91:

„Veniebat in senatum (Vitellius), etiam cum parvis de rebus patres consulerentur; ac forte Priscus Helvidius, praetor designatus, contra studium eius censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra quam tribunos plebis in auxilium spretae potestatis vocavit: mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, nihil novi accidisse respondit, quod duo senatores in re publica dissentirent: solitum se etiam Thraseae contradicere".

Revera lepidissime iocatus est Vitellius urbanissimumque se praestitit, neque, ut opinor, tunc certe, erat cur quisquam *altiorem* eius *iracundiam* vereretur. Quod autem Thraseam hic potissimum nominat, quocum olim disceptare sit solitus, nullam aliam ob causam illud fit quam quod ipsius Helvidii socer ille fuit. Admodum ergo inepte ab historico haec adduntur:

Irrisere plerique impudentiam aemulationis; aliis id ipsum placebat, quod neminem ex praepotentibus, sed Thraseam ad exemplar verae gloriae legisset.

Tam severum scriptorem, tam parum aptum iocis vel intelligendis vel narrandis vix credibile est unquam populari illa loquendi ratione usum esse, qua saepe aliquod vocabulum ita ponimus ut quivis intelligat nos illud non quotidiano sensu suo sed potius contrario accipi velle: „ironice" tum loqui di-

cimur, parum quidem accurate, sed pervulgatus ille est vocis *εἰρωνεία* et earum quae cum illa cohaerent abusus. At semel tamen — aut ego quid sibi velit non intelligo — ita Tacitus quoque locutus est.

H. II, 30. De Caecina et Valente, Vitellianarum partium ducibus, haec narrantur:

„Aemulatio ducibus: Caecina ut foedum ac maculosum, ille ut tumidum ac vanum inridebant. Sed condito odio eandem utilitatem fovere, crebris epistolis probra Othoni obiectantes".

Quid est *eandem utilitatem fovere?* Vertit Ritterus: „sie verfolgten dasselbe Interesse". Sed verisimile non est Tacitum rem tam usitatam tam exquisitis appellasse vocabulis. Et quaenam utilitas, quodnam emolumentum in conviciis probrisque inest? Quid quod verbis *sine respectu veniae* totoque capite 31 Tacitus ultro declarat illas de Othone epistolas probrosas, si in bello civili Otho vicisset, fortasse auctoribus earum exitium allaturas fuisse. Ad vim coloremque verborum recte intelligenda viam monstrant suavissimi versiculi quidam in Ovidii Metamorphosesin. Postquam poeta narravit apud Philemonem Baucidemque omnes cibos appositos fuisse in supellectile fictili, haec addit:

post haec caelatus eodem
sistitur argento crater [1]).

Eodem argento iocose poeta dicit pro: *argilla*, et *caelatus* pro *sine arte factus*. Itidem nostro Taciti loco *fovere* aliquid dicuntur homines incuriose et inconsiderate agentes, atque *utilitas* illa, quam „fovent", est res non minus inutilis quam ea quae modo est commemorata, immo vero multo magis periculi plena. Neque tamen intercedo quominus sic fere locus vertatur, ut fecit Ritterus, vel Belgice: „ze behartigden net zoo'n belang", dummodo qui ea vocabula recitat pronuntiandi acerbitate ea in contrarium detorqueat.

Duobus denique locis *in describendo* eiusmodi vocabulis usus esse Tacitus mihi videtur, quae legentibus imaginem ridiculam ponerent ante oculos. H. III, 10 Milites Antonii Primi Veronam vallo circumdant; hic subito novae legiones accedunt amicae,

---

1) Met. VIII, 668. Optime traditam lectionem Kornius servat. Coniecturae D. Heinsii *eadem — argilla* ne mentionem quidem facere satius erat.

sed, dum procul etiam erant, hostium videbantur. Hic, ut fieri solet, milites proditionem suspicantur, atque in Tampium Flavianum, pridem ipsis invisum involant omnes:

„Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens".

Non sine contemptu et derisione, ut opinor, dux ille nimis pavidus, qui identidem in genua procumbit, *humi plerumque stratus* dicitur. Hoc enim nisi Tacitus voluit, quomodo illud *plerumque* est accipiendum?

Apte conferri potest quod c. 63 eiusdem libri legitur:

„Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem et pecuniam et secreta Campaniae offerre Vitellio, si positis armis seque ac liberos suos Vespasiano permisisset. In eundem modum et Mucianus composuit epistulas; quibus plerumque fidere Vitellius ac de numero servorum, electione litorum loqui".

Nostris hic oculis videmus Vitellium, hominem ignavum et imperatoris nomine quam indignissimum (talem certe eum legentibus videri cupit Tacitus), anxie quid agat quaerentem, et nunc huc, nunc illuc convertentem mentem, sed ita ut maxime tamen promissis quietae lautaeque vitae alliciatur. Illa pavidi hominis trepidatio maxime illo *plerumque* depingitur.

VII.

Ad Pollium nunc redeo lepidamque eius de populari loquendi vitio observationem, quo saepe homines, dum quam plurima vocabula, suo cognata affectui, unum in locum congerunt, *argumenti* sui vim ultro infringunt. Iam unum certe apud Tacitum eiusdem vitii (si iam vitium dici potest quod ex ipsa hominis nascitur mente) exstare exemplum demonstravi (H. I, 33), dubitanterque de altero locutus sum loco (A. I, 4) ubi idem usu venire videretur. Tertium nunc locum addam, qui recte intelligi mihi non posse videtur nisi Pollii luce illustretur.

H. IV, 32. Mittitur ad Civilem a Romanis Montanus Trevir „ut absisteret bello neve externa arma falsis velaret"; at Civi-

lis „ubi videt Montanum praeferocem ingenio paratumque in res novas" ultro eum ad belli allicit societatem, oratione habenda, quae in tres dividitur partes: *a.* Diras ego ulciscor iniurias a Romanis acceptas, quibus si vos fideles manseritis, mox idem quod ego experiemini. *b.* Virtus Germanorum vincere potest Romanorum multitudinem. *c.* Si tamen victi erimus, peior fieri conditio nostra non potest. Altera autem pars sic ab eo enuntiatur:

„En ego, praefectus unius cohortis et Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus vel saepta ferro fameque premimus".

Si „immensa illa castra" dixisset, multo maiorem haberet argumentum vim; nam si *vana* sunt, id est *nullius pretii*, castra illa, ne res quidem a Civile gestae magni sunt pretii, neque quidquam de futuro promittunt bello: possunt enim aliae a Romanis mitti copiae multo robustiores multoque timendae magis. At, id quod plane eius naturae convenienter fit, ira sua et ferocia Civilis abripitur.

Et eodem fortasse modo accipiendum est quod A. XII, 44 legitur:

„Erat Pharasmanis filius Radamistus, decora proceritate, vi corporis insignis et patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. Is modicum Hiberiae regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque iactabat quam ut cupidinem occultaret".

Si veram hominum hereditates appetentium „logicam" secutus esset Radamistus, aliter esset locutus. Nam quo *maior* hereditas est eo gravius ferre heredipetam, quod ad speratas opes pervenire non possit, consentaneum est. Cf. XIV, 65: „veneno interfecisse (Nero) creditus est ... Pallantem, quod *immensam* pecuniam longa senecta detineret". At egregie ipsam hic naturam depingit Tacitus; querentem enim adolescentulum audire nobis videmur: „en ego quam fortis sim, quam cupidus gloriae bellique, quamque sit modicum Hiberiae regnum: tamen ne ad illud quidem accedere possum, pater grandaevus iamque decrepitus obtinet". Respondere ei poterat vir disceptandi peritus: „si modicum, si parvum est illud regnum, patrem tuum illud obtinere aequo patere animo, aptum est humeris eius onus; tu potius alibi vires exerce, digniores te labores circum-

spice". Sed quid logicam curat morarum impatiens iuvenis?[1])

Denique, quamquam non plane ex eodem est genere, apte hic locus tractari potest, qui legitur H. II, 76, nam ille quoque vitio laborat, sed vitio quod loquentis mentem egregie referat. Ut tandem aliquando imperium sibi fatis destinatum accipiat Vespasianum monet Mucianus. „Satis diu" ait „quievisti et exspectasti, nunc audacter agendum est". Haec ipsa sunt verba, quibus eum utentem facit Tacitus:

„Torpere ultra et polluendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiamsi tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit iam et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse: confugiendum est ad imperium".

Hic primum reputandum est eundem Mucianum paulo ante dixisse: „a contumelia quam a laude propius fuerit post Vitellium eligi", deinde cogitandum de praeclara Lucani sententia: „ad bellum fugitur". Quid ergo Muciano dicendum est, si accurate loqui vult? Nempe: „non iam grata res est imperium, quam quis sibi expetat; sed actum de te est nisi ab imperio salutem petis" i. e. hisce ei est utendum verbis: „abiit iam et transvectum est tempus, quo posses *concupiscere*, confugiendum est ad imperium". Sed affectati unquam imperii Vespasianum insimulare anxie cavet; atqui in verbis *posses concupiscere* inest quodammodo eiusmodi reprehensio, certe inesse eam suspicax homo credere possit. Hoc metuit Mucianus, hinc praeteritum illud *concupisse*, hinc, quod additur, *videri*.

Pollianae cognatam observationem protulit Pfitznerus ille, qui iam plus decem lustra utilissimam Tacito navat operam. Is enim nuper diario c. t. Zeitschrift f. d. Oest. Gymn. (A. MDCCCC inde a p. 673) doctissimam inserendam curavit disputationem, qua et alia docere studet et Tacitum interdum vel sermonis vitiis, vel mira et insolita oratione, vel etiam erroribus ad historiam pertinentibus illorum loquendi genus notare vel perstringere quos in scenam inducit. Minime spernenda ea est sententia, cuius memorem esse decet unumquemque qui Tacito

---

1) **Furneaux quoque sensit esse in hoc loco insoliti aliquid, sed illud frustra tollere conatur.**

dat operam, dummodo ne unquam ea utatur ad aperta nimiaque vel ipsius Taciti vel librariorum vitia defendenda vel excusanda. Quid enim tam est absurdum quod non hac ratione sanum integrumque videri possit? Ex exemplis autem, quae Pfitznerus affert, maxime insigne videtur, quod legitur A. XV, 44: neque incredibile est hic verum Pfitznerum vidisse. Certe mira est ibi et contorta oratio, neque corruptum esse locum verisimile est: hoc enim qui putaverunt frustra in emendando eo desudarunt. Is autem qui loquitur ex eo genere est hominum quos obscure contorteque loqui non nimis miremur. Cassius, doctus iurisconsultus et antiquarius, extrema esse utendum adversus servos, quorum domini sunt occisi, severitate multis argumentis ubi demonstravit, postremo haec addit:

„Servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit non inulti inter nocentes agere".

Corruptus locus visus est Nipperdeio, sed lectione quam ille proposuit: „servis si pereundum sit, ni prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo non inulti inter nocentes agere", nihilo fit expeditior; nam quod molestissimum est remanet: ét in nova lectione ét in vulgata *agere* dicuntur tam domini illi, qui domi suae sunt interfecti, quam ceteri omnes. Notari ergo hic a Tacito intricatam horridamque Cassii orationem Pfitznerus censet — neque fortasse iniuria: certe mihi nihil in mentem venit quod melius videatur.

Sed si omnino verum est quod Pfitznerus statuit (ego enim dubito etiam), fortasse unum afferre locum possum, ubi fiat illud: ibi autem et res de qua agitur et is qui loquens inducitur eiusmodi sunt ut suspicio illa non nimis longe petita videri possit. A. XI, 31. Omnibus modis Callistus, Narcissus, Pallas, Messalinae exitium struentes, Claudium narrationibus, quas ipsi finxerunt, de Silii nuptiis terrent et perturbant. Egregieque iis res succedit, namque:

„Satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret, an ipse imperii potens, an Silius privatus esset".

Cf. Suet. c. 37: „essetne sibi salvum imperium".

Haud dubie eodem redit quod Tacitus et quod Suetonius dicentem facit Claudium, sed verba, quibus illud Tacitus enun-

tiat, insoliti aliquid habent et, ut mihi quidem videtur, inepti; cum ea lego, semper mihi suspicio nascitur de industria sic scripsisse Tacitum ut nobis depingeret hominem omnino hebetem obtusaeque mentis, tum vero pavore plane exsternatum. Donatus aliquis si hic annotasset: „vide *μίμησιν* cum odio inductam et depravatam pronuntiatione", equidem non obloquerer (v. ad Eun. vs. 155 sqq.).

Sed hoc certum est Tacitum interdum illud committere populare loquendi vitium quo duae res, cognatae quidem sed diversae, dum se simul loquentis menti offerunt, simul proferuntur et in unum contrahuntur, quo facto saepe contorti aliquid et intricati nascitur. Dabo locos maxime hoc nomine insignes.

H. IV, 38. Solito diutius naves, quae frumentum Africanum advehunt, morantur; pavidus hac re populus nihil non fingit creditque, sparguntur rumores pleni terroris,

„augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant, ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles nulla unquam civilis victoria satiavit".

Duae hic sunt distinguendae sententiae, quae nunc ita sunt permixtae ut separari nequeant: *a.* in bello civili, qui victores existunt, nunquam satiari possunt; *b.* praesertim de Flavianis illud valet militibus: illi enim externis bellis a Muciano et Antonio Primo praedae assuefacti iam didicerunt plura semper et maiora poscere.

Ann. I, 19. Tumultuantes Pannoniae milites in praesentia placavit Blaesus legatus: impetraverunt ab eo ut ipsius filius Romam mitteretur, qui postulata sua (vel potius partem eorum) ad Augustum perferret:

„Profecto iuvene modicum otium; sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa, quae per modestiam non obtinerentur".

Λογικώτερον, ut opinor, hoc foret: „necessitate exprimi quae per modestiam non obtineantur", nam revera nihildum milites „expresserunt" nisi ut iuvenis ille orator publicae causae mitteretur. Sed hinc dum generalem deducunt sententiam: „plus necessitate quam modestia proficitur", simul sibi fingunt *impe-*

tratum iam esse quod rogaturus etiam ille est, atque id generali illi sententiae innectunt.

Ann. IV, 62. Fidenae amphitheatrum corruit et ingentem spectantium multitudinem operit:

„Et illi quidem, quos principium stragis in mortem afflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere: miserandi magis, quos abrupta parte corporis nondum vita deseruerat".

Cruciatum aliquis subita morte *plane* effugit, et, si grammaticae rationem habemus, ineptum est eiusmodi enuntiato addere aliquid quod vim habeat minuendi (*ut tali sorte*). Sed Tacitus bimembrem hanc sententiam in unam contrahit:

ut tali sorte felices erant praedicandi: cruciatum enim effugere.

Simillimum est quod paulo post legitur c. 63:

„Ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta et medici passim praebiti; fuitque urbs per illos dies, quamquam maesta facie, veterum institutis similis, qui magna post proelia saucios largitione et cura sustentabant".

Revera in illo *maesta facie* nihil est quod similitudinem illam imminuat; nam etiam post magna proelia non minus est moestitiae in urbe quam tunc post cladem, quae Fidenae facta erat. Sed hoc vult Tacitus atque paulo contortius eloquitur: „quamquam moesta erat urbis facies, habebat tamen solatii aliquid: in mentem enim revocabat antiqua tempora quibus post magna proelia idem fieri solebat".

Neque sunt diversi hi loci:

Ann. VI, 24:

„Drusus (Germanici filius) exstinguitur .... centurio (qui in carcere omnes eius voces exceperat) .... voces deficientis (ad Tiberium pertulit) .... quis primo quasi per dementiam funesta Tiberio, mox, ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras imprecabatur, ut, quem ad modum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus complevisset e. q. s.".

Post *nepotes* Ritterus inserit *necasset*: frustra, nam hic quoque duas res Tacitus in unam coartat structuram. Vulgatam lectionem egregie tuetur quod c. 41 legitur:

„Clitarum natio ... in iuga Tauri montis abscessit locorumque ingenio sese ... tutabatur ... donec M. Trebellius legatus ... duos colles, quos barbari insederant ... operibus cir-

cumdedit et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coëgit".

Id est: „erumpere ausos ferro trucidavit, ceteros siti ad deditionem coëgit".

VIII.

Pfitzneri commentatio illa, quam saepius iam, ut par erat, laudavi, a disputatione de codicibus Taciti incipit. Illius ergo exemplum me admonet ut et ipse pauca quaedam de illo argumento in medium proferam, rem, quam ego tangam tantummodo, aliis accuratius enucleandam relicturus.

Codices ergo illi, qui in editione Nipperdeiana alterius Annalium partis et Historiarum litera i significantur, per se nullius sunt pretii, nisi in iis locis ubi Mediceus alter lacunosus est, utpote qui vel ex ipso Mediceo, vel, quod Nipperdeius statuit, ex apographo quodam eius sint descripti. Omnino verissimum illud est, et tamen ne hic quidem „deteriores" illi impune abiici possint, utpote qui interdum aliquid servent quod unice verum sit, cum ipse Mediceus vitium ibi exhibeat, aut aliquid eiusmodi quod, etiamsi verum non sit, tamen ex ipso Mediceo eiusve apographo sumi non potuerit. Breviter locos indicabo, qui mihi hoc nomine maxime notabiles visi sunt:

Ann. XI, 14. Claudius tres litteras adiecit, quae in usu imperitante eo, post oblitteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere *publico dis plebiscitis* per fora ac templa fixo. Sic Mediceus; lectio i: *publicandis plebiscitis*. Intelligi certe haec potest, ex Mediceo (vel eius apographo) nasci non potuit: coniectura est hominis exemplari suo non unice dediti.

Ann. XI, 16. Cheruscorum gens regem Roma petivit... uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus ... Igitur Caesar Augustus pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere.

Sic Mediceus, nisi quod nominis *Augustus* s finale e correctione natum est.

In editionibus rectissime nunc legitur *auctum*, sed praeclara haec coniectura ... debetur codici Gudiano.

Ann. XI, 18. Chauci, *milia* dissensione domi et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere. Sic Mediceus; rectissime cod. Gud. *nulla*, sive quod in exemplari eius illud fuit, sive quod critici satis acuti manum expertus hic est.

Ann. XI, 20. (Corbulo subito e medio labore revocatus) nihil aliud prolocutus quam beatos quondam duces Romanos, signum receptui dedit. *Vi* tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque XXIII milium spatio fossam perduxit.

In codd. „deterioribus" vera lectio *ut* invenitur.

Ann. XII, 47. (Rex Mithridates ab adversario per dolum prehenditur et vincitur). Ac compede, quod dedecorum barbaris [1]), trahebatur; *mox quia* vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat; et erant contra qui e. q. s.

Locum perturbatum in ordinem redigit codex Gudianus praebendo *moxque*.

Ann. XIII, 8. Corbulo ... corpore ingens, verbis *magnificis* et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.

Mihi multo praestare deteriorum lectio *magnificus* videtur. Certe non ideo reiicienda est *quod* in deteriori codice legatur.

Ann. XIII, 26. (In senatu cum ageretur de ingratis libertis, et quidam censerent patronis dandum esse ius in servitutem eos retrahendi, Nero inter paucos quid videretur consultavit. Horum unus et alter paulo severior clamabat:)

tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint: at criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur, quos beneficia *non mutavissent*.

Sic Mediceus, perperam: non enim *mali* servi manumittuntur ut meliores fiant, sed optimi tantummodo („qui sunt liberali ingenio"), spe in perpetuum tales eos futuros. Multo ergo rectius *commutavissent*, quod suasit Madvigius et ... praebent „deteriores". (Utrique tamen lectioni forsitan praestet simplex *mutavissent*).

Ann. XIII, 48. Auditae Puteolanorum legationes, quas diversas *ordo plebs* ad senatum miserant.

---

1) Satis inepte addita haec sunt: an ergo apud Graecos Romanosque in honore illud ponitur?

Pro asyndeto *ordo plebs*, quod certe huius loci non est, recte altera Medicei manus et quidam inferiores: *ordo plebsque* habent.

Ann. XV, 59. (Ad forte facinus Pisonem socii adhortantur et aliis argumentis et hoc):

Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus *sperare*: cruciatui aut praemio cuncta pervia esse.

Unice verum videtur quod deteriores habent: *sperari*.

H. II, 37. (Quod attinet ad id quod nonnulli tradunt, cogitasse Vitellii et Othonis milites de armis ponendis et bono aliquo imperatore eligendo, mihi credibile non videtur:)

legatos ac duces, magna ex parte luxus egestatis scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque *meritis* suis principem passuros.

Utique cum „deterioribus" legendum *moribus*. Obstrictum enim *meritis suis* principem etiam vel optimi sibi expetunt, at *moribus* suis obstrictum principem velle malorum est.

H. II, 55. Novae narrationis sic fit initium:

Notabile *virgenium* fuit quo Licinius Caecina Marcellum Eprium ut ambigua disserentem invasit.

Pro corrupto *virgenium* Bekkerus *iurgium* coniecit. Satius erat e „deterioribus" recipere: *inde iurgium*.

H. III, 25. Postquam impulsos sensit (hostes) Antonius denso agmine *obturbabat*. Laxati ordines abrumpuntur. ... Sparguntur festinatione consectandi victores.

Recipienda est deteriorum lectio *obturbat*.

H. III, 51. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque inreverentiam fuisse ut gregarius eques occisum a se proxima acie fratrem professus praemium a ducibus petierit; nec illis aut honorare eam caedem ius hominum aut ulcisci ratio belli permittebat: *distulerant* tamquam maiora meritum quam quae statim exolverentur.

Illud *distulerant* tam contortam requirit explicandi rationem ut etiam atque etiam deliberandum videatur nonne praestet a deterioribus accipere *distulerunt* quod ipsa flagitat narrationis natura.

H. III, 69. Igitur tamquam omnis respublica in sinum Vespasiani *cecessisset* e. q. s.

Sic Mediceus, recte nunc editur *cessisset*. At deteriores habent

cecidisset: verisimile ergo est hic illos non a Mediceo pendere, sed illius exemplum duplicem habuisse lectionem *cessisset* et (supra scriptum) *cecidisset*, quae in Mediceo coaluerit in *cecessisset*, cum altera familia, cui hac certe in re cognati deteriores, *cecidisset* reciperet.

H. IV, 7. In iurgio inter Marcellum Eprium et Helvidium Priscum hic contendit:

Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea Sorano *Sentio*; quorum accusatores etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere.

Non ignoti hominis hic requiritur nomen, sed nobilis alicuius delatorum victimae, nullumque tam aptum quam *Senecae*, quod praebent deteriores.

H. IV, 22. Spem oppugnantium (Germani hi sunt castra Romana oppugnantes) augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm vix quinque milia armatorum *Romanorum* tuebantur.

Ineptum emblema *Romanorum* non est in deterioribus.

Addi possunt his innumeri loci, in quibus emendandis iam cum „deterioribus" illis dudum editores consentiunt, et fortasse operae pretium fuerit diligentius etiam unum et alterum illorum excutere codicum, si forte alia ibi lateant, quae a recentioribus criticis nondum sint inventa, cum tamen Lipsiis et Madvigiis indigna non fuerint. Sic demum apparebit, quod et ipse pro virili parte demonstrare conatus sum prudentis esse critici: „inde bonum, reperitur ubi, sibi sumere semper".

Nunc autem — id quod cognati est argumenti — unum et alterum locum afferam, ubi tradita lectio sit retinenda, cum ad eos emendationes sint propositae, quae aut ab editoribus receptae iam sint, aut magnam, primo certe aspectu, habeant veri speciem. Haud enim inutile videtur *cur* reiiciendae illae sint paucis demonstrare.

A. XI, 2. Ipsa (Messalina) ad perniciem Poppaeae festinat, subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Caesare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percontaretur, cur sine uxore discubuisset, atque ille functam fato responderet.

Pro *responderet* Acidalius *respondere,* Ritterus *respondet,* Ernestius

respondit coniecerunt. Quas coniecturas cum commemorent editores, haud iniuria de tradita lectione dubitari significant. Nihil tamen certius quam unice veram eam esse. Etiam responsum Scipionis demonstrabat quam ignaro Caesare tota illa res acta esset. Qui? quaeris. Ex ipso Caesaris vultu efficiebat Scipio ignarum esse rei Caesarem; intelligebat ergo tantummodo cavendum sibi esse ne responso suo Messalinam eiusque canes irritaret. Si vero aliquo modo suspicari potuisset permissu iussuve Claudii uxorem suam ad mortem compulsam, homo pavidus ignavusque „poenas dedit" vel aliquid eiusmodi respondisset.

A. XI, 9. (De Parthorum imperio certamen est inter Gotarzem, regem crudelissimum, et Vardanem, fratrem eius, quem ipsi Parthi contra eum accivere, iamque copias suas uterque in campum eduxerunt):

„At Parthi imperatores cum pugnam pararent, foedus repente iaciunt cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecit".

Pro *iaciunt* Agricola proposuit *iciunt*, Lipsius *faciunt*, et alterum ab hoc, alterum ab illo editore recipitur. Et tamen minime sollicitanda hic erat lectio tradita: unice enim vera ea est, coniecturae autem istae *iciunt* et *faciunt* ridiculi habent aliquid. Quid enim? Stant parati ad pugnam ... et subito *foedus iaciunt*, i. e. foederis faciendi iniiciunt mentionem. Nonne hoc verisimile, nonne et res et verba ipsi conveniunt naturae? *Subito* de foedere *iniicere sermonem* possunt etiam qui iamiam conserturi manus sunt; at nullum foedus *repente fit*: ad eam rem cerimoniae sunt peragendae, quae suas sibi afferunt moras; festinari nunquam potest, sed minime tunc apud Parthos potuit illos, qui: „*congressi primo cunctanter*, dein complexi dextras, apud *altaria deum* [1]) pepigere" e. q. s.

A. XV, 48. De Pisone et alia et haec narrantur:

Procul gravitas morum aut voluptatum parsimonia; lenitati ac magnificentiae et aliquando luxu indulgebat.

Pro *lenitati* Ernestius coniecit *levitati*, eamque coniecturam probat Furneaux hoc argumento quod lenitas *vitium* non sit.

---

1) Quae certe non aderant in campo ad proelium electo; illorum causa ad aliquam urbem iter faciendum erat aut, ut minimum, redeundum in castra.

At ne *magnificentia* et *luxus* quidem, *per se spectata*, vitia sunt; verum plane se iis dedere et *indulgere* vitium est. *Lenitati indulgere* optimum praebet sensum: est ea res cognata illi quae supra his verbis est significata: „largitionem (exercebat) adversus amicos et ignotis quoque, comi sermone et congressu"; hoc unum interest quod sic describitur homo *lenis adversus alios*, at qui *lenitati indulget* is etiam adversus *se ipsum suaque vitia* lenis est.

H. I, 33. Qui Galbae suadent ut quam primum Othoni eiusque conatibus occurrat, et alia et haec disputant:

„Obsidionem nimirum toleraturos; et praeclarum in servis auxilium, si consensus tantae multitudinis et, quae plurimum valet, prima indignatio elanguescat. *Proinde* intuta quae indecora".

Pro *proinde* Nipperdeius coniecturam suam *perinde*, tamquam certam, in textum recepit. Sed *intuta quae indecora* dicere aliquis potest, *perinde* additum absurda illa verba reddit. Contra „proinde intuta quae indecora" egregie dictum est, hoc facile annectitur praecedentibus, et, quoniam *adhortandi* vim habet (cum imperativis enim plerumque *proinde* iungitur), aptissimum tempori locoque est; conferatur quod continuo sequitur: „vel, si cadere necesse sit, *occurrendum* discrimini".

H. I, 42. „Titum inde Vinium invasere (victores Othoniani). De quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem eius instans metus, an proclamaverit non esse ab Othone mandatum ut occideretur. Quod seu *finxit* formidine, seu conscientiam coniurationis confessus est, huc potius eius vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cuius causa erat".

Pro *finxit* Nipperdeius *siluit* edidit; perversissime. Nam primum hic Tacitus id facit quod indoles eius fert, ut, cum duarum rerum alterutram eligere possit, illam praeferat et revera evenisse statuat, quae tragici plus habeat. Tum tradita lectio optimum hunc praebet sensum: sive finxit illud „non iussit Otho", sive de coniuratione vocem aliquam mittens semet ipsum tamquam conscium eius indicavit. At ista omnia Nipperdeiana coniectura pereunt. Praeterea, si *siluit* legimus, quid isto *quod* faciamus?

H. I, 44. „Plures quam centum viginti libellos praemium exposcentium ob aliquam notabilem illa die (sc. qua Galba

Pisoque sunt occisi) operam Vitellius postea invenit; omnesque conquiri et interfici iussit, non honori Galbae, sed tradito principibus more, munimentum in praesens, in posterum ultionem".

Pro *munimentum ad praesens, in posterum ultionem* ingeniosissime Muretus proposuit: *munimentum in posterum ad praesens ultionem.* Et tamen ego illam coniecturam reiiciendam censeo, non quod parum aptum huic loco sensum praebeat, sed quia vulgata quoque lectio egregie consilium quoddam Vitelli refert, idque minime absurdum: in praesentia Vitellius sibi munimentum et securitatem parabat, homines cuivis imperatori infidos de medio tollens, et in posterum sperare sic poterat, si ipse quoque aliqua proditione cecidisset, mortem suam inultam non fore: videri enim poterat non sibi solum prospexisse sed et successorum securitati et omnino imperatoriae potestati.

H. II, 20. „Uxorem eius (Caecinae) Saloninam, quamquam in nullius iniuriam insignis equo ostroque veheretur, tamquam laesi gravabantur".

Pro *insignis* Puteolanus *insigni*, quae coniectura tantum abest ut sit necessaria ut sententiam conturbet; nam *insigni equo vehi* aliquis recte dicitur, *insigni ostro vehi* subridiculum est.

H. III, 64. „At primores civitatis Flavium Sabinum, praefectum urbis, secretis sermonibus incitabant victoriae famaeque partem capesseret ...... Id Sabino convenire ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur".

Pro *reservaret* Iacobus proposuit *reseraret*, quae haud dubie ingeniosissima est coniectura, sed ut huic loco apta magnopere vereor. Non etenim Sabinus admonetur ut aliquam rem faciat quae Vespasiano sit profutura, sed potius ut aliquo modo declaret quid ipse sentiat de republica: palam eum Vespasiani partes amplecti cupiunt primores illi; quod si fecerit, fratri reservabit imperium i. e. imperii sedem, urbem Capitoliumque.

H. IV, 46 (Militiam repetunt a Muciano non solum qui olim pro Vespasiano pugnaverant, nunc dimissi erant, sed etiam ipsi Vitelliani; et morem quidem gerere omnibus Mucianus cupiebat):

sed immensa pecunia tanta vis hominum retinenda erat.

Multis modis haec sollicitarunt critici: hic post *pecunia* inserit *terrebat*, ille praeterea *si* addit (pecunia terrebat si tanta), accedit tertius qui pro *si* legere malit *qua.* Omnes, si quid

video, soloecam efficiunt orationem; quin frustra desudent non dubito; nam *posse* et *debere* hic in unum contrahuntur, paulo quidem intricatius sed plane Taciteo more. Sic enim divellenda atque explicanda est verborum traditorum sententia: ut *posses* tantam vim hominum *retinere*, immensa *erat habenda* pecunia. Nos quoque saepe eodem fere modo loquimur.

H. IV, 60. „Germani incautum agmen adgrediuntur: pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubuere; ceteri retro in castra perfugiunt, querente sane Civili et increpante Germanos, tamquam fidem per scelus abrumperent. Simulata ea fuerint an retinere saevientes nequiverit, parum adfirmatur. Direptis castris faces iniciunt; cunctosque, qui proelio superfuerant, incendium hausit".

Incautum illud agmen Romanorum est quibus fide data Civilis incolumes abire e castris, quae iam ultra defendere nequeunt, permittit. Hic totum illud: *querente sane ..... adfirmatur* Haasius post *hausit* ponit. Nunquam quidquam vidi perversius; *simulatque* Germanos contra fidem datam facientes conspicit Civilis queri incipit, sive simulatus ille dolor est, sive revera invito ipso saeviunt Germani. Illud vero quid sibi voluisset, si tum demum ob perfidiam suorum lamentatus esset Civilis, cum et castra et cuncti, qui inerant, Romani interiissent? Tum demum si dolorem *fingeret,* quinam eo erant decipiendi; si *verus* fuit dolor, quid faciebat cum perfide agere incipiebant Germani? Tacitusne adstabat et horrendum facinus contemplabatur quietus?

H. V, 17 (Ante proelium Civilis orationem ad milites habet et alia admonens et haec):

Ne terrerentur vario Trevirici proelii eventu: suam illic *victoriam* Germanis obstitisse, dum omissis telis praeda manus impediunt ...... Illum diem aut *gloriosissimum inter maiores* aut ignominiosum apud posteros fore.

Pro *victoriam* Acidalius *avaritiam*, Herbstius *incuriam* proposuerunt. Equidem flosculum vere Taciteum servandum censeo. Quod ad *gloriosissimum inter maiores* attinet, agnosco hic liberiorem illum superlativi usum, e Graecis scriptoribus tam bene notum (*ὁ ἄριστος τῶν πρότερον* vel *τῶν πώποτε*): dies gloriosior quam ullus maiorum nostrorum tempore fuit. Quominus *inter maiores* deleamus obstat positivus *ignominiosus*; non enim recte

haec inter se iuncta videntur: *aut gloriosissimum aut ignominiosum apud maiores*. Nipperdeianum vero *in maiores* pro *inter maiores* quid sibi velit prorsus me latet.

Ann. IV, 5 (in enumeratione copiarum quibus imperium Romanum utitur):

Apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium, neque multo secus in iis virium, sed persequi incertum fuit, cum ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquando minuerentur.

Lipsianum *fuerit* pro *fuit* ideo recipere quod XV, 41 legatur *haud promptum fuerit* perversissimum est. Hoc vult Tacitus: *auctores*, quos sequor, accurate illarum copiarum inire numerum *non potuerunt*. Soloecismus videtur: incertum *fuerit* cum *mearent*.

Ann. VI, 35. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, ne pugnam per sagittas sinerent impetu et cominus praeveniendum.

Hic ego Beroaldi coniecturam *inirent* pro *sinerent* minime probandam censeo. Hoc enim Sarmatae clamant: „obviam eundo hostibus et impetu faciendo prohibeamus quominus proelium totum sit sagittariorum". Maiorem distinctionem quae vulgo post *sinerent* ponitur removendam arbitror.

(*Continuabuntur*).

AD PLUTARCHUM.

Num. 2 (Sint.) *ἦν δὲ πόλεως μὲν ὁ Νομᾶς ἐπιφανοῦς ἐν Σαβίνοις τῆς Κυριτῶν, ἀφ' ἧς καὶ Κυρίτας Ῥωμαῖοι σφᾶς αὐτοὺς ἅμα τοῖς ἀνακηρυχθεῖσι Σαβίνοις προσηγόρευσαν.*

Pro corrupta voce *ἀνακηρυχθεῖσι* Auratus coniecit *ἀνακραθεῖσι* cll. C. 2 et 6, haud reputans non aoristi sed *perfecti* opus esse participio ad significandum quod Plutarchum scripsisse coniicit, et praepositionem *ἅμα* praesertim indicare *uno tempore* duas res fieri. Equidem non dubito quin Plutarchus scripserit *ἅμα τῷ Σαβῖνον ἀνακηρυχθῆναι*: Quirites se Romani appellavere simulatque e gente Sabinorum rex pronuntiatus est. Nam de ea re certamen fuerat utrum e Romanis an e Sabinis rex crearetur.

J. J. H.

AD ARISTOPHANIS PLUTUM.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

I.

Pluti fabulae textum non intactum ad nos pervenisse, sed variis vitiis in codicibus esse inquinatum, vix est quod dicam. Sed multum abest ut tam gravibus, tam crebris laboret vitiis quam saepe perhibuere philologi. Et de opinione eorum, qui duplicis editionis vestigia deprehendere sibi visi sunt, quid sit statuendum posthac conabor exponere. Nunc periculum faciam an versus aliquot a criticis proscriptos ipsi comico vindicare possim.

Quorum primus est vs. 188. — „*Quicquid fit inter homines,*" — Chremylus ait, — „*tu o Plute omnium rerum es causa, non solum malarum*, quod perhibet carmen illud populare, *sed etiam bonarum.*" — „*In bellis certe*" — Cario addit — „*superiores illi evadunt quibus iste se adiungit.*" — „*Meane tanta potestas?*" stupens rogat Plutus. Cui Chremylus:

καὶ ναὶ μὰ Δία τούτων γε πολλῷ πλείονα·
ὥστ᾽ οὐδὲ μεστός σου γέγον᾽ οὐδεὶς πώποτε.
τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἐστὶ πάντων πλησμονή·
ἔρωτος —

„ἄρτων" interstrepit mancipium et certatim iam enumerant quae bona habeat Plutus; denique Chremylus:

σοῦ δ᾽ ἐγένετ᾽ οὐδεὶς μεστὸς οὐδεπώποτε·
ἀλλὰ κτέ.

Non miror supicionem movisse trimetros hos duos sibi simillimos. Quo argumento si quis uti velit ad demonstrandum, socordiam quandam poetae hoc loco, ut alibi per hanc fabulam, apparere in pangendis versibus, non ego sum qui de ea re obloquar, licet ipso hoc loco verborum repetitio non admodum mihi displiceat. Id vero nego, salvo contextu omitti posse versum 188. Qui si deleatur, haec restabunt: *et multo plus etiam vales tu; nam ceterarum rerum omnium est satietas, at te nemo satiatus est unquam.*

Quae parum apte cohaerent; non enim afferuntur argumenta ad *potestatem* dei demonstrandam, sed unde appareat *carere* eo homines neque velle neque posse.

Etiam versus 281 multis displicet. Chori dux Carionem increpuit: *citato credo cursu ferri decrepitum me iubes senem,*

καὶ ταῦτα πρὶν [1]) Φράσαι μοι
ὅτου χάριν μ' ὁ δεσπότης ὁ σὸς κέκληκε δεῦρο.

Dein viginti versibus interpositis idem iisdem dicitur verbis: *male tu dispereas, qui proterve illudis,*

Φράσαι δ' οὔπω τέτληκας ἡμῖν
ὅτου χάριν μ' ὁ δεσπότης ὁ σὸς κέκληκε δεῦρο.

Nunc quoque — et maiore quidem, ut opinor, quam supra iure — perhiberi potest, nimis similes sibi esse duos locos vicinos. Sed non potest sine vitio omitti versus posterior, licet in codicibus V et R desit. Nam Φράσαι sic nude dici non potuit [2]).

Itaque operam dedere viri docti ut aliud quid de suo substituerent versiculo proscripto. Qui si sibi constitissent, etiam quae praecedunt verba „Φράσαι δ' οὔπω τέτληκας ἡμῖν" priori illi loco nimis similia iudicassent.

Equidem nullus dubito quin genuinus sit locus uterque. Dux chori denuo id rogat quod frustra rogaverat, et iisdem quidem verbis rogat, quae sola apta sunt ad rem breviter et perspicue enuntiandam.

---

1) πρὶν ταῦτα καὶ codd.; mutavit Reiske.

2) Alieni hinc sunt vs. 62 et 65, ubi obiectum licet certo nomine non sit indicatum, e contextu facillime suppleri potest.

Eadem igitur de hoc loco valent me iudice, quae de versibus 1113 sqq.:

ἀφ' οὗ γὰρ ἤρξατ' ἐξ ἀρχῆς βλέπειν
ὁ Πλοῦτος, οὐδεὶς οὐ λιβανωτόν, οὐ δάφνην,
οὐ ψαιστόν, οὐχ ἱερεῖον, οὐκ ἄλλ' οὐδὲ ἓν
ἡμῖν ἔτι θύει[1] τοῖς θεοῖς,

ubi versum 1115, a Valckenaerio deletum, utpote versui 138 nimis similem, optimo iure defenderunt alii et plane necessarium statuerunt, *placentas* enim *victimasque* aliquanto magis desiderare Mercurium quam thus et lauream.

Venio nunc ad versum 475, ubi Paupertas: *facillime opinor demonstrabo* — ait — *peccare te*,

εἰ τοὺς δικαίους φῄς ποιήσειν πλουσίους.

Hunc versum fuit qui deleret, Paupertatem enim de *cunctis* hominibus ditandis loqui perpetuo, solum Chremylum quid velit nescire; quod qui statuebat vir doctus, vitium hoc duabus fabulae editionibus postmodo conflatis natum esse sibi persuaserat. At nullo huiuscemodi crimine fabula nostra premitur, et haec quoque quae excripsi Paupertatis verba optime habent. Nam Chremylus τοὺς μὲν χρηστοὺς πλουτῆσαι ποιήσειν se apertis verbis dixit vs. 386 sqq.: solis *probis* hominibus opes praebiturus est, quoniam hos solos adibit Plutus recuperata videndi facultate; sed *nullos* mox *maleficos* futuros arbitratur, nam suum si praemium ferat virtus, fore ut virtus non post nummos sed propter nummos colatur, brevi igitur cuncti mortales et probi piique fiant et beati. Id quod totidem verbis dicit vs. 496 sq.: *Plutus probos petet, scelestos vitabit*,

κᾆτα ποιήσει
πάντας χρηστοὺς — καὶ πλουτοῦντας δήπου — τά τε θεῖα σέβοντας,

ita autem efficiet ut omnes fiant probi — et, quod per se intellegitur, divites — et pii. Quo loco δήπου, ut nostrum *natuurlijk*, id indicat quod ipsa ferat res[2]; eos quos Plutus adeat *divites*

1) ἔτι θύει V, ἐπιθύει perperam ceteri.

2) Itaque „δήπου" reicio coniecturas quibus versum 497 viri docti vexarunt. Particulae δήπου frequens usus est in vicinia: vid. vs. 519, 523 etc.

fore per se intellegitur, sed etiam *pios probosque* eos evasuros, hoc est quod demonstratum ivit Chremylus.

Videmus, non esse in mente Chremyli — licet eius verbis inesse videri possit — consiliorum eam quam viri docti ei imputarunt perturbationem, ut modo solos probos homines, modo omnes beare velit; meliusque iam intellegimus eius verba ad Paupertatem (vs. 460 sq.):

τί οὖν; ἀδικοῦμεν τοῦτό σε,
εἰ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκπορίζομεν
ἀγαθόν;

cunctos mortales beare, hoccine est iniuria te afficere?

Spem autem non fefellisse Chremylum, — quod haud immerito miretur quis culpaeque vertat comico, quoniam *insana* illum appetere luculenter demonstraverat Paupertas, — sed spem eum non fefellisse sub finem fabulae patet, ubi „*πάντες εἰσὶ πλούσιοι!*" querula voce exclamat Iovis sacerdos (vs. 1178). Omnes dites iam sunt facti, omnes enim primo quoque tempore operam dederunt ut probi fierent; nunc autem nemo requirit quidquam, nemo subit periculum, nemo supplex adit templa deorum, nemo voti compos factus grates iis solvit.

Ne aniculam quidem, cui soli in ceterorum mortalium felicitate parum profuerat Plutus, deficiet ille; nam iuvenis recens ditatus ad officium suum redibit mox (vs. (1201), — ni rediret improbus esset et Irus fieret denuo.

Quae observationes utiles sunt ad melius intellegendos versus 955 sqq.; ubi de sycophanta, quem ad balneum publicum confugere iussit Iustus vir, ridens Cario:

ἀλλ' ὁ βαλανεὺς ἕλξει θύραζ' αὐτὸν λαβὼν
τῶν ὀρχιπέδων· ἰδὼν γὰρ αὐτὸν γνώσεται
ὅτι ἔστ' ἐκείνου τοῦ πονηροῦ κόμματος,

statim adspectum eum balneator foras proturbabit, nam ex improbis homuncionibus unum esse sentiet. Probi viri quoniam beati exinde sunt futuri, hominem qui discalceatus laceroque palliastro involutus ad se veniat, nequam nebulonem esse statim intelleget.

De quo rabula forensi quoniam supra (vs. 862) iisdem fere verbis dictum fuerat

ἔοικε δ' εἶναι τοῦ πονηροῦ κόμματος,

nostro loco versum 957 nonnulli damnarunt, specie decepti, nam plane est necessarius; quo omisso miserrime langueret illud „*ἰδὼν αὐτόν*" neque integram notionem praeberet verbum *γιγνώσκειν*. Comicus nunc quoque in eadem verba bis incidit. Leve vitium profecto, si sit vitium; sed ut gravissimum censeatur, ipsius utique comici vitium.

Ne versum quidem 566, quem inde a Bentleio omnes fere editores damnarunt, spurium esse satis mihi constat:

νὴ τὸν Δί', εἰ δεῖ λαθεῖν αὐτόν, πῶς οὐχὶ κόσμιόν ἐστιν;

Miserrime corruptum duxerim potius, certe non video unde potuerit nasci, nisi ipsius sit poetae. Sed quoniam medelam, qua et numeri sanarentur et verba minus inepta fierent, frustra hactenus quaesivi, plura de hoc loco nunc disputare nihil expedit.

Saepe criticos miratus sum Cobeti emendationes elegantissimas atque certissimas neglegentes: nunc eos miror adstipulantes ei versum 584 damnanti. Qui versus necessarius potius mihi videtur quam molestus. Sunt Paupertatis verba, quae: *o stolida silicernia!* exclamat: *divitemne Iovem esse autumatis? Pauper est ille!*

εἰ γὰρ ἐπλούτει, πῶς ἂν ποιῶν τὸν Ὀλυμπικὸν αὐτὸς ἀγῶνα,
ἵνα τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀεὶ δι' ἔτους πέμπτου ξυναγείρει,
ἀνεκήρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στεφανώσας
κοτίνου στεφάνῳ; καίτοι χρυσῷ μᾶλλον χρῆν, εἴπερ ἐπλούτει.

Si dives esset, qui potuisset fieri, cum ipse certamen instituerit Olympiacum, quo cunctos scilicet Graecos quinto quoque anno cogit, ut nullius pretii coronam proponeret victoribus?

Ubi vide quanto studio cumulentur quae ad persuasionem valeant reique gravitatem clara in luce collocare possint. *Ipse* Iuppiter hoc instituit certamen; nec semel tantum instituit, sed *quinto quoque anno* instaurat; neque in obscuro aliquo angulo paucis spectantibus fit illud, sed *coram tota Graecia*: — ettamen folia tantum praebet victoribus ab arbore agresti decerpta, nihil amplius. Hic si deletur versus 584, multo ieiunior et exilior — me quidem iudice — fit sententia. Sed fac alios aliter hac de re sentire: id tamen negari nequit, *vitiosi* nihil habere illum versum, neque similem esse interpretamento. Nam quinto quoque

anno habitos esse ludos Olympiacos, id nostro loco adscribere ea certe aetate, qua tam bonos tetrametros fingere sciebant homines, vix cuiquam in mentem venire potuit.

De loco qui sequitur minus magnifice sentio. Versus dico 710 sqq. *Deo aegrotantes visenti* — sic herae refert Cario — *minister*

λίθινον θυείδιον
παρέθηκε καὶ δοίδυκα καὶ κιβώτιον.

Quibus auditis, „λίθινον;" rogat illa. Dein Cario:

μὰ Δί' οὐ δῆτ' οὐχὶ τό γε κιβώτιον.

„Nimis insulsum" — ais — „iocum!" Et ego aio. Sed cave ne critica aliqua editione inspecta hunc versum, quem codex Ravennas non habet, delendum censeas. Nam merum vitium id est librarii, qui Ravennatem perscripsit; nunc, ut saepe, eius oculos fefellit τὸ ὁμοιοτέλευτον. Iuvene Aristophane hunc versum plane indignum esse minime nego; — quamquam ne tunc quidem, cum ἴσχυεν αὐτὸς ἑαυτοῦ, ab insulsis facetiis omnino abstinuit; — sed Acharnensium vel Avium auctore indignum hunc versum iudicantibus adstipulor: in sene cum aliis bene multis quae eiusdem sunt farinae ferendum arbitror.

Versum quendam et poeta indignum esse et genuinum modo contendi. Nunc gratius aliquanto ineo officium. Nam demonstrare posse mihi videor versum quendam, quem inde a Bentleio omnes ni fallor critici proscripserunt, neque spurium esse neque habere quod iure possit vituperari. Versum dico qui οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ est hodie, nam in eam incidit infamiam ut ne numeretur quidem in editionibus hodiernis, dudum in calce paginae exulans. Sed totus locus est considerandus.

Laetitia exultans proruit Cario. Nam postquam Plutus Chremyli aedes intravit, opibus abundant totae et auri argenti eboris splendore refulgent, perinde atque Menelai illa Alcinoive regia. Cuius prima haec sunt verba:

ὡς ἡδὺ πράττειν, ὦ ἄνδρες, ἔστ' εὐδαιμόνως,
καὶ ταῦτα μηδὲν ἐξενεγκόντ' οἴκοθεν,

quid est suavius quam bene rem gerere, idque nullo suo impendio, ἀπ' ἀφορμῆς οὐδεμίας. Quae e mensariorum lingua desumta est locutio. — Pergit:

ἡμῖν γὰρ ἀγαθῶν σωρὸς εἰς τὴν οἰκίαν
805 *ἐπεισπέπαικεν οὐδὲν ἠδικηκόσιν.*
805* *οὕτω τὸ πλουτεῖν ἐστιν ἡδὺ πρᾶγμά τι.*

De ultimo versu priusquam disputemus, priores quid significent inter nos constet necesse est. Pro *affluendi* vel *obruendi* verbo fortius etiam quoddam nunc adhibetur, quod *telo*, *hosti*, *cladi* cum vi *irrumpenti* unice est aptum; sic autem paratur iocus qui inest participio *ἠδικηκόσιν*. *Insontes in nos irruit*, *nihil commerentes nos afflixit moles* .... malorum? immo *bonorum*! Hoc scilicet est illud „*κοπιᾶν ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν.*"

Qui iocus non fugit Lucianum; nam Timonem suum hic fecit talia mussitantem: „*πειστέον, ὦ Ἑρμῆ, καὶ αὖθις πλουτητέον· τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις, ὁπότε οἱ θεοὶ βιάζοιντο; πλὴν ὅρα γε εἰς οἷά με πράγματα ἐμβάλλεις τὸν κακοδαίμονα, ὃς ἄχρι νῦν εὐδαιμονέστατα διάγων χρυσὸν ἄφνω τοσοῦτον λήψομαι οὐδὲν ἀδικήσας.*" — Sed scholiastae non intellexerunt verba comici; neque apud recentiores verum reperio, licet Luciani ille locus dudum sit collatus.

Nunc redeo ad versiculum, cuius causa hanc disputationem institui, 805*. De quo scholia: „*ἀδιανόητος ὁ ἴαμβος.*" Hunc autem auctorem secutus Bentley delevit trimetrum „*ἀδιανόητον*", eique adstipulati sunt recentiores, non rogantes unde tandem irrepere potuisset. Sed multo melioris frugis sunt quae in scholiis adduntur: „*ἢ πρὸς τὰ ἄνω· , καὶ ταῦτα μηδὲν ἐξενεγκόντ' οἴκοθεν'* (vs. 803)". Nam revera *πρὸς τὰ ἄνω* nunc respicit Cario, non tamen ad versum 803 sed ad versum 802. Et aptissima esse haec eius verba facile apparebit, modo *suo loco* collocentur. Nam *loco motus* est *ἄλογος* hic trimeter, non ineptus, non spurius. Enarrat Cario farinae vini pecuniae copias inexhaustas, olei unguenti ficorum abundantiam, vasorum novum splendorem, culinam eburneam, denique ad sua ipsius quae plurimi facit commoda delapsus „*aureis iam*" — ait — „*par impar ludimus servi.*" Potestne maius quid addi? Unum etiam potest: „*allia, dapem omnium longe delicatissimam,*" — non enim Horatius sed Cario est is qui loquitur — „*non iam gula nostra habemus digna*, sed ... (*ἀναγκὴ γὰρ νῦν ἀναιδεύεσθαι ἐν ἀναιδέσιν*) *culo potius*".

Sic postquam cuncta novae prosperitatis indicia enumeravit

et gradatim ad „aureos" illos et „allia" tandem adscendit, ad prima sua verba reversus Cario „*tam suave*" exclamat „*est bene rem gerere*".

Totum nunc excribam locum ita ordinatum, neque vereor ne lectores etiam spurium habituri sint versum quo de agimus:

ὡς ἡδὺ πράττειν, ὦ ἄνδρες, ἔστ' εὐδαιμόνως,
καὶ ταῦτα μηδὲν ἐξενεγκόντ' οἴκοθεν.
ἡμῖν γὰρ ἀγαθῶν σωρὸς εἰς τὴν οἰκίαν
805 *ἐπεισπέπαικεν οὐδὲν ἠδικηκόσιν.*
ἡ μὲν σιπύη μεστή ἐστι λευκῶν ἀλφίτων,
οἱ δ' ἀμφορῆς οἴνου μέλανος ἀνθοσμίου,
ἅπαντα δ' ἡμῖν ἀργυρίου καὶ χρυσίου
τὰ σκευάρια πλήρη ἐστίν, ὥστε θαυμάσαι,
810 *τὸ φρέαρ δ' ἐλαίου μεστόν, αἱ δὲ λήκυθοι*
μύρου γέμουσι, τὸ δ' ὑπερῷον ἰσχάδων·
ὀξὶς δὲ πᾶσα καὶ λοπάδιον καὶ χύτρα
χαλκῆ γέγονε, τοὺς δὲ πινακίσκους τοὺς σαπροὺς
τοὺς ἰχθυηροὺς ἀργυροῦς πάρεσθ' ὁρᾶν,
815 *ὁ δ' ἰπνὸς γέγον' ἡμῖν ἐξαπίνης ἐλεφάντινος.*
στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἀρτιάζομεν
χρυσοῖς, ἀποψώμεσθα δ' οὐ λίθοις ἔτι,
818 *ἀλλὰ σκοροδίοις ὑπὸ τρυφῆς ἑκάστοτε.*
805* *οὕτω τὸ πλουτεῖν ἐστιν ἡδὺ πρᾶγμά τι* [1]).
819 *καὶ νῦν ὁ δεσπότης μὲν ἔνδον βουθυτεῖ*
κτέ.

Frequens autem est adverbii *οὕτως* hic usus. Sic fabulae nostrae initio Plutus:

ὁ Ζεύς με ταῦτ' ἔδρασεν, ἀνθρώποις φθονῶν.
ἐγὼ γὰρ ὢν μειράκιον ἠπείλησ' ὅτι
ὡς τοὺς δικαίους καὶ σοφοὺς καὶ κοσμίους
90 *μόνους βαδιοίμην· ὁ δέ μ' ἐποίησεν τυφλόν,*
ἵνα μὴ διαγιγνώσκοιμι τούτων μηδένα.
οὕτως ἐκεῖνος τοῖσι χρηστοῖσι φθονεῖ.

Plura exempla excribere inutile videtur, quoniam minime rara aut insolita haec est orationis conformatio [2]).

---

1) *τι* Ald. (vid. schol.); *δή* vel *που* codd.

2) In annotatione tamen indicati sunto hi loci: Plut. 853, 1016 Eq. 530 Nub. 294 Vesp. 849 Av. 466, 522, 736.

Neque versus 1173 iure damnatus est. Quem versui 968 simillimum esse nemo non videt; non tamen nimis similem ei esse contendo, sed similiorem etiam reddendum esse. Qua de re infra videbimus.

II.

A versibus immerito *damnatis* transeo ad versus quos sine causa *mutatos* esse arbitror.

Fabulae initio Chremylus servo refert Apollinem iussisse se, ei qui e templo Delphico exeunti obviam factus sibi esset primus, huic persuadere ut domum se sequeretur. Tum Cario:

44 καὶ τῷ ξυναντᾷς δῆτα πρώτῳ;

Cui Chremylus: „τουτῳΐ!" Dein Cario:

εἶτ' οὐ ξυνιεῖς τὴν ἐπίνοιαν τοῦ θεοῦ κτἑ.;

Manifesta hic est, quam primus ni fallor indicavit Bergler, Ionis fabulae Euripideae imitatio. Cui exemplo quo similior etiam fieret locus Aristophanis [1]), Cobet proponebat:

κᾆτα ξυναντᾷς δῆτα πρώτῳ τουτῳΐ;

εἶτ' οὐ ξυνιεῖς τὴν ἐπίνοιαν τοῦ θεοῦ ...;

deleto post πρώτῳ interrogationis signo cuncta tribuens Carioni. Non recte; nam iteratum εἶτα vix potest defendi et omnino importunum iam est δῆτα. In vulgata autem quid vituperari possit non video. Cario probe sane novit se cum hero senem caecum per viam sacram secutum esse Delphis usque ad medias Athenas; sed hero templum egresso primum hunc hominem obviam esse factum, id pro certo nondum habet compertum, licet suspicari modo coeperit. Quapropter rem absurdam miratus et indignatus, ut prorsus sibi constet, haec rogat.

Heri responso „τουτῳΐ" accepto Cario exclamat: *ergo filium tuum more solito educare te iubet deus!* Quod unde efficiat roganti haec respondet:

δῆλον ὅτιὴ καὶ τυφλῷ

γνῶναι δοκεῖ τοῦθ', ὡς σφόδρ' ἐστὶ ξύμφορον [2])

---

1) Vid. Eur. Ion. 538.

2) Codd. ξυμφέρον (συμφ.); correxit Meineke.

50 τὸ μηδὲν ἀσκεῖν ὑγιὲς ἐν τῷ νῦν ...

De ultimo vocabulo, quod nondum addidi, ante omnia pauca sunt dicenda. In plerisque codicibus est χρόνῳ, quod si in cunctis esset, non addubitarem fortasse; insolite quidem dictum est, sed quoniam Sophoclis certe versus conferri potest ἐξήμαρτον ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ (Philoct. 1224), ferrem hoc loco χρόνῳ, si codicum consensu id esset stabilitum. Sed non est; Ravennas enim habet βίῳ. Id vero quin vitiosum sit non dubito, licet vs. 38 recte dicatur: τῷ βίῳ τοῦτο ξυμφέρει et vs. 500: ὡς νῦν ὁ βίος τοῖς ἀνθρώποις διάκειται, — qualibus locis ὁ βίος valet *vitae condicionem*. Plane aliud quid est ὁ νῦν βίος, *haec vita*; quae oppositum sibi habet τὸν βίον τὸν αἰώνιον sive τὸν ἐν οὐρανοῖς, sed apud Aristophanem quid sibi velit non expedio. Aptum vero unice est id quod scholia praebent: γένει. Recordamur enim Eupolidis χρυσοῦν γένος illud — ut Hesiodum nunc mittamus — et Euripidis versiculum (fr. 696):

οὐδὲν δίκαιόν ἐστιν ἐν τῷ νῦν γένει,

cui simillimus est Menandri trimeter (fr. 223, 15):

(*probi viri*) οὐδὲν ὄφελος ἐν τῷ νῦν γένει.

De Veneto codice hactenus tacui. Quid habet? vocem vitiosam, sed ita vitiosam ut vera lectio traluceat:

τὸ μηδὲν ἀσκεῖν ὑγιὲς ἐν τῷ νῦΝ ΕΤΕΙ.

Aut παραδιορθώσει debentur βίῳ et χρόνῳ, aut mera sunt interpretamenta.

Sic postquam restituta est prisca huius loci lectio, transire licet ad quaestionem cuius causa eum attuli. Offendit olim Hemsterhusium et Berglerum structura versus 48, quapropter pro τυφλῷ scribebant τυφλός. Quod cum dici non potuerit nisi addita particula ἄν, fuit cum magnorum illorum virorum vestigia secutus equidem confidenter sic refingerem locum:

δῆλον· ὁτιὴ κἂν τυφλὸς
γνῶναι δοκεῖ τοῦθ' —

coll. Eq. 427 sq.:

δῆλόν γ' ἀφ' οὗ ξυνέγνω·
ὁτιὴ ἐπιώρκεις ἡρπακὼς κτἑ.

At amicus Hartman optimo iure observabat insoliti quid habere δῆλον sic nude positum, et mox sensi me post alios operam dedisse ut sana corrumperem, non librarios sed ipsum comicum

corrigens. Verba sic sunt iungenda: *ὅτιὴ δοκεῖ καὶ τυφλῷ δῆλον γνῶναι εἶναι*, *quia vel caeco facile agnitu esse videtur.* — „At male abundat iam infinitivus *γνῶναι!*" — Ita est: melius ille abesset; sed ipsius poetae hanc esse socordiam luculenter testatur versus infra obvius, ubi *φανερῷ* adiectivo item ab abundanti additus est infinitivus *γνῶναι* (vs. 489):

Φανερὸν μὲν ἔγωγ' οἶμαι γνῶναι τοῦτ' εἶναι πᾶσιν ὁμοίως, —
quasi nostratium aliquis dicat: *het is duidelijk te merken.*

Hi loci se invicem ita tuentur ut dubii nihil restet. Nec non simillimum est id quod infra dicit Cario (vs. 826):

δῆλον ὅτι τῶν χρηστῶν τις, ὡς ἔοικας, εἶ,

ubi accuratius loquentis aut *„δῆλον ὅτι τῶν χρηστῶν τις εἶ"* foret aut: *„ἔοικας τῶν χρ. τις εἶναι"*, *„τῶν χρ. τις εἶ ὡς ἔοικας"*.

Quos postquam coniunctim consideravimus locos, dubiumne esse potest quin etiam versus 422 sit ferendus? Ubi Chremylus ad Paupertatem:

σὺ δ' εἶ τίς; ὠχρὰ μὲν γὰρ εἶναί μοι δοκεῖς.

„Non videtur esse lurida sed est", fuit qui vere observaret; cuius verbis pellectus tentabam equidem: *ὠχρὰ μὲν γὰρ εἶ, νὰὶ* ⟨*τοὺς θεούς*⟩. Sed dudum reieci coniecturam inutilem, nam nunc quoque non librarios vituperandos esse sed ipsum comicum, — si vituperatione hoc videatur esse dignum neque sermonis quotidiani licentiae posse condonari, — probe perspexi.

Unde sequitur quid censeam de aliorum coniecturis:

ὠχρὰ μαινὰς εἶναί μοι δοκεῖς,

et: *ὠχρά γ' εἶν' Ἐρινύς μοι δοκεῖς*,

— qualia si extarent in textu tradito, corrigenda essent potius; nam *maenadi* nullus est locus, *furiae* autem proximo versu fit mentio, et *μὲν γάρ* particulas exquisitioris esse dictionis quam quae errori tribuantur optime olim ostendit vBamberg.

Venio ad versum 168. Quo loco herus et servus certatim demonstrant quanta sit Pluti potestas. *Omnium artium tu auctor es unicus; tu efficis ut alius sit sutor, alius faber, alius coriarius*, — nonnulla omitto, — *alius allia venditet*,

ὁ δ' ἁλούς γε μοιχὸς διὰ σέ που παρατίλλεται.

Hic Bentley et Valckenaer summi viri pro *που* scribi iusserunt

γ' οὔ. Sed sic ab argumento alienus fit versus. Nam *negativa* sententia minime quadrat in hunc contextum; neque exponitur nunc quid pecunia assequi vel pecuniae ope vitare liceat, sed quam varia agant mortales ut pecunia potiantur. Locus igitur non est huic enuntiato: *„tu autem efficis ut moechus deprensus non vellicetur* (sed μοιχαγρίοις solutis se expediat)". Itaque *per interrogationem* proferenda haec essent: *„et nonne moechus tui causa vellicatur?"* — nisi fieri id vetaret particula γε.

Errabant igitur Bentley et Valckenaer. Superest ut observemus immerito in suspicionem incidisse lectionem traditam. Non enim languet ironicum illud που, *opinor,* sed haec eius est vis: *etiam moechos opinor vellicare solent homines ut aurum assequantur* — sacculo suo consulentes scilicet, non, quod allegari solet, ut tori ius violatum ulciscantur.

Venio nunc ad locum qui diu me torsit, et olim torsit Weisium Kappeynium alios. Fuit autem cum plane assentirer Kappeynio versus quos dico aliter ordinanti [1]). Nunc melius perspicere mihi videor quomodo inter se cohaereant, nec iam dubito quin integri ad nos pervenerint, nisi quod uno vitio laborabant, quod feliciter olim persanavit vHerwerden.

Versus dico 264 sqq.:

Dux chori.

ἔστιν δὲ δὴ τί καὶ πόθεν τὸ πρᾶγμα τοῦθ', ὅ φησιν;

Cario.

ἔχων ἀφῖκται δεῦρο ... πρεσβύτην τιν', ὦ πονηροί,
ῥυπῶντα, κυφόν, ἄθλιον, ῥυσόν, μαδῶντα, νωδόν·
οἶμαι δέ, νὴ τὸν οὐρανόν, καὶ ψωλὸν αὐτὸν εἶναι.

Dux chori.

ὦ χρυσὸν ἀγγείλας ἐπῶν, πῶς φῄς; πάλιν φράσον μοι.
δηλοῖς γὰρ αὐτὸν σωρὸν ἥκειν χρημάτων ἔχοντα.

Cario.

πρεσβυτικῶν μὲν οὖν κακῶν ἔγωγ' ἔχοντα σωρόν.

Dux chori.

μῶν ἀξιοῖς φενακίσας ἔπειτ' [2]) ἀπαλλαγῆναι
ἀζήμιος, καὶ ταῦτά μου βακτηρίαν ἔχοντος;

1) Versus 268—270 post 263 collocabat.

2) Sic recte V, in cett. est ἡμᾶς pro ἔπειτ', Ravennas versum omisit.

„Quid igitur est bonum illud, quod herum tuum secum domum attulisse perhibes?" Carionem rogat dux chori. Cui verna protervus: *„habet secum ... habet secum ... senem sordidum decrepitum"*, — et cumulat epitheta ludicra. Laetus dein dux chori exclamat: *„o felicissimum nuntium, quandoquidem magnas opes eum secum attulisse tu ais."*

Quorsum haec? Inspice scholia et videbis olim grammaticos hunc locum recte esse interpretatos. **Ὑπόκωφον γερόντιον**, perinde atque Demus ille in Equitibus fabula, est is qui chorum ducit. Qui Carionis cetera verba ne audivit quidem, sed ultimum certe intellexisse sibi videtur. Hominem illum, quem Chremylus secum habet, senectutis incommodis cunctis laborare dixit Cario atque adeo „**ψωλὸν**" sibi videri. Haec ita accipit rusticus surdaster et stolidus ut „**σωρὸν χρημάτων**" a Chremylo adductum esse inde efficiat.

Sed quomodo tandem potuit id inde efficere? Dicet nobis Herwerdenus. Qui cum sensisset **ψωλὸν** illud sive *intentum in venerem*[1]) esse ineptum, sensisset autem etiam ineptius esse **χωλόν**, quod legitur in Iuntina, felicissima emendatione restituit verum: **ψ ω ρ ό ν**. *„Scabieque adeo obsitus est, arbitror"*, ridens dicit Cario. Chori autem dux cum cetera non satis intellexerit, *„dic denuo"* ait; at ultimam certe Carionis vocem auribus percepit, non quidem integram, sed capite truncam, „**σωρὸν**" enim audivisse sibi videtur, *opum* igitur acervum, — credens scilicet id quod speret. Sic alibi **ἀγαθῶν σωρός** et **σίμβλον χρημάτων** apud nostrum commemorantur, propiusque etiam accedunt Charini iuvenis apud Plautum verba: *non hominem mihi sed thensaurum nescio quem memoras mali*, sive, ut graece reddamus quae „barbare ille vortit":

ὦ ἀγάθ', οὐκ ἄνθρωπον εἶπας ἀλλὰ θησαυρὸν κακῶν.

Iam vero altissima voce Cario: *„immo malorum senilium acervum eum secum habere dico dudum"*. Et tandem chori dux ludificari se sentiens irascitur baculoque minatur mancipio petulanti.

Hoc est feliciter emendare. Nisi autem fallor, ipsum Herwerdenum fugit, emendationem a se repertam non soli versui 267

---

1) De nihilo ficta est recentiorum opinio, *recutitum* (*circumcisum*) hoc loco et aliis nonnullis (vid. Ach. 161) valere.

prodesse, sed totum contextum ea illustrari, et nunc demum apparere quam bene sit concinnatus. Optime cohaerent omnia suoque ordine sunt collocata; nihil turbatum, nihil obscurum: una littera corrupta erat.

Sed inter epitheta, quibus designatur misellus ille senex, quem Chremylus secum habet, unum est de quo pauca sunt observanda, priusquam hunc locum mittamus. Dico participium *μαδῶντα*, pro quo alios olim legisse *μυδῶντα* testantur scholia. Utrum praestat? — Pessimum est *μυδῶντα*, quod *σεσηπότα* significat, de *cadaveribus* igitur dicebatur [1]), non de viventibus; aptissimum vero huic loco est *μαδῶν*, *vietus*, quod cognitum est ex Hipponactis verbis: *μαδῶντα καὶ σαπρόν*, *vietum et putrem* (= *senem*, ut saepe apud comicos). Oppositum autem sibi habet *τὸ στιφρόν*, quod est aetatis floridae. Usurpantur enim *μαδᾶν* et *μαδαρός* et *μάδισις* de animalium carnibus plantarumque fibris flaccidis marcidis fluxis. Quemadmodum in laude ponebantur *ὑγρός* et *στιφρός*, sic vitiosa sunt hinc *τὰ μαδαρά*, illinc *τὰ σκληρά*.

ὑγρός: *μαδαρός* = *στιφρός*: *σκληρός*.

Vs. 329—331:

δεινὸν γάρ, εἰ τριωβόλου μὲν οὕνεκα
ὠστιζόμεσθ' ἑκάστοτ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ,
αὐτὸν δὲ τὸν Πλοῦτον παρείην τῳ λαβεῖν.

Coryphaei haec verba si cui primo adspectu vitiosa videantur, non mirer equidem; si quis autem dicat refragare severioribus legibus artis grammaticae, non obloquar. Sed corrupta esse nego atque pernego, nihil igitur tribuens nunc coniecturis *παρεῖμεν* et *παρήσω*, quas olim alleveram margini mei Aristophanis, dudum autem ab aliis occupatas esse nuper vidi. Addo, accurate locum inspicientibus apparere neglegentius quidem loqui coryphaeum, sed eiusmodi esse eam neglegentiam ut sermonem familiarem minime dedeceat.

Qui grammatice loqui si voluisset, dixisset potius: *δεινὸν γὰρ ἂν εἴη, εἰ αὐτὸν τὸν Πλοῦτον παρείην τῳ λαβεῖν, ἐπειδήπερ ἑκάστοτ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τριωβόλου ἕνεκα ὠστιζόμεθα*, *absurdum foret*

1) Vid. e. g. Soph Ant. 410.

si ipsius divitiarum dei copiam nunc facerem cuilibet, cum identidem in concione elidere nos soleamus cives ut unum trinummum adipiscamur. — Transitum autem ad liberiorem verborum compositionem, cui nunc indulget, parant loci qualis est apud Xenophontem: δεινὸν γάρ τἂν εἴη, ... εἰ ἐν θήρᾳ μὲν πολλάκις ἄσιτοι καρτεροῦμεν ὅπως θηρίον τι ὑποχείριον ποιησόμεθα, ... ὄλβον δὲ ὅλον πειρώμενοι θηρᾶν ... οὐκ ἂν πρέποντα ἡμῖν δοκοῖμεν ποιεῖν, vel qualis apud nostrum in Avibus:

δεινότατα γάρ τοι πεισόμεσθ', ἐμοὶ δοκεῖν,
εἰ τῶν μὲν ἄλλων ἄρξομεν, ὑμεῖς δ' οἱ θεοὶ
ἀκολασστανεῖτε.

Ubi paratactice dicta sunt καρτεροῦμεν et ἄρξομεν pro: καρτεροῦντες et: ἡμῶν ἀρχόντων.

Vs. 399 sq. Blepsidemo roganti: *„quin igitur opum istarum partem aliquam cum amicis tuis communicas?"* respondet Chremylus:

οὐκ ἔστι πω τὰ πράγματ' ἐν τούτῳ.

Indignabundus dein Blepsidemus:

τί φής;
οὐ τῷ μεταδοῦναι;

Haec quoque sanissima esse aio, licet aliter ab aliis criticis fuerint mutata [1]). Id quod summum est flebili voce repetit Blepsidemus, neglecta verborum structura; nam plenae orationis fuissent haec: οὔπω ἐστὶν (εἶναι φῄς) ἐν τῷ μεταδοῦναι;

Sic apud Sophoclem ministro anxie clamanti: „οἴμοι, πρὸς αὐτῷ γ' εἰμὶ τῷ δεινῷ λέγειν!" rex trepidans et exasperatus retorquet: „καὶ ἔγωγ' ἀκούειν!" — ubi placide loquentis fuisset: καὶ ἔγωγε ⟨πρὸς αὐτῷ τῷ δεινῷ⟩ ἀκούειν. Item Pisetaerus:

αἱ πόλεις παρ' ἀνδρῶν ἔμαθον ἐχθρῶν — κοὐ φίλων! —
ἐκπονεῖν θ' ὑψηλὰ τείχη ναῦς τε κεκτῆσθαι μακράς,

nam sic ea sunt distinguenda. *Ab adversariis — non sane ab amicis! — didicerunt civitates moenibus classibusque se tutari.* Ubi non iterantur vocabula παρ' ἀνδρῶν, — nam integrae orationis foret καὶ οὐ ⟨παρ' ἀνδρῶν⟩ φίλων, — quo maiore cum vi possint efferri quae emphasi sola sunt digna: „οὐ" et „φίλων".

(*Continuabuntur.*)

---

1) Proposita sunt: οὔ τῳ μεταδοῦναι, οὔπω μ., ἐν τῷ μ., alia fortasse.

QUIS FUROR?

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

Studien zu Aristophanes und den alten Erklärern desselben von Dr. A. Roemer, I. — Leipzig B. G. Teubner, 1902 (196 p., 8 M).

Venit nuper — aliquot hebdomadibus postquam in lucem prodiit — in manus meas liber, cuius titulum supra exscripsi. Quem statim acceptum ea animi intentione coepi perlegere, qua quin dignus esset nomen scriptoris dubitare me non sinebat. Nec spes me fefellit. Inveni enim multa sagaciter indagata, prudenter exposita, feliciter emendata; e. g.: „⟨ὡς⟩ Πλάτων ἐν Νήσοις pro ἐν Πελοποννήσῳ" (p. 80), „οὐχ ἱμάτια, ἀλλὰ ⟨τρίβωνας οὓς ὁ ποιητὴς διὰ τὴν βραχύτητα σκώπτων λέγει⟩ κράσπεδα στεμμάτων (= Troddeln aus Wolle)· τοιούτους (für τοιαῦτα) γὰρ φοροῦσιν οἱ Λάκωνες" (p. 90), „οὐδὲ ὅλον pro οὐδὲ ὀλίγον" (p. 186). Libenter autem mea facio quae scripsit ille pag. 5: „die Scholien „zu den Stücken des Aristophanes können in weitaus überwie„gender Zahl nur auf der Grundlage der im Venet. vorliegenden „recensio ediert werden; wir haben viel, um nicht zu sagen „Alles verloren, wo uns diese Führung fehlt". Qualia et ego aliquando perhibui [1]) et perhibuit van IJzeren meus [2]), et ante nos docuerat Zacher, et alii multi ante Zacherum aut dixerunt

1) Vid. Mnemos. 1896 p. 334 sq.

2) Mnemos. 1900 p. 176—200 et 298—328. Videatur etiam eius dissertatio De vitiis quibusdam principum codicum Aristophaneorum, 1899.

aut senserunt [1]); nam fieri vix potest quin is qui sedula cura in scholiorum Aristophaneorum farragine aliquantisper versetur, mox scholia Veneta exilibus Ravennatis notulis anteponere discat, cum videat illis inesse priscae doctrinae multa ramenta pretiosissima, has pueris solis utiles esse posse, saepe autem ne his quidem prodesse. Quapropter infinitam curam, quam Rutherford soli Ravennati impendit, et antehac miratus sum et nunc cum Roemero miror.

Gaudebam igitur hoc socio reperto, et cum Praefationem perlegens viderem consilium ei esse *ἐν παρέργῳ τῆς ὁδοῦ* „die „vornehm auftretende Scheinexegese, den üblichen Hokuspokus „mit leeren Zitaten, das ganze matte Strohfeuer eines ‚ganz „Modernen‘ in das rechte Licht zu stellen”, nomen hominis quem dicebat curiosius circumspexi. Quis erat? Ego eram.

Indignari tum coepi; fateor. Sed mox aequum recuperavi animum et expertus sum facilius ignosci iniuriis quarum causam perspicias. Nempe haud levi profecto crimine peti me vidi; quod si meruissem, optimo iure exploderer ab omnibus quibus litterae nostrae et ipsa pietas sunt cordi. Credidit vir doctissimus me Aristophanem Byzantium, Aristarchum, alios fortasse artis philologicae heroas vocasse „semidoctos homines”; quapropter me ipsum potius istiusmodi cognomine dignum et verae doctrinae infestum ratus omnimodis insectandum duxit. „Hic niger est, hunc tu Germane caveto!” — Ego vero ex animi sententia ei assentior: talia si quis perhibeat, procul is facessat a coetu philologorum et aniculis suas cantillet naenias! At ... nihil eiusmodi deliqui equidem, et miror unde tandem Roemero viro acutissimo et doctissimo tale quid in mentem venire potuerit.

Nempe istas tragoedias moverunt quaedam mea verba in Vesparum editione p. 162, quo loco demonstratum ibam in scholio ad Vesp. 191 enarrari argumentum fabulae Archippi: „verbum *Φασί*, unde narrandi initium fecit scholiasta, in men„tem nobis revocat alias eiusdem farinae narratiunculas, quae „ex comicorum pulpitis, ubi natae fuerant, AB HOMINIBUS SEMI„DOCTIS in historiam politicam vel litterariam sunt detrusae; „reputemus modo qualia commenta de belli Peloponnesiaci

1) E. g. Dindorf: „Ravennas ... de scholiis Alexandrinis passim omisit quae ad explicandas poetae sententias minus necessaria esse viderentur”.

„causis, de Aeschyli morte, de Sophoclis dementia, de Euripide „a mulieribus capitis damnato, apud veteres circumferantur; „qualia ubi referuntur, praemitti solet illud *Φασί*, quod qui „sapit ita accipit ut „fabulam sibi narrari" statim suspicetur".

Haec tum scripsi et recte scripsisse etiamnunc mihi videor. Quid quod ipsum Roemerum habeo assentientem. Qui licet egregie improbet quae illic de Archippo et Demosthene disputavi, in damnando certe illo scholio plane mecum facit.

Quae vero contumelia ibi priscis doctisque grammaticis infertur? ubi Aristophanis Byzantii nomen? ubi Aristarchi? „Die „Menschen kennen einander nicht leicht!" — ut Goethii verbis utar. Spes est fore ut paullo placidius posthac de me sententiam ferat Roemer, si omnino de me sententia ferenda videatur; nam minime malignum aut iniquum esse virum probe scio, et vel nunc compluribus locis sui libri ultro prolocutus est me verum vidisse. Fortasse etiam socium potius quam adversarium aut reum agnoscet me aliquando. Ego certe gavisus sum cum viderem acerrimum hunc hostem, dum impugnare me et profligare sibi videtur, revera opem mihi ferre, — immo opem ferre comico illi, quem pari amore amplectimur ambo. Les amis de nos amis sont nos amis!

Cuius rei luculentissimum iam exhibebo exemplum.

De Ranarum versibus 1109 sqq. apud Roemerum p. 66 haec invenio: „sicherlich hat der alte Erklärer, der ... die Worte „schrieb: *ἐν εἰρωνείᾳ ταῦτα* (Ran. 1114), den Dichter besser „verstanden als sein neuester Erklärer Leeuwen, der zur Stelle, „wie in der Praefatio, eine Auffassung vertritt, für welche er „doch wohl den Preis der Originalität nur dadurch retten kann, „dass er den einspruchslosen Beweis erbringt für das Gegenteil „der Wirklichkeit". Cuiusmodi certamina cum minime soleam appetere, praemio quod *ἐν μέσῳ κεῖσθαι* ille ait ut potiri possem verebar; at mox intellexi *σὺν θεοῖς ἔτι καλήν μοι εἶναι ἐλπίδα τῆς νίκης*. Sic enim pergit: „... das Gegenteil der Wirklichkeit, „nämlich den äusserst niedrigen litterarischen Bildungsstand des „Durchschnitts-Atheners, wie er in allen diesen Komödien uns „förmlich greifbar entgegentritt" [1]). — Videmus quid perhibeat

1) De eadem re fusius scripsit Roemer in Actis Academiae Bavar. XXII, 1.

Roemer: minime tam cultos fuisse Athenienses Aristophanis aetate quam saepe a multis fuerint dicti; cuiusmodi laudes effusas salse dein ridet. At ... id ipsum et ego statueram, quaeque de Dionysi in Ranis partibus apud Roemerum mox leguntur, ea quoque similia sunt meis ipsius verbis (Proleg. Ran. p. xv sq.). Itaque felicem concordiam nunc certe inter nos regnare dixeris potius quam acre illud dissidium; non enim „contrarium veri" sive aegrae mentis somnia meae qualicunque explicationi substructa videri, sed id quod ipso Roemero iudice certum sit atque exploratum. Sed videor minus simplicibus perspicuisque verbis usus esse quam ipse Roemer, quoniam tam male intellexit quae scripseram.

Quid vero est quod de Ranarum illo loco perhibui? Taedium ne pariam legentibus, paucissimis verbis nunc repetam quae fusius olim exposui. Tunc cum primum data est illa fabula, nimis docta visa est multis spectatoribus, quibus non tanta esset in re litteraria peritia ut creberrimos locos, quos ex Aeschylo et Euripide comicus attulerat vel riserat, extemplo agnoscere et suo pretio aestumare possent. Quapropter comicus tum cum fabula iterum in scenam est prolata — *ἀνεδιδάχθη γάρ* teste Dicaearcho — haec inseruit: „nunc certe „nemo vestrum non intelleget nostros iocos, nam exemplaria „fabulae divendita iam et in omnium sunt manibus". — Quod *„ἐν εἰρωνείᾳ"* eum dixisse libenter credo scholiastae; non enim serio sed iocans contendit spectatores suum sibi quemque fabulae exemplar emisse apud bibliopolam et intentissima mente domi perlegisse priusquam theatrum intrarent, nunc autem manibus suis illa exemplaria tenentes assidere. Talia perhibens comicus se ipse lepide more solito collaudat.

Quae loci vexatissimi explicatio et antehac haud indigna mihi videbatur quae eruditis commendaretur, et nunc, postquam Roemer invitus — certe inscius — ei firmius etiam substruxit fundamentum, tantum non confido certam esse et plurium mox assensum laturam.

Nunc pauca dicenda videntur de crimine illo „den Hokuspokus ungehöriger Zitate". Quod quo potissimum spectaret cum dubitarem, tandem (p. 68 sq.) vidi me ad locutionem *„μὰ τὸν*

κύνα", Vesp. 83, attulisse alios comicorum locos quatuor, ubi iocose sic iuratur. Si quis autem dicat addere me debuisse Cratini quoddam fragmentum (fr. 231), assentiar; inutiles vero hos locos cur dicat Roemer, videat ipse. Vereor autem ut scholii verba: „οὕτως διὰ δεισιδαιμονίαν ὤμνυον" tanti sint pretii quanti ille putat. Cuius verba si satis intellexi, arbitratur Xanthiam servum iurandi hac formula ad deridendum Nicostratum nunc uti, qui ipse solitus sit sic iurare, ἅτε δεισιδαίμων τις ὤν. Non obloquor, sed — dubito.

De scholio Vesp. 4 apud Roemerum p. 63 sq. haec lego: „das Scholion lautet κνώδαλον: κυρίως ἐπὶ τοῦ θαλασσίου θηρίου, „εἴρηται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ χερσαίου κνώδαλον παρὰ τὸ κυσὶν ἁλίσκεσθαι. „Dasselbe begleitet Leeuwen mit folgender geistvollen Bemer-„kung: „Absurdam, quam scholia praebent, originationem (παρὰ „τὸ κυσὶν ἁλίσκεσθαι) peperisse videtur Homeri versus ρ 317". „Leider wieder ein weiterer trauriger Beleg von dem „Damnant „quae non intellegunt"! Hätte Leeuwen das Scholion zu Lys. „477 angesehen, so hätte er wohl auch erkannt, dass hier „emendiert werden muss παρόσον κυσὶν ἁλίσκεται (nämlich in „dem Homer. Verse ρ 317). Also keine Spur von einer Etymo-„logie".

Egone igitur damnavi quae non intellegebam? Immo Roemer verba tradita damnavit, nam corrigenda duxit. Nondum autem persuasum mihi est eum iure mutasse, neque satis intellego verba sic mutata.

Nempe haec est res. Sicubi κνώδαλον vox rarior occurrit, appingi solet notus ille Homeri locus, ubi canis Argus dicitur quodlibet κνώδαλον cursu olim fuisse assecutus; dein de origine vocis aliquid solet addi. Sic in scholiis ad [Platonis] Axiochum, ubi cadaver εἰς εὐλὰς καὶ κνώδαλα μεταβάλλειν dicitur, scholion ait κνώδαλα proprie esse κινώθαλα sive τὰ ἐν ἁλὶ κινούμενα, et Lysistratae illo loco item dicuntur τὰ ἐν τῇ ἁλὶ κινούμενα. Quapropter minime miror equidem quod nostro quoque loco indicatur etymon: magis mirarer si de ea re taceretur. Quam originationem quod dixi absurdam, non vereor ne quis contra dicat; sed nihilo est absurdior quam sunt illae παρὰ τὸ ἐν θαλάττῃ vel ἐν τῇ ἁλὶ κινεῖσθαι vel etiam κνώσσειν, — nam id

quoque interpretes excogitarunt, — et Homeri certe illi versui, ubi de animalibus *terrestribus* est sermo, melius est accommodata. Omnem denique dubitationem eximunt verba Eustathii bis idem referentis: *τὸ κνώδαλον, εἴτε ὑπὸ κυνῶν ἁλίσκεται εἴτε κνώσσει ἐν τῇ ἅλί, πλεονασμὸν ἔχει τοῦ δ* (p. 106, 25 sq.) et: *κνώδαλον· νῦν τὸ χερσαῖον παρὰ τὸ ὑπὸ κυνῶν ἁλίσκεσθαι. ὁτὲ δὲ καὶ ἐπὶ θαλασσίου θηρίου κνώσσοντος ἐν τῇ ἁλὶ λέγεται ἡ λέξις* (p. 1822, 38 sq.).

Itaque si quis vituperare velit quae ad Vesp. 11. annotavi, dicat nimis dubitanter me esse locutum; scribere enim me debuisse: „originationem peperit Homeri versus", non: „peperisse videtur". Quid vero meis verbis illis aut „ingeniosi" inesse videri possit cuipiam aut insulsi, id me fugere ingenue fateor.

Aliud est quod magis etiam bilem Roemero movit: saepius tacuisse me in commentariis de rebus quae fuissent explicandae. Qualia quin hic illic peccaverim minime dubito, cum praesertim dictu sit difficile quid singulis locis annotandum, quid ipsorum lectorum sagacitati relinquendum sit, et alia aliis videri soleant intellectu difficilia vel commemoratu digna. Quod autem scribit Roemer, honesti esse interpretis locos molestos non tacite praetermittere, sed ingenue profiteri si quid nesciat vel non intellegat, id meum facio, immo dudum feci, nam sic soleo. Sed quid tandem tacendo deliqui Vesp. 961? Ubi Philocleon de cane reo: *„utinam ne litteras quidem didicisset, non enim potuisset defensionem conscribere!"* exclamat truculenter, ut eius est mos. Quod genus dicendi aemulatus Roemer sic in me invehitur (pag. 104): „An einer solchen Stelle das Verfahren unserer „modernen Exegeten zu beobachten — ist belehrend, wenn „auch sehr betrübend". ... „Leeuwen hat sich vollständig — „ausgeschwiegen. Daher der Name commentarius perpetuus. „Wir wollen auf denselben Boeckhs bekanntes Wort nicht an„wenden, hingegen bin ich mit Blass ganz entschieden der „Meinung, dass ein solcher commentator es ausdrücklich sagen „muss, wenn er etwas nicht weiss". — Dein bonae frugis quaedam addit, quae minime aspernabor equidem, licet minus benevole nunc offerantur; sed huc quomodo ea omnia faciant non video. Quod vero commisi flagitium, gravius etiam id esse

sentio quam ipse putet Roemer; nam non solum nescire aliquid nunc videor, sed etiam nescio quid tandem nesciam.

Vs. 1126 sqq. *Pretiosam vestem* — Philocleon ait — *induere nolim;*

> καὶ γὰρ πρότερον ἐπανθρακίδων ἐμπλήμενος
> ἀπέδωκ' ὀφείλων τῷ κναφεῖ τριώβολον.

Haec obscura cuiquam fore non putavi. „*Et olim*", — senex ait — „*cum pisciculis me implessem, fulloni trinummum solvi*", — pro causa ponens effectum. Scilicet nummos solvere gravius aliquanto ducit damnum quam *vestem maculasse*, nam hoc est quod significat. Quid Roemer (p. 112)? — „Nach unserer Auffassung „ist ἐπανθρακίδων ἐμπλήμενος in diesem Zusammenhang gar nicht „oder doch sehr schwer zu deuten. Leeuwen hat das nicht ge„stört, und er verliert gerade über diesen wichtigen Punkt „kein Wort, — „ut eius est mos". Er meint: „si quis autem „parum intellegat, quid tectis verbis senex nunc significet, „inspiciat Eccl. 347, ubi apertiora extant". Dein Roemer probatum it veram esse scholiastae explicationem: „καταστάξαντος ζωμοῦ ἐπὶ τὸ ἱμάτιον", cui cum parum conveniat participium ἐμπλήμενος, quod habet textus traditus, ex Athenaeo hanc lectionem recipiendam esse:

> καὶ γὰρ πρότερον δὶς ἀνθρακίδων ἅλμην πιὼν
> ἀπέδωκα κτέ.

Quam lectionem et Lennepius olim commendavit (ad Coluthum p. 18). Equidem his non utar et de quaestione quantumvis gravi tacuisse etiamnunc satius duco quam sic disputasse.

Tertium huius rei exemplum habemus pag. 93. Philocleon „*alii rei*" — ait — „*fabulas nobis narrant, alii Aesopi aliquem* „*iocum*" (Vesp. 566). Equidem in commentario indicavi ceteros locos, ubi Aesopi apud nostrum fit mentio. Satisne innocenter? Minime, vide modo apud Roemerum (pag. 93) qualia Leeuwen, ὁ ἀκέφαλος ἐκεῖνος, nunc quoque designaverit: „wieder eine neue „und leider weit verbreitete Eigenschaft moderner Exegese lernen „wir nun hier kennen zu Vesp. 566:

> οἱ δὲ λέγουσιν μύθους ἡμῖν, οἱ δ' Αἰσώπου τι γέλοιον.

„Die Erklärung hat Leeuwen kurz abgemacht mit: „Aesopi

„fabulam, cf. vs. 1401, 1446 Pac. 129 Av. 471, 651". Dadurch „ist natürlich der Leser so klug wie zuvor, und jeder unserer „Seminaristen würde uns sagen, nicht *Αἰσώπου τι γέλοιον* ist, „was der Erklärung bedarf, sondern *μύθους*".

Hoc igitur est quod dicere debueram: nescire me quasnam fabulas aliquando Philocleoni narraverint rei. Hanc tamen neglegentiam etiamnunc corrigere fortasse licebit. Quapropter palam iam apertisque verbis proloquor me id nescire. Sed suspicor ne ipsum quidem Roemerum pro certo dicere posse cuiusmodi illae fuerint narratiunculae.

Unum locum addam. Aptum sensum non praebere Nubium versum 559:

τὰς εἰκοὺς τῶν ἐγχέλεων τὰς ἐμὰς μιμούμενοι,

frustra enim in scholiis afferri Equitum locum, ubi demagogi assimulantur piscatoribus in turbida potissimum aqua piscantibus, in editione mea observavi, neque aliter nunc sentio. Sed quod tunc — veluti ad incitas redactus — suspicabar, *spurium* esse illum versum, id nunc ita velim immutatum ut de sola voce *τῶν ἐγχέλεων* valeat. Nam *imagines suas* ab aemulis sibi surripi, id dicere comicus potuit aptissime, et tum demum absurda haec fiunt cum additur illud *anguillarum*. Itaque deleto glossemate *τῶν ἐγχέλεων*, quod lectori videtur deberi illum Equitum locum nunc respici putanti, quaeramus aliquid quo lacuna probabiliter expleri possit. Res autem dubia, sed nihil quod merito possit vituperari hic habet versus:

τὰς εἰκοὺς ⟨καὶ τὰς ἰδέας⟩ τὰς ἐμὰς μιμούμενοι.

Nempe ego — poeta dixerat —

ἀεὶ καινὰς ἰδέας εἰσφέρων σοφίζομαι,

nunc — si verum sum assecutus — addit: *at isti cum imagines tum inventa quae vobis offerunt aliunde duxerunt.*

Facilius certe sic intellegam locum, quam si Roemerum (p. 22) secutus in scholio scribam: „*ἀντὶ τοῦ τῶν Ἱππέων* (nicht *λέξεων*) *εἰπεῖν ἐγχέλεων ἔφη*" et ipsa comici verba sic reddam: „die in meinen Rittern vorgestellten Muster". Quod quomodo e verbis traditis efficiat, videatur apud ipsum.

Nam finis est faciendus, ne molestus fiam lectoribus. Vel haec

autem invitus protuli; malebam enim ad crimina prolata tacere, „ut meus est mos", quoniam utilius duco ipsis veteribus impendere quicquid temporis vel acuminis suppetat, quam cum aliis philologis digladiari. Sed posci nunc me sensi, certe putavi: IMPIETATIS enim insimulabar. Ceteros locos, quos tetigit Roemer, placide confabulando cum eo transigerem libenter, si possem, modo redargui me patiens, modo si fors ferret redarguens ipsum. Sed vitae nostrae rationes quoniam id non sinunt, feci quod potui. Utinam ne frustra!

ARISTOPHAN. EQ. 504 SQQ.

ὑμεῖς δ' ἡμῖν προσέχετε τὸν νοῦν
τοῖς ἀναπαίστοις,
ὦ παντοίας ἤδη μούσης
πειραθέντες καθ' ἑαυτούς.

Nuperrime in Class. Rev. 1902, p. 8 sq. A. W. Verrall contendit verba obscura *καθ' ἑαυτούς*, virgula separata a participio *πειραθέντες*, iungenda esse cum verbis *τοῖς ἀναπαίστοις*, ut significetur *τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἀναπαίστοις*, quod quid sibi velit non optime equidem intellego, ut mittam ita opus esse repetito articulo *τοῖς καθ' ἑαυτούς*. Sed optime ea verba se habebunt si partim cum Leeuwenio, qui Hermanno tetrametrum requirenti iure obsecutus est, scribimus:

ὑμεῖς δ' ἡμῖν πρόσχετε τὸν νοῦν τοῖς ἀναπαίστοις <*ἐπιοῦσιν*>,
ὦ παντοίας ἤδη μούσης πειραθέντες, καθ' ἑαυτούς,

spreta parum felici, quam ipse Leeuwenius recepit, Deventeri coniectura *καθ' ἑορτάς*.

Ita enim sententia haec est:

„Vos, qui omnigenam iam experti estis doctrinam, animum (nunc) advertite nobis *nostro marte* prodeuntibus cum anapaestis". Qualia verba egregie conveniunt poetae nunc primum suo marte fabulam committenti in scenam.

H. v. H.

OBSERVATIONES CRITICAE

AD

DIONYSII HALICARNASSENSIS

ANTIQUITATES ROMANAS.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

(*Continuantur e pag.* 156).

VII 7 p. 1328: *ἀλλὰ πολλὰ ἀγαθά*. Scribe *κἀγαθά*. Sic etiam Dionysio consuetum est dicere, v. c. VII 8 p. 1329, VII 10 p. 1333, alibi.

VII 12 p. 1340. Morbus Romae grassatus est *πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τύχην καὶ φύσιν ἐρρωμένων τε καὶ ἀσθενῶν σωμάτων ὁμοίως διεργαζόμενος*. Nihil huc pertinet fortunae mentio et libenter eiiciam illud *καὶ τύχην*, cum reperiam IX 67 p. 1932: *ἅπασαν ὁμοίως καταλαμβάνουσα καὶ διεργαζομένη φύσιν τε καὶ ἡλικίαν*· adeo Dionysius perpetuo eadem eodem modo dicit. Nisi fallor, etiam alibi aliquando confusa vidi *τύχην* et *φύσιν*, sed locum frustra quaesivi.

VII 16 p. 1350: *παραχωρήσατε αὐτοῖς τῆς ἀγορᾶς ἐν τῷ παρόντι· οὐ γὰρ εἰς τέλος παραχωρήσετε*. Malim: *παραχωρήσεται*. Memento *χωρεῖν* apud Dionysium futurum habere *χωρήσειν*, non *χωρήσεσθαι*.

VII 17 p. 1351: *οὐ μὴν ἅπασί γ' εἰσῄει καὶ μάλιςα τοῖς*

πρεσβυτέροις ὀλιγωρία τοῦ πράγματος, ἀλλὰ προσέχειν μή τι ἀνήκεστον ἡ τἀνδρὸς ἐξεργάσηται μανία. Cobetus p. 139 correxit προσεῖχον, Schenkelius προσέχειν ἔδοξε. Equidem malo προσοχὴ corrigere, coll. VII 21 p. 1362: τυχὼν ἐπισημασίας τε μεγάλης καὶ προσοχῆς et VI 85 p. 1236: μεθ' ἡσυχίας καὶ προσοχῆς ἀκούσατε.

VII 17 p. 1353: μή τι ἄλλο κώλυμα γένηται. Requiritur: γένοιτο.

VII 21 p. 1361. Coriolanus ἐφρυάττετο καὶ λαμπρὸς ἦν καὶ προῆλθεν ἐπὶ μήκιστον ἐπιφανείας. Commendare velim: ὑπερηφανίας, sed me quodammodo retinet VII 33 p. 1383, ubi haud dissimile est quod legitur.

VII 21 p. 1362: οἱ τὰς κατὰ τοῦ δήμου γνώμας ἀγορεύσαντες. Necessarium iudico: ἐξαγορεύσαντες.

VII 28 p. 1374: ἡ μὲν ὑπὲρ τῆς σιτοδείας ἀπολογία πάνυ βραχεῖά ἐστιν· praestat ἔσται, sicuti statim sequitur futurum παρεξόμεθα.

VII 28 p. 1374: αἱ ἀποστολαὶ τῶν κληρούχων. Imo: κληρουχιῶν. Negligenter Iacobius Reudlero obsecutus hoc ipsum recte reposuit p. 1372, sed post duas paginas iam oblitus erat.

VII 29 p. 1375: τί παθόντες ἡμῖν ἐγκαλοῦσιν. Satis notam locutionem esse dixeris; coniecit tamen Kiesslingius μαθόντες idque Iacobius operae pretium habuit annotare!

VII 30 p. 1378: τὴν τάξιν ἀνατρέψαι τῆς πατρίου πολιτείας οὔτ' ἠτήσασθε οὔτε μέλλετε. Leve quidem est, sed prorsus necessarium rescribere: οὔτ' ἐμέλλετε, ne pugnent ea quae adduntur: τί οὖν παθόντες ἐπιχειρεῖτε πάντα συγχεῖν ταῦτα νυνί; Si quis etiam dubitat, scito illud ipsum ἐμέλλετε in codice Chisiano extare, qui itidem solus παθόντες non μαθόντες.

VII 33 p. 1383: οὐ γὰρ ὅσον τὰς τιμὰς ... ἕξειν ἔτι τὰς

αὐτὰς ὑπελάμβανεν ... ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύσειν. *Non tantum non* Graece dici solet οὐχ ὅπως, etiam apud Dionysium, v. c. VII 63 p. 1460 et 1461, VIII 16 p. 1535. Alibi est οὐχ ὅτι v. c. VIII 26 p. 1559 et VII 38 p. 1396. Οὐχ ὅσον fortasse semel apud eum invenitur; Kiesslingius malebat: οὐ γὰρ οἷον: afferre potuerat IX 53 p. 1889, ubi similiter scriptum est: (τοὺς τρόπους) οὐχ οἷον ὁ βραχὺς οὗτος ἐκπληρώσει κλῆρος, ἀλλ' οὐδ' αἱ σύμπασαι δωρεαί. Sed satius est illud οὐχ ὅσον non tangere.

VII 34 p. 1385: τοιαύτην αὐθάδειαν ἐπεδείξατο λόγων. Lege: λέγων.

VII 34 p. 1387: προσῆν δ' αὐτοῦ τοῖς λόγοις οὐχ ὡς πολίτου δῆμον ἀναδιδάσκοντος εὐλόγιςος αἰδώς, οὐδ' ὡς ἰδιώτου πολλοῖς ἀπεχθομένου σώφρων εὐλάβεια. Plane non video quo pacto πολῖται et ἰδιῶται inter se possint opponi. Qui publicam personam gerunt neque ἰδιῶται sunt et remp. capessiverunt, πολιτεύονται· unde corrigam: οὐχ ὡς πολιτευομένου. Cf. Demosth. Orat. IV adv. Philipp. § 70: τί δὴ γιγνώσκων ... τὸν μὲν τῶν ἰδιωτῶν βίον ἀσφαλῆ ... τὸν δὲ τῶν πολιτευομένων φιλαίτιον ... οὐ τὸν ἡσύχιον αἱρεῖ;

VII 36 p. 1390: τοῦ δήμου τὸ καρτερώτατον μέρος ἐνδοιάζον καὶ οὐκ ἀγαπητῶς δεχόμενον ἀνδρὸς ἐπιφανεςάτου παράδοσιν ἐπὶ θανάτῳ. Legendum: δεξόμενον.

VII 36 p. 1391: ὅ τι δ' ἂν αἱ πλείους ψῆφοι καθαιρῶσι, τοῦτο ποιεῖν. Quam est hoc mire dictum! Redit tamen post breve intervallum eadem locutio VII 39 p. 1397: ὅ τι δ' ἂν αἱ πλείους γνῶμαι καθαιρῶσι. Equidem quid statuam omnino nescio.

VII 36 p. 1392: διαπράσεώς τε καὶ διαθέσεως. Alterum nomen expunctum ivit Cobetus p. 141, cum Dionysius non soleat inepte vocabula prorsus ἰσοδύναμα coniungere nihilque plane intersit inter διάπρασιν et διάθεσιν. Concedo inter haec nomina nihil intercedere discriminis; sed ceterum Cobeto minime assentior,

nam, si Dionysium bene novi, solet adeo saepissime in dicendo lacteam ubertatem sectari. Ecce quaedam exempla: VII 29 p. 1376: συγχέαι καὶ ἀνελεῖν, VII 37 p. 1393: εὐώνους καὶ λυσιτελεῖς, VII 67 p. 1477: τῆς ὑπεροψίας καὶ καταφρονήσεως, VIII 2 p. 1507: ἐκεχειρίαι καὶ ἀνοχαί, quam lectionem ne ipse quidem Cobetus sollicitare ausus est p. 152; VIII 8 p. 1521: εὐνοίας καὶ πίςεως, VIII 11 p. 1526: ἀσχολίας καὶ διατριβάς, VIII 14 p. 1531: ταραχὴ καὶ θόρυβος, IX 70 p. 1938: θράσους καὶ αὐθαδείας. Hinc fortasse etiam tueri poterimus vulgatam lectionem VI 62 p. 1182: διαχεῖ καὶ διαλύσει, quae itidem Cobeto displicuit p. 126.

VII 37 p. 1394: τά τε χρήματ' αὐτῶν ὡς πολεμίων δι' ὠφελείας ἔθεντο. Mihi quidem hoc nove dictum videtur nec carere suspicione. De significatione haud ambigitur.

VII 40 p. 1398: δι' αἰτίας ἐσόμεθα παρὰ τῷ δήμῳ. Undenam tandem irrepsit praepositio παρά?

VII 40 p. 1399: ὡς αὐτόμολοι καταγνωσθέντες τὰ αἴσχιςα πεισόμεθα. Malim cum Urbinate libro: τἄσχατα.

VII 42 p. 1403: ὑμεῖς εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους καταςάντες ἀγαπητῶς (ἀπηλλάγητε). Ita editur ex Reiskii coniectura, nam in omnibus libris sine sensu invenitur: ἐλαχίςους. Quaero an non verius sit ἀλγίςους.

VII 45 p. 1410. Queruntur tribuni pl. se per Coriolanum ὄνομα μὲν εὐπρεπὲς ἀσύλου ἀρχῆς ἐπὶ χλευασμῷ κείμενον ἔχειν, ἔργον δὲ τῶν ἀποδεδομένων τῇ ἀρχῇ μηδ' ὁτιοῦν πράττειν. In Urbinate est ἔργων, quod ducit ad ἔργῳ.

VII 45 p. 1411: μὴ βιαζόμενος τοὺς κακῶς πεπονθότας, ἀλλ' ὑπερχόμενος ἀξίου σώζεσθαι. Verum id esse comperies quod verbo dixit Cobetus *Var. Lect.* p. 34 θωπεύειν et πρὸς χάριν ὁμιλεῖν Attice non ὑπιέναι dici sed ὑπέρχεσθαι, item ὑπερχόμενος, non ὑπιών. Tria exempla in promptu habeo: Plat. Crit. p. 53 E: ὑπερχόμενος πάντας ἀνθρώπους βιώσει καὶ δουλεύων. (Andocid.) adv. Alcib. § 21: εἰκότως δὲ μοι δοκοῦσιν οἱ κριταὶ

ὑπέρχεσθαι Ἀλκιβιάδην. Demosth. adv. Aristocr. § 8: *συμβέβηκε γὰρ ἐκ τούτου αὐτοῖς μὲν ἀντιπάλους εἶναι τούτους, ὑμᾶς δὲ ὑπέρχεσθαι καὶ θεραπεύειν.*

VII 45 p. 1412: *γενέσθω σοι παράδειγμα τῆς ἐπιεικείας ᾗ χρώμενος ἂν εἴης πρὸς τοὺς ἅμα πολιτευομένους ἀνεπίληπτος τὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων ἔργα.* Per se recte dicitur *ἅμα πολιτεύεσθαι* et forte fortuna habes exemplum in vicinia VII 41 p. 1402: *ἴσα καὶ κοινὰ τοῖς ἅμα πολιτευομένοις εἶναι δικαιοῦμεν,* sed sententia aliud quid flagitat. Hortatur tribunus Coriolanum ut se componat ad exemplum senatorum qui concordiae inter ordines auctores fuissent. Hinc proclive est restituere: *πρὸς τοὺς διαπολιτευομένους.* Attende modo quid hoc sit *διαπολιτεύεσθαι.* Etenim dicuntur *διαπολιτεύεσθαι* qui earundem partium sunt in rep. et de principatu inter se certant; qui diversas partes sequuntur, dicuntur *ἀντιπολιτεύεσθαι.* Cobeti haec doctrina est *Mnem.* 1858 p. 166.

VI 47 p. 1416: *ἐπεκύρουν δὲ τὰς κειμένας ὑπὸ τῶν ὑπατικῶν γνώμας.* Scripsissem equidem: *τὰς εἰρημένας.*

VII 52 p. 1430: *οὐθὲν ἂν χαρίσαιτο αὐτῷ πρὸς ἀνδρὸς ἐχθροῦ τὴν ψῆφον ἐπιφέρειν.* Coniecit Reiskius: *περὶ ἀνδρός,* sed verius fuerit *κατ' ἀνδρός,* quae mutatio propter compendiorum confusionem etiam lenior est.

VII 62 p. 1459: *οὐκ εἶχον ὅ τι ἂν ἄλλο ποιῶσι.* Fateor me nescire quid *ἂν* hic significet.

VII 64 p. 1464: *χόλῳ δ' ὑπούλῳ καὶ φθόνῳ δυσμενῶν αὐτὴ κατ' αὐτὴν ἡ πρᾶξις ἐξεταζομένη δημαγωγία τις ἐφαίνετο εἶναι.* Hic difficile est non suspicari verius esse: *δυσμενεῖ.* Eurip. Med. 298:

φθόνον πρὸς ἀστῶν ἀλφάνουσι δυσμενῆ.

VII 67 p. 1474: *ἄλλο δ' οὐθὲν οὔτε φιλοφρονησάμενος οἷς εἰς τὴν φυγὴν χρήσεσθαι ἔμελλεν ἐξῄει κατὰ σπουδήν.* Scripta haec fuerunt de Coriolano peregre abituro, sed post *φιλοφρο-*

νησάμενος aliquid excidisse palam est. Itaque Sylburgius inseruit *οὔτε λαβών*, Reiskius: *οὔτ' ἐπιφερόμενος*, Sintenisius coll. VIII 41 p. 1602: *οὐθὲν οὔτε διοικησάμενος οὔτ' ἐπιστείλας οὐθ' ὅποι πορεύεται φράσας ἀπῆλθεν*, interpolavit hoc ipsum: *οὔτε διοικησάμενος*, quod quum Iacobio haud iniuria minus placeret, quaesivit an forte praestaret: *οὔτε κατασκευασάμενος*. Hic nihil certi statui potest, sed propter ductuum similitudinem vix quidquam facilius excidere potuit quam: *οὔτ' ἐρανισάμενος*. Possis etiam cogitare de: *οὐθ' ἑτοιμασάμενος*, coll. VIII 17 p. 1537.

VII 69 p. 1479: *θεράποντα ἴδιον ἐπὶ τιμωρίᾳ θανάτου παραδοὺς τοῖς ὁμοδούλοις ἄγειν*. Supervacaneum illud *ἴδιον*; scribendum: *θεραποντίδιον*, i. e. *servulum*.

VII 69 p. 1480. Antequam hic servulus cruci affigatur, circumducitur per urbem: *οἱ δ' ἄγοντες τὸν θεράποντα ἐπὶ τὴν τιμωρίαν τὰς χεῖρας ἀποτείναντες ἀμφοτέρας καὶ ξύλῳ προσδήσαντες παρὰ τὰ στέρνα τε καὶ τοὺς ὤμους καὶ μέχρι τῶν καρπῶν διήκοντι παρηκολούθουν ξαίνοντες μάστιξι γυμνὸν ὄντα*. *Patibulum*, uti vides, hic describitur et disertus locus addi poterit Cobeti copiis in elegantissima disputatione de discrimine inter crucem et patibulum *Mnem.* 1859 p. 275. Ipse quoque aliquid addidi *Mnem.* 1878 p. 203. Livius II 36 furcam appellat, sed inter utrumque tormentum aliquid interest.

VII 70 p. 1482: *εἰ μή τινες ὑφ' ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ γενόμενοι τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν*. Addiscere magis dicitur *μεταμαθεῖν*· vide quae nuper disputavi *Mnem.* 1900 p. 343. Verbum Dionysius itidem habet VII 71 p. 1483 et VIII 67 p. 1666. Sunt etiam apud eum composita *ἀπομαθεῖν* et *προσμαθεῖν*.

VII 72 p. 1492: *νῦν δὲ ποιήματ' ᾄδουσιν αὐτοσχέδια*. Melius erit: *ποιημάτι' ᾄδουσιν*. Sic nominavit incondita carmina.

VII 72 p. 1493: *οἱ τὰ πομπεῖα παραφέροντες ἀργυρίου καὶ χρυσίου πεποιημένα*. Lege: *ἀργύρου καὶ χρυσοῦ*. Discrimen recte servatum fuit VIII 30 p. 1570 et X 21 p. 2044.

VIII 4 p. 1512: *αὕτη γὰρ ἐδόκει ἐν καλλίςῃ κεῖσθαι συνόδῳ ταῖς ἄλλαις ἡ πόλις.* Haec lectio est quam optimi codices repraesentant, sed cum Reiskio equidem scribam: *ἐν καλλίςῳ κεῖσθαι συνόδου*, sicuti scribitur VIII 39 p. 1594: *ἡλικίας ἐν τῷ κρατίςῳ* et IX 7 p. 1754: *κωλύσεως ἐν καλῷ*, alibi, nec sequar Cobetum p. 154.

VIII 5 p. 1512. Aliquid inserendum est: *πυνθάνεσθαι πῶς ἂν ἡ Ῥωμαίων (ῥᾷςα) καταλυθείη δύναμις.*

VIII 8 p. 1520: *τὰ ἑαυτῶν ἀπαιτεῖν καὶ μὴ τυγχάνοντας τούτου πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογήσουσιν εἶναι καλόν.* Soloeca oratio est, nec tamen cum Reiskio scribere ausim: *ἅπαντες ἂν ὁμολογήσειαν*, quae nimis violenta mutatio est. Refingam: *ἅπαντες ἄνθρωποι ὁμολογήσουσιν.* Sequenti pag. idem recurrit vitium: *ἀπεγνώκασιν ἄλλως ἂν ἔτι αὐτὰ ἢ πολεμοῦντες οὐκ ἀπολήψεσθαι*, sed locus misere habitus est; cum *οὐκ* in Urbinate a sec. manu sit et sequiores *ἀπογνῶναι* cum futuro coniungant, satis habuit Cobetus *ἂν* et *οὐκ* eliminare. *Stulta* haec correctio est secundum Iacobium! Ne Cobetus, haec dum senescens tremula manu scribebat, verum assecutus sit: — nos enim novimus quam mature defloruerit — tamen aegre ferimus si quis eius Manibus proterve illudat.

VIII 11 p. 1526: *ἐγὼ καὶ Τύλλος ἔργου ἐχώμεθα.* Lege: *ἑξόμεθα.*

VIII 12 p. 1527: *τοῦτο γὰρ ὑπὸ τοῦ Μαρκίου παρηγγέλλετο τοῖς Οὐολούσκοις.* Multum praestat quod olim legebatur: *παρήγγελτο.*

VIII 14 p. 1540: *οὐ γὰρ ἔτυχε πηρῶν ἐν ᾧ χωρίῳ τὸ πάθος ἐγένετο.* Solus Urbinas insertum habet illud *χωρίῳ*· equidem praeferam: *ἐν ᾧ χρόνῳ.*

VIII 21 p. 1549: *χαλεπὸν γὰρ ἦν ἀπόρρητον γενόμενον αὐτῆς τὸ βούλευμα συμβαλεῖν.* Pessime additum illud *ἦν*· qui interpolavit, locum non intellexit.

VIII 23 p. 1553: *ἀξιοῦμέν σε διαλύσασθαι τὴν ἔχθραν.* Sic olim recte edebatur, sed Iacobius inconsiderate ex Urbinate arripuit *διαλύσεσθαι.*

VIII 24 p. 1553: *ταύτην αὐτὸς ὑπέμεινας ἀπολογήσασθαι τὴν αἰτίαν.* Legendum: *ἀπολύσασθαι*, vide supra ad VI 81 p. 1225.

VIII 26 p. 1562: *δεινὴ γὰρ ἡ ἀνάγκη καὶ ὁ περὶ τῶν ἐσχάτων κίνδυνος ἱκανὸς θάρσος ἐνθεῖναί τινι καὶ μὴ προϋπάρχον φύσει.* Cobetus p. 159 recte delevit id quod est *ἱκανός*, sed ipse immemor videtur fuisse eorum quae scripserat *Mnem.* 1858 p. 3: „*terrorem incutere* dicitur *φόβον ἐνιέναι*, non *ἐντιθέναι*, quo verbo utuntur de iis quae animo firmiter inhaerent et non elabuntur, *ἐντιθέναι νοῦν, φρένας, ἐπιστήμην, λόγον, ψυχήν* sim. In quibus autem *celeritatis* quaedam notio inest, quae repentino impetu animum ferit, in iis *ἐνιέναι* poni solet. *Μένος καὶ θάρσος ἐνιέναι* et sic *φόβον ἐνιέναι* dicitur, quemadmodum venenatae bestiae *ἰὸν ἐνιᾶσιν*". Hinc sequi dixeris etiam apud Dionysium reponendum esse: *θάρσος ἐνεῖναι.* Iam Homerus:

καί οἱ μυίης θάρσος ἐνὶ στήθεσσιν ἐνῆκεν.

VIII 30 p. 1570: *πόλιν ὅλην τίς δύναιτ' ἂν καυχήσασθαι στρατηγὸς ἢ λοχαγὸς ἑλών, ὥσπερ ἐγὼ τὴν Κοριολανῶν;* Aliquid deest ad integritatem sententiae et supplendum: (*αὐτὸς*) *ἑλών.* Praecedens *λοχαγὸς* fecit ut pronomen excideret.

VIII 30 p. 1371: *πότερον ... ἄξιος ἦν ... ὑπὸ τοῖς κακίστοις γενέσθαι τῶν πολιτῶν ἢ τὰ δίκαια τάττειν τοῖς ἥττοσιν;* Duo vitia in hisce corrigenda supersunt; alterum Cobetus iam procuravit scribendo: *ἐπὶ τοῖς κακίστοις·* alterum cuiusmodi sit, existimabis ex iis quae in vicinia leguntur: VIII 32 p. 1576: *τῇ πατρίδι πράττων ἡγεμονίαν καὶ ἰσχὺν καὶ κλέος* et VIII 34 p. 1582: *ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτα πράττοντα ἐμαυτὸν τά τε δίκαια πράττειν καὶ τὰ συμφέροντα.* Item: IX 9 p. 1762: *πράττειν τὴν σωτηρίαν*, alia.

VIII 32 p. 1579: *τίνα λαβὼν καρδίαν προδοίην ἂν ἔτι τούτους*

ὑφ' ὧν τηλικαύταις τετίμημαι τιμαῖς; Longe praeferam: τοὺς ὑφ' ὧν· pariter in iis quae proxime sequuntur: τοὺς μὲν φίλους ὑφ' ὧν εὖ πάσχειν μοι προσῆκε, πολεμίους εὑρών, τοὺς δ' ἐχθρούς, ὑφ' ὧν ἐχρῆν με ἀπολωλέναι φίλους, Cobetus eiecit φίλους et ἐχθρούς, quae vocabula inepte abundant.

VIII 36 p. 1587: πεπυσμένος ὅτι μέλλοι τις ἐκεῖθεν ἐπικουρία Ῥωμαίοις ἀφικέσθαι. Immo: ἀφίξεσθαι.

VIII 36 p. 1589: ἐὰν μὲν ἀπέλθωσιν αὐτῶν ἐκ τῆς χώρας Οὐολοῦσκοι. Longior est sententia quam ut hic exscribatur; vides tamen otiosum esse αὐτῶν. Contextus commendat: αὐτόματοι.

VIII 39 p. 1594: ἔθεον ἐπὶ τὰ τεμένη τῶν θεῶν ὀλοφυρόμεναί τε καὶ προκυλιόμεναι τῶν ξοάνων. Hic dixerim multo rectius fore: ἔθεον περὶ τὰ τεμένη, sicuti v. c. apud Polybium est IX 6. 3: περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς ἱκέτευον τοὺς θεούς, πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. Sed vulgata lectione acquiescendum erit propter VIII 22 p. 1550: λελυμέναι τὰς κόμας ἐπὶ τὰ τεμένη καὶ τοὺς νεὼς ἔθεον ὀλοφυρόμεναι τε καὶ δεόμεναι τῶν θεῶν. Scrupulus tamen remanet.

VIII 39 p. 1594: ὑπέσχετο μίαν εἶναι σωτηρίας ἐλπίδα. Intelligam: προέσχετο.

VIII 40 p. 1597. Verba sunt Valeriae ad Veturiam, quae Iacobius ita edidit: παραλαβοῦσα μετὰ σεαυτῆς Οὐολυμνίαν τε τὴν ἀγαθὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας αὐτῆς καὶ τὰς ἱκέτιδας ἡμᾶς φερούσας τὰ νήπια ταυτὶ καὶ αὐτὰς γενναίας ἴθι πρὸς τὸν υἱόν. Hanc Iacobius scribit suam esse coniecturam, cum in omnibus libris sit: νήπια καὶ ταυτὶ τὰς γενναίας ἴθι. Neque hoc equidem probo, neque id quod Sintenisio in mentem venit: νήπια ταυτὶ ἴθι, ὦ γενναία, ἴθι. Nescio unde Sylburgius habeat: φερούσας τὰ νήπια καὶ ταυτασὶ τὰς γενεάς, sed undecumque habet, est ea potior lectio. Distinguitur inter infantes quos matres sinu gestabant ὑπαγκαλίους et puerulos qui sequebantur non passibus aequis, nam hos quoque ἐπηγάγοντο VIII 39 p. 1595.

VIII 44 p. 1608. Appropinquant matronae ad castra Volscorum, *οὔτ' αἰδοῦς ἔτι τῆς ἁρμοττούσης γυναιξὶν ἐλευθέραις καὶ σώφροσι προνοούμεναι, οὔτε κινδύνων λαβοῦσαι δέος.* Hoc quidem recte; sed post participium *προνοούμεναι* librarii inutiliter interpolarunt: *τὸ μὴ ἐν ἀνδράσιν ἀσυνήθεσιν ὁρᾶσθαι.*

VIII 44 p. 1609: *τοὺς πελέκεις οὓς προηγεῖσθαι τῶν ϛρατηγῶν ἔθος ἦν.* Dele postremam voculam, nam imperfectum molestum est. Diserte Dionysius addit morem etiam ad sua usque tempora perduravisse.

VIII 47 p. 1616: *οὐθενὸς ἔτι μοι δεήσει τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν.* Scribe: *οὐθὲν ἔτι μοι ἐνδεήσει.* Vide quomodo Reiskius et Cobetus correxerint VIII 16 p. 1534.

VIII 48 p. 1617: *ὅσα μήτε τὸ ἀδύνατον μήτ' ἄλλη τις ἀδοξία προσπεσοῦσα κωλύσει.* Iacobius hanc lectionem e Chisiano assumsit, sed mihi non peior videtur vulgata lectio, quae etiam in Urbinate invenitur: *προσοῦσα.* In vulgus notum esse arbitror quomodo et quo sensu *προσεῖναι* et *ἐπεῖναι* inter se opponantur.

VIII 51 p. 1625: *ἐμὸς ἅπαντα τὸν χρόνον ἔσῃ καὶ πρώτῃ πάντων τὰς τοῦ βίου χάριτας ὀφειλήσεις ἐμοί.* Stulte hoc dictum est; requiro: *πρὸ πάντων.*

VIII 51 p. 1627. Verba sunt matris ad Coriolanum: *ἐπειδὴ δ' εἰς ἄνδρας ἦλθες, ἐξόν μοι τότε ἀπηλλάχθαι τῶν φροντίδων ἑτέρῳ γεγαμημένῃ καὶ ἕτερα τέκνα ἐπιθρέψαι καὶ πολλὰς γηροβοσκοὺς ἐλπίδας ἐμαυτῇ καταλιπεῖν, οὐκ ἠβουλήθην!* Quam parum hoc est ad nostrum palatum! Quam ridicule enunciatum! Quantumvis velis, ad talia non poteris non subridere.

VIII 53 p. 1630: *οὐ γὰρ ἀνέξεται Οὐετουρία τὴν δεινὴν καὶ ἀνήκεϛον ὕβριν ... ὑβρισθεῖσα τὸν ἐλάχιϛον βιῶναι χρόνον, ἀλλ' ἐν τοῖς ἁπάντων ... ὄμμασιν ἐμαυτὴν διαχρήσομαι.* Cobetus p. 165 corrigere voluit *ἀνέξομαι*, sed non assentior. Solemus saepe de nobismet ipsis, dum incipimus loqui, usurpare tertiam personam,

sed post pauca, redimus ad primam personam: natura hoc nos docuit. De eo argumento pluribus egi *Mnem.* 1882 p. 5 et indicavi praeterea aliquot poetarum Latinorum locos, quia ἀναντιλεκτότεροι sunt. Ceterum post pauca est in Iacobii editione molestum typothetae vitium ποιήσετε pro ποιήσειε.

VIII 57 p. 1644: οὐ γενησόμενα εἰκάζων γενησομένοις. Haec merito Stephano displicuerunt, qui γεγενημένοις vel γενομένοις coniecit. Quid sit verum, effici posse credo ex IX 43 p. 1859: κατὰ τὸ εἰκὸς τοῖς γεγονόσιν ἤδη τὰ μέλλοντα εἰκάζειν ἠξίου, unde emicat satis verosimilis scriptura: οὐ γενόμενα εἰκάζων γενομένοις.

VIII 58 p. 1645. Non concoquo: λόγον ἀξιῶν ἀποδοῦναι πρότερον τῶν πεπραγμένων ... ἔπειτα ἀποθήσεσθαι τὴν ἀρχήν, nam aoristus ἀποθέσθαι propemodum necessarius est.

VIII 59 p. 1648: ἔθεσαν ἐπὶ τὴν παρεσκευασμένην πυράν. Arridet: προπαρεσκευασμένην.

VIII 61 p. 1651: τοῖς γὰρ δημόταις εἴκειν τὰ μέτρια δέον καὶ ἐφιέναι τι ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τὰ πρῶτα φέρεσθαι παρ' αὐτοῖς. Intelliges demum si correxeris: ὡς τὰ πρῶτα. Nota est illarum vocularum confusio.

VIII 68 p. 1672: ἕως δ' ἂν ταῦτα εὐπορήσωσι, τάξας τινὰ χρόνον ἡμερῶν ἀνοχὰς αὐτοῖς ἐδίδου τοῦ πολέμου. Hic fuerunt quibus displiceret verbum εὐπορήσωσι· Kiesslingius commendavit συμπορίσωσι, Provius πορίσωσι· sed frustra fuerunt, nam vocabulum est bonae notae optimo cuique usurpatum. Docta est disputatio Lobeckii ad Phrynichum p. 595, qua luculenter evincitur non esse verbum εὐπορίσαι, quod Casaubonus iam damnarat, sed εὐπορῆσαι. Significat autem non solum *abunde habere*, sed etiam *suppeditare*. Dabo quaedam exempla quae collegit Lobeckii industria. Plat. Legg. XI p. 918 C: ἐπικουρίαν ταῖς χρείαις ἐξευπορεῖν. Demosth. p. Phorm. § 57: χρήμαθ' ὑμῖν προσευπορηκώς. Demosth. adv. Apatur. § 6: τριάκοντα μνᾶς ἐδεῖτό μου συνευπορῆσαι. Demosth. Cherson. § 19: συνευποροῦντας ἐκείνῳ

χρημάτων. Dem. adv. Boeot. de dote § 36: *ἄλλοθεν χρήματα εὐπορήσας*. Dem. adv. Neaer. § 72: *συνευπορήσας ἀναλωμάτων*. Omitto alios locos, nam aperta res est. Nec tamen apud Dionysium sincera lectio est, nam in Urbinate codice praecedit rasura duarum triumve literarum, unde facile est suspicari scriptum fuisse olim: *εἰσευπορήσωσι*. Compositum *εἰσευπορεῖν*, fateor, non nisi ex Diodoro Siculo enotatur, et tamen certam fidem habet; etenim *προεισευπορεῖν* omni suspicione vacat. Isaeus usurpavit in Oratione pro Eumathe eumque locum descripsit ipse Dionysius de Is. Iud. c. 5: *ἀνθ' ὧν ἐγὼ σωθεὶς ἐχρώμην αὐτῷ ἔτι μᾶλλον καὶ κατασκευαζομένῳ τὴν τράπεζαν προεισευπόρησα ἀργυρίου*. Cobetus *Mnem.* 1856 p. 290 hunc locum contulit cum iis quae invenerat in inscriptione nuper effossa: *ἐπειδὴ Ἑρμαῖος — ταμίας γενόμενος πλείω ἔτη εἴς τε τοὺς θεοὺς εὐσεβῶν διατελεῖ καὶ κοινῇ τοῖς ὀργεῶσιν καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ εὔχρηστον ἑαυτὸν παρασκευάζων καὶ φιλοτιμούμενος τάς τε θυσίας θύεσθαι τὰς καθηκούσας καὶ εἰς ταῦτα προείς, εὐπορῶν, πλεονάκις ἐκ τῶν ἰδίων καί τινι τῶν ἀπογεγονότων — προϊέμενος εἰς τὴν ταφὴν — καὶ εἰς τὰς ἀποσκευὰς δὲ προαναλίσκων κτέ*. Nempe legendum: *προεισευπορῶν* et altera lectio alterius auctoritate defenditur. Koehlerus postea inscriptionem recepit in corpus Inscr. Att. II 1 n. 621, sed servavit absurdam scripturam *προείς, εὐπορῶν*. Contrarium vitium olim commissum fuit Stob. Flor. 97. 17, ubi fragmentum est nescio cuius tragici poetae, est n. 546 apud Nauckium:

ἐγὼ γάρ, εἰ νοῦν εἶχ' ἐμ' ὁ σπείρας πατήρ,
ἠπιστάμην ἂν μουσικὴν παρεισπονεῖν.

Correxit Heathius: *παρεὶς πονεῖν*. Cf. Valcken. *Diatrib.* p. 71.

VIII 75 p. 1693: *τὸ μὴ στασιάζον ἐν τοῖς προεστηκόσι τῶν κοινῶν ἁπάντων ἀγαθῶν ἐν ταῖς πόλεσιν αἴτιον*. Nonne praestat *τὸ μὴ στασιάζειν*?

VIII 77 p. 1699: *τριῶν μὲν αὐτῷ παίδων μεγάλην παρεχόντων εἰς ἔλεον ἐπικουρίαν*. Exspectabam: *παιδίων*.

VIII 79 p. 1701: *οὐκ ἀξιῶ προβεβλῆσθαι τὸν λόγον ὡς ἀπίθανον*. Rectius erit: *ἀποβεβλῆσθαι*.

VIII 80 p. 1704: *οἱ τοὺς παῖδας τῶν ἐπικηρυχθέντων ἐπὶ Σύλλα πατέρων ἀφελόμενοι τὸ μετιέναι τὰς πατρίους ἀρχὰς καὶ βουλῆς μετέχειν.* Dele illud *ἐπὶ Σύλλα·* in ea parte historiarum vitat Dionysius nomina propria; sic mox: *τὸ δ' ἔθος εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμον ὁ τούτους καθελὼν ἀνὴρ ἀποκατέστησε*, neque additur ipsum Pompeii nomen. Itidem VIII 87 p. 1726 vitat scriptor nominare Caesarem, Curionem vel M. Antonium. Quo magis miror diserte Syllae mentionem fieri V 77 p. 1034.

VIII 82 p. 1709: *τὴν λείαν ὅσῃ ἐπέτυχε.* Verius iudico: *ἐνέτυχε.* Cf. IX 22 p. 1800: *ὅτῳ ἄλλῳ ἐντύχοιεν.*

VIII 89 p. 1730: *ἔδοξε μέντοι καὶ λόγος ἦν ἐν τῇ Ῥώμῃ πολύς, ὡς δυναμένη τότε νικᾶν ἡ Ῥωμαίων δύναμις ἑκουσίᾳ μηδὲν ἐργάσασθαι λαμπρὸν διὰ μῖσός τε τοῦ ὑπάτου καὶ ὀργήν.* Sylburgius et Kiesslingius impeditam horum verborum constructionem frustra conati sunt expedire, nec res melius cessit Iacobio, qui edidit: *μηδὲν (ἦν) ἐργάσασθαι λαμπρόν.* Latet tamen satis leve vitium: *καὶ λόγος* fiat *ὡς λόγος* et ante *δυναμένη* eiiciatur *ὡς·* iam habebimus sententiam quae apte decurrit: *ἔδοξε μέντοι, ὡς λόγος ἦν ἐν τῇ Ῥώμῃ πολύς, δυναμένη τότε νικᾶν ἡ Ῥωμαίων δύναμις ἑκουσίᾳ μηδὲν ἐργάσασθαι λαμπρόν.*

VIII 90 p. 1733. Improprie dictum est: *τοὺς νοσοποιοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξελεῖν.* Quidni *νεωτεροποιούς*?

IX 1 p. 1740. Hic habemus consulem *ἐπὶ Τυρρηνίας ἄξοντα τὰς δυνάμεις*, quod *ἐπὶ Τυρρηνίαν* dictum oportuit, cf. IX 16 p. 1786.

IX 7 p. 1741. Docet Appius Claudius non esse telum adversus seditiosos tribunos, *ἐὰν μή τις ἕτερος τῶν ἀπὸ τῆς ἴσης τιμῆς καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἐχόντων τἀναντία πράττῃ καὶ οἷς ἂν ἐκεῖνος ἐμποδὼν γένηται, ταῦτα κωλύῃ.* Postremum vocabulum corruptum est: prorsus contrarium requiritur itaque Reiskius inserta negatione scribendum coniecit: *ταῦτα μὴ κωλύῃ.* Aliquanto elegantius corriges: *ταῦτα κελεύῃ.*

IX 3 p. 1744: τὸν ὕπατον Κλαύδιον ἐπὶ τῇ τυραννίδι προσαγγείλας. Lege: εἰσαγγείλας, quod a Codicibus quoque aliquid commendationis habet.

IX 9 p. 1759: τοῦ τότ' ἄγοντος ὑμᾶς ὑπάτου, ἀδελφοῦ δ' ἐμοῦ τουδί. Post ὑπάτου perperam insertum fuit proprium Caesonis nomen.

IX 11 p. 1766: μέχρι τῶν σπλάγχνων ἐλθούσης τῆς αἰχμῆς. Malim: διελθούσης. Sic p. 1768: διήρεισε τὴν λόγχην.

IX 12 p. 1769: περὶ γὰρ ταῖς πύλαις ὁ ἀγὼν ἦν. Cobetus p. 137 correxit VII 11 p. 1337: οὐδὲ παρὰ ταῖς θύραις πολλήν τινα ... εὗρον φυλακήν et rescripsit: περὶ τὰς θύρας. Similiter hic malo: περὶ τὰς πύλας.

IX 12 p. 1770: πρὸς ἁρπαγὴν τῶν ἀπολειφθέντων τραπόμενοι. Rectius alibi: καταλειφθέντων, veluti IX 4 p. 1748: τὰς καταλειφθείσας ἐν τῷ χάρακι παρασκευάς. Saepe quoque videas permutata ἐγκαταλειφθῆναι et ἐγκαταληφθῆναι, veluti VI 91 p. 1251, VI 92 p. 1256, IX 16 p. 1787, IX 24 p. 1809, cet.

IX 12 p. 1771: καθ' ὃ μάλιστα τὸ χωρίον ἦν ἐπιμαχώτατον. Nonne delendum μάλιστα? Recte ἐπιμαχώτατον redit IX 68 p. 1935.

IX 15 p. 1581: ὑπάτου συλλαμβάνοντος. Suppleverim: ὑπάτου (αὐτοῦ).

IX 16 p. 1787. Ὁδοῦ πάρεργον Cobetus p. 176 Epinici comici poetae fragmentum quod Athenaeus servavit p. 497 A, ita emendavit:

ἔστι δ' ἐλέφας. B. (τί φής;) ἐλέφαντα περιάγει;
A. ῥυτὸν (μὲν οὖν) χωροῦν δύο χόας. (B. Ἡράκλεις!)
(ῥυτὸν τοσοῦτ)ον οὐδ' ἂν ἐλέφας ἐκπίοι.
A. (καὶ μὴν) ἐγὼ τοῦτ' ἐκπέπωκα πολλάκις.
B. οὐδὲν ἐλέφαντος γὰρ διαφέρεις οὐδὲ σύ.

Hic Cobetus in reliquis me facile habebit assentientem, sed plurimum dubito de illo *οὐδὲ σύ* in fine. Arridet:

οὐδὲν ἐλέφαντος γὰρ διαφέρεις οὐδὲ γ ρ ύ.

Cf. Antiphanes ap. Athen. VIII p. 342 E: *ὄψου δὲ μηδὲν μήποτ' εἰσπλεῖν μηδὲ γρύ* et Menander ap. Athen. VI p. 243 A: *διαφέρει Χαιρεφῶντος οὐδὲ γρύ.*

IX 19 p. 1795: *εἰ πάντες ἀπεληλύθεσαν ἐκ τῆς πόλεως καὶ μηδεμία μοῖρα τοῦ Φαβίων γένους ἐν τοῖς ἐφεςίοις ὑ π ε λ ε ί π ε τ ο.* Lege: *ὑ π ε λ έ λ ε ι π τ ο.*

IX 26 p. 1817: *τῶν εἰωθότων ἐμπορεύεσθαι πολὺν ε ἰ σ α γ α γ ό ν τ ω ν σῖτον.* Requiritur praesens *εἰσαγόντων*, sicuti recte scribitur IX 25 p. 1810.

IX 26 p. 1817: *ὥςε ἐν τῇ προτέρᾳ π ά ν τ α ς εὐετηρίᾳ γενέσθαι.* Sylburgius *πάντα* coniecit; mihi placet: *π ά λ ι ν.*

IX 31 p. 1823: *προδοσίαν μὲν οὐ τολμῶντες ἐ π ι κ α λ ε ῖ ν οὐδ' ἀνανδρίαν.* Dicitur hoc: *ἀ π ο κ α λ ε ῖ ν.*

IX 38 p. 1848: *ὁ δαίμων ἐ κ ο ί μ η σ ε τὴν ςάσιν.* Miro errore Iacobius servavit quod Kiesslingius ediderat, quamquam Cobetus docuerat veriorem scripturam esse *ἐκοίμισε*, quae iam apud Sylburgium invenitur. Sed ita est: editor interdum vitiis delectatur, veluti *ἀπήλαυσαν* retinuit IX 46 p. 1869 et IX 58 p. 1906.

IX 42 p. 1858. App. Claudium Sabinum *πολλὰ ἀ ν τ ε ι π ό ν τ α καὶ οὐδ' εἰς τὸ πεδίον ἐλθεῖν βουληθέντα . . . ἐψηφίσαντ' ἀπόντα ὕπατον.* Hic longa oratione neutiquam opus fuit et placet: *ἀ ν τ ι τ ε ί ν ο ν τ α.*

IX 45 p. 1868. Idem ille Appius in populi concione vehementissime invehitur in tribunos, *ὥςε*, inquit, *π ε ρ ί ε ς ι ν ἡμῖν ἴασιν καὶ ἀλεξήματα τῶν ἀναβλαςανόντων ἐξ αὐτῆς κακῶν ζητεῖν, ὁπόσα εἰς ἀνθρώπων πίπτει λογισμόν, μενούσης ἔτι πονηρᾶς ῥίζης.* De totius loci sententia nemo dubitat; hoc enim dicit: *nihil*

refert horum malorum remedia quaerere, quamdiu radix supersit. Hinc recte sequitur: *οὐ γὰρ ἔςαι πέρας οὐδ' ἀπαλλαγὴ τῶν δαιμονίων χόλων, ἕως ἂν ἥδε ἡ βάσκανος ἐρινὺς καὶ Φαγέδαινα ἐγκαθημένη πάντα σήπῃ καὶ διαφθείρῃ τὰ καλά.* Sed repugnat illud *περίεςιν* indeque Sintenisius coniecit *περιττόν ἐςιν*, recte quidem ad sententiam, sed nimis violenta mutatio est. Est praeterea sciendum illud *περίεςιν* frequenter legi apud Demosthenem, veluti Olynth. II § 29: *περίεςι τοίνυν ἡμῖν ἀλλήλοις ἐρίζειν καὶ διεςάναι, τοῖς μὲν ταῦτα πεπεισμένοις, τοῖς δὲ ταῦτα, τὰ κοινὰ δ' ἔχειν Φαύλως.* Itaque satius est non tangere illud *περίεςιν*, quod Dionysius cum plurimis aliis ab Demosthene mutuatus est, neque opus est diu quaerere quo pacto laboranti sententiae succurras: etenim Appius negat interrogando: *τί περίεςιν ἡμῖν ἴασιν ... ζητεῖν;* Haud multum dissimile est quod legitur IV 10 p. 662: *περιέςαι τῷ ἀνδρὶ τὸ δοκεῖν κατὰ νόμους ἄρχειν* et XIX p. 245. 23 Ksl.: *οὐ περίεςί μοι τοῖς πλησίον ἐπαρκεῖν.*

IX 46 p. 1870: *εὕροντο τὴν ἐπὶ τὰ σφέτερα κάθοδον, ἀξιούσῃ δὲ καὶ δεομένῃ τὰ ἐκλειφθέντα ἀπολαβεῖν εἴξαντες ἔδωκαν.* Postremum vocabulum quod omissum est in Urbinate, adscriptum in Chisiano, Kayserus et Iacobius uncinis circumdederunt. Malim equidem corrigere: *ἐνέδωκαν.*

IX 47 p. 1872. Laetorius trib. pl. exagitat Appium, *ὃν πάντες ἴσασιν οὗτοι σκαιὸν ὄντα διὰ γένος καὶ πικρὸν καὶ μισόδημον.* Ubique id verum esse reperies quod inculcare solebat Cobetus, vix ullum alium esse Graecum scriptorem utiliorem, in quo vires tuas exerceas et emendandi periculum facias. Hinc summi critici qui in literarum rep. principatum tenent, inde ab Sylburgio et Casaubono huic operi incubuerunt; hinc etiam Cobetus saepe tironibus auctor fuit, ut Antiquitates Romanas sibi tractandas sumerent. Primum enim summa in omnibus stili perspicuitas; deinde quoniam scriptor identidem iisdem dicendi formulis utitur, optimum est, quod saepe dixi, emendandi praesidium si Dionysium ad Dionysium exigas; saepe quoque temerariae suspiciones facillime coarguuntur, si ea contuleris quae alibi eodem modo enunciata sunt. Veluti eo loco quem supra exscripsi, primum mirabar quomodo Appius *σκαιὸς καὶ*

πικρὸς diceretur eumque εἰκαῖον malebam appellare: fieri potest ut etiam alii in eandem suspicionem incidant, quae ante pedes posita est; sed recepta scriptura frustra sollicitabitur. Etenim V 9 p. 864 pariter Collatini verba sunt ad Brutum: σκαιὸς εἶ καὶ πικρός. Denique si animum attenderis, reperies σκαιὸν haud ita raro temerarium dici.

IX 47 p. 1872. Nondum Laetorium mittere possum. Carpit in Appio: τὸ θηριῶδες ὑπὸ φύσεως οὐδέποτ' ἐξημερῶσαι δυνάμενον. Quid est ὑπὸ φύσεως? Insolentiam indicari dixerim; contuli autem Eustathium ad Iliad. p. 1205. 20: Ἰστέον δὲ ὡς ἡ χαλκευτικὴ φῦσα τραπεῖσα μεταφορικῶς τὴν ἀλαζονείαν αὐτῇ ὁμωνυμεῖσθαι πεποίηκε, διὰ τὴν ἀνεμώλιον κενορρημοσύνην τῶν ἀλαζόνων, ὧν οἱ λόγοι τοῖς φυσήμασι διὰ τὸ ἄνουν ἐοίκασι. Egregie sane huc conveniret ὑπὸ φύσης, nec prorsus desunt huius usus exempla apud sequiores. Aliis fortasse magis placebit ὑπ' οἰήσεως.

IX 50 p. 1878: ἡ δὲ τῷ Ἀππίῳ συνελθοῦσα δύναμις μίσει τῷ πρὸς αὐτὸν πολλὰ ὑπερεῖδε τῶν πατρίων. Ultima vox sensu caret; latet, uti opinor, τῶν πρακτέων.

IX 50 p. 1880: ἐκ τοῦ ἄλλου πλήθους ἀπὸ δεκάδος ἑκάστης εἷς ἀνὴρ ὁ λαχὼν κλήρῳ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπέθνησκεν. Itaque si plectitur *decimus quisque*, perit non nona sed *decima* pars militum; est enim ambigua locutio. Ceterum hoc primum eiusmodi saevitiae in historia Romana exemplum est.

IX 54 p. 1895: οἱ δὲ δήμαρχοι καλουμένης ἔτι τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἐνίσταντο. Praestat, credo, ἄρτι.

IX 67 p. 1933: ἀπεκρίναντο τοῖς παροῦσιν ἀγγέλλειν τοῖς σφετέροις ὅτι κτἑ. Nonne verius debet videri τοῖς πρέσβεσιν?

IX 69 p. 1936. Hic semel interreges ἀντιβασιλεῖς dicuntur. Mirum.

IX p. 1940. Volscorum duces volebant ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἄγειν ὡς εἶχον ὀργῆς τε καὶ τάχους. Nihil illic dictum de ira; placet: ὡς εἶχον ὁρμῆς.

X 1 p. 1982: κατὰ νόμους ἠ ξ ί ο υ διοικεῖσθαι τά τ' ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια. Non de populo, sed de tribunis hic Dionysius loquitur ac propterea scribam: ἠ ξ ί ο υ ν.

X 2 p. 1985: οὐ δ' ἄπειροι ἦσαν καὶ ἀνήκοοι, καὶ ἐφ' ᾧ δὲ μάλις' ἐταράχθησαν, τοιόνδ' ἦν. Particulam δέ Kiesslingius, nam abhinc Iacobius deficit, assumsit ex Urbinate; sed si qua fides huius libri est, certe ἐφ' ᾧ δή scriptum oportuit.

X 3 p. 1987: ὅπως δ' ἂν τοῦτο γένοιτο καὶ ἀπὸ τίνων ἀ ρ ξ α μ έ ν ω ν εἴκειν τοῖς ἑτέροις τὸ διάφορον παύσαιτο ςασιάζον. Cur tandem Kiesslingius ἀρξαμένων edidit, cum olim recte ferretur ἀ ρ ξ ά μ ε ν ο ν?

X 3 p. 1989: τοὺς δὲ συγγραφησομένους ὑπ' αὐτῶν νόμους κεῖσθαι ἐν ἀγορᾷ. Lege: ἐ κ κ ε ῖ σ θ α ι.

X 5 p. 1993: π α ρ α σ χ ε ῖ ν τἀσφαλὲς ὑπισχνούμενοι. Requiro futurum: π α ρ α σ χ ή σ ε ι ν.

X 8 p. 2003: ὁ μέντοι δῆμος εἰς τὸν ἐπιόντα πάλιν ἐνιαυτὸν ἄρχοντας ἀπέδειξεν α ὐ τ ο ύ ς. Quidni Kiesslingius ex Urbinate arripuit lectionem τ ο ὺ ς α ὐ τ ο ύ ς?

X 10 p. 2008. In longiore periodo insertum fuit inutile fulcrum λέγεται. Non vacat totum locum describere.

X 12 p. 2016: τὸ δημοτικὸν ἠγριωμένον. Verbum ἀγριαίνεσθαι apud Dionysium crebro legitur, sed perfectum est ἠγριῶσθαι, non ἠγριάνθαι. Sequitur in ea re Atticorum usum, de quo Phrynichus iam praecepit apud Bekkerum p. 15. 16: ἀγριωθείς· καὶ οὐκ ἀγριανθείς. καίτοι τὸ ἀγριαίνομαι καὶ ἀγριαίνεσθαι καὶ ἐξαγριαίνεσθαι 'Αττικῶς. Sunt etiam alia verba in αίνειν, quae similiter desciscunt ad analogiam verborum contractorum, veluti ἀσελγαίνειν et τὰ ἠσελγημένα in Demosthenis Midiana. Cobetus hoc argumentum attigit ἐν τῷ 'Ερμῇ Λογίῳ p. 282; ostendit v. c. ἀκολαςαίνειν verbum esse, unde ἀκολάςημα et ἀκολαςητέον derivantur apud sequiores. Omnes Dionysii locos describere nihil

opus est in re facili et nota; sed vitium remanet eluendum. Apud Euripidem legebatur Electr. 1031:

οὐκ ἠγριούμην οὐδ' ἂν ἔκτανον πόσιν,

sed quod Nauckius correxerat *ἠγριώμην*, id recte in textum intulit Wecklinius. Itidem apud Dionysium IX 39 p. 1850: *οἱ τέως ἡσυχάζοντες δήμαρχοι τότ' ἠγριοῦντο καὶ τῶν ὑπάτων κατηγόρουν,* utere eodem remedio et scribe: *ἠγρίωντο.* Obiter addo *ἀγριαίνειν* interdum etiam neutram habere significationem, v. c. I 79 p. 203.

X 15 p. 2023: *τρισὶ γὰρ ἢ τέσσαρσι ταῖς πρώταις ἡμέραις τέλος εἴληφε τὰ πράγματα.* Non tolerabilis illa lectio; scripserim: *ταῖς πάσαις ἡμέραις*, sicuti est X 25 p. 2056: *ἐν ἡμέραις ἑκκαίδεκα ταῖς πάσαις.*

X 15 p. 2025: App. Herdonius Capitolium occuparat et C. Claudio Sabino consuli optimum factu videtur, si necesse sit, *Λατίνους τε καὶ Ἕρνικας παρακαλεῖν· ἐὰν δ' ἀνάγκη, καὶ δούλοις ἐλευθερίαν ὑπισχνεῖσθαι καὶ πάντας μᾶλλον ἢ τοὺς ἐπὶ τοιούτων καιρῶν μνησικακοῦντάς σφισι παρακαλεῖν.* Nec grata est eiusdem verbi tam brevi intervallo repetitio, neque altero loco verbum *παρακαλεῖν* satis recte usurpatum est; placet *παραλαβεῖν.* Discrimen occurrit in oculos.

X 16 p. 2029: *ὥσπερ πρὸς ἁπάντων ὡμολόγητο.* Malo: *ὡμολογεῖτο.*

X 17 p. 2032. Arabat Cincinnatus agellum suum *αὐτὸς ἀκολουθῶν τοῖς σχίζουσι τὴν νειὸν βοιδίοις, ἀχίτων, περιζωμάτιον ἔχων, καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πῖλον.* Corrigam: *πιλίδιον* et satis lenis videbitur mutatio, si attenderis continuo sequi vocabulum *ἰδών.* Ita solent diminutiva eleganter copulari: *περιζωμάτιον, τοῖς βοιδίοις, πιλίδιον.* Anaxandridis sunt versiculi ap. Athen. p. 105 F:

καὶ συμπαίζει καριδαρίοις
μετὰ περδικίων καὶ θραττιδίων
καὶ ψητταρίοις μετὰ κωθαρίων
καὶ σκινδαρίοις μετὰ κωβιδίων,

quo loco usus est Cobetus *Mnem.* 1858 p. 247, ut eleganter emendaret in Plauti Sticho vs. 690.

X 17 p. 2034. Scribit Dionysius superesse admodum paucos δι' οὓς ἕςηκεν ἔτι τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα καὶ τὸ σώζειν τὴν πρὸς ἐκείνους τοὺς ἄνδρας ὁμοιότητα. Mendum manifestum est, quod simplici modo Cobetus p. 191 corrigit scribendo: καὶ σώζει ... τὴν ὁμοιότητα. Est, fateor, simplex remedium; sed etiam simplicius erit: ὥςε σώζειν. Frequentissime confunduntur ὡς et καὶ et supra quoque huius rei exemplum habuimus.

X 21 p. 2042: ἐπιτρέψας τοῖς ςρατιώταις τὰ χρήματα ὠφελεῖσθαι. Insolito modo hoc dictum est; vide tamen X 21 p. 2044: τοῖς ςρατιώταις ἐσθῆτα ... ὠφελεῖσθαι ἐπέτρεψεν et XI 48 p. 2280: τὰ μὲν χρήματα τοῖς ςρατιώταις ὠφέλειαν ἐφῆκε ποιεῖσθαι. Rectius fortasse alibi X 25 p. 2055: τὰ δ' ἄλλα πάντα διελέσθαι κατὰ λόχους ἐπέτρεψε τοῖς ςρατιώταις et X 32 p. 2075: τὰ δ' ἄλλα ... τὸν δῆμον παραλαβόντα διελέσθαι.

X 21 p. 2042: ςρατοπεδεύσας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Supple: (οὐ) πολλάς. Sic enim solet, cf. X 24 p. 2055; X 25 p. 2057; X 43 p. 2103. Itidem eadem de causa displicet X 21 p. 2042: πολλὰς ἐν τῇ προνομῇ διατρίψας ἡμέρας.

X 21 p. 2043: οὐ τολμώντων δὲ τῶν ἐκ τῆς πόλεως οὐκέτι χωρεῖν εἰς μάχην. Lege: ἔτι. Eandem corruptelam etiam supra notavimus.

X 23 p. 2048: ἐπιμαρτυρούμενοι Ksl.; recte olim: ἐπιμαρτυρόμενοι. Mox X 24 p. 2053: ἄνδρα τῶν ἠμελημένων μὲν διὰ πενίαν, τὰ δὲ πολέμια γενναῖον· prorsus non video quo iure Kiesslingius γενναίων correxerit.

X 25 p. 2056: κατήγαγε λαμπρότατον ἁπάντων ἡγεμόνων θρίαμβον. Lege: γενόμενον. Non semel hoc modo erratum fuit.

X 27 p. 060: οἱ μὲν ὕπατοι τὴν βουλὴν συνήγαγον ὡς περὶ τῶν ὅλων ἔσχατον τοῦτο βουλευσόμενοι· nescio quo iudicii errore Kiesslingius scripsit βουλευόμενοι, sed non pergam talia minuta annotare. Mox seq. pag.: μὴ περιιδεῖν τὰ μετὰ πολλῶν

κτηθεῖσαν ἡγεμονίαν πόνων αἰσχρῶς ἀπολομένην, uniuscuiusque est corrigere: ἀπολλυμένην.

X 30 p. 2071: τοῦ Κορβιῶνος τὰ τείχη κατασπάσας. Dici hoc solet: κατασκάψας.

X 32 p. 2076: ὁ μὲν ἀντιλέγων Γάϊος Κλαύδιος ἦν μόνος, οἱ δὲ συγκαταλέγοντες πολλοί. Haec est librorum manuscriptorum lectio, quae quum ferri nequeat, Reiskius coniecit συναγορεύοντες idque Kiesslingius adeo in textum intulit. Mihi quidem haud ita felix illa coniectura videtur et longe scribere malim: συγκαταινοῦντες.

X 34 p. 2081: ὑπηρέταις τε καὶ ἀγορανόμοις ἐπιτάττοντες ἄγειν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἄρχοντας. Saepe Dionysius appellat aediles tribunorum ὑπηρέτας· fecerat hoc etiam praec. pag.; quocirca eiiciam glossulam τε καὶ ἀγορανόμοις.

X 34 p. 2082: ἠπείλουν ... τὰ ὅπλα περιθήσειν τοῖς πατρικίοις. Mire hoc dictum est; nonne verius est προθήσειν?

X 36 p. 2087. L. Siccius Dentatus narrat se, quum annos esset natus XXVII, anno 487 primum ϛρατιωτικῆς τινος ἡγεμονίας τυχεῖν, τότε μὲν σπείρας ἡγούμενον, τότε δὲ ὅλου τάγματος. Et hoc quidem facile intellectu est; sed quid est illud ἐταττόμην δ' ἔτι ὑπὸ λοχαγῶν? Kiesslingius edidit ὑπὸ λοχαγῷ, quo non multum proficimus; id tantum videmus, re fortiter gesta consulem eo anno quem dixi strenuum bellatorem ἡγεμόνα τῆς σπείρας ἀποδεῖξαι itaque *centurio* factus est. Hinc tuto credere licet eum hucusque proximo gradu a centurionatu fuisse, ut, sicubi opus esset, absentis centurionis vicem suppleret eiusque „locum teneret". Erat igitur, quemadmodum Romani loquuntur, *optio* s. *subcenturio*. Dionysius Xenophontem secutus ὑπολοχαγόν hominem potuit appellare et verum fortasse videbitur: ἐϛρατευόμην δ' ἔτι ὑπολοχαγῶν.

X 38 p. 2094: ὤσαντες ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ. Imo: κατά.

X 39 p. 2096: ὑμεῖς δ' ὦ δήμαρχοι παρακλήσεως μὲν εἰς τοῦτο τὸ ἔργον οὐ δεῖσθε· καὶ γὰρ ἤρξατε *αὐτοῦ*. Praestat: καὶ γὰρ ἤρξατε *αὐτοί*.

X 41 p. 2100: καὶ τὸ κατ' ἄλλα καὶ ἄλλα μέρη τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ θορύβου καὶ ἀταξίας κινούμενον ἐπ' αὐτούς. Desunt haec verba in Urbinate et Chisiano, nec tamen propterea cum Kiesslingio uncinis ea circumdabo. Quam maxime genuina sunt et novum habemus argumentum non omne emendandi praesidium ex duobus libris peti debere, sed etiam reliquos esse considerandos, inter quos fortasse eminet Coislinianus 150.

X 42 p. 2102. Dionysius, quod saepe observavimus, simpliciter et perspicue admodum scribere solet, quocirca nunc notandum est contorte dictum: τῶν νόμων ... οὐθενὶ δεδωκότων ἐξουσίαν ἀναγκάζειν τοὺς δημάρχους ὑπομένειν τι τῶν ἀβουλήτων.

X 53 p. 2131: λοιμικὴ νόσος ... μεγίστη τῶν ἐκ τοῦ προτέρου χρόνου *μνημονευομένων*. Suppleverim in fine *γενομένη*.

X 53 p. 2131. Grassatur Romae pestilentia, ὑφ' ἧς οἱ *θεράποντες* ὀλίγου ἐδέησαν ἅπαντες ἀπολέσθαι, τῶν δ' ἄλλων πολιτῶν ἀμφὶ τοὺς ἡμίσεις μάλιστα διεφθάρησαν. Melius esse iudico: οἱ *θεραπεύοντες*. Sunt qui post pauca dicuntur οἱ ἐπικουρεῖν ταῖς ἑτέρων βουλόμενοι νόσοις.

X 54 p. 2136. Consules ne quid rerum agant, πρόφασιν εὐπρεπῆ προυβάλλοντο, λέγοντες ἐν χερσὶν εἶναι τὸν τῶν ἀρχαιρεσίων καιρὸν καὶ δέον αὐτοὺς ὑπάτους πρῶτον ἀποδεῖξαι· ποιήσειν δὲ τοῦτ' οὐκ εἰς μακράν. Ut oratio constet, Kiesslingius correxit καὶ δεῖν· equidem longe praeferam: *ὡς* δέον, quo magis appareat hunc merum fuisse praetextum. Eodem modo mox sequitur: ὡς ἑτέρους ἤδη δέον ὑπὲρ αὐτῶν σκοπεῖν.

X 60 p. 2150: πολὺ παρεισῄκει δέος ... δέκα βασιλεῖς *ἑλομένοις* ἀνθ' ἑνός. Rectius erit: *δεχομένοις*.

XI 1 p. 2157: μὴ μόνον ἀκούουσα τῶν λεγομένων ἀλλὰ καὶ τὰ πραττόμενα ὁρῶσα. Inseram: (οἷον) ὁρῶσα.

XI 1 p. 2158: συνεχώρησαν Ἀθηναῖοι Λακεδαιμονίοις τείχη τε καθελεῖν τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ ναῦς διατεμεῖν. Hoc quidem compositum non feram; minus displicet: ἐπιτεμεῖν.

XI 1 p. 2158: περιγίγνεται τὸ περὶ τοὺς ἀναγκαίους καιροὺς μεγάλα τὰς πόλεις ἐκ τῆς τοιαύτης ἐμπειρίας ὠφελεῖν. Equidem praefero: παρὰ τοὺς ἀναγκαίους καιρούς.

XI 11 p. 2184: ἐὰν δ' οὗτοι φιλοχωρῶσιν ἐπὶ τῇ παρανόμῳ δυναστείᾳ. Amat Dionysius hoc verbum coniungere cum dativo.

XI 13 p. 2188: οὐ γὰρ ἔχει λόγον, ὑφ' ὧν ἂν γένηταί τις ἐξ ἀγαθοῦ κακός, ὑπὸ τούτων πάλιν αὐτὸν ἐκ πονηροῦ γενέσθαι χρηστόν. Praestat: πάλιν αὖ.

XI 14 p. 2189. C. Claudius patruus decemviri in senatu narrat, quum Appium convenire vellet, aditu se prohibitum fuisse: τάχα δ' οὐχ ὑπὸ σοῦ κελευσθέντες οἱ παῖδες, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῶν γνόντες, διέκλεισάν με τῆς εἰσόδου· hoc enim vult credidisse videri, ne nimis inclementer dicat; deinde pergit: καὶ βουλοίμην οὕτω τἀληθὲς ἔχειν. Hoc quidem soloecum est, sed quod Cobetus scribit βουλοίμην ἄν, est hominis increduli qui suam coniecturam ipse reiicit. Melius huc quadrabit: καὶ εἰ βούλει, οὕτω τἀληθὲς ἐχέτω.

XI 16 p. 2194. L. Cornelius acerrima oratione decemvirorum causam tuetur et invehitur in eos qui cum C. Claudio consenserant, οὓς ἐχρῆν, εἰ οἷόν τ' ἦν φυλάττειν καὶ τοῖς νέοις παραινεῖν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ποιεῖσθαι τοὺς ὑπὲρ τῶν καλῶν ἀγῶνας, καὶ μὴ πολεμίους ἀλλὰ φίλους ἡγεῖσθαι τοὺς περὶ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν ἀντιπάλους. Primum facile est reponere φιλίους et de ea confusione Cobetus haud semel dixit; sed quid hic φυλάττειν? Repraesentavi Sylburgianam scripturam, nam Kiesslingius edidit: οὓς ἐχρῆν οἷόν τε δεῖ φυλάττειν, simulque appicta cruce indicavit se non esse corruptis verbis emendandis; addit autem

in adnotatione critica Reiskium corrupta verba hoc modo voluisse interpolare: οὓς ἐχρῆν οἷον ἐντελῆ (καὶ ὁλόκληρον τοῖς πολεμίοις αὐτὴν) Φυλάττειν. Nimis mihi hoc operosum visum est: εἰ οἷόν τ' ἦν non sollicitaverim: solum Φυλάττειν corruptum est. Erit aliquid audendum: latere dixerim: Φιλοκαλεῖν, quod verbum Dionysius ab Thucydide potuit mutuari.

XI 16 p. 2194: ὑπερβολὴ γὰρ ἀνοίας τοῦτό γε καὶ οὐ πόρρω θεοβλαβείας πεποιήκασιν οἱ πρόεδροι τῆς βουλῆς. Vitium est valde exiguum, necdum agnitum; etenim interpolandum est: (ὃ) πεποιήκασιν.

XI 25 p. 2220: καί τινας καὶ δωρεὰς τὰς μὲν διδόντων ἤδη, τὰς δ' ὑπισχνουμένων. Legerim: καὶ τιμάς.

XI 34 p. 2244: τοὺς μάρτυρας οὓς ὁ Κλαύδιος ἔΦη πολλοὺς καὶ ἀξιόχρεως παρέξεσθαι. Verum est παρέχεσθαι, vide modo p. 2242, extr.

XI 42 p. 2265: ἔκριναν ... Οὐεργίνιον συλλαβόντας ἔχειν ἐν Φυλακῇ. Quam miror neminem correxisse συλλαβόντες! Eadem opera in proxime sequentibus scribe: ἀναςήσαντες, ἐγκαθήμενοι et ἐῶντες.

XI 43 p. 2267: παραινῶν τοῖς λοχαγοῖς ἅπασιν ἀραμένους τὰ σημεῖα οἴκαδε ἀπάγειν τὴν ςρατιάν. Longe rectius erit: ἅπασαν.

XI 44 p. 2271: τῶν ἐχθρῶν σΦίσιν ἐπιθησομένων καὶ ἐπὶ τούτῳ ἡκόντων. Lege: τοῦτο.

XI 44 p. 2271: ἧκον ἡγεμόνες ἀγανακτοῦντες ... καὶ τὴν βουλὴν πείθοντες. Legendum: πείσοντες.

XI 53 p. 2288: τὸν δῆμον ἐποιοῦντο κύριον τῆς διαγνώσεως. Exspectabam: ἐποίουν.

XI 57 p. 2296: λόγον ἀπέδωκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῖς προαιρου-

μένοις. Hoc quidem sensu vacuum est; intelligam: τοῖς προςεταιριζομένοις. Vide verbum eodem modo usurpatum VII 56 p. 1442.

XII p. 173. 10 Ksl. Commendat Sp. Maelius τὴν πολιτικὴν εὔνοιαν ἧς οὐδὲ τὸν ἐξ ἀνθρώπων πλοῦτον ἡγεῖσθαι τιμιώτερον. Ita recte habet codex Escorialensis et credebamus satis notam locutionem esse. Kiesslingius tamen scripsit: ἐξάνθρωπον!

XII p. 173. 13. Hunc Maelium πατέρα καὶ κτίςην ἀπεκάλουν τῆς πατρίδος. Imo: ἐπεκάλουν.

XII p. 175. 10: ἐκέλευσεν ἔχοντι τοὺς ἱππεῖς ἥκειν. Ex iis quae supra collegi, sequitur unice verum esse ἔχοντα.

XII p. 177. 30: τοῦτ' ἔπαθε. Inutile fulcrum orationis sese in textum insinuavit.

XII p. 180. 12: ἡ γῆ πάντων ἐσπάνισεν οὐ μόνον τῶν ὀμβρίων ἀλλὰ καὶ τῶν ναματίων ὑδάτων. Vera forma est ναματιαίων, quam Struvius commendavit.

XII p. 182. 18: ἐλύθησαν καὶ τῶν οἰκιῶν συχναί, καί τινες καὶ περιετράπησαν, μάλιςα δ' ὅσαι ἐκ τῶν λίθων κατὰ τὴν διάλυσίν τε καὶ ἀπότηξιν τῆς χιόνος. Nix proprie διαχεῖται· veluti apud Xenophontem de Venat. VIII 1, quem locum nuper Leeuwenius felicissime expedivit: . . . ἐὰν δὲ νότιον ᾖ καὶ ἥλιος ἐπιλάμπῃ ὀλίγον χρόνον· ταχὺ γὰρ διαχεῖται, quapropter malo τὴν διάχυσιν appellare.

XII p. 190. 10. Camillus lectores iussit ludimagistri Faliscorum ξαίνειν τὸ σῶμα μάςιξι πάνυ πολλαῖς. Facile persuadebo verum esse: πολλάς. Demosth. de F. L. § 197: ὁ οἰκέτης ξαίνει κατὰ τοῦ νώτου πολλάς.

XIII p. 194. 17. In fragmentis Dionysii sunt plurima corrupta, quae sanari nequeunt, cum nescias num forte is qui excerpsit, hic illic sua quoque verba, genuino textu deleto,

interpolaverit saepeque non multum refert, cum pleraque perexigui pretii sint. Scire tamen pervelim quid tandem Dionysius de anseribus in Capitolio tradiderit: *καταβοῶντες ἅμα καὶ τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες κατήγοροι γίγνονται τοῦ κακοῦ.*

XIV p. 201. 18: *σκοπούμενοι γὰρ ὡς μηδὲν ἔτι τοιοῦτον γενήσεται.* Lege: *πῶς.*

XIV p. 203. 15. Camillus describit in concione arma quibus Romani se adversus Gallos tutantur: sunt iis inter alia *ξίφη τε ἀμφίστομα καὶ ἀντὶ λόγχης οἰστός, ἄφυκτον βέλος.* Itane? Suntne sagittarii legionarii milites? Sed verum ante pedes positum est: *ἀντὶ λόγχης ὑσσός.*

XIV p. 206. 6. Romani *ἅπαντα τὰ δεινὰ γενναίως ἀνέφερον.* Malo: *διέφερον.* Cf. v. c. I 20 p. 54 et II 41 p. 322.

XV p. 210. 10. M. Valerius consul anno 343 rogantibus ipsis Campanis praesidiarios milites relinquit, *ἐν οἷς τὸ πλεῖον μέρος ἀνεστίων καὶ καταχρέων καὶ τὴν οἴκοι πενίαν καὶ ἀγνωσίαν ἀσμένως ἀποδιδρασκόντων.* Praeferam: *ἀπόγνωσιν*, quod vocabulum saepius apud Dionysium obvium est.

XV p. 212. 8: *ἔκρινε μὴ λέξειν τὸ πρᾶγμα μηδ' εἰδέναι δοκεῖν.* Federus recte aoristum reposuit; sed hoc non est satis, nam planissime requiritur: *ἐλέγξαι.*

XVI p. 222. 23. Edidit Kiesslingius: *φέρε δὴ κἂν τοῦτο πεισθέντες ἢ βιασθέντες ἢ ὁτιδήποτε παθόντες εἴξωσί γε καὶ ζῆν αὐτοὺς ἐάσωσιν, ἆρ' ἔτι σοι δοκοῦσι καὶ τὰ χρήματα αὐτοὺς ἐάσειν ἔχειν;* Nempe in Ambrosiano codice legitur *καί*, pro quo Kiesslingius *κἂν* reposuit et olim certe indicativi erant *εἴξουσι* et *ἐάσουσι.* Veram lectionem aperiet VIII 25 p. 1555: *ἀφαιρέσει δὲ δὴ πάντας μὲν ἀνθρώπους ... δίκας σοι δοῦναι προσῆκε ... οὐχ ἱκανὰς ἤδη παρὰ πάντων εἰσπέπραξαι δίκας*, ubi Kiesslingius rectissime correxit: *φέρε εἰ δὲ δὴ* et miror ipsum certam emendationem incertam esse pronunciare. Iam ad eandem normam etiam hic scribendum: *φέρε εἰ δὲ δὴ καὶ τοῦτο* atque

sic optime sequetur futurum: *εἴξουσί τε καὶ ζῆν αὐτοὺς ἐάσουσιν.*

XIX p. 236. 10: *Τυρρηνία παρ' αὐταῖς οὖσα ταῖς θύραις ἔτι ἀχείρωτος ἦν.* In Vaticano libro est *θύρας*, quod manu ducit ad: *περὶ αὐτὰς οὖσα τὰς θύρας.* Cf. Cobet. p. 137 et quae adnotavimus ad IX 12 p. 1769.

XIX p. 237. 6: *τῶν Ταραντίνων βουλομένων Πύρρον μετακαλεῖν.* Praestat: *κατακαλεῖν.* Aliter *μετακαλεῖν* usurpatum fuit p. 243. 13.

XIX p. 237. 25: *κατὰ κεφαλὴν ἐξωθοῦσιν ἐκ τοῦ θεάτρου.* Alibi hoc *κατὰ κεφαλῆς* dicitur, sicuti XI 26 p. 2223 et XV 9 p. 2326.

XIX p. 238. 19: *πόλεις Ἑλληνίδας ἀναρπάζειν.* Dicitur hoc magis: *διαρπάζειν.*

XIX p. 239. 15: *πόλεμον αἱρεῖσθαι.* Lege: *αἴρεσθαι.*

XIX p. 240. 4: *πᾶσι τοῖς ὀξέως μαχομένοις ὀξέως ἐπιφαινόμενον.* Praefero: *ἐπιφερόμενον.*

XIX p. 245. 19. Supplendum: *ὥςε οὐδ' (ἂν) κατὰ τοῦτο δίκαιος εἴην.*

XIX p. 246. 27: *δανείσματα γάρ ἐςιν, ὅσα προσλαμβάνουσιν ἄνθρωποι παρ' ἑτέρων.* Lege: *προλαμβάνουσιν.*

XIX p. 249. 6: *παίδων εὐπρεπῶν ἀφειδεῖς ἀπολαύσεις.* Lege: *ἐκπρεπῶν.*

XX p. 257. 32: *ὅ τε κατάγοιτο.* L.: *ὁπότε* i. e. *quotiescumque.* Cf. quae diximus ad V 41 p. 940.

XX p. 260. 12: *ἔγνω τὰς ὄψεις ἐκκεκαυμένος.* Ita recte legitur in Codice Escorialensi estque hic usus etiam ex Platone

notissimus. Editores tamen correxerunt scilicet ἐκκεκχυμένας! Esse miror qui eo peritiae gradu Graecos scriptores suscipiant edere. Admonere tamen eos potuerat quod continuo sequitur: ἀπέκτειναν τῷ πελέκει τὰς κεφαλὰς ἀποκοπέντας.

XX p. 264. 17: τὸν ἐξελθόντα χρυσὸν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ναυσὶν ἐνθέμενος. Viri docti varia tentarunt, sed omnes infeliciter. Quid si latet συληθέντα?

XX p. 269. 27: ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ἄγραυλον καὶ πλείονα τὸν βίον εἶχεν. Haec est Ambrosiani Codicis lectio; correctum fuit μείονα idque Kiesslingius recepit, qui etiam cogitavit de: λιτόν, deinde ampliandum censuit. Ut in desperata re, refingere possis ὑπαίθριον.

PLUT. SOLON. 10.

Athenienses causam Salaminiam Spartanis diiudicandam committunt: οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τῷ Σόλωνι συναγωνίσασθαι λέγουσι τὴν Ὁμήρου δόξαν· ἐμβαλόντα γὰρ αὐτὸν ἔπος, sequitur notissima narratiuncula. Hic τὴν Ὁμήρου δόξαν quid significare possit non video. Sequitur hoc: Athenienses contra hoc argumento apud iudices usum esse Solonem affirmant: „Philaeum et Eurysacem, filios Aiacis, cives Athenienses factos in Attica consedisse, Braurone alterum, alterum Melite". Addit ipse Plutarchus: καὶ δῆμον ἐπώνυμον Φιλαίου τῶν Φιλαϊδῶν ἔχουσι. Immo τόν: „habent etiam Athenienses tribum, quae de Philaei nomine dicta est: est ea Philaidarum tribus". Etiam e sepeliendi ratione argumentum petiisse Solonem Athenienses declarant, quo demonstraret olim Atheniensium non Megarensium Salaminem fuisse. At hoc argumentum refutare conatur Hereas Megarensis et alia afferens et gravissimum hoc μίαν ἕκαστον Ἀθηναίων ἔχειν θήκην, Μεγαρέων δὲ καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ἐν μιᾷ κεῖσθαι. Quid, obsecro, hoc ad rem pertinet quod in sepeliendo *Megarenses* discrepant ab Atheniensibus? De *Salamine* ut opinor agitur, et illa insula, non Megara urbs, quaeritur utrum Atheniensium olim fuerit an non. Ergo pro Μεγαρέων rescribe Σαλαμινίων. J. J. H.

Enumerat Plutarchus multa, quae de sepultura et de luctu apud Spartanos Lycurgus constituerat: ἔπειτα συνθάπτειν οὐδὲν εἴασεν, ἀλλ' ἐν Φοινικίδι καὶ Φύλλοις ἐλαίας θέντες τὸ σῶμα περιέστελλον. Iam pridem suspicatus eram vitii aliquid haec verba contraxisse; non enim de *moribus* Spartanorum, sed de *legibus* Lycurgi per totum caput sermo est. Recordabar autem locorum, quales apud Herodotum complures leguntur: οὐκ ἐῶν Φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξι ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι (7. 104) et: οὐκ ἔων ναυμαχίην ἀρτέεσθαι .... ἀλλὰ ἐκλιπόντας χώρην τὴν Ἀττικὴν ἄλλην τινὰ οἰκίζειν (7. 143) et: οὐδὲ ἔων ἰέναι ἑκαστέρω, ἀλλ' αὐτοῦ ἱζόμενον ποιέειν ὅκως ἀμαχητὶ τὴν πᾶσαν Ἑλλάδα καταστρέψεται (9. 2); unde coniiciebam hoc quoque loco eleganti ellipsi usum Plutarchum dedisse: ἀλλ' ἐν Φ. κ. Φ. ἐ. θέντας τὸ σῶμα περιστέλλειν. Restabat tamen, ut in coniectura, etsi mihi admodum probabilis videbatur, incerti aliquid, et mihi ipse, ut soleo, obloquebar. Sed forte fortuna incidi in locum, qui iam omnem dubitationem tollit. Scribit enim quicunque 'Instituta Laconica' ex pannis Plutarcheis consarcinavit, verbis leviter immutatis: συνθάπτειν δὲ οὐδὲν ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐν Φοινικίδι καὶ Φύλλοις ἐλαίας θέντας τὸ σῶμα περιστέλλειν κατ' ἴσον ἅπαντας (Moral. 238D). Quod demonstrandum erat, aiunt.

Nullam opem tulit idem compilator loco, qui paullo infra in uno verbo minus recte sic edi solet: ὅθεν οὐδ' ἀποδημεῖν ἔδωκε τοῖς βουλομένοις καὶ πλανᾶσθαι ξενικὰ συνάγοντας ἤθη καὶ μιμήματα βίων ἀπαιδεύτων καὶ πολιτευμάτων διαΦόρων. Si per se spectas, nihil habet offensionis ἀπαιδεύτων, nam re vera Spartiatae Lycurgi disciplina non imbutos ut incultos et rudes despiciebant, ut inter se opponantur: οὐκ ἀγεννὲς οὐδ' ἀπαίδευτον, ἀλλ' ἐλευθέριον πάνυ καὶ Λακωνικόν (Moral. 46 D). Verum inconcinnum est duobus *synonymis* interponi verbum ab eorum significatione alienum; et requiritur aliquid in eundem sensum. Scribendum existimo: βίων ἀπᾳδόντων, quod optime dicitur de ratione vitae *discrepante, non concinente*, ut in hoc ipso capite: προαιρέσεις ἀπᾳδούσας πρὸς τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν et in Luciani Piscatore (C. 6): ὡς μὴ ἀπᾴδειν θάτερον θατέρου et Imag. (C. 5): ὅπως ἐκ τοσούτων μίαν τινὰ συνθεὶς οὐκ ἀπᾴδουσαν ἀπεργάσεται.

K. G. P. Schwartz.

DE AMAZONIBUS.

SCRIPSIT

J. VÜRTHEIM.

„Ἀλλ' ἄγετε, λευκόποδες, οἵπερ ἐπὶ Λειψύδριον ἤλθομεν, ὅτ' ἦμεν ἔτι, νῦν δεῖ, νῦν ἀνηβῆσαι! mulieres enim arcem obtinent, mox naves armatas conscendent, Athenas Artemisiae ad instar sunt aggressurae. Quid si equitatui quoque studebunt? Actum erit de equitibus nostris. An non putatis? At o boni, ἱππικώτατον γάρ ἐστι χρῆμα κἄποχον γυνή. Ridetis etiam? at inspicite mihi τὰς Ἀμαζόνας, ἃς Μίκων ἔγραψ' ἀφ' ἵππων μαχομένας τοῖς ἀνδράσιν".

Sic salse senum chorus in Lysistrata fabula, quae anno 411° scenae Atheniensi mandata est. Ante sexaginta fere annos Mico Poecilam Stoam Amazonomachia ornarat, quae imago ab illo tempore nulli non civi coloribus vividissimis ante oculos stabat.

Non quo ante Miconem Amazones Athenis ignotae fuerint. Immo, familias pater πρὸς πῦρ διέλκων μετ' ἀνδρῶν ἑταίρων φίλων cum sera crepuscula noctem traherent, factorum fortium maiorum memor semper fuerat, talium praesertim maiorum, quorum institutis, fundamento solido et aeterno, civitatem niti inter omnes constabat. Cuius autem regis prius in mentem ei veniebat quam Thesei? cuiusnam facinoris saepius quam atrocis proelii tot ante saecula sub ipsis Athenarum moenibus contra Amazones commissi? Nonne tumulos quoque apud Pnycem, pone Musaeum, pater filio monstrabat, ubi Amazones, quae Thesei manu ceciderant, erant sepultae? Quin etiam erant, peregre qui cum ivissent, alibi quoque Amazonum sepulcra, in Boeotia,

Thessalia, prope Megara, Troezena, Chalcidem conspexissent; viderant hi apud Taenarum templum Dianae dedicatum, quod hic Virginum erroribus finis esset factus; sacrificaverant ibi fortasse in aris Apollinis Amazonii.

Haud dubie homines antiqui, ipso ex solo Attico progeniti, glebae patriae coniunctissimi ac longinquis peregrinationibus minime assueti, mirabantur hostem ex Asiae penetralibus tot per terras, montes, flumina usque ad metam Peloponnesi penetrasse. Magis etiam mirabantur matres familiae, quibus vita inter parietes erat degenda, equos autem et arma et bella virorum in usum a deis immortalibus creata esse autumabant. Theseum ad Thermodontem pervenisse ibique Antiopam Amazonum reginam sustulisse, quid mirum habebat? Herculis enim exemplum secutus, iniuriarum simul auctor et ultor, per vias et invia erat vagatus. Sed feminas armatas equisque vectas etiam longius aliquando esse progressas quam ipsi Persarum regi contigisset, id humanam fidem superabat, et nisi Homerus testis fuisset Priamum Bellerophontemque acie pugnasse contra Amazonas, Asiam igitur eas habitasse, fortasse unus et alter iam tunc temporis de Amazonum origine orientali dubitasset et in Graecia potius, e. g. ad Boeotiae illum Thermodontem, earum sedem quaesivisset.

Venerunt dies quibus Herodotus historias suas variis locis coram populo recitavit. Ibi tunc auditores famam de Sauromatarum mulieribus equitantibus, venantibus, pugnantibus tam delectati quam admirati accipiebant avide: habitare has feminas in vicinia maris Caspii, nec multum discrepare ab Oeorpatum gente, quae a Themiscyra ad Thermodontem oriunda, forte autem fortuna in Europam transvecta, ad Tanain flumen novas sedes occupasset; Οἰόρπατα autem significare ἀνδροκτόνους. En, cogitarunt haud dubie Graeci, quibus omnes regiones ultra Tanain pro Asia erant, en, Homeri fides sera aetate probata: sunt igitur et fuerunt *verae* Amazones, feminae barbarae quidem sed mortales ut sumus ipsi. Mox Tomyris, Cyri maioris adversaria, in libris historicorum Amazonum regina fiebat; deinde Alexander Magnus iter in Indiam faciens cum Amazonibus non quidem certasse at tamen rem habuisse tradebatur. Agmina fabulosa ad Sangarii ripas circumvagantia et Phrygum campos

vastantia, quae prisci vates celebraverant, certum sibi locum in chartis geographicis neque minus certum in operibus historicis invenerant et tenebant.

Non ita multis annis post Herodoti aetatem exstiterunt scriptores, Ephorus alii, qui asseverabant Σαυροματῶν ἔθνος εἶναι γυναικοκρατούμενον, licet Historiae Pater talis rei nec volam nec vestigium apud auctores suos repperisse videretur, qui hoc solum narraverat apud Issedonas ἰσοκρατέας ὁμοίως τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσι εἶναι. Operae igitur pretium est indagare unde haec Ephori opinio oriri potuerit.

Graeci *antiquissimi* quid senserint de mulierum isocratia — ut mittamus nunc gynaecocratiam, — nemo Homero brevius expressit; Hector enim hisce verbis uxorem domum mittit:

ἀλλ' εἰς ϝοῖκον ἰοῦσα τε' αὐτῆς ϝέργα κόμιζε,
ἱστόν τ' ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
ϝέργον ἐποίχεσθαι· πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει.

Herodoti vero temporibus mulierum quae vocatur emancipatio — res procul dubio in Ionia nata — Athenis suos sibi defensores invenerat. Sophocles Antigonam παρρησίᾳ inaudita Creonti oblocutam in scenam produxerat, cum Ismena vetustioris exemplum modestiae e Thucydidis potius praeceptis (II 45) vitam instituisse videretur. Eodem modo Electra et Chrysothemis recentiorem et antiquiorem opinionem referebant. Mox Euripides cum in choricis, ubi saepius poeta suam ipsius sententiam aperit, tum in dialogis mulieres de statu suo disputantes introduxerat [1]), quod ipse censebat minime celarat. Componat mihi benevolus lector Euripidis Iphigeniam, quae exclamans: „ἔα δὲ σῶσαί μ' Ἑλλάδα!" sua sponte ad aram procedit, cum Aeschyli illa, quam vaccae instar vinculis capistroque cohibitam servi ad aram sistunt. Videbit illic mulierem liberam, suo arbitrio, quantum sors sinat, res dirigentem sibique subicientem, hic infelicem non mulierem sed rem, qualem ne Homeri quidem aequales unquam cognoverant, cuius corpus artesque emebantur, quae patiebatur omnia, faciebat volebatve nihil: feminam Hesiodeam.

1) Leo Blochius hisce diebus in libro „Alkestisstudien" fuse docteque hac de re disserens strenuum patronum „sequioris" sexus semet ipsum ostendit. Quamquam hic illic studio abreptus lenum risum movet; quivis autem intellegit quam difficile sit modum non excedere ubi amicae in honorem hoc de argumento opus conscribas.

Hominum igitur mentes cum tali contentione identidem commoverentur, audita est fama mulierum libere viventium, proprio Marte pugnantium, virorum officia viriliter exsequentium. Ubi talia feminis licerent, ibi nihil non iis licere, immo muliebre genus *imperare*, clamabant quibus antiquus status unice probus et optabilis videretur; historiarum autem scriptores tam sermones aequalium quam veteres auctores pro fontibus habentes, nimium in historiis conscribendis rhetoricae arti indulgentes [1]), famam parvam primum mox sustulerunt in auras graviterque sunt locuti de Sauromatarum gynaecocratia. Nos autem, qui e Tacito et Plutarcho novimus Germanorum mulieres pro viris contra Romanos pugnantes, castra munientes, vigilias agentes, necnon didicimus has mulieres ut honoratas sic nunquam civitatum principes fuisse habitas, nos gynaecocratiam illam suo pretio aestimantes *εἰς Σκυθῶν ἐρημίαν* sive iocorum in regionem quantocius relegabimus. Fuerunt fortasse talia instituta apud Cares olim, Lemno in insula, Coi quoque, qua de re sententiam nostram caute differemus donec *σὺν θεοῖς* his quoque rebus lux clarior lucidiorque affulserit: nunc ad propositum redeamus.

Quae semel per aures demissa in intimis hominum cordibus locum obtinuerunt, sive vera sive falsa sunt, aegre postea genus hominum eripi sibi patitur melioribusve notionibus pelli. Stet gratia sua et honor Homeri verbis:

τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι
ἥ τις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται, —

maiore tamen auctoritate vigent florentque quaecunque seris nepotibus bene servata servandaque tradiderunt qui ante fuerunt. Sic quae opinio de Amazonum origine orientali mentes antiquas occupavit, mansit haesitque ad nostros usque dies, licet huic sententiae et Graecorum religio et quae scriptores veteres tradiderunt aperte refragentur, quantum quidem videam equidem.

Sed ne materia obruamur, operam dabo ut ex ordine dispositam lectoribus praebeam diiudicandam. Itaque quam brevissime potero varias variorum scriptorum sententias duobus capitibus complexus refutare, dein meam ipsius opinionem exponere conabor.

---

1) Polyb. XII, 27: *ὁ γὰρ Ἔφορος δεινότατός ἐστιν ἐν ταῖς παρεκβάσεσι καὶ ταῖς ἀφ' αὑτοῦ γνωμολογίαις.*

Muellerus sub Amazonum personis latere statuit hierodulas illas, quibus Pontica in regione mandatus erat Comanensis deae lunaris cultus. A cuius viri doctissimi partibus stant Prellerus, Gerhardus, Stackelbergus, nisi quod hi addiderunt Amazonum pugnas et errores significare labores, contentiones, difficultates denique, quae deae assectatoribus olim fuerint patiendae et perferendae ut eius cultum per Asiam extenderent.

Fors autem tulit ut de vita moribusque Comanensium hierodularum docuerit nos auctor, qui cum bonae frugis plena proferre soleat et fide dignus ab hodiernis habeatur, nunc eo pluris sit faciendus quod Dorylai cuiusdam Comanensis sacerdotis, testis igitur oculati, fuerit cognatus. Strabonem dico.

Erant eo teste duo templa eiusdem deae, unum Comanis Ponticis ad flumen Irin, alterum Comanis Aureis in Cappadocia, utrumque plane eisdem ritibus institutum, sed hoc prius factum fuerat metropolisque a Ponticis habebatur. Ponticum illud fanum Themiscyrae in planitie uberrima, quae duobus fluminibus Iride et Thermodonte aspersa largissime humanum in usum quaevis praebebat, erat situm, Strabonis autem aetate continebat sex milia *ἱεροδούλων utriusque sexus.* Praeerat sacerdos sanctissimus, qui bis quoque anno, cum deae simulacrum ingenti pompa e templo efferebatur, diadema gestabat *καὶ ἦν δεύτερος κατὰ τιμὴν μετὰ τὸν βασιλέα.* Cumque Comana essent *ἐμπορεῖον τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀξιόλογον,* festis illis diebus undique illuc confluebant mortales ut vota solverent voverentque, plures etiam ut temporis aliquid laete peragerent, numerum incolarum luxuriose viventium impense augentes. Ibi tunc ea omnia fiebant, quae cum orientalium cultibus ecstaticis — *θεοφόρητοι* enim nuncupantur deae in publicum prodeuntis stipatores — arcte coniuncta esse scimus omnes, sive antiquos sive hodiernos spectamus. Accedebat autem ut oppidum ingenti copia mulierum corpore quaestum facientium redundaret, essetque harum pars maior ex ipsis hierodulis conscripta [1]).

Quid hinc discimus? Primum, non solas mulieres sed viros iuxta feminas templi muneribus esse functos; deinde hierodulas

1) Strabo p. 557: *πλῆθος γυναικῶν τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τοῦ σώματος, ὧν αἱ πλείους εἰσὶν ἱεραί.*

illas, ut in regione uberrima, non secus ac viros a strenuo labore fuisse quam maxime alienas; denique templi ipsius legibus obstrictas eas minime a virorum commercio abstinuisse sed copiam sui corporis cuilibet fecisse, deae cui serviebant gratum id acceptumque ratas.

Conferamus nunc hisce cum mulieribus Amazones, quales ex Hippolyti fabula nulli non innotuerunt. Quae virilem contactum spernunt nec nisi victae vinctaeque amorem patiuntur; vitant vitam quae intra urbium moenia et parietes molliter et languide degitur; habent in deliciis vitam illam liberam atque laetam qua fruuntur aves in silvis, virentibus in campis hinnulei. Vagantur Amazones; sedem servant hierodulae; sunt illae castae, strenuae, fortes, hae autem molles, sine nervis, impurae. Quid igitur Amazo equo vecta, Dianae socia dignissima, commune habet cum hetaera orientali?

At habuerit ante oculos Muellerus hierodulas Dianae Ephesiae, quas castissimas fuisse tradidit Plutarchus Romanis cum Vestalibus eas comparans [1]). Fac virum doctum — licet de Comanensibus aperte loquatur — cum apud Pausaniam [2]) legisset Amazones errantes usque ad Ephesum pervenisse ibique coloniam reliquisse, Ephesias voluisse hierodulas. Tunc observo Amazonum mentionem fieri tam in mytho de Ephesi origine quam in originibus Smyrnae, Cumarum, Myrinae, Grynae, Pitanae, Mytilenarum, Amastris, Sinopae, aliorum oppidorum in ora maritima sitorum; cum mari quoque Myrtoo hoc nomen fuisse coniunctum; denique hierodularum genus eiusmodi, quale Ephesi habitabat, ne ipsi quidem Graeciae ignotum fuisse.

Itaque cum tales mulieres, quae Graecis ab antiquissimis temporibus ante oculos versarentur, in Amazones abiisse minime sit verisimile, abiciamus sententiam egregii viri, quem Themiscyrae et Comanorum viciniam in errorem induxisse arbitror.

Venimus iam ad explicationem Welckeri ceterorumque virorum doctorum, qui post eum mulierum septentrionalium mores

1) An seni ... § 24.
2) VII, 2, 7.
3) Schol. Ap. Rhod. I 752.

laudarunt, incursiones in Asiam excogitarunt, pro mythi fundamento habuerunt.

Scio Asiam Minorem olim a Scythis Cimmeriisque late populantibus tutam non fuisse, Phryges etiam Bithynos, Mysos, e Thracia esse oriundos. Fidem habeo Straboni asseveranti [1]) sub tumulo quem

ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσι,
ἀθάνατοι δέ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης,

sepultam fuisse Amazonem quae ipsis Troiae sub moenibus cecidisset. Memini Priamum et Bellerophontem, alterum Sangarii in ripis, alterum in Lycia contra Ἀμαζόνας ἀντιανείρας belligerasse. Credere non recuso securim ab Hercule Amazoni ereptam Iovi Labrandeo Lyciae numini esse traditam [2]); peltam Amazonicam κιττοῦ πετάλῳ παρεοικυῖαν gestasse Mosynoecos [3]). Amazonum denique nomen, quod hucusque frustra tentatum est, linguae graecae deberi cum negent v. d. aliunde repeti non veto. Attamen, licet multa vestigia in Asiam nos ducere videantur, licet Homeri temporibus mulieres armatae ex equis pugnantes, in Phrygia vixisse ferantur, contendere tamen ausim Amazones Graecas illas, quas ex Hippolyti fabula cognitas habemus, habendas esse in numero numinum vere Graecorum; orientalibus cum mulieribus in epico carmine laudatis nil nisi nomen commune habere Dianae illas socias, sed aut congruentes ob mores illis quoque tributum esse Amazonum nomen ex Asia translatum, aut quod potius credo, Homerum Asiae turbam fabulosam designasse nomine mythologico, quod vulgo Graeci ad immortales suas Amazones indicandas adhibere essent soliti.

Minime autem recondita aut abstrusa videbuntur argumenta quibus inductus sum ut Amazones Graeciae ipsi vindicarem. Variis enim locis Graeciae Pausanias et Plutarchus viderunt tumulos ingentes, ubi Amazones sepultas iacere fama ferebat; abundabant vero hisce sepulcris Athenae ipsae. Iam primum, si Amazones fuerunt feminae asiaticae, cur sepulcra per *totam* fere Graeciam, in Thessalia, Boeotia, Attica, Peloponneso ha-

1) XII. 573
2) Plut. Quaest. graec. 45.
3) Xen. Anab. V. 4

bebant? Theseum sunt secutae! Mythum non nescio; at sunt secutae *per mare* Pindaro teste, qui eas in itinere Ephesi templum condidisse narrat [1]). Terrestri itinere reverterunt! Credo, licet alia suspicer coll. Plut. Thes. c. 27; at terrestre illud iter haud dubie non per Taenarum ducebat [2]); neque est verisimile mulieres equis vectas, turbam rapacem expeditiones suas e Phrygia usque ad Taenarum promuntorium extendisse.

Sed, ut omnis dubitatio tollatur, caligo dissipetur, volvamus Plutarchi Vitam Thesei, ubi inter multa fabulosa legimus verba haec: *τὴν γινομένην πάλαι θυσίαν ταῖς Ἀμαζόσι πρὸ τῶν Θησείων* (c. 27).

Erat igitur Athenis sacrum solemne ad Amazones placandas institutum. Sed quis unquam populus, cuius regionem turba praedonum aliquando infestam reddidisset, sacrificium annuum hunc ob hostem per saecula procuravit? Cum contra Gallos ad Aliam foede esset pugnatum, Romani, homines religiosissimi, diem a. d. XV Kal. Sext. Aliensem appellarunt nullique rei sive publice sive privatim agendae idoneum censuerunt atrum illum diem. Sacrificio quoque, quod quotannis exin fieret, celebrarunt? Minime; *religiosus* vocabatur, quibus diebus, Gellio teste [3]) *res divinas facere temperandum erat.* Maiores nostri a Normannis quam vehementissime violati precibus suis addere solebant: „a Normannis libera nos, o Domine!" Quot autem annos haec consuetudo valuit? nonne statim evanuit ut piratarum expeditiones fieri desiere? Neque mirum; nam simulac periculorum causas sustuleris, procurationes quoque periculorum brevi erunt sublatae. Quae lex humana tam nostris quam antiquis temporibus valuit inque futuris valebit. Neque vero admodum simile videtur Athenienses antiquissimis illis temporibus sacrificasse numini asiatico longinqua e regione Athenas traducto, vel epicis solum e carminibus cognito. Suos deos Graeci illi colebant et cum in herois cuiusdam honorem festum instituerent vel instaurarent, minime ex Asia sed ex ipsorum mythis atque moribus nova illa sacrificia novique cultus oriebantur:

---

1) Paus. VII, 2, 7.
2) Cf. Paus. III, 25, 3.
3) Gell. IV, 9, 5.

non haec sollemnia Graecis,
has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
vana superstitio veterumque ignara deorum
imposuit.

Itaque Cimonis aequales, Thesei corpore Athenas translato, herois festum maiore quam antea apparatu agentes cum τὰ Θήσεια sacrificiis, certaminibus, ludis augerent, instituerunt ut Connidae Troezenio, quo Theseus paedagogo usus esse ferretur, quotannis aries immolaretur. Fuerat autem Connidas ille Troezeniorum θεὸς χθόνιος, ut docent Plutarchus [1]) et Hesychius i. v. Κοννιδεῖς [2]).

Eodem autem tempore antiquum quoddam sacrificium, quod pedetemptim obsoleverat, cuius veram vim atque naturam non amplius perspiciebant, sacrificium olim Amazonibus *graecis* oblatum, redintegrarunt et cum Theseis coniunxerunt, ea lege ut Thesei res tam in Europa quam in Asia contra Amazones gestae illo sacro celebrarentur. Nempe οἱ μυθοποιοί, Thesei novos errores ex Herculis illis fingentes dudum de Thesei in Asiam expeditione fabulabantur, cum Graeci antiquissimi, ut videbimus infra, pugnam ipsa in Graecia cum Amazonibus commissam novissent solam. Quinimo ad Amazonomachiam apud Themiscyram habitam facinora herois ipsa in patria gesta iam sordebant, donec ingeniosus aliquis homo fingens hostem muliebrem Theseum esse persecutam, cum novo mytho coniunxit veterem et ab interitu servavit.

Quae autem fuerunt Amazones illae Graecae, divinae originis mulieres, quibus nihil praeter nomen cum asiaticis illis ex Homero cognitis commune esse puto? Quarum cultum atque nomen tam tota Graecia quam per mare Aegaeum oramque Asiae maritimam nulli non innotuisse constat, siquidem in mythis tot urbium Ionicarum, Aeolicarum, Ponticarum partes primas agunt? Quarum imago antiquis hominibus tam vivida ante oculos obversabatur, ut turbam mulierum vagantium, procul in Asia libere viventium, simulac earum fama in Ionia per-

1) Plut. Thes. 4: ᾧ κριὸν ἐναγίζουσι.
2) γένος ἰθαγενῶν i. e. αὐτοχθόνων.

crebruisset, mero nomine Amazonum satis accurate indicari putarent poetae epici? Quae cum e caelo in terras descendissent, i. e. cum mythus factus esset historia, sedes domusque in Caspii maris regionibus acceperunt a posteris, quos nuntii praesertim de Sauromatarum mulieribus in errorem induxerant.

Iam Pindarus teste Pausania [1]) Ephesiae Dianae templum conditum fuisse cecinit ab Amazonibus; accuratius autem fabulam tractavit poeta doctissimus, rerum antiquarum quam maxime curiosus, Callimachus, qui in Hymno Dianae (vss. 237 sqq.) deam ita alloquitur:

σοὶ καὶ Ἀμαζονίδες, πολέμου ἐπιθυμήτειραι
ἔν κοτε παρραλίῃ Ἐφέσου βρέτας ἱδρύσαντο
φηγῷ ὑπὸ(?) πρέμνῳ· τέλεσεν δέ τοι ἱερὸν Ἱππώ·
αὐταὶ δ' „Οὖπι ἄνασσα" περὶ πρύλιν ὠρχήσαντο,
πρῶτα μὲν ἐν σακέεσσιν ἐνόπλιον, αὖθι δὲ κύκλῳ
στησάμεναι χορὸν εὐρύν· ὑπήεισαν δὲ λίγειαι
λεπταλέον σύριγγες, ἵνα πλήσσωσιν ὁμαρτῇ,
αἳ δὲ πόδεσσιν
οὖλα κατεκροτάλιζον, ἐπεψόφεον δὲ φαρέτραι.

En igitur virgines armatae, Amazonides, circum Dianae imaginem fagino sub trunco erectam ducentes chorum; deam autem invocant verbis „*Οὖπι ἄνασσα*".

Upis vel Opis illud nomen, a Cicerone quoque [2]) memoratum, quadam tenus illustratur Athenaei observatione [3]), carmina Dianae in honorem cantata nominata fuisse *οὐπίγγους*. Scholion autem ad Apoll. Rhod. I vs. 972 lucem affert clariorem: *οὔπιγγος παρὰ Τροιζηνίοις εἰς Ἄρτεμιν ὕμνος*.

Troezene igitur Diana *Οὖπις* audiebat; ibi exercebat choros dea,

quam mille secutae
hinc atque hinc glomerantur oreades: illa pharetram
fert umero, gradiensque deas supereminet omnis.

Nec immemores sumus ipsam Troezena fabulae Hippolyti fuisse scenam, hac in urbe Amazonis illum filium vixisse mortemque obiisse, ibi praesertim sonuisse cantica quale fuit Euripideum:

1) VII, 2. 7.
2) Nat. Deor. III 23.
3) XIV p. 619.

πότνια πότνια σεμνοτάτα,
Ζανὸς γένεθλον,
χαῖρε χαῖρέ μοι, ὦ κόρα
καλλίστα πολὺ παρθένων.

Quid multa: Troezen urbs, si quae alia, Opis Dianae eiusque sociarum cultu erat insignis. Dea illa tam terrae quam maris dominatrix potentissima et saevissima, naturae vim indomitam specie caelesti repraesentans, cuius adventum nocturnum in silvis significabant procellae stridentes, in mari fluctus commoti spumaque conspersi, licet nusquam non per Graeciam ab agricolis nautisque honoraretur, a Troezeniis ante alios anxie culta esse videtur. Sed non minore honore ibi fruebatur caterva illa nympharum, quacum per montes et maria vagari solebat Latonae filia. Vix enim nata patrem adierat virgo obsecrans:

δὸς δέ μοι ἑξήκοντα χορήτιδας Ὠκεανίνας,
δὸς δέ μοι ἀμφιπόλους Ἀμνισίδας εἴκοσι νύμφας [1]).

Nec repulsam tulerat, immo:

ἔνθεν (ibat) ἐπ' Ὠκεανόν· πολέας δ' ἐπελέξατο νύμφας
πάσας εἰνέτεας, πάσας ἔτι παῖδας ἀμίτρους.
χαῖρε δὲ Τηθύς,
οὕνεκα θυγατέρας Λητωίδι πέμπεν ἀμορβούς [2]).

Nec immerito dea virgo nymphas oceano ortas diligebat, quae enim:

πρῶται θοὰ τόξα καὶ ἀμφ' ὤμοισι φαρέτρας
ἰοδόκους ἐφόρησαν· ἀσύλωτοι δέ φιν ὦμοι
δέξιτεροί, καὶ γυμνὸς ἀεὶ παρεφαίνετο μαζός [3]).

Suo igitur iure maritimam deam comitabantur Amazones illae e fluctibus ortae, nam et ipsa Opis matrem habebat Γλαύκην, numen maritimum, invocabatur et ipsa:

δέσποιν' ἁλίας Ἄρτεμι Λίμνας [4]),

templumque possidebat in litore ipso Sinus Saronici.

Optimae autem frugis sunt Strabonis haec de Elide verba: μεστὴ δ' ἐστὶν ἡ γῆ πᾶσα Ἀρτεμισίων τε καὶ Νυμφαίων διὰ τὴν εὐυδρίαν [5]).

1) Callim. H. D. vs. 13 sq.
2) ibid. vs. 42.
3) ibid. vs. 212 sqq.
4) Eur. Hipp. vs. 228.
5) VIII, 343.

Deam vero maritimam equo vehentem depictam fuisse, non est quod miremur, quoniam equus fuit fluctus commoti imago antiquissima. Hanc ob causam nummus ephesius [1]) exhibet Dianam in equo sedentem. Accedebat sane quod eadem dea lunaris fuit, sed et illam ob causam equo albo vehi solebat Diana, ut omnia numina lucifera [2]). Quod ad comites eius attinet, eas quoque eadem de causa equis esse usas per se intellegitur. Iam vidimus unam harum nympharum Ἱππώ fuisse vocatam; addam autem alterum testimonium non minoris pretii. Legimus apud Pausaniam [3]): *χωρίον Ἀρτέμιδος καὶ Νυμφῶν ἐστὶν αἱ Κάρυαι· χοροὺς δὲ ἐνταῦθα αἱ Λακεδαιμονίων παρθένοι κατὰ ἔτος ἱστᾶσι καὶ ἐπιχώριος αὐταῖς καθέστηκεν ὄρχησις*. Referunt igitur virgines illae *Καρυάτιδες* [4]) imaginem Amazonum circum Dianae Ephesiae aram saltantium, quas e Callimachi versibus notam habemus. Nam *πυρρίχην* fuisse illam saltationem Lucianus [5]) aperte docet; cuius haec sunt verba: *Λακεδαιμόνιοι ... παρὰ Πολυδεύκους καὶ Κάστορος καρυατίζειν μαθόντες* e. q. s.

Eodem autem ritu alibi quoque Dianam et Amazones celebrasse videntur virgines. Erat Pausania teste [6]) Spartae templum quoddam Dianae sacrum, ubi sancto munere fungebantur *παρθένοι καλούμεναι κατὰ ταὐτὰ ταῖς θεαῖς καὶ αὗται* ... quomodo? *Λευκιππίδες*. Quamobrem? Quoniam mortales speciem referebant Amazonum, hae autem ut ipsa Dea vehebantur *equis albis* erantque — ut utamur poetico verbo — verae *λευκόπωλοι*.

Res ipsa loquitur pro se: non secus ac ipsa Diana comites eius mari progenitae, cursu celerrimo campos et aequora perlustrare solitae, equis vehentes vulgo fingebantur. Erant autem armatae ut ipsa Dea lunaris: peltis lunatis, arcubus, securibus. Tali ornatu Amazo

vel intactae segetis per summa volaret
gramina nec teneras cursu laesisset aristas
vel mare per medium fluctu suspensa tumenti
ferret iter celeris nec tingueret aequore plantas.

Ceterum Crusius [7]) optimo iure observavit Camillam Amazo-

---

1) Mionnet Suppl. VI, 435.
2) Robert Arch. Märchen tab. III.
3) III, 10, 7.
4) Polluc. IV, 104.
5) de Saltat. 10.
6) III, 16, 1.
7) Lex. Rosch. I 1835 sqq.

nem italicam, quam Vergilius [1]) vividis coloribus depinxit, non solam Penthesileam sed etiam Harpalycen in mentem nobis revocare. Fuit, si quid video, haec Harpalyce vera Amazo graeca, nomenque eius cohaerere puto cum Diana illa, cui Hippolytus, si fides Periegetae, ναὸν Λυκείας Ἀρτέμιδος dedicavit. Suspicatur autem Pausanias hanc ἐπίκλησιν, quam a voce λύκῳ derivat, Amazonibus quoque fuisse tributam. Haud iniuria, nisi quod nomen cum *lucendi* radice λυκ- cohaerere puto. Quod si quis forte contendat Lyceae nomen idcirco ab antiquis fuisse derivatum a voce λύκῳ, quod Amazonum vim nocendi hac imagine exprimi posse opinarentur, eum nec redarguere possim nec ducem sequi velim.

Talem autem vim Dianam cum sociis suis habuisse non facile refellet quicumque hanc turbam cum germanica illa, quae „Wilde Jagd" appellatur vel obiter comparaverit. Sic οὔπιγγοι fuerunt carmina ἀλεξίκακα, quibus agricolae saevam mortiferamque illam turbam a frugibus arcere conabantur.

Fortes autem heroes non ad carmina sed ad gladium confugiebant, certamen cum ipsis daemonibus minime detrectantes. Talis hero fuit Theseus, qui in eadem regione, ubi Periphetam, Sinim, Scironem, Cercyonem, Procrustam, tot alia monstra naturae vires nocentes referentia, e medio sustulit, Amazones quoque impugnavit. Qua de causa non modo Athenis sed et aliis locis, puta ἐν Γενεθλίῳ, cum iis certasse fertur. Nec non, ut magno heroi par erat, cum Amazonum praestantissimis concubuit, filiosque ex iis procreavit, quorum nomina clare indicant ipsarum matrum naturam. Sic e Perigone Sinis filia genuit *Melanippum*, ex Antiope *Hippolytum*. Nonne ipse Alexander Magnus Thesei exemplum secutus cum Amazonum regina rem habuisse tradebatur?

Antiope autem — Hippolyte quoque vocatur — postea pugnans occidit, καὶ τὴν στήλην τὴν παρὰ τὸ τῆς Γῆς τῆς Ὀλυμπίας ἱερὸν ἐπὶ ταύτῃ κεῖσθαι narrabant posteri. Roganti vero quae fuerit Γῆ illa Ὀλυμπία Plutarchus [2]) respondet fuisse cognomen ..... Lunae. Ecquid etiam dubitandum est, quin Hippolyte illa comes Dianae lunaris i. e. deae vere graecae

1) VII 803, XI 570 sqq 2) De defect. orac. 416 E.

graecoque templo honoratae, pro nympha graeca sit habenda?

Postremo suspicor et Helenam illam, quam Theseus in templo Dianae Orthiae saltantem rapuit [1]), Amazonem fuisse. Tyndareus enim, Helenae pater, cum filiae procos adigere vellet ad iusiurandum, quo Helenae maritique vitam ab omni iniuria se defensuros promitterent iuvenes, *equo mactato* per hostiae τόμια iuratos obstrinxit [2]). In Lysistrata autem fabula [3]), cum de coniurandi ratione modoque inter feminas fit sermo, una ex iis *equum album* mactari iubet, quem morem ad Amazones optimo iure unus e priscis interpretibus in scholiis refert. Nam equos ab Amazonibus immolatos commemorat etiam Pseudo-Callisth. III, 25. Nullus igitur dubito quin Tyndarei sacrificium ad Amazonum mores, Helena ipsa ad Amazones sit referenda, praesertim cum equorum mactandorum usus historicis etiam temporibus valuerit apud Scythas [4]), i. e. apud populum quocum Amazonum nomen arctissime fuit coniunctum, ubi priscorum Graeciae incolarum mores radices egerant firmissimas. Colebatur Ephesi Hecate quaedam Ἀπαγχομένη, Rhodi Ἑλένη Δενδρῖτις; haec a mulieribus Tlepolemi mortem ulciscentibus ex arbore suspensa fuisse tradebatur. Quid inter deam Ephesiam et Rhodiam, quid inter eas et Dianam, quid denique inter Dianam ipsam et Amazones interest? Nonne cuivis perspicuum, virgines illas, e quibus Dianae chorus erat constitutus, ad unam omnes rettulisse ipsius deae imaginem saepius veluti in speculis sibi oppositis repetitam. „Das Göttliche ist seiner Natur nach ein Unbegrenztes (ἄπειρον), das niemals durch eine Person, die wirklich individuell geworden ist, ganz ausgefüllt werden kann. Der Plural ist an sich etwas Abstrakteres" [5]).

Fuerunt igitur Amazones omnes Dianae, ut Diana ipsa fuit Amazo. Neque in Orientis angulo aliquo obscuro vel in Scythiae regione hiberna quaerenda est earum patria, sed ibi ubi Latonae filia primarium semper locum in hominum mentibus occupavit: *in ipsa Graecia.*

---

1) Plut. Thes. 31.
2) Paus. III, 20, 9.
3) Lysistr. vs. 191 sq.
4) Lucian. Scyth. 2.
5) V. Wilamowitz Griech. Trag. II p. 217.

DE MATRE MAGNA PERGAMENORUM.

SCRIPSIT

K. KUIPER.

Varia atque diversa hodie scriptores iudicant de rege Attalo primo. Quos admiratione tenet robur iuvenile nascentis crescentisque sub eo regni Pergameni, ii tanquam alterum Hectorem, patriae defensorem salutant τὸν Σωτῆρα, Galatas uno impetu depulsantem et, dum ovans urbem intrat, ipsum se vittis regiis coronantem. Contra alii istius modi panegyricos aversati, ministrum et pedisequum Populi Romani, Prusiae subsimilem, Servatorem illum vocant.

Equidem quoties sive laudes Attali nimias audio sive iudicia de eo severiora, libenter recurro ad Polybii sobrium illud et sanum de rege Pergameno elogium tam odio indigno quam laude rhetorica liberum, quod inter fragmenta libri XVIII (c. 41 Dind.) servatur; et praesertim relego verba verissima eademque simplicissima quibus scriptor Graecus exponit, quam fideliter Attalus πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους καὶ φίλους τὴν πίστιν διεφύλαξε.

Nam ut eventu non carerent quae olim Arcesilaus de Pergamo vaticinatus erat:

εἰ δὲ τὸν ἐκ Διόθεν θεμιτὸν θνατῷ νόον εἰπεῖν,
ἔσσεται εἰσαῦτις πολλὸν ἀειδοτέρη,

id prae ceteris Attalus primus effecit, tam rebus bello gestis quam consiliis. Bello enim Macedonico exardescente Graeciam ab hoste defensurus urbemque suam in posterum servaturus, societatem cum Romanis iniit non vi quadam coactus sed proprio

consilio usus, quo consilio nihil fuit quod aut sapientius aut reipublicae Pergamenae magis salutare esse posset.

Livii de hac societate verba, superba illa et plane Romana, secuti nonnulli scriptores hodie quoque ex eventu severe iudicant de Attali consiliis. Magis iis placuisset *Σωτὴρ* ille contra Romanorum vires invictas patriam ad mortem usque defendens, quam rex sensim in clientelam Romanam delapsus. Itane, delapsus? — Aequius iudicium de Attalo ferebat Polybius, ex cuius historia hoc saltem constat, in Romanorum amicitiam eum neque socordia illapsum esse neque temeritate decidisse, sed certo consilio inductum eam quaesivisse. Societatem autem dum quaerit, sedulo dedit operam — quo in labore naviter praesto ei fuisse videntur qui in aula Pergamena antiquissimae regni historiae investigandae, sive excogitandae, incumbebant — ut arctioribus vinculis Romam cum Pergamo coniungeret quam quae contrahuntur ex belli quadam necessitate. Consanguinitatem qua Romanorum proavi cum Pergamenorum patribus coniuncti fuissent, multis disertisque testimoniis demonstrare certabant scriptores, et forsitan poetae. Novimus, quantopere illa aetate adamata fuerit ea ratio excogitandi historiam, a qua neque Alexandri scriptores neque Antiochi abstinebant — quin mox ne Iudaei quidem Palaestinenses [1]).

Aeneadum historias inventas esse a scriptoribus Pergamenis, quo arctius vinculum coniungeret gentem Romanam cum Troianis, communesque proavi essent Romae et Pergamo, hodie vix exstat qui neget. Diserte de hac re Wilamowitzius iam ante annos plus viginti ita iudicavit: „Es braucht wohl nur ausgesprochen zu werden, dass in Pergamon wesentlich die Römische Aeneassage ausgestaltet ist" (*Antig. v. Karyst.* p. 161). Sed non solum poetarum inventis priscam Romanorum historiam illustrari iussit Attalus, cultu quoque sanctissimo haec inventa corroborari, amicitiam societatemque Romanam suis sibique firmari, Romam a Pergamo sacra religione et salutari donari voluit. Hoc consilio id egit ut Matris magnae cultus solemnis Romae institueretur.

---

1) Laconicae epistulae *ἀντίγραφον* asservabant Maccabaei (Macc. I. 12. 20): *Ὀνιάρης βασιλεὺς Σπαρτιατῶν Ὀνίᾳ ἱερεῖ μεγάλῳ χαίρειν. εὑρέθη ἐν γραφῇ περί τε τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ, καὶ ὅτι εἰσιν ἐξ Ἀβραάμ.*

Duo de hac re supersunt nobis testimonia antiqua: Livii volo et Ovidii; quae enim extant apud Appianum Herodianumque in praesens neglegere praestat; quin etiam Diodorus, licet universe in illius aetatis rebus narrationem Polybianam reddat, hoc tamen loco certi antiquive testis instar esse non videtur. Livium inter et Ovidium plerisque nostrorum temporum historicis optio haud dubia fuit: historico fidem habendam esse potius quam poetae qui omnia temere fabellis exornet, omnes fere persuasissimum ad hunc usque diem habere videntur; vix unus alterve extremis annis extitit qui contra Herzbergium Ihnium Mommsenium contenderet — ut fecit Leo Bloch in Philologo LII 580, et anno insequenti E. Hoffmann in Museo Rhenano p. 93 — haud spernenda veritatis vestigia subesse narrationi Ovidianae quamvis poetice exornatae.

Utrumque testem Romanum aeque audiri oportet; et primo quidem loco, ut postulat historici, viri gravissmi, auctoritas, Livium. Is qua de causa missio ad Pergamenum regem anno Urbis 549 facta sit, hunc in modum exponit (Lib. 29. 10. 4):

„Civitatem eo tempore repens religio invaserat invento carmine in libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de caelo lapidatum inspectis, quandoque hostis alienigena terrae Italiae bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si Mater Idaea a Pessinunte Romam advecta foret. Id carmen ab decemviris inventum eo magis patres movit, quod et legati, qui donum Delphos portaverant, referebant et sacrificantibus ipsis Pythio Apollini omnia laeta fuisse, et responsum oraculo editum: maiorem multo victoriam, quam cuius ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano".

Quae hucusque narrat Livius non eiusmodi sunt ut tamquam ficta falsaque statim ea reicias. Surgunt quidem in animo initia quaedam dubii; subit rogare: „Quid carmen Sibyllinum aut saltem Sibyllino subsimile de Pessinunte cecinit? Noveratne Vates in agro Italo (ut nos saltem credimus) nata, noverat Pessinuntem, urbem remotissimam, in Galatiae finibus sitam?" Sed nocet nimia suspicio: Sibyllae diffidere nefas. Ecce, ex Livii verbis Latinis revocabis in lucem versus quibus usa fuerat mulier divina:

„ἀλλ' ὅταν οὐρανόθεν λᾶες πεδίονδε πέσωσι,
δὴ τότε Μητέρα δεῦρο καλεῖν ἐκ Πεσσινόεντος".

Sed mitto Sibyllae arcana; quidni carmen sine divino afflatu compositum et aliunde in Italiam advectum, Pessinuntiae deae mentionem facere potuit? Itaque ne nimis festinanter reiciamus Livii testimonium; audiamus quae narrare pergit, praesertim videamus, numqua luce ex sequentibus illustretur responsum illud, mirum et obscurum, quod legatis dedit Pythia.

Romani itaque (id quod sequentibus exponitur paragraphis) constituunt cogitare, quaenam ratio transportandae Romam deae esset; et quamvis „nullasdum in Asia socias civitates haberent," commode iis in mentem incidit „iam cum Attalo rege propter commune adversus Philippum bellum coeptam amicitiam esse". Eum in tanta re Romanorum gratia facturum „quae posset" rati, legatos Pergamum mittere constituunt. In quorum numero aptissimus ad munus sibi commissum fuit M. Laevinus, nam is paucis annis ante in Graecia bellum gerens societatem cum rege Pergami inierat.

En historicorum Romanorum ars, vel potius artificia. Res factas nullas fortasse hic reticet Livius, quae factae non sunt non, saltem hucusque nondum, fingit; tamen arte sua ipsam rerum imaginem prorsus immutat. Ordine enim commutato ita omnia disponit, ut ultro — ne imminuatur laus et honor Romae — perfecisse populus Romanus videatur quae revera ab aliis excogitata parataque essent. Difficile nobis foret haec artificia deprehendere, nisi in sequentibus scriptor, nimis rem confundens fictaque veris addens, mendacia annalium quibus utitur ipse prodidisset. Quid enim? Proficiscuntur Pergamum legati, quinque triremibus, „ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset", magis itaque de suo quam de Matris honore solliciti!

Sed quid legati? „Asiam petentes, protinus Delphos cum escendissent, oraculum adierunt consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt *per Attalum regem* compotes eius fore quod peterent; cum Romam deam devexissent tum curarent, ut eam qui vir optimus Romae esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit sacrumque

iis lapidem, quam matrem deum incolae esse dicebant, tradidit ac deportare iussit".

Narrationis, iam diu nobis suspectae, fraus hoc exitu proditur. Si revera Senatus sua ipse sapientia usus non solum excogitavit Attalum regem esse a quo in Matre arcessenda auxilium sperari posset, sed etiam quantum navium maiestati populi Romani sufficere videbatur iam ornaverat et Pergamum versus mitti decrevit, actam rem egerunt legati — et muneris sui fines egrediebantur! — cum iterum Delphos petiverunt. Sin vero ad deam quaerendam profecti primum adierunt Delphos, ita facere, ut in re obscura, a Senatu iussi erant. Ita extrema narratio — antiquioris testimonii pars, quam melius Livius omisisset cum in laudem summi populi rem refingeret — falsi arguit ea quae praecedunt. Quod ut melius appareat operae pretium est conferre quae in prioribus capitibus de legationibus Pythiis dicta sunt. Videbis ex iis, neque in consilia Romanorum neque in responsa Pythiae referendo certa atque diserta a Livio tradi. Capite decimo narratur, carmen a decemviris inventum eo magis movisse patres, quod et legati qui *donum Delphos portavissent*, ambiguum quoddam sed laeti ominis responsum inde rettulissent, idemque donum memoratur libro 28. 45. 12: „legati Delphos ad donum ex praeda Hasdrubalis portandum missi *etc.*", sed neque in ipsa de Hasdrubale victoria enarranda Livius huius doni fecerat mentionem, qui libro 28. 10. 16 hisce se continet verbis: „pecuniae in aerarium tulerunt sestertium triciens, octoginta milia aeris", nec verbum habet de tali dono Polybius, qui de praeda hoc tantum dicit XI. 3: „ἀφ' ἧς εἰς τὸ δημόσιον ἀνήχθη πλείω τῶν τριακοσίων ταλάντων". Neque vero scriptor nobis facile persuadebit, Romanos donum obtulisse Pythio Apollini, cum nihil haberent quod ab eo peterent. Potius credamus, tum demum cum a decemviris moniti essent ut Delphicum deum adirent eiusque consilio in rebus divinis uterentur, tum itaque cum de Matris cultu instituendo primum sermo factus esset, simul patres ita faciendum decrevisse et dono ex hostium praeda deum placandum statuisse.

Convenit haec suspicio cum iis quae de religione Romanorum vehementer iis ipsis annis commota tam aliunde quam ex ipso Livio novimus. Externos cultus Libris Sibyllinis iam multo

ante commendatos [1]) memorant scriptores. Lectisternia anno 400 Apollini habita, graeco cultu, meminimus (Liv. 5. 13). Aesculapium ab Epidauro arcessitum anno 293 (cf. Liv. X 47) novimus. Neque dubitamus, quin sacerdotes Epidaurii petentibus Romanis libentissime tradiderint anguem sacrum quendam ex mansueto illo genere quod sola Epidaurus alere dicebatur. Saepius cultus Graecos in Sibyllarum carminibus Graece conscriptis subobscure fortasse sed haud dubie esse commendatos persuasissimum habemus. Quo tempore autem Matris magnae cultus Romanis commendari coeptus est — nam sensim nascitur non uno carminis iussu imponitur talis religio — iam pridem vehementer commoti erant animi Romanorum, nondum fortasse certo cuidam numini faventibus iis qui antiquam religionem mutare studebant, sed a prisco tamen deorum Romanorum cultu animos civium revocantibus. Haec ipse Livius optime exposuit libro 25 cap. 1. 7, ubi in rebus anni 213 enarrandis ita statuit: „nec iam in secreto modo atque intra parietes abolebantur Romani ritus, sed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes". Sive Bacchica sive alia hic respicit sacra, Graeca tamen eum significare certum est. — Invaserat igitur, necdum quaero unde ortum, sed invaserat externae, i. e. Graecae religionis desiderium rem publicam Romanam. Et primum graviter incusati sunt aediles, quod ea non prohibuissent; mox M. Aemilio praetori urbano negotium a Senatu datum est, ut iis religionibus populum liberaret. Qui edixit, ut „quicumque libros vaticinos — graeca opinor carmina pleraque et venditata tamquam Sibyllina — precationesve aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos litteras librosque omnes ad se ante Kalendas Apriles deferret." Tum, omnibus carminibus formulis vaticinationibus sedulo inter se comparatis secrevit cum collegio quidquid falsum funestumve videbatur; si quid autem reperiebat certa auctoritate munitum vel origine divina commendatum, id librorum fatalium collectioni

1) Non persuasit mihi Hoffmann l.l. demonstrare conatus in ipsis libris Sibyllinis numquam iussum fuisse peregrini numinis cultum assumi, sed Delphicos sacerdotes iussa Sibyllae ita interpretatos esse.

adiciendum curabat. Scilicet non omnia spernenda duxisse viros sacrarum rerum peritos quos in obscura re adhibuit praetor, discimus ex iis quae sequenti anno facta sunt, cum „religio nova obiecta est ex carminibus Marcianis", quae „cum conquisitio priore anno ex SC. talium librorum fieret in M. Aemilii praetoris manus venerant" (l. 25. 12. 2). Carmina Marciana, quorum auctoritas ex eventu comprobata summa fuit apud Romanos, sacris libris addita sunt; in quibus primum publice receptam dicas Troianam Romanorum originem, hisce enim verbis incipit carmen prius (Liv. 25. 12): „Amnem *Troiugena* fuge Cannam". Videmus itaque, iam circa annum 212 Graecos qui Italiam inhabitabant — eos enim haec carmina, Graece initio scripta deinde Latine versa, sive ipsos composuisse sive e Graecia accepta venditasse hominibus Romanis certum est — operam dedisse ut Aeneam proavum Romanis probarent. Sed aliud quoque ex hac re lucramur. Si, ipso praetore iubente, in sacrorum librorum numerum acccepta sunt Marciana carmina, simul alia quaedam addita esse admodum verisimile videtur. Ex iis opinor fuit illud quod in libris Sibyllinum anno 205 *inventum* esse Livius dicit. Carmen itaque quod Matrem Idaeam arcessi iubebat, antehac decemviris non fuisse cognitum sed nuper libris fatalibus additum ultro fere et diserte ipse Livius fatetur.

Quicunque haec omnia secum reputat, non potest quin videat quanto melius, quantoque simplicius rem expositam habeat Ovidius Fast. IV. 257: „carminis Euboici fatalia verba sacerdos inspicit" *etc.* — Sed malim disputationem de narratione Ovidiana integram reservare, quoniam primum hoc nobis disquirendum est, num videatur verisimile, aut in carmine a decemviris inspecto iam indicatum fuisse, *Pessinunte* Matrem esse arcessendam, aut revera postea — id quod narrat Livius 29. 11 — Attalo duce legatos Romanos ipsam urbem Pessinuntem adiisse. Si de altera re negaverimus, actum quoque erit de priore. Nam si Pessinuntia non fuit dea, quam ab Attalo acceperunt legati, in libris quoque non ita praescriptum fuisse iure contendas.

Quid autem minus probabile, quam anno 205/4 Attalum Pessinuntem adire potuisse, aut eius precibus Pessinuntios tradidisse lapidem summa sanctitate inclytum? — „At non dede-

runt", dicat fortasse quispiam, verba referens Appiani, qui *Hann.* 56 ita rem tradit Sibyllam vaticinatam esse: „ἐξ οὐρανοῦ τι ἐς Πεσσινοῦντα τῆς Φρυγίας, ἔνθα σέβουσιν οἱ Φρύγες θεῶν μητέρα, πεσεῖσθαι τῶνδε τῶν ἡμερῶν καὶ δεῖν αὐτὸ ἐς τὴν Ῥώμην ἐνεχθῆναι· μετ' οὐ πολὺ δέ πεσεῖν προσηγγέλθη καὶ ἐς Ῥώμην ἐκομίσθη τὸ βρέτας". Quibus e verbis si quis efficere velit Romanis secundum Appianum non ipsum deae βαίτυλον traditum esse a Pessinuntiis sed novum quendam lapidem, ex animo ei suffragabor, et ultro monebo eiusmodi quid in Matris cultu saepius usu venisse, veluti ex Cyziceno Metroo sanctissimo Samothraciae templum donatum est. Sed iam anno 205 ita egisse Pessinuntios non credam. Sane, Galatas vicerat Attalus; „non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio" (Liv. 38. 16); eos autem Galatas quos ipse anno 218 ex Europa arcessiverat ad bellum cum Achaeo gerendum, pacare non potuit postea nisi pollicitus ἀποκαταστήσειν αὐτοὺς πρὸς τὴν διάβασιν καὶ τόπον δώσειν εὐφυῆ πρὸς κατοικίαν (Polyb. V. 77); qui autem eos paucis annis post regionem Troianam invadentes repressit et intra fines coegit, non Attalus fuit, sed Prusias. Parum ergo idonea haec tempora, quibus sive cum hisce, sive cum ceteris Gallis Galatiam incolentibus amicitiam contraheret Attalus in rebus Graecis ceteroquin tantopere occupatus, ut plus quam semel in Graecia hibernaret, domumque redire tum tantum solebat cum vicini — veluti Prusias — agro imminebant Pergameno. Nisi autem amicitiam cum Galatis iniret, ne potuit quidem adire Pessinuntem', nam, etiamsi iam tum Pessinuntiae civitatis sacerdotes liberi et immunes essent a Galatis, fines tamen Galatiae tenebat gens ferox et Attalo infensa. Aliquot demum annis post mutata haec esse videntur. Alia profecto iam erat Pessinuntiorum condicio, minus superbi animi Galatarum, cum anno 189 Cn. Manlius Galatiae fines transgrediebatur. Tunc enim a Galatis nequaquam prohibiti, duci Romano obviam venerunt Γάλλοι παρὰ Ἄττιδος καὶ Βαττάκου, τῶν ἐκ Πεσσινοῦντος ἱερέων τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, ἔχοντες προστηθίδια καὶ τύπους, φάσκοντες — id quod vix nuntiari opus fuisse Polybius quoque, qui haec scribit, iudicasset, si cognitum habuisset Romanos iam tum Matrem *Pessinuntiam* recepisse in ipsam urbem Romam — itaque φάσκοντες προαγγέλλειν τὴν θεὸν νίκην καὶ κράτος (Polyb. 22. 18. 5). Ex illo tempore —

neque antea — cum fracta Antiochi potestate Eumeni stabilitum est imperium cis Taurum Galatisque imposita lex ut pacem cum Eumene servarent (cf. Liv. 38. 40), ortae sunt Pergamenorum cum sacerdotibus Pessinuntiis amicitiae, quas testificantur templum Pessinuntiae Matris ab Attalidis ἱεροπρεπῶς κατεσκευασμένον (Strabo p. 567), et litterae Eumenis ad Attidem datae regni anno tricesimo quarto (a. C. 164/3) quas in lapide incisas haud procul a ruderibus antiquae urbis Pessinuntis invenit Mordtmannus anno 1859.

Matrem itaque, cuius cultum anno 204 Romani receperunt, Idaeam fuisse, non Pessinuntiam, multa sunt quae persuadeant. Et licet in re tam obscura, quam est Sibyllina vaticinatio, nihil pro certo affirmaverim, multa movent ut suspicemur, ipsum Attalum, cui cordi fuisse novimus, ut Pergamenorum cum Romanis consanguinitatem sacris firmaret documentis, commendandi huius cultus participem fuisse. Cultum enim Cybeles in agro Cumano frequentem obscurioribus verbis in carmine Cumano Romanis commendatum fuisse, sed a Delphicis sacerdotibus disertius indicatum, simulque monitum ut ab Attalo rege Matrem peterent, id sane demonstrare non potero, verum verisimile id reddi posse non despero; cum praesertim notum sit principes Pergamenos sedulo coluisse oraculum Delphicum, cuius numen inde a regni originibus in honore fuit in urbe Pergamena. Nonne tripode ornati iam fuerunt Philetaeri nummi; non Πύθιον erat in ipsa urbe? (Paus. 9. 35. 6 Fränkel *Inscr. Perg.* 4. 286. 309).

Sed maxime ut credamus ita rem aut factam aut saltem — quod demonstrari mea pluris interest — ita in laudem Attali ab auctoribus Pergamenis narratam esse, suadet narratio Ovidiana, ad quam nunc tandem devenio. Quam percurrentibus nobis non ipsi quidem fontes Ovidiani detegentur, quos tum demum inveniemus cum forte Nicandri ἑτεροιούμενα Hermesianactisve elegias ex terrae gremio postera quaedam nobis beatior eruerit aetas, sed enchiridia quoque illa in lucem redierint, quae haud minus frequenter quam carmina Graeca a poetis Romanis adhibita esse hodie nobis persuademus. Sed hoc saltem apparebit, non ubivis in Ovidio Alexandrinorum modo vestigia deprehendi atque hic quidem, in narratione de Matre deorum,

investigantibus perlucere — quamvis subobscure — viam quae ad Pergamenos fontes ducat.

Rationem quam fere postulat aetiologia secutus, Ovidius Fastorum libro IV a suae aetatis moribus enarrandis proficiscitur. Primum itaque Cybeles depingit sacra, qualia Augusti temporibus Roma videbat (vs. 179):

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
  flabit et Idaeae festa parentis erunt.
Ibunt semimares et inania tympana tundent
  aeraque tinnitus aere repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum cervice feretur,
  urbis per medias exululata vias.

Haec itaque de Matris festis qualia celebrabant Ovidii aequales. Sed neque nos credimus, neque poeta nos credere voluit, eiusdemmodi antiquum quoque illum fuisse cultum, quem suadente Apolline Pythio patres receperant saeculis duobus ante Augusti tempora. Quis enim putet deum Delphicum unquam sive Graecis sive Romanis commendasse cultum cui praeessent — pro nefas — ministri castrati? Spadones si unquam toleravit religio Apollinea, tamen numquam sua sponte in ullam intulit terram. Sua igitur tempora verbo tantum tangit poeta, quo facilius ad rerum causas exquirendas descendat. Roganti ex quo sciscitetur *αἴτια*, mittit ei „doctas Cybeleïa neptes", — a Graecorum enim Rhea ne minimum quidem differt Cybele Ovidiana, — Eratoni autem contigit respondendi munus [1]).

Quae sequitur narratio de Iovis nataliciis Curetumque ac Corybantium saltationibus a solita fabulae forma una tantum

1) Cur praesertim Erato poetae respondet? Satis inepta est causa quam ipse Ovidius fingit: „mensis Cythereius illi cessit, quod teneri nomen amoris habet". Torquebat poetam ni fallor molesta quaedam memoria Apollonii, qui *Arg.* lib. III initio pro Apolline Eratonem invocat: „*σὺ γὰρ καὶ Κύπριδος αἶσαν ἔμμορες.*" Et hic quidem apte; quippe qui cantaturus esset *τὸν τῆς Μηδείας ἔρωτα* — cf. quoque Ovid. *A. a.* II. 16. — amoris autem nullae omnino partes in fabula quam nunc incohat Ovidius. Id ipsum vero movet nos ut putemus fuisse quoque Eratonem in carmine quod sequitur poeta Romanus, sed eum parum perspecta causa importune lusisse in eius nomine. Antiquior autem poeta Graecus, cuius hic fere evanida subsunt vestigia, carmini aetiologico quod de Curetis circa Iovis cunas saltantibus acturum esset, tamquam praesidem fortasse praeposuit eam deam, quae *ἐν τοῖς* 'Ορφικοῖς (nec apud eos solos) *εὑρέτις ὀρχήσεως* dicebatur.

re discrepat, sed ea gravissima, quod in tota hac parte mirum quantum Phrygiae favet poetae; et quidem non maiori illi Phrygiae, non Sangaritidi regioni aut agri Pessinuntii finibus, verum Phrygiae quae est ad Hellespontum, agro itaque Troiano Idaeque monti ex quo descendens pius Aeneas Romam devectus erat. Quin Ovidius, plerumque Alexandrinorum fidelissimus sectator, nunc ne in loco quidem constituendo ubi Iuppiter natus sit, praeceptoribus suis Alexandrinis fidem habet. Callimachus enim doctissime, simulque frigidissime, Arcadiae Cretaeque iura tamquam aequus iudex ita diviserat ut in Arcadia natum, nutritum in insula Creta deum pronuntiaret [1]); summas ergo laudes is ipsi vindicaverat Graeciae. Apollonius nihil pro certo edixerat cum III 134 ita cantaret: *ἄντρῳ ἐν Ἰδαίῳ ἔτι νήπια κουρίζοντι.* Quapropter igitur Ovidius, qui libro V. 113 assensus ceteris poetis in Cretaeae Ides silvis Iovem occultum fuisse testetur, nunc Phrygiae montem designat? Quid movit eum nisi auctoritas scriptoris quem nunc sequitur? Fuisse autem, sive Pergamenos eos dicis, sive mavis agri Troiani incolas, fuisse homines Asianos qui laudes Iovis apud se nati et occulti sibi vindicarent, docet nos Demetrius Scepsius qui cives suos narrat *ἀντιποιεῖσθαι τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως*, cf. Strabonem p. 469.

Stulte nimis egerim si uno tantulo indicio auctorem Ovidii me deprehendisse aut dixerim aut tacitus crediderim. Sed poetarum scriptorumque Pergamenorum tantum fuit naufragium, et praesertim poesi eorum tantopere obfuit summa laus Alexandrinae artis, ut iam in lucro ponere liceat, si quae levissima deprehendamus indicia eruditionis Pergamenae, etiamsi certum quendam auctorem nomine indicare non possimus. Fortasse tamen haud prorsus infelici sorte nunc Demetrii fecimus mentionem. Nam ecce, iterum in iis quae statim post habet Ovidius, Scepsii auctoritas erit invocanda. Molestam enim et obscuram quaestionem paucis dirimens, hic denuo Ovidius convenit cum Troianis scriptoribus. Undenam — ita quaerebant poetae eius aetatis eruditi — undenam Curetes, unde Corybantes? Et iam plerique eo acquievisse videntur ut Curetes ex Creta,

---

1) De Callimachi sententia dixi pluribus in *Studiis Callimacheis* II (L. B. 1898) p. 18—20.

Corybantes ex Phrygia oriundos dicerent. At Demetrius Scepsius (Strabo 469) utrosque cum Matre Phrygia coniungit nec quidquam inter eos interesse dicit. Assentitur illi iudicio Erato Ovidiana. Sed ipsa audienda sunt verba poetae:

207 Ardua iam dudum resonat tinnitibus Ide,
tutus ut infanti vagiat ore puer.
Pars clipeos rudibus, galeas pars tundit inanes;
hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.
Res latuit; priscique manent imitamina facti:
aera deae comites, raucaque terga movent.
Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant,
tibia dat Phrygios, ut dedit ante, sonos.

Videtis quam docta haec sit aetiologia. Uno igitur grege coniuncti Curetes Corybantesque deo puero praesto sunt, hoc vero discrimine, quod qui *clipeos rudibus tundunt* Curetes fuere, in quorum memoriam antistites deae postea „pro scutis tympana pulsant, raucaque terga movent"; contra Corybantes *galeas tundunt inanes*. Subtile discrimen, quod quis primus excogitaverit ignoramus. Quod ad ipsam autem rem attinet, eiusdem discriminis memoria superest quoque apud Dionysium Halicarnassensem II. 66: *χορείαν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον Κουρῆτες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστήσαντες*, qui addit Saliorum peltas simillimas esse iis *οἵας λέγονται φέρειν οἱ τὰ Κουρήτων παρ' Ἕλλησι ἐπιτελοῦντες ἱερά*. Verum non potuit tale discrimen in aetiologica disquisitione constitui nisi aut certo usu cultus iubente, aut suadente etymologia. Prior vix subest causa, nam Corybantes quoque saepe dicuntur clipeos pulsasse; etymologia ergo suasit docto nescio cui scriptori, ut de se Corybantes a Curetibus hoc discrimine distingueret. Et in Curetum nomine derivando me quidem tam ratio latet, quam auctor — ne enim a verbo *κρούειν* duxisse eum *κουρῆτας* credam praeter alia me prohibet quod in hoc nomine derivando Graecus grammaticus procul dubio tam vocis *clipei* quam *pulsandi* rationem habuisset — sed cum video Corybantes *ἀπὸ τῆς κόρυθος κρουομένης* derivari, paene invitus iterum trahor ad eundem Demetrium. Diu enim est, ex quo molestias mihi struit id quod de eo testantur codices Strabonis 472. 21: Scepsium derivasse nomen Corybantium *ἀπὸ τοῦ κορύπτοντας βαίνειν ὀρχηστικῶς, οὓς καὶ βητάρμονας*

λέγει ὁ ποιητής. Conveniitne — ita subit rogare — verbum *κορύπτειν* i. e. *κερατίζειν* (cf. Theocr. III. 5) Corybantibus, *τὴν ἐνόπλιον ὄρχησιν τῇ θεῷ τελοῦσιν?* Num *κερατῖται* illi videntur et veluti Galli capita quassantes, bacchico furore correpti? Nonne potius credamus Demetrium qui cum *βητάρμοσιν* Homeri eos comparavit notionem *τοῦ βαίνειν* in eorum nomine quaesiisse et a substantivo *κόρυς* cum verbo *βαίνειν* Corybanta derivasse, non *διὰ τὸ* ΚΟΡΥΠΤΟΝΤΑ sed *διὰ τὸ* ΚΟΡΥΝ ΠΑΙΟΝΤΑ *βαίνειν?*

Sed in re incerta meraque coniectura subsistere nihil affert utilitatis, cum praesertim aetiologiae quae sequuntur non multa habeant, quae nos in disquisitione de Matre Idaea detineant. Duo tantum obiter notanda: et primum quidem, Ovidium, qui in tota hac carminis parte de Troiana dea, non de Pessinuntia agit, castrandi morem dum ad originem revocat, sedulo removere fabulae scenam ab Agro Troiano, Sagaritidem nympham et Dindyma summa memorans, quo postea quoque, tota peracta narratione, respexit vs. 366 — vix apto loco — denuo sic Musam interrogans suam:

Cur igitur Gallos, qui se excidere, vocamus,
cum tanto a Phrygia Gallica distet humus?

Alterum, quod operae pretium videbatur memorare, hoc est: in tribus aetiologiis quae traduntur vsbs. 215—223 longe distare Ovidium a Varrone, quem solent hodie inter poetae auctores numerare. Toto enim coelo diversa a poetae expositione Varronis fuit aetiologia quam servat Augustinus *de Civit. Dei*. VII. 24: Tellurem, Varro inquit, dicunt Matrem magnam: quod tympanum habeat, significare esse orbem terrae; quod turris in capite oppida, quod sedens fingatur, circum eam cum omnia moveantur ipsam non moveri. Quod Gallos huic deae ut servirent fecerunt, significant qui semine indigeant terram sequi oportere, in ea quippe omnia referri etc." Ovidius itaque ut in ipsis fastis ordinandis rerumque et historiis et nominibus exponendis Varronis auctoritatem sequebatur, ita in ornandis fabulis aliorum, Graecorum saepius poetarum, vestigia pressit.

Venimus tandem ad caput ipsum narrationis: „unde petita venerit Romam mater Cybeleïa". Hic vide quantopere a Liviana historia Ovidius differat. Non eo quidem quod poeticis coloribus rem illustraverit magisve quam conveniret historico exornaverit;

hic illic enim simplicior poeta et cui facilius quam Livio fidem habeas. Sed certa insunt in carmine Ovidiano signa, ut ita dicam, *ἱεροῦ τινος λόγου*. Attinebat — et prae ceteris id facere oportebat eius regionis scriptores, ex qua quaesita in Italiam devenerat dea — indicare fidelibus, semper fuisse in fatis ut aliquando dea Troiana sequeretur Aenean suum, non ut laborantibus subveniret nepotibus — ita enim fingere rem, quae Romanos tangebat socios, non sinebat urbana comitas Pergamenorum — sed ut a potentibus digne reciperetur, iisque *δοίη νίκην καὶ κράτος*. Attinebat porro lucidis monere verbis, divina Cybeles ope numquam — ne initio quidem — destitutam fuisse gentem Aeneadum. Sed gravissimum munus impositum poetis Cybeles iter in terras peregrinas cantantibus hoc fuit, ut antiquas fabulas ita innovarent totamque rem sic disponerent, ut Agro Troiano unice deberi Mater videretur, ut a Pergamenis non aliunde quaesitam sed ex propria patria Romanis traditam esse eam constaret, ut nullum unquam populum arctioribus sanctioribusve vinculis cum Romanis coniunctum fuisse luculenter appareret.

In carmine Ovidiano sive poetae Romani neglegentia sive ignorantia sive ipsa eius arte nonnulla ex hisce exciderent necesse fuit. Sed ne ea quidem prorsus sine vestigio interierunt.

Laxo vinculo cum praecedentibus aetiologiis ipsa de Cybele Romam transportata cohaeret narratio.

Dindymon et Cybelen et amoenam fontibus Iden
semper et Iliacas Mater amavit opes,

ita vs. 248 Ovidius, ex Phrygiae Maioris et Galatiae finibus in regionem paullo magis sibi notam regressus. Nam et Dindymon hocce et Cybele in Phrygia ad Hellespontum quaerenda sunt: Cybela ubique sunt sita, ubicunque colitur per Asiam Mater Cybele; Dindymon autem vinculo tam arcto cum Ida monte coniunctum memorans poeta vix aliud significare volebat quam Cyzicenum illud promunturium Rheae cultu celeberrimum. Hunc cultum Apollonius ut Argonautarum honorem augeret, Graecis vindicaverat originibus (I. 985. 1134) [1]), sed simul Cybeles di-

1) Oppugnat ea quae de Argonautis tradebant Cyziceni Demetrius Scepsius apud Strabonem I. 45.

vinam vim idem Rhodius poeta, praeter dignitatem hodie contemptus, depinxerat splendidis versibus eodem libro 1098:

ἐκ γὰρ τῆς ἄνεμοί τε θάλασσά τε νειόθι τε χθὼν
πᾶσα πεπείρανται νιφόεν θ᾽ ἕδος Οὐλύμποιο·
καί οἱ, ὅτ᾽ ἐξ ὀρέων μέγαν οὐρανὸν εἰσαναβαίνῃ,
Ζεὺς αὐτὸς Κρονίδης ὑποχάζεται.

Hanc deam primis gentis Romanae originibus adfuisse, et post saecula quinque ipsam sibi Romae poposcisse sedem, ita Ovidius narrare pergit:

Cum Troiam Aeneas Italos portaret in agros,
est dea sacriferas paene secuta rates;
sed nondum fatis Latio sua numina posci
senserat adsuetis substiteratque locis.
Post, ut Roma potens opibus iam saecula quinque
vidit et edomito sustulit orbe caput,
carminis Euboici fatalia verba sacerdos
inspicit; inspectum tale fuisse ferunt:
„Mater abest, Matrem iubeo, Romane requiras,
cum veniet casta est accipienda manu".
Obscurae sortis patres ambagibus errant,
quaeve parens absit, quove petenda loco.
Consulitur Paean, „Divom" que „accersite Matrem"
inquit, „in Idaeo est invenienda iugo".
Mittuntur proceres. Phrygiae tunc sceptra tenebat
Attalus: Ausoniis rem negat ille viris.
Mira canam: longo tremuit cum murmure tellus,
et sic est adytis diva locuta suis:
„Ipsa peti volui; ne sit mora, mitte volentem;
dignus Roma locus, quo deus omnis eat".
Ille soni terrore pavens: „Proficiscere", dixit,
„nostra eris: in Phrygios Roma refertur avos".

Nihil hoc carmine disertius est. Primum subtecte et suo more obscurius libri fatales Matrem arcessi iubent. In re dubia Apollinem Pythium adeundum censent Quindecimviri. Deus tam clare pronuntiat in monte Idaeo eam esse quaerendam et in hac re auxilium ab Attalo esse petendum, ut dubitandi locus non restet. — Huc usque omnia luce sunt clariora. Sed quae sequuntur ea Ovidius, cetera omnia magis quam locorum notionem

accuratam curans, neglegentius exposuit. Unde quaeritur dea? Ubinam adytum illud ex quo vox auditur divina, num in ipsa urbe Pergami? An hoc quoque in „Idaeo iugo" factum est? Nihil respondet Ovidius; nimirum poeta Romanus, ut in re miraculosa, haec omnia indicare prorsus non necesse habebat. Opportunissimum itaque nunc auxilium affert Varro, in libro de L. L. 6. 15 sic de festis Deae referens: „Megalensia dicta a Graecis quod ex libris Sibyllinis arcessita ab Attalo rege, Pergamo. Ibi prope murum Megalesion templum eius deae, unde advecta Romam".

Confidentius fortasse quam deceat de „Pergamenis" Ovidii fontibus loqui videor, cum certum fontem designare non possim. Conabor saltem indicia indagare quae ad auctores Pergamenos ducant. Nam equidem lenem quandam et paene emortuam memoriam Pergameni inventi in nostro carmine audire mihi videor.

Cordi erat et ipsi Attalo et eruditis hominibus qui in aula Pergami versantes rebus Attalidarum favebant, hoc inprimis demonstrare, foedera sacra Romanos inter et incolas agri Troiani antiquitate omnia superare, Matrem itaque Iliacam, quam nunc ex ipsis Attali manibus acciperent Romani, inde ab initio inceptis Aeneae mirum quantum favisse. Divini huius auxilii memoria in Vergilii Aeneide obliterata est, quoniam poeta Romanus Genetricem gentis Iuliae Iovemque Optimum Maximum omni laude extollere cupiens non potuit non neglegere Matris Idaeae merita. Sed tamen restant in hoc ipso Ovidii carmine indicia quaedam ex quibus divinari licebit, quanam fere ratione scriptorum Pergamenorum ars erudita initia Romae cum deae Troianae urbisque Pergami laudibus per fabulas divinas consociaverit.

Ovidius enim cum vs. 274 ita pergit:

Protinus innumerae caedunt pineta secures
illa, quibus fugiens Phryx pius usus erat,

fabulae Aeneidis partem tangit neglectam quidem in poeseos Romanae reliquiis hodie superstitibus, sed olim procul dubio cultam splendidiusque illustratam. Sacris navibus ex litore Troiano profectus erat, classe divino auxilio a periculis defensa. Sic cecinerant poetae Graeci; Ovidio autem Vergilioque in hac quidem re Graecorum exemplum accuratissime sequi non placebat. Nec tamen rei fama prorsus interiit, vivebatque apud

doctiores saltem homines miraculorum memoria. Quam hoc Fastorum loco Ovidius paucis verbis significat magis quam enarrat, diserte professus sacras fuisse pinus Matrisque tutela munitas, quibus Aeneas, cum Romam peteret, usus esset.

Verum non unus hic versus Ovidianus, quid de Aeneae navibus Idaeis olim traditum fuerit, nos docet. Superest eiusdem rei memoria apud Vergilium Ovidiumque multo disertior. Mutata quidem est fabula, ut postulabat Aeneidis Romanae ratio, sed priscae narrationis formam aliquatenus dignoscere, quaerentibus non admodum difficile est. Habemus enim rem exornatius enarratam a Vergilio, eandemque brevius expositam ab Ovidio. Cogito de iis quae in Aeneidis libri noni initio commemorantur.

Dum Aeneas socios Teucris quaerens abest, Turnus hortatu Iunonis incensus Aeneadum castra aggreditur. Quem ut primus e Troianis appropinquantem vidit Caicus — Pergameni fluminis memoriam nomine ille recolens! — admonet Teucros, strenueque moenia omnes defendunt. At Turnus castra sic capere se posse desperans iam meditatur, qua ratione eos in campum descendere cogat, ut acie debiliores multo profligare possit. Dolum itaque struit — et illum quidem solus nullo Iunonis auxilio machinatur, non enim haec providisse videtur regina deorum cum ad castra invadenda Turnum incitaret! Quid autem Turnus excogitat? Ut Troianos e castris eliciat taedas navibus inferri iubet. Parent Rutuli et extemplo (*vs.* 75)

diripuere focos, piceum fert fumida lumen
taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.

Expectet forsitan Aeneidis sedulus lector, in tanto periculo Teucris statim affore Venerem, ipsumve Iovem? Uterque abest. Verum — prisca fides facto, sed fama perennis! — alia dea auxiliatura accurrit, cuius deae per libros priores vix unquam mentionem fecerat poeta: Cybele adest. Causam auxilii venuste exponit Vergilius — quando enim non venusta ars Maronis? — sed ipsa rei ratio habet quod minus placeat. Versus si perlegas, quibus haec refert Maro (vs. 77—106), res in Olympo ita factas gestasque fuisse ut vates perhibet, non statim ei credas. Ecce Mater deum a filio suppliciter orans ut naves reddat incolumes! Nonne displicet in tanta dea submissio eiusmodi? Venerem si talem depingit Vergilius, filia si patrem adlocuta nobis proponitur

tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes,

plaudimus, delectatque poeta et persuadet, sed de Cybele dubitamus.

Sed dicat aliquis absurdum esse si poetae Romani theologumena ad nostras rationes examinare velimus. Audiamus itaque accuratius num sibi constet Vergilius in ipsis rebus enarrandis. Id enim ut curet, iure nostro postulamus. Cybele — ita fere narrat — quo tempore in Ida aedificabat classem Aeneas, Iovem adierat et ab eo petiverat ut naves, ex arboribus sibi sacris factae „nullo turbine venti vincerentur". At Iuppiter navibus mortali manu factis immortalem sortem se dare posse negat — moneo, immortalitatem non petiisse Matrem! — atque talia addit quibus poetae Romani potius quam suam sententiam reddere eum dicas: parum fore laudis heroi si is nave vectus immortali „certus incerta pericula lustret"! Quod fata sinant id se facturum comiter pollicetur (*vs.* 98):

ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios olim, quaecunque evaserit undis
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
mortalem eripiam formam magnique iubebo
aequoris esse deas.

Ita Iuppiter auxilium promittit iurans „per pice torrentes atraque voragine ripas". Verumenimvero iam diu „portus tenent Ausonias" naves Troianae, necdum promissum solvit! Quin, cum summum adest periculum, cum faces afferunt Rutuli, cum flamma ad caelum escendit, nusquam Saturnius. Sola adest Cybele, quae nec Iovis promissi mentionem facit, nec Iovem implorat, sed pro sua divina invictaque potestate — quanto dignius! — ita pronuntiat:

114 Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves
neve armate manus; maria ante exurere Turno
quam *sacras* dabitur *pinus*. Vos ite solutae,
ite deae pelagi; *Genetrix iubet.*

Haec decent τὴν Βασίλειαν. Talis Matris magnae est potestas. Nec igitur mireris quod ipsae Nereides recens creatae cum deinde (X. 220) miraculum quo formam immortalem induerint Aeneae exponant, unice Cybeles in eo potestatem agnoscant. Quocum convenit Ovidius, nunc quoque narrationis fabulosae

formam antiquam propriamque multo fidelius servans quam Vergilius. Hic enim de Iovis Optimi Maximi Aeneaeque dignitate sollicitus, corrigere fabulam volebat, Saturnioque nimis subtiliter *θεολογουμένῳ* — velutsi damnaret falsamque pronuntiaret narrationem quam poeta suus reiecisset — eas dedit partes quae Cybelae propriae erant. Ovidio contra nulla mutandi causa erat, is ergo quae in fabula Cybeles potestatem unice laudante invenerat fidelius sequitur; nihil de dis philosophantibus, nihil de Iove fabulatur: Cybele est, quae a Rutulorum facibus naves defendit, Cybele affert opem, non suppliciter de Iove impetratam sed Navisalviae ipsi debitam. Iam transtra fumant (*Met.* XIV. 535):

cum memor has pinus Idaeo vertice caesas
sancta deum Genetrix tinnitibus aëra pulsi
aeris et inflati complevit murmure buxi,
perque leves domitis invecta leonibus auras
„Irrita sacrilega iactas incendia dextra,
Turne!" ait, „eripiam, *nec me patiente cremabit*
ignis edax *nemorum partes et membra meorum*".

Sequuntur imbres grando procella, extinguitur ignis sola potestate eius deae ex cuius nutu pendent

ἄνεμοί τε θάλασσά τε νειόθι τε χθών.

Fabulae formam primariam hanc fuisse, eamque a Vergilio rectius libro X quam libro IX servatam esse mihi persuasissimum est. Ceterum nec fugiet quemquam, quam diversa doceat ipsa narratio ab iis quae in nympharum vitis accidere posse theologia priscorum hominum crediderat; et concedat quivis, vetustae origini vix adscribi posse hanc fabulam, quae prorsus absit ab antiqua Aeneae historia. Unde igitur nata est? Quaenam eam peperit causa? Aeneadum gloriae augendae non inservit, non cultus cuiusdam explicandi gratia excogitata esse videtur. Si quid video, debetur fertili ingenio poetae cuiusdam cui cordi fuit Matris magnae potestatem maiestatemque qualis in ipsa Aeneae sorte conspiceretur, celebrare.

In antiquissimis de Aenea historiis nulla navium mutatarum memoria proditur, sed crematae classis mentio fit inde ab initio, et cum ipsis Aenadum fabulae principiis arcte ea traditio cohaeret. Classem autem incendisse, id iis qui primi de Aeneae adventu deque urbe Roma ab eo condita scripserunt, non culpa

videbatur, non opprobrium, sed laus. Quod testatur Hellanicus apud Dionysium (I. 22): *Αἰνείαν φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως. ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης. ταύτην δὲ λέγει ταῖς ἄλλαις Τρῳάσι παρακελευσαμένην κοινῇ μετ' αὐτῶν ἐμπρῆσαι τὰ σκάφη, βαρυνομένην τῇ πλάνῃ. ὁμολογεῖ δ' αὐτῷ καὶ Δαμάστης ὁ Σιγειεύς.* Apparet ex extremis verbis ea quidem aetate de sacris navibus nondum cogitasse scriptores Graecos, sed iam tum i. e. quinto saeculo, scriptori Sigeo, Troadis igitur incolae, cognitum fuisse quale Troiani haberent consanguinitatis vinculum cum Romanis. Et diu post eadem fere de navibus Aeneae credere homines pergebant, non enim longe distant ab Hellanico — quod saltem attinet navium sortem — ea quae in libro ps.-Aristotelico *de Mir. Ausc.* c. 109 traduntur: *τὰς Τρῳάδας ... εὐλαβηθείσας μὴ πικρᾶς δουλείας τύχωσιν ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς πατρίσι προυπαρχουσῶν τοῖς Ἀχαιοῖς γυναικῶν, λέγεται τὰς ναῦς αὐτῶν ἐμπρῆσαι, ἵν' ἅμα μὲν τὴν προσδοκωμένην δουλείαν ἐκφύγωσιν, ἅμα δ' ὅπως μετ' ἐκείνων μένειν ἀναγκασθέντων συναρμοσθεῖσαι κατάσχωσιν αὐτοὺς ἄνδρας.* Ipsi quoque Vergilio, quando ex multis quae ei suppetebant Aeneadum historiis eam sibi formam eligebat quae et herois sui et gentis Iuliae honorem maxime posset augere, antiqua traditio magna ex parte se commendabat. Classem divina vi praeditam, naves quibus sors immortalis promissa esset non postulabat, ne ferebat quidem epos Vergilianum. Certe de nymphis Idaeis nullo modo cogitavit, Matri magnae partem vix tribuit in sorte herois sui administranda, Cybelen ne memoravit quidem cum initia itineris Aeneae hunc in modum exposuit libro III:

classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae.

Verum si constat, ante Vergilium Pergamenos scriptores poetasve de Aenea nonnulla nova excogitasse — non enim Alexandrini fuerunt quibus Aeneidem debuit Vergilius! [1]) — si reputamus, Demetrium antiquam Aeneae dominationem Scepsi urbi suae vindicare, si legimus, secundum Agathoclem Cyzicenum „vaticinio Heleni impulsum Aeneam Italiam petivisse portantem

1) Certe Simmias Rhodius Philetae discipulus parum favebat gentis Romanae conditori, quandoquidem in „Gorgone" *Αἰνείαν φησὶ δοθῆναι γέρας Νεοπτολέμῳ*, qua in re antiquiores fabulas non sine consilio refingebat. (cf. schol. in Eur. Andr. 14).

suam secum neptem Ascanii filiam Rhomam" (Fest. p. 290 M.), denique si videmus quot fabulis et quam variis haec Aeneae historiae pars a scriptoribus Asianis sit exornata, nonne adducimur ut credamus mira quaedam de pinetis illis, „quibus Phryx pius usus erat" a poeta vel scriptore Pergameno esse enarrata?

Ex Pergamenis itaque originibus natam esse fabulam de navibus in nymphas mutatis, id suspicari saltem non absurdum est. Argumentum Pergamo aptissimum. Non enim Aeneae modo virtutem extollere illi poetae cupiebant, sed hoc praesertim cordi iis erat ut illustri exemplo docerent, Romanorum proavum, ex agro Troiano oriundum, illinc profectum esse summa Matris Cybeles tutela munitum; non tamquam alter Ulixes „terris iactatus et alto" in Italiam pervenisse putandus erat sed a periculis defensus ab ipsa Matre Idaea et sic „certus incerta pericula lustrans". Neque vero oportebat aliis heroibus postponi Troianum. Quid, — ita illi secum — Iasoni fuerit Minervae ope navis *αὐδήεσσα*, velocitate superans mortales naves [1])? Argo itaque illa, postquam senio confecta ac dissoluta est, immortalem adipiscetur sortem, eamque — id quod gravius est — debebit arti Alexandrinorum poetarum: iam caelum inhabitat et

Κυνὸς μεγάλοιο κατ' οὐρὴν ἕλκεται Ἀργώ, [2])

at navis Idaea putrescet aut conflagrabit? Non sinit hoc aut Cybeles maiestas aut dignitas artis Pergamenae. — Cybeles maiestatem haud temere memoro; an dubitemus quin in Pergamenis seu scriptis seu carminibus penes Cybelen fuerit tutela Aeneae ex patria egredientis? Etiamnunc ex poetarum Romanorum narratione id efficere licet! Tamquam digito Ovidius adstantem deam monstrat *Fast.* IV. 251:

cum Troiam Aeneas Italos portaret in agros,
est dea sacriferas paene secuta rates.

---

1) Apud Apollon. I. 524 columbas vincit celeritate, quod fere miraculi instar. Maioris autem deprehendimus miraculi indicium in Plin *h. n.* 13. 52 „Alexander Cornelius arborem *eonem* appellavit ex qua facta esset Argo". In voce corrupta latere *αἰώνιον* iam diu viderunt viri docti.

2) Arat. *phaen.* 342. ps.-Erat. *Cat.* 35 Αὕτη διὰ τὴν Ἀθηνᾶν ἐν τοῖς ἄστροις ἐτάχθη, πρώτη γὰρ αὕτη ναῦς κατεσκευάσθη καὶ ἀρχῆθεν ἐτεκτονήθη φωνήεσσα·... δὲ γενομένη πρώτη τὸ πέλαγος διεῖλεν ἄβατον ὄν, ἵν' ᾖ τοῖς ἐπιγιγνομένοις παράδειγμα σαφέστατον. Iniuria delent editores verba καὶ — ἐτεκτονήθη. Lacunam statuere post φωνήεσσα praestat, quam suppleas addendo τοιαύτη.

Et Vergilius, quamquam ab eius consilio Cybeles mentio fere aliena erat, tamquam imprudens semel saltem Romanorum numinum oblitus in Idaeae religionis memoriam incidit. Aen. II 772 Creusa quaerenti coniugi obviam facta primo quidem ita causam indicat cur se relinqui in patria sit necesse, quasi Romani poetae sententiam de dis suis sequatur (vs. 777):

non haec sine numine divum
eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creusam
fas aut ille sinit *superi regnator Olympi;*

sed decedens aliam profitetur doctrinam, nempe talem quae regem deorum superiori summittat potestati (vs. 788):

„sed me *magna deum genetrix* his destinat oris".

Utri sententiae credam, equidem non dubito. Extremis enim verbis antiquam de Creusae fatis famam tangit poeta cuius famae memoriam servavit Pausanias X. 26. 1: *„ἐπὶ δὲ τῇ Κρεούσῃ λέγουσιν ὡς ἡ θεῶν Μήτηρ καὶ Ἀφροδίτη δουλείας ἀπὸ Ἑλλήνων αὐτὴν ἐρρύσαντο."*

Quid autem secundum Pergamenos fecit Cybele Idaea ut Aeneae subveniret eunti? Res non obscura. Iam saepius vidimus eam obiter significatam ab Ovidio. Haud inconsulto enim is tradit (minime fictum illud!) navem qua Cybeles signum Romam transportatum esset, Attalo iubente factam esse *ex sacris Idaei montis pinetis,* quae materies quam sancta fuerit, Vergilius quoque exponere non neglexit. Ipsa Mater sic *Aen.* IX. 85 de arboribus suis:

Pinea silva mihi multos dilecta per annos,
lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
nigranti picea trabibusque obscurus acernis;
has ego Dardanio iuveni cum classis egeret
laeta dedi.

Lignum ex Idaeis arboribus nullo discrimine a ceteris omnibus trabibus seiungendum esse, si contra me contendat quispiam, non habeo certa quibus me defendam argumenta: mathematicis rationibus id quod suspicor demonstrare nequeo. Quin fatebor Vergilium ipsum, primo quidem obtutu, contra me facere videri. Is enim cum antiquiorem de navium incendio fabulam, ex Italia in Siciliam consulto ab eo relegatam, V. 604—700 exposuit, nulla impeditus est religione quominus duas e sacris iis navibus a matronis Troianis concremari sineret. Libro autem IX ea quae

reliquis donatur immortalitas secundum poetam Iovis solius muneri deberi videtur. Verumenimvero, ut mittam, quod saepius monui, Vergilium hic quidem non in eadem sententia persistere, vide num causa vera muneris prorsus lateat. Accurate legens fatearis necesse est naves immortalem sortem non ideo nancisci, quod Aeneam, tantum heroem, tuto cum penatibus per maria portassent, sed quia vellet Cybele hoc iis prodesse, quod suis in montibus ortae essent; quia, ut Ovidii verbis idem apertius significemus, „nemorum partes et membra" Idaeorum olim fuissent. Interitu itaque caruerunt *quoniam Matris Idaeae pinus sacrae interire non possunt* [1]).

Poetis, quibus Vergilius elementa venustae de navibus mutatis fabulae debet, Graecis, vel potius Pergamenis, ipsa fere terra Troiana suadebat, ut cum Aeneae sorte consociarent, quae de Cybela nymphisque Idaeis tradita essent. Meminerant inprimis ipsarum nympharum, ceteras divina origine et potestate antecedentium. Recordabantur Herophilen Sibyllam ex Idaea nympha ortam esse, Curetes Matris ministros cum Nymphis consanguinitate coniunctos, Virgines Idaeas cantu suavi Matrem comitatas [2]). Earum memoriam cum heroe Troiano num potuerant non consociare? Vix quidquam, excepta Venere matre, unquam cum Aenea fuerat coniunctius quam Nymphae Idaeae ex eo die quo eum Venus pepererat (B 821)

Ἴδης ἐν κνημοῖσι θεὰ βροτῷ εὐνηθεῖσα.

Ipsae puerulum recens natum in saltibus Idaeis educaverant ὀρέσκοιοι βαθύκολποι: viri adulti quae iter tutarentur aptiores gratioresve excogitari nullae comites poterant.

Invitabat ad fingendum aliquid et nymphis et heroe suo dignum incerta illa ac totiens variata doctrina de vita sorteque virginum

1) Ipse Aeneas, cum ceteroquin vel Iovem vel Venerem precando adire soleat, tandem X. 252 Matris Idaeae recordatur, postquam naves ab ea servatas audiit:

Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
augurium Phrygibusque adsis pede diva secundo.

Ipsam autem Aeneae navem Cybeles tutela munitam esse eodem demum libro docet poeta vs. 156:

Aeneia puppis
prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones.

Hanc navem superstitem Romae fuisse affirmat Procopius B. G. 4 22.

2) Paus. 10. 12. 4. Hesiod. fr. 43. Kink. Pind. Pyth. 3. 77.

divinarum. Ipse hymnus in Venerem ambiguitate quadam haud indocta ita de arboribus nympharum sacris edixerat vs. 265—70:

τῇσι δ' ἅμ' ἢ ἐλάται ἠὲ δρύες ὑψικάρηνοι
γιγνομένῃσιν ἔφυσαν ἐπὶ χθονὶ βωτιανείρῃ,
καλαὶ τηλεθάουσαι· ἐν δ' οὔρεσιν ὑψηλοῖσιν
ἑστᾶσ' ἠλιβάτοις· τεμένη δέ ἑ κικλήσκουσιν
ἀθανάτων.

Quantum in hac de nympharum fato arboribus suis consorti quaestione laboraverint homines Graeci, novimus omnes; et fortasse nusquam latius quam in hac re vagatus est poetarum animus credulus ac sibi indulgens. Praesertim autem eo saeculo quo Alexandriae Pergamique florebant litterae, poetae eruditi in eiusmodi *ἀπορίαις* sibi placebant. Callimachus, qui *ἀμάρτυρον οὐδὲν ἀείδει*, nymphas arboribus suis iudicabat coaevas, homerici hymni auctoritati obtemperans [1]). Poetam Alexandrinum plerique sequuntur Romani (velut Ovidius *Fast.* IV. 232). Sed de sorte nympharum alius aliter: teste Apollonio II 480 quondam caesa arbore nympha ei qui evellerat „*νηκερδῆ πόρεν οἶτον ὀπίσσω*", superstitem arbori nympham fuisse putabat ergo Rhodius poeta; alii ex arbore nympham nasci posse credebant, — cf. Pausan. X. 32. 9 — alii in arbores nonnumquam nymphas abiisse narrarunt. Quid itaque fingere Aeneidis auctoribus non licebat? Qui, ut suspicor, sic fere disputabant: Si Magna Mater ex Idaeae silvae arboribus naves Aeneae fieri iussit, tunc certe noluit illa nymphas pineas sibi dilectissimas evulsis arboribus interire". Quid igitur accommodatius erat, quam ut fingerent, nave ex sacris arboribus iussu divino structa *non emortuas esse nymphas*, sed proficiscenti per mare Aeneae socias esse additas? Itaque Pergameni illi poetae non ex navibus, ut Vergilius, nymphas Naiades fecerunt, sed ita rem ornaverunt, ut comitantibus nymphis ex *ὁμηλίκων ἐλατῶν* natis tutissimus per maria heros Troiugena veheretur.

Ita si olim in Aeneidis Pergamenae initiis res fere ficta est, non mirabimur profecto agri Troiani Phrygiique accolas operam dedisse, ut sanctissimae rei memoria renovaretur in Cybeles signo transportando. Quin, a vero non abhorret, ab Attalo rege —

---

1) Conferri possunt quae de hac re disputavi *Stud. Call.* II 144—148.

qui ipse quoque libellum „de pulchra picea Idaea" composuit — ita rem ordinatam esse, ut ex monte Ida trabes ad sacram navem faciendam arcesserentur. Certe, auctor ille qui in laudem regis Pergameni populique Romani conscripsit ἱερὸν de transportata dea λόγον sic fabulam disposuisse videtur. Extant enim, nisi omnia me fallunt, huius narrationis certa quaedam indicia in iis quae confuse admodum in Fastis refert Ovidius. Qui postquam narravit deae signum invito paene Attalo (quod non in vituperationem regis sed in laudem signi sanctissimi dicitur) ex Megalesio productum, ac navem ex Idaeis arboribus aedificatam esse, iter deae marinum describit. Cuius itineris ambages post adventum ad Lesbum peractae non habent quod miremur; per mare enim Icarium evecta dea Cretam adit, tum Siciliam Sardiniamque, ea praesertim loca visens quae sive Matris cultu praeclara sive propter Aeneae, cuius imitatur iter, nota erant. Quodsi altius petitam hanc explicationem putes, tamen necesse est admittas, cum ordine locorum non pugnare deae iter, quamvis longiore circuitu peractum. Sed de iis quae praecedunt id dici non poterit. Ecce in Ida caeduntur arbores, aedificatur navis sacra ad ipsas, opinor, montis radices, iam „caelestum matrem concava puppis habet". Proficiscitur — quonam?

277 Illa sui per aquas fertur tutissima nati,
longaque Phrixeae stagna sororis adit,
Rhoeteumque rapax Sigeaque litora transit
et Tenedum et veteres Eëtionis opes.
Cyclades excipiunt.

Miram mehercle narrat peregrinationem! Nam quae navis primum Hellespontum tum Rhoeteum Sigeumque tangit, ex Propontide fere adveniat necesse est. Nisi mavis constituere sacram navem ex Ida monte, nescio qua causa, devectam esse per flumen Aesepum, Granicumve! Verum id conici prohibent verba poetae; per *stagna* enim *Nati* i. e. per Neptuni undas marinas ad Hellespontum pervenit. Auget confusionem versus 280. Nam ex Tenedo navis illa, cursum tenens Romam versus, non altum petit, non Lesbum advehitur, sed litora Troadis legens longe recedit in eam partem quae Italiae contraria est, Theben ut visat? Haec nimis confusa sunt quam ut soli neglegentiae poetae Romani, in geographicis haud semel peccantis, tribui

liceat. Causas autem si quaerimus, quae in tam mirum errorem Ovidium inducere potuerint, hoc omnino et ante omnia tenendum mihi videtur, non temere mentionem factam esse Thebes ὑποπλακίης. Thebanus ille campus „carmine homerico celebratus", qui ad sinum Adramyttenum situs erat (cf. Liv. 37. 19; Strabo pag. 612) duplicem ob causam mentione in nostro carmine dignus erat. Et primum quidem quoniam decebat peregrinationem ad urbem nepotum suorum indidem a Matre Idaea iniri, unde olim Aeneae classis profecta esset nempe ex Antandro. Sed praesertim ad memorandum Thebes campum auctores Pergamenos alia incitare poterat causa. Agri Thebani nomen haud minus sanctum erat ipsis Pergamenis quam Aeneae nepotibus, urbs Eetionis enim patria fuit Andromaches; atque ex Andromache et Neoptolemo natus erat heros ille Pergamus, cuius in honorem Eurypylus, Telephi filius, olim urbem a se conditam Pergamum nominaverat [1]). Hoc igitur loco et Graecae gentis et Pergamenae et Romanae coniunctissima est memoria. Quam rem ab Euphorione traditam esse non est quod neglegamus.

Quoniam autem ab hoc loco fere incipere necesse fuit iter Cybeles, expectes ita rem dispositam fuisse, ut primum Pergamo devectam deam ad litus Antandri reciperet sacra navis ex ligno Idaeo structa, tum Lesbum profecta Cyclades peteret. — Verum longe diversa narrat Ovidius! — Concedo, sed eius verba tam omnino non concoquenda dixerim, ut coniectura quadam opus sit. Si ex Pergami portu profecta est navis Cybelen portans, verisimile est eum portum fuisse Elaeam. Legitur autem in Stephani Byzantii libro: Ἕλλα, χωρίον Ἀσίας Ἀττάλου βασίλεως ἐμπόριον. Πολύβιος ις'· τὸ ἐθνικὸν Ἑλλαῖος. Quam urbem si quis contendat ab Elaea diversam non fuisse, ex animo adstipulor, dummodo ne corrigat nomen apud Stephanum, quod vetat ordo literarum, collocatum enim est vocabulum inter Ἑλισύκους et Ἑλλάδα. Mihi novum documentum hoc nomen esse videtur, quanto studio principes Pergameni curaverint, ut Graecorum memorias antiquissimas suae vindicarent patriae. Si autem in Graeco de Cybeles itinere carmine narratum fuerit, navem Ἕλλης λιμέν' ἀμεῖψαι, — quibus verbis

1) Paus. I. 11. 1. Euphor. apud Serv. *ad Buc.* 6. 72.

indicabatur Pergami portus Elaea sive Hella — quid mirum, Ovidium de Hellesponto cogitasse, et ut tamen Thebas aut Antandrum quod in fonte suo memoratum inveniret ne omitteret, navem ex Hellesponto per litora Rhoetei illuc deduxisse.

Quae hucusque disputavi si non prorsus in errore versantur, hoc saltem constitui posse videtur: fuisse quondam, notaque fuisse poetis Latinis, et narrationem Pergamenam de Aenea sub Matris tutela sacris navibus profecto ex ora Troadis, et carmen de Idaeae matris adventu Pergamenum, quo carmine et diserte et vere narratum esset ex ipsa urbe Pergamo Matrem, non Pessinuntiam sed Idaeam i. e. Troianam, Romam advenisse.

Restat, ut breviter — nam cultum deae Romanum accurate tractare non meae est provinciae — quaeram, quando fere apud Romanos fama nata esse videatur, sive placere iis coeperit, deam quam Megalensibus colerent non ex Ida sed Pessinunte esse adductam.

Nempe Idaeae matris cultus initio non multo magis quam Bacchica sacra distabat a solemni Graecorum Romanorumque religione, et lapsu temporum demum in eo succreverunt externae superstitionis caerimoniae ususque barbari, quibus homines Asiatici Deam Terrae praesertim propitiari credebant. Matrem magnam quam coluit Pindarus nemo credit semivirum comitatum adiunctum sibi habuisse; Gallos castratos laudari nemo contendit qui audit Bacchas Euripideas celebrantes utpote beatum,

ὅστις εὐδαίμων
τελετὰς θεῶν εἰδὼς
βιοτὰν ἁγιστεύει,
καὶ θιασεύεται ψυχὰν
ἐν ὄρεσσι βακχεύων
ὁσίοις καθαρμοῖσιν,
τά τε ματρὸς μεγάλας ὄρ-
για Κυβέλας θεμιτεύων
ἀνὰ θύρσον τε τινάσσων
κισσῷ τε στεφανωθεὶς
Διόνυσον θεραπεύει.

Ergo P. Cornelium, cum in salum nave evectus ab sacerdotibus deam reciperet, simul cum ea turbam spadonum laete salutasse

credamus? *Μητραγυρταὶ*, opinor, statim adfuerunt; *ἄνδρα Φρύγα* et *γυναῖκα Φρυγίαν* Phrygio cultui inde ab initio additos fuisse non nego; sed nullus tum quidem in Phrygiae deae cultu Romano „sua membra secandi impetus" cognitus erat, quin ne hoc quidem pro certo licebit affirmare, *βαίτυλον* fuisse deam quae, ut Ovidius ait

ipsa sedens plaustro porta est invecta Capena.

Cultus matris Idaeae, quam ne Livius quidem, nisi uno illo loco quo de adventu eius exponit, unquam Pessinuntiam vocat, primis temporibus non excessit castae severaeque religionis modum. Cum anno 186 senatusconsulto cautum est „nequa Bacchanalia Romae neve in Italia essent", ne verbo quidem in Matris cultum animadvertere necesse videbatur. Et vide, quam procul absint ab omni externa superstitione ea quae spectantur in lege Fannia, viginti quinque annis post SC. de Bacchanalibus lata, qua „iubentur principes civitatis qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutitarent, iurare apud consules verbis conceptis, non amplius in singulas coenas sumptus esse facturos quam centenos vicenosque aeris, praeter olus et far et vinum etc." (Gell. II. 24).

Sed aliquot annis post, cum, sicut ubique in Cybeles religione fiebat, ita Romae quoque crevisset horridarum ille caerimoniarum amor quo furor Corybantius miseros homines abripiebat, cum magis magisque fama inclaruisset rituum orientalium, exeunte ita fere saeculo ante Christum secundo, Idaeam matrem apud se habere non satis visum est Romanis. Pessinuntii templi summa sanctitas tum iam diu iis cognita erat. Quam aedem Attalidae tantopere coluerant, eam heredes Attali colere non destiterunt. Et cum iam prae sanctissimo ritu Pessinuntio sordere videretur cultus Idaeae Matris antiquior, nasci coepit apud Romanos cupido recipiendi ipsum, Pessinunte quod asservabatur, *βρέτας*. Ea cupido quando expleta sit, possis efficere ex iis quae narrat Plutarchus in Vita Marii c. 17: *περὶ τοῦτον δέ πως τὸν χρόνον* (i. e. circa annum 102) *ἀφίκετο καὶ Βατάκης ἐκ Πεσσινοῦντος, ὁ τῆς μεγάλης Μητρὸς ἱερεύς, ἀπαγγέλλων ὡς ἡ θεὸς ἐκ τῶν ἀνακτόρων αὐτῷ ἐφθέγξατο νίκην καὶ κράτος πολέμου Ῥωμαίοις ὑπάρχειν. τῆς δὲ συγκλήτου προσθεμένης καὶ τῇ θεῷ ναὸν ἐπινίκιον ἱδρύσασθαι ψηφισαμένης, τὸν Βατάκην εἰς τὸν δῆμον προελθόντα καὶ ταῦτα βουλόμενον εἰπεῖν*

ἐκώλυσε δημαρχῶν Αὖλος Πομπήιος, ἀγυρτὴν ἀποκαλῶν καὶ πρὸς ὕβριν ἀπελαύνων τοῦ βήματος· ὃ δὴ καὶ μάλιστα τῷ λόγῳ τοῦ ἀνθρώπου πίστιν παρέσχεν. οὐ γὰρ ἔφθη τῆς ἐκκλησίας λυθείσης ὁ Αὖλος εἰς οἶκον ἐπανελθεῖν καὶ πυρετὸς ἐξήνθησεν αὐτῷ τοσοῦτος ὥστε πᾶσι καταφανῆ γενόμενον καὶ περιβόητον ἐντὸς ἑβδόμης ἡμέρας ἀποθανεῖν.

Pessinuntiae deae tum demum templum Romae conditum esse, vel saltem matrem Idaeam nondum eo tempore sub eo nomine coli solitam, iure ex eo loco effici posse dixerim. Resistentibus autem non nullis Romanis receptam esse Pessinuntiam docet triste Pompei fatum. Sed grave est et non neglegendum discrimen inter Plutarchum atque Diodorum, qui itidem de Batacae adventu uberrime refert (fr. 36. 6). In cuius narratione et alia quaedam differunt a Plutarcheis, et inprimis hocce: quod secundum Diodorum Bataces nuntiavit τὸ ἱερὸν τῆς θεοῦ μεμιάνθαι καὶ δεῖν αὐτοὺς (an αὐτοῦ?) [1]) δημοσίᾳ καθαρμοὺς ἐπὶ τῆς Ῥώμης συντελεσθῆναι. Utriusque testimonia si conferas haud absurdum videbitur conicere, secundum auctores Diodori eo ipso anno a Bataca lapidem quendam Pessinuntium Romam adportatum esse, saltem non multo post et βρέτας τι Pessinuntium et cultum deae orientalem adfuisse. Tum demum valere coepit de religione Cybeles Romana id quod scribit Augustinus *Civ. D.* 7. 26: „At vero ista Magna deorum Mater etiam Romanis templis castratos intulit atque istam saevitiam moremque servavit: credita vires adiuvare Romanorum exsecando virilia virorum".

Et ne tum quidem omnibus certa ac probata fuisse videtur fama de signo deae ex Galatia adportata; nec solus erat Varro, qui Idaeam Pessinuntiae praeponerat. Cicero enim vide, quam caute de Pessinuntia matre disserat in oratione *de harusp. resp.* Asserit ille quidem (12. 29) *ex ultimis terris* esse arcessitam, § 27 autem „sacra ista" inquit „maiores nostri ex Phrygia Romae collocarunt"; parum opinor definite. Cum vero § 28 Pessinuntem „ipsam sedem domiciliumque Matris deorum" salutat, hoc so-

---

1) sc. τοῦ ἱεροῦ. Quidquid id est, non dicunt verba Graeca quod ea dicere putat Ihnius V. 200: „kündigte an, dass ihr Heiligtum in Rom entweit sei und von Staatswegen gereinigt werden müsse".

lum addit, maiores illum locum tam sacrum habuisse, „ut cum refertam urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent eaque in ipso Pessinunte ad illam principem aram et in illo fano locoque persolverent”. Itane Cicero scripsisset si credidisset ipsum sanctissimum deae lapidem Pessinunte advectum in Palatio asservari?

AD PLUTARCHUM.

Rom. 29 (Sint.). Cum Romani Gallos repulissent necdum vires suas recuperassent, Latini admoto exercitu oratorem miserunt: nihil aliud se velle quam antiquam iamque languescentem familiaritatem connubio renovare, mitterent ergo Romani virgines viduasque, tum

εἰρήνην ἔσεσθαι καὶ φιλίαν αὐτοῖς, ὡς ὑπῆρξε πρὸς Σαβίνους ἐκ τῶν ὁμοίων.

L. *ἐξ αἰτιῶν ὁμοίων.*

Romanis ergo bellum metuentibus neque tamen hanc conditionem ut acciperent a se impetrantibus, Philotis ancilla dolo vitari posse utrumque docuit: ipsam cum aliis ancillis formosis, cultu liberali ornatas mitterent:

εἶτα νύκτωρ τὴν Φιλωτίδα πυρσὸν ἆραι, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐπελθεῖν μετὰ τῶν ὅπλων καὶ χρήσασθαι κοιμωμένοις τοῖς πολεμίοις.

L. *ἐγχρίμψασθαι*, aut, si ne hic quidem hiatus in textu Plutarchi ferri potest, *χρίμψασθαι*. Nam doli hoc primarium est consilium ut necopinato Romani quam proxime ad hostes accedant. V. sequentia.

Victis Latinis feriae sunt institutae nonarum Caprotinarum, in quibus ancillae *ἀγείρουσι περιιοῦσαι καὶ παίζουσιν.*

Quid *colligunt* ancillae? An stipem? Non opinor, sed solita sibi ubertate Plutarchus scripsit: *ἀθύρουσι — καὶ παίζουσιν.* Plenae enim ludi et festivitatis eae feriae sunt. Cf. Cam. 33, ubi solum participium *παίζουσαι* legitur.

Public. 22 (Sint.). Insidias ponunt Sabini, praedatoresque praemissos iubent *ὅταν τῇ πόλει προσελάσωσιν ὑποφεύγειν, ἕως ἂν ἐμβάλωσιν εἰς τὴν ἐνέδραν τοὺς πολεμίους.* Praemissorum illorum est hostes non in insidias *coniicere* sed *illicere.* Suspicor ergo Plutarchum scripsisse *οἱ πολέμιοι*, ita ut *ἐμβάλωσιν* „intransitivum” esset. J. J. H.

AD ALCIPHRONIS EPISTULAS.

SCRIPSIT

H. VAN HERWERDEN.

Alciphronis rhetoris Epistularum libri IV.
Annotatione critica instruxit M. A Schepers.
Groningae apud J. B. Wolters ann. MCMI.

Solidae doctrinae nec vulgaris sagacitatis specimen nuper dedit vir doctissimus M. A. Schepers dissertatione academica, qua continetur nova editio Alciphronis, nova re vera dicenda non tantum quod praeter aliorum undique sedulo collectas coniecturas permultas cum ipsius tum magistri H. J. Polak exhibet, sed etiam largissimam variarum lectionum copiam ex Alciphronis codicibus partim denuo collatis ab editore.

Hac igitur locupletissima recensione gratus utens scribam nonnulla, quae post plurimas plurimorum in hoc scriptore lucubrationes utiliter notari posse mihi videntur.

Lib. I 8, 2. *τὰ ἡμέτερα, ὡς οἶσθα, παντελῶς ἐστιν ἄπορα καὶ βίος κομιδῇ στενός· τρέφει γὰρ οὐδὲν ἡ θάλαττα. ὁ λέμβος οὖν οὗτος ὃν ὁρᾷς ὁ κωπήρης, <ὁ> τοῖς πολλοῖς ἐρέταις κατηρτυμένος, Κωρύκιόν ἐστι σκάφος, λῃσταὶ δ' Ἀτταλῆς τὸ ἐν αὐτῷ σύστημα. οὗτοί με κοινωνὸν ἐθέλουσι λαβεῖν τοῦ τολμήματος, πόρους ἐκ πόρων [εὐμεγέθεις] ὑπισχνούμενοι. πρὸς μὲν οὖν τὸν χρυσὸν ὃν ἐπαγγέλλονται καὶ τὴν ἐσθῆτα κέχηνα, ἀνδροφόνος δὲ οὐχ ὑπομένω γενέσθαι οὐδὲ μιᾶναι λύθρῳ τὰς χεῖρας κτέ.* Ineptissime ex mea quidem sententia hic additum est *καὶ τὴν ἐσθῆτα*, quam tanti fecisse miserum Eucolymbum, qui Glaucae suae haec scribit, iure mireris. Haud paullo melius mentio fieret de pira-

tarum vita pigra, luxuriosa vel dissoluta, ut legimus III 34 (70), 5: *ἐγὼ δὲ αὖος ὢν ὑπὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λῃσταῖς τισι Μεγαρικοῖς ἐκοινώνησα, ἔνθεν ὁ βίος μοι ἀργὸς ἐξ ἀδικίας πορίζεται.* Noli tamen putare quidquam hic a librariis peccatum esse, nam procul dubio ita quamvis inepte scripsit rhetor, intempestive recordatus versus Homerici Od. *α* 165

ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ϝεσθῆτός τε

similiumque multorum.

I 10, 2. *πολλάκις οὖν σώζονται ὑπ' ἀσφαλείας οἱ προμηθούμενοι φυλάξασθαι τὸν κίνδυνον· εἰσὶ δὲ οἵ, παραδόντες ἑαυτοὺς ἅπαξ τῷ πελάγει, ὑπ' ἀμηχανίας τῇ τύχῃ τοὺς οἴακας ἐπιτρέψαντες <εἴασαν ἑαυτοὺς ἀνέμοις καὶ κύμασι> φέρεσθαι.* Teste editore, sic locum hiantem coll. I 15 (= 12), 3 explendum putat Polak, aptissime sane, modo concinnius scribatur *ἐῶσιν.*

I 13 (= III 3), 4. *καὶ ὤμοσα κατ' ἐξωλείας ἐμαυτοῦ μήποτ' <ἂν> ὑπομεῖναι παρά τινα τῶν ἐν πόλει δανειστῶν ἐλθεῖν μηδ' ἂν <εἰ> φθάνοιμι λιμῷ κατασκλῆναι.* Optime sic locum constituerat Hercher, quem Schepers secutus, non debuit suo marte voculam *ἂν* post *μηδ'*, ubi rectissime repetita legitur, expellere.

I 15 (12), 3. *ἡμῖν δὲ οὐ μόνον τοῖς ταύτην ποιουμένοις τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀπαξαπλῶς ὅσοις μὴ περιουσία [πλούτου] πρόσεστι, σπουδάζεται ἔστιν οὗ δυναμένοις τῇ εἵλῃ θέρεσθαι.* Recte Schepers *πλούτου* delevisse videtur, sed quod deinde tentat *σπουδάζεται περὶ τοῦ δύνασθαι τῇ εἵλῃ θέρεσθαι* neque satis apte dictum est neque mutandi facilitate commendatur. Expectatur *ubi fieri potest*, quod nescio an Alciphron expresserit scribendo *οὗ ἔστι δυναμένοις* (sc. *αὐτοῖς*) ad similitudinem notarum formularum *ἔστι μοί τι βουλομένῳ, προσδεχομένῳ, ἀσμένῳ* et similium.

Ibidem § 6 *πλὴν ἐμέ γε ταῦτα οὐκ ἔτερπεν οὐδὲ γὰρ οὐκ ὀλίγοι τῶν ὁμοβίων καὶ μάλιστα ὁ πικρὸς Γλαυκίας Τελχῖνος ἦν μοι βασκαίνων βαρύτερος.* Vix sufficere videtur Cobeti coniectura *ἐπεῖδον* pro *οὐδέ*, nam expectatur potius increpandi aliquod verbum, aut si *ἐπεῖδον* bene coniectum est, in sequentibus *τῶν ὁμοβίων, ὧν μάλιστα ὁ πικρὸς Γλαυκίας κτέ.*

II 3 (I 24), 2. καρπῶν δὲ εὐφορίας γενομένης ἐκτίσομεν 'αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώιον', ἐὰν τις ἀφθονία γένηται. Ultima verba turpiter abundantia num genuina sint dubito.

II 19 (III 22), 2. ἀργαλέος ἄνθρωπος καὶ δριμύς, γνωμίδια καὶ προβουλευμάτια συνεχῶς ἐπὶ τῆς πνυκὸς Ἀθηναίοις εἰσηγούμενος. Quia προβουλεύματα sunt senatus, non privati hominis, vide ne correctum oporteat βουλευμάτια, coll. Ar. Eq. v. 100 ἢν γὰρ μεθυσθῶ, πάντα ταυτὶ καταπάσω | βουλευματίων καὶ γνωμιδίων καὶ νοϊδίων, quem iam Bergler attulit, nihil tamen h. l. mali suspicatus. — Mox sequitur: δείσας μή τι πάθοιμι κἀγὼ καὶ ταῦτα τοιούτου ⟨τοῦ⟩ δεσπότου ὄντος, τὴν κλέπτιν ἀλώπεκα συλλαβὼν ἐβουλόμην παραδοῦναι. Formulae καὶ ταῦτα, *idque* hic aperte locus non est. Scripserim δείσας μή τι πάθοιμι κἀγὼ διὰ ταῦτα, scilicet quod Polyalsus servus, cui hoc mandatum fuerat, vulpium rapacitatem non cohibuerat. Praeterea autem malim ἐβουλόμην ⟨αὐτῷ⟩ παραδοῦναι vel potius ⟨θανάτῳ⟩ παραδοῦναι, sed sine ulla controversia in ipsis sequentibus: ἀλλ' ἡ μὲν οὐχ ἧκε· Πλαγγὼν δὲ τὸ Μελιταῖον κυνίδιον, ὃ τρέφομεν ἄθυρμα τῇ δεσποίνῃ προσηνές, ὑπὸ τῆς ἄγαν λιγνείας ἐπὶ τὸ κρέας ὁρμῆσαν κεῖταί σοι τρίτην ταύτην ἡμέραν ἐκτάδην νεκρὸν ἤδη μυδῆσαν absurdum est praesens τρέφομεν de cane iam mortuo et corrigendum ὃ ἐτρέφομεν. Pro μυδῆσαν autem malim, quamquam rescribere non audeo, μυδῶν.

II 21 (III 24), 2. Non recte editor lectionem μυροπωλείοις lectioni μυροπωλίοις praetulit. Μυροπώλιον unice Graecum est, ut ἀρτοπώλιον, παντοπώλιον, ταριχοπώλιον etc. In sequentibus notanda αἶγες δὲ ἐκεῖναι sine articulo et § 3 καὶ τῇ σκαπάνῃ προσανέχων ὑπὸ τῇ δικέλλῃ καὶ τῇ σμινύῃ τῆς μὲν τρυφῆς ἐπιλήσεται, cuius usus praep. ὑπό cum dativo pro genetivo nullum aliud apud Alciphronem exemplum offendi. — Ibidem παθὼν δὲ γνώσεται οἷόν ἐστι τὸ τὴν ἄγροικον σωφροσύνην ἀσπάζεσθαι. Editor de suo dedit ⟨μὴ⟩ ἀσπάζεσθαι, fieri potest ut recte. Cf. tamen Eur. Med. 34 ἔγνωκε δ' ἡ τάλαινα συμφορᾶς ὕπο | οἷον πατρῴας μὴ ἀπολείπεσθαι χθονός, ubi contra negationem abesse malis, quare olim ibi δή pro μή proponebam. Cf. Iph. Aul. 490 πρὶν τὰ πράγματ' ἐγγύθεν | σκοπῶν ἐσεῖδον οἷον ἦν κτείνειν τέκνα.

II 25 (III 28), 3 τῆς Φάρυγγος. Forma Attica est Φάρυγος. Codicum lectio utrum librariis an rhetori debeatur sciri iam nequit.

II 28 (III 31), 1. Notandum ὑΦ' ἑνὶ περιβόλῳ κατοικοῦντας pro ἐν ἑνὶ περιβόλῳ, quod expectes.

II 30 (III 32), 2. τρίτην ταύτην ἡμέραν [ἔχω καὶ] ἔτι σοι καρηβαρῶ. Recte sic Hercher. Editor „sed vid. ad II 18 (III 21) § 2". Ubi nihil tamen, quod huc pertineat, annotatum reperio.

II 32 (34), 3. δέχου δὴ οὖν με μισθωτὸν κατ' ἀγρόν, πάντα [ὑπομένειν] ἀνεξόμενον ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀπλήρωτον ἐμπλῆσαι γαστέρα. Cum Herchero deleto ὑπομένειν pro ἀνεχόμενον dubitabundus ἀνεξόμενον rescripsit Schepers addens „Fort. ὑπομένειν servandum erat et putandum ἀνεχόμενον idem fere valere ac ἕτοιμον ὄντα vel simile quid". Quod haud facile credam, sed fieri potest ut rhetor dederit πάντα ὑπομένειν ἂν δεξάμενον, i. e. ὃς δεξαίμην ἂν πάντα ὑπομένειν, aut lenius etiam ἂν ⟨δ⟩εχόμενον κτέ.

II 33 (35), 2. καὶ ὡς ἕκαστος ⟨εἶχε⟩ δυνάμεως ἢ περιουσίας συνεισηνέγκαμεν, ὁ μὲν κριὸν ὁ δὲ τράγον ὁ δὲ κάπρον, ὁ ⟨δὲ⟩ πένης πόπανον ὁ δ' ἔτι πενέστερος λιβανωτοῦ χόνδρους. De meo addidi δέ.

II 36 (38), 1. Φρύγα οἰκέτην ἔχω πονηρόν [ὃς ἀπέβη τοιοῦτος ἐπὶ τῶν ἀγρῶν]· κτέ. Verba inclusa cum Meinekio delet Schepers annotans: „Iam antequam Eudicus eum emit, ὁ Φρύξ erat πονηρός". Nec sane, si ἀπέβη genuina est lectio, defendi possunt, tolerabiliora futura, si primitus fuerit ἀνεφάνη.

II 39 (41), 1. πρὶν [Φθάσαι] διαΦθαρῆναι παντελῶς. Ita cum Herchero Cobetum secutus Schepers. Subdubito tamen an rhetoris potius quam interpolatoris culpa Φθάσαι in codicibus additum sit, quia si primitus legebatur πρὶν διαΦθαρῆναι, nulla probabilis causa erat cur quis illud adscriberet. Nec sane peius dicitur πρὶν Φθάσαι διαΦθαρῆναι quam nos in quotidiano sermone dicimus „voor dat zij *eerst* —".

III 1 (4), 3. *ὡς νῦν ἐγώ σοι αὗος ὑπὸ λιμοῦ καὶ αὐχμηρός.* Ne aut cum Lambino *αὐχμῆς* (= *αὐχμοῦ*) conicias aut post *αὐχμηρός* excidisse putes *ὑπὸ δίψης*, cf. II 4 (I 25), 3 extr. *λιμῶδες καὶ αὐχμηρὸν ἐρυγγάνειν.*

III 2 (5), 1. *χθὲς δείλης ὀψίας Γοργίας ὁ Ἐτεοβουτάδης συμβαλών μοι κατὰ τύχην χρηστῶς ἠσπάσατο κτέ.* Frustra editor ad I 22 (19), 2 latinismum esse putat *χρηστῶς ἠσπάσατο*, *comiter salutavit*; numquam enim vocabula *χρηστός* et *χρηστῶς* latinis *comis* et *comiter* respondent. Quin autem tradita lectio corrupta sit dubitari nequit, sive Meineke recte *ὁ χρηστὸς* vel *ὁ χρυσοῦς* coniecit, sive latet adverbium, velut *χαριέντως*, *εὐχαρίτως*, *ἐπιχαρίτως*, quod tamen minus crediderim, quia verbum *ἀσπάζεσθαι* nude adhiberi assolet.

III 4 (7), 2. *<τοῖς> μαθηταῖς ἐπέταττεν Φοράδην ἀνελεῖν.* Sic olim bene correctum est pro *ἀνελών*, licet antiquior graecitas postulasset hoc sensu *ἀνελέσθαι*, usurpans activam formam pro *ἀποκτεῖναι*. — § 6 *ἄμεινον γὰρ [ἐπὶ] θύμοις καὶ ἀλφίτοις διαβόσκειν τὴν γαστέρα.* Non male *ἐπὶ* delevit editor praepositionem ex loco superiore huc descendisse putans. Nisi forte legendum: *ἄμεινον γάρ ἐστι κτέ.*

III 5 (8), 1. *ἴθι <καὶ> λαβὼν τὴν σύριγγα καὶ τὰ κύμβαλα ἧκε περὶ πρώτην φυλακὴν κτέ.* Quantocius dele voculam *καὶ* pessime additam ab editore, quam vel si in omnibus libris legeretur sine ulla dubitatione abicerem. Quid quaeso usitatius quam *ἴθι* additum imperativis, ut *ἄγε* et *φέρε*. Optime vero mox idem § 2 *χωρίον* ab infelici Naberi coniectura *χρυσίον* defendit.

III 11 (47), 1. *προχόην ὑφελόμενος ἀργυρᾶν Φανίου τοῦ πλουσίου δρόμῳ δοὺς φέρεσθαι — ἦν γὰρ ἀωρία τῆς νυκτός — ἠπειγόμην σώζειν ἑαυτόν. κύνες δὲ ἐξαίφνης οἰκουροὶ περιχυθέντες ἄλλος ἀλλαχόθεν χαλεποὶ καὶ βαρεῖς τὴν ὑλάκην ἐξῄεσαν Μολοττοὶ καὶ Κνώσιοι, ὑπ' ἂν οὐδὲν ἐκώλυσέ με [ὡς ἠδικηκότα τὴν Ἄρτεμιν] διεσπάσθαι μέσον.* Nihil omnino qui haec scribit Horologius contra Dianam peccaverat. Vix igitur dubito quin verba a me

inclusa debeantur sciolo mythi de Actaeo a canibus suis devorato intempestive recordato. Ipsum Alciphronem sic errare non potuisse habeo persuasum.

III 12 (48), 5. *μήτε οὖν ἐς νέωτα εἴη μήτε μὴν νικῴη ὁ θεοῖς ἐχθρὸς Λικύμνιος.* Coniecturis, quarum nulla mihi satisfacit, addatur haec mea: *μήτε οὖν ἐς νέωτα ἔτι μήτε μὴν* ⟨*ὕστερον*⟩ *νικῴη ὁ θεοῖς ἐχθρὸς Λ.* De *μήτε μὴν* cf. II 8 (III 11), 1 *οὔτε τῶν κοινῶν παιδίων οὔτε μὴν τῆς κατ' ἀγρὸν διατριβῆς.*

III 13 (49), 1. *ἀνάγκη με σκάνδικας ἐσθίειν καὶ γήθυα ἢ πόας ἀναλέγειν καὶ τῆς ἐννεακρούνου πίνοντα πίμπλασθαι τὴν γαστέρα.* Malim *κἀκ τῆς ἐννεακρούνου κτέ.*

III 15 (51), 3. *καὶ σκύτεσι καὶ τοῖς ἄλλοις ἱμᾶσιν ἀντὶ παιδιᾶς πλήττοντες.* Coniecturas vide apud Schepersium. Mihi sufficere videtur *καὶ* [*τοῖς*] *ἄλλοις*, *et flagellis et aliis loris.*

III 16 (52), 2 extr. *καὶ οὐκ ἀρκοῦνται τῇ τῶν ἀφροδισίων ἀθέσμῳ πλησμονῇ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς οἰκίας σκεύη καθ' ἓν ἐκλαμβάνουσι.* Pars librorum *καθ' ἓν ὡς ἐπέμφωρα λαμβάνουσι.* Schepers probat Seileri coniecturam: „Fort. adscripserat librarius *ὥσπερ φῶρες.*" Ita, sed vix id adscripsisset, nisi aliud verbum invenisset quam *λαμβάνουσι* sive *ἐκλαμβάνουσι.* Quare suspicor genuinam lectionem esse *ἐκφοροῦσι*, cuius *ἐκλαμβάνουσι* et *ὥσπερ φῶρες λαμβάνουσι* sint interpretamenta.

III 17 (53), 2. *ἀπορίᾳ δὲ τόπου δραμὼν ἐπὶ τὴν Ποικίλην — καὶ γὰρ οὐκ ἠνώχλει ταύτην οὐδὲ εἷς τῶν ἀδολέσχων τουτωνὶ φιλοσόφων — κεῖθι τῶν πόνων ἀπέλαυον.* Fort. *καὶ γὰρ οὐκ ἠνώχλει* ⟨*τότε*⟩ *ταύτην* — vel *οὐδὲ εἷς* ⟨*τότε*⟩ *τῶν ἀδολέσχων κτέ.* Nam Poecilen hos frequentasse cum aliunde constat, tum ex ipso Alciphrone, ut III 28 (64), 1 et alibi.

III 18 (54), 2. *ἐπεὶ γὰρ εἰς ἐμαυτὸν ὅλας τὰς ἐκθέσεις συνελεξάμην, ἀπορία δὲ ἦν αὐτοῖς παντελὴς ἀργυρίου, ἐπ' ἐμὲ πάντες ὥρμησαν.* Hic unicus locus esse videtur ubi *ἔκθεσις* vocatur, quod nos *inzet* appellamus.

III 19 (55), 3. ὁ ῥυσότερον τῶν βαλαντίων ἔχων τὸ πρόσωπον. Iniuria verba sanissima tentat editor. Passim talia leguntur apud sequiores. Ceterum melior forma est βαλλάντιον. — § 10 τὸ γὰρ θέαμα καὶ τὴν θυμηδίαν παρεῖχεν οὐδεὶς τῶν εἰς τοῦτο κεκλη[ρω]μένων. Locus laborare videtur.

III 23 (59), 2. καὶ καλαύροπα ἔχειν καὶ σύριγγα καὶ τιάρᾳ Φρυγίῳ στέγειν τὴν κεφαλὴν ποιμαίνειν τε καὶ εἶναι κατὰ τὴν Ἴδην. Cur verba καὶ εἶναι addita sint, non perspicere me fateor.

III 25 (61), 2. ὅσον τὸ διάφον (sic) τοῦ ὑβρίζοντος. Propemodum certa mihi videtur Polakii correctio τὸ ἀνάξιον.

III 26 (62), 1. μυστήριον ἐν αὐταῖς τρέφεται <τοῦ> ταῖν θεαῖν ταῖν Ἐλευσινίαιν ἀσφαλέστερον. Non sic cum editore supplendum, sed <τῶν> ταῖν θεαῖν κτἑ. Nullum enim est mysterium Eleusinium, sed sunt mysteria, quae nefas est ἐξορχεῖσθαι. Cf. III 36 (72), 1.

III 26, 3. ἡ ἐπιτύμβιος γραῦς, ἣν Ἔμπουσαν ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν οἰκίαν καλεῖν εἰώθασιν ἐκ τοῦ πάντα ποιεῖν καὶ βιάζεσθαι. Cur Alciphron notissimum locum Demosthenis de Cor. de Aeschinis matre sic variaverit, ut βιάζεσθαι scriberet pro necessario πάσχειν, omnino me latet. Sensu passivo procul dubio verbum accipiendum est, et suspicor fere nihil aliud esse quam interpretamentum verbi πάσχειν, quod Alciphroni quoque reddendum sit.

III 29 (65), 2. οὐ τὴν πατρῴαν οὐσίαν τὰ δὲ ἐκ δικαίων αὐτῷποριζόμενα σπαθᾷ. Iniuria Schepers cum Seilero αὑτῷ dedit pro αὐτῷ. Dicitur quidem σπαθᾷ τὰ αὑτοῦ, sed τὰ αὐτῷ ποριζόμενα. Graeci enim eandem normam secuntur quam nostrates: „hij brengt door wat door *hem* (non *zich*) verworven wordt". Qua versione simul haec verba tueor ab editoris coniectura πεπορισμένα. Mercator, de quo sermo fit, negotio suo fungi non desinebat, ut arbitror.

III 30 (66), 5. ἐκείνας μὲν οὖν περιπαθῶς κοπίδα λαβὼν ἀπερ-

ρίζωσα. Cobet „*κοπίδι ἀπορριζοῦν* facilius rhetores scribunt quam sani intellegunt". Verissime. Nisi forte culpa est librariorum, Alciphron autem recte et ordine scripserat *ἀπέθρισα*.

III 34 (70), 4. *ὥστε αἱ μὲν οἰκίαι τῶν πλουσίων πᾶσαί μοι ⟨τὸ⟩ λοιπὸν ἀπεκέκλειντο*. Articulum de suo addidit Schepers, quo vix opus mihi videtur, quia *λοιπόν* = *ἤδη*, *iam*, sententiae sufficit. Idem valet de loco IV 10 (I 38), 5, quem similiter refinxit. Recte vero articulum delevit III 13 (49), 2 *ἐπειδὴ δὲ* [*τὸ*] *λοιπὸν ἐγώ σοι μεσαιπόλιος* (nisi forte melius, ut ipse animadvertit, *τὸ λοιπόν*, ut glossema ad *τὸ λειπόμενον*, prorsus delebimus) et in fragm. V (VI), 6 [*τὸ*] *λοιπὸν εὐτρεπεῖς ἐπὶ τὴν εὐωχίαν ἦμεν*.

III 36 (72), 4 *οὐκ ἔφθη γὰρ τὰ κατ' ἐμὲ ὁ δεινὸς ἐκεῖνος πρεσβύτης τῇ βουλῇ κοινούμενος, καὶ ἠπιάλῳ συσχεθεὶς εἰς τὴν τρίτην ἀπέψυξε*. Expectabam *ἀλλ' ἠπιάλῳ κτέ*. Secuntur haec: *καὶ ὁ μὲν ἐκτάδην κεῖται, ⟨τὰ⟩ πρὸς τὴν ἐκφορὰν τῶν οἴκοι παρασκευαζομένων, ἐγὼ δὲ ᾗ ποδῶν εἶχον ᾠχόμην καὶ σώζομαι οὐχ ὑπὸ τοῦ τῆς Ἀτλαντίδος* [*Μαίας*] *παιδὸς ψυχαγωγηθείς, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ποδῶν καὶ τοῦ τολμήματος τὴν ἐλευθερίας πορίσας ἀτραπόν*. In *πορίσας* non temere haesit editor, sed ne *πορισάμενος* quidem valde mihi placeret. Cogitavi de scribendo *πορευθείς*, sed ne plura hic laborent vereor propter verborum *ὑπὸ τῶν ποδῶν καὶ τοῦ τολμήματος* obscuritatem. Salutem enim suam Oenochaeron nulli debebat audaciae, sed fortunae et pedum velocitati. Si *ψυχαγωγηθείς* genuinum est, non potest aliter accipi quam accepit Cobet (licet dissentiat editor), sed quomodo quaeso aliquis *σώζεσθαι* dici potest, qui ducitur ad inferos? Quare nescio an rhetor dicere voluerit, hominem non dei alicuius ut Mercurii ope (quemadmodum saepe fiebat in fabulis) sed sua tantum velocitate sospitatum esse. Intellegerem igitur locum sic scriptum: *καὶ σώζομαι οὐχ ὑπὸ τοῦ τῆς Ἀτλαντίδος παιδός, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ποδῶν, τὴν τῆς ἐλευθερίας πορευθεὶς ἀτραπόν*, ut *ψυχαγωγηθεὶς* et *καὶ τοῦ τολμήματος* tribuantur interpolatori.

III 38 (I 21), 1. *ᾤμην γὰρ αὐτόν, εἰ τεθναίη αὐτῷ ὁ πατήρ, χύσιν ἐργάσεσθαι τῆς οὐσίας πολλὴν κτέ*. Requiro *ἔκχυσιν*, ut

verbum ἐκχεῖν (non χεῖν) et *effundere* passim usurpantur *consumendi* et *dilapidandi* sensu.

III 39 (I 22), 2. ἐγὼ δὲ πρὸς ταῦτα ἕκαστα ἐχθρὰ βλέπων ἀνέμενον ἐπαφήσειν ἐμαυτὸν ἐγχανὼν τῷ πλακοῦντι. Sana grammatica postulat ἐπαφεῖναι, ut I 10, 4 recte et ordine scriptum est ἀναμείναντες οὖν ἀπολῆξαι τὸ κλυδώνιον, et ita inde ab Homero omnes construunt hoc sensu *expectandi* verba. Hom. μένον δ' ἐπὶ ἑσπερον ἐλθεῖν.

III 40 (I 23), 1. Meinekium rectissime contra libros χύμα pro χῦμα edentem sequi debuit Schepers; χῦμα aeque pravum est ac foret χεύμα. — § 2 ἐβουλευσάμην οὖν — δραμεῖν εἰς τὰς θόλους [ἢ τὰς καμίνους] τῶν βαλανείων. Non plane apud me constat, utrum cum Cobeto verba ἢ τὰς καμίνους delenda sint an τῶν βαλανείων, quod adscribi potuit ad verba εἰς τὰς θόλους. Cf. III 6 (42), 3 καταλήψομαι τὰς ἐγγύθεν καμίνους καὶ τῷ πυρὶ ὁ δύστηνος θάλψομαι. Sed fortasse hinc noster locus interpolatus est. — Magna laborant difficultate ipsa sequentia: ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖσε συνεχώρουν οἱ τῶν ὁμοτέχνων περὶ ταὐτὰ κυλινδούμενοι (καλινδ.?)· καὶ γὰρ αὐτοὺς ἡ παραπλησία θεὸς ἠνώχλει [Πενία]. ὡς οὖν ᾐσθόμην οὐκ εἶναί μοι εἰς ταύτην εἰσιτητόν, δραμὼν ἐπὶ τὸ Θρασύλου βαλανεῖον [ἰδιωτικῆς οἰκίας], εὗρον τοῦτο κενόν, κτἑ. Frustra enim quaesiveris quo referendum sit εἰς ταύτην. Procul dubio requiritur εἰς ταύτας, scil. τὰς θόλους, si recte Cobet delevit ἢ τὰς καμίνους, sin minus, εἰς ταῦτα.

III 41 (74), 1. ὑβρίζεσθαι πρὸς τοῦ τρέφοντος, εἰ καὶ ἀνόσιον, φορητόν, ἅπαξ ἐκδόμενον τὸ σῶμα τοῖς προπηλακίζειν ἐθέλουσιν ἕνεκα τῆς ἀθεμίτου γαστρός· τὸ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν συμπαρόντων, πολλῷ βαρύτερον. Ὑβρίζειν quidem ἀνόσιον dici potest, sed vix recte ὑβρίζεσθαι. Num forte vera lectio est δύσοιστον? *Contumeliis affici a rege, quamvis vix ferendum tolerabile tamen.* Sed malim etiam ἀνύποιστον, quod suggessit mihi amicissimus P. Groeneboom, praeceptor gymnasii Rhenotraiectini.

IV 2 (I 30), 1. εἰ γὰρ αἰτοῦσαι παρὰ τῶν ἐραστῶν ἀργύριον οὐ τυγχάνομεν ἢ [τοῖς διδοῦσιν αἱ] τυγχάνουσαι ἀσεβείας κριθησόμεθα,

πεπαῦσθαι κρεῖττον ἡμῖν τοῦ βίου ταῦτα. Sic deletis quae uncinis saepsi oratio optime procedere mihi videtur. Aliorum coniecturas vide apud Schepersium.

IV 6 (I 34), 3. σὲ γὰρ περιβάλλουσα κοιμᾶσθαι μᾶλλον ἐβουλόμην ἢ τὸ παρὰ πάντων σοφιστῶν χρυσίον ⟨ἔχειν⟩. Optime quidem dicitur παρὰ πάντων ἀνθρώπων, sed dubito tamen an requiratur παρὰ πάντων ⟨τῶν⟩ σοφιστῶν.

IV 10 (I 38), 3. τὸ γὰρ θρυλούμενον ὑπὸ πάντων, ὡς πονηραί, ὡς ἄπιστοι, ὡς πρὸς τὸ λυσιτελὲς βλέπουσαι μόνον, ὡς ἀεὶ τοῦ διδόντος, ὡς τίνος [γὰρ] οὐκ αἰτίαι κακοῦ τοῖς ἐντυγχάνουσι, διαβολὴν ἐπέδειξεν ἐφ' ἑαυτῆς ἄδικον. Alterum γάρ, quod non huius loci videtur, expungere non dubitaverim. — Optime infra § 5 verba ὡς χρηστὸν ἦθος οὐκ εἰς εὐδαίμονος βίου προαίρεσιν δαίμων τις ὑπήνεγκεν editor mihi tribuere videtur lectori dolenti talem puellam quaestum corpore fecisse. — In § 8 κεῖται δὲ ἡ πάσαις μέλουσα χάρισι κωφὴ λίθος καὶ σποδιά procul dubio Gratiae intellegendae sunt, itaque Χάρισι scribendum fuerat.

IV 11 (I 39), 3. οἷον ἡμῶν ἐγένετο τὸ συμπόσιον — τί γὰρ οὐχ ἅψομαί σου τῆς καρδίας; — ὅσων χαρίτων πλῆρες κτέ. Clarius scripsisset τί γὰρ οὐ (vel οὐχὶ) διηγούμενος ἅψομαί σου τῆς καρδίας; Quamquam non contendo rhetorem ita scripsisse. Sed § 7 requiro ὡς ἐπὶ τὴν ἄγνον κατῇμεν ⟨τὴν⟩ πλησίον τῆς Μενέφρονος οἰκίας. Cf. III 5 (8), 1 ἐπὶ τὸν χρυσοῦν στενωπὸν ⟨τὸν Reiske⟩ ἐπὶ τὴν ἄγνον.

IV 13 (II 1), 1. πέφρικα καὶ δέδοικα καὶ ταράττομαι καὶ ἀποστρέφομαι ὡς τὸν ἥλιον, μὴ ἐπικαῶ τὰ ὄμματα. Mirus verborum ordo. Transponendum arbitror δέδοικα καὶ πέφρικα coll. Av. Nub. 1133, sive inde sumsit rhetor, sive integrum senarium aliunde. — § 3 καὶ ὄψομαι τί με διαθήσει. Recte fortasse Schepers interpretatur „quid me facturus sit" (nempe ille πολιορκητὴς ὃν ἐκπολιορκήσω. Dubito tamen an ita scribendum sit πῶς με διαθήσει. Eadem de causa IV 14, 1 διοικεῖ rectius in διοχλεῖ quam in διέθηκε Cobet emendasse videtur.

IV 14 (II 2), 1. *ἐπιστολὰς ἀ δ ι α λ ύ τ ο υ ς μοι γράφων*. Coniecturis addatur *ἀ δ ι α π α ύ σ τ ο υ ς*, coll. infra § 3 extr. *μᾶλλον ἢ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ τὰς ἀδιαπαύστους ἀνέξομαι*. Saepius verba ΛΥΕΙΝ et ΠΑΥΕΙΝ confusa esse novimus. — § 2 *ἐμὲ δὲ ἀφέτω τὴν φυσικῶς κυρίαν ἐμαυτῆς ἀ σ τ ο μ ά χ η τ ο ν καὶ ἀνύβριστον*. Quin vox corrupta sit cum plerisque criticis non dubito. Propter verba sequentia *ὄντως ἐγὼ π ο λ ι ο ρ κ η τ ὴ ν ἔχω τ[οι]οῦτον* (sc. Epicurum) verum esse suspicor *ἀ π ρ ο σ μ ά χ η τ ο ν*, *inoppugnatam*. — § 5 *ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου πάντα μοι τἀγαθὰ πέμπων οὐ διαλέλοιπεν, ἐσθῆτα, χρυσία, θεραπαίνας θεράποντας, Ἰνδὰς Ἰνδούς. τἄλλα σιωπῶ ἀ λ λ ὰ τὰ μικρότατα προλαμβάνει τᾶς ὥρας, ἵνα μηδεὶς φθάσῃ με γευσάμενος*. Voculae *ἀλλὰ* hic locus non est. Scribendum suspicor *ἅμα* <*δὲ*> *κτἑ.*, *simul autem in minutissimis anni tempestates praecipit, ne quisquam ante me gustet.*

IV 15 (II 3), 5. *προτρέπεται* (Ptolemaeus) *βασιλικῶς ὑπισχνούμενος τὸ δὴ λεγόμενον τοῦτο τὰ τῆς γῆς ἀγαθὰ* <*ἥκειν*? Polak> *καὶ ἐμὲ καὶ Φιλήμονα· κ α ὶ γ ὰ ρ ἐ κ ε ί ν ῳ γ ρ ά μ μ α τ α κ ε κ ο μ ί σ θ α ι φ α σ ί· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φιλήμων ἐπέστειλέ μοι τὰ ἴδια δηλῶν ἐλαφρότερα κτἑ.* Recepit Schepers lenissimam sane Hirschigii correctionem *φ η σ ί*, sed vel sic emendata haec verba displicent propter formam orationis sequentis *καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φιλήμων*, quae optime se habeat, si ea verba statim exceperint verba *καὶ ἐμὲ καὶ Φιλήμονα*. Quare nescio an interposita *καὶ γὰρ* — *φασί* non Alciphroni, sed lectori cuipiam sint tribuenda.

Fragm. IV § 2. Supplendum *ἀλλὰ μεγάλην εἶχεν ἅλυσιν* <*χρυσῆν*> — *ἀξία γέ ἐστιν ἐν ἀλύσει διατελεῖν πλὴν οὐχὶ χρυσῇ* — *φάσματος ἔχουσα πρόσωπον*. Permirum est neminem, quod sciam, sensisse quam sit necessarium hoc supplementum, quod quo errore exciderit fallet neminem.

Fragm. V (VII) § 2. *μακάριον ἐκεῖνο τὸ χωρίον ὅποι βαδίζετε, ὅ σ α ς ἕ ξ ε ι σ υ κ ᾶ ς*. Niciae *τοῦ λασταύρου* verba ad meretrices. Quin subsit iocus obscoenus non dubitandum. Num corrigendum *ὅ σ α ἕξει σ ῦ κ α*; scil. quando vos, quibus singulis suum est *σῦκον*, ibi eritis? Quod vulgatur certe non intellego. — § 10 *εἶτα γαλάκτινα ποικίλα τὰ μὲν μελίπηκτα τὰ δ' ἀπὸ ταγήνου* —

πυτίας μοι δοκῶ καλοῦσιν αὐτὰ καὶ σκώληκας. Adnotat editor „δοκῶ] δοκεῖ Seiler sine iusta causa." Immo iustissima, nam δοκῶ ita tantum ferri potest, si abest μοι: πυτίας, δοκῶ, καλοῦσιν αὐτά, itaque pronomen retinentes δοκεῖ corrigere cogimur. — § 18 ἐαρίσασαι δ' οὖν καὶ ἀναξανθεῖσαι τοὺς στομάχους ἐκραιπαλῶμεν μάλα νεανικῶς. Coniecturis ἐρανίσασαι, ἐρείσασαι, ἄρσασαι nihil me iudice proficitur. Suspicor ῥαΐσασαι. — Paullo ante § 17 corrigendum ἔτι μέντοι ἃ (pro ὃ) μάλιστα ἡδέως ἐφάγομεν, θριδακῖναι καὶ σέλινα.

AD PLUTARCHUM.

Coriol. 32 (Sint.). „Cum Homerus dicit τῷ δ' ἄρ' ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεά, aliaque in eandem sententiam, plerique (αὐτοῦ) καταφρονοῦσιν ὡς ἀδυνάτοις πράγμασι καὶ μυθεύμασιν ἀπίστοις τὸν ἑκάστου λογισμὸν τῆς προαιρέσεως ἄπιστον καθιστάντος." Vitiosa haec esse vel repetitio ἀπίστοις ... ἄπιστον declarat, et nihili est λογισμὸς προαιρέσεως ἄπιστος. Homines isti minime infirmi hoc poetae vitio dant quod miraculis suis mentem humanam (λογισμόν) expertem faciat liberi arbitrii (προαιρέσεως). Respondet (paulo post) philosophus noster: οὐκ ἀναιροῦντα ποιεῖ τὸν θεόν, ἀλλὰ κινοῦντα τὴν προαίρεσιν. Legendum censeo ἄμοιρον (*expertem*).

Deinde dicuntur dii in rebus gravioribus homines incitare vel retinere ἀρχαῖς τισι καὶ φαντασίαις καὶ ἐπινοίαις. E praecedenti ἀρχῆς vitio natum istud ἀρχαῖς censeo, atque ἠχαῖς repono.

Ibid. 38. „Fieri non potest" philosophus noster ait „ut simulacrum aliquod clara voce loquatur; ὅπου δὲ ἡμᾶς ἡ ἱστορία πολλοῖς ἀποβιάζεται καὶ πιθανοῖς μάρτυσιν ἀνόμοιον αἰσθήσει πάθος ἐγγιγνόμενον τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς συναναπείθει τὸ δόξαν, ὥσπερ ἐν ὕπνοις ἀκούειν οὐκ ἀκούοντες καὶ βλέπειν οὐ βλέποντες δοκοῦμεν." Arena sine calce! Fortasse sic Plut. scripsit: ὅπου ... μάρτυσιν, ὅμοιον αἰσθήσει πάθος ἐγγιγνόμενον τ. φ. τ. ψ. συναναπείθειν τὸ σῶμα δόξειεν ἄν: si historia per testes probatos nos cogit (eiusmodi miracula revera facta esse credere), sic fortasse rem explicare possimus (δόξειεν ἄν) ut aliqua res, rei quam sensibus percipimus similis, qua „phantasia" nostra afficitur, simul et corpori nostro praesentiam suam probet.

J. J. H.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(*Continuantur e pag.* 178).

LXXXVII.

AD FORMULAM ACTIONIS ARBITRARIAE.

Naufragia collegit Lenel (*Beiträge zur Kunde des Edicts* (1878) p. 55 sqq.) eorum, qui ante ipsum in integrum restituere conati sunt actionis formam, quae de eo sumitur, quod certo loco dari oporteat. Ipse quoque tunc eius iudicii formulam composuit (op. cit. p. 79), mox in edicto (p. 195) alia commutavit. De illa priore postea videbo, recentior utique haud magis arridet quam ceterorum *ἀποτυχήματα*. Dicam, quam ob rem èt illis veteribus èt edicti instauratori in ipso edicto parum feliciter res cessisse videatur. Nempe credebant illi et credit nunc hic latere verba formulae sub iurisconsultorum interpretationibus, quae supersint in Digestis (l. 2 pr., § 8, l. 8 D. 13. 4), adiecta constitutione Alexandri (c. un. C. 3. 18), ubi legimus in hanc actionem venire, *quod alterutrius interfu(er)it suo loco potius, quam in eo quo pet(a)tur solvi.* Quam tamen opinionem ipse refellerat eo quod l. 2 § 8 D. 13. 4 legitur Labeonem demum, quem secutus sit Iulianus, *etiam actoris (utilitatis) habu(isse) rationem*, sed postea excogitavit potuisse Iulianum hoc ipsum, quum edictum ordinaret, formulae verbis exprimere. Obstat huic sententiae sermo Ulpiani (§ 8 cit.): *nunc de officio iudicis*

huius actionis loquendum est, utrum quantitati [1]) [contractus] *debeat servire* etc., apparet enim formulae verbis nihil exprimi, quo *quantitati* vetetur *servire* iudex, sed omne omnino quod de utilitate vel actoris vel etiam rei [2]) legitur, ut propter illam excedatur [3]), propter hanc vero minuatur [4]) condemnatio, officio iudicis receptum esse citra praeceptum ius dicentis. Quamobrem in vetere formula, si tanti est [5]), effingenda ante omnia tenere debemus commentariorum in hac specie nullam esse utilitatem ut e quibus indicium capi non possit, deinde talem quaerendam esse formulam, quae conveniat negotii, quod proponatur, naturae. Est autem eiusmodi: ut iudicetur quantum Romae dari oporteat pro eo quod Ephesi debeatur. Quidni igitur in haec fere verba iudicium a praetore datum credemus: *iudex esto. Si paret N. Negidium A. Agerio HS X milia Ephesi dare oportere, quanti id nomen Romae esse arbitratus eris, eius iudex condemnato* et reliqua. Quae formula intellectu non recedit ab ea, quam finxerat Lenel: *si paret — oportere, iudex arbitratu tuo condemnato.* Edictum praemiserat [6]), Institutionum (§ 33*c* (i. f.) IV 6) ratione habita, huiusmodi: *de eo quod certo loco dari oportet* [7]), *ita iudicium dabo, ut utilitas illo loco solvendi salva sit promissori.* Nunc dubitat (*das* E. P. p. 196) fueritne omnino edictum, quod possint Institutionum verba ad formulam pertinuisse, quam refellit opinionem Ulpianus l. 2 § 8 cit. (D. 13. 4). Possunt quidem nec ad edictum nec ad formulam scripta esse sed supposita [8]), sicut supposita multa sunt

---

1) Eam intelligo, quae futura sit sola locorum differentia inspecta (cf. l. 3 D. 13. 4).

2) Ergo si praetoris demonstratione *utilitas solvendi salva est promissori* (§ 33*c* (i. f.) Inst. IV 6), fuit ea edicti, non formulae, conceptio. Quod nunc quidem Lenel (*das* E. P. p. 196) in dubium revocat.

3) Ex adversa parte mora interveniente (l. 2 § 8, l. 8, l. 10 D. 13. 4).

4) Omnino (l. 4 § 1 D. 13. 4), nisi mora causae sit.

5) Non delinquere eum puto (delinquere putat Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* II (1881) p. 15 sq.; *das* edict. (1883) p. VIII, sed vid. ibi not. 3), qui commentariorum auxilio destitutus, tamen ad quandam probabilitatis normam, artis praecepto nullo neglecto, veteres formulas effingere studeat.

6) Op. cit. p. 60.

7) Nonne *oportebit*?

8) Suspecta mihi sunt verba *idque etiam praetor monstrat.*

in Ulpiani commentario (Paling. 782—784). Ut ecce l. 2 pr. scribere qui potuit *arbitraria actio utriusque utilitatem continet* etc., paulo post (§ 8) demonstraturus, quam sit id ipsum dubitationis plenum? Qui deinde l. 2 § 1 hanc actionem *ex stipulatione veni(re)*, quum sit a praetore introducta [1])? Ergo cancellanda sunt pr. et § 1. Quod sequitur: *si quis Ephesi decem aut Capuae hominem dari stipulatus experiatur* genuinum est, quippe quo remittitur § 3 (vv. *in proposito*); reliquam partem § 2 stare non posse sequens efficit [2]). In ipsa § 3 genuina non videntur: *damus igitur actori electionem petitionis*. Nihilo minus est evidens emblema in § 7: *idem Iulianus tractat, an is qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilo minus possit intendere sibi dari oportere. et Iulianus scribit liberationem non contigisse atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem et alias tractat et apud Iulianum notat posse dici* [et si mihi alibi solvatur] *liberationem contigisse* [quamvis invitus accipere non cogar]: *plane si non contigit liberatio, dicendum ait superesse petitionem integrae summae, quemadmodum* etc. Quae sequitur § 8 maxima quidem sui parte genuina est. Attamen cogitarine potest actionis arbitrariae formula, quae permittat iudici quantitati *contractus* servire? Putat quidem Lenel (in edicto) talem a se propositam [3]), sed manifesto errat. Est enim longe aliud quantitatem servare, aliud *quantitati servire* [4]). Vitium haec quoque sonant: *ut si interfuisset rei Ephesi potius solvere quam eo loco quo conveniebatur ratio eius haberetur* et paulo post *in hanc* [5]) *arbitrariam quod interfuit veniet et quidem ultra legitimum modum usurarum* [6]). Etiam l. 4 pr. Tribonianum agnoscere mihi videor: *quod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur* [nec amplius quid, nisi si quid esset stipulatus vel si temporis utilitas intervenit]. Plane eorum quae praecedunt interpolationis indicia cumulare supervacuum duxi, quia arbitror harum rerum peritos mecum

---

1) Cf. l. 1 D. 13. 4.

2) Iam vidit hoc Glück XIII § 846 (p. 311).

3) P. 195 (ima): *„auf eine derartige Fassung kann bezogen werden, was Ulpian in fr. 2 § 8 h. t. sagt."*

4) Ergo iam supra *contractus* cancellavimus.

5) Nota *hanc*.

6) Corrigit Lenel *ultra centesimam*.

statim facturos esse; quod autem ad hunc locum attinet, intelligo probare me debere. Videtur is Cuiacio [1]) *singularis*, quum alias de *summa* [2]) actio non occurrat, qua *temporis utilitas* aestimetur, id est ut adiciatur tantum, quantum actoris interfuerit tunc potius solutum esse. Palam enim est (cf. l. 7 pr. D. 13. 4) ad bonae fidei iudicia Ulpiani sermonem pertinere non posse. Ergo putat Cuiacius certae pecuniae actionem, si temporis utilitas interveniat, in arbitrariam transferri, quod multi refutare aggressi sunt, quos laudat Glück [3]), vincet tamen Cuiacius, nisi ea actio Triboniano redhibebitur.

LXXXVIII.

QUID SIT IN REM ACTIO.

Actio si intelligitur verborum conceptio, qua demonstretur quid in iudicium veniat, species est in rem actio, cuius intentio solam actoris personam habeat (Gai. IV § 87), veluti *cum aut corporalem rem intendimus nostram esse aut ius aliquod nobis competere* [4]). Sin autem actio intelligitur ius persequendi, convenire videtur definitio Ulpiani [5]), ut sit in rem actio: *per quam rem nostram, quae ab alio possidetur petimus*, id est: quae ius in re habenti [6]) cum possidente competit, ut is restituat possessionem, *ubi enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor r e s t i t u e r e, qui non obiecit aliquam exceptionem* [7]). Alioquin si definimus [8]) in rem actionem eam esse, quae nec e contractu veniat nec e delicto, definiverimus nihil, quia con-

1) Paris. I p. 1316 E.

2) Quae laudat Glück, XIII § 846[12] (p. 317) aut ad fundum pertinent aut ad factum.

3) XIII § 846 (p. 316--319).

4) Negativa actio hac ratione in personam est

5) L. 25 D. 44. 7.

6) Extendaturne in rem actio ad eum, qui olim dominus fuerit, quaesivimus cap. LXII.

7) L. 9 D. 6. 1.

8) Cf. Gai. IV § 2 (= § 1 Inst. IV 6); Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 129.

tractuum genus est infinitum. Ut ecce ad exhibendum actio si videbitur quasi e contractu esse, quidni rei vindicatio? Sed falluntur ii quoque, quibus videatur sufficere definitio: in rem actionem eam esse, quae proprietatis causam contineat, id est quae nascatur e dominio eve iure in re [1]); includunt enim (quod nolunt) condictionem furtivam et legis Aquiliae actionem. Ergo teneamus Ulpiani [2]) definitionem, ut sit in rem actio quae competat habenti ius in re adversus possidentem ut is restituat possessionem [3]), nisi obiecerit *aliquam exceptionem* [4]), *datur* enim exceptio *ex multis causis ei qui possidet* [5]), veluti quod rem pignori acceperit, quae exceptio dicitur [6]) *pignoratitia*, sed hoc saeculo adeo plerumque delituit ut neque in edicti restitutione compareat neque numerari soleat pignoris originem tractantibus inter praetoria instituta, quibus creditori pignoratitio prospiciatur [7]). Plane, quod credi iubet Ulpianus possessorem omnimodo ad restitutionem compelli, *qui non obiec(er)it aliquam exceptionem*, id non indistincte ita servatur, quia nonnumquam iure civili tutus est possessor. Veluti si quis usumfructum usumve legitime quaesierit, is iure prohibebit intrare dominum [8]) nec indigebit auxilio ius dicentis. Ex diverso praetorium qui defendit usumfructum sibi, is adversus rei vindicationem [9]) vel negativam actionem [10]) exceptione se tuebitur *de re usus fructus nomine tradita*. Superficiarius quoque exceptione utetur adversus vindicantem iure dominii eaque in factum, quia *cui damus actionem, eidem et exceptionem competere multo magis quis dixerit* [11]). Nec dubitabimus propter ius in agro vectigali similem accommodare exceptionem, quia par est

---

1) *„Die aus den dinglichen Rechten sich ergebenden Ansprüchen"* (Windsch. (1879) § 43).

2) L. 25 D. 44. 7.

3) Ergo, ut sit in rem actio, tria concurrere oportet, quorum si vel unum defuerit, erit in personam actio.

4) L. 9 D. 6. 1.

5) L. 1 § 4 (i. f.) D. 43. 17.

6) L. 6 § 9 D. 10. 3.

7) Cf. e. g. Herzen, *Origine de l'hypothèque* (1899) p. 88².

8) L. 10 § 4, l. 12 pr. D. 7. 8; cf. l. 11 eod. (= § 1 Inst. II 5)

9) L. 7 pr. D. 7. 9.

10) L. 11 § 2 D. 20. 1.

11) L. 1 § 4 D. 43. 18.

ratio. Alioquin datur in rem actio adversus omnem possidentem, nec interest, utrum civiliter possideatur an naturaliter [1]), sed debet omnis possessor aut formulam petitoriam subscribere aut ipsam restituere possessionem eo excepto, quod cavit Constantinus [2]) de eo qui alieno nomine possideat, qui, si *statim in iudicio dominum nomina(verit)*, absolvitur [3]). Ceterum, quia genus est in rem actio, videndum de speciebus eius. Sufficit utique unam in rem actionem dari, ut nunc apud Anglos constitutum est [4]); at iure Romano plures numero inveniuntur in rem actiones: rei vindicatio, actio Publiciana, actio Serviana, actio de superficie, actio vectigalis, quae competunt vel iure dominii [5]), vel hypothecae vel superficiei vel quod habemus in agro vectigali ad possessionem persequendam aut nudam, cuius generis est Serviana [6]), aut cum sua causa, cuius generis sunt reliquae. De causa propriam actionem iure Romano nullam esse èt Basilicorum interpres [7]) observavit èt apud Occidentales Hesse [8]); erat actio iure Anglico [9]). Falso referuntur inter in rem actiones eae quae sunt de universitate, quae mixtam causam habent, tam in rem, quam in personam, quod explicavimus supra (cap. LXXXII); referuntur falso actio confessoria et negativa, quae non competunt in possessorem eius quod petitur [10]), sed confes-

---

1) Ulp. l. 9 D. 6. 1.

2) c. 2 C. 3. 19 (= *Cod. civ.* art. 1727).

3) Hodie apud Transrhenanos non sufficit dominum nominavisse, nisi in iudicium is veniat (*Civilprozessordn.* (1879) § 73).

4) Kerr, *the students Blackstone* (1887) p. 320: *„claims to possession of real property are now asserted by the one universal remedy of an action."*.

5) Apud nos etiam usufructuario datur ipsa rei vindicatio (*B. W.* art. 828).

6) L. 16 § 4 D. 20. 1 (ia. l. 41 § 1 D. 5. 3). Alio sensu *nudam* possessionem avocare Serviana dicitur l. 66 pr. D. 21. 2 (cf. l. 38 § 3 D. 45. 1; l. 3 pr. D. 19. 1), qua de re diximus supra (cap. LXX).

7) sch. 2 ad Bas. 23. 3. 10.

8) *Jahrb. f. Dogmat.* VIII (1866) p. 28.

9) Kerr, op. cit. p. 320: *„a second action lay to recover the mesne profits"*; p. 321: *„the claim for mesne profits may now ..... be combined with the claim for possession."*

10) Credit quidem Hesse, *Jahrb. f. Dogmat.* VIII (1866) p. 45 sq., definitioni satisfactum, quod detur actio adversus possessorem (cf. l. 5 § 1 D. 7. 6; l. 15 D. 8 5), non interesse, cuius rei possessorem. Eadem fuerit oportet opinio Roberti Pothier (*Introd. génér. aux coutumes* no. 110 *„l'action réelle est celle que celui qui est propriétaire d'une chose ou qui a quelque droit dans cette chose a contre le posses-*

soria in eum qui servitute quacumque non iure prohibet [1]), negativa in eum qui veluti servitutem usurpat nec is utique possidet. Sin utique possideret adhuc maneret non possidere eum id quod petatur. Possideret enim servitutem, peteretur fundi libertas. Adeo autem confessoria et negativa non persequuntur possessionem ut *et possessori compet(a)nt* [2]). Similiter non est in rem actio nudae proprietatis vindicatio [3]), quam èt Gaius [4]) agnoscit èt Paulus [5]), quia ne actio quidem [6]), sed actionis simulacrum [7]); est actio, non tamen in rem actio, quam accommodat condicionalis hypothecae nomine ad cautionem interponendam, non possessionem auferendam, Marcianus [8]). Haud magis est in rem actio quantitatis vel modi vindicatio, de qua dicetur infra (cap. CX), quia quantitatis vel modi dominium non intelligitur [9]), debet autem omnis in rem actio propter ius in re competere. Atqui dicendum videtur Paulo Laband [10]), si hoc obtineat, in rem non esse Publicianam actionem, quae non sit ex iure in re sed ex priore actoris possessione [11]), quasi non sufficiat possessio, quae apud eum priorem fuerit, ut petitor in ea re *plus iuris* habeat (l. 2 D. 43. 17). Ítem iure Saxonico rerum mobilium vindicationem esse in rem actionem plerique

seur, pour qu'il soit tenu de lui délaisser la chose ou de le . . . . laisser jouir du droit qu'il y a").

1) L. 10 § 1 D. 8. 5.

2) L. 5 § 6 D. 7. 6; cf. l. 6 § 1 D. 8. 5.

3) Cf. Francke, *Commentar* etc. p. 188—191.

4) L. 19 pr. D. 22. 1.

5) L. 33, l. 35 pr. D. 6. 1. Cf. quoque Marcell. l. 26 D. 31.

6) Est actio, si quis non competere sed dari sibi oporteie nudam propietatem intendit (§ 9 Inst. II 20).

7) De simulacris actionum diximus cap. L.

8) L. 13 § 5 D. 20. 1.

9) Docet quidem Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 210 (p. 486) quantitatis esse dominium, sed confundit dominium et vindicationem. Rectius Pothier, *Prét de consomption*, no. 9: *„on ne peut concevoir ce droit sans un corps certain et déterminé"* Windsch. (1891) § 226a not. 2: *„dingliche(s) Recht an einer generisch bestimmten Sache (ist unmöglich)."* Adsentiendum nihilominus est èt Caesari (B. G. VI 22 § 2) èt Holtio (*Verhandelingen* (1851) p 178) èt Georgio Waitz (*Verfassungsgesch.* I (1880) p. 125) si modus agri suppetat debitae etiam bonitatis (Waitz p. 121 sq.), non multum interesse inter eum qui *agri modum certum* vindicare possit et qui *fines habe(a)t proprios*.

10) *Vermögensr. Klagen* (1869) p. 51.

11) *„dieselbe ist . . . . auf kein dingliches Recht, sondern auf die* bonae fidei possessio *gestützt."*

negant, quum detur commodatario. Quos refellit Heusler [1]) hoc argumento: commodatario, cui dominus utendum dederit [2]), iure Saxonico ius in re tribui („*der Commodatar hat ein dingliches Recht*"). Docet idem [3]), ubi sint in re iura, ibi necessario existere in rem actiones („*dingliche* ..... *Rechte erzeugen dingliche* ..... *Klagen, eines bedingt das Andere mit Notwendigkeit*"). Qua in re tot paene sunt errores quot verba: primum, quia ius in re esse potest sine ulla actione, modo alia ratione, veluti per exceptionem, obtinere possit [4]): deinde, quia sunt in re iura, ex quibus nulla in rem actio decurrere possit, qualia sunt iura praediorum; postremo quia omnibus in re iuribus potest sufficere negativa. Nisi enim discretae sunt actiones, potest adversus rem quoque possidentem ab eo qui plus iuris in ea re habeat sic agi: ius ei non esse invito se possidere [5]). Qua ratione, apud veteres Germanos quae subesse creditur ab Andrea Heusler [6]) actio in rem, proprie est negativae genus, intenditur enim: adversarium *malo ordine invasisse* [7]) vel *malo ordine possidere* [8]), idque ipsum est quod decantari solet [9]): apud veteres Germanos semper [10]) ex delicto vel quasi ex delicto agi solitum, cui sit consequens

1) *Institutionen* I (1885) p. 395; II (1886) p. 210². — Cf. *Cour des bourgeois* 214 (Franken, *franz. Pfdr. im MA.* (1879) p. 335).

2) Hoc supplendum videtur. Cf. Bruns, *Recht des Besitzes* (1848) p. 315 (post not. 1).

3) *Institutionen* I p. 385.

4) Ergo verum est, quod scribit Savigny, *Verm. Schr.* V p. 12, iuri sufficere, si sit eius qualiscumque defensio („*Schutz*"); non recte addit (p. 13) dominium nullum esse sine vindicatione („*ohne Realklage*"). Rectius Gans, „*über röm. Obligationenrecht* (1819) p. 6 summa: „*es könnte*, inquit, *ein Eigenthum gedacht werden ohne Vindicationsrecht*", licet superiori testimonium dicat Ulpianus l. 27 § 2 D. 34. 2 (*non videtur suum esse quod vindicari non possit*) et in pignore Gaius l. 27 pr. D. 9. 4 (*nullum .... pignus est cuius persecutio denegatur*). Quem refellit Dernburg, *Pfandrecht* I p. 124, specie interpretandi.

5) Similiter cum eo qui servitute prohibeat: ius ei non esse prohibere.

6) *Institutionen* I § 78 (p. 387).

7) Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 512⁵; Huebner, *Immobiliarprozess der fränk. Zeit* p. 34 sqq.

8) Brunner, op. cit. II p. 512⁶; Huebner, op. cit. p. 40 sqq.

9) Vid. e. g. Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV § 14; VI § 133 (p. 268); Planck, *Gerichtsverf.* I p. 367; Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 328; Huebner, *Immobiliarproz.* p. 1, p. 34.

10) Ita: semper.

a reo potissimum omnem ibi disceptationem coepisse [1]). Non enim dubitare debemus, quin negativa, sicut confessoria, quasi ex delicto [2]) sit actio. Apud Saxones quidem in rem actionis iam èt nomen [3]) èt res [4]) apparet. Similiter ut apud veteres Germanos de *malo ordine* actio, ita apud Athenienses *ἐξούλης δίκη* proprie negativa est, quae competit *κατὰ τῶν ἐξειργόντων*, sive possident sive non, *ἐπεργασίας δέ τις ..... εἴργοιτο* [5]). Potest nihilominus Atheniensibus vera in rem actio cognita fuisse et potest apud hos ipsos notio in rem actionis inventa esse, siquidem codicum fide nec optimorum nec tamen contemptibilium (F, Q) apud Demosthenem (XLI § 7) legendum est: (*ὁ νόμος*) *οὐκ ἐᾷ διαρρήδην, εἰς ἅ τις ἀπετίμησεν εἶναι δίκας.* Sed habent ceteri *ὅσα τις.* Ab in rem actionibus diversae sunt *ex* adversarii *possessione* [6]) actiones, quas appellat Demosthenes (XLI § 10) *πρὸς τοὺς ἔχοντας* (*δίκας*), his enim includuntur quidem actiones in rem [7]), sed includuntur etiam in personam nonnullae, veluti ad exhibendum actio [8]), ex iniusta causa condictio [9]), metus causa actio [10]), quae sine dubio competunt in possidentem, noxalis denique actio [11]) de qua ambigitur competatne simpliciter in possidentem an in dominum possidentem [12]). Non

---

1) Bethmann-Hollweg, op. cit. VI § 133 (p. 268): „(*das germanische Recht*) *stellt anstatt des klägerischen Rechts die Schuld des Beklagten in den Vordergrund*"; Planck, op. cit. I p. 688: „*das deutsche Recht .... von der Vertheidigung ausgehend* etc."

2) Windsch. (1891) § 198. Haud magis iure Romano (Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 86), quam Germanico (Huebner, *Immobiliarproz.* p. 45), quod non iure fit absque personae vitio („*objektives Unrecht*") non coercetur.

3) *Ssp.* I 70 § 1; III 79 § 2; *uf gut. Richtst. Ldr.* 5 § 1 (cf. *Ssp.* II 3 § 1): *um gut.*

4) Planck, *Gerichtsverf.* I p. 364. Res quidem ipsa, licet raro, tamen apud veteres Germanos quoque aliquando occurrit (Huebner, *Immobiliarproz.* p. 48/9).

5) Harpocrat. v. *ἐξούλης*. Cf. Meier et Schoemann, *Att. proz* p. 486 (Lipsius p. 666).

6) L. 24 § 2 D. 5. 1; l. 23 D. 9. 4.

7) L. 24 § 2 D. 5. 1.

8) L. 3 § 15 D. 10. 4.

9) L. 25 (i. f.) D. 25. 2.

10) L. 14 § 5, l. 16 pr., § 1, l. 18 D. 4. 2.

11) L. 23 D. 9. 4. In personam esse noxalem, neque pignus persequi, quam sententiam non multum abest quin expresserit Bekker (cf. Karlowa, *Rechtsgesch.* II 1 p. 105), demonstratur l. 42 § 1 D. 9. 4, nec obstat l. 45 § 1 D. 30 (cf. l. 13 § 1 D. 19. 1).

12) Quod tractavimus cap. LXXXVI.

abhorrens videtur, postquam disputavimus de in rem actione, quaerere, quid sit ius in re; porro, quid sit dominium. Observandum igitur est pleraque ac fere omnia iura sic competere, ut obligent aliquam personam vel certam vel incertam; quaedam sic, ut simpliciter obligent, quae hodie *impersonalia* [1]) dici coeperunt [2]). Horum [3]) rursus sunt quaedam, quae *sine (rebus)* esse non possunt (cf. § 3 Inst. II 3); proinde *(re) sublat(a) ips(a) quoque tolli necesse est* [4]); haec in re iura recte dicuntur, modo natura sui superesse ius nequeat re sublata; alioquin, si res tamquam condicio extrinsecus accedat, non propterea ius in re erit. Veluti servitus quia est ius faciendi vel prohibendi quid [5]) in praedio alieno ius in re est; sed nihil ad rem facit, quod esse debeat fundus cui serviatur, nam hoc accessit auctoritate constituentium et potest remitti [6]). Itaque ratione praedii servientis servitus ius in re est, sed respectu alterius praedii magis ex re quam in re, sicut e syngraphe actio apud eos, apud quos syngraphe tesserae instar est [7]). Eorum autem iurium, quae sunt in re, pleraque aliquam dominationem habent, cuius generis est ipsum dominium; itaque sic definit Dernburg [8]): proprietatem esse ius dominandi generale [9]), quod tamen aeque convenit superficiei, emphyteusi, usufructu. Nam horum quoque dominis, sicut domino proprietatis, quidquid in re facere permittitur, nisi iure prohibeantur. Veluti fructuarius locum religiosum facere non potest invito domino, sed ne domino quidem hoc licet invito fructuario (§ 9 Inst. II 1). Alii sic definiunt: proprietatem esse ius in re absolutum, modo nihil ei detrahatur [10]), nec dicunt quomodo maneat absolutum post partis sui detractionem. Est

1) Apud Germanos: „*absolute Rechte*".

2) Faure, *Nederlandsch procesrecht* I (1879) p. 208.

3) Illorum etiam, velut obligatio ut certa res detur. Quamquam diversum putat Dernburg, *Pandekten* I (1892) § 83 not. 2 (i. f.).

4) pr. Inst. II 4.

5) Non iusta est servitutis definitio l. 15 § 1 D. 8. 1 eo pertinere eam, *ut (in suo quis) aliquid patiatur vel non faciat.* Siquidem tale ius personam obligaret.

6) L. 1 D. 8. 5.

7) Aliud dabit exemplum Heusler, *Institutionen* I (1885) p. 343¹.

8) *Pandekten* I (1892) § 192 (p. 443).

9) „*Recht genereller Herrschaft*". Hoc Latine dicitur *ius utendi fruendi* (pr. Inst. II 4).

10) Cf. Windsch. § 167, maxime: „*das Eigenthum ist als solches schrankenlos aber es verträgt Beschränkungen.*

revera dominium rei id quod superest [1]) post cetera omnia in ea re iura; quod non magni refert invenisse, sed refert observare, quam suae artis valde imperiti sint, qui ne hoc quidem invenire potuerunt [2]). Abutuntur autem illi falsa illa definitione, ut demonstrent domino in re sua vel pignus vel aliud ius [3]) competere non posse, quem errorem proprio capitulo, id est IX, refutare conati sumus, quamquam non sum nescius iustae indignationi pares fuisse vires nullo modo. Ideo autem domini interest suae rei pignus habere, quia alioquin ceteris omnibus, quibus in ea re ius sit, inferior futurus est; est enim non summa potestas domini, sed infima [4]). Quamobrem qui domino adversus eos, qui ante pignori acceperunt, quod nonnumquam est admittendum, consultum volunt nec audent ei ex causa ius pignoris adsignare, ne reclametur a dialecticis, ei facile solent eo delabi, ut pignoris persecutionem omnino denegent [5]) cum damno creditorum, quum sufficiat pignus domino dari vel conservari. Veluti quum servus noxae datus vel ductus sit aedesve possessae e secundo decreto, novi domini [6]) propter damnum vel propter *impensas quas in refectionem feceri(t)* [7]) causa iustior est quam veterum creditorum, quamobrem oportet eum creditori vel usufructuario veteri [8]) quasi taciti pignoris ratione praeponi *etsi* [9]) *possidere et (usu)capere ei permissum*

1) Itaque quum nihil superest praeter nomen domini, non est dominium, veluti detracto usufructu quae dicitur *nuda proprietas* interim proprietas non est (cf. Grot. *Inleiding* II 38 § 6). Ceterum non semper propter usumfructum proprietas erit nuda (Gai. II § 91).

2) Dialectici intelligantur.

3) Nescio cur in usufructu placeat aequitas Bernhardo Windscheid (1891) § 226a [13].

4) Summam esse potestatem domini credit Jörs, *röm. Rechtswissenschaft* (1888) p. 178 [2]: *„eine höhere Gewalt über die Sache als die durch das Eigenthum verliehene gibt es nicht"*.

5) Novum est exemplum apud ipsum Iustinianum, Nov. 136 c. 3 (i. f.), recentius etiam apud Henricum Dernburg *Pfandr.* II p 245.

6) L. 2 § 1 D. 2 9; l. 26 § 6 D. 9. 4; l. 1 pr. D. 23. 5; l. 15 § 16 D. 39. 2.

7) L. 44 § 1 D. 39. 2. Cf. l. 15 § 31, § 34 eod.

8) Novis creditoribus, id est, quibus ipse rem obligaverit, praeponendus non est quia omni pignoris conventioni *solida res inesse videtur* (l. 15 § 2 D. 20. 1). Ergo si concurrunt veteres et novi creditores, portionem domini auferre debent novi creditores, in eo quod plus est veteres potiores esse.

9) Legitur: *si*, quod corrigendum fuit, quia ex primo decreto sine dubio pignus competit.

fuerit [1]) vel etiam usuceperit [2]) vel per aes et libram dominus extiterit [3]). Removendi creditores in totum causa non est; attamen videmus interdum creditori et usufructuario iuris sui persecutionem denegari [4]), salva absentibus in integrum restitutione [5]), ideo quia creditum est domino ratione pignoris subveniri non posse. Similis est is, qui *servum captum ab hostibus redemerit;* huius enim protinus fit servus [6]), non pignoris vinculo subicitur ut redemptus liber. Sed dominium eius sub condicione resolvitur pretio oblato, quasi nunc postliminio redierit [7]). Ergo pendet interim ius creditorum, quia necdum postliminio homo redisse videtur et *post dimissum redemptorem* tum denique *in veterem obligationem revertitur* [8]). Est in his omnibus speciebus dominium pro pignore, id est pignoris loco, constitutum, quod apparet vel maxime in eo, qui ab hostibus redimitur, haberet enim pignus qui redemit, si liberum redemisset. Perinde, si non defenditur damni infecti vel noxae vel deditur noxae, *pro pignore* actor vel servum *abducit vel* aedes *possidet* [9]). Sufficeret enim ei pignus dare vel primo decreto datum conservare. In aliis quoque speciebus evenit, ut dominium sit loco pignoris, veluti ex causa fiduciae quae cum creditore fiat [10]), item, quum ea lege, ut tantundem reddatur, res obligantur [11]), pacto denique reservati dominii. Nec mirari debemus proprietatem interdum esse pignoris loco, quum sit usus fructus loco in re quae usu consumatur [12]), et appareat dominus pro custode in testamento Galli cuiusdam [13]) et in cum amico fiducia [14]). Plane

---

1) L. 12 D. 39.2.
2) L. 44 § 1 D 39.2.
3) L. 17 § 2 D. 7.1.
4) L. 27 pr. D. 9.4; l. 15 § 25 D. 39.2.
5) L. 26 § 6 D. 9.4; l. 15 § 22, § 33, l. 19 pr. D. 39.2.
6) L. 12 § 7 D. 49.15.
7) L 12 § 7 cit.
8) L. 12 § 12 D. 49.15.
9) L. 23 D. 15.1. — Cf. l. 114 § 12 D. 30.
10) Gai. II § 60. — Verum hoc esse fatetur Dernburg, *Pfandr.* I p. 491: „*es* (*ist*) *gar wohl möglich, dass man ..... der Verpfändung wegen ein ..... Recht überträgt*".
11) Windsch. (1891) § 224² (ia. § 226*a* not. 2). Cf. l. 7 D. 46.5.
12) § 2 Inst. II 4.
13) Bruns, font. (1893) no. 99 I 25—27.
14) Gai. II § 60. Cf. praeterea Thalel. sch. 1 διήρητο ad Bas. 12.2.33 (in iudicio

qui dominium *pro pignore* habet, is non omnimodo proprietati adiectum ius pignoris habere existimandus est [1]), sed ita, si iusta causa subest, cur anterioribus creditoribus praeferatur, sicut est in causa damni, nec alia ratione tutus est, sicut in redempto.

---

divisorio, inquit, *ὁ δικαστὴς γίγνεται (τῶν πραγμάτων) δεσπότης, ἵνα ὡς ἔχων αὐτῶν ἐξουσίαν, ὡς βούλεται, προσκυρώσῃ*).

1) Sic existimat Dernburg, *Pfandr.* I p. 491: „*bei der* fiducia ..... *war also (der Gläubiger) Eigenthümer und Pfandgläubiger zugleich*".

(*Continuabuntur*).

AD THUCYD. VII 56.

Syracusani Atheniensium copias aggressuri secum reputant ***καλὸν σφίσι τὸ ἀγώνισμα φανεῖσθαι***, nam, hodie si vincant, ***ὑπό τε τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ὑπὸ τῶν ἔπειτα πολὺ θαυμασθήσεσθαι***: *fore ut et ceteri homines et posteri magnopere se admirentur.*

Hocce igitur temporis articulo Syracusani id potissimum mente volvisse dicuntur, quid sera posteritas de iis esset dictura? Satisne absurde? Et quaenam haec est oppositio *ceterorum* hominum et *posterorum*? Opponi possunt posteri *aequalibus* vel *atavis*; huius vero enuntiati initium eiusmodi est ut *loci*, non *temporis* requiratur indicium, quo a ceteris mortalibus distinguantur certae alicuius urbis regionisve incolae. Denique quid sibi vult ***πολὺ*** illud, quod veluti e nubibus est suspensum? Mutetur ***ἔπειτα πολὺ*** in ***ἐκεῖ ἐπὶ πολύ.***

Si vicerimus, — sic secum Syracusani, — *et per ceteram Graeciam crescet nostrum nomen et* — quod praesertim nostra refert — ***ἐνθάδε***, *in ipsa Sicilia, homines nos longe lateque suspicient.*

J. v. L.

TACITEA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur e pag.* 209.)

IX.

Agam nunc de locis quibusdam, ubi ab uno vocabulo pendent omnia, cuius vero sensu non accurate perspecto aut iniuria sit interdum sollicitata lectio tradita aut perversa proposita coniectura, aut parum intellectum Taciti consilium, denique aliquis levior graviorve commissus error; plerumque tamen hic coniecturis quibusdam refellendis dabo operam, quae mihi aut videantur inutiles aut id in textum inducere quod noluerit Tacitus.

Ann. XI, 2. „Neque data senatus copia (sc. Valerio Asiatico, in quem calumniatores immiserat Messalina et irata ipsi et hortis eius inhians): intra cubiculum auditur, Messalina coram, et Suillio corruptionem militum, quos pecunia et stupro *in omni flagitio* obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, postremo mollitiam corporis obiectante."

Sic Mediceus; recipitur plerumque Rhenani coniectura *in omne flagitium*, iniuria, ut mihi videtur. Non enim hic agitur de aliquo Valerii consilio, *cuius causa* milites ille obstrinxerit, sed de *condicione*, in quam milites adduxerit pecunia scortisque praebendis. Et qui illud in *omne flagitium* probant, de facinore aliquo forti et periculoso, quod cum militibus suis perpetrare voluerit Valerius, cogitare videntur, cum e contrario vox illa *mollitiem* potius significat et quamvis pravitatem, quae

neglecta disciplina militari in exercitu exsistere soleat. Hunc errorem evitavit Dio LX, 29, qui de militibus ad impudicitiam a duce pellectis hic agi putavit, sed alium commisit errorem, quem Tacitus verbis *mollitiam corporis* refutat. Sic sponte ad leniorem adducimur emendationem quam Rhenani illa est: *omni flagitio obstrictos* (omisso *in*): dicebantur ab accusatore milites, quibus tam facilem se praestitisset Valerius, vitae molli et minime militari *ita assuefacti ut iam divelli inde et ad bonam frugem reduci non possent.* Hoc est *obstrictus alicui rei*, hoc etiam H. II, 37 requiritur, ubi Mediceus habet: „(non credo) legatos ac duces, magna ex parte luxus egestatis scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque *meritis* suis principem passuros", sed cum deterioribus *moribus* legendum esse demonstrare sum conatus: pravi illi et corrupti duces non alium imperatorem sunt passuri quam qui *suis moribus obstrictus* i. e. eidem addictus pravitati sit.

XI, 3. Liberum mortis arbitrium Valerio permittendum censet Vitellius et „eandem clementiam" ipse quoque suadet imperator:

„Hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait, et usurpatis, quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus .... venas exsolvit."

Quid est *remittere beneficium*? Interpretes sic accipere videntur ut sit: beneficio *non uti.* At cui haec clementia liberi mortis arbitrii data est, ea *non uti* non potest: quocunque modo moritur, ipse illius mortis auctor fit; ille etiam qui (XVI, 9) restitit percussoribus et pugnans cum armatis tamquam in acie cecidit, tamen illam mortem elegit ipse. Opponuntur inter se *remittere* et .... *intendere*: *intendit* quicunque ad extremum usque finem in aliqua re perseverat, *remittit* qui parce et modice agit. Si fecisset Valerius id quod amici suadebant, ut aliquot dies ad moriendum sumeret, beneficium *intendisset* i. e. plane abusus eo esset; nunc, dum mortem sibi consciscit illo tempore usitatissimam et brevissimam, *remittit beneficium* i. e. parce et verecunde eo utitur. Cf. A. I, 8: „Conclamant patres corpus (Augusti) ad rogum umeris senatorum ferendum. *Remisit* Caesar e. q. s." i. e. nimios illos honores minuit.

Ipse ille locus (XVI, 9), quem modo commemorabam, ab

inutili coniectura vindicari potest, si memores sumus quid revera sit *remittere* et quae accurata eius verbi interpretatio.

„Silanus" (ait Tacitus) .... „municipio Apuliae, cui nomen Barium est, clauditur. Illic — a centurione ad caedem misso corripitur; suadentique venas abrumpere animum quidem morti destinatum ait, sed non *remittere* percussori gloriam ministerii."

In codice est quidem *peremittere*, sed (sic certe Ritterus refert) correctum in *remittere*, deteriores *permittere* habent, e coniectura, ut opinor, eaque vetustissima; nam cum *remittere* Tacitus scripsisset, suprascripsisse aliquem *permittere* suspicor, unde illud *peremittere* natum sit. Et etiamnunc coniectura illa identidem fautores invenit, non reputantes quam ineptum illa Silanum reddat. An putemus iuvenem illum, quamvis praevalidum, serio credidisse inermem se armatos milites cum centurione victurum, et prohibiturum quominus ministerio suo fungerentur? Et ut iam faciamus illud eum credidisse, quid sibi vult istud *gloriam*? „*Non remittam*" ait „*gloriam ministerii* sed intendam illam et augebo; faciam ut cum quam maxima gloria ministerio vestro perfungamini, corpus meum quantum potero defendam et sic facultatem vobis praebebo ad forte edendum facinus: tamquam in acie pugnabitis".

A. XI, 22. „Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur. (Sequitur longior locus de quaestoribus eorumque numero sensim aucto). Post lege Sullae viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. Et quamquam equites iudicia reciperavissent, quaestura tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venumdaretur".

Locus impeditior videtur quam revera est. Memores modo simus *aut* apud Tacitum non eam habere emphasin quam habeat apud Ciceronem, sed fere esse: modo — modo, nunc ... nunc. Cf. c. 38 „(Messalina) tunc primum fortunam suam introspexit ferrumque accepit, quod frustra *iugulo aut pectori* admovens ictu tribuni transigitur"; i. e. *modo iugulo modo pectori*. Sic et hic *distinguuntur* aetas liberae reipublicae post Sullam, et aetas imperatoria ante Dolabellae legem: stante republica ex dignitate candidatorum concedebatur quaestura, post amissam libertatem

ex facilitate tribuentium (i. e. principum). Postremo hic quoque utamur observatione nostra (v. p. 199 sq.) de binis sententiis a Tacito in singulas coartatis, apparebit loci argumentum sic decurrere: „quamquam iudicia, adempta senatoribus, reddita sunt equitibus, numerus tamen quaestorum imminutus non est, ergo semper fuit honor ad quem haud ita difficulter homines perveniebant; certe nulla constabat pecunia sed primum (stante republica) ex dignitate candidatorum, post (aetate imperatoria) ex facilitate tribuentium concedebatur".

Cf. Ann. IV, 48. „Mox versi in luxum et raptis opulenti omittere stationes lascivia epularum, aut somno et vino procumbere". Errat editor, qui hic post *stationes* virgulam ponit, et sic res prorsus easdem inter se opponit. An quidquam interest inter *lascivia epularum procumbere* et *somno et vino procumbere?* At si virgulam, id quod recte ceteri faciunt editores, post *epularum* ponimus, et recordamur quam parum sit emphatica apud Tacitum particula *aut*, aptissimam hanc nanciscimur sententiam: modo prae epulis suis stationes omittebant, modo illo tempore iam ebrii procumbebant.

Ann. XI, 28. (Allato rumore de nuptiis istis Silii Messalinaeque, Claudii liberti, suae metuentes potentiae, acerbissime in Messalinam invehuntur):

„Subibat sine dubio metus reputantes hebetem Claudium et uxori devinctum multasque mortes iussu Messalinae patratas. Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam ante quam ream; sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur utque clausae aures etiam confitenti forent".

Hic omnia confunduntur, neque ulla agnoscitur cogitationum deliberationumque series, nisi quid sit *sine dubio* tenemus: *concedentis* illud est. Sic enim disputat Tacitus: „si quis me roget: nonne ergo Messalinam liberti isti metuebant, respondeam: profecto metuebant eam, sed e. q. s.".

Quod autem ad illud *utque* pertinet, brevitate Tacitea positum censet Nipperdeius hoc sensu: „et quod efficiendum esset ut . . .". Sed tam contorte locutum Tacitum vix credibile, atque istud *et quod* parum aptum est vinculum ad sequentia annectenda praecedentibus. Ergo sic potius locum explicem ut dicam in

voce *discrimen* esse *metus* notionem, ergoque *utque* esse i. q. *et ne non.* Hoc igitur dicit Tacitus: „in eo discrimen vertebatur si defensio audiretur, (hoc metuebatur) ne non clausae aures etiam confitenti essent", sive: „*ne paterent* aures Claudii etiam confitenti". Optime inter se opponuntur *si defensio audiretur* et *etiam confitenti* i. e. non se defendenti sed simpliciter confitenti et nil nisi veniam petenti. Hic erat omnis libertorum metus: ne nancisceretur Messalina facultatem hebetem sibique devinctum maritum quocunque tandem modo alloquendi.

A. XII, 22. „Agrippina ... Lolliae infensa ... molitur crimina et accusatorem ... exim Claudius inaudita rea multa de claritudine eius apud senatum praefatus ... addidit perniciosa in rempublicam consilia et materiem sceleri detrahendam: proin publicatis bonis cederet Italia".

Hic quid sit *addidit* vix quisquam dubitare potest: Claudius, ut Lollia non poenam passa sed clementiam experta videretur, primum de nobilitate eius praefatur, deinde *in sententia dicenda sic perrexit* ut crimina ei obiiceret. Sed videamus nunc quod XVI, 17 legitur: (tamquam Pisonis conscius et Annaeus Mela accusatur; ille autem):

„quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis tamquam de iniquitate exitii querens ita *scripsisset,* se quidem mori nullis supplicii causis, Rufrium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui infensos principi".

Sic codex, et possunt haec utcunque intelligi, dummodo ét ante *tamquam* ét post *scripsisset* virgula ponatur. Sed vel sic plusquamperfectum *scripsisset* vix ferendum videtur, et totum illud *additur tamquam scripsisset* nimis contorte est enuntiatum. Nihil vero perversius quam lectio *scripsisse,* quam nonnulli probant, verbo *additur* eam praebentes structuram, quam *dicitur, fertur* simm. habere solent. Miror equidem neminem, cum de *codicillis* aliquid legisset et deinde in *addendi* verbum incideret, *de altera codicillorum parte,* quam *addiderit* Mela, cogitasse. Sed excipiendus hic Draegerus, qui totum illud *tamquam de iniquitate exitii querens ita scripsisset* delendum censet, quae coniectura, quamvis mihi arrideat, paulo tamen violentior videtur. Ergo

expunctis tantummodo verbis *ita scripsisset*, quae tam languida sunt ut in nullo scriptore nedum in Tacito ferri possint, pro *additur* legendum censeo *addidit* vel potius *addit*, quod quam facile in *additur* corrumpi potuerit quisque videt; quo vitio semel commisso, ut tamen aliquo modo cohaereret sententia, istud *ita scripsisset* postea est insertum.

Ann. XV, 59. „Immotus his (amicorum admonitionibus Piso) et paululum in publico versatus, post domi secretus animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat: nam vetus miles timebatur *quamquam* favore imbutus".

Sic Mediceus, sed haud dubie verum vidit Rhenanus, qui *tamquam* proposuit. Quid enim? Erga utrum militum *favor* esse et cogitari potest, erga ducemne suum, rite creatum riteque ipsis praepositum, an erga eum, qui fidem eorum sollicitare studet? Equidem non dubito quin inepte milites *imperatori suo favere* dicantur, sed recte *favere* dicuntur ei, qui *largitione* utitur *adversum amicos et ignotis quoque* (c. 48); illam autem e militibus ii soli experiri potuerunt, qui iam aliquamdiu in castris erant. Cf. H. II, 85: „tertia legio exemplum ceteris legionibus praebuit (sc. ad Vespasianum transgrediendi): octava erat ac septima Claudiana, *inbutae favore Othonis*". Otho enim ubique apud Tacitum non verus ac legitimus legionum atque totius imperii dux est, sed turbidus homo qui a legitimo imperatore Galba partem militum haud bonis artibus ad se allexerit. Et tamen hunc ex Historiis locum quidam afferunt ad vocem *quamquam* nostro Annalium loco tuendam. En quo ducere possit homines novicium istud studium quamvis certis obloquendi emendationibus! De duobus aliis vocabulis, quae et ipsa ad modestos et seditiosos cives militesque pertinent, neque satis accurate intelligi solent, mox agemus.

Coniunctionem *nam* et ab aliis scriptoribus et a Tacito saepe illi inservire figurae, quae *praeteritio* dicitur, norunt omnes, neque tamen ubique a viris doctis observari illud videtur. Velut hic est locus de morte Paulinae, Senecae uxoris (A. XV, 64):

„At Nero nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, iubet inhiberi mortem. Hortantibus militibus servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum

an ignarae. Nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam".

Dubium non est quin illo *nam* significet Tacitus se spernere et contemnere istos maledicae multitudinis rumores. Sic enim pergit: „cui addidit paucos annos, laudabili in maritum memoria et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset *multum vitalis spiritus egestum*".

Sed ad bene intelligendam Taciti mentem iam satis est recte interpretari coniunctionem *an*. Etenim *incertum an* ita ut *haud scio an* non est *dubitantis* sed *affirmantis* (cf. Nipp. a. h. l.). Hoc ergo dicit Tacitus: „in vita servi ac liberti Paulinam retinuerunt, cum iam quid ageretur, utpote morti proxima, nesciret. Nam quod vulgus perhibet ... id ego nihili facio". Quid sibi velit Furneaux hac annotatione: „the expression *incertum an* appears to be usually affirmative, and to suggest a probability rather than a doubt; *and although the context here points the other way* e. q. s." non assequor.

Propter particulam *nam* et hunc inspiciamus locum H. I, 89: „Sed vulgus — sentire paulatim belli mala — quae motu Vindicis haud perinde plebem attriverant, secura tum urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galiasque velut externum fuit. Nam ex quo Divus Augustus ... (sequuntur quaedam de rerum statu imperantibus Augusto Tiberio Caio Claudio Nerone, deque Neronis fine). Tum (sc. Othone et Vitellio de imperio certantibus) legiones e. q. s.".

Sic ergo ratiocinatur Tacitus: „tum demum veri belli mala populus sensit, quae quamdiu in Gallia contra Vindicem pugnabatur, ad urbem usque non penetraverant; de tempore quod fuit inde ab initio Augusteae aetatis usque ad Neronis finem *taceri hic potest*: nullum enim tum bellum fuit".

Unum animi causa locum addo, ubi egregie perspicuitati consultum fuisset, si praeteritionis causa eadem usus esset coniunctione Tacitus, sed qui nunc satis obscurus evasit, cum aliter sit conformatus; Ann. III, 64:

„(propter Liviae valitudinem) supplicia ludique magni ab senatu decernuntur, quos pontifices et augures et quindecimviri

septemviris simul et sodalibus Augustalibus ederent. Censuerat L. Apronius, ut fetiales quoque iis ludis praesiderent. Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure et repetitis exemplis: neque enim unquam fetialibus hoc maiestatis fuisse. Ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro qua vota persolverentur".

Quoniam Tiberius sic Apronium refutat: „noli hoc argumento uti quod et Augustales hic a me adiecti sint summis sacerdotibus: hoc . est sacerdotium proprium eius domus, pro qua vota persolvuntur", multo melius eum intelligerem, si sic Tacitus scripsisset: *nam Augustales ideo adiectos* e. q. s. [1]).

Ann. XV, 65. „Fama fuit Subrium Flavum cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse, ut post occisum opera Pisonis Neronem Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecae, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto".

Ad hunc locum illustrandum mira quaedam disputat Nipperdeius de consciis sontibus et insontibus. Aliquanto melius locum sic accipit Furneaux: „quo facto ipsi *insontes viderentur,* utpote qui ipsum quoque occidissent Pisonem, et vivorum probissimo clarissimoque tradere imperium". Sed hoc quominus illam interpretationem probemus obstat, quod nunc *quasi* iungendum est cum solo *insontibus*, cum tamen magis etiam ad *claritudine virtutum delecto* pertineat. Et omnino cum adiectivo *insons* hic Tacitus utitur, illud simpliciter atque aperte *τῷ conscius opponit*: alii sunt sontes (conscii coniurationis) alii *insontes* (coniurationis non participes). Unice vera ergo est atque adeo necessaria Acidalii correctio *insonti et* (pro *insontibus*): imperium Senecae delatum nemo non mortalium esset probaturus: insons enim ille erat neque sanguine aspersus, praeterea claritate virtutum summo dignus fastigio.

---

1) Praeteritionis, quae coniunctione *nam* fit, nullum est apud Tacitum luculentius exemplum quam quod XIII, 37 legitur: „Corbulo ... dispertit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent (sc. Armeniam). Simul regem Antiochum monet proximas sibi praefecturas petere. Nam Pharasmanes interfecto filio Radamisto quasi proditore, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat", i. e. Pharasmanem admonere opus non erat: sponte ille et libenter bellum Armeniae inferebat.

A. XVI, 19. De Petronii vita ante acta postquam quaedam narravit Tacitus, qui Neronis sit factus amicus demonstravit, denique cur et quo modo a Tigellino tamquam conscius Pisonianae coniurationis accusatus sit exposuit, sic pergit:

„Forte illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic *attinebatur.* Nec tulit ultra timoris aut spei moras (sequuntur de morte eius ea quae vulgo nota)".

Hic *attinebatur* sic explicat Furneaux: „deprehensus erat et custodiebatur", parum recte, si quid video. Non enim sic nude *attineri* dicitur qui vinclis, carcere, custodia coërcetur [1]), sed is, cui morae aliquid incidit quominus iter inceptum persequatur. Sic hic Petronius, cum periculi aliquid odorari coepit, obviam Neroni proficiscitur, haud dubitans quin, si Neronem convenisset, parata sibi salus esset; sed Cumis inopinati quiddam incidit, quod quominus Neronem conveniret impediebat, ergo ipse ibi mortem sibi conscivit. Cumas ad eum pervenisse nuntium, quo de

---

1) Hoc sensu cum *attinendi* utitur verbo Tacitus, semper aut cum *carcere, custodia* simm. illud iungit, aut eiusmodi vocabula in proxima ponit vicinia, aut denique aliquo modo efficit ut dubitari non possit quin artiore sensu illo hoc verbum sit intelligendum:

A. III. 36 attineri publica custodia; VI, 19 qui carcere attinebantur; VI, 23 extractum custodiae iuvenem (nam in Palatio attinebatur); XIII, 15 praetoriae cohortis tribuno, cuius cura attinebatur damnata veneficii Locusta; XV, 57 Volusii Proculi indicio Epicharin attineri.

Ceteris locis omnibus *attinendi* verbum de quavis proficiscendi, eundi, agendi mora ponitur, clareque his demonstratur, ubi nulla custodiae vinculorumque significatio cum eo sit coniuncta vel in eius vicinia posita, de custodia vinculisque non posse cogitari. Sunt autem hi:

A. I, 35 ferrum deferebat in pectus ni proximi dextram vi attinuissent; II, 10 ni Stertinius arma et equum poscentem Flavum attinuisset; II, 52 ut Tacfarinas lectos viros castris attineret; III, 3 ut par maeror et matris exemplo avia quoque et patruus attineri viderentur; III, 71 pontificis maximi qui flaminem attinuisset; VI, 17 signatum argentum fisco vel aerario attinebatur; VI, 27 oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri; XII, 12 iuvenem summam fortunam in luxu ratum multos per dies attinuit apud oppidum Edessam; XII, 68 Agrippina Brittannicum demorari ne cubiculo egrederetur; Antoniam quoque et Octaviam sorores eius attinuit; XIII 27 quos vindicta patronus non liberarit, velut vinclo servitutis attineri; XIII, 46 si ultra unam alteramque noctem attineretur (Poppaea a Nerone); XIII, 53 ne tamen segnem militem attinerent; XIV, 25 attineri a se Vologaesen pro pignore amicitiae ostentantes; XIV, 56 quasi valetudine infensa aut sapientiae studiis domi attineretur; H. II, 14 ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis.

En exhausta materia! Omisi tantum paucos illos locos ubi *quod attinet ad* legitur.

rebus Romae gestis ita edoceretur ut de se quoque actum esse intelligeret, vel ibidem ei mortem indictam, facile e cetera narratione, licet illud disertis verbis dictum non sit, effici potest. In fine capitis praecedentis vel illud omittitur, qua re vel quo modo ei *defensio adimatur* (ademptaque defensione): et tamen hoc non ita facile mente suppleas.

H. I, 36. „Strepere cuncta clamoribus (sc. in castris praetorianis, ubi Otho imperator proclamabatur) et tumultu et exhortatione mutua, non tamquam in populo ac plebe variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque affluentium militum aspexerant, prensare manibus, *complecti armis*, collocare iuxta e. q. s.".

Est quidem paulo exquisitius dictum *complecti armis*, sed non tam obscure ut ad desperationem ultimam legentes adducat, qua tamen illi pulsi videntur commentatores, qui *armis* a nom. *armi* derivarint [1]). Quod quam absurdum sit apparebit, si reputaveris de *singulis* militibus *singulos* commilitones complectentibus sermonem hic esse. Sed estne revera *armis* (*τοῖς ὅπλοις*) *complecti* tam mira locutio? Nonne multo magis rem ipsam aptissime significat? Si quis miles, altera manu clipeum altera telum aliquod tenens, alterum complectitur, ita ut pone tergum eius clipeus telo tangatur, nonne revera *τοῖς ὅπλοις* eum complectitur? Certatim hic ab editoribus affertur vs. Aeneidis XII, 433:

Ascanium fusis circum complectitur armis.

Quis autem id facit? Nempe Aeneas, qui modo, sanato iam vulnere, denuo arma induit; *armis* ergo, id est *armatis brachiis*, filium amplectitur. Nam Virgilii editores, illic quoque *armos* significari annotantes, ludere videntur. Et quod c. 38 legitur: *aperire deinde armamentarium iussit* (Otho), non, ut opinor, hinc apparet hactenus inermes *omnes* fuisse milites.

H. I, 81. (Ubi milites mortem omnibus, qui in convivio apud Othonem aderant, senatoribus minitantes irrupere, et ipse Otho propere convivas abire iussit): „tum vero passim magistratus proiectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentia, senes feminaeque per tenebras diversa urbis itinera,

---

1) Immemores nusquam illud *armi* apud Tacitum legi, neque adhiberi posse ubi de hominibus sermo sit.

rari domos, plurimi amicorum tecta, et ut cuique humillimus cliens incertas latebras petierunt".

Adiectivo *incertas* non clientium habitationes, ut tam humiles, tamque in aliquo urbis angulo reconditae, ut haud facile a persequentibus praetorianis inveniri possint, describuntur, sed *iudicium* ipsius Taciti, triste atque severum, eo continetur; hoc enim dicit: „si res in summum fuisset adducta discrimen, proditori patronos suos illi clientes erant".

H. III, 23 et 25. Nondum satis accurate lucideque demonstratum esse opinor quid esset (in narratione de proelio Cremonensi) *agger viae* et quid *limes viae*. Certe in errore hic versatus est Nipperdeius quique c. 25 eandem quam ille distinctionem praebent. Sic enim ibi edunt: „laxati ordines (sc. Vitellianorum) abrumpuntur; nec restitui quivere impedientibus vehiculis tormentisque per limitem viae. Sparguntur festinatione consectandi victores". At sic *limes viae* idem fit quod *agger viae*, siquidem c. 23 legimus: „Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant". At ipsa sermonis latini indoles obstat quominus vocabula tam diversa, quam sunt *limes* et *agger*, unquam idem significent, neque, si tamen sumimus factum hic esse quod fieri non possit, totius narrationis sic ratio constat. At transposita distinctione simul et narrationem nanciscimur bene decurrentem ét utriusque vocabuli *limes* et *agger* significationem non solum aptam sed quae unice ipsorum conveniat naturae. Sic enim c. 25 legendum est: „Laxati ordines abrumpuntur; nec restitui quivere impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viae sparguntur festinatione consectandi victores". Nunc *agger viae* fit ipsa via, quae rectissime sic appellatur, quoniam via, in planitie exstructa, revera *agger* est. Et *limes viae* adiacentis agri margo quidam est, neque tamen nimis angustus, quoniam per eum *sparguntur* Flaviani milites. Et quid factum narratur? Non solum Vitelliani ordines suos restituere obstantibus vehiculis tormentisque non possunt, sed eadem illa obstacula quominus Flaviani propius accedant et manus cum iis conserant impediunt: hi ergo de viae aggere decurrunt, per adiacentem campum volitant et alio loco denuo aggerem viae conscendunt, sed, ut fit, dum nemo quemquam commilitonem ante se patitur, non iuxta viam currunt sed per limitem illum sparguntur.

H. III, 29. „(In Cremona oppugnanda) acerrimum tertiae septimaeque legionum certamen; et dux Antonius cum delectis auxiliaribus eodem incubuerat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent e. q. s.".

Quaerat fortasse quispiam *obstinatos inter se* quid sit; ipsa narratio accurate lecta illud docebit: in conscendendis moenibus legiones certabant inter se, etenim Antonius (c. 27): „vallum portasque legionibus attribuit, ut *discretus labor* fortes ignavosque distingueret". Erat ergo omnium inter se militum certamen, in quo nemo cuiquam cedere volebat. Cf. IV, 3: discordibus municipiorum animis magis *inter se*, quam contumacia adversus principem.

H. V, 25. Iam Batavos belli taedet; iam nihil diuturno profectum bello queruntur; quoniam ad imperium pervenerit Vespasianus, inepte simulari pro illo bellum a se geri; minime esse Romanorum intolerabile imperium. Sequuntur haec ipsius Taciti verba: „Honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari. Haec vulgus; proceres atrociora: Civilis rabie semet in arma trusos; illum domesticis malis excidium gentis opposuisse".

Si recte vim verbi *opposuisse* intelligo, hoc Civili vitio a proceribus datur, quod proprias iniurias sibi illatas a Romanis, et totius gentis Batavorum excidium tamquam in libra posuerit, in altera alterum lance, quodque tunc illi propriae iniuriae idem habere momentum visae sint, quod populi totius pernicies; et nunc eum suum dolorem illum communi omnium excidio compensare clamant.

A. I, 17. (Pescennius Pannonicas legiones ita ad discordiam impellit ut duram sortem legionariorum cum facili quaestuosaque praetorianorum conferat militia, additque):

„non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici".

Lepidum venustumque hic particula *tamen* habet colorem, egregieque refert τὸ ἦθος et eius qui loquitur et eorum ad quos oratio habetur, sed nisi egregie fallor, rarissime sic ponitur; mihi certe aliud exemplum nunc in promptu non est. Sic enim conqueritur Pescennius: „non obtrecto urbanas excubias, suus illis stet honor ... sed quocunque tandem modo de aliis copiis

iudicat aliquis, nos, negari illud non potest, semper in mediis versamur periculis". (Belg. *dan toch maar*).

Ann. III, 1. „Postquam (Agrippina) duobus cum liberis, feralem urnam (quae Germanici continebat cineres), egressa navi defixit oculos, idem omnium gemitus, neque discerneres proximos alienos, virorum feminarumque planctus ..."

Hactenus omnia planissima sunt: proximi alias magis lugere mortuum solent quam alieni, et plangere omnino mulierum magis est quam virorum. Sed nunc insigni brevitate haec adduntur:

„nisi quod comitatum Agrippinae longo maerore fessum obvii et recentes in dolore anteibant".

Quibus non respiciuntur proxime praecedentia (virorum feminarumque planctus), sed cuncta quae ab *idem omnium* initium habent. Hoc ergo dicit Tacitus: „hoc unum in *communi omnium* luctu erat discrimen quod e. q. s.".

III, 41. De motu Andecavorum et Turonorum et alia leguntur et haec:

„Turoni legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniae legatus miserat, oppressi — Aviola duce et quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium, quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent".

Inaudito prorsus modo hic *efferendi* verbum opponitur verbo *dissimulandi* ut fere *promere* significet et *defectionem efferre* sit *palam deficere*. Nam quem locum Furneaux hic affert, VI, 9, longe alia eius est ratio. Ibi enim agitur de audacia M. Terenti equitis Romani, qui liberrima ad Tiberium oratione habenda suam Seianique amicitiam defendit. Haec ergo oratio tantum valuit ut non solum ipse absolveretur sed morte multarentur accusatores „quia repertus erat" Tacitus ait „qui efferret quae omnes animo agitabant". *Efferre* autem et *animo agitare* inter se opponi, nemo, ut opinor, mirabitur. Et quod vir acutissimus eodem trahit II, 63, humani patitur aliquid: ibi enim *efferre* est usitatissimum illud *laudibus efferre* s. *extollere*: „extat oratio, qua magnitudinem viri ... extulit".

Ann. IV, 3. Nota res est *paelicem* dici mulierem non ratione habita *viri*, qui eam amat (Belg. „bijzit"), sed vel iustae uxoris vel cuiusvis mulieris, quae ab eodem viro amatur (Belg. „mede-

minnares"). Sic Semele est paelex non Iovis sed Iunonis. Semel Tacitus alio modo illud nomen adhibuisse videtur, sed tantum *videtur,* nam si recte eum interpretaris, apparet ibi quoque a solito usu eum non recedere. Est locus ubi de Seiani Liviaeque agitur nuptiis: „Pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne paelici suspectaretur".

i. e. non „ne Livia, Seiani paelex (= adultera) aemulationem iustae uxoris metueret", sed „ne ipse Seianus propter Apicatam paelici (rivali) *eius* suspectus esset".

Ann. IV, 30. Locus est de Vibio Sereno, quem suus filius accusat; is, cum quaestio de servis habita adversa sibi fuisset, iram vulgi metuens profugit, sed a Tiberio retrahitur et exsequi accusationem cogitur. Nam vetus erat Tiberii in reum odium propter quaedam ab illo petulantius dicta:

„ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus varie arguens, etiamsi tormenta pervicacia servorum contra evenissent".

Primo aspectu *etiamsi evenissent* hic positum videri possit pro *quamquam evenerant,* sed non ex Taciti verum ex Tiberii mente ea vocabula posita sunt; is enim sic disputans est intelligendus: „*quamvis* pervicacia servorum tormenta contra *evenerint*, tamen damnandus Serenus est, nam ante octo annos maledixit mihi, et postea quoque unum et alterum fecit quod mihi molestum esset". Fabulam ergo de lupo et agno nobis Tiberii oratio in mentem vocat.

Ann. IV, 34. Cremutius Cordus ut demonstret se nihil commisisse quod Brutum et Cassium laudaverit, et alia affert exempla et hoc:

„Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium talibus laudibus extulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret: neque id amicitiae eorum offecit".

Plerumque illo vocabulo *fides* notum illum Livii *candorem* laudari viri docti putant; sed illa quidem *virtus* quid hic sibi vult? Quomodo inde Cremutius argumentum petere potest ad verba sua tamquam innocua defendenda? *Fides* intelligitur hic fides erga principem et omnino erga τοὺς ἐν τέλει βεβῶτας: est eius qui in praesenti rerum condicione et praesenti reipublicae statu acquiescit et de novis rebus ne somniat quidem. Est ergo quod Francogalli „loyauté" appellant. Talis fuit Livius et ob

eam rem multum est in eius exemplo praesidii Cremutio.

Quodsi quis me rogat, quid ergo sit *oppositum* fidei, in promptu est responsum. Est *discordia,* quod vocabulum Tacito in deliciis esse videtur, neque tamen semper suo sensu accipitur. Dabo unum et alterum locum:

H. I, 53. „Caecina aegre passus (sc. se a Galba peculatus accusatum) miscere cuncta et privata vulnera reipublicae malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiae, quod et bello adversus Vindicem universus adfuerat nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat".

Accuratius fuerat hic *agri fertilis* imagine uti, in quo discordiae semina suum sibi facile invenirent nutrimentum: angebat enim eos conscientia intelligebantque non posse se Galbae videri partibus ipsius ex animi sententia deditos. Sed quaecunque est cetera loci sententia, *discordiam* esse mentem eorum qui facile a praesenti desciscant imperatore apertum est. Cf. c. 60 „Ne in Britannia quidem dubitatum. Praeerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium eius Roscius Caelius, legatus vicesimae legionis, olim *discors*" i. e. ad resistendum provinciae praesidi propensus. Et paulo post *„eoque discordiae ventum"*, ubi non de militibus *inter se* litigantibus sed de militibus *adversus ducem suum* contumacibus agitur.

H. II, 7. Cur Mucianus Vespasianusque nondum imperii frena in manus sumere velint et aliis verbis describitur et hisce:

„Nec referre Othonem an Vitellium superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem; et suismet vitiis alterum bello alterum victoria periturum".

Sollicitat haec Madvigius et: „discordia militum ignavia luxurie et suismet vitiis e. q. s." proponit. Sed leviusculum videtur argumentum, quo vocem *his* oppugnat, quam dum mutat, tollit luculentam hanc oppositionem: *egregios duces* et *his,* militibusque ea praebet vitia, quae tamquam propria Othonis Vitelliique legentibus dudum nota sunt. Denique, quod gravissimum, veram vocis *discordia* vim non agnoscit. Perstringuntur Otho Vitelliusque tamquam *pravi milites*, qui contra legitimum ducem arma

sumpserint. Sic enim Mucianus et Vitellianus, viri militares, ratiocinantur: „qui parere nesciunt non diu imperabunt". Egregieque illam sententiam confirmat ipsius Taciti de Caecinae militibus iudicium: „quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto *ad discordias* promptior".

Denique hic moneo egregie a Furneaux, et, nisi fallor, ab illo primo, horum verborum, quae peculiare aliquid habent et orationis Taciteae indolem diserte produnt, vim esse illustratam: A. III, 29 *ac tamen*; A. III, 69 *ambitione aliena*; A. IV, 11 *alioqui*; A. IV, 31 *cum arceretur*; A. VI, 3 sq. *prorsus*.

(*Continuabuntur*).

AD HORATII SERM. I, 1, 15 SQQ.

si quis deus „En ego" dicat
„iam faciam quod voltis: eris tu, qui modo miles,
mercator; tu, consultus modo, rusticus: hinc vos,
vos hinc mutatis discedite partibus. Eia,
quid statis?" nolint; atqui licet esse beatis —
quid causae est merito quin illis Iuppiter ambas
iratus buccas inflet neque se fore posthac
tam facilem dicat, votis ut praebeat aurem?

His in versibus suspicionem mihi movet praecipue nimis abruptum illud *atqui licet esse beatis*, quae verba neque cum superioribus neque cum insequentibus satis arte cohaerent. Ne te morer, lector, audi — ut Horatii ipsius scrinia compilem — quo rem deducam: quod modo *atqui* fuit adiecta s littera huc illuc duas in partes divisum discedat, ut mutata distinguendi ratione sic constitutus locus evadat:

nolint; at, quis (= quibus) licet esse beatis,
quid causae est merito quin illis Iuppiter ambas cet.

Conferendum est carminis initium, ubi similem in modum sibi invicem respondent *qui* et *ille* pronomina.

Mortimer Lamson Earle.

AD ARISTOPHANIS PLUTUM.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e pag.* 224).

Vs. 535 sqq. — In editione Velseni haec lego: „ἔχειν in vs. 545 sq. interpositis 543 et 544 omitti potuisse non videtur". Quae errori non comici neque priscorum librariorum sed ipsius Velseni debetur observatio. Quod ut demonstrari possit, altius repetenda est res.

Irridet Chremylus Paupertatem mortalibus utilissimam se esse perhibentem:

σὺ γὰρ ἂν πορίσαι τι δύναι' ἀγαθόν; — πλὴν φῴδων ἐκ βαλανείου,
καὶ παιδαρίων ὑποπεινώντων καὶ γραϊδίων κολοσυρτόν!

In quibus verbis neglegentius denuo apparet genus loquendi. Si quid mutandum ducerem, Blaydesium sequerer pro φῴδων scribentem φῷδάς γε, non Bentleium κολοσυρτόν in κολοσυρτοῦ mutantem; nam necessarium esse hunc accusativum mox videbimus. Sed aut egregie fallor aut ipse poeta orationem ita variavit, ut prius a πλήν particula suspenderet genetivum (φῴδων), dein ipsi verbo πορίσαι subiungeret sequentia: κολοσυρτόν et — paucis interiectis — infinitivum ἔχειν. Nam haec sunt coniungenda, et hanc ob causam accusativum modo dixi necessarium.

Videamus igitur quae sequuntur:

Φθειρῶν δ' [1] *ἀριθμὸν καὶ κωνώπων καὶ ψυλλῶν οὐδὲ λέγω σοι*
ὑπὸ τοῦ πλήθους, αἳ βομβοῦσαι ...

1) τ' codd.; correxit Kuster.

sed pergere non licet priusquam absurda haec verba corrigantur, si liceat, sin minus, tententur certe. Nam inepte *susurrare* dici *pulices*, qui ultimi commemorati sunt, non est quod multis verbis demonstrem. Prius pulicum, dein culicum si fieret mentio, nihil insoliti molestive haberet eiusmodi synecdoche, sed ut nunc habet textus, supra quam dici potest est absurdus. Quid igitur? alione ordine haec disponere post alios conabimur? an lacunosa et fortasse conclamata dicemus? Non opinor, sed animalcula molesta ut exturbentur inde quo audacter insiluerunt auctor sum, ut locus fiat aliis animalculis, quae item mortalibus sunt molestissima sordiumque comites constantes, huic vero enuntiato salutifera. *Muscas* dico, quae quando non coniunctim cum culicibus commemorantur? At temeraria haec coniectura? Non opinor, nam facile potuit fieri ut mentis errore librarius alterum bestiolarum genus nimis bene sibi notum substitueret alteri; potuerunt etiam — et hoc est quod suspicor — litterae ΜΥΙΩΝ casu turbari, dein ΙΥΜΩΝ in ΨΥΛΛΩΝ abire.

Absit igitur ut de hisce animalculis valeat id quod de pulicibus a puella formosa interemtis canebat olim Esseiva:

„non vos hominum eximet ore
„longa dies, sua dum constabit gratia Musis”.

Mea certe si quid valent vota, *canori* hi *pulices* quantocius delebuntur.

Sed pergo.

φθειρῶν δ' ἀριθμὸν καὶ κωνώπων καὶ μυιῶν οὐδὲ λέγω σοι
ὑπὸ τοῦ πλήθους[1]), *αἳ βομβοῦσαι περὶ τὴν κεφαλὴν ἀνιῶσιν,*
ἐπεγείρουσαι καὶ φράζουσαι· „πεινήσεις!” — „ἀλλ' ἐπανίστω!” —

de quibus verbis in transitu observo, particulam *ἀλλά* non *adversativam* nunc esse sed *hortativam*. „Esuries!” pauperi clamant culices et muscae circumstrepentes, „esuries, nisi quam primum ad opus quotidianum te accingas”. At etiam dormitat ille: „quin surge igitur!” denuo sopitum increpant[2]).

πρὸς δέ γε τούτοις ἀνθ' ἱματίου μὲν ἔχειν ῥάκος, ἀντὶ δὲ κλίνης
στιβάδα σχοίνων κορέων μεστήν, ἣ τοὺς εὕδοντας ἐγείρει·
καὶ φορμὸν ἔχειν ἀντὶ τάπητος σαπρόν, ἀντὶ δὲ προσκεφαλαίου

---

1) Verba *ὑπὸ τοῦ πλήθους* ut sint sincera vereor; languent certe.

2) *Ge zult hongerlijden! — Maar sta dan toch op!!*

λίθον εὐμεγέθη πρὸς τῇ κεφαλῇ· σιτεῖσθαι δ', ἀντὶ μὲν ἄρτων
μαλάχης πτόρθους, ἀντὶ δὲ μάζης φυλλεῖ' ἰσχνῶν ῥαφανίδων·
ἀντὶ δὲ θράνου στάμνου κεφαλὴν κατεαγότος, ἀντὶ δὲ μάκτρας
πιθάκνης πλευράν, ἐρρωγυῖαν καὶ ταύτην. ἆρά γε πολλῶν
ἀγαθῶν πᾶσιν τοῖς ἀνθρώποις ἀποφαίνω σ' αἴτιον οὖσαν;

Tandem ad illos versus perventum est, quorum causa hunc locum tetigi. Sic igitur haec omnia procedunt — neque novi quid nunc dicam, nam duobus abhinc saeculis verum indicavit Bergler —: σὺ δύναιο ἂν πορίσαι κολοσυρτὸν παιδαρίων καὶ γρᾳδίων, καὶ πρὸς τούτοις ἔχειν φορμὸν (μὲν) ..., λίθον δὲ ..., σιτεῖσθαι δὲ ..., κεφαλὴν δὲ θράνου ..., πλευρὰν δὲ πιθάκνης κτέ. — Verbum πορίσαι adscivit obiecta duo: accusativum κολοσυρτόν et infinitivum (accusativi vicem obeuntem) ἔχειν, a verbo ἔχειν autem suspensa sunt nomina φορμός, λίθος, κεφαλή, πλευρά, et infinitivus σιτεῖσθαι (= σῖτος). Dicitur nunc ἔχειν σιτεῖσθαι, ut alibi δὸς κύσαι vel ὁ οἶνος ἡδύς ἐστι πιεῖν.

Nullo igitur vitio horum versuum structura laborat.

Levior est quaestio quae pertinet ad vs. 587:

οὔκουν τούτῳ δήπου δηλοῖ τιμῶν τὸν πλοῦτον ἐκεῖνος;

Chremylus Paupertatem de Iove rogat. Quo loco Cobeto verum videbatur δῆλος, ut dici solet alibi. Non tamen video quid vitiosi sit in lectione vulgata, cum *accusativus* certe participii in eiusmodi enuntiatis et apud alios sit frequens et apud nostrum sit lectus supra (vs. 269):

δηλοῖς γὰρ αὐτὸν σωρὸν ἥκειν χρημάτων ἔχοντα.

Ismenae autem Sophocleae si licuit dicere: δηλοῖς τι καλχαίνουσ' ἔπος, et Thucydidi: ὁ πόλεμος οὗτος ... ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων σκοποῦσι δηλώσει μείζων τῶν τρωϊκῶν γεγενημένος, quidni Aristophani licuerit eadem verborum structura uti, in ea praesertim fabula cuius dictio peculiaria habeat multa. Accedit autem argumentum minime contemnendum: οὔκουν δῆλός (ἐστι) τιμῶν significat: *nonne igitur apparet eum ... magni facere?* οὔκουν δηλοῖ τιμῶν idem valet quod: οὔκουν δηλοῖ ἑαυτὸν τιμῶντα, *nonne igitur ostendit* (iis quae modo dixi) *magni se facere?* Quod aliquanto vividius est enuntiatum. Illud erat placide rogantis, hoc est assensum extorquentis.

Vs. 594—597. *Hecaten modo roga qualia sint paupertatis illa bona; haec enim ait*

τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλουτοῦντας δεῖπνον κατὰ μῆν' ἀποπέμπειν,
τοὺς δὲ πένητας τῶν ἀνθρώπων ἁρπάζειν πρὶν καταθεῖναι,

singulis sibi noviluniis a divitibus mitti cenas, quas vixdum ab iis depositas abripi a pauperibus — ferarum scilicet vulturumque aemulis.

„Cenas Hecates", quae in triviis ei, utpote Ἐνοδίᾳ καὶ Χθονίᾳ, quovis mense ineunte offerebantur, quamprimum ab hominibus esurientibus devoratas esse dicit Chremylus. Cuius verba egregie illustrat Ariston quidam apud Demosthenem, qui adversarii testes denigrans ex infimae plebeculae faece protractos perhibet et merito „Triballos" sive feros dici, qui ne cenas quidem Hecates abiectave victimarum viscera aspernentur. Porcorum scilicet canumque, non hominum, hic erat cibus. Divitibus ex opibus suis superat quod pia mente offerant diis: at pauperes vix in triviis inveniunt quo stomachum sedent latrantem. Illi ferunt dapes, hi κυνηδὸν eas rapiunt.

Videmus verborum structuram neglegentiorem esse, verbi enim καταθεῖναι non idem quod vicini verbi ἁρπάζειν esse subiectum, sed rediri ad subiectum versus proximi. Itaque expectabatur: πρὶν ἐκείνους καταθεῖναι. Nam poetae mentem non erat assecutus is qui sic haec interpretabatur: pauperes dapes Hecatae tollere priusquam deposuerint, i. e. omnino nullas ferre. Quod et languidum foret argumentum et ab hoc loco alienum, aptius enim foret ad iram Hecatae movendam quam ad miseram istiusmodi hominum vitam ob oculos ponendam.

Ipsius autem comici, non librariorum hoc esse vitium, — si sit vitium — persuasum mihi est, multum igitur abest ut probabilem ducam coniecturam quae proposita est: πρὶν κατακεῖσθαι.

Vs. 660—662.

ἐπεὶ δὲ βωμῷ πόπανα καὶ προθύματα
καθωσιώθη „πέλανος Ἡφαίστου φλογί",
κατεκλίνομεν τὸν Πλοῦτον κτέ.

Haec Carionis verba quoniam infelici admodum coniectura tentavit Bergk μέλανος pro πέλανος scribens, suspicari licet non omnibus lectoribus perspicua esse.

Cothurnatam dictionem nunc — ut saepe ἐν ῥήσεσιν ἀγγελικαῖς — imitatur comicus. Meram enim tragoediam hi trimetri sapiunt. Verbum καθοσιοῦν, cui locativus βωμῷ (= ἐπὶ τοῦ βωμοῦ) sociatus est, sic adhibitum habes etiam in verbis nuntii Euripidei de Oreste, quem mactatum falso crediderant:

ὃν τοῖσδε βωμοῖς θεᾷ καθωσιώσατο.

Vox πόπανα notabile nihil habet, saepius enim apud comicos redit; sed προθύματα, quae in quotidiano sermone θυλήματα dicebantur potius, — lectionem alteram (e glossemate natam) θυλήματα hoc loco scholia commemorant — e tragoedia sunt desumta; conferri possunt e. g. Iphigeniae moriturae querelae: „προθύματ' ἔλαβεν Ἄρτεμις". Hae autem placentae in ara combustae esse eleganter — aut si mavis, tumide — his verbis dicuntur: *in ara flamma Vulcani sunt consecratae libum*, i. e. *ita ut fierent* πέλανος *sive libum*. Proxima sono sunt haec verba nuntii Euripidei:

ἐπεὶ δ' ἅπαν
κατηνθρακώθη θῦμ' ἐν Ἡφαίστου φλογί.

Cara autem tragicis, ut καθοσιοῦν et προθύματα, est πέλανος vox, neque apud nostrum alibi obvia. Nec causa latet. Nempe „πέλανον" — unus e caelitibus ait apud Sannyrionem:

πέλανον καλοῦμεν ἡμεῖς οἱ θεοί,
ἃ καλεῖτ' ἀσέμνως ἄλφιθ' ὑμεῖς οἱ βροτοί.

Nomen σεμνότερον est πέλανος, vulgatum ἄλφιτα, illud deorum heroum sacerdotum linguae accommodatum, hoc sermoni quotidiano. Quae verba claram lucem accipiunt e notissima saeculi V[i] inscriptione de primitiis frumenti Cereri et Filiae debitis ($\frac{1}{600}$ hordei, $\frac{1}{1200}$ tritici), ubi praestantissima pars frumenti a reliquo secerni iubetur ut placentae inde sacrificentur diis, hoc autem dicitur „θύεν ἀπὸ τõ πελάνο". Vocatur igitur illic πέλανος pars frumenti ipsis deis destinata: — ἄλευρα vel ἄλφιτα quae erant, πέλανος fiunt cum caelitibus destinantur [1]). Prisca vox nonnisi *in re sacra* et apud poetas permansit.

Vs. 668 sq. — Paucis interiectis sic pergit Cario:

ὡς δὲ τοὺς λύχνους ἀποσβέσας

1) Vid. Dittenberger ad Syll. 13^{36}.

ἡμῖν παρήγγειλεν καθεύδειν τοῦ θεοῦ
ὁ πρόπολος, —

ubi metri causa Bothe et Porson eosque secuti alii multi scripserunt παρήγγειλ' ἐγκαθεύδειν, trimetrum sic efficientes numerosiorem, at idem verborum sensum corrumpentes. Et *vitiosum* esse trimetrum caesura carentem, quem praebet vulgata, nemo contendet, alienum vero hinc esse *incubandi* verbum certum mihi videtur. Cui ut sit locus, sumamus oportet *extra aedem* versatos esse hactenus; at dudum eam intrasse eos apparet e ceteris Carionis verbis: *Litavimus, dein Plutum intus in lecto collocavimus nobisque strata subitaria paravimus ipsi; tum extinxit lucernas aeditumus et dormire nos iussit.*

Vs. 845. — Simile quid observare habeo de verbis Carionis ad Iustum virum. Pluto hic palliastrum lacerum tritumque affert donarium; cui Cario:

μῶν οὖν ἐμυήθης δῆτ' ἐν αὐτῷ τὰ μεγάλα;

Quo loco Venetus omittit particulam οὖν. Et quoniam invita lingua particulae μῶν, quae e μὴ οὖν (ὦν) concrevit, subiungitur nunc οὖν, speciem habet lectio Ravennatis:

μῶν ἐνεμυήθης δῆτ' ἐν αὐτῷ τὰ μεγάλα;

cum praesertim simili composito utatur Iustus vir Carioni respondens:

οὔκ, ἀλλ' ἐνερρίγωσ' ἔτη τρία καὶ δέκα.

Et tamen falluntur qui sequuntur Ravennatem. Nam μῶν οὖν licet dici non potuerit quamdiu sensere homines particulae μῶν ipsum οὖν inesse, comici tamen aetate nonnunquam ita locutos esse et alii loci testantur et Pacis versus:

μῶν οὖν ὅμοιον καὶ γυλίου στρατιωτικοῦ; [1]).

Vitiosum igitur non est id quod plerique praebent codices; id vero quod habet Ravennas certo laborat vitio. Vide modo quid inter Carionis et Iusti viri verba intersit. Hic praepositioni ἐν more prisco sed nunquam intermortuo vim adverbii localis tribuens ἐνερρίγωσα dicit, quod rectius scriberetur ἒν ἐρρίγωσα — nisi praestaret non temere talia novare. Nam non vera composita loquendi hoc genus parit, sed pro re nata cuivis verbo prae-

1) Pac. 527; cf. Aesch. Choeph. 177 Eur. Andr. 82.

mitti potest illud ἐν. Sic e. g. apud nostrum Athenae urbs dicitur πᾶσι κοινὴ ἐναποτεῖσαι χρήματα, lodix μαλθακὴ ἐγκατακλινῆναι, thorax ἐπιτήδειος ἐναποπατεῖν, apud Herodotum planities Marathonia Boeotia Thriasia vocantur ἐπιτηδειόταται ἐνιππεῦσαι, ἐνστρατοπεδεύσασθαι, ἐμμαχέσασθαι, Dorisci littus ἐπιτήδειον ἐνδιατάξαι στρατόν, apud Euripidem Penthei nomen ἐνδυστυχῆσαι ἐπιτήδειον dicitur, pluraque eiusmodi facile possunt colligi. Cuiusmodi locis scribe: πόλις κοινὴ ἐναποτεῖσαι ἐν αὐτῇ, πεδίον ἐπιτήδειον ἐνιππεῦσαι ἐν αὐτῷ, ὄνομα ἐπιτήδειον ἐνδυστυχῆσαι ἐν αὐτῷ — et meras habebis sordes pro elegantia Attica.

Itaque ut ad nostrum locum redeam, Carionis verba „ἐν αὐτῷ" idem valent quod in Iusti viri responso praepositio „ἐν" verbo ῥιγῶν praemissa; vitiosum autem est ἐμμυηθῆναι ἐν αὐτῷ, et mero errore particulam ΟΤΝ vel ȣΝ ab altero librario in ЄΝ mutatam esse, ab altero per haplographiam post ΜΩΝ omissam, satis luculenter, ut spero, iam apparet.

Vs. 737 sq. — De his Carionis ad heram verbis, in quibus aliquantisper haesi et Blaydesium haesisse video, dicendum est aliquid:

καὶ πρίν σε κοτύλας ἐκπιεῖν οἴνου δέκα,
ὁ Πλοῦτος, ὦ δέσποιν', ἀνειστήκει βλέπων.

Coniecit Blaydes κοτύλας σ' ἄν, non recte, si quid video, licet olim mihi persuaserit. Hoc enim significaret: *prius quam tu decem cotylas* — tres fere litras — *ebibere potuisses si adfuisses;* — at nulla mulieri pocula praesto fuissent in Aesculapii fano, absurdum igitur id foret. Vulgata vero vertenda est: *prius quam tu decem cotylas ebibas* sive *ebibere soles*. Adest autem nunc in scena vinum, quod hera Carioni attulit.

Non quo negem insoliti quid habere hoc enuntiatum, et Carionem, si voluisset accurate loqui, dicturum fuisse fortasse: θᾶττον ἢ σὺ ἐκπίοις ἄν vel θᾶττον ἢ σὺ ἐκπίνεις κοτύλας δέκα vel simile quid. Sed omnino nego *vitiosum* esse aut textum aut ipsa quae poeta dedit verba.

Vs. 976. — *Erat mihi* — queritur vetula —

μειράκιον φίλον,

πενιχρὸν μέν, ἄλλως δ' εὐπρόσωπον καὶ καλὸν
καὶ χρηστόν.

In his verbis quid displicere possit non video. Alcaei versiculi: „πενιχρὸς δ' οὐδεὶς πέλετ' ἔσλος οὐδὲ τίμιος" fortasse anus recordata, vel potius dicti popularis quod etiam Alcaeus carmini olim inseruit, amatorem *pauperem quidem* fuisse sibi ait *sed tamen pulcrum probumque*; epitheta autem εὐπρόσωπον καὶ καλὸν καὶ χρηστὸν et aptissimam gradationem efficiunt hanc: *facie totoque adeo corpore pulcrum et ingenii egregii*, et defendi possint, si opus videatur, collato Anaxandridis versiculo simili:

Θεολύτη μάλ' εὐπρόσωπος καὶ καλή.

Sed fac nescio quam ob causam vitiosum tamen nostrum locum censeri: vel sic tamen reicienda erit coniectura Meinekii, quam etiamnunc nonnullis satis placere miror:

εὐπρόσωπον χἀπαλόν,

quae sunt bene graeca, sunt eleganter dicta, sunt vere Aristophanea, sed ... ab hoc loco sunt quam maxime aliena. Non strenui indefessique iuvenis hoc est epitheton, sed puellae aut... cinaedi. *Agatho* sic laudatur noto nostri loco:

σὺ δ' εὐπρόσωπος, λευκός, ἐξυρημένος,
γυναικόφωνος, ἁπαλός [1]), εὐπρεπὴς ἰδεῖν.

Itaque hoc quoque loco nihil novasse praestat, opinor.

Vs. 989. καὶ ταῦτα τοίνυν οὐχ ἕνεκα μισητίας
αἰτεῖν μ' ἔφασκεν, ἀλλὰ φιλίας οὕνεκα,
ἵνα τοὐμὸν ἱμάτιον φορῶν μεμνῇτό μου.

In hisce verbis aniculae incredibilem amatoris sui modestiam enarrantis immerito Blaydes suspectas habet particulas τοίνυν et ἕνεκα. Quarum prior pronominis cui subiuncta est vim adauget: *talia erant quae ille me rogabat, et ne haec quidem rogasset, nisi monumenta mei secum ferre voluisset semper.* Pro posteriore expectabatur sane ὑπό, sed prior enuntiati pars altori nunc assimulatur, ut iocus possit captari. Nam μισητίαν *avaritiam* intellegit mulier, ut homo sordide avarus diis sua vota „οὐκ ἀποδοῦναι μισητίᾳ" dicitur in Avibus; auditoribus vero aliud quid sonat illa vox, quoniam in libero virorum sermone *feminae*

---

1) Nostrum *poezel.*

virosae, ἄπληστοι, μάχλοι, καταφερεῖς contemtim vocabantur μισηταί. Itaque *amoris mercedem* dicere videtur anus, invita sane et nihil eiusmodi suspicata.

Operae videtur pretium in transitu observasse, etiam alibi in hac fabula particulam ἕνεκα liberius adhibitam esse, itemque διά praepositionem, ita ut plus uno loco dubium sit utrum prospiciatur an respiciatur, causane indicetur an consilium.

Vs. 1004. *Nil mirum* — Chremylus ait — *alium nunc animum esse iuveni quam antehac:*

ἔπειτα πλουτῶν οὐκέθ' ἥδεται φακῇ.

In hoc versu quid tantopere displiceat ut variis coniecturis tentandus videatur — proposita enim sunt ἐπεί γε πλουτῶν, ἐπεὶ ζαπλουτῶν, νυνὶ δὲ πλουτῶν — non satis perspicio: id perspicere mihi videor, sanum esse.

Naturalis verborum ordo hic est: πλουτῶν ἔπειτα οὐκέτι ἥδεται φακῇ, in quibus abundat ἔπειτα, ut passim apud nostrum. Traiectio autem particulae minime eiusmodi est ut suspicionem moveat. Nam quidni in ἔπειτα particula collocanda eadem libertate usus fuerit comicus qua in εἶτα? quam particulam participio saepius ita praemisit, e. g. in verbis Strepsiadis:

εἶτα τῷ πατρὶ | πιθόμενος ἐξάμαρτε,

i. e. τῷ πατρὶ πιθόμενος (= ἐὰν πίθῃ τῷ πατρί) εἶτα ἐξάμαρτε. Eandem autem traiectionem admittit particula ὅμως, e. g. in verbis Isiciarii:

ἀλλ' ὅμως οὗτος, τοιοῦτος ὢν ἅπαντα τὸν βίον,
κᾆτ' ἀνὴρ ἔδοξεν εἶναι,

i. e.: ἀλλὰ τοιοῦτος ὢν ὅμως ... ἔδοξεν εἶναι.

Necessaria autem nostro loco est particula consecutiva, quam critici removere certatim conati sunt, ἔπειτα *exinde*. Λίμου καὶ γραίης χαλεπὴ κρίσις, ut de vetulae amatore egeno dicitur in Anthologia; *olim* igitur πεινῶν iuvenis noster, ut ille, ηὔχετο γραῦν, vetulam quam famem malebat tolerare; at *nunc* sordes illas aspernatur.

Vs. 1082 sq.

οὐδ' ἂν διαλεχθείην διεσπλεκωμένῃ
ὑπὸ μυρίων ἐτῶν γε καὶ τρισχιλίων.

Ab et ὑπό praepositiones passivo subiciuntur ubi de animantibus, non ubi de rebus fit sermo. Estne igitur vitiosum hoc loco ὑπὸ ἐτῶν? Fuit qui id arbitraretur, perperam tamen, nam *ioco*, non errori debetur insolita haec structura. *Ne alloquio quidem dignam habeo vetulam illam vitiatam a sexcentis* ... nam satis magnus hic est numerus, neque Romani ut Graeci *tredecim* dicunt ad numerum rotundum (*een dozijn*) indicandum, ... *a sexcentis* igitur — — expectatur *amatoribus*, sed probra probris cumulans iuvenis protervus *annos* dicit. Illud etiam gloriolam aliquam habuisset, si tot viris aliquando certe placuisset: haec contumelia est mera.

In transitu observo, neque huc pertinere quae de verbo διαλέγεσθαι amatorium commercium interdum — ut συγγίγνεσθαι — significante annotarunt prisci grammatici [1]), neque ἔτην substantivum, quod cum glossatore interpretes recentiores huc traxerunt. Quae neque Aristophanea est vox, neque si esset, huc conveniret.

Vs. 1092 sqq. — Intrat Chremyli aedes iuvenis. At sequitur vetula: — ille pedem retrahit. *Quid reformidas?* ridens iam Chremylus:

οὐ γὰρ βιάσεται!

Cui iuvenis:

πάνυ καλῶς τοίνυν λέγεις.
ἱκανὸν γὰρ αὐτὴν πρότερον ὑπεπίττουν χρόνον.

Satisne hos versus intellegunt lectores hodierni? Dixeris obscuros esse non posse, apertum enim esse lusum quem praebet verbum βιάζεσθαι. „*Vim ista tibi non inferet*" Chremylus ait, de muliere dicens id quod proprie de solis viris potuit dici. Quo verbo arrepto iuvenis redit ad vindemiatorum linguam, qua modo usi sunt τρυγός et τρυγοίπου mentionem facientes. „*Facile credo*" — retorquet — „*ex isto dolio nihil vi proruptururum, quod tam sedulo subleverim equidem*". Quorum verborum ultima certe explicationem non requirunt.

Nihil novi observo? facile credo. Sed qui fit igitur ut Blaydes proponat:

οὐ γάρ τι βιάσεταί σε. — πάνυ καλῶς λέγεις,

---

1) Vid. Hyperid. fr. 171 Blass, Ar. fr. 348, Poll. II 124 V 92 sq.

pellectus vitio Veneti, in quo ante βιάσεται legitur dittographema τι (τιμιάσεται)? Nam vides addito pronomine σε plane corrumpi atque aboleri verborum illum lusum. Dicebatur βιάζεσθαι mustum effervescens, quod nondum ἀπέζεσε καὶ ἀφύβρισεν, ut Alexidis (fr. 45) verbis utar; sed *obiectum* nullum admittit verbum eo sensu adhibitum.

Vs. 1128 sqq.:

Merc. οἴμοι δὲ κωλῆς, ἣν ἐγὼ κατήσθιον!
Car. ἀσκωλίαζ' ἐνταῦθα πρὸς τὴν αἰθρίαν.
Merc. σπλάγχνων τε θερμῶν, ὧν ἐγὼ κατήσθιον!
Car. ὀδύνη σε περὶ τὰ σπλάγχν' ἔοικέ τι στρέφειν.
Merc. οἴμοι δὲ κύλικος ἴσον ἴσῳ κεκραμένης!
Car. ταύτην ἐπιπιὼν ἀποτρέχων οὐκ ἂν φθάνοις;

Annorum praeteritorum *pernas* succulentas, dein *viscera* lugubri voce deflet Mercurius esuriens luctuque tripudians; „κωλῶν" autem mentio echo quandam habet in verbis Carionis proterve Olympio illudentis: „ἀσκωλίαζ' ἐνταῦθα", *perge modo salisubsule! sub divo solum calcibus ferias per me licet: intus ad nos non intrabis!*

Quod vero *viscera* olim in sacris sibi oblata desiderat Mercurius, *viscerum dolore eum* — post nimis copiosam, credo, cenam — *torqueri* perridicule ex eius verbis corporisque motu efficere se fingit Cario. Cuiusmodi dolores proprie dicebantur στρέφειν τὴν γαστέρα. Nam σπλάγχνων nisi in re sacra mentionem facere poetarum erat, non dictionis vulgatae, et recte — ut redeamus ad id quod supra observatum est — hanc proposuerit quis proportionem:

σπλάγχνα: γαστήρ = πέλανος: ἄλφιτα.

Itaque voce hac Cario non uteretur nunc nisi verborum fieret lusus.

Optime autem cohaeret locus neque obscuri quicquam utrivis ioco inest, nisi quod versus 1131, quem talem supra excripsi qualis legitur in Veneto, integrior quidem est illic quam in ceteris codicibus, — hi enim πρός habent omnes pro περί, — non tamen omnino integer. Vide autem quam pusilla vitia maiorum causa existere possint. Nam errore vulgatissimo et in litteratura minuscula paene necessario e litteris -σστ- evanuit sigma alterum. Comicus dederat

ὀδύνη σε περὶ τὰ σπλάγχν' ἔοικέ τι<ς> στρέφειν,

sed in codicibus recentioribus longe plurimis legitur *ἔοικ'* (vel *ἔοικεν*) *ἐπιστρέφειν*, Hemsterhuys autem *ἔοικ' ἔτι στρέφειν* coniecit, multis plaudentibus, licet *ἔτι* particula non minus hinc sit aliena quam *ἐπι-* praepositio. Aptissimum vero in Carionis ore est indefinitum *τις*: *nescio qui viscerum dolor vexare te videtur.*

Itaque hoc quoque loco lectionem, quam praebet codex ceteris praestantior, servandam esse patet, nisi quod una quae interciderat littera est supplenda.

Quamquam *alio* vitio, eoque aliquanto graviore, hos versus laborare suspicor. Nam quid languidius, quid venustum minus excogitari potuit, quam ut Mercurius prius diceret: *vae pernam, quam comedere solebam*, dein: *vae viscera calida, quae comedere solebam!* Certum mihi videtur non comico sed librariis deberi iteratum „*ἐγὼ κατήσθιον*". Nullo negotio certe unusquisque nostrum excogitet aliquid quod sit aptius, e. g. hoc:

σπλάγχνων τε θερμῶν, ὧν <κατεβρόχθιζον τότε>!

Denique dicendum est aliquid de ultimo versuum quos supra excripsi. Ubi sibi constans Cario — meminimus enim qualia in Aesculapii templo designaverit — ventris oppleti medicinam deo donat ... *πορδήν*. Ita autem loquitur quasi remedium aliquod — *κυκεῶνά τινα βληχωνίαν* — ei praebeat *ἐπιπιεῖν* ad sedandos ventris illos dolores. Et gestu aperte, quae est eius impudentia, indicat quid demonstrativum *αὕτη* sibi velit. Blaydesii vero infelicissima est suspicio, *alapam* deo infringi. Qualia etiam in effrena illa iocandi libertate intolerabilia opinor fuissent visa Atheniensibus, neque causa est ulla cur *feriatur* nunc Olympius miser et demissus; omnem denique dubitationem — si quis etiam dubitet — eximit id quod statim sequitur Mercurii dictum: *estne ut succurras amico?* Quae verba non esse eius qui modo vapularit vix opus est hic dici. Risum mancipii patienter perferre abiecti est dei: vapulare et tamen amicum se dicere Carionis, id delirantis foret.

Vs. 1144. *Quae offerre mihi solebas, ipse dein comedebas*, Mercurius queritur. *Et optimo quidem iure* — ait Cario:

οὐ γὰρ μετεῖχες τὰς ἴσας πληγὰς ἐμοί,

ὁπότε τι ληφθείην πανουργήσας ἐγώ.

Paullo neglegentius — *εἷς γὰρ λόγος μοι δεῦρ' ἀεὶ περαίνεται* — haec sunt enuntiata. Accuratius enim locutus fuisset Cario, si aut dixisset: *οὐ γὰρ (τὸ) ἴσον μέρος τῶν πληγῶν μετεῖχες ἐμοί*, quemadmodum supra (vs. 225 sq.) Chremylus dixit: *ὅπως ἂν ἴσον ἕκαστος ἐνταυθοῖ παρὼν | ἡμῖν μετάσχῃ τοῦδε ... μέρος*, quem locum conferri iubent scholia, aut: *οὐ γὰρ εἶχες τὰς ἴσας πληγὰς ἐμοί*, quemadmodum in Ranis Dionysus ad Xanthiam: *τί δῆτα ... οὐ καὶ σὺ τύπτει τὰς ἴσας πληγὰς ἐμοί;*

Minime tamen *vitiosa* sunt quae nostro loco leguntur; absit igitur ut scribamus: *οὐ γὰρ σύ γ' εἶχες τὰς ἴσας πληγὰς ἐμοί* vel: *οὐ γὰρ μετεῖχες οὐδὲ τῶν πληγῶν σύ γε*, — quae propositae sunt coniecturae, — aut novi quid excogitemus ipsi.

Vs. 1190. — Chremylus Iovis sacerdotem, qui ad se confugit, his verbis consolatur:

θάρρει· καλῶς ἔσται γάρ, ἢν θεὸς θέλῃ.
ὁ Ζεὺς ὁ Σωτὴρ γὰρ πάρεστιν ἐνθαδί,
αὐτόματος ἐλθών [1]).

Quae infelicissima coniectura vexavit vVelsen *αὐτόΤατος* proponens. Quam cur suaserit nescio, nam *sponte* venisse quidni dicatur deus. *Ipsissimum* vero venisse Iovem Servatorem si perhiberet nunc Chremylus, apertum proferret mendacium; nam *Plutus* est is quem dicit. *Is Iuppiter, is Servator, quem dicebas modo, in hisce is adest aedibus, quo sponte sua venit.* Adest apud nos ipse Divitiarum deus: *τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν*, et tibi quoque apud nos erit locus.

---

1) Sic Venetus; non recte Ravennas aliique *ἥκων*.

AD LUCIANUM.

SCRIPSIT

K. G. P. SCHWARTZ.

Prometheus es in verbis. Labem concepit quod C. 1 medio legitur: καίτοι πόσῳ δικαιότερον ὑμεῖς ἂν εἰκάζοισθε τῷ Προμηθεῖ, ὁπόσοι ἐν δίκαις εὐδοκιμεῖτε ξὺν ἀληθείᾳ ποιούμενοι τοὺς ἀγῶνας· ζῶντα γοῦν ὡς ἀληθῶς καὶ ἔμψυχα ὑμῖν τὰ ἔργα καὶ νὴ Δία τὸ θερμὸν αὐτῶν ἐ σ τ ι διάπυρον· κ α ὶ τ ο ῦ τ ο ἐκ τοῦ Προμηθέως ἂν εἴη, πλὴν εἰ μὴ διαλλάττοιτε κ.τ.λ. Vides quid rei sit. Intermortua rhetorum et sophistarum lucubratio forensi operae opponitur, quae de media hominum vita sumpta veram et praesentem rerum humanarum reddit imaginem. In hac qui studium ponunt, causarum actores et patroni, cum Prometheo comparantur, idque *duabus* de causis; altera quod apud eos *spirant* et *vivunt* omnia; altera quod *igneo* quodam fervore eorum excandescit oratio. Comparantur, inquam, immo comparari debuerant; nam nunc quidem librariorum culpa una pars enuntiati intercidit, siquidem verba κ α ὶ τ ο ῦ τ ο ἐκ τοῦ Προμηθέως ἂν εἴη nonnisi ad *proxima* referri ex usu loquendi ulla ratione possunt. Cui malo medeberis sententiamque restitues interpunctione post διάπυρον in virgulam mutata pro ἐ σ τ ι id quocum propter similitudinem facillime confunditur: ὅ τ ι reponendo: καὶ νὴ Δία καὶ τὸ θερμὸν αὐτῶν ὅ τ ι διάπυρον, καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Προμηθέως ἂν εἴη. Quo facto ex manca integra evadet oratio.

In Cap. 5 supplendum: εἰ μὴ καὶ ἡ μῖξις ἐναρμόνιος (ε ἴ η) καὶ κατὰ τὸ σύμμετρον γ ί γ ν ο ι τ ο. Sed hoc leve; gravius aliquanto laborat quod in C. 7 in hunc modum edi solet: δέδια

τοίνυν μὴ αὖθις ὅμοιόν τι τῷ Προμηθεῖ τῷ σῷ πεποιηκὼς φαίνωμαι τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι ἐγκαταμίξας καὶ δι' αὐτὸ δίκην ὑπόσχω· μᾶλλον δὲ μὴ καὶ ἄλλο τι τοιοῦτος φανείην ἐξαπατῶν ἴσως τοὺς ἀκούοντας καὶ ὀστᾶ παραθεὶς αὐτοῖς κεκαλυμμένα τῇ πιμελῇ, γέλωτα κωμικὸν ὑπὸ σεμνότητι φιλοσόφῳ. Hic antequam ipsum tuber curamus verrucas exstirpemus. Primo *καὶ κατ' ἄλλο τι* requiri iam indicavit Fritzschius; deinde verbum q. e. *ἴσως* quid hoc loco valeat prorsus non video et commendo *πως*; tertio copula post *ἀκούοντας* inducenda: lectores decipiens *ossibus* adipe coopertis *appositis*. Restat tamen quod magis offendat quodque adeo ipsi sententiae ne minus recte accipiatur periculum faciat. Apparet vitium eo quod sine ulla probabili causa post subiunctivos *φαίνωμαι* et *ὑπόσχω* optativus *φανείην* praeter expectationem infertur. Non sane ignoro quantopere in his modis pro arbitrio paene adhibendis sibi Graecorum scriptores indulgeant; persaepe in oratione obliqua optativum ponere ubi sermonis regula subiunctivum requirere videatur, et contra. Verum enimvero etiam a summa libertate licentia tamen abesse et potest et debet; nec quidquam habet excusationis neque in verbis neque in loci structura haec subita et inopinata modorum permutatio. Huc accedit quod verba *μᾶλλον δέ*, si quid video, sententiae non satis sunt accommodata. Quotiescunque ea apud Lucianum occurrunt, — eique in maximo usu sunt — haec est eorum natura ac vis, ut in prioribus posita et enuntiata ex parte retractentur, infirmentur certe et attenuentur. Quod in nostrum locum non quadrat; nihil enim ex praegressis negatur aut refellitur; quin etiam *novum argumentum* affertur quo demonstratur eum qui Dialogum et Comoediam in unum confuderit Promethei similem esse. Hoc ut appareat et eadem opera vitium syntacticum tollatur, locum ita refingo: *καὶ μάλιστα, εἰ καὶ κατ' ἄλλο τι τοιοῦτος φανείην*; i. e. vereor ne poenam meritam accipiam, *idque eo magis, si etiam in alia re talis reperiar.*

In *Nigrini* prooemio nunquam concoquere potui quod amicus subiratus Luciano exprobrat: *οὐδ' ὁμιλίας μεταδίδως οὔτε κοινωνεῖς τῶν ὁμοίων λόγων.* Interpretantur: sermones inter aequales et voluntate ac moribus similes. Cum tamen vix credibile videatur in prosa oratione quemquam tam audaci metaphora

usum, ut sermones inter consimiles habitos ipsos similes diceret, vitii aliquid verba contraxisse suspicor, cui succurrere possis: *τῶν μετὰ τῶν ὁμοίων λόγων* reponens. Ab altero articulo ad alterum describentis oculus erravit.

Notum dicendi genus, recentioribus vero minus usitatum quodque propterea variis modis corrumpi solet, obscuratum est C. 7 in verbis: *ἐν πελάγει καὶ νυκτὶ πολλῇ φερόμενος ἐς πυρσόν τινα τοῦτον ἀποβλέπω*, ubi sine dubio dederat: *ὡς ἐς πυρσόν τινα τοῦτον* (Nigrinum sc.). Utiliter conferri potest quod C. 4 legitur: *ὥσπερ ἐκ ζοφεροῦ τινος ἀέρος τοῦ βίου τοῦ πρόσθεν ἐς αἰθρίαν ἀναβλέπων.*

Quot et quantis molestiis conflictantur quos rei familiaris angustiae 'aliena' coëgerunt 'vivere quadra'! De media nocte est surgendum, tota urbe discursandum, ut fores superbi divitis oppugnent *πρὸς τῶν οἰκετῶν ἀποκλειόμενοι, κύνες, καὶ κόρακες* (ita ego olim pro *κόλακες* et persuasi Sommerbrodtio) *καὶ τὰ τοιαῦτα ἀκούειν ὑπομένοντες* (C. 22). Haec sanissima; nec quod minus placeant ideo adscripsi, sed quia egregie faciunt ad locum haud absimilem vitio, quod adhuc omnes latuit, liberandum. Est locus, quem volo, in libello de Mercede Conductis (C. 10), ubi eadem haec matutina clientium ridetur salutatio: *ἕωθέν τε ἐξανιστάμενον περιμένειν ὠθούμενον καὶ ἀποκλειόμενον καὶ ἀναίσχυντον ἐνίοτε καὶ ὀχληρὸν δοκοῦντα.* Itane vero? Importuni et molesti *videntur*? Cuinam videntur? Et *nonnunquam* videntur? Cur non semper? Apage ineptias et repone quod unice verum est: *ἀκούοντα.* Dum turba premuntur et excluduntur insuper a servis aliquando sugillantur.

Inde a Cap. 35 longa, me iudice nimis longa, instituitur comparatio inter sapientum praecepta et castigationes et tela a sagittario in destinatum coniecta. Alia nimio impetu arcu expulsa *οὐ μένει ἐν τῷ σκόπῳ, ἀλλὰ διελθόντα κεχηνυῖαν μόνον τῷ τραύματι τὴν ψυχὴν ἀπέλιπεν*; alia debili manu emissa ne perveniunt quidem ad scopum; alia denique secundum artem a perito prudentique sagittario in adversum directa ingenti nec tamen nimia vi scopum feriunt: *τὸ δὲ ἐνεχθὲν εὖ μάλα ἐντόνως*

καὶ διακόψαν ἄχρι τοῦ διελθεῖν μένει (an *ἐμμένει?*) *τε καὶ πολὺ τοῦ Φαρμάκου ἀΦίησιν.* Nonne adversis frontibus inter se pugnant *ἄχρι τοῦ διελθεῖν*, i. e. eo usque ut scopo transfixo sagitta ultra volet — nam hunc sensum verbo *διελθεῖν* inesse verba supra a me laudata luculenter demonstrant — et *μένειν?* Una littera eximenda est et legendum: *ἄχρι τοῦ διελεῖν*, *ita ut diffindatur.* Ad quem usum verbi conferatur e plurimis D. D. 8. 1: *δίελέ μου τὴν κεΦαλήν.* Eandem confusionem notaveram in Apol. C. 11: *διελὼν δὴ καὶ ἰδίᾳ καταθεὶς ἑκάτερον σκόπει* pro *διελθὼν* restituens.

Varie tentatum est quod in *Iudicio Vocalium* (C. 2) Mss. exhibent: *δέος δὲ οὐ μικρόν μοι ἐπὶ τοῖς τῆς ἀποθλίψεως ἐπέρχεται τῆς ἐμαυτοῦ.* Pro certo nihil affirmare ausim, sed loci ratio ad *ἐνίοτε* ducere videtur nec litterarum ductus repugnant. In C. 6 non dederat, opinor, *οὐκ ἂν ἠκούσθη μόνον,* sed *τὸ ὅλον, omnino* non audiretur. Sic in Timonis C. 16: *μήτε ἀΦεξομένους τὸ παράπαν μήτε προησομένους τὸ ὅλον.*

Timon. C. 9: *καὶ μὴν οὐ παροπτέος ἀνὴρ οὐδὲ ἀμελητέος· εἰκότως γὰρ ἠγανάκτει δυστυχῶν· ἐπεὶ καὶ ὅμοια ποιήσομεν τοῖς καταράτοις κόλαξιν ἐκείνοις ἐπιλελησμένοι ἀνδρὸς τοσαῦτα μηρία ταύρων τε καὶ αἰγῶν πιότατα καύσαντος ἡμῖν ἐπὶ τῶν βωμῶν.* Qui haec non optime procedere intellexerunt, Fritzschium auctorem secuti pro imperfecto praesens tempus *ἀγανακτεῖ* restituunt. Perperam. Relege totum caput; apparebit omne studium ad id conferre regem deorum ut ingrati animi crimen in virum optime de se meritum repellat et amoliatur; non aliqua sua culpa factum esse, ut ad turpissimam paupertatem osor generis humani delapsus sit; sibi enim prae innumeris negotiis et metu sacrilegorum, auribus strepitu et clamore peierantium et violantium et rapientium sonantibus, iam diu ne vacavisse quidem oculos in terram Atticam coniicere: *διὰ ταῦτα* — his defensionem absolvit — *καὶ τοῦτον ἀμεληθῆναι ξυνέβη πρὸς ἡμῶν οὐ Φαῦλον ὄντα.* Ex quo colligitur superioribus hanc sententiam inesse debuisse: Iure nobis ob adversam fortunam Timon succenseret, si nos quoque viri qui tot et tantis sacrificiis nos coluit obliti eadem fecissemus quae exsecrandi isti

adulatores; et Graeca in hunc modum esse refingenda: εἰκότως γὰρ ἂν ἠγανάκτει δυστυχῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς ὅμοια ἐποιήσαμεν τοῖς καταράτοις κόλαξιν ἐκείνοις. Error inde natus est, quod ἄν, ut fit, post γάρ parum discernebatur.

Ibid. C. 12: οὗτοι δὲ οἱ λάροι τῇ πενίᾳ ξυνέστωσαν, ἣν προτιμῶσιν ἡμῶν. De sanitate scripturae ambigitur, quoniam alibi propter voracitatem, non propter stoliditatem lari male audiunt. Conferatur tamen κέπφος, de *homine fatuo* vulgo usitatum, et Anglorum *gull*, quo creduli, quibus verba facile dantur, notari solent; unde etiam verbum *to gull* et adiectivum *gullible* derivantur. Et Timonis *stultitiam* hic recte tangi, apparet ex Cap. 8, ubi eidem a Mercurio ἄνοια καὶ εὐήθεια καὶ ἀκρισία περὶ τῶν φίλων obiicitur. In fine C. 16 pro soloeco βαδίζειν ἔνθα ἂν ἐθέλοι aut ἐθέλῃ corrigendum aut delenda particula.

Ibid. C. 37: ἐμοὶ δὲ τοῦτο ἱκανὸν ἦν, πάντας ἀνθρώπους ἡβηδὸν οἰμώζειν ποιῆσαι. Ad coactam interpretationem confugiunt Sommerbrodtius ceterique, qui haec manifesto vitiosa tuentur; hypothetice scilicet loqui Timonem; quod ab eius persona alienissimum, cui nihil satis nisi omne genus humanum pessumdet insignique calamitate affligat. Itaque ut offensionem tollerem molestum ἦν olim expungebam; ut recte ad sententiam, ita origine vitii non satis perspecta. Est enim profecto illud ἦν merum describentis παρόραμα pro ἢν, et dederat Lucianus: ἢν πάντας ἀνθρώπους ἡβηδὸν οἰμώζειν ποιήσω.

In C. 53 non fero: οἴμοι τὸ μετάφρενον pro τοῦ μεταφρένου; neque in iis quae mox de ficto et guloso illo aretalogo: προσέτι καὶ λόγοι ἐπὶ τῇ κύλικι, τότε δὴ μάλιστα, περὶ σωφροσύνης καὶ κοσμιότητος· καὶ ταῦτα ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀκράτου πονηρῶς ἔχων καὶ ὑποτραυλίζων γελοίως infeliciter admodum interpositum φησιν, verbum de *dissertante* philosopho minime aptum et ab eo additum qui non satis assequeretur quo sensu καὶ ταῦτα a Graecis passim adhibeatur.

Quod in C. 56 legitur: ὁ δὲ τρίβων οὗτος ἧς βούλει πορφυρίδος ἀμείνων in memoriam mihi redigit locum Plutarchi in

libello de Mulierum Virtutibus (255 E), ubi perquam inepte edi solet: *'Αρεταφίλα δ' ἡ Κυρηναία παλαιὰ μὲν οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἐν τοῖς Μιθριδατικοῖς καιροῖς, ἀρετὴν δὲ καὶ πρᾶξιν ἐνάμιλλον τῇ βουλῇ τῶν ἡρωίδων παρέσχεν.* Ipsum Oedipum haec ad incitas redigant! Dispellentur tenebrae lenissima mutatione *ᾗ βούλει* vel *βούλῃ* — nam de hac terminatione nihil pro certo affirmari potest — rescribendo: *cuivis heroidum;* quo facto iam nihil difficultatis supererit.

C. 57: *ἐμοὶ δὲ ἱκανὸν εἰ* (lg. *ἦν*) *ταυτηνὶ τὴν πήραν ἐκπλήσας παράσχῃς οὐδὲ ὅλους δύο μεδίμνους χωροῦσαν Αἰγινητικούς.* Thrasycles ille capite raso, sordido detritoque pallio amictus et *peram ex humero suspensam gerens* in scaenam prodit. Omnibus notus est *στροφὸς ἀορτήρ* Homericus, et apud Lucianum frequens *πήραν ἐξημμένος, ἐξηρτημένος.* Quomodo fieri potest ut qui ipse pera cinctus ad alterum accedat, ut sibi peram illam *praebeat* vel *porrigat,* hunc alterum roget? *Παρέχομεν* aliis ea, quibus carent ipsi aut indigent; sic Dicaeopolis inter cetera mendicitatis instrumenta ut sibi peram commodaret — *πήραν παρασχεῖν* — Euripidem rogare poterat. Thrasyclem vero quod ipse habeat, Timon non habeat, a Timone petere absurdum. Quid sit legendum, indicabunt loci quales in Apol. C. 3: *ἀλλὰ μηδ' ἄλλῳ παράσχῃς ἐπελθεῖν τὰ γεγραμμένα,* et Imag. C. 6: *καὶ μὴν ἤδη σοι ὁρᾶν παρέχει γιγνομένην τὴν εἰκόνα* et Galli C. 28: *τὸ δεξιὸν τοίνυν ὅτῳ ἂν ἐγὼ ἀποσπάσαι παράσχω* et Hermot. c. 40: *οὐ παρέχων ἀναγνῶναι*; et in Plutarchi Moralibus 67 a: *ὁ 'Αχιλλεὺς παρεῖχε τῷ Πατρόκλῳ σιωπῇ καταφέρειν αὐτοῦ πολλὰ τοιαῦτα* et 84 a: *Φρῦνιν οἱ ἔφοροι ταῖς ἑπτὰ χορδαῖς δύο παρεντεινάμενον ἠρώτων πότερον τὰς ἄνωθεν ἢ τὰς κάτωθεν ἐκτεμεῖν αὐτοῖς παρασχεῖν ἐθέλει.* Ex his similibusque liquido apparet verbum *παρέχειν* cum Infinitivo iunctum nonnumquam idem valere atque *ἐφιέναι, ἐπιτρέπειν, συγχωρεῖν* *concedere, permittere, facultatem dare, sinere.* 'Contentus ero', inquit 'si mihi hanc peram auro explere permiseris — *ἐκπλῆσαι παράσχῃς*, etiamsi ne duo quidem capiat modios Aegineticos'.

(*Continuabuntur*).

. PARALIPOMENA LYSIACA.

SCRIPSIT

H. J. POLAK.

(*Continuantur ex Vol. XXIX pag.* 443).

Ad orationes quartam et quintam, vel potius ad has satis obscuras orationum lacinias, non multum habeo quod sit operae pretium afferre; ad quintam nihil; ad quartam paucis disputandum erit de iis quae leguntur §§ 15—17. Versatur fragmentum in defensione rei, qui rixa exorta propter servam amicae loco communi aere emtam ab adversario vulneris praemeditati arcessitur apud Areopagum. Postulaverat reus ut serva, primaria omnium contentionum causa, ad testimonium per tormenta dicendum sibi traderetur. Recusat adversarius, liberam esse fingens; at servos suos offert, quorum testimonium ad rem nihil conferre posse reus contendit. (§ 15) *οὐ γὰρ δήπου τήν γε τούτου πρόκλησιν πιστοτέραν ὑμᾶς νομίζειν δεῖ τῆς ἡμετέρας, ἐφ' οἷς τοὺς αὑτοῦ οἰκέτας ἠξίου βασανίζεσθαι. ἃ μὲν γὰρ ἐκεῖνοι ᾔδεσαν, — — —καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· εἰ δὲ μεταπεμφθέντες ἢ μή— — — —, ἐκείνη μᾶλλον ἂν ᾔδει.* In his male me habuerat, ut Contium olim, *ἐφ' οἷς*, quod nunc sanum esse Thalheimio adsentior, etsi eius versionem („sc. de iis rebus de quibus") vix intellegere me fateor. Immo vero est i. q. *ὅτι ἐπὶ τούτοις κτλ.*, („quod horum criminum causa"); eodem sensu dictum atque ea quae § 13 leguntur (*ἐπὶ ταύτῃ τ. αἰτίᾳ βασανισθείη ἄν*). In fine resecandum cum Cobeto et Herwerdeno *ἂν* ante *ᾔδει*, quod quomodo defen-

dant qui retinent, non reperio. Iterativum certe non est, neque magis dubitativum quisquam dixerit. Sed nihili haec sunt prae ingentibus molestiis quibus paragraphi sequentes premi videntur. Quae ex editorum fide sic scripta atque divisa existimo in libro Palatino: (§ 16) *ἔτι δὲ τοὺς μὲν τούτου οἰκέτας ἰδίους ὄντας τούτου εἰ ἐβασανίζομεν, ἀνοήτως ἄν τι τούτῳ χαριζόμενοι καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἐμοῦ κατεψεύσαντο· αὐτὴ δὲ ὑπῆρχε κοινή, ὁμοίως ἀμφοτέρων ἀργύριον κατατεθεικότων, καὶ μάλιστα ᾔδει. διὰ ταύτην ἅπαντα τὰ πραχθέντα ἡμῖν γεγένηται, καὶ οὐ λήσει οὐδὲν ἐν ταύτῃ.* (§ 17) *ἔγωγ' ἂν ἴσον εἶχον βασανισθείσης, ἀλλ' ἀπεκινδύνευον τοῦτο· κτλ.* In his, quae primo obtutu lacera videntur, certe tam *ἀσυνδέτως* enuntiata ut merito lacunae suspicionem moveant, et scriba Laurentiani C olim haesit, quem de more secutus est Bekkerus [1]), et recentiorum criticorum optimi quique, Taylorus, Marklandus, Dobraeus, Scheibius, Cobetus, Rauchensteinius, Blassius, Kayserus, Sauppius, Herwerdenus, Halbertsma, Franckenius, Hartmannus, alii, diversissima proposuerunt. Quorum conamina in alia omnia abeuntium, quae pleraque perscripsit Thalheimius et ipse a coniectura non abstinens, hic neque repetam neque pensabo, nam infinita res foret; pauca afferam speciminis loco, unde appareat quantopere haec quae descripsi viros doctos torserint. Cobetus primo post *ἀνοήτως ἂν* lacunam statuebat, post Marklandi inventum *εἰκότως* probans, quod contra Herwerdenus factum nolebat, ipse cum Halbertsma *ἀνοήτως αὐτῷ τοῦτο χαριζόμενοι* suadens. Idem in proecdosi *μάλιστα ᾔδει* delebat, adsentiente nunc Thalheimio, qui pro codicis lectione *καὶ οὐ λήσει οὐδὲν* cum Marklando *καὶ εὖ ᾔδειν <ὅτι> οὐδὲ ἐν ταύτῃ κτλ.* mavult, quod vel in textum recepit suum. Pro his Blassius Lysiam scripsisse potius autumabat: *καὶ οὐκ ἐλελήθει με ὅτι οὐδὲ κτλ.* In sequentibus pro *ἴσον εἶχον* Scheibio duce *ἄνισον εἶχ.* pluribus placuit, quo iam C ducere videbatur *οὐκ ἴσον* pro *ἂν ἴσον* scribens coniectura aperta; fuitque hic novus dubitationum et mutationum fons. Parco ceteris, potiusque

---

1) E C Bekkerus quae in fine §i 16 leguntur sic constituit, ut integritatis *speciem* prae se ferrent: *διὰ ταύτην ἅπαντα τὰ πραχθέντα ἡμῖν γεγένηται, καὶ οὐ λήσει οὐδὲν αὐτήν. καίτοι ἔγωγ' οὐκ ἴσον εἶχον βασανισθείσης, ἀλλ' ἀπεκινδύνευον τοῦτο.*

simpliciter indicabo quomodo locus, meo quoque iudicio haud integer, sed non tam flagitiose corruptus quam plerisque criticis visus est, adscitis aliorum quorundam coniecturis in integrum restituendus videatur. Scripserim: (§ 16) *ἔτι δὲ τοὺς μὲν τούτου οἰκέτας ἰδίους ὄντας εἰ ἐβασανίζομεν, <οὐκ> ἀνοήτως ἄν τι τούτῳ χαριζόμενοι καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἐμοῦ κατεψεύσαντο· αὕτη δὲ ὑπῆρχε κοινή, ὁμοίως ἀμφοτέρων ἀργύριον κατατεθηκότων, καὶ διὰ ταύτην ἅπαντα τὰ πραχθέντα ἡμῖν γεγένηται.* (§ 17) *Καὶ οὐ λήσει οὐδέν' <ὅτι οὐδ'> ἐν ταύτῃ ἔγωγ' ἂν ἴσον εἶχον βασανισθείσῃ, ἀλλ' ἀπεκινδύνευον τοῦτο· πολὺ γὰρ περὶ πλείονος τοῦτον ἢ ἐμὲ φαίνεται ποιησαμένη, καὶ— — —ἐξαμαρτοῦσα· ἀλλ' ὅμως ἐγὼ μὲν εἰς ταύτην κατέφυγον, οὗτος δὲ οὐκ ἐπίστευσεν αὐτῇ.* Sunt haec, opinor, tam aperta ac facilia, ut interpretem fere non desiderent. Adversarius meus — reus inquit — servos suos testes obtulit. At horum testimonium et inutile est et vero etiam periculosum mihi fieri potest. Etenim haud inepte facient, si inter tormenta vel contra veritatem crimina in me congerant quo dominum sibi devinctiorem reddant. At mulier illa et utriusque nostrum est et quomodo revera res sibi habeat optime tenet. Et sciebam equidem — pergit — ne in huius quidem testimonio me satis tuto confidere posse, — etenim illum pluris quam me eam facere apertum est, — verumtamen ipse hoc esse periclitandum censui, adversarius ne huic quidem quamvis aperte faventi confidere audet. Nonne itaque eum mentientem sentitis?

Videamus nunc pauca de singulis. Initio ferri non posse duplex *τούτου* vidit Herwerdenus, qui prius expunxit. Malui alterum delere, cum et sic numerosius cadat oratio et *ἰδίους ὄντας* per chiasmum opponatur sequentibus *ὑπῆρχε κοινή*. Deinde non accedo eidem Herwerdeno post Halbertsmam rescribenti: *ἀνοήτως αὐτῷ τοῦτο χαριζόμενοι*, et verba haec, ut praecedens *ἐβασανίζομεν*, *de reo* accipienti. Nam cum sic subiectum mutetur, in sequentibus et addendum esset *οὗτοι καὶ παρὰ τ. ἀλήθειαν κτλ.*, et ipse Herwerdenus, cum voce *ἄν* carere non possimus, illam post *ἀλήθειαν* inserere propter coniecturam suam est coactus. Immo vero omnia *de servis* intellegenda, et aut cum Marklando et Cobeto *ἀνοήτως* mutandum in *εἰκότως*, aut et facilius multo et huius orationis colori accommodatius inserendum <*οὐκ*>, quod sexcenties in codd. vel multo quam Palatinus est melioribus

cum sententiae detrimento elapsum est [1]). **Αὕτη** pro *αὐτὴ* omnes corrigendum esse viderunt, *βασανισθείσῃ* post Blassium et Thalheimium scripsi, [*μάλιστα ᾔδει*], quae varia lectio videtur eorum quae i. f. § 15 leguntur, damnaverunt Herwerdenus olim, nunc Thalheimius. Tandem gratus ab eodem Herwerdeno sumsi *οὐ λήσει οὐδέν'* pro *οὐδὲν*, in ceteris quae immutata servanda existimo ab eius iudicio dissentiens.

Plura enotavi ad orationem sextam, quae et ipsa pessime habita est et lacunis scatet omnem interdum supplendi spem eludentibus, quod inprimis valet de magno illo hiatu post § 49, ubi uno folio Palatini abscisso decem fere paragraphos desiderari monuit Thalheimius. Spuriam esse orationem, id est Lysiae esse abiudicandam, et veterum nonnulli sensisse videntur et nunc inter omnes constat neque est cur ipse contra dicam; sed cum

1) Vitii pervulgati e codd. testimonia proferre nihil opus. Sed fortasse hoc in transcursu monere haud abs re fuerit. In Isocratis Or. VIII (*περὶ Εἰρήνης*) § 24 editur ex Urbinatis auctoritate: *ὅπου γὰρ Ἀθηνόδωρος καὶ Καλλίστρατος, ὁ μὲν ἰδιώτης ὁ δὲ φυγάς, οἰκίσαι πόλεις οἷοί τε γεγόνασιν, ἦπου βουληθέντες ἡμεῖς πολλοὺς ἂν τόπους τοιούτους κατασχεῖν δυνηθεῖμεν.* Omnia recte, nec multum variant codices deteriores. Sed in papyro antiquissimo, quo maior orationis pars partim lacere partim integre continetur, quique editori Kenyoni (*Classical Texts* etc. p. 64) primi p. Chr. saeculi visus est, haec ita conformata legimus: — — *βουληθ. ἡμεῖς ἂν πολλοὺς τόπους τοιούτ. κατασχεῖν οὐκ ἂν *** θείημεν.* Scriba sine dubio voluit *οὐκ ἂν <δυνη>θείημεν*, absurde ut nihil supra. Quod ad Palatinum nostrum attinet, negatio (*οὐ, μή*) in eo perperam deëst Or. VIII § 17 (*οὐκ* addid. Reisk.), IX § 12; X § 15; XII § 61; XIII § 78 (*ὅτι <οὔπω> οὕτω* primus Stephanus); ib. § 86; XX § 8; XXI § 15; XXVI § 6 (ubi Contii et Taylori *ἀδύνατον* praetulit Thalheim.); ib. § 8; XXVIII § 12 i. f.; XXX § 10. Latius serpserat malum Or. XIII § 49, ubi X: *δεῖ γὰρ αὐτὸν ἀποδεῖξαι* — — *κἂν δύναιτο οὐδέποτε ἀποδεῖξαι*, pro quo Vindobonensis liber *ὃ οὐκ ἂν κτλ.*, C *ὅπερ οὐκ ἄν*, nuperrimus editor praetulit, quod suaserat Contius, *<ἀλλ' οὐ>κ ἂν δύν. οὐδέπ.*, praeterea cum Scheibio alterum *ἀποδεῖξαι* delens. Aliquotiens contra negatio cum sententiae detrimento abundat, saepiuscule *μή* ex syllaba finali praecedentis vocabuli male adhaerens, nonnunquam etiam *οὐ*, ut Or. XIII § 20 i. f.: *ὡς τοιούτοις οὐκ οὖσι*, ubi mera est dittographia, et XXIV § 20: *πλεῖστοι μὲν* (sc. *φοιτῶσι*) *ὡς ἐγγυτάτω τῆς ἀγορᾶς κατεσκευασμένους, ἐλάχιστοι δὲ ὡς οὐ πλεῖστον ἀπέχοντας αὐτῆς*, bellissime pro *ὡς <τοὺς> ἐγγ. τ. ἀγ. κατεσκευασμένους* et *ὡς τοὺς πλεῖστον ἀπέχ. αὐτῆς*, quod vitium utrumque procuravit Stephanus. Tandem de nostro loco observandum, id quod Kayserus per litteras Scheibio indicaverat, „Lysiam sibi tale aliquid scripsisse videri: *καίτοι* (vel simpliciter *καὶ*) *οὐ λήσειν ἡγούμην οὐκ ἴσον ἔγωγε ἔχων βασανισθείσης ταύτης*", a tradita lectione nimis illud recedens, eodem redire atque ea quae pressius ad Palatini apices ipse supra proposui.

de hac summa rei consentiant de ceteris in diversissimas sententias abeunt harum rerum periti. Sunt qui Ruhnkenium secuti (*H. Cr. Oratt. Gr.* in *Opp.* I p. 324) rhetoris recentioris fetum existiment, sunt qui rhetoricum quidem opus putent sed Atticorum oratorum aetate supparis rhetoris, sunt denique qui revera in iudicio habitam censeant, quorum opinioni et ipse accedo [1]). De scriptore omnis mihi quaestio vana videtur, nam quod Bergkius Theodorum Byzantium orationem scripsisse autumat, collatis quae de homine nobis ignoto leguntur apud Platonem (*Phaedr.* p. 266[c]), Diogenem Laertium (II § 104: ἔνατος Βυζάντιος, ἀπὸ λόγων πολιτικῶν.), Suidam s. v. (ἔγραψε κατὰ Θρασυβούλου, κατὰ Ἀνδοκίδου, καὶ ἄλλα τινά·), ea ita comparata videntur ut testimonium ferant immensae Bergkii doctrinae et ingenii in paucis sollertis, adeo ut res non improbabilis dici possit sed neutiquam certa [2]).

Or. VI § 5: τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἳ ἕνεκα ταύτης τῆς ἑορτῆς <ἔρχονται> ἢ θύειν βουλόμενοι ἢ θεωρεῖν. Veniendi verbum excidisse apparet, quod alii aliter supplendum censuerunt. Thalheimius ἔρχονται probavit olim a Reiskio porrectum et stabilitum collato Andocide (I § 32). Sed ibi est: ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων οἳ τῆς ἑορτῆς ἕνεκεν ἔ ρ χ ο ν τ α ι δ ε ῦ ρ ο, quapropter aut nostro quoque loco adverbium addendum aut praeferendum <πάρεισιν>, quod etiam Marklandum olim suasisse video.

Or. VI § 11: καὶ ἔλαχεν Ἀνδοκίδης <ὧν add. Reisk.> καὶ πεποιηκὼς ἃ [οὗτος] πεποίηκε περὶ τοὺς θεούς. Mirum quod neque Thalheimius neque editorum plurimi, ii inprimis qui Reiskianum supplementum comprobaverunt, senserunt quam importunum sit illud οὗτος post ἃ additum, quasi qui sic indicetur non et ipse

1) Atque prorsus ita i. a. etiam Blass (*Att. Bereds.*[2] I p. 566 seqq. I. a. „Mir scheint die Masse des Thatsächlichen und die gesammte lebensvolle Färbung jeden Gedanken an Fiktion alsbald abzuweisen"); eumque secutus Jebb (*Att. Oratt.* I p. 277—281).

2) Commemorari Lysiae quoque orationem κατὰ Θρασυβούλου ab Harpocratione octies, sed aliquoties addito εἰ γνήσιος, opportune monuit Blassius I 259. Quapropter cum eo existimo, — modo eius verba recte cepi, — utramque orationem vel Alexandriam vel Pergamum ἀδεσπότως perlatam ab aliis Theodoro ab aliis Lysiae esse adscriptam.

sit Andocides. Qui sensit Herwerdenus expuncto nomine proprio in eius locum *οὗτος* transferre cogitabat. Sed multum praestat Reiskiana ratio, qua probata eliminandum erit pronomen in usitatissimo hoc Graecis dicendi genere et inauditum et ineptum. Quis ferat e. gr. *ἔγραψεν ἅ γ' οὗτος ἔγραψ(ε)*? Recte dicitur § 35 *τίς τῶν μεγάλων κακῶν αἴτιος ἐγένετο; οὐκ αὐτὸς οὗτος, ποιήσας ἃ ἐποίησεν*; nostro loco non recte.

Or. VI § 13: *Ἀλλὰ λέξει δεινὸν εἶναι, εἰ ὁ μὲν μηνυτὴς τὰ ἔσχατα πείσεται, οἱ δὲ μηνυθέντες τῶν αὐτῶν ὑμῖν ἐπίτιμοι ὄντες μεθέξουσι. καίτοι οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσεται ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων κατηγορήσει. τοὺς μὲν οὖν ἄλλους οἱ ἐπιτάξαντες καταδέξασθαι ἀδικοῦσι τοῦ αὐτοῦ ἀσεβήματος αἴτιοί εἰσιν· εἰ δ' ὑμεῖς αὐτοκράτορες ἦτε καὶ ἐστὲ οἱ ἀφελόντες τὰς τιμωρίας τῶν θεῶν, ἀλλ' οὗτοι αἴτιοι ἔσονται.* Nihil attinet singillatim difficultates exponere quibus hic locus vexatissimus premitur; adeo in oculos incurrunt. Quas descripsi lectiones sunt Palatini codicis, tam absurdas interdum, ut sententiis plane nec caput, aiunt, nec pes constet. Prior tamen paragraphi pars dudum in integrum restituta est adhibitis coniunctis Sluiteri Cobetique emendationibus, quas Herwerdenus recepit, Thalheimius sprevit, hisce: *καίτοι <οὕτως> οὐχ <ὅπως> ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων κατηγορήσει*, quibus adscitis etiam *καὶ*, quod Dobraeo, Franckenio, aliis offensioni fuit, optime stabilitur. Adsciscendum praeterea *<καὶ> τοῦ αὐτοῦ ἀσεβήματος αἴτιοί εἰσιν*, quod omittit X, addit C, ex coniectura sine dubio, sed certa. Sed multo peius habita sunt quae sequuntur, quae vereor ut editor in integrum restituerit rescribendo *εἰ δ' ὑμεῖς αὐτοκράτορες ἤδη ἔσεσθε οἱ ἀφελόντες τὰς τιμωρίας τ. θεῶν*, quae, verum ut fatear, Palatini lectionibus non multo dilucidiora videntur. Contulerunt plurimi critici ad loci integritatem restaurandam, quorum quod ad sensum optime me iudice rem administravit Franckenius proponens: *εἰ δ' ὑμεῖς αὐτοκράτορες ἀφήσετε ὑμεῖς ἔσεσθ' οἱ ἀνελόντες τὰς τιμὰς τ. θεῶν.* (p. 50) Et huius et Dobraei emendationibus insistens locum ita constituerim ipse: *εἰ δ' ὑμεῖς αὐτοκράτορες ὄντες* (sic Dobraeus et ante eum Reiskius pro *ἦτε*) *κατ<ελεήσετε τοῦτον, ὑμεῖς> ἐστὲ οἱ ἀφελόντες τὰς τιμωρίας τῶν θεῶν ἀλλ' οὐχ ἕτεροι αἴτιοι ἔσονται,*

quae vel sic non optime enuntiata sunt, — oportebat enim initio sententiae: *περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων οἱ ἐπιτάξαντες καταδέξασθαι αὐτοὺς ἀδικοῦσι κτλ.*, — sed tamen ut sententiarum nexus satis commode percipi possit. Ita enim ratiocinatur: dicet fortasse indignum esse si index mulcabitur, indicati ab eo optimo civitatis iure fruentur. At, etiamsi hi sontes fuerint, huius rei culpa in eos redundabit qui vos ut eos reciperetis coegerunt. Hunc vero si vos, qui nunc in democratia vestri iuris estis, misericordia moti absolvetis, *vos* deorum vindictam sustuleritis, non alii. Supplevi *κατελεήσετε*, quo tendere videtur insanum *καὶ* inter corruptum *ἦτε* et *ἐστὲ*, quod verbum § 3 huius orationis legitur in consimili sententia, ut et sensui satisfiat et litterarum reliquiis.

Or. VI § 14: Sequitur: *καίτοι καὶ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ — — ὁμολογῶν μὲν ἀδικεῖν ἀποθνήσκει, ἐὰν δὲ ἀμφισβητῇ ἐλέγχεται, καὶ πολλοὶ οὐδὲν ἔδοξαν ἀδικεῖν*, corruptum et ipsum. Rem notissimam, nostris moribus sensuique plane repugnantem, commemorant etiam Aeschines Or. I §§ 91, 113; Demosth. Or. XXIV § 65; Aristoteles Πολ. Ἀθ. c. 52 § 1. In verbis requiro <ὁ> *ὁμολογῶν μὲν ἀδικεῖν*, fere ut Cobetus qui, adsentiente Herwerdeno, *ὁμολ. μέν* <τις> inserebat, et Franckenius <ὁ> *μὲν ὁμολογῶν* proponens. Quod ipse volo palaeographiae rationibus magis convenit, neque, ut viri docti censere videntur, a linguae ratione abhorret. Satis erit adscribere Isocrat. Or. 2 § 16: *ὅπως οἱ βέλτιστοι μὲν τὰς τιμὰς ἕξουσιν, οἱ δ᾽ ἄλλοι μηδὲν ἀδικήσονται*, eiusdemque Or. 7 § 44: *εἰδότες τὰς ἀπορίας μὲν διὰ τὰς ἀργίας γιγνομένας, τὰς δὲ κακουργίας διὰ τὰς ἀπορίας*, ubi hic ordo ex ΓΕ est repositus. In seqq. neque probo quod ex Marklandi coniectura et alii dederunt et nuperrimus editor neque quod Tayloro, Lobeckio, Scheibio, Herwerdeno placuit: *καὶ ἀπολύεται οὐδὲν δόξας ἀδικεῖν*, hoc praeterea a tradita lectione nimis recedens. Causas reddet Franckenius. Multos — orator inquit — insontes absolvit Areopagus, vel — Lobeckium si sequimur — et qui insons repertus est absolvitur. „Nihil est in his, cur tam magnificum Areopagi praeconium proferatur. — — — Quid enim quis aliud a quovis exspectaret iudicio?" (Francken C. L. p. 48.) Praeterea miror unde pluralis repente venerit,

cum omne argumentationis pondus consistat in ἐὰν δ' ἀμφισβητῇ. Vox πολλοὶ est in C; X praebet κ. πολλοῦ οὐδὲ δόξαν ἀδ., unde potius effinxerim: ἐὰν δ' ἀμφισβητῇ, ἐλέγχεται, καὶ πολλάκις οὐδ' ἔδοξεν ἀδικεῖν, quae interprete non egent. Similiter fr. 43 (44): οὐχ ἱκανόν, ὦ ἄνδρες δικασταί, τοῖς ἐπιτρόποις ὅσα πράγματα διὰ τὴν ἐπιτροπείαν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ διασῴζοντες τὰς τῶν φίλων οὐσίας συκοφαντοῦνται ὑπὸ τῶν ὀρφανῶν πολλοί., ubi ad meam certe mentem Naberus evidenter correxit πολλάκις, ne commemoratum quidem a Thalheimio.

Or. VI § 20: ἐλπίζω μὲν οὖν αὐτὸν καὶ δώσειν δίκην, θαυμάσιον δὲ οὐδὲν ἄν μοι γένοιτο. οὔτε γὰρ ὁ θεὸς παραχρῆμα κολάζει, [ἀλλ' αὕτη μέν ἐστιν ἀνθρωπίνη δίκη] — πολλαχόθεν δὲ ἔχω τεκμαιρόμενος εἰκάζειν, ὁρῶν καὶ ἑτέρους ἠσεβηκότας χρόνῳ δεδωκότας δίκην, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων διὰ τὰ τῶν προγόνων ἁμαρτήματα — ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ δέη πολλὰ καὶ κινδύνους ὁ θεὸς ἐπιπέμπει τοῖς ἀδικοῦσιν, ὥστε πολλοὺς ἤδη ἐπιθυμῆσαι τελευτήσαντας τῶν κακῶν ἀπηλλάχθαι. ὁ δὲ θεὸς τέλος τούτῳ λυμηνάμενος τῷ βίῳ θάνατον ἐπέθηκεν. Paragraphus vel in hac oratione corruptelarum farragine longe corruptissima, quam sic constituit Thalheimius. Iam primum cum Dobraeo et Herwerdeno delendum [δίκην] post δώσειν, e statim praecedentibus (ἐπὶ τ. ἐ. προφάσει δοίη δίκην) male repetitum. Praeterea requiro et ipse quod Cobetus suppleverat, suppressit Hartmannus, Herwerdenus reduxit: θαυμάσιον δὲ οὐδὲν ἄν μοι γένοιτο <εἰ νῦν ἀποφύγοι.>; aliter enim admiratio illa nimis est fatua. Omnes accusatores sperant se reum condemnaturos, neque ante hoc tempus Andocides accusatus est, ut nihil si additur ridicula hic sit illa diatribe de diis peccata sero vindicantibus. Deinde οὐδὲ γὰρ ὁ θεὸς κτλ. editum oportebat, quod Reiskius olim vidit, plurimi editores comprobaverunt. Tum parum recte, me quidem iudice, Thalheimius Halbertsmae obtemperavit verba: ἀλλ' αὕτη μέν ἐστιν ἀνθρωπίνη δίκη delenti; credo, ob μὲν nihil sibi quod respondeat habens in concitata sententiarum serie. Sed de talibus aut retinendis aut eiiciendis alios aliter sentire posse ultro fateor. Certius est in seqq. aut cum Herwerdeno requiri: ὁρῶν καὶ ἑτέρους ἠσεβηκότας χρόνῳ δεδωκότας δίκην <καὶ αὐτοὺς> καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων, aut lenius: <ὡς> καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων. Sed omnium pes-

sime laborat ultima sententia ὁ δὲ θεὸς κτλ., cui plurimi quidem succurrere conati sunt, quorum tentamina recensere nihil est necesse, sed — verba sunt Herwerdeni — „nemodum sanavit", adeo ut pro conclamata iam habeatur [1]). Iudicet inprimis ipse an ceteris felicior fuerim: ὁ δὲ θεὸς τέλος τούτων [2]) ἀνηνάμενος τῷ βίῳ θάνατον ἐΝέθηκε. „Sacrilegis" inquit „numen divinum terrores et pericula immittit, ut mors beneficium iis videatur. At deus, finem his malis denegans, vitae mortem immiscuit," argute dictum pro: vitam iis tribuit mortis terroribus refertam. Obiicietur fortasse, ἀναίνεσθαι oratorum non esse. Lysias certe non adhibuit, neque proposuissem quamvis flagitante sententia, si hanc orationem Lysiae auctoris haberem. Sed praeter Platonem et Xenophontem dixit Demosthenes, non solum personatus ille τοῦ Ἐρωτικοῦ scriptor, sed orator ipse, idque in oratione iudiciali nihil ambitiosioris ornamenti habente. Nempe occurrit Or. LXI § 48: οὐχ ὡς ἀναινόμενος δὲ ταῦτα διορθοῦμαι τὴν τῶν σοφιστεύειν ἑλομένων δόξαν, et Or. XXXVI (ὑπὲρ Φορμίωνος) § 31 *bis*: εἰ δὲ πρὸς γένους δόξαν ἀναίνει Φορμίωνα κηδεστήν κτλ. et paulo post: εἶθ' ὅς ἐστιν ὁμοιότερος σοῦ τῷ σῷ πατρί, τοῦτον —— ἀναίνει; Et quoniam semel ad hunc locum perveni, hoc obiter adnotare liceat quod uberius persequi non est huius disputationis, aliquanto plura quam quis existimaverit etiam apud oratores Atticos legi vocabula, quae ab ipsorum sermone vulgo aliena putantur. Exempli gratia pono ἀσχάλλειν (Demosth. Or. 21 § 125), ἀμείβεσθαι (id. Or. 20 § 6), ἀλᾶσθαι (i. a. Isocr. Or. 4 § 168), ἀποφυγγάνειν (Demosth. Or. 23 § 74), ἀθρεῖν (i. a. Isocr. Or. 5 § 43), ἀλγηδών (id. Or. 8 § 40), ἐπαυρέσθαι (Andoc. Or. 2 § 2; Hyperid. Or. 1 p. 11 Bl.), ἐπικυδές (Isocr. Or. 4 § 139), ζωγρεῖν (id. Or. 12 § 194), κλέος (i. a. Dem. Or. 22 § 77), ἐν τοῖς τῶν πέλας (Isocr. Or. 11 § 47), ὀδυνᾶσθαι (Aeschin. Or. 1 § 58), ὀδύρεσθαι (Isocr. Or. 4 § 169; Or. 15 § 65), ὄμματα (Aeschin. Or. 1 § 102 et saepp.), ὁμοθυμαδόν (Dinarch. Or. 2 § 20; Or. 3 § 7) — κοὐχ ἅπαντ' ἐκφέρω [3]). Quae omnia

1) „Sententiam corruptam ὁ δὲ θεὸς ——— ἐπέθηκεν, *cui nemodum mederi potuit*, ne negotia exhiberet legentibus inclusi". (Hartman).

2) τούτων Scaligeri est, Palatinus ceterique omnes, ut videtur, τούτῳ habent.

3) Dixit de hoc Isocratis usu quaedam Aristot. *Rhett.* III, 7, de Hyperidis Hermog. π. Ἰδ. Β, 11.

utrum ex poetarum lectione et auditione manaverint an ex aliis dialectis se in quotidianum sermonem Atticum sensim insinuaverint, ut etiam qui severiore verborum delectu uterentur scriptores ea adhibuerint subinde, difficile diiudicatu est; mihi tamen longe maior pars a poëtis profecta videtur. Ad Lysiam ut revertar paragraphique de qua agimus sententiam, locum celebratissimum de sera numinis vindicta pertractaverunt et alii bene multi et verus Lysias in fragmento orationis *κατὰ Κινησίου* (fr. 53 (54 Herw.) §§ 3 et 4), ex qua longiore *ῥήσει* haec excerpo: *τὸ μὲν γὰρ ἀποθανεῖν ἢ καμεῖν νομίμως κοινὸν ἡμῖν ἅπασιν ἐστί, τὸ δ' οὕτως ἔχοντα τοσοῦτον χρόνον διατελεῖν καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντα μὴ δύνασθαι τελευτῆσαι τὸν βίον τούτοις μόνοις προσήκει τοῖς τὰ τοιαῦτα ἅπερ οὗτος ἐξημαρτηκόσιν.*

Or. VI § 21: *σκέψασθε δὲ καὶ αὐτοῦ Ἀνδοκίδου τὸν βίον ἀφ' οὗ ἠσέβηκε<ν>*, [*καὶ*] *εἴ τις τοιοῦτος ἕτερός ἐστιν.* Mihi, ut olim Reiskio, *καὶ* delendum videtur ex praecedenti syllaba male repetitum, quamquam recentissimis editoribus, Herwerdeno et Thalheimio, aliter visum. Non enim hoc vult orator, ut iudices et vitam Andocidis ante actam considerent et si quae alia huic similis est, quod et ab eius mente alienum et fere in hac argumentatione ridiculum mihi videtur, sed hoc unum proponitur, quantopere huius vita a ceterorum discrepet curis et anxietatibus exercita, quo magis documento sit veritatis eorum quae praecedunt, tali modo deum punire solere sacrilegos.

Or. VI § 28. Verbo moneo, mihi ut Herwerdeno scribendum videri: *ἔφευγε μὲν* — — —, *ἔφευγε δὲ* — — —, *ἔφευγε δ'* <*εὐθὺς*> *εἰς οὓς* [*τὸ πρῶτον*] *ἀφίκοιτο τόπους.* Nempe *εἰς οὓς* extrivit antecedens *εὐθὺς*, quo facto sententiae explendae causa additum est *τὸ πρῶτον,* quasi idem significaret.

Or. VI § 29: *καταπλεύσας δὲ ἐκεῖθεν δεῦρο εἰς δημοκρατίαν εἰς τὴν αὑτοῦ πόλιν τοῖς μὲν πρυτάνεσιν ἔδωκε χρήματα.* Varie haec correcta; simplicissimum mihi videtur *εἰς δημοκρατουμένην ἤδη τὴν αὑτοῦ πόλιν,* fere ut Taylorus olim, qui provocavit ad

Andoc. Or. I § 88. Sed exempla dictionis usitatissimae ubique sunt obvia.

Or. VI § 33: *εἰς τοσοῦτο δ' ἀναισχυντίας ἀφῖκται ὥστε — — — ἤδη δημηγορεῖ καὶ ἐπιτιμᾷ καὶ ἀποδοκιμάζει τῶν ἀρχόντων τισι κτλ.* Halbertsma *καὶ ἀποδοκιμάζει* delebat cum verbum dativum non regat, „vix recte". (v. Herw.) Potius transponendum, sed non cum Reiskio, Cobeto, Herwerdeno post *τισί*, quod minus numerose ad aures accidit, sed post *δημηγορεῖ*, ut sit: *ἤδη δημηγορεῖ καὶ ἀποδοκιμάζει καὶ ἐπιτιμᾷ τῶν ἀρχ. τισί.* Verbum casu in archetypo omissum et in margine suppletum in perversam sedem se insinuavit.

Or. VI § 36: *εἶτα τῶν μὲν ἀγαθῶν δεῖ τούτῳ χάριν εἰδέναι, ὅτι ἐμήνυσε, — — — τῆς δὲ ταραχῆς καὶ τῶν κακῶν ὑμεῖς αἴτιοί ἐστε, ὅτι ἐζητεῖτε τοὺς ἠσεβηκότας*; Cur Herwerdenus et Hartmannus epexegesin *ὅτι ἐμήνυσε* proscripserint et oppositione stabilitam et respicientem quae paulo ante (§ 35) dicta sunt, non video.

Or. VI § 44: *καὶ οἱ μὲν ἄλλοι μηνυταί, ὁπόσοι ἐπ' αἰσχραῖς αἰτίαις ἐξηλεγμένοι σφᾶς αὐτοὺς ἐμήνυσαν, ἓν γοῦν ἐπίστανται, μὴ ἐνοχλεῖν τοῖς ἠδικημένοις.* Ita X, perverse. Sed vitium grammaticum in *ἐξηλεγμένοι* neminem editorum fefellit; hoc miror, sententiae vitium quod verbo *ἐμήνυσαν* sine dubio inest et alios fefellisse et vero etiam Cobetum (Hartmannum) et Herwerdenum. Apparet enim oratorem hoc dicere: ceteri indices, qui quamvis turpissimorum criminum convicti tamen *periculo se subtraxerunt*, unum hoc certe sciunt quam remotissimos degere a conspectu vestro, ne praesentia sua vos irritent. Qua cum sententia quomodo quadret *μηνύειν* non facile quis viderit. Neque vidit Thalheimius, qui *ἐξήτησαν* coniecit et in textum recepit, ut esset: qui poenam suam deprecati sunt. Sed aut vehementer fallor aut hoc dicitur *ἐξαιτεῖσθαι*, non *ἐξαιτεῖν*. Quapropter melius fuerit rescribere *σφᾶς αὐτοὺς ἐξέλυσαν.* Exempli gratia affero Polyb. XVI 6 § 12 i. f.: *κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ πρὸς τοὺς Ῥοδίους ἀγωνιζόμενοι τῶν Μακεδόνων, πάλαι κακῶς πάσχοντες, ἐξέλυον αὐτοὺς ἐκ τοῦ κινδύνου.*, et Cebetis

Tabulam c. 24 i. f.: ἐξ οὗ οὐ δύνανται ἐκλῦσαι ἑαυτοὺς τῶν δεινῶν οἷς δέδενται, ὥστε σωθῆναι. Vitium hinc repetendum, quod cum in archetypo nonnulla vix distingui possent, ex Є***ΥCAN factum est frequentissime in hac oratione occurrens ἐμήνυσαν.

Sequitur de iisdem ceteris indicibus: ἡγούμενοι ἀποδημοῦντες μὲν 'Αθηναῖοι καὶ ἐπίτιμοι [δόξειν εἶναι], ἐπιδημοῦντες δὲ παρὰ τοῖς πολίταις τοῖς ἠδικημένοις πονηροὶ δόξειν καὶ ἀσεβεῖς εἶναι. Sic haec constituit nuperrimus editor, in eo laudandus quod ex Palatino reduxit 'Αθηναῖοι non sine acumine dictum, pro quo ἀθῷοι vulgo, ἀζήμιοι Emperius; attamen „neutrum verum, quia poena liberati erant" (Thalh.); ἀγαθοὶ Roegholt, multo debilius quam Palatini codicis lectio. Sed multo minus probaverim eundem Thalheimium δόξειν εἶναι una litura delentem. At vero negari nequit in his aliquid esse turbatum; δόξειεν εἶναι (post ἐπίτιμοι) est in X, et nusquam oppositio illa inter δοκεῖν et εἶναι, ab Aeschylo inde decantata, ineptius adhibita est quam in huius enuntiati exitu. Cur enim indices illi civibus suis pravi *videantur*, impii *sint*, non facile quis exputet. Aliter rem expedire conatus est Herwerdenus, retento post ἐπίτιμοι cum X δόξειν (ita enim corrigendum esse patet) εἶναι, expunctis cum Halbertsma et Cobeto in sequentibus et δόξειν et εἶναι. Sed ita neque unde in finem verba illa pedem intulerint perspicitur, ut hac quidem in re Thalheimii ratio potior videatur oppositionem inesse intellegentis, et non magis quam huius coniectura probata *arguta oppositio*, quae toti huic paragrapho inest, satis apparet. Apparebit verbis sic digestis: ἡγούμενοι ἀποδημοῦντες μὲν 'Αθηναῖοι καὶ ἐπίτιμοι δόξειν [εἶναι], ἐπιδημοῦντες δὲ παρὰ τοῖς πολίταις τοῖς ἠδικημένοις πονηροὶ [δόξειν] καὶ ἀσεβεῖς εἶναι.

Or. VI § 48, 49: 'Ανδοκίδης δὲ ἀπαθὴς τούτων τῶν κακῶν γενόμενος ***** εἰς τὴν σωτηρίαν τῇ πατρίδι, ἀξιοῖ νυνὶ μετέχειν τῆς πόλεως, ἀσεβῶν ἐν αὐτῇ. Verba amissa plurimi ita sarserunt: <καὶ οὐδὲν συμβαλλόμενος>, videlicet ὁμοιοτέλευτον quaerentes ut appareat cur exciderint. Quo artificio cum orator noster non Gorgiano vel Isocrateo more utatur sed tantum ut oppositioni pondus addat, videndum annon forte praestet <καὶ οὐδὲν παρασχὼν> εἰς τ. σωτηρ. κτλ. Sed res est minimi momenti.

Statim post leguntur corrupta et lacera haecce: *ἀλλὰ πλουτῶν γὰρ καὶ δυνάμενος τοῖς χρήμασι καὶ βασιλεῦσιν ἐξενωμένος καὶ τυράννοις — ἆ νυνὶ κομπάσει, ἐπιστάμενος τοὺς ὑμετέρους τρόπους — ποίαν εἰσφορὰν **** τούτῳ ἀγαθὸν γένοιντο, καὶ ἐπιστάμενος ἐν πολλῷ σάλῳ καὶ κινδύνῳ τὴν πόλιν γενομένην, ναυκληρῶν οὐκ ἐτόλμησεν ἐπαρθεὶς σῖτον εἰσάγων ὠφελῆσαι τὴν πατρίδα.* Multis multorum coniecturis adiutus, inprimis Thalheimii, qui unus intellexit hic „non de pristinis sed de futuris tributis quaeri," totum locum sic constituerim: *ἀλλὰ πλουτῶν γὰρ — — — καὶ βασιλεῦσιν ἐξενωμένος καὶ τυράννοις — — — ποίαν εἰσφορὰν <εἰσοίσει ἀνθ' ἧς ἂν τοιοῦτον> αὐτῷ ἀγαθὸν γένοιτο; ὃς*[1]) *ἐπιστάμενος ἐν πολλῷ σάλῳ καὶ κινδύνῳ τ. πόλιν γενομένην, ναυκληρῶν οὐκ ἐτόλμησεν εἰς Πειραιᾶ σῖτον εἰσαγαγὼν ὠφελῆσαι τὴν πατρίδα.* Singulorum conamina perscripsit editor, e quibus *εἰσαγαγὼν* in C est, *ὅς* pro *καὶ* post Reiskium Franckenio debetur, sed utrumque (*ὃς καὶ*) requirenti. Ipse, praeterquam quod verba supplenda paullo aliter ordinavi quam suaserat editor, pro voce *ἐπαρθεὶς* sine dubio corrupta, quam alii aliter vel mutaverunt vel suppleverunt, dedi — audacius sane — *εἰς Πειραιᾶ*, non daturus nisi in ceterorum participii sive supplementis sive mutationibus aut supervacanea (ut Westermanni *ἀποροῦσι*) aut a loci sententia aliena (ut *<οὐδὲ κέρδει> ἐπαρθεὶς* Reiskii et Herwerdeni) deprehendissem. Unus Scheibius in *ἐπαρθεὶς* substantivum (*ἐπὶ πράσει*) latere suspicatus est, sed quod proposuit et ipsum ad sententiam nihil confert proprii. Contra quod suadeo *εἰς Πειραιᾶ* minime est superfluum, cum de frumento Samum subministrato nulla controversia esset, in Piraeum quoque ut a Cypro veniret se auctorem fuisse ipse affirmaret (Or. 2 § 20 seqq.), inimici negasse videantur. Tandem hoc quoque observandum videtur, minus recte Herwerdenum Halbertsma auctore expunxisse post *ἐν πολλῷ σάλῳ* verba [*καὶ κινδύνῳ*], credo, ne vox figurata et propria copularentur.

1) Ὃς unus recentiorum editorum Herwerdenus dedit. Franckenio ὃς *καὶ* requirenti opposuerim, *καὶ* pro *καίπερ* prosae Atticae non videri. Ὃς in X elapsum lexicographorum opera restitutum esse Or. VII § 10, supra observatum est. Similiter deest Or. XIV § 30; XX 28; XXVI § 12; conferri etiam potest Or. XVII § 2, ubi in *δανεῖσαι καὶ ὧν κτλ.* (sic X) sententia flagitante copulam e dittographia ortam expunxerunt certatim editores.

Sed fuerunt in talibus damnandis nimis suspicaces nostri imprimis critici antiquiores. Quid Cobetus v. c. censuerit de illis Demosthenicis: *ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα πάντ' ἀνεχαίτισεν καὶ διέλυσεν* (Or. II § 9) et: *αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων εἰσίν* (ps.-Demosth. Or. XI § 13) coll. iisdem ex *Olynthiaca secunda* § 20, omnibus philologis est notissimum [1]). Equidem de ipsius Demosthenis loco (II § 9) Cobeto adsentior, licet aliter censeat Blassius Plinii praesertim auctoritate nisus (*Epp.* IX, 26 § 9), sed ipsa imitatoris verba in oratione *de Philippi Epistula* ostendunt quantopere vulgus oratorum illam synonymorum congeriem adamaverint quae orationem faceret rotundiorem. Quid quod et Demosthenes ipse saepissime, monente quoque Dionysio Halicarnassensi (*De Dem.* c. 58), et — quamquam rarius — Isocrates exactissimus verborum artifex copulaverunt quae nobis fere risum movent? Adeo multum abest ut Cobeto adstipuler in universum de Demosthene adseverante: „non solet otiose *ἰσοδύναμα* cumulare — — Demosthenes *qui numquam orationi verba inutilia admiscet.*" (*N. L.* p. xvij) Coniunxit tamen — pauca tantum proferam — *κλάειν καὶ δακρύειν* in *Midiana* § 187; *οὐδαμοῦ πώποτε* Μειδίας *τῶν συνησομένων οὐδὲ τῶν συγχαιρόντων ἐξητάσθη τῷ δήμῳ* ibid. § 202; et sic *ἥδεσθαι καὶ χαίρειν* Orat. XIX § 140; *οὐδὲ δέδοικα οὐδὲ φοβοῦμαι Mid.* § 200 i. f., quemadmodum *δέει καὶ φόβῳ* copulavit Or. XXI § 124, multo quam Herodotus (IV 115) otiosius [2]); *ἐξαπατῶν καὶ φενακίζων Mid.* § 204; *σκέψασθε καὶ θεωρήσατε* Or. XXIII § 29; *ἠγανακτήσατε καὶ χαλεπῶς ἠνέγκατε* ibid. § 167; *φαιδρὸς καὶ γεγηθώς* Or. XVIII § 323; *ἀρχαῖα καὶ παλαιά* Or. XXII § 14. Coniunxit Isocrates, — quae tamen paullo dissimiliora sunt, — *ἐπισχεῖν καὶ οὐκ ἐπειχθῆναι* Or. IV § 175; *ὑποδεῖξαι καὶ ποιῆσαι φανερόν* Or. V § 12; *ὑπερεορακέναι καὶ καταπεφρονηκέναι* ibid. § 100; *δηλῶσαι καὶ διελθεῖν* Or. VII § 63; *μαίνεσθαι καὶ παραφρονεῖν* Or. VIII § 41; *εἰς θόρυβον καὶ ταραχήν* Or. XV § 123; *οὐδὲν ἠδικηκότας οὐδ' ἡμαρτηκότας* ibid. § 144 (coll. Lys. Orr. XXIV § 26, XXV § 26), multumque abest ut

---

1) Cfr. Cobeti VL² p. 327 et Praefat. ad N. L. p. xvij.

2) Minus otiose etiam Isocrat. Or. XV § 169: *ἐπαυσάμην τοῦ δέους καὶ τῆς ταραχῆς ταύτης.*

haec sola exempla sint. Et miremur nostrum oratorem, minime Demostheni et Isocrati aequiparandum, copulasse *ἐν σάλῳ καὶ κινδύνῳ?* [1])

Tandem Or. VI § 53 commemoro pulchram Blassii correctionem *ποῖον φίλον, ποῖον συγγενῆ, ποῖον δημότην* pro codd. lectione *δικαστήν*. Cum emendatio apud Herwerdenum non perscripta sit, nostros homines eam latuisse suspicor. Mihi quidem, collatis imprimis Orr. XXI § 6, XXVII § 12, ut Thalheimio evidens videtur.

Or. VII § 1: *οὕτως ἀπροσδοκήτως αἰτίαις καὶ πονηροῖς συκοφάνταις περιπέπτωκα, ὥστ', εἴ πως οἷόν τε, δοκεῖ μοι δεῖν καὶ τοὺς μὴ γεγονότας ἤδη δεδιέναι περὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι.* Pace Herwerdeni aliorumque traditam utcunque lectionem tuentium dictum esto, eam mihi non modo „frigidum admodum iocum" videri, quae Franckenii sententia erat (C. L. p. 53), sed etiam malesani auctoris esse. Qui *nati non sunt*, de iis praedicari ne a iocantibus quidem vel exaggerantibus quidquam potest. *Τοὺς μηδὲν κακὸν πεποιηκότας*, quod Cobetus reponebat, non tantum adeo a codicis lectione distat, ut rescribere hoc magis sit quam emendare, sed ita exaggeratio quoque deëst, quae exspectatur post *εἴ πως οἷόν τε.* Non male Vollgraffius: *τοὺς ἄρτι γεγον.*, sed et argutius est et pressius ad litteras quod post Reiskium sero vidi: *τοὺς μή<πω> γεγονότας*. Contulerim Aeschin. Or. I § 134, ubi inter se opponuntur *υἱεῖς τοὺς μηδέπω γεγονότας* et *τοὺς δ' ἤδη γεγονότας*, ad breviorem formam nostri Or. XXIV § 6, Andoc. Or. I § 7; 149. Praeterea cum Tayloro requiro *ἀπροσδοκήτοις*, quod sequens *πονηροῖς συκοφάνταις* tantum non flagitat, pro quo et ipso valde arridet, ut Franckenio olim, Augerii *πονηραῖς συκοφαντίαις*.

Or. VII § 12: *ἐγὼ τοίνυν, ὦ βουλή, ἐν μὲν τῷ τέως χρόνῳ, ὅσοι με φάσκοιεν δεινὸν εἶναι καὶ ἀκριβῆ καὶ οὐδὲν ἂν εἰκῇ καὶ*

---

1) Prorsus similiter Aeschines, orator multo quam noster disertior, Or. II § 38 i. f.: *τοῦτο δ' ἦν ἄρ' ἀγχόνη καὶ λύπη τούτῳ*, ubi mihi nondum tam prorsus quam Dobraeo, Cobeto (*Orat. Inaug.* p. 141), Blassio, Leeuwenio (ad *Acharn.* 125) liquet, „*λύπη* glossema videri" (Dobr. *Adv.* I p. 325 = 330).

ἀλογίστως ποιῆσαι, ἠγανάκτουν ἄν, ἡγούμενος μᾶλλον λέγεσθαι ὥς μοι προσῆκε. Locus multorum coniecturis infamis. Ac primum quidem plerique editores cum Tayloro addunt <ἢ> post λέγεσθαι. Sed quid est μᾶλλον λέγεσθαι? Cum praeter Fuhrium nemo intellegat, divinando succurrere sententiae plures conati sunt. Quod ex horum conaminibus praetulit Thalheimius et in textum recepit: ἡγούμενος μ' ἄλλον λέγεσθαι <ἢ> ὥς μοι προσῆκε, Meutzneri commentum est prima specie ingeniosum, sed tantum abest ut Lysiacum existimem ut multum verear num Graecum sit. Ad sensum quanto melius nostrates Halbertsma et Herwerdenus, quorum ille μᾶλλον ἐπαινεῖσθαι, Herwerdenus paullo propius ad codicis scripturam μᾶλλον εὐλογεῖσθαι coniecit. Vel pressius simul et quod ad sententiam modestius ipse legam: ἡγούμενος μεῖζόν <τι> λέγεσθαι <ἢ> ὥς μοι προσῆκε. Cfr. v. c. Platonis qui dicitur *Hipp. Min.* 15, p. 372d: τοιοῦτός εἰμι οἷός πέρ εἰμι, ἵνα μηδὲν ἐμαυτὸν μεῖζον εἴπω. Idem prorsus vitium μᾶλλον pro μεῖζον cernitur e. g. in papyro *secundi* a. Chr. saeculi, ut editori videtur, quo continetur tertia ex epistulis Demostheni a veteribus tributis, § 28 (in Kenyonis *Classical Texts from Papyri in the British Museum* p. 61); adeo vetusti eiusmodi errores sunt.

Or. VII § 14: οὗτος μέντοι οὐκ ἂν ἔχοι ἀποδεῖξαι οὐθ' ὡς — — — οὐθ' ὡς ἐγὼ ἄπειρος τῶν παρ' ὑμῖν κινδύνων. Fieri potest ut fallar, sed unice intellego: τῶν παρ' ὑμῶν κινδύνων. Et sic ex Thalheimii apparatu nunc Meutznerum quoque censuisse comperio.

Or. VII § 18: εἰ τοίνυν καὶ ταῦτα παρεσκευασάμην, πῶς ἂν οἷός τ' ἦν πάντας πεῖσαι τοὺς [παριόντας, ἢ τοὺς] γείτονας, οἳ οὐ μόνον κτλ. Mirum recentissimos editores obtemperare noluisse Dobraeo, Kaysero, Scheibio, optime resecanda esse verba uncinis inclusa monentibus. Nam quod referunt ad § 20, nihil causae est cur iam nunc praetereuntium mentione interiecta, quae recte sequitur § 20[a], pervertatur artificiosa gradatio quae instituitur a paragrapho inde 16[a] (οἰκετῶν — μεμισθωμένων — γειτόνων) a propioribus ad remotiores. Accedit quod de his tribus consciorum generibus plura dicuntur, praetereuntes obiter tantum et in transcursu hic commemorantur et quodammodo intercalantur.

Tandem *πεῖσαι*, quod optime habet de vicinis minus benevolis, cum largiendi quoque notio insit, ridicule dicitur de casu praetereuntibus, quos a reo operi intento ne conspectos quidem esse par est. Supervacuum existimo plura argumenta ad emblema me iudice manifestum arguendum conquirere; quibus haec non sufficiunt, alia non persuadebunt.

Or. VII § 22: *καίτοι εἰ φὴς· μὴ δεῖν τὴν μορίαν ἀφανίζοντα τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἐπήγαγες — — —, οὐκ ἂν ἑτέρων ἔδει σοι μαρτύρων.* Ita X. Nihil verius quam quod Aldinae margo porrexit: *μ' ἰδεῖν* pro *μὴ δεῖν,* pluribus ut supra monui editoribus probatum. Nec tamen omnibus, cum de antecedentibus etsi haud dubie corruptis ambigatur quomodo restituenda sint. Hinc maximus editorum criticorumque dissensus, inter quos fuere qui ulterius progressi cum Fuhrio *καίτοι εἰ εὐθύς* (*εὐθέως* Albrecht) *μ' ἰδὼν* requirerent. Multo me iudice rectius Marklandus olim *ὅτι* inserebat post *εἰ*, quem Herwerdenus secutus est et Thalheimius. Sed simul et lenius et accuratius, — etenim *ὅτε μ' εἶδες* bene se habet, *ὅτε φὴς μ' ἰδεῖν* non item, — rescribetur quod suadeo: *καίτοι εἰ*, <*ἐπεί*> *φὴς μ' ἰδεῖν τ. μορ. ἀφανίζοντα, τοὺς ἐννέα ἀρχ. ἐπήγαγες κτλ.* Si, *quoniam* tuis te oculis me malefacientem vidisse adseveras, archontes vel Areopagitas testes advocasses cett., ut omne argumentationis pondus sit in verbo *ἰδεῖν.* Ceterum vix opus est ut addam, ex mea quoque sententia hic non serio agere reum, sed accusatorem testium penuria laborantem qui quod factum non erat affirmarent lepide ludibrio habuisse.

Or. VII § 23. Statim sequitur: *δεινότατα οὖν πάσχω, ὃς εἰ μὲν παρέσχετο μάρτυρας, τούτοις ἂν ἠξίου πιστεύειν, ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἰσὶν αὐτῷ, ἐμοὶ καὶ ταύτην ζημίαν οἴεται χρῆναι γενέσθαι.* Haec: *δεινότατα πάσχω, ὃς ἠξίου κτλ.* sincera esse omnino non possunt. Rauchensteinii inventum *ὅτ' εἰ μὲν παρέσχετο κτλ.*, quo plerique acquiescunt, mihi quidem non admodum placet. Nam ut concedam *ὅτε* significare posse, quod necessario requiritur, *quoniam*, — qua de re nonnihil licet dubitare [1]), — vel sic hic

1) „Ὅτε causal s. 19 § 5". (Rauch.) Idem ad Or. XIX § 5: „ὅτε wie oft ὁπότε

enuntiandi modus magis Latinus foret quam Graecus. Graeci post *δεινὰ πάσχω* simm. aut *εἰ* ponunt aut *relativum* quod in Palatino adest. Quapropter malo lacunulam hic statuere sic, opinor, supplendam: *δεινότατα οὖν πάσχω <ὑπὸ τούτου>, ὃς εἰ μὲν παρέσχετο μάρτυρας κτλ.*, quod post Hamakerum et Frohbergerum sero vidi.

Or. VII § 27: *πότερον δέ μοι κρεῖττον ἦν, — — δημοκρατίας οὔσης παρανομεῖν ἢ ἐπὶ τῶν τριάκοντα; καὶ οὐ λέγω ὡς τότε δυνάμενος ἢ ὡς νῦν διαβεβλημένος, ἀλλ' ὡς τῷ βουλομένῳ τότε μᾶλλον ἐξὸν ἀδικεῖν ἢ νυνί.* Inepta ratiocinatio. Si sub trigintaviris, cum peccandi licentia regnaret, reus tamen delinquere *non potuit*, minime hinc consequitur eum democratia restituta truncum sacrae olivae non excidisse. Probaret quod posuit, si tunc quoque *cum impune delinquere posset noluit*; idque quod orator dare necessario debuit traditae lectioni non inesse, nostrates saltem critici optime perspexerunt. Quorum Franckenius anceps haerebat inter *μέγα δυνάμενος* et *ὡς τότε δυνάμενος ἢ καὶ νῦν ὑμῖν διαβεβλημένος*, Herwerdenus antea malebat *τότε διανοούμενός τι ὧν νῦν διαβέβλημαι*, quod tamen in posteriorem editionem non recepit, ut in procurando quam in detegendo vitio minus felices fuisse dicendi sint. Multo facilius Lysiae manus restituetur, si scribamus: *καὶ οὐ λέγω ὡς τότε δεόμενος ἢ ὡς νῦν διαβεβλημένος.* De peccandi impunitate oligarchiae temporibus conferri possunt quae leguntur Or. XXV § 16; XXVI § 5; de verbo v. c. fr. 16: *προσῆλθον αὐτῷ λέγων ὅτι — — ἄπειρος εἴην πραγμάτων καὶ οὐδὲν δεόμενος εἰσιέναι εἰς δικαστήριον*; Or. XII § 61; *ἐγὼ γὰρ δέομαι*

---

quoniam, 12 § 36". At. m. i. neque Or. XIX § 5 *ὅτε*, neque Andoc. Or. I § 7, quae prorsus eadem esse dudum observatum est, *ὁπότε* valent *quoniam*, sed, ut assolent, ***ubi***, quod vel addito apud hunc vocabulo *ἤδη* comprobatur (*ὁπότ' οὖν ἤδη πολλὰ τοιαῦτα γεγένηνται* (l. *-νηται*), *εἰκὸς ὑμᾶς ἐστι μήπω τοὺς τῶν κατηγόρων λόγους πιστοὺς ἡγεῖσθαι*). Non magis praesidii satis est in Or. XII § 36 (*ὅτε διὰ χειμῶνα οὐχ οἷοί τ' ἔφασαν εἶναι τοὺς ἐκ τ. θαλάττης ἀνελέσθαι*), ut locum relegenti patebit; neque ita post Marklandum Fritzschius et Cobetus existimaverunt, eo loco *ὅτι* coniicientes, inutiliter, ut mihi quoque videtur, sed ita ut statuatur, *ὅτε*, quemadmodum saepius *ὅπου*, poni identidem ubi expectaremus *ὅτι* causale, neque tamen prorsus idem utrumque valere atque promiscue adhiberi posse. Similiter equidem iudico de Demosth. Or. XVIII § 114.

ἀναπαύσασθαι, et sic saepius apud unumquemque scriptorem Graecum [1]). Contrarium vitium Isaeum obsidet Or. II § 30 i. f., ubi codd.: καὶ ἡμεῖς, ἵνα δὴ πραγμάτων ἀπαλλαγῶμεν ὥς τε δηώμεθα, οὕτως ἐπιτρέπομεν, pro qua malesana scriptura recte Schoemannus ὡς ἂν δυνώμεθα rescribendum suasit. Tandem, quod obiter commemoro, in fine periodi nostrae ἀλλ' ὡς — — ἐξόν (ita Augerius) multo mihi praestare videtur coniecturae Gebaueri ἀλλὰ — — ἐξῆν, quam a Thalheimio receptam nollem.

Or. VII § 28: πῶς δ' ἂν — — ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπεχείρησα τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ δένδρον μὲν οὐδὲ ἕν ἐστι, μιᾶς δ' ἐλάας σηκός, ὡς οὗτός φησιν εἶναι. Ita X. Quod cum stare non possit, ex Meutzneri coniectura scripserunt μ. δ' ἐλ. σηκός, ὡς οὗτός φησιν, ἦν et Herwerdenus et Thalheimius. Est hoc accuratissime dictum ac prorsus logices legibus conveniens, sed nescio quomodo oratio aliquid habet abrupti et minus numerose cadit ad aures. Quapropter haud scio an praestet, etsi minus accurate enuntiatum: μιᾶς δ' ἐλάας σηκός, ὃν οὗτός φησιν εἶναι.

Or. VII § 36: καὶ μὲν δή, ὦ βουλή, φανερὸν εἶναι εἰπεῖν ὅτι κτλ. Arena sine calce, quam et X praebet et ceteri ut videtur libri, hic quoque a Palatino pendentes. Continuam orationem restituere per se res est facillima, ediditque Thalheimius ex Fuhrii sententia: φανερὸν εἶναι <πᾶσιν> ἡγοῦμαι ὅτι, in quibus πᾶσιν ex Marklandi penu est. Atque solet sane sic Lysias, quod demonstravit Fuhrius allatis Or. XXII § 19, III § 36, XIV § 34. Attamen ita neque unde ἡγοῦμαι venerit neque cur πᾶσιν exciderit facile quis exputet. Utrique rei melius consuletur, si partim cum vulgata quae dicitur sic scribatur: καὶ μὲν δὴ — — φανερὸν <οἶμαι> εἶναι ἅπασιν ὅτι κτλ. Absorpsit οἶμαι sequens εἶναι vel propter consimilem pronuntiationem; in flagitiose corrupto εἰπεῖν latere putem, quod breviore forma plurimi requisiverunt, ἅπ<α>σιν. Nam et hoc modo solent oratores, v. c. Isocrates Or. XIV § 23: οἶμαι γὰρ ἅπασι

1) Utrumque verbum copulavit Isocr. Or. XII § 40: (χρὴ) ταῖς πόλεσι παριστάναι μὴ — — — τὰς σῴζεσθαι δεομένας πρὸς τὰς σῴζειν δυναμένας, et (Lys.) Or. 2 § 64.

φανερὸν εἶναι διότι προσήκει κτλ. Addo eiusdem Orat. XII § 249; XIII § 2 (οἶμαι γὰρ ἅπασιν εἶναι φανερὸν ὅτι κτλ.).

Or. VII § 41: ἐρήμου τοῦ οἴκου γενομένου, μητρὸς δὲ πάντων ἐνδεοῦς. Etsi libenter Herwerdeno do, subaudiri posse ex antecedentibus γενομένης, tamen et propter membrorum aequabilitatem et propter facilitatem emendandi post Frohbergerum inserendum duco <οὔσης>.

(*Continuabuntur*).

AD PLUTARCHUM.

Lyc. 27 (Sint.). ἀνελὼν δεισιδαιμονίαν ἅπασαν ἐν τῇ πόλει θάπτειν τοὺς νεκροὺς καὶ πλησίον ἔχειν τὰ μνήματα τῶν ἱερῶν οὐκ ἐκώλυσε. Nullus hic *sacris* locus, sed, quemadmodum a sequentibus συντρόφους ποιῶν ταῖς τοιαύταις ὄψεσι καὶ συνήθεις τοὺς νέους apparet, πλησίον ἔχειν οὐκ ἐκώλυσε significat: „in sua cuique vicinia habere" et de *privatis privatorum* sepulcris agitur. Legendum ergo ἠ ρ ί ω ν. Cf. Naberum ad vitam Thesei 17 (Mnem. 28 p. 161). — τὰ μνήματα τῶν ἠρίων ubertas est Plutarcho non indigna.

Num. 1 (Sint.). οἱ δὲ Πυθαγόραν μὲν ὀψὲ γενέσθαι ... Πυθαγόραν δὲ τὸν Σπαρτιάτην κτἑ. — Docet hic Plutarchus duos fuisse Pythagoras, quorum alter, Spartanus, Numae tempore vixerit, alter, philosophus Samo oriundus, multo post. Sed quis sic duos homines inter se opponit ut alterum nude Πυθαγόραν appellet, alterum Πυθαγόραν τὸν Σπαρτιάτην? Ergo aut post μὲν inserendum est τ ὸ ν Σ ά μ ι ο ν (vel τὸν φιλόσοφον) aut sic scripsit Plutarchus: οἱ δὲ τ ὸ ν μ ὲ ν Σ ά μ ι ο ν (vel φιλόσοφον) ὀψὲ γενέσθαι et suprascriptum nomen Πυθαγόραν has dedit turbas.

J. J. H.

TACITEA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur e pag.* 347.)

X.

Iam in praecedenti capite unum et alterum tractavi locum (A. IV, 48; H. III, 23 et 25), ubi ad obtinendum sanum sensum, qui latebat etiam, satis erat alia uti distinctione. Nunc paulisper in eodem genere subsistam, et transponendis virgulis aliisve distinctionibus lucem afferre conabor locis vel obscuris vel sensu cassis; plerumque tamen leni hac medicina non gravis aliquis tolletur morbus, sed Taciteus restituetur color solitusque Taciteae vocis sonus.

Ann. XI, 15. Queritur Claudius quod negligatur ars haruspicina, quae saepe reipublicae tantopere profuerit:

„Et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti per prospera oblitterarentur".

Structuram verborum admodum impeditam sic supplendo explicat Nipperdeius: „gratiam referendam (impediendo) ne". Sed quis unquam eiusmodi aliquid omittit et acumini legentium inveniendum relinquit? Quid quod ne supplemento quidem illo nascitur aliquid quod sensum praebeat huic loco idoneum. Sic enim illud ratiocinantem inducit Claudium: „nunc quidem laeta sunt omnia (nec haruspicina nobis opus est), *sed* diis gratias referamus cavendo ne haruspicina oblitteretur". Multo rectius,

ut opinor, hoc foret: „*quoniam* nunc benignitate deorum haruspicina nobis opus non est, *tanto magis* aequum est nos gratias iis referre cavendo e. q. s.". Sed, nisi egregie fallor, sic Tacitus scripsit: „et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam. Ne ritus — oblitterarentur". Aptissime gravi hac admonitione orationem suam Claudius finit: „ne ..... oblitterentur", recteque sic narratio nunc pergit: „factum ex eo senatusconsultum e. q. s.". Praeterea ipsa quoque quae antecedunt: „sed benignitati deum gratiam referendam" nunc multo fiunt disertiora. Hoc enim dicit Claudius: „in praesens laeta omnia sunt, non hercule, nostra opera: nos enim etiam in gravissimis rebus socordes sumus, sed singulari deorum benignitate, quibus aequum est gratum nos testari animum donis victimisque". Nos quoque saepe hominem negligentem socordemque sic vituperamus: „Deo te gratiam referre decet quod res tam bene cesserit".

Ann. XII, 16. Romani adversus Mithridatem Bosporanum socios assumunt Aorsos et cum illis laborem partiti eum aggrediuntur:

„sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate ob ambiguos popularium animos, obtineri relicto ibi praesidio visum".

Non, hercule, Mithridates ille, qui per vim totum Dandaridarum regnum occupavit, subito tam ignavus pavidusque factus est, ut oppidum Dandaridarum, propter paucorum oppidanorum ambiguos animos, subito desereret; et si deseruisset, suspectos illos omnes, ut opinor, prius trucidasset. Sed propter ambiguos illos animos *Romani* in oppido, quamvis desertum iam esset ab hoste, praesidium reliquere. Sic ergo distingue: „Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithidate, ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi praesidio visum". *Populares* hic *oppidanos* significare recte annotat Furneaux, sed quod addit non esse eos *Mithridatis* cives, qui per vim oppido est potitus, indicio est eum, licet omittat virgulas, quae apud Nipperdeium post *Mithridate* et *animos* leguntur, tamen prave sententiam distinguere. Addendum erat: non posse eos antiquo sensu *Romanorum* dici populares.

H. I, 44. De caede Pisonis haec legimus:

„Nullam caedem Otho maiore laetitia excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur, seu tum primum levata omni sollicitudine mens vacare gaudio coeperat, seu recordatio maiestatis in Galba, amicitiae in Tito Vinio quamvis inmitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis ut inimici et aemuli caede laetari ius fasque credebat".

Post *confuderat* non distinctio maior sed virgula est ponenda; coordinationem, ut loquuntur grammatici, hic habemus pro subordinatione, estque totius loci *seu recordatio — credebat* schema hoc: „seu, cum in Galba et Vinio gaudium aliquatenus certe minuebatur, de Pisonis morte laetitia plena perfectaque erat".

H. I, 66. „Lento dein agmine per fines Allobrogum ac Vocontiorum ductus exercitus, ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce", (Valens ille est, alterius exercitus Vitelliani dux) „foedis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecunia mitigaretur".

Languidissima sententia multo fiet elegantior si sic distingues: „venditante duce foedis pactionibus, adversus possessores agrorum et magistratus civitatum adeo minaciter, ut Luco e. q. s." Foede paciscebatur et venditabat spatia itinerum et stativorum mutationes, atque in ea nundinatione tam diris adversus possessores agrorum et magistratus civitatum minis utebatur ut Luco e. q. s. Quod nunc unum exemplum sequitur, e quo quibus *adversus magistratus tantummodo* usus sit minis apparet, tolerabilis est durities. Multo certe ingratius in tradita ab editoribus distinctione illud *adeo minaciter* e. q. s. praecedentibus sine ullo adiicitur vinculo.

I, 76. De provinciis exercitibusque, quae a partibus Othonis stabant, et alia narrantur et haec:

„Idem Africae obsequium, initio Carthagine orto; neque exspectata Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipublicae faciunt), epulum plebi ob laetitiam recentis imperii obtulerat, et populus pleraque sine modo festinavit: Carthaginem ceterae civitates secutae".

Nihil vidi hac distinctione perversius, qua nobis exhiberi videntur duae res, quae quomodo inter se cohaereant videt nemo:

obsequium illud (erga Othonem) quod Carthagine initium habuit, ét Crescentis illius consilium, quo plebem eodem adduxit. Sed sic incide locum: „idem Africae obsequium, initio Carthagine orto, neque expectata V. A. proconsulis auctoritate: Crescens e. q. s.", omnia erunt planissima et optime decurrent: primum docemur Africam a partibus Othonis stetisse eamque rem Carthagine natam esse sed non proconsulis exspectata auctoritate; deinde, quaerentibus quis ergo, si proconsul rei auctor non fuit, auctor exstiterit, narratur nobis de Crescentis consilio, quo ille Carthaginem ad Othonem transtulerit, quod exemplum tota sit secuta provincia.

H. II, 7. „Non fallebat duces (i. e. Vespasianum Mucianumque) impetus militum, sed bellantibus aliis placuit expectari bellum. cum In victores victosque numquam solida fide coalescere."

Lacera lectio *bellum. cum In* est in codice. Lenissima haud dubie Pichenae est correctio *belli exitum*, vereor tamen ut vera sit, tam pulchre in voce *expectari* sententia finitur: *bellantibus aliis placuit exspectari*, hoc vere Taciteum est. Accedit quod paulo post haec iisdem ducibus tribuitur opinio: „nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret". Cur ergo *belli exitum* exspectandum censeant? Nam ille alterutrum faciet victorem. Nova ergo sententia vel verbis *bellorum civilium* vel *belli civilis* incipit. Quamcunque enim recipimus lectionem, eadem evadit sententia, quae verane an falsa sit nunc non disputo.

H. II, 16. Pacarius Corsicae procurator in verba Vitellii iurare incolas, occisis iis qui resistere audent, cogit. At ubi belli incommoda sentiuntur et quam prope absit Othonis classis reputatur, poenitere cives nimis festinati obsequii incipit:

„Et aversi repente animi, nec tamen aperta vi: aptum tempus insidiis legere. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis interficitur."

Arena sine calce haec est; ut bene coagmentata nascatur sententia, mutata distinctione et lenissima duorum vocabulorum emendatione opus est et sic legendum:

„Et aversis repente animis, nec tamen aperta vi, aptum tempus insidiis legere: digressis e. q. s.".

H. II, 72. De falsi Scriboniani exitu haec leguntur:

„(vulgus credulum et quidam militum statim aggregabantur) cum pertractus ad Vitellium interrogatusque, quisnam mortalium esset: postquam nulla dictis fides et a domino noscebatur, condicione fugitivus, nomine Geta, sumptum de eo supplicium in servilem modum."

Omnia hic perturbant qui post *pertractus* vel post *interrogatusque* verbum *est* inserunt; sed illi quoque colorem obscurarunt Taciteum, qui maiorem post *esset* posuerunt distinctionem, pro qua si virgula erit posita, denuo Tacitum agnoscemus; a *cum pertractus* sententiam orditur tamquam sic fere eam clausurus: *servili supplicio affectus* est, sed, sponte illius consilii immemor, pro eo *sumptum de eo supplicium i. s. m.* ponit. Neque est, ut opinor, durum *ἀνακόλουθον*: *cum pertractus ... sumptum de eo supplicium.*

H. III, 11. Postquam narravit de tumultu inter Antonii milites orto, deque Tampi Flaviani periculo, cui se ille vix subtraxerit, sic scriptor pergit:

„Legiones, velut tabe infectae, Aponium Saturninum, Moesici exercitus legatum, eo atrocius aggrediuntur quod e. q. s."

Haec cito, primum ut appareat quid intersit inter sermonem Taciteum et orationem eorum qui simpliciter loquuntur scribuntque. Simplicissimum hoc erat et scriptoris sententiae aptissimum: „Aponium ... aggrediuntur, eo atrocius quod", nam novae narrationis, quae adnectitur, argumentum hoc est quod nunc se in alium ducem convertit militum ira, cui illud „eo atrocius quod e. q. s." explanandi causa additur. Sed maluit Tacitus more suo diversas res in unam contrahere sententiam. Deinde ut sequenti capite scriptoris nostri usum contra pravam defendam distinctionem sed speciosam, et quae, nisi fallor, ab uno alteroque editore iam est admissa. Est autem ille locus nostro admodum similis. Post narratas turbas in Flaviano exercitu haec leguntur:

„Ne in Vitellii quidem partibus quietae mentes exitiosiore discordia non suspicionibus vulgi, sed perfidia ducum turbabantur."

Sponte se offert coniectura post *mentes* maiorem esse ponendam distinctionem, sic enim omnia fiunt planissima et ad intelligendum expeditissima. Et tamen nemo eam probet nisi qui

in Tacito hospes sit: de industria enim Tacitus in unam sententiam coegit et rem novam, quam praecedenti adnectit, et rei novae explanationem.

H. III, 13. Defecit a Vitellio classis, Caecina legiones quoque suas ad Vespasianum transfert; iamque in eius iuraverunt verba milites, iam dereptae sunt Vitellii imagines, praescriptumque Vespasiani nomen, cum subito illos facti sui poenitet, reputantes se, strenuos illos Germaniae bellatores, nulla clade accepta, manus tradere Othonianis istis saepe fugatis copiis:

„Ut *tot* [1]) armatorum milia velut grex venalium exuli Antonio dono darentur (octo nimirum legiones unius classis accessionem fore), id Basso id Caecinae visum".

Sic distinguunt editores, perversissime: ne alia argumenta addam, ab *id .. visum* nunc pendet *ut — darentur,* quae certe absurda structura est, neque sic pronominis *id* constat ratio, ut taceam quam inepte nunc illa repetatur. Visne ipsos milites audire querentes et tantum non singultantes? Sic distingue:

„Ut tot armatorum milia velut grex venalium exuli Antonio dono darentur? octo nimirum legiones unius classis accessionem fore! Id Basso, id Caecinae visum?"

Quam pulchra est haec structurarum varietas, quam graviter lamenta, militum nunc, tamquam iusta oratio, clauduntur gravissimo illo *id — visum*!

H. III, 84. Post multa ad urbem et in ipsa urbe proelia tandem Flaviani castra praetoria aggrediuntur omnibus adhibitis rebus, quibus validissimae solent oppugnari urbes:

„Contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare; suprema victis solacia amplectebantur."

Sic in editionibus distinguitur, tamquam si tres diversae res a Vitellianis peractae enumerentur, a quibus seiungendum sit istud *suprema victis solacia amplectebantur* ..... quod ita seorsum positum aut sensum habet nullum aut plane obscurum. Verum arctissime iungenda sunt *inquietare victoriam morari pacem*: iudicium his verbis scriptoris continetur de militibus defendentibus etiam castra nec statim eo victores recipientibus; auctore Tacito

---

1) Insertum a Rittero, haud dubium quin recte.

non de victoria certare vel Vitelli imperium vindicare illud fuit: *inquietabant* tantummodo Vitelliani *victoriam* et *pacem morabantur*; haec sunt eiusdem rei nomina duo. Tum hoc addit victis unicum solacium esse solere caedem sanguinemque, quod tunc Vitelliani quoque victi sint amplexi. Ergo sic legamus: „contra Vitelliani ..... inquietare victoriam, morari pacem; domos arasque cruore foedare, suprema victis solacia, amplectebantur" ut *domos — foedare* quodammodo sit verbi *amplectebantur* obiectum et appositionis loco habeat *suprema victis solacia.*

Ann. III, 49. Clutorium Priscum, vanum illum poetam, sola Vitellia testimonio suo iuvabat:

„sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit."

Non virgula hic opus est ad scriptoris sententiam declarandam; monendum tantummodo est ne — id quod vulgo fit — *ad perniciem* cum *arguentibus* iungatur, quae intolerabilis est verbositas. Cum *plus fidei fuit* iungendum illud est, ut hoc dicat: „qui grave dicebant testimonium plus valebant, ad miserum reum perdendum."

(*Continuabuntur*).

HORAPOLL. I 55.

Nuper cum versarer in Avium fabulae Prolegomenis conscribendis et de Epope avium rege nonnulla chartis mandarem, incidi in Horapollinis quendam locum a viro docto Oder indicatum, ubi haec leguntur:

ὅθεν καὶ ἐπὶ τῶν θείων σκήπτρων κουκούφα προτίμησίς ἐστιν.

Upupae, cui aegyptiace κούκουφος vel κουκούφας nomen fuit, fit mentio. „Horapollo redet von dem Vorzuge (προτίμησις) den „der Wiedehopf vor andern Vögeln habe".

Quod si dicere voluit Horapollo, mire locutus est; sed aut egregie fallor aut interpretes lusit error librarii, quem arguere videtur ἐπί praepositio. Legatur: ἐπὶ τῶν θείων σκήπτρων κουκούφα προτομή ἐστιν.

Lenior correctio foret πρότμησις, sed frustra quaero locos ubi πρότμησις — de qua voce vid. scholia ad Hom. Λ 424 et van Herwerden in Lexico suppl. et dial. s. v. — id quod προτομή valeat, *effigiem corporis partem superiorem exhibentem* (εἰκόνα ἕως τοῦ ὀμφαλοῦ). Κυρίως δὲ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζῴων ἡ προτομὴ ἐλέγετο (Hesych.). J. v. L.

AD CATULLI CARMEN XXXXVIIII.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Disertissime Romuli nepotum,
Quot sunt quotque fuere, Marce Tulli,
Quotque post aliis erunt in annis,
Gratias tibi maximas Catullus
Agit pessimus omnium poeta,
Tanto pessimus omnium poeta
Quanto tu optimus omnium patronus.

Catullus quod ut in re Ciceroni bene nota materiam ipsam, ad quam pertinet hoc poemation, non tetigit, hinc par est coniecturarum quasi quandam segetem laetam provenisse. Verba haec Baehrensii [1]) sunt, qui ceterorum coniecturis acriter et cum indignatione quadam perstrictis facere tamen non potuit quin fiducia summa suam in re incerta commendaret sententiam.

Totam segetem diligenter collectam exposuit Robinson Ellis [2]), qui ipse Balsaccium secutus agi in hac gratiarum actione de causa aliqua a Tullio defensa arbitratus est. Nuper vero Hartmannus noster de Cantoribus Euphorionis disputationem edidit, quam magnis laudibus nostrates multi extulerunt. In qua cum de Catulli arte multa doctissime et elegantissime exposuit tum de poematio quod supra descripsi suam pronuntiavit sententiam, quae ceteris omnibus adeo mihi videtur probabilior ut argumentorum eius summam cum exteris quoque communicare velim, quo facto de meo novi quiddam additurus sum. Ita fere Hartmannus argumentatus est:

1) Catulli Veronensis Liber interpr. Aem. Baehrens. Lipsiae 1885, p. 251.
2) A Commentary on Catullus. Oxford 1889, p. 169.

Hoc primum verisimile videtur in lepido nostro poematio, nihil dictum esse quod non commode dictum sit. Deinde verisimile est, rem fuisse parvi momenti pro qua gratias agit poeta, quam aut ignorat historia aut satis dignam non habuit quae traderetur posteris. Quod si verum est, ipsa gratiarum actio non nisi res quaedam minoris momenti putanda est vel exordii loco adhibita, — opposita vero „pessimus poeta" et „optimus patronus" summum totius carminis consilium. Catullus optime novit quid de se ac de sociis suis Cicero sentiret, etsi iam mortuus erat cum acerba illa et morosa iudicia hic evulgavit. Gloriatur autem se inter pessimos illos poetas numerari, novum novi temporis cantorum genus. Simulatque ei causa aliqua offertur cur ad Ciceronem mittat epistolium, facere non potest quin pauca iocetur de sententia quam de se suisque dixerit orator insignissimus. Id quidem fecit modo suavissimo, sed tamen poemation nostrum defensio quaedam est in certamine literario, ad iudicium latum responsio qualiscumque atque ea quidem magni momenti. Quae cum ita sint, carmen intellegere non possumus nisi hoc consideremus, Catullum esse et se esse gloriari ex Cantoribus Euphorionis unum [1]).

Quis non videt Hartmanni interpretationem demum nostro carmini vim suam ac leporem omnem reddidisse?

Iam mihi liceat de anno quo scriptum sit a Catullo, pauca disserere.

Ellis coniecit Catulli gratiarum actionem eo tempore habitam esse quo Cicero orationes *Cum senatui gratias egit* et *Cum populo gratias egit* pronuntiavisset, quod huius orationis verba (VII. 16): *Cn. Pompeius vir omnium qui sunt fuerunt erunt virtute sapientia gloria princeps* sibi in mentem vocarent Catulli:

Disertissime Romuli nepotum,
Quot sunt quotque fuere, Marce Tulli,
Quotque post aliis erunt in annis,

ita ut anno 57 a. C. exeunte scriptum esset.

Si eiusmodi verborum similitudines pro indiciis afferre licebit ad operis alicuius natalicia efficienda, locum Ciceronianum adhibere posse mihi videor qui Catulli verbis aliquantulo similior

1) De Kring van Catullus door Prof. J. J. Hartman (Onze Eeuw I. 4 p. 765).

sit. Est in oratione quam pro Murena habuit, in fine c. XIII. Orator postquam iuris scientiam lepidissime derisit atque eos modo ad iuris studium devenire affirmavit qui oratores evadere non possent, laudibus extollit oratoris artem. Quo facto ita pergit:

> In qua si satis profecissem, parcius de eius laude dicerem; nunc nihil de me dico, sed de iis qui in dicendo magni sunt aut fuerunt.

Nonne ad hunc locum spectare videtur tota Catulli adlocutio? [1])

Hoc quoque de loco quem attuli admonendum videtur, orationis partem admodum fuisse conspicuam. Quod de oratione pro Murena habita Niebuhrus scripsit [2]): „Sie ist gar nicht gehörig gewürdigt, namentlich nicht von Juristen, die sich zu irrenden Rittern des groszen Rechtsgelehrten Servius Sulpicius aufgeworfen haben. Man bedenkt nicht die Gemütsstimmung des Redenden, sondern fühlt sich in kleinen Äusserungen beleidigt. Jahrhunderte pflanzte sich das fort, man verkannte wie unschuldig hier Cicero sowohl über die stoische Philosophie wie über die Juristen spottet", id vel maxime valuisse credendum est ipso tempore quo habita est oratio, cuius haec pars praecipue Romanorum omnium animos in se converterit. Quid quod orator ille, qui tantam iam eloquentiae gloriam adeptus esset ut oratorum omnium facile princeps haberetur, de se tam *εἰρωνικῶς* locutus est! An cuiquam persuasum non sit omnes Ciceronis aequales verba „nunc nihil de me dico, sed de iis qui in dicendo magni sunt aut fuerunt" cum risu aut audiisse aut cum aliis communicavisse? Sic poematio advenit mica salis haud parva, si Catullus in gratiarum actione sua ipsis Ciceronis verbis, quae in omnium ore tunc erant, utitur simulque ea redarguit. Ut supra vidimus, iam Hartmannus docuit carmen esse in certamine literario velitationem, et novum eius sententiae argumentum me praebuisse opinor.

Probe scio in eiusmodi rebus vix umquam omnibus constare: verisimillimum tamen iam videri puto, carmen compositum esse brevi post orationem a Cicerone pro Murena habitam sive in fine anni 63 a. C. vel ineunte anno 62.

---

1) Iisdem verbis poeta postea usus est in Carm. XXI et XXIV.

2) Vorträge über Röm. Gesch. III. 25.

AD ARISTOPHANIS PLUTUM.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e pag.* 360).

III.

Nunc locos aliquot indicabo, quibus coniectura prodesse posse me spero.

Vs. 115 sq. *Videor mihi* — Chremylus ad Plutum ait —

ταύτης ἀπαλλάξειν σε τῆς ὀφθαλμίας
βλέψαι ποιήσας,

quae neque olim lectoribus placuerunt, — in scholiis enim profertur lectio altera, de qua posthac nobis erit disputandum, nunc unum dico, multo esse deteriorem quam vulgatam, — neque satis placuere Meinekio. Hic enim verba „βλέψαι ποιήσας" Pluti fecit et interrogandi signo clausit. At sic misere languent quae sequuntur:

μηδαμῶς τοῦτ' ἐργάσῃ.
οὐ βούλομαι γὰρ πάλιν ἀναβλέψαι.

Bis enim idem iam dicit deus. Comicus dedisse mihi videtur:

(οἶμαι) ταύτης ἀπαλλάξας σε τῆς ὀφθαλμίας
βλέψαι ποιήσειν.

Non visum Pluto reddendo morbum oculorum sanaturus est Chremylus, sed morbo sanato restituet ei videndi facultatem.

Quid istud? dein exclamat Chremylus auribus suis vix cre-

dens: *oculos restitui tibi vetas?!* Et Cario addit: *ad infortunium iste homo natus est!* Tum Plutus:

ὁ Ζεὺς μὲν οὖν εἰδὼς τὰ τούτων μῶρ' ἔμ' εἰ
πύθοιτ' ἂν [1]) ἐπιτρίψειε.

Quae verba corrupta et turbata esse quivis videt, neque quicquam prosunt collati loci ubi pronomen με vel σε verbo suo praemittitur: τίνες εἰσί μ' οἱ ζητοῦντες, vel με κἢν ὁ Ζεὺς ἴδῃ, alia huiuscemodi. Longius etiam a vero aberrarunt critici, qui εἰδὼς mutarunt in οἶδ' ὡς (quod habet margo codicis recentis) et ἔμ' εἰ in ἔπη (sic codices quidam recentiores). Nam μῶρ' ἔπη *tragoediae* est:

ταῦτ' ἐστὶ τἄπη μωρίας πολλῆς πλέα,

vel: ἥκιστα πρὸς σοῦ μῶρον ἦν εἰπεῖν ἔπος,

non est huius loci, cui parodiae ne levissimum quidem inest vestigium, immo omnino aliena inde est parodia et dictio cothurnata. Neque recte Kuster invexit futurum ἐπιτρίψει, proponens: ἐπεὶ πύθοιτ' ἂν ἐπιτρίψει με, — id certe vitiose pro ἐπὴν πύθητ'. Nam Plutus non dicit: *si fiet hoc, perdet me Iuppiter,* quemadmodum Prometheus in Avibus:

σίγα, μὴ κάλει μοι τοὔνομα,
ἀπὸ γάρ μ' ὀλεῖς, εἴ μ' ἐνθάδ' ὁ Ζεὺς ὄψεται,

sed: *nolo, nam hoc si fieret, Iuppiter me perderet.*

Alii aliter, sed partem veri praebet scholion, quod qui scripsit, non μῶρΑ sed μῶρΕ intellegebat, ut olim vidit Bergler. Qua observatione usus sic corrigo locum:

ὁ Ζεὺς μὲν οὖν τάχιστ' ἂν ἐπιτρίψειέ με,
ὦ μῶρ', ἐπεὶ πύθοιτο.

In qua lectione cetera satis probabilia mihi videntur, dubium vero esse τάχιστα libenter concedo. Nam licet certum videatur in traditae lectionis litteris ειδωστα latere *adverbium,* non constat id fuisse τάχιστα, sed etiam alia possunt proponi, e. g.: ἁπλῶς ἂν ἐπιτρίψειέ με vel: ἀπαρτὶ μ' ἐπιτρίψειεν ἄν, — quae tamen longius a lectione vulgata recedunt. Ne quis autem proponat αἴσχιστα, quod suasit vVelsen, tragicae hoc esse dictionis observo; et ne κάκιστα, ut in sermone quotidiano dicebatur, coniciat quispiam, hoc addo, verbi ἐπιτρίβειν sive

1) ἂν om. V.

comminuendi nunquam sic augeri vim ut ἀπολλύναι (κάκιστ' ἀπόλοιο, κάκιστ' ἀπολούμενος). *Nudum* constanter adhibetur, quippe quod per se satis sit validum; ἐπιτριβείης et similia dicebantur nullo adverbio adiecto. Exemplo sit Ecclesiazusarum versus 776: ὁ Ζεύς σέ γ' ἐπιτρίψειεν.

Vs. 148. — Interpretum observationes haud raro in textum comici irrepsisse, cum metricam aliquam formam induissent, nota res est. Exempla utilia quaedam hoc loco excribam:

δός μοι φορυτόν, ἵν' αὐτὸν ἐνδήσω σφόδρα
[ὥσπερ κέραμον, ἵνα μὴ καταγῇ φορούμενος]. Ach. 928.

τώδ' ἔφασκε νῷν φράσειν τὸν Τηρέα
[τὸν ἔποφ', ὃς ὄρνις ἐγένετ' ἐκ τῶν ὀρνέων]. Av. 16.

οὕτως ὑμᾶς πάντες πρότερον μεγάλους ἁγίους τ' ἐνόμιζον,
νῦν δ' αὖ μανᾶς. Av. 523.

Quo loco quod in codicibus est νῦν δ' ἀνδράποδ' ἠλιθίους μανᾶς, cum languore dictionis arguitur, tum diaeresi post primam dipodiam neglecta, tum — quod ceteris validius etiam et plane invictum est argumentum — metro versus antistrophi.

εἴπερ ποιήσω μηδὲν ὧνπερ Φρύνιχος
εἴωθε ποιεῖν καὶ Λύκις καὶ Ἀμειψίας.
[σκευοφοροῦσ' ἑκάστοτ' ἐν κωμῳδίᾳ.] Ran. 15.

μεγάλῳ τυφῷ [καὶ πρηστῆρι
ξυστρέψας καὶ] ξυγγογγύλας. Lys. 974.

τὸ πρῶτον τῆς τραγῳδίας μέρος
πρώτιστον αὐτοῦ βασανιῶ τοῦ δεξιοῦ.
[ἀσαφὴς γὰρ ἦν ἐν τῇ φράσει τῶν πραγμάτων.] Ran. 1122.

His locis, qui dudum a criticis sunt indicati, similis est Pluti versus 148, ubi Cario: *ego* — ait —

διὰ μικρὸν ἀργυρίδιον
δοῦλος γεγένημαι [διὰ τὸ μὴ πλουτεῖν ἴσως].

De quibus verbis quicquid statuis, amice lector, cave ne imponi tibi patiaris ab interpretibus quibusdam sive priscis sive recentioribus, qui perhibent adverbium ἴσως uno et altero nostrae

fabulae loco [1]) non id valere quod et apud ceteros omnes et apud nostrum constanter valet, *fortasse*, sed: *pariter*, ἐξ ἴσου. Verum autem procul dubio vidit vir doctus qui spuria iudicavit verba cancellis inclusa. Sed quod in eorum locum rescribi iussit verba „πρότερον ὢν ἐλεύθερος", quae leguntur in margine Ravennatis codicis, vereor ne scholion scholio commutaverit. Nam liberum unquam fuisse Carionem, id vix videtur credibile, sed οἰκογενῆ opinor finxit comicus hunc servum tam bene ἀττικίζοντα. Itaque restat, ni fallor, ut lacunam indicemus. Quam si his verbis expleveris e. g.:

ἔγωγέ τοι διὰ μικρὸν ἀργυρίδιον
δοῦλος γεγένημαι <κοὐ κρατῶ τοῦ σώματος>,

a poetae mente non nimis longe, ut opinor, aberraveris.

Vs. 226. Idem valet de hoc versu; hic quoque interpretamentum locum vocabuli genuini obtinet. Chremylus ad Carionem *agricolas* ait *rure convoca, ut eorum unusquisque*

ἡμῖν μετάσχῃ τοῦδε τοῦ Πλούτου μέρος.

Ubi pronomen demonstrativum testatur poetam nomine proprio non esse usum, sed aut dedisse:

ἡμῖν μετάσχῃ τοῦδε τοῦ ἀγαθοῦ μέρος,

aut:

τοῦδε τοῦ θεοῦ μέρος,

quod verum arbitror collato versiculo Menandri:

ὦ νύξ, σὺ γὰρ δὴ πλεῖστον Ἀφροδίτης θεῶν
μετέχεις μέρος.

Eodem remedio dudum sanatus est versus 727:

μετὰ τοῦτο τῷ Πλούτωνι παρεκαθέζετο,

ad quem tuendum nihil prosunt quae viri docti congesserunt de *Pluti* et *Plutonis* natura et origine cognatis, utilissima ea et verissima, sed ab hoc loco et ab ipso comico aliena. Scribendum est, ut vidit Kappeyne:

μετὰ τοῦτο τῷ γέροντι παρεκαθέζετο.

Qui locus in mentem mihi vocat Euripidis versum, unde idem

1) Cf. vs. 259 et 1080.

vitium Bosscher meus — primus ni fallor — exemit. Admeti sunt verba (Alc. 361):

καί μ' οὔθ' ὁ Πλούτωνος κύων
οὔθ' οὑπὶ κώπῃ ψυχοπομπὸς ἂν Χάρων
ἔσχον, —

ubi pro Χάρων scribendum est γέρων. Dictionis pedestris fuisset: οὔτε ὁ Κέρβερος οὔτε ὁ Χάρων μ' ἂν ἔσχεν, sed ornatius alter vocatur nunc *Plutonis canis*, alter *senex manium portitor*.

Et tertius fabulae nostrae locus idem flagitat remedium. Ubi Chremylo „τί δ' ἔστιν, ὦ βέλτιστε;" roganti respondet Iovis sacerdos (vs. 1172 sqq.):

τί γὰρ ἄλλ' ἢ κακῶς;
ἀφ' οὗ γὰρ ὁ Πλοῦτος οὗτος ἤρξατο βλέπειν,
ἀπόλωλ' ὑπὸ λιμοῦ.

Quibus verbis inesse vitium cum numeri testantur invenusti tum pronomen demonstrativum. Non tamen sequar Velsenum versum 1173 delentem utpote versui 968 nimis similem, sed magis etiam illi versui similem reddam; nam quod illic extat hic restituendum censeo:

ἀφ' οὗ γὰρ ὁ θεὸς οὗτος ἤρξατο βλέπειν.

Abiit ΘC̄ΟΥΤΟC in ΠΛΟΥΤΟC, dein in Πλοῦτος οὗτος. Fac autem lectori potiorem videri Velseni de hoc loco opinionem, offenso nimirum laxiore vocum τί et κακῶς iunctura, vel sic tamen corrigendus erit versus priusquam abiciatur. Nam si quis versum 968 huic loco adscribere volebat, integrum opinor eum erat adscripturus, non sine causa corruptum. Itaque vel sic insigne praebet exemplum nominis proprii invito poeta textui inserti. Sed ad me quod attinet, quin genuinus hic versus sit utrobique nullus dubito. Saepius enim per hanc fabulam sua verba iteravit comicus; quales locos inter aetatis provectioris testimonia probabilius referat quispiam quam recentiorum audaciae vel socordiae tribuat.

De versu 262 quid statuam dubito. Carionis ad choreutas sunt verba:

ὁ δεσπότης γάρ φησιν ὑμᾶς ἡδέως ἅπαντας
ψυχροῦ βίου καὶ δυσκόλου ζήσειν ἀπαλλαγέντας.

Hic suspectum non est futurum *ζήσειν*, quod apud nostrum licet non redeat, — nam versiculum

χωρίς τε θορύβου καὶ φόβου ζήσεις καλῶς,

qui Aristophani tribuitur apud Clementem Alexandrinum, Antiphani probabiliter vindicavit Meineke [1]), — hac tamen aetate dici quin coeptum sit non est quod dubitemus; extat enim etiam apud Platonem.

Hoc igitur suspicionem non movet. Sed gravius displicet enuntiatum imperfectum; aegre enim desidero adverbium *in posterum* vel simile quid. Proponamne igitur „*τὸ λοιπὸν*" pro „*ἅπαντας*", collato Avium versu: *si quis vestrum, o spectatores, cupit ζῆν ἡδέως τὸ λοιπόν, ad nos veniat* —? Fuit sane cum veri hoc simile ducerem. Nunc abstineo potius, quoniam ne sic quidem ab omni parte placet verborum structura, quae *transitivum* potius aliquod verbum flagitat, hoc fere sensu: *ὁ δεσπότης γάρ φησιν ὑμᾶς ἀπαλλάξειν τῆς πενίας*. Itaque *θήσειν* futurum aliqua ratione comicum hoc loco adhibuisse saepius sum suspicatus, sed probabilem coniecturam quam proferam non habeo, et ferendos potius esse hos versus nunc dixerim, utpote ab ipso poeta minus eleganter tornatos.

Vs. 282 sq. verba coryphaei ad Carionem

πολλὰ μοχθήσαντες οὐκ οὔσης σχολῆς προθύμως
δεῦρ' ἤλθομεν πολλῶν θύμων ῥίζας διεκπερῶντες,

tacitos praeterire non licet, sunt enim nihili. Chori ducem *παρῳδεῖν* intellegimus, quoniam verbum *διεκπερᾶν* priscae vel sublimioris est dictionis; sed *thymo* nullus iam est locus, et minus etiam *thymis*, qui pluralis numerus ne in rerum quidem est natura. *Allia* aliudve olus vocem nunc significare temere perhibent scholia; quod neque per se credibile est, neque si verum esset, locum interpretantibus quicquam prodesset. Sed frustra quaero quomodo comicus variaverit nunc id quod poscit contextus: *πολλὴν ὁδὸν μόλις διεκπερῶντες*.

Vs. 368 Blepsidemus ne dubitans quidem quin furtum commiserit sodalis:

---

1) Aristoph. fr. 899 Antiphan. 330.

ἀλλ' οὐδὲ τὸ βλέμμ' αὐτὸ κατὰ χώραν ἔχει,
ἀλλ' ἐστὶν ἐπίδηλόν τι πεπανουργηκότι.

Corrupta haec esse nemo negabit. Coniecit Bergk: ἐστὶν ἐπίδηλόν τι πεπανούργηχ' ὅτι, naturalem verborum ordinem mire perturbans; melius igitur Meineke: ἐστὶν ἐπίδηλον ὅτι πεπανούργηκέ τι. Sic tamen nimis elumbes fiunt numeri. Itaque malo sequi Valckenaerium πεπανουργηκότος conicientem, nisi quod inserta praeterea particula ὡς (∽) versum sic scribendum esse arbitror:

ἀλλ' ἔστ' ἐπίδηλον ὥς τι πεπανουργηκότος.

Verbi εἶναι subiectum est τὸ βλέμμα. Vitii causa hoc loco, ut aliis permultis, extitit iota finale verbi in priscis editionibus ἐκ πλήρους scriptum.

Vs. 386 sqq. Chremylus indignatus Blepsidemi crimina: *falsa sunt ista omnia!* exclamat:

ἀλλὰ τοὺς χρηστοὺς μόνους
ἔγωγε καὶ τοὺς δεξιοὺς καὶ σώφρονας
ἀπαρτὶ πλουτῆσαι ποιήσω.

Integra haec esse etsi suspicor, non tamen praefracte contendam; versum autem 387 nuper fuit qui damnaret, aptum enim esse quod habet R δικαίους, non δεξιούς, sic vero perire metrum et apparere hunc trimetrum e glossematis esse natum. Audio, sed nescio an eo deleto brevior aequo evadat sententia; et cum praeterea incommodi quid habeat μόνους, expectaverim potius huiuscemodi quid:

ἀλλὰ τοὺς χρηστοὺς ἐγὼ
καὶ τοὺς δικαίους εἷς μόνος καὶ σώφρονας
ἀπαρτὶ πλουτῆσαι ποιήσω.

Sed nimis quoniam haec sunt incerta neque — quod iam dixi — persuasum mihi est locum vitium contraxisse, nunc eum non tangerem, nisi de adverbio ἀπαρτί, quod apud nostrum non redit, aliquid videretur observandum.

Quod minime est confundendum cum particula temporali cui cognatum est ἄρτι *modo* (nos: *juist, daarnet*). Proprius enim ei est sensus τοῦ ἀπηρτισμένως sive *accurate* (nos: *juist, precies*). Herodotus dixit: στάδιοι ἀπαρτὶ χείλιοι et: ἡμέραι ἀπαρτὶ ἐνενήκοντα. Hinc in universum urgendae notioni verborum vel nominum inserviens *plane, prorsus, omnino* significat; dicitur igitur

ἀπαρτὶ πλουτῆσαι ut alibi *ἀπαρτὶ προσλαβεῖν, ἀπαρτὶ εἰκός ἐστι, ἀπαρτὶ φρόνιμος, ἀπαρτὶ ἀλλότρια.* Quod vero in annotatione docta prisci grammatici, qui haec omnia collegit olim [1]), legitur additum: *„παρὰ δὲ τοῖς κωμικοῖς τὸ ἐκ τοῦ ἐναντίου"*, id egregie est absurdum ipsisque qui illic citantur comicorum locis manifeste refutatur. Itaque non eidem viro et istiusmodi nugas deberi et doctrinae illas copias quivis intellegit. Nempe peperit illud *„ἐκ τοῦ ἐναντίου"* socordia exscribentium; glossema est, sed ... stulti hominis glossema. Ille enim dederat: *„παρὰ δὲ τοῖς κωμικοῖς τὸ ἄντικρυς"*, — idque rectissime, nam *ἄντικρυς* saepe non *„ἐκ τοῦ ἐναντίου"*, *exadverso* valet, sed *plane*, *„ἀπαρτί"*, e. g. in Pluti versu:

βλέπειν γὰρ ἄντικρυς δόξεις μ' Ἄρη,

vel in Avibus: *χρησμὸς ἄντικρυς λέγων εἰς τὰς Νεφελοκοκκυγίας.*

Vs. 549 sq.:

Chrem. *οὔκουν δή που τῆς πτωχείας πενίαν φαμὲν εἶναι ἀδελφήν.*
Paup. *ὑμεῖς γ', οἵπερ καὶ Θρασυβούλῳ Διονύσιον εἶναι ὅμοιον.*

Respicit h. l. Chremylus dictum Alcaei, vel potius utitur dicto populari, quod novimus ex Alcaei versibus:

ἀργάλεον πενία, κάκον ἄσχετον, ἃ κάκα δάμνης
λᾶον ἀμαχανίᾳ σὺν ἀδελφέᾳ.

Qui versus fortasse testantur nostro loco non temere abiciendam esse codicis Veneti lectionem *πενίας πτωχείαν.* Accuratius certe Chremyli verbis respondebit Paupertas, si ille dixerit:

τὴν πτωχείαν πενίας φαμὲν εἶναι ἀδελφήν.

„Fortasse" inquam, haec lectio e Veneto est eruenda. Nam fieri potest ut ipse comicus nunc quoque neglegentius scripserit, verborum autem transpositiones in codice V non sunt rarae; neque magnopere me offendit vulgata lectio. Id vero certum duco, non contrariam ineundam esse viam, quam fuere qui suaderent, ut Paupertatis responsum assimularent verbis Chremyli, scribentes: *Θρασύβουλον Διονυσίῳ εἶναι ὅμοιον.* Nam de *vivo* Dionysio quam de *mortuo* Thrasybulo multo aptius nunc dicitur (*φατε*) *εἶναι.*

---

1) Anecd. Bekk. p. 418.

Hoc autem est quod dicit Chremylus vel ipse comicus: *Hoc scilicet habetis ut cognata censeatis quae sint dissimillima: nonne Thrasybulo assimulatis Dionysium,* tyrannum viro qui patriae suae libertatem asseruit? — Occisus nuper erat Thrasybulus ad Hellespontum, ubi admodum imperiose versatus fuerat praetor multorumque sibi conciverat odia. Quapropter tempestivum vitae finem eum habuisse apud Lysiam perhibet is qui collegam eius et amicum Ergoclem perduellionis et peculatus incusat. Qui sive meras calumnias fudit sive vera falsis commixta, id quidem ex eius verbis luculenter apparet, fuisse inter cives qui perhiberent Thrasybulum Seuthis regis filiam uxorem ducturum, Byzantio potiturum, ab Atheniensibus defecturum fuisse, nisi intercessisset mors. In comici igitur verbis tertium comparationis est τὸ τυραννικόν, quod alter habebat, alter tum cum vivebat habere ab adversariis perhibebatur. Qua viri incluti fama noster iocose usus est in Ecclesiazusis, ubi Praxagora oratores publicos imitata „Thrasybulus" ait „ὡρᾴζεται" sive θρύπτεται, σεμνύνεται. Hoc est τὸ „ἀξιωματικὸν καὶ αὐθαδές," quod etiam Alexidem in eo perstrinxisse docent scholia. Nostro autem loco honorifice de viro nuper vita functo et olim de patria egregie merito loquitur comicus. Quapropter id quod apud Kirchnerum in Prosopographia Attica I p. 479 lego: „*Ludibrio habetur* Thrasybulus paullo post mortem ab Aristophane Plut. 550", calami lapsui deberi suspicor. A vero certe longe est remotum.

Quod vero hic vir doctus ne dubitat quidem quin *Stiriensis* ille *Thrasybulus* libertatis vindex nostro loco commemoretur, id recte fecit procul dubio. Nam reicienda est altera quam scholia praebent huius loci explicatio: „significari virum cognominem et aequalem *Collytensem*," — qui aliunde bene notus est, — „huic fratrem fuisse Dionysium quendam" — quod nomen V° et IV° saeculis Athenis fuit pervulgatum — „μαινόμενον et for„tasse ἰχθυοπώλην". Quae partim e nostri verbis partim e Polyzeli quodam loco videntur fluxisse. Movit autem has turbas, ut recte observavit Hemsterhuys, error ille de anno quo Plutus data est fabula. Nam qui anno 408 datam putabant, — qua de re quamprimum disputabo, — mentionem virorum qui post illum annum inclaruerunt ab ea alienam rati operam dabant „ut in Atheniensium civitate iis nominibus homines

„investigarent, quibus et tempus actae fabulae et dissimilitudo „[faciei vel] morum ab Aristophane notata conveniret".

Quo tendunt etiam verba scholii: „καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι σαφέστερον „οἶδεν ἢ κατὰ Δίδυμον", quae loco alieno illata esse statuit Dindorf, Hemsterhuys autem ingeniosius et lenius quam probabilius pro „τῇ Ἰλιάδι" scribebat „Γηρυτάδῃ". Equidem vereor ut in integrum restitui possint verba miserrime corrupta, sed qua de re agatur perspicere mihi videor. Olim huic versui adscriptum fuit: *„etiam in Iliade* saepius homonymos viros com„memorari, quam rem ab Aristarcho *accurate* esse pervestigatam *„teste Didymo"*. Meminimus enim priscam illam controversiam de Pylaemene post mortem filio exequias eunti, quam ἀπορίαν coniectura solvebat Zenodotus, homonymiae ope Aristarchus.

Denique commemoranda est sagax quaedam Kappeynii suspicio. Qui collatis verbis Demosthenis: „olim proditionis damnatos „fuisse Ergoclem Dionysium alios", Xenophontis: „anno 487 „Dionysium quendam et Thrasybulum Collytensem classi Athe„niensium praefuisse", scholii nostri: „fortasse perstringi Dio„nysium fratrem Thrasybuli Collytensis", perhibebat illum quem Xenophon commemorat Dionysium Ergoclis causa implicatum fuisse et nostro loco notari. Speciosa profecto argumentatio: fallax tamen. Et Thrasybuli quidem Collytensis nomen, viri multo minus clari quam alter fuerat Thrasybulus, vix huc facit. Cui fratrem fuisse Dionysium, id de suo opinor finxit grammaticus recentior, qui perperam arbitraretur *duos fratres* nunc a comico inter se comparari, Paupertatem enim Mendicitatis sororem modo esse dictam, — licet ea huius loci sit ratio ut omnino fiat absurdus si revera fratrum aliquod par commemorari sumamus. Restat nomen Dionysii. Atqui is quem volebat Kappeyne praetor fuit anno 487, itaque constat eum non biennio ante simul cum Ergocle fuisse damnatum, sed postmodo intentatam ei esse litem quam Demosthenes commemorat, comicum igitur nostro loco respicere eam non potuisse.

Vs. 593 in verbis Paupertatis:

τὸ γὰρ ἀντιλέγειν τολμᾶν ὑμᾶς ...!

non satis perspicio quid sibi velit particula γάρ, non enim cohaerent haec cum iis quae antecedunt. Quapropter suspicor verum esse

τὸ καὶ ἀντιλέγειν

vel: τὸ δὲ κἀντιλέγειν.

Confero autem verba Medeae:

ἀλλὰ τῆς ἐμῆς κάκης,

τὸ καὶ προέσθαι μαλθακοὺς λόγους φρενός!

Vs. 631.

τί δ' ἔστιν, ὦ βέλτιστε τῶν σαυτοῦ φίλων;

φαίνει γὰρ ἥκειν ἄγγελος χρηστοῦ τινος.

Vitiosa esse haec verba, quibus coryphaeus Carionem salutat hilari vultu laetisque verbis se adeuntem, non est quod demonstrem. Blaydes proposuit:

τί δ' ἔστιν, ὦ βέλτιστε; τοῖς φίλοις φράσον,

vel: φράζε τοῖς φίλοις.

Lenius et propter γάρ quod sequitur probabilius vHerwerden:

τί δ' ἔστιν, ὦ βέλτιστε; τοῖς σαυτοῦ φίλοις

φαίνει γὰρ ἥκειν ἄγγελος χρηστοῦ τινος.

Quam duriorem tamen esse verborum structuram, certe artificiosam magis quam quae admodum placeat, non negabit, ut opinor. Quapropter suspicor alia ratione locum esse sanandum. Conieci:

τί δ' ἔστιν, ὦ βέλτιστε τῶν π ρ ὸ τ ο ῦ φίλων;

o tu qui optimus es omnium quos unquam habui amicorum. — Sublimiore igitur, si verum vidi, coryphaeus nunc, ut ipse Cario, utitur genere dicendi. Sic Philoctetes Sophocleus novum advenam alloquitur:

ὦ λῷστε τ ῶ ν π ρ ὶ ν ἐντόπων,

Thetis noto Homeri loco filium suum ὠκυμορώτατον ἄ λ λ ω ν dicit, Thucydides operis sui initio bellum Peloponnesiacum ἀξιολογώτατον τῶν π ρ ο γεγενημένων vocat. Cuiusmodi genitivi non sunt *partitivi*, sed vicem *ablativi* obeunt, locum enim indicant unde instituitur comparatio.

Vs. 641. — Prima verba uxoris Chremyli ex aedibus evocatae haec sunt:

τίς ἡ βοή ποτ' ἐστίν; ἆρα γ' ἀγγέλλεται

χρηστόν τι;

sic certe habet Ravennas, invitis numeris. In Veneto est ἄρ'

ἀγγελεῖ, unde perperam Bergk efficiebat ἄρ' ἀπαγγελεῖ, neque enim aptum huic loco est futurum, neque apud comicos legitur compositum ἀπαγγέλλειν nisi infra vs. 766, τοιαῦτ' ἀπαγγείλαντα, ubi prima manus Veneti tantum non integrum servavit id quod ipse comicus dederat, habet enim τοιαῦταπεγγείλαντα, in ΠΕ autem litteris latere particulam ΓΕ vidit Blaydes, qui restituit τοιαῦτά γ' ἀγγείλαντα. Nostro quoque loco vitiosa quidem est lectio Veneti, sed verum, partem certe veri, indicat; omittit enim particulam γε, quam R et plerique exhibent dittographia natam: αρ(ΑΓ)ΑΓγέλλεται.

Hac igitur particula remota quid scribimus? Me iudice poeta dedit: ἄρ' ἀγγέλλετΕ

χρηστόν τι;

Quid iste sibi vult clamor? numquid felicem nuntium mihi affertis? — Multo minus concinnum est quod edi solet: ἄρ' ἀγγέλλεται, *numquid felix affertur nuntius?*

Vs. 689. *Extinctis lucernis cum silerent omnia in aede Aesculapii,* — sic fere Cario narrat herae, — *clam ego obrepsi aniculae item illic incubanti, quae pultis ollam secum attulerat. Haec ut strepitus aliquid facientem me audivit,*

τὴν χεῖρ' ὑφήρει.

Ultima haec verba intellegi nequeunt, docta autem et ingeniosa est coniectura Dobraei: ἄρασ' ὑφήρει. Vocem igitur τὴν χεῖρα interpretamentum ducebat, quod adscriptum fuisset ad illustrandum participium ἄρασα. Praeiverat autem ei Bentley, qui in versu Lys. 799 κἀνατείνας τὸ σκέλος λακτίσαι deleta voce τὸ σκέλος et metrum restituit et ipsam elegantiam dictionis. Et tamen errabat Dobree sic scribens. Nam *feriendi* potius vel *complodendi* verbis participium ἄρας, ἄρασα sic solet addi: ἄρας ἐπάταξα, ἄρας ἔπαισεν, ἐξάραντες ἐπικροτήσατε, ut supra ἀνατείνας λακτίσαι vel apud Homerum 'πλῆξεν ἀνασχόμενος. Quo argumento si quis minus permoveatur, incommodum manet verbum *surripiendi* (ὑφαιρεῖν); nam cur et cuinam ollam subducendam putare poterat vetula?

Itaque praestat redire ad coniecturam Hemsterhusii τὴν χεῖρ' ἐπῇρε (vel ὑπῇρε). *Attollebat manum vetula.*

Si quis *aoristum* ἐπῆρε praeferat, — τὴν χεῖρ' ὑπερῇρε et ἐξῇρε

τὴν χεῖρ', εἶτα alii proposuerunt, — non repugnabo equidem; imperfectum tamen minime molestum est et vulgatae lectioni magis simile.

Vs. 765. Aut fallor, aut inter viros doctos nondum satis constat, possitne ferri huius versus lectio tradita:

ἀναδῆσαι βούλομαι
εὐαγγέλιά σε κριβανωτῶν ὁρμαθῷ,

an κριβανιτῶν sit scribendum. Quapropter hac de re pauca observare liceat. Quod codices habent si genuinum esset, a nominativo κριβανωτός esset ducendum, cuiusmodi forma ab analogiae parte destituta foret, non enim extat verbum κριβανοῦν (a voce κρίβανον *clibanum* ductum) neque omnino ita formantur verba. Sed vitium peperit νῶτον vox vulgata, et fortasse librarii memoriae inhaerebant versus comicorum qualis in Acharnensibus est fabula:

ἐμοὶ πλακοῦντος τυρόνωτον δὸς κύκλον.

Vera nominis forma ipso illo Acharnensium loco extat (vs. 1123):

καὶ τῆς ἐμῆς τοὺς κριβανίτας ἔκφερε,

aliunde autem ἄρτοι κριβανῖται satis sunt noti, eodemque termino insignia sunt paniculorum nomina in arte pistoria olim usitata: ἰπνίτης, ἐσχαρίτης, σποδίτης, αὐτοπυρίτης, ζυμίτης, χονδρίτης.

Minime igitur dubia est res. Sed Acharnensium versus quem modo attuli aperto vitio laborat, quod quomodo corrigendum sit dubitatur. Cum Acharnenses edebam dubitanter proposui:

ἐκ τῆς σιπύης τοὺς κριβανίτας ἔκφερε,

quod licet meliorem praebeat sensum quam vulgata, vereor tamen ut id ipsum sit quod dederat comicus. Id eliciendum videtur ex Antiphanis fragmento quodam, ubi κριβανίτας ἄρτους homo gulosus verbis cothurnatis celebrat λευκοσωμάτους | ἰπνὸν κατέχοντας ἐν πυκναῖς διεξόδοις | ... μορφὴν κριβάνοις ἠλλαγμένους, | ... οὓς δημόταις | Θεαρίων (pistor celeberrimus) ἔδειξεν [1]). En vocabulum quod quaerebamus, ἰπνός. Apud Aristophanem l. l. legatur:

ἐκ τοῦ δ' ἰπνοῦ τοὺς κριβανίτας ἔκφερε.

Errorem peperit ni fallor glossema superscriptum: τῆς καμίνου / ἰπνοῦ.

1) Antiphan. fr. 176.

Levem modo tetigimus errorem. Multo graviore vitio laborat initium actus sequentis. Nam postquam Cario cum hera aedes intravit et chorus aliquid saltavit, redit Chremylus cum Pluto, cui videndi facultas est restituta. Cuius prima vox cum sit „*καί*", non multis verbis, ut opinor, opus est ut demonstrem non integrum id esse novi actus initium; neque olim criticos haec res fugit. Mox autem Chremyli prima verba non minus miramur. Nam postquam dudum ad Chremyli aedes perventum est et undecim trimetris lucem Atticaeque solum salutavit Plutus, „*in malam rem abite!*" Chremylus increpat amicos male sedulos, qui molesti ei ... sunt? Non ita, sed qui domum per urbem redeunti molesti fuere modo, nunc vero in scena non adsunt. Tertia dein miros nos habet eius uxor; haec enim ex aedibus progressa dicit:

ὦ φίλτατ' ἀνδρῶν, καὶ σὺ καὶ σὺ χαίρετον.
φέρε νυν, — νόμος γάρ ἐστι, — τὰ καταχύσματα
ταυτὶ καταχέω σου λαβοῦσα,

quae nimis abrupta brevitate non possunt non displicere; nam „*salve!*" postquam dixit, parum apte statim subiungit: „*nunc igitur* (*νυν*) ..." quaeque sequuntur.

Sequitur ut aut conclamatum hunc locum dicamus, aut quaeramus viam qua tribus hisce vitiis succurri possit. Quam cernere mihi videor. Nam aut egregie fallor aut turbatus est versuum ordo et unus ad minimum trimeter intercidit. Actus initium non *Pluti* faciunt verba sed *Chremyli*; qui domum dum properat, etiam pergit increpare molestissimos illos amicos, qui ad suas ipsius aedes pervenire se vix siverint undique circumfusi. Plutus autem *καί* ... *γε* particulis uti nequit nisi ut *respondeat* quaestioni sibi propositae. Quae postquam mecum perpendi, locum in integrum restituere mihi visus sum sic scribendo:

(Procedunt in scenam Chremylus et Plutus.)

Chremylus.

βάλλ' εἰς κόρακας! ὡς χαλεπόν εἰσιν οἱ φίλοι,
οἱ φαινόμενοι παραχρῆμ' ὅταν πράττῃ τις εὖ.
νύττουσι γὰρ καὶ φλῶσι τἀντικνήμια,
ἐνδεικνύμενος ἕκαστος εὔνοιάν τινα.
ἐμὲ γὰρ τίς οὐ προσεῖπε, ποῖος οὐκ ὄχλος
περιεστεφάνωσεν ἐν ἀγορᾷ πρεσβυτικός!

(E domo prodit mulier bellaria afferens.)

Mulier.

788 ὦ φίλτατ' ἀνδρῶν, καὶ σὺ καὶ σὺ χαίρετον.
⟨ὦ Πλοῦτε δαίμων, ἆρ' ἀνέβλεψας πάλιν;⟩

Plutus.

771 καὶ προσκυνῶ γε πρῶτα μὲν τὸν Ἥλιον,
ἔπειτα σεμνῆς Παλλάδος κλεινὸν πέδον,
χώραν τε πᾶσαν Κέκροπος, ἥ μ' ἐδέξατο.
αἰσχύνομαι δὲ τὰς ἐμαυτοῦ ξυμφοράς,
775 οἵοις ἄρ' ἀνθρώποις ξυνὼν ἐλάνθανον,
τοὺς ἀξίους δὲ τῆς ἐμῆς ὁμιλίας
ἔφευγον, εἰδὼς οὐδέν. ὦ τλήμων ἐγώ,
ὡς οὔτ' ἐκεῖν' ἄρ' οὔτε ταῦτ' ὀρθῶς ἔδρων!
ἀλλ' αὐτὰ πάντα πάλιν ἀναστρέψας ἐγὼ
780 δείξω τὸ λοιπὸν πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅτι
781 ἄκων ἐμαυτὸν τοῖς πονηροῖς ἐπεδίδουν.

Mulier.

789 φέρε νυν, — νόμος γάρ ἐστι, — τὰ καταχύσματα
790 ταυτὶ καταχέω σου λαβοῦσα.

Versum autem, quem de meo inserui, si ea ipsa verba quae dedisset comicus praebere contenderem, ineptus essem, et fieri potest ut non unus sed plures trimetri interciderint. Sed sufficit id quod proposui, et praestat coniecturae nunc indulgere incertiori quam aut intacta sinere quae sensu careant aut versibus ea quam indicavi ratione ordinatis lacunam post vs. 788 indicare.

Locum in quo modo versati sumus relinquere nondum licet. Nam *Mulieri* haec respondet Plutus:

μηδαμῶς!
ἐμοῦ γὰρ εἰσιόντος εἰς τὴν οἰκίαν
πρώτιστα καὶ βλέψαντος, οὐδὲν ἐκφέρειν
πρεπῶδές ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰσφέρειν.

Haec tam male cohaerent ut amicus collega Hartman, quocum et de aliis locis obscuris et de Aristophaneis disputare soleo, verba εἰς τὴν οἰκίαν | πρώτιστα καὶ βλέψαντος pro spuriis habeat. Nunc tamen — quod raro mihi accidit — adstipulari ei nequeo, fortasse nolo, cum spes sit leni manu vulgatam ita posse corrigi ut neque cetera displiceant neque mendacio utatur Plutus.

Nam nunc quod dicit primum se aedes Chremyli intraturum, id falsum est manifeste, paucis enim horis abhinc intrare eum vidimus (vs. 252). Verum mihi videtur:

ἐμοῦ γὰρ εἰσιόντος εἰς τὴν οἰκίαν
πρώτιστ' ἀ ν α βλέψαντος,

suspicor autem adscriptam esse καί particulam, ut fieri solet ubi alterum ab altero suspensum est participium, e. g. in huius fabulae vs. 69:

ἀναθεὶς γὰρ ἐπὶ κρημνόν τιν' αὐτὸν καταλιπών,

ubi numeris invitis in codicibus legitur κᾆτα λιπών (KAITA e KAIKATA natum). Dein πρώτιστα καὶ ἀναβλέψαντος quam facile potuerit abire in vulgatam, si praesertim ἀνα scriptum esset α` (πρωτιστα καὶ `βλεψαντος), id nemo non videt.

Hoc igitur est quod Plutus dicit: *nunc cum aedes hasce primum intraturus sim postquam videndi facultatem recuperavi, non efferri aliquid mihi decet, sed afferre (me) potius.*

Versum 839 post alios frustra tentavi:

αὐχμὸς γὰρ ὢν τῶν σκευαρίων μ' ἀπώλεσεν.

Iustine viri haec sunt verba? an Carionis, cui dabat Meineke σ' pro μ' scribens? Ipsumne autem virum iustum αὐχμῆσαι incultoque adspectu amicos fugasse dicit is qui nunc loquitur, an amicos „cum faece siccatis cadis" abiisse? Nescio. Hoc unum video nihili esse vulgatam; λαβέτω δὲ καὶ ἄλλος!

Versus 885 non minus manifesto laborat vitio. Ubi Iusto viro, qui ridens negavit se sycophantae minas quicquam curare, anulum enim magicum se gerere, a morsibus igitur bestiarum venenatarum tutum esse, Cario:

ἀλλ' οὐκ ἔνεστι συκοφάντου δήγματος.

Haec aut cum Fritzschio ita interpretemur ut litteras „συκοφάντου δήγματος" in anulo legi neget Cario, aut sentientes genitivum ita usurpari non potuisse versum corruptum esse statuamus cum ceteris criticis fere omnibus.

Intercidisse autem vocem ἄκος vel ἀλκήν vel simile quid multi suspicati sunt; et potuit sane Cario dicere e. g.:

ἄκος γάρ ἐστι συκοφάντου δήγματος;

vel: ἀλλ' οὐκ ἀκεστὰ συκοφαντῶν δήγματα,

sic tamen sumamus oportet sublimiore eum nunc uti dictione, cuius vestigia nulla hic locus praebet neque admittere videtur. Quod autem alius criticus proposuit:

ἀλλ' οὐδέν ἐστι συκοφάντου δῆγμ' ἔτι,

nullus iam est sycophantae morsus (postquam visum recuperavit Plutus), lenis sane est correctio, sed eiusmodi dictum a proposito est alienum.

Quid igitur? Revocetur vocabulum, quod unum quadrat in hunc contextum, φάρμακον:

ἀλλ' οὐκ ἔνεστι συκοφάντου φάρμακον,

at adversus sycophantas nihil valet iste anulus! — Scorpios et serpentes ut domet vis magica δακτυλίου φαρμακίτου, at sycophanta quavis bestia maligna est malignior.

Sic alibi apud comicos legimus:

οὐκ ἔστιν, ὡς ἔοικε, φάρμακον μέθης.

et: οὐκ ἔστιν ὀργῆς, ὡς ἔοικε, φάρμακον.

Et Andromachae Euripideae nota sunt verba:

δεινὸν δ' ἑρπετῶν μὲν ἀγρίων
ἄκη βροτοῖσι θεῶν καταστῆσαί τινα,
ὃ δ' ἔστ' ἐχίδνης καὶ πυρὸς περαιτέρω,
οὐδεὶς γυναικὸς φάρμακ' ἐξηύρηκέ πω
κακῆς.

Vitium quomodo natum sit videmus. Hoc quoque loco interpretamentum irrepsit in textum et genuinum vocabulum extrusit:

δήγματος
συκοφάντουφάρμακον.

Mene a vobis irrideri! ira percitus retorquet sycophanta: *quin dicitis potius quid agatis istic,*

οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ γὰρ ἐνθάδ' ἐστὸν οὐδενί.
Car. μὰ τὸν Δί' οὔκουν τῷ γε σῷ, σάφ' ἴσθ' ὅτι.
Syc. ἀπὸ τῶν ἐμῶν γάρ, ναὶ μὰ Δία, δειπνήσετον.
Iust. ὡς δὴ 'π' ἀληθείᾳ σὺ μετὰ τοῦ μάρτυρος
διαρραγείης!
Car. μηδενός γ' ἐμπλήμενος!

Ultima verba, quae Iusto (vel Chremylo) continuantur in codicibus, Carioni dedi, particulam γε mutatae personae indicium ratus; multo autem vividior sic fit locus, quam si ab uno homine totus hic versus proferatur. Sed minoris hoc est momenti,

neque mentionem huius loci nunc facerem nisi gravius quid addere haberem. Merae enim tenebrae sunt verba „ὡς δὴ ἐπ' ἀληθείᾳ". Quod autem observatu dignissimum: nisi obscuro hoc loco et manifeste corrupto vox ἀλήθεια apud nostrum non invenitur [1]). Itaque non de nihilo est quod suspicor, errori eam nunc deberi. Verum duco:

εἴθ' ἐπ' ἀγαθῷ πᾶσιν σὺ μετὰ τοῦ μάρτυρος
διαρραγείης.

Iusta sic fit oppositio inter Sycophantae verba: ἐπ' ἀγαθῷ ... οὐδενί et ἐπ' ἀγαθῷ πᾶσιν. Particulam εἴθε ita usurpatam habes e. g. in hisce nostri versibus:

εἴθε Φαύλως ὥσπερ ηὗρες ἐκβάλοις τὴν ἔνθεσιν. —
εἴθε με πυρφόρος αἰθέρος ἀστὴρ
τὸν βάρβαρον ἐξολέσειεν.

Pergo. Carnium victimarum modo Pluto sacrificatarum, quae in Chremyli culina nunc assantur, sycophanta odorem percipit cenae succulentae promissum habentem. Cui Cario:

κακόδαιμον, ὀσφραίνει τι;

Tum Iustus vir ridens:

τοῦ ψύχους γ' ἴσως,
897 ἐπεὶ τοιοῦτόν γ' ἀμπέχεται τριβώνιον.

Postquam complures nostrae fabulae versus a criticis damnatos Aristophani vindicare studui, non vereor ne insano comici decurtandi studio flagrare videar, si nunc versum delendum esse contendam. Spurius est versus 897. Qui sive e scholio est natus, ut illi quos supra attuli [2]), sive consulto ab interpolatore contextui est insertus, ipsi certe comico imputari omnino nequit. Non enim trito tenuique palliastro amictum esse sycophantam fert ratio, quoniam vestis, qua hactenus in re prospera usus est, non potuit nunc subito evanescere, sed etiamnunc praesto esse ei debuit, ut probo viro est misellum illud vestimentum, in quo multos annos ille alsit. Ex ipsius autem comici verbis luculenter id patet, nam infra sycophanta hac sua veste spolia-

---

1) Nam Ran. 1244 est *Euripidis*.
2) Vid. pag. 399.

tur et Iusti viri pannis laceris induitur [1]). Quod sentientes — et quis non sentiat! — qui proposuere

ἐπεί γε τοῦτ' ἀμφέξεται τριβώνιον,

vel: ἐπεὶ τοιοῦτό γ' ἀμφιεῖ τριβώνιον,

vel: ἐπεὶ τοδί γ' ἀμφέξεται τὸ τριβώνιον,

Carioni versum tribuentes, vitium vitio sanabant. Nam ut concedam tolerari posse mirum hunc enuntiatorum nexum: *frigus olfacit iste, quoniam mox lacera paenula obambulabit,* at forent haec intempestive nimis et plane insulse aperientis consilium, quod risum mox movere non poterit nisi ab inexpectato fiat.

Apage igitur versum absurdum. Quem e *scholio* natum videri modo dixi. Nam aut egregie fallor aut olim interpres aliquis annotavit: „ἐπεὶ οἱ τοιοῦτοι ἠμπείχοντο τριβώνιον", parum opportuno tempore recordatus credo versiculorum Menandri:

καὶ συκοφάντης εὐθὺς ὁ τὸ τριβώνιον
ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ.

Quos versus nihil valere ad nostri loci lectionem vulgatam tuendam, vix est quod observem.

Non nidorem dapum succulentarum sed frigus Sycophantam naribus suis percipere ridens perhibet Iustus vir. Nihil amplius. Operae autem pretium videtur addere, et aliis fabulae nostrae locis compluribus frigoris mentionem ita fieri ut Lenaeis, non Liberalibus datam esse suspiceris.

Vs. 969. — *Plutus ex quo videndi recuperavit facultatem,* — anus queritur, —

ἀβίωτον εἶναί μοι πεποίηκε τὸν βίον.

Infinitivus εἶναι quomodo possit defendi non video, quapropter errori eum tribuens conieci:

ἀβίωτον ὄντως μοι πεποίηκε τὸν βίον.

Vs. 1036. — Haec quoque vetulae verba:

διὰ δακτυλίου μὲν οὖν ἔμ' ἂν διελκύσαις

corrupta duco. Non tamen eam ob causam, qua alios criticos motos esse video, quod -σαις pro -σειας vix sit Aristophaneum;

---

1) Vid. vs 926, 935.

nam in ipsa hac fabula redit recentioris aetatis hoc iudicium (vs. 1134):

ἆρ' ὠφελήσαις ἄν τι τὸν σαυτοῦ φίλον;

qui versus a criticis tentari non solet, neque quomodo probabiliter mutari possit video equidem. Hac igitur re non moveor. Sed μὲν οὖν particulas, *immo vero,* hinc alienas arbitror. Quid enim? Dixerat vetula: *„dolore contabui!"* Dein Chremylus non ad *illam* sed *secum* vel ad *spectatores* — ut supra multa [1]) —: *„immo computruisse mihi videris"*, parum sane urbane, non tamen ita ut sermonis quotidiani fines egrederetur, cui σαπρός *veterem* valebat, ut e crebris locis comicorum cuivis notum est.

Dein vetula quam sit macilenta quo vividioribus etiam verbis exprimat: *„per anulum trahere me possis"* ait, quemadmodum nostrates eum cui tenuis nimis sit facies „cum cuniculis per transennam vesci posse" dicunt eumque qui morbo vel inopia contabuit „e vestimentis suis diffluere". Non vero Chremylo respondentis haec sunt; cuius verba contumeliosa ne audivit quidem anus, non enim irascitur, si vero audivisset et refutare voluisset, alia omnia ad eum refellendum dixisset potius quam haec. Quapropter non dubito quin una littera deleta pro μὲν οὖν scribendum sit με νῦν. Sic autem sponte evanescit optativi terminus novicius, nam ut numeri constent, pro ἂν διελκύσαις iam scribendum est διελκύσειας ἄν. Haec igitur vera mihi videtur versus lectio:

διὰ δακτυλίου μ ε ν ῦ ν δ ι ε λ κ ύ σ ε ι α ς ἄ ν.

Dein Chremylus, ad spectatores nunc quoque conversus:

εἰ τυγχάνοι γ' ὁ δακτύλιος ὢν τηλίας,

nam recte sic habet R, ceteri codices perperam τηλία. *Facile credo, si modo incerniculi sit anulus,* nos: *de ring* (opstaande kant) *van een uitstalbord.* Sed brevius et concinnius sic hunc versum reddideris vernacule: *een ring? zeg liever een hoepel.*

Recte autem in scholiis V δακτύλιος τηλίας sic explicatur: „σανὶς πλατεῖα, ἐφ' ἧς ἀλφιτοπωλοῦσιν", — nam sic olim scriptum fuit; nunc librariorum culpa legitur ἀλφιτο π ο ι οῦσιν. Quod vitium irrepsit etiam in Suidam, et mox procreavit ab-

1) Vid. vs. 1009—1024.

surdum interpretamentum, quod in aliis codicibus legitur adscriptum: „κάρδοπος", fortasse etiam alterum, quod non minus est falsum: „κοσκίνου κύκλον". Praeterea e Vesparum loco non intellecto [1]) fluxit notula: „τὸ τῆς καπνοδόχης πῶμα". Alios denique errores genuit lectio vitiosa τηλία (pro -ας).

Erant autem τηλίαι tabulae rotundae, cardine aliquantum supereminenti cinctae, in quibus institores merces suas in foro proponebant, *incernicula*. Etiam *tesseris ludentes* eiusmodi tabulam adhibuisse non est quod miremur, erat enim huic usui aptissima. Obscurus vero olim fuit interpretibus Eupolidis quidam in Maricante fabula locus, ubi „Hyperboli mater τηλίᾳ assimulabatur" et „ipsius Hyperboli ossa εἰς τηλίαν ἐμβεβλῆσθαι" dicebantur. At posterior certe notitia errori quin debeatur non est dubium, quoniam *vivo* Hyperbolo ea fabula est data. Priorem autem vitium item duxisse arbitror, dum ab altero grammatico ex alterius commentariis exscribitur, utrobique enim *eundem* Eupolidis iocum respici; quem *bis* in ea fabula ex incerniculo iocum duxisse ad Hyperboli matrem deridendam, quis credat? — Hoc igitur est quod suspicor: Maricantis (non Hyperboli) mater ἀρτοπῶλις, quam γραῦν μεθύσην Eupolis in scenam produxit, cum vita functa esset sub fabulae exitum, non in urnam sepulcralem sed in vas quod ipsius praebebat ars, eius ossa lecta esse nuntius in scena retulit. Nisi forte — sed nimis hoc nefarium! — filium impium matris ossibus ut talis ludentem finxit Eupolis. Sed de re quae sciri iam nequeat coniecturas cumulare nolim, cum praesertim dubitare liceat an ex ἐμβεβλήσεσθαι natum sit ἐμβεβλῆσθαι quod praebent scholia, ita ut non *peracta res* narraretur — funera enim a scena comica sunt aliena — sed *minae* agerentur.

Vs. 1080. Ad iuvenem temulentum Chremylus: „*protervum te esse anicula illa*" — sed *puellam* ludicre eam vocat — „*perhibet sibique dicere adagium illud: ‚diu est ex quo validi fuere Milesii'.*" — Quibus verbis neglectis puer ebrius, sed in ebrietate mire callidus, ad id quod modo dixit ita redit ut ne dubitare quidem videatur quin „puellae" illius amore senex flagret;

---

1) Vesp. 147, ubi vid. quae observavi; assentitur mihi Roemer Studien zu Ar. I p. 73.

huic concessurum se quod alius quis non facile a se impetraturus fuisset, innatam enim sibi esse capitis cani reverentiam. „*Tu igitur habeas tibi puellam tuam servesque sepulcro*" ei dicit. Et nunc demum intellegens Chremylus quid tandem velit iuvenis: „*οἶδ', οἶδα τὸν νοῦν*" exclamat,

οὐκέτ' ἀξιοῖς ἴσως
εἶναι μετ' αὐτῆς.

In quibus verbis *sciendi* verbum et *fortasse* particulam adversis frontibus sibi pugnare cum contendo, estne qui contra dicat? vix, opinor. Numquid igitur ἴσως vertendum est *pariter*? Apage explicationem fundamento carentem [1]) neque huic loco utilem; nam ἢ χρὴ χελώνης κρέα φαγεῖν ἢ μὴ φαγεῖν, aut familiariter aliquo utimur aut non utimur; aut vetulam deserturus est iuvenis aut visere eam perget.

Ergone ferri nequit ἴσως? Fuit cum ita ratus conicerem

οὐκέτ' ⟨αὐτὸς⟩ ἀξιοῖς
εἶναι μετ' αὐτῆς,

et adverbium ἴσως dittographiae deberi contenderem (ἀξιοΙCΙCω): *ipse eam aspernaris et hanc ob causam mihi largiris.*

Sed meliora me docuit collatum Lysistratae ad mulieres dictum: ποθεῖτ' ἴσως τοὺς ἄνδρας (Lys. vs. 763). Quod nihilo magis est dubitantis aut suspicantis, — nam nimis nimisque apertum est feminarum illud studium, — sed *irridens* adverbio ἴσως et Lysistrata utitur et nunc iuvenis. Item nos: *ik weet best wat je bedoelt: je zoudt haar misschien wel in de steek willen laten!*

Sed id quod iuvenis vetulam ludibrio habens de Milesiis dixit paucis videtur illustrandum prius quam ad sequentia transeamus.

Proverbii loco hoc fuisse dictum de iis quorum flos et robur dudum praeteriisset, apparet collatis chori in Vespis verbis:

ὦ πάλαι ποτ' ὄντες ἡμεῖς ἄλκιμοι μὲν ἐν χοροῖς,
ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαις!

Originem autem dicterii ex oraculo *Caribus* socios quaerentibus reddito repetebat Demon historicus in scholiis allatus, ubi alius

---

1) Vid. pag. 399 sq. de vs. 148.

interpres *Polycrati* illud oraculum datum fuisse perhibet. Quod autem scribunt paroemiographi: „etiam Anacreontem hoc proverbio usum esse", id vide ne fluxerit ex antiquiorum grammaticorum verbis male intellectis: „etiam Anacreontem Milesios fortes vocasse" [1]). Et omnino *oraculum* illud non Apollini sed virorum doctorum ingenio deberi satis testantur cum numeri iambici tum Herodoti silentium. Dubium vero manet quo sensu Milesios „fortes olim" dixerit primus huius versiculi auctor. Rectene Athenaeus huc rettulit verba Aristotelis: „Μιλήσιοι ὡς ὑπήχθησαν ἡδονῇ καὶ τρυφῇ, κατερρύη τὸ τῆς πόλεως ἀνδρεῖον" [2]), ita ut *vituperationem et contumeliam* habuerit pristinae virtutis illa mentio? An vitae condicionem temporis fortunaeque inclementia in deterius mutatam indicabat tantum, ut gallica illa: *ils sont passés, ces jours de fête!* vel: *où donc sont les neiges d'antan?* — Multo aptior locis Aristophaneis hic sensus mihi videtur, et suspicari licet non e Branchidarum fano sed e scena Attica desumtum esse dicterium; Phrynichi autem Μιλήτου ἅλωσιν in mentem mihi vocat imitatio Philocleonis τοῦ φιλοφρυνίχου.

Unum addo. Iuvenis verba proterva non significant „*vetulam* dudum defloruisse", ut facile putaverit quis recordatus dicti Periclei: „Ἐλπινίκη, γραῦς εἶ", sed: „*se* non iam esse strenuum amatorem, licet olim fuerit".

IV.

Addam locos nonnullos, de quorum *interpretatione* aliquid videtur observandum. Incipio a Chremyli ad Plutum verbis (vs. 178):

ἡ ξυμμαχία δ' οὐ διὰ σὲ τοῖς Αἰγυπτίοις;

Anno 391 in Cypro *Euagoras* rex Salaminis ab Artaxerxe defecerat et cum Aegypti dudum rebellantis rege *Acoride* inierat societatem; per triennium autem copiae Persarum ducibus

1) Cf. scholia.

2) Vid. Athen. 523, unde fortasse efficitur, ipsum Aristotelem proverbium sic esse interpretatum.

Abrocoma Tithrauste Pharnabazo frustra cum Aegyptiis bellarunt [1]). Nempe Acoris *μεγάλους μισθοὺς προστιθεὶς δυνάμεις ξενικὰς ἀξιολόγους ἤθροισεν* [2]). Euagorae autem egregie favebat civitas Atheniensium, eius beneficiis devincta; et quamquam Artaxerxis amici dicebantur Athenienses, — erat enim ipsorum *μισθοδότης*, — praesentissimam tamen operam eos Euagorae et huius sociis Aegyptiis tulisse cum aliunde novimus [3]) tum noster locus luculenter testatur. Quo facilius mox adductus est Artaxerxes ut Antalcidae Lacedaemoniorum duci pacem paranti aurem praeberet.

Nota sunt haec omnia. Quid vero est quod in scholiis ridiculo errore legitur *Amasidis* nomen? Nempe Aegyptiorum regis notissimi nomen hoc natum est ex multo obscuriore *Acoridis*. Hoc autem vitium aliorum mox errorum fuit feracissimum, nam exinde *Psammetichi*, *Xerxis*, *Inari* nomina in scholia ad nostrum locum irrepserunt, unde plane sunt aliena. Quod fusius exponere piget taedetque.

Eaedem res respiciuntur loco, de quo nunc observare quaedam velim, vs. 924 sq.:

οὐδ' ἂν εἰ δοίης γέ μοι
τὸν Πλοῦτον αὐτὸν καὶ τὸ Βάττου σίλφιον.

Paroemiographos proverbia multo plura collegisse quam extiterint nemo non sentit qui hoc agit. Nam permulta dicta, quae, cum in oratione publica vel in scriptore aliquo vel in comoedia egregie placuissent, postea inter litteratos homines saepius sunt repetita, ita solent laudari quasi is, unde ducta sunt, locutionem ex popularium ore desumtam suo operi inseruerit. Cuiusmodi errores ubi ad veterum scripta deperdita pertinent, sentire possumus, certis argumentis arguere non possumus. Melius res cedit in dicteriis quae ex Aristophanis fabulis etiamnunc superstitibus afferuntur. Raro enim accidit ut ne contextum quidem considerantibus satis liqueat utrum ab ipso comico ficta sit quam legimus locutio an antea in ore aequalium

1) Isocrat. IV § 140; cf. Blass Att. Beredsamkeit II² p. 252 sqq.
2) Quae Diodori sunt verba XV 29 (de anno 377/6 scribentis); ubi vid. etiam seqq.
3) Vid. Xen. Hell. IV 8 § 24 V 1 § 10.

vixerit. Sic, ut e Pluto fabula exempla proferam, iuvenis verba „*diu est ex quo validi fuere Milesii*" acerbi nihil haberent nisi notum tunc temporis id fuisset proverbium; neque anula queritans „*per anulum me pertrahas*" quin solito ea aetate genere loquendi utatur dubitari potest, nam sic demum in ridiculum detorqueri potuit illud dicterium a Chremylo, *incerniculi* certe anulum ad illud opus requiri perhibenti. Nisi homines — puellae praesertim — nimis tenues, graciles, perticis similes tunc temporis in sermone familiari ita designabantur, fatuus erat Chremyli iocus.

Sed de loco quem supra indicavi quid statuendum? Etiam „*Batti silphium*" notissimum aliquando proverbium fuisse credas, si inspicias interpretum observationes. Quibus tamen minime sum credulus equidem. Non quo negem fuisse unquam qui Aristophanis haec verba imitarentur, — quamquam paucissimos fuisse suspicor nec nisi inter ludimagistros esse quaerendos, — sed ipsum Aristophanem alios nunc sequi, id nego. Nascitur nunc proverbium, — si proverbium hoc videtur dicendum, — non vixit antea. Videamus locum. Ubi Iusto viro ultimum hoc roganti: „*Poteritne fieri ut consilia tua mutes?*" Sycophanta: „*Minime!*" — respondet, — „*non mutabo*",

οὐδ' ἂν εἰ δοίης γέ μοι
τὸν Πλοῦτον αὐτὸν καὶ τὸ Βάττου ...

Quid addendum? Unum est vocabulum quod, nisi iocari quis velit, potest subiungi: τὸ χρυσίον. „*Nolo, etiamsi ipsum divitiarum deum mihi dones et opes Cyrenaicas*". Quae gradationem quandam efficiunt, quasi Batti thesauri sint αὐτοῦ τοῦ Πλούτου πλουσιώτερόν τι. Facile autem nobis fingimus hoc tempore, quo Aegypti rex mercenarios grandi mercede conducebat, inter Athenienses saepius sermonem fuisse etiam de Cyrenaica, regione vicina et ob divitias incluta, cui Plato leges scribere noluit, „χαλεπὸν γὰρ εἶναι νομοθετεῖν οὕτως εὐτυχοῦσιν". *Laserpitium* autem, divitiarum fons tunc temporis inexhaustus, melius quam cetera quae Libya ferebat Atheniensibus erat cognitum, quippe cuius quotidianus fere in culina esset usus. Nunc autem eam potissimum ob causam commemoratur, quod *aurei* Cyrenaici in altera parte caulem laserpitii ostendebant. Conferenda igitur est haec locutio cum „sagittariis" Persicis et „noctuis" Laure-

oticis et avorum nostrorum „equitibus" et quae plura sunt huius generis [1]).

Itaque iocoso quodam linguae lapsu τὸ σίλφιον nunc dicit Sycophanta ἀντὶ τοῦ χρυσίου, in *proverbio* vero tunc temporis fuisse Batti silphium confidenter nego; si fuit unquam, — sed vix id credo — ex ipso hoc comici ioco fluxit illud genus loquendi.

Vs. 904. Ad Sycophantam, qui patriae se amantissimum esse perhibuit, vir Iustus: „*dic igitur, esne agricola?*" — Cui Sycophanta: „*vesanumne me esse putas?*" — Iustus dein: „*mercator igitur?*" Tum ille:

ναί, σκήπτομαί γ' ὅταν τύχω, —

ubi cave ne obtemperes Hemsterhusio invita lingua — quod in tali viro mireris — suadenti τύχῃ [2]). „*Fingo certe*" — ait homo nequam — „*mercatorem me esse, sicubi fert res*". Eadem autem in Ecclesiazusis leguntur verba: „ἔμπορος εἶναι σκήπτομαι". Et probe novimus quorsum utrobique respiciatur. Mercatorum commodis leges invigilantes per hibernos tantum menses, quibus nulla erat navigatio, eorum lites (τὰς ἐμπορικὰς δίκας) agi iubebant. Itaque si quis intentatam sibi litem differre volebat, mercatorem se profitebatur: sic non licebat ante proximam hiemem eum in ius vocare [3]). Aut volebat aliquem sine mora damnandum curare: „ἔμπορός εἰμι" aiebat tempore hiberno litem ad magistratum deferens, et brevi rem apud thesmothetas diiudicari oportebat [4]). Demosthenis autem aetate *intra unum mensem* mercatorum lites decerni leges iubebant, sed comicus cum vivebat nondum invaluerat hoc τῶν ἐμμήνων δικῶν institutum.

Nunc qui loquitur quoniam sycophanta est, parum est veri simile, immo credibile omnino non est, eum aliud quid iam cogitare, quod non e re iudiciaria sed e vita communi sit desumtum; in Ecclesiazusis autem, ubi eadem verba iocum praebere supra dixi, non aliter quam nostro loco esse interpre-

---

1) Vid. ad Nub. 248.
2) Vid. Ran. 945 etc.
3) Vid. Lys. XVII § 5, Hesych. s. v. Ἴμβριος, Polluc. VIII § 81.
4) Demosth. XXXIII initio, [Ar.] Rep. Ath. 59 § 5.

tanda, id tantum non certum est. Quapropter reicio id quod scholia perhibent: „*militiae vacationem* mercatoribus fuisse concessam". Cuiusmodi σκῆψις si ulla fuerit, — nam aliud est belli tempore *non adesse* in patria, quod Leocrati illi est exprobratum [1]), aliud tum cum bellum sit gerendum *militiam detractare* itineris mox suscipiendi causa, — sed si ulla fuerit, a nostro tamen loco aliena est; neque Ecclesiazusarum illi loco tam est apta quam cum aliis perhibuit Boeckh [2]). Nam iuvenis, qui causas illic interserit, ut vetulae effugiat amplexus, „*praedem dabo!*" clamat primo; dein: „*iusiurandum interponam, quo excusem causam sonticam!*" — tandem veluti ad incitas redactus: „*at mercatorem esse me aio!*" Haec igitur profert ne *in ius* — id est, in cubile — rapiatur actutum; totus enim nunc est in veteratorum artibus imitandis. Cetera autem cum e lingua iudiciali sint desumta, quidni ultimum quoque sit verbulum? Itaque comicum „*veneris* illam *militiam*" quam crepant illic nihilo magis cogitasse quam nostro loco confidenter statuo.

Vs. 972. — Iratum Sycophantam querula excipit Anus. Itaque improbam eam quoque esse suspicatus Chremylus: „*quid istud est?*" — ait —

ἐν ταῖς γυναιξὶν ἦσθα συκοφάντρια;

„*numquid inter feminas similes exercebas artes atque ille inter viros?*" — „*Minime!*" exclamat illa. Tum Chremylus:

ἀλλ' οὐ λαχοῦσ' ἔπινες ἐν τῷ γράμματι;

De his verbis, quae neque corrupta sunt neque obscura, fortasse tacere poteram. Cum tamen videam olim Brunckium et his annis Blaydesium in iis interpretandis egregie errasse, operae pretium esse suspicor pauca de iis observasse.

Quid igitur? non sycophantarum artibus indulgebas sed iudicum, ita ut in tribunali sederes licet sorte non esses designata? — Haec dicere poterat Chremylus, vel sic satis ridicule fingens feminam veteratoriis artificiis victum quaerentem. Sed pro „ἐδίκαζες" linguae quodam lapsu dicit id quod et iocosum est magis et aridae aniculae convenientius: „ἔπινες". Sic in Eccle-

1) Lycurg. Leocr. § 55 sqq.
2) Staatshaush. I² p. 109e

siazusis Praxagora civitatem pro arbitrio constituens „*sorte*" ait „*in decurias cives distribuam, itaque exinde quivis sciet* λαχὼν ἐν ὁποίῳ γράμματι δειπνεῖ".

Nostri loci verba ita sunt ordinanda: ἀλλ' ἐν τῷ γράμματι ἔπινες, *in littera tua* — i. e. in tribunali tuo — *bibere volebas*, vel *conabaris*, vel etiam *solebas*, οὐ λαχοῦσα sive ἄκλητος, *etsi sorte non esses designata*, legibus igitur invitis.

Absit igitur ut fidem habeamus interpretibus asseverantibus „valet οὐ λαχοῦσ' ἔπινες i. q. οὐκ ἔλαχες ὥστε πίνειν" — quae ne satis quidem intellego, nisi quod *improbitatis crimen* ea nullum habere manifestum est.

Simillimus in Lysistrata fabula est iocus; ubi Myrrhine:

ἐᾶτε πρώτην μ', ὦ γυναῖκες, ὀμνύναι

sive participem fieri τῶν σφαγίων, — sunt autem τὰ σφάγια, per quae illic fit iusiurandum, *urceus vini praestantissimi.* Tunc Calonica:

μὰ τὴν Ἀφροδίτην, οὐκ ἐάν γε μὴ λάχῃς.

Quam autem ab anicula commissam esse fraudem Chremylus suspicari se ludicre fingit, eam a veris iudicibus in veris tribunalibus haud ita raro commissam esse nisi sumimus, acumine caret iocus. Res publica nisi multos habuisset sycophantas, in scena nullos ostendisset comicus: heliastrias — ut ego quoque nova vocabula fingendi licentiae indulgeam — heliastrias mala fraude illuc quo lex non sineret irrepentes Aristophanes non finxisset si nullos heliastas id sibi sumentes novissent tribunalia. Itaque interdum ἐδίκαζον heliastae οὐ λαχόντες, teste nostro loco; leges fieri id vetabant, ne fieri id posset sedulo cavebant, sed — fiebat tamen.

Itaque multum hic locus valere mihi videtur ad recte interpretandos vs. 1166 sq., ubi Cario Mercurium τὸν πολυώνυμον ridens: *utile est profecto multis gaudere cognominibus; hac enim re victum iste sibi invenit:*

οὐκ ἐτὸς ἅπαντες οἱ δικάζοντες θαμὰ
σπεύδουσιν ἐν πολλοῖς γεγράφθαι γράμμασιν.

Quo loco tertium [1]) respicitur nova illa lex iudiciaria, de qua mox quaedam erunt observanda. Adverbium autem θαμά *fre-*

1) Cf. vs. 277 sq. et quem modo vidimus vs. 972.

quenter et totus loci tenor efficiunt ut fraudulentum artificium nunc quoque carpi cum Schoemanno censeam, haud dissimile dolo militiam detractantium, qui nomen suum loco alieno albi militum inscribendum curabant, κατὰ σπουδὰς μετενεγράφοντο [1]). Cui interpretationi egregie convenit locutio οὐκ ἐτός, haec enim constanter usurpatur de rebus *in vituperationem* venientibus simulque mirationem moventibus, quarum *causa* certe palam iam esse dicatur, licet vel sic minime videantur laudabiles [2]). Nonnisi Eccl. 245 et Plat. Rep. 568*a* nonnihil discrepant, qui sunt leniter *irridentium*. Itaque sequi nunc non possum Fraenkelium, quem fide dignum saepe expertus sum ducem; hic enim de heliastarum instituto acute disputans probatum ivit non malas quasdam artes nostro loco tangi sed certum morem ipsa lege sancitum: „die Summe von 500 Mitgliedern für jedes „Dikasterion wurde dadurch erreicht dass die einzelnen Heliasten „verschiedenen Sectiones zugleich angehörten; sie war also nur „eine fictive Normirung. Dies ist klar und deutlich bezeugt „in Aristophanes Plutos V. 1164". — Quae res si ita se habuisset, eius ratio nemini obscura esse potuisset, neque *saepe* heliastae sed *omnes semper* dedissent operam ut „multarum essent litterarum"; Carionis autem verba „nunc demum intellego quid boni id habeat" admodum me iudice forent ieiuna.

Itaque hanc mihi ἀπορίαν nisi aut ipse Fraenkel solvat aut unus ex iis quibus probabilis videtur eius sententia, Schoemannum potius sequar.

Vs. 1123. „*Olim neque panis mihi deerat quotidianus*" — Mercurius ait — „*neque bellaria*",

νυνὶ δὲ πεινῶν ἀναβάδην ἀναπαύομαι.

Vetus est quaestio adverbium ἀναβάδην valeatne *sublimem* an *pedibus sursum versus extentis*. Equidem in annotatione ad Ach. 399 observavi utramque in scholiis proferri explicationem, veram autem mihi videri priorem. Quod quoniam video esse qui negent, observare velim nostro loco *sublimem* de Mercurio

---

1) Cf. Eq. 1369 sq.

2) Sic Ach. 411, 413 Av. 915 Thesm. 921 Plut. 404 fr. 10 Philetaer. 5 Anaxil. 30 Plat. Rep. 414*e*.

caelite dictum multo lepidius videri quam si *pedibus* nescio quam ob causam *sursum porrectis* iacere sit cogitandus. Quod socordiae vel etiam superbiae indicium esse poterat, non vero stomachi latrantis.

Vs. 1138. *Domo me recipere quoniam non vis,* — Mercurius ait, — *effer certe aliquid ex aedibus, quo famem meam sedare possim.* Quem etiamnunc irridens Cario:

ἀλλ' οὐκ ἐκφορά

ait: *non licet.* — Ubi essetne substantivi τῆς ἐκφορᾶς nominativus hic singularis an adiectivi ἐκφόρου neutrum plurale, saepius est dubitatum. Non tamen dubia est res. Substantivum ἡ ἐκφορά nunc quoque, ut supra, ubi iuvenem „ἐπ' ἐκφοράν" ad aedes aniculae accessisse perhibuit Chremylus, iocandi praebet materiem. Illic *exequias* significabat, nunc eo sensu quem *in re sacra* habebat usurpatur. Nam in sacris quorum is erat ritus ut sacrificantibus non liceret partem carnium foras efferre, ἐκφορά nulla esse dicebatur. Sic in Theopompi quem scholia afferunt versu nescio cui „εἴσω δραμὼν αἴτησον" iubenti respondetur: „ἀλλ' οὐκ ἐκφορά". Et plane ut noster vocem adhibet quidam apud Euphronem narrans haedum mactatum esse nimis exiguum quam ut a coquo inde detrahi posset quicquam: οὐκ ἦν ἐκφορὰ | Λύκῳ κρεῶν τότε. Hinc apparet nostro loco non esse intellegendum neutrum plurale (τὰ) ἔκφορα, quo adiectivo apud Euripidem utitur nutrix Phaedrae, ἔκφορον πρὸς ἄρσενας συμφορὰν vocans morbum qui sine dedecore coram viris possit commemorari. Active autem ἔκφορος dicebatur *is qui aliquid effert*; sic ad mulieres Thesmophoria obeuntes personata illa femina:

αὐταὶ γάρ ἐσμεν κοὐδεμί' ἔκφορος λόγου,

solae sumus neque adest quae arcana nostra evulgare possit; itemque Socrates apud Platonem: οὐδεὶς γὰρ ἔκφορος λόγου.

Vs. 1151. Mercurius e caelo profugus:

πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ,

patria est ubicunque est bene, — tragico luctui dicterium tragicum feliciter adaptans, Teucri enim novam patriam petentis verba sua facit, nonnihil tamen mutata. Nam Aiacis fratrem talia magis decebant:

ἅπας μὲν ἀὴρ ἀετῷ περάσιμος,
ἅπασα δὲ χθὼν ἀνδρὶ γενναίῳ πατρίς[1]),

i. e. *omne solum forti patria est,* — quae non sunt lucello inhiantis sed sė suosque cohortantis ad strenue cum re adversa colluctandum, non enim desperandum esse Teucro duce et auspice Teucro. Nostro vero loco consimiles sunt alii quidam senarioli tragicorum:

τῷ γὰρ καλῶς πράσσοντι πᾶσα γῆ πατρίς[2]),

et: *πανταχοῦ γε πατρὶς ἡ βόσκουσα γῆ*[3]),

et: *πατρὶς δὲ πᾶσα τῷ πένητι προσφιλής,*
ἀφ' ἧς τροφήν τε καὶ τὸ μὴ πεινῆν ἔχει,

quod Aristophani tribuitur fragmentum in Stobaei codice Bruxellensi[4]), Euripidi vero recte ut arbitror vindicat vHerwerden.

Cuiusmodi homines longe a Teucro illo distantes et remp. suis ipsorum commodis posthabentes *τὴν οὐσίαν πατρίδα ἑαυτοῖς ἡγεῖσθαι* optimo iure dicit accusator apud Lysiam.

Vs. 1178 sqq. „*Olim*", Iovis sacerdos ait, — „*cum pauperes essent homines*"

ὁ μὲν ἂν ἥκων ἔμπορος
ἔθυσεν ἱερεῖόν τι σωθείς, ὁ δέ τις ἂν
δίκην ἀποφυγών, ὁ δ' ἂν ἐκαλλιερεῖτό τις
καὶ ἐμέ γ' ἐκάλει τὸν ἱερέα.

Non inutile videtur observare, non opponi h. l. *τοὺς θύοντας τοῖς καλλιερουμένοις*, — quod absurdum foret, quoniam eorundem est *sacrificare* et *litare,* — sed *gradationem* quandam fieri, quae indicatur particulis *καί γε*, *atque adeo. Modo mercator, qui sospes domum rediisset, hostiam ad templum Iovis Servatoris afferebat, modo reus a iudicibus absolutus; erat etiam qui* (in templo) *cum litaret, me ad se* — i. e. ad cenam quam domi suae instructurus erat — *vocaret.* Nempe melius erat sacerdoti etiam ad lautas dapes invitari quam debitam sibi partem victimarum accipere solam.

(*Continuabuntur.*)

1) Eur. fr. 1034. 2) [Menandr.] Monost. 716. 3) Eur. fr. 774.
4) O. Hense de Stob. Flor. Excerptis Brux. p. 35.

RUHNKENII UXOR.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

Sunt Villoisoni Epistolae ad amicum suum Chardon de la Rochette, quas numquam vidi; sed Fred. Aug. Wolfius in *Analectis Literariis* I p. 416 excerpsit ea quae sequuntur: „L'état de l'aimable M. Ruhnkenius me fait beaucoup de peine. Il y a peu de savants qui aient eu une âme aussi sensible.

La femme de R. était une chanteuse Italienne, fort belle, fort galante, ce qui a donné lieu à des épigrammes sanglantes de Burmann Second. Une couche la rendit paralytique et lui ôta l'usage de la parole".

Ex his Villoisoni verbis quaedam descripsit Bergmannus in *Supplementis Annotationis ad Vitam Ruhnkenii* p. 36; deinde supervenit Cobetus *Mnem.* 1874 p. 451, sibique visus est ostendisse Villoisonum mirifice omnia miscuisse et confudisse. „Ruhnkenius", inquit, „ut erat elegans formarum spectator nonnumquam formosam cantatricem Italicam, quae non voce tantum quaestum faciebat, hospitio excepit. — Villoisonus quae maritus luserat, uxori imputavit et gravem castamque matronam Leidensem in cantatricem Italicam profligatae pudicitiae convertit".

Est ut dicit Cobetus: Villoisonus omnia mirifice miscuit et confudit, nec tamen minus Cobetus ipse eodem hoc crimine tenetur, cuius alium insimulavit. Iam quoniam Ruhnkenii fama et bona existimatio in discrimen adducta est, operae pretium

erit cum cura exponere quae de praeclari viri uxore investigare potui.

Quod Wyttenbachii testimonio prorsus constat, Ruhnkenius, qui natus erat postrid. Kal. Ian. 1723, quadraginta annos natus, itaque anno 1763, uxorem duxit annorum duodeviginti lectissimam virginem Mariamnam Heiermans, quae post unum et alterum annum duas ei filias peperit, quarum *maior* Elisabetha, *minor* autem Maria. Erat Ruhnkenius, ut scribit Wyttenbachius p. 634, — in *Vitae* Editione a. 1821 — non novus in amore et ex iis quae prodidit de Parisino dilectissimi praeceptoris itinere p. 587, liquido intelligimus Herculem illum Musageten aliquando Sirenum cantu delinitum fuisse, cum praesertim illic amicum haberet Thomam Tyrwhittum, „ingeniosissimum elegantiarum iudicem et aestimatorem, Musarum Sirenumque cultum ita iungentem, ut utrisque gratus, utrarumque muneribus frueretur". Nec tamen Leidae talibus moribus vivebatur: illud tantummodo homines vitio dabant, quod professor quadragenarius Academicae gravitatis oblitus virgunculam ducturus erat. Ipse Wyttenbachius hoc crimen, si quidem crimen est, satis illepide excusare conatus est, necdum scire poterat se septuaginta annos natum ipsum quoque tori sociam sibi adscitum esse sororis filiam Gallienam suam: id quod longe turpius est. Sed fuerunt Burmanni Epigrammata: haec forte vidit Cobetus; sed ego quoque vidi, nam, quod eum fugisse videtur, Bergmannus l.l. p. 63, ea iam publici iuris fecerat. Appellarat, ut scribit Cobetus, Burmannus in mordaci Epigrammate, — sed id quod nobis servatum est, mihi quidem elumbe et valde insulsum videtur — appellarat igitur Mariamnam Italicam cantatricem: primum, mihi crede, nil tale fecit Burmannus; deinde quod Mariamna Italica dicitur in Epigrammate quodam Francico, non multum me movet; nam verum hoc erat. Quid enim? Ruhnkenius „probabiliter" tibia canebat, ut scribit Wyttenbachius p. 549, et Mariamna „probabiliter" canebat, p. 633, „ut ex pulcro ore pulcrior etiam ad aures accideret sonus". Leidae autem illo saeculo rei musicae singularis tribuebatur honos; quin et concentus musici illic Amstelodamensibus meliores esse dicebantur, ut scribit Ruhnkenius ad Wyttenbachium d. 29 Dec. 1793. Nihil mirum

est, si matrona Leidensis Italice cantaverit, nam nuper cum patre, qui mercatorum πρόξενος fuerat, quem Consulem dicimus, ex Italiae portu Liburno in patriam redierat et Leidam venerat habitatum. Hinc quod memoriae prodidit P. H. Marron, Ruhnkenii aequalis et quondam discipulus, Vallonum Leidensium sacerdos, cives eam vulgo appellabant *la belle Italienne*, cum praesertim in Italia nata esset. Itaque quod Wyttenbachius, uti coniicio, amico narrarat, id Villoisonus perperam accepit estque iam patefacta fabulae origo. Sic semper fama crescit eundo.

Florentissima domus, nam Mariamna omnibus animi corporisque dotibus inter aequales conspicua erat, stetit per octo annos, nam anno 1771 id accidit quod Wyttenbachii verbis dicam: „Ecce! unius anni proximi fatalis quaedam calamitas illam felicitatem in perpetuum afflixit. Uxor tentatur aqua intercute: minor filia cum vitae periculo aegrotat: e quo vixdum convaluerat, quum uxor apoplexia quassatur, quae loquendi eam facultate, denique visu privat: mox minor filiola et ipsa oculorum sensum penitus amittit, cet. — Paulatim spes eum erigit restituendae uxoris et filiolae, quamquam vana illa; nam exhausto consumtoque omni remediorum usu et experimento, utraque in eadem clade hodieque vivit. — Ruhnkenius sensim sorti assuescit, uxoris filiolaeque cladem integritate et flore maioris filiae compensat", cet. cet. Hic usu venit quod Mahnius prodidit in *Wyttenbachii Vita* de nescio quo viro eruditissimo et in muneris sui officiis obeundis diligentissimo, qui quum iusto serius tenderet in curiam, „Hodie", inquit, „expertus sum quod numquam antea mihi accidit. Legi illam fabulam Milesiam Latine scriptam, quae a Wyttenbachio sub nomine *Vitae Ruhnkenii* edita est, eiusque lectio adeo me cepit, ut non nisi admonitus et vocatus domo exierim in curiam". Hic igitur Wyttenbachius dum tragoedias miscet, *Milesiam fabulam* conscripsit, quum, deficiente memoria, id quod rerum esset tamen potuisset cognoscere ex Ruhnkenii Epistolis, quas Mahnii cura Gandavi a. 1830 editas, etiam nos consulere possumus. Primum de illa clade, qua anno 1771 Ruhnkeniana domus eversa fuit, ita scribit miser pater ad Wyttenbachium d. 4 Febr. 1772: „Uxor mea post diram, qua infestatam scis, apoplexiam hactenus

quidem convaluit, ut surgere de lecto et in cubiculo ambulare possit, sed memoriam et linguae usum nondum recuperavit. Filiolae, unicum in his malis solatium, *recte valent*". Deinde per complures annos Ruhnkenius de valetudine suarum prorsus tacet, credo: quamdiu Valckenaerium habuit, quicum de suis rebus confabularetur. Anno demum 1783 d. 27 *Martii*, Mariamna Boschio maximas pro flabello gratias agit, ut intelligamus eam nec mutam nec caecam fuisse, quae non aestate ad muscas abigendas, sed hiberno vel certe verno tempore ad refrigerandum in frequenti hominum coetu flabellum usurpaverit. De eodem anno scribit Wyttenbachius p. 701: „Uxor gravi morbo afflicta, deinde *sanitati* restituta". Convenit fere Ruhnkenius, qui m. Aug. 1783 scribit ad amicum: „Uxor adhuc laborat febri biliosa", et paucis diebus post: Uxor tarde *convalescit*. Soror et filiae *recte valent* et te plurimum salutant". Sed meliora nunciat d. 20 Oct. 1784: „Filiae, *uxor* et soror *recte valent* et te salvere iubent". Quod ad illam sororem attinet, credibile est hanc non Ruhnkenii fuisse sororem, quae ex ultima Pomerania Leidam venerit, sed unicam quam Mariamnam sororem habuisse novimus; hanc suspicor, Heiermansio patre anno 1776 mortuo, ab Ruhnkenio domi suae hospitio receptam fuisse; mox fato functa videtur, nam post d. 17 Maii 1789 nullam eius amplius mentionem reperio.

Filia *minor* semper, uti coniicio, delicatula fuit et parum firma valetudine; hinc nusquam legimus illam Leidae moenia post se reliquisse, nisi forte cum parentibus feriarum tempore Warmondae rusticaretur. Accedebat oculorum vitium prorsus singulare et mihi quidem usque ad hunc diem inauditum: familiares perhibebant, cf. Bergmannus l.l. p. 54, quum puella semper soleret ἄνω βλέπειν neque parentes ad vitiosam consuetudinem attenderent, sensim factum fuisse ut palpebrae pupillas contegerent. Gravis morbus est, fere incognitus nostris hominibus, nam medici summo opere curant ne malum tam late serpat. Sed postquam clarissimus collega Straub mihi viam monstravit, inveni olim ἀγκυλοβλέφαρον fuisse dictum; etiam ἀγκύλωσιν et πρόσφυσιν βλεφάρων. Diserta verba sunt Galeni Isag. s. Medic. c. 16 t. 2 p. 391 D ed. Chart.: προσφύεται δὲ τὰ βλέφαρα ἢ τῷ λευκῷ ἢ τῷ μέλανι ἐξ ἑλκώσεως· καὶ ἐὰν

μὲν τῷ μέλανι προσφύῃ, τελέως κωλύει τὴν ὅρασιν, ἐὰν δὲ τῷ λευκῷ, ἧττον· καλεῖται δ' ἀγκύλωσις.

Caeca puella etiam ruri paternam domum desiderabat, cuius omnes norat recessus. Contra Elisabetha frequenter Amstelodamum excurrere erat solita, ut per complures dies sive Wyttenbachii, sive aliorum hospitio uteretur, veluti Hoeufftii in area Heemstedana, cf. *Epist.* d. 26 Sept. 1788. Aegrotavit quidem et gravissime interdum, sed mox pristinam valetudinem recuperavit. Fuit cum tota domus paene in nosocomium converteretur, cf. *Epist.* d. 19 Mart. 1788; tamen brevi post erant omnia ad hilaritatem composita totaque domus risu et iocis personabat. Cognosce mihi Ruhnkenii verba in *Epist.* 9 Febr. 1792, quorum verborum Wyttenbachius sponte immemor fuit: „Quidquid aegritudinis feriis Paschalibus Leidam attuleris, *filiarum* mearum discutiet hilaritas. Multum etiam proficient duae famulae, altera tenella genarum mollitudine, altera rubore verecundo, quarum quae sit vernilitas nosti. Veni igitur, ut eadem iocorum tuorum festivitate, qua superiore anno, oblectemur". O si Paulus van Hemert, Horrearius ille, in *Triade Epistolarum* p. 139, hunc locum potuisset cognoscere! Quos fluctus excitasset! Quos cecinisset triumphos!

Sed quum Mariamnae conditio semper in deterius converteretur, sensim paulatimque illi risus et ioca conticuerunt. Germanus quidam, Rinkius nomine, apud Bergmannum l.l. p. 50, qui circa illud tempus studiorum causa Leidam venit, narravit se saepiuscule affuisse, quum Ruhnkenius ex ambulatione cum duobus vertagis post meridianum prandium circa quartam horam domum reversus ad focum sederet et caldam sorberet. Ad Elisabetham, quae matris ad exemplum eximie cantabat tum voce tum *τῷ πολυχόρδῳ*, cum aliae amicae ventitabant, tum adulescentes nonnulli elegantes, qui puellam pulcram quidem, sed indotatam! ambiebant. Sedebat interea Maria et dulci alloquio faciebat quod poterat, ut ne quis recens advena morbum oculorum continuo animadverteret. Matris autem tristis erat conditio, quae hominum congressus fugitabat, metuens, credo, ne in vetula caeca „formosam Italicam" non agnoscerent. Atque hoc maxime modo ultimos vitae annos Ruhnkenius transegit, donec obrepente senectute d. 13 Maii 1795 animam exspiravit.

Derelictarum mulierum tristissima sors erat, nam quum hucusque in re satis lauta vixissent, post funus vix quidquam nummorum in arca repertum fuit. Hanc occasionem nacti Curatores Academiae Wyttenbachium invitum propemodum coegerunt, ut Illustri Athenaeo Amstelodamensi posthabito, Leidam migraret et Ruhnkenio succederet; hac enim sola conditione se adigi posse dicebant, ut Ruhnkenianae domui subvenirent. Itaque Wyttenbachius iis morem gessit, quamquam consilii eum perpetuo poenituerit, et Curatores ex auctoritate Senatus Reip. Batavae Ruhnkenii librariam supellecticem bibliothecae Academicae addiderunt pretiique loco vectigal annuum viduae filiabusque quingenos in singulas florenos constituerunt.

Quae deinde de muliercularum sorte cognovi, nec multa sunt et prostant in Epistola, quam Wyttenbachius ad Fr. Aug. Wolfium dedit d. 5 Julii 1805: „Veni Leidam putans gratiam et laudem mihi huius benefacti apud omnes homines paratam esse. Alia omnia expertus sum. Ingratus animus filiarum; nam *mater* quidem *meum beneficium agnoscebat.* Invidia et obtrectatio aliorum. — Neque illud, forte tibi nondum cognitum, praetermittere debeo de familia Ruhnkenii. Minor Ruhnkenia, caeca, obiit 1801 m. Maio: mox maior, Elisabetha, in Galliam profecta nupsit chirurgo militari, iam Leidae sibi cognito, nunc in Normanniae oppidulo medicinam factitanti, nec satis lauta vivere(?) conditione, nec digna vel tanti patris laudibus, vel spe ipsius puellae, quondam formae morumque gratia et procorum frequenti ambitione florentis. Mater, ut muta et caeca, probabiliter valet". Nempe „probabiliter", ut muta et caeca! Cum annua pensione quingentum florenorum! Ceterum quoniam, uti vidimus, Mariamna Wyttenbachii „beneficium agnoscebat", hoc ut plane intelligam, malo credere eam non stricto sensu mutam fuisse, sed quum loqui posset, plerumque, quacumque tandem de causa, linguam compescuisse.

Intervenit biennium nec res miserarum multum mutatae sunt. Post horribilem illam cladem Leidensem, cuius ne nunc quidem memoria obsolevit, Fr. Aug. Wolfius Wyttenbachium rogavit ut rescriberet quomodo ex illa domus suae ruina evasisset et num res suas salvas inde retulisset. Respondit Wyttenbachius, ut solebat, h. e. satis copiose; deinde in fine haec addidit,

quae nunc nostra scire interest: „Vetus domus, ubi tu cum Ruhnkenio fuisti, eo mortuo vendita, nunc solo aequata est: vidua, caeca, muta, surdastra, valetudinaria, caeterum nullam vitae commoditatem desiderat et filia sibi non male in Gallia esse scribit".

Hoc maxime modo Ruhnkenianae domus rebus constitutis, nunc conferenda sunt quae scripta sunt in ficticia Epistola Ruhnkenii ad Cobetum *Mnem.* 1877 p. 113: „Dum uxor mea domum servat cum filia *maiore,* nam utraque oculis capta est, uti nosti, et mater ne mente quidem satis constat, equidem deambulare soleo ut corpus exerceam cum filia *minore*". Quin et error itidem perpluit in subscriptione: „Pater mihi hanc epistolam dictavit, sed Graecas literas numquam didici pingere. Ruhnkenia *minor*". Quod apparet, qui haec scripsit, maiorem sororem pro minore posuit et contra, nam Elisabetha patri potuit scribendo adesse, Maria non potuit. Illud quoque perperam, quod scriptor putavit Elisabetham clam matre cum amatore suo in Galliam se proripuisse: supra cognovimus eam iusto matrimonio iunctam fuisse cum illo Mavortis Medicatoris filio. Huius παροράματος causam indagare expeditum est. Memini cum Bakius mihi narrabat Elisabetham inauspicato ex materno amplexu clam omnibus profugisse: idem suspicor Bakium aliquando narravisse ei qui Epistolam ad Cobetum consarcinavit; ipse autem Bakius rem quam per aetatem vix meminisse poterat, uti coniicio, ex Wyttenbachii sermonibus arripuit, qui, quum mulieres odisset, propter quas Amstelodamo Leidam extractus esset, omnia maligne interpretatus est. Illud sequitur Epistolae scriptorem inter veteres Bakii auditores latere.

Ex officina typographica et bibliopolio antehac E. J. Brill.

Stanford University Libraries
3 6105 013 479 576

